

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

खुद्दकनिकाये

बुद्धवंस-अट्ठकथा

गन्थारम्भकथा

अनन्तजाणं करुणालयं लयं, मलस्स बुद्धं सुसमाहितं हितं ।
नमामि धम्मं भवसंवरं वरं, गुणाकरञ्चेव निरङ्गणं गणं ॥

पज्जाय सेट्ठो जिनसावकानं, यं धम्मसेनापति धम्मराजं ।
अपुच्छि सत्थारमपारपारगुं, निरङ्गणं जातिगणस्स मज्जे ॥

सुबुद्धवंसेनिध बुद्धवंसो, विसुद्धवंसेन विनायकेन ।
हतावकासेन पकासितो यो, समाधिवासेन तथागतेन ॥

यावज्जकाला अविनासयन्ता, पाळिक्कमञ्चेव च पाळियत्थं ।
कथानुसन्धिं सुगतस्स पुत्ता, यथासुतंयेव समाहरिंसु ॥

तस्सेव सम्बुद्धवरन्वयस्स, सदा जनानं सवनामतस्स ।
पसादपज्जाजननस्स यस्मा, संवण्णनानुक्कमतो पवत्ता ॥

सक्कच्चसद्धम्मरतेन बुद्धसीहेन सीलादिगुणोदितेन ।
आयाचितोहं सुचिरम्पि कालं, तस्मास्स संवण्णनमारभिस्सं ॥

सदा जनानं कलिनासनस्स, चिरट्ठितत्थं जिनसासनस्स ।
ममापि पुज्जोदयवुद्धियत्थं, पसादनत्थञ्च महाजनस्स ॥

महाविहारागतपाळिमग्गसन्निस्सिता सङ्करदोसहीना ।
समासतोयं पन बुद्धवंससंवण्णना हेस्सति सारभूता ॥

सोतब्बरूपं पन बुद्धवंसकथाय अज्जं इध नत्थि यस्मा ।
पसादनं बुद्धगुणे रतानं, पवाहनं पापमहामलस्स ॥

तस्मा हि सक्कच्चसमाधियुत्ता, विहाय विक्खेपमनज्जचित्ता ।
संवण्णनं वण्णयतो सुवण्णं, निधाय कण्णं मधुरं सुणाथ ॥

सब्बम्पि हित्वा पन किच्चमज्जं, सक्कच्च मच्चेनिध निच्चकालं ।
सोतुं कथेतुम्पि बुधेन युत्ता, कथा पनायं अतिदुल्लभाति ॥

तत्थ “बुद्धवंससंवण्णना हेस्सति सारभूता”ति वुत्तत्ता बुद्धवंसो ताव ववत्थपेतब्बो । तत्रिदं ववत्थानं — इतो हेट्ठा कप्पसतसहस्साधिकेसु चतूसु असङ्ख्येय्येसु उप्पन्नानं पञ्चवीसतिया बुद्धानं उप्पन्नकप्पादिपरिच्छेदवसेन पवेणिवित्थारकथा “बुद्धवंसो नामा”ति वेदितब्बो ।

स्वायं कप्पपरिच्छेदो नामपरिच्छेदो गोत्तपरिच्छेदो जातिपरिच्छेदो नगरपरिच्छेदो पितृपरिच्छेदो मातृपरिच्छेदो बोधिरुक्खपरिच्छेदो धम्मचक्कप्पवत्तनपरिच्छेदो अभिसमयपरिच्छेदो सावकसन्निपातपरिच्छेदो अगगसावकपरिच्छेदो उपट्ठाकपरिच्छेदो अगगसाविकापरिच्छेदो परिवारभिक्षुपरिच्छेदो रंसिपरिच्छेदो सरीरप्पमाणपरिच्छेदो बोधिसत्ताधिकारपरिच्छेदो व्याकरणपरिच्छेदो बोधिसत्तपधानपरिच्छेदो आयुपरिच्छेदो परिनिब्बानपरिच्छेदोति इमेहि पाळिया आगतेहि बावीसतिया परिच्छेदेहि परिच्छिन्नो ववत्थितो ।

पाळिअनारुळ्हो पन **सम्बहुलवारो**पेत्थ आनेतब्बो । सो अगारवासपरिच्छेदो पासादत्तयपरिच्छेदो नाटकित्थिपरिच्छेदो अगगमहेसिपरिच्छेदो पुत्तपरिच्छेदो यानपरिच्छेदो अभिनिक्खमनपरिच्छेदो पधानपरिच्छेदो उपट्ठाकपरिच्छेदो विहारपरिच्छेदोति दसधा ववत्थितो होति ।

तं सम्बहुलवारम्पि, यथाट्ठाने मयं पन ।
दस्सेत्वाव गमिस्साम, तत्थ तत्थ समासतो ॥

सो एवं ववत्थितो पन —

केनायं देसितो कत्थ, कस्सत्थाय च देसितो ।
किमत्थाय कदा कस्स, वचनं केन चाभतो ॥

सब्बमेतं विधिं वत्त्वा, पुब्बमेव समासतो ।
पच्छाहं बुद्धवंसस्स, करिस्सामत्थवण्णनन्ति ॥

तत्थ **केनायं देसितो**ति अयं बुद्धवंसो केन देसितो? सब्बधम्मेषु अप्पटिहतजाणचारेन दसबलेन चतुवेसारज्जविसारदेन धम्मराजेन धम्मस्सामिना तथागतेन सब्बज्जुना सम्मासम्बुद्धेन देसितो ।

कत्थ देसितोति? कपिलवत्थुमहानगरे निग्रोधाराममहाविहारे परमरुचिरसन्दस्सने देवमनुस्सनयननिपातभूते रतनचङ्कमे चङ्कमन्तेन देसितो ।

कस्सत्थाय च देसितोति? द्वासीतिया जातिसहस्सानं अनेककोटीनञ्च देवमनुस्सानं अत्थाय देसितो ।

किमत्थाय देसितोति? चतुरोघनित्थरणत्थाय देसितो ।

कदा देसितोति भगवा हि पठमबोधियं वीसतिवस्सानि अनिबद्धवासो हुत्वा यत्थ यत्थ फासुकं होति, तत्थ तत्थेव गन्त्वा वसि । कथं? **पठमं** वस्सं इसिपतने धम्मचक्कं (सं० नि० ५.१०८१; महाव० १३ आदयो; पटि० म० २.३०) पवत्तेत्वा अट्टारस ब्रह्मकोटियो अमतपानं पायेत्वा बाराणसिं उपनिस्साय इसिपतने मिगदाये वसि । **दुतियं** वस्सं राजगहं उपनिस्साय वेळुवने महाविहारे । **ततियचतुत्थानिपि** तत्थेव । **पञ्चमं** वेसालिं उपनिस्साय महावने कूटागारसालायं । **छट्ठं** मकुलपब्बते । **सत्तमं** तावतिसभवने । **अट्ठमं** भग्गेसु संसुमारगिरिं उपनिस्साय भेसकळावने । **नवमं** कोसम्बियं । **दसमं** पालिलेय्यकवनसण्डे । **एकादसमं** नाळायं ब्राह्मणगामे । **द्वादसमं** वेरञ्जायं । **तेरसमं** चालियपब्बते । **चुद्दसमं** जेतवनमहाविहारे । **पञ्चदसमं** कपिलवत्थुमहानगरे । **सोळसमं** आळवकं दमेत्वा चतुरासीतिपाणसहस्सानि अमतपानं पायेत्वा आळवियं । **सत्तरसमं** राजगहेयेव । **अट्ठारसमं** चालियपब्बतेयेव । तथा **एकूनवीसतिमं वीसतिमं** पन वस्सं राजगहेयेव वसि । तेन वुत्तं — “भगवा हि पठमबोधियं वीसतिवस्सानि अनिबद्धवासो हुत्वा यत्थ यत्थ फासुकं होति, तत्थ तत्थेव गन्त्वा वसी”ति । ततो पट्ठाय पन सावत्थियेव उपनिस्साय जेतवनमहाविहारे च पुब्बारामे च धुवपरिभोगवसेन वसि ।

यदा पन सत्था बुद्धो हुत्वा बाराणसियं इसिपतने मिगदाये पठमं वस्सं वसित्वा वुड्डवस्सो पवारेत्वा उरुवेलं गन्त्वा तत्थ तयो मासे वसन्तो तेभातिकजटिले दमेत्वा भिक्खुसहस्सेहि कतपरिवारो फुस्समासपुण्णमायं राजगहं गन्त्वा द्वे मासे तत्थेव वसि, तदा बाराणसितो निक्खन्तस्स पनस्स पञ्च मासा जाता । सकलो हेमन्तो अतिक्कन्तो । उदायित्थेरस्स आगतदिवसतो सत्तट्ठदिवसा वीतिवत्ता । सो पन फग्गुनीपुण्णमासियं चिन्तेसि — “अतिक्कन्तो हेमन्तो, वसन्तकालो अनुप्पत्तो, समयो तथागतस्स कपिलपुरं गन्तु”न्ति । सो एवं चिन्तेत्वा कुलनगरगमनत्थाय सट्ठिमत्ताहि गाथाहि गमनवण्णं वण्णेसि । अथ सत्था चस्स वचनं सुत्वा जातिसङ्गहं कातुकामो हुत्वा अङ्गमगधवासीनं कुलपुत्तानं दसहि सहस्सेहि कपिलवत्थुवासीनं दसहि सहस्सेहीति सब्बेहेव वीसतिया खीणासवसहस्सेहि परिवुतो राजगहतो निक्खमित्वा दिवसे दिवसे योजनं गच्छन्तो राजगहतो सट्ठियोजनं कपिलवत्थुपुरं द्वीहि मासेहि सम्पापुणित्वा तत्थ जातीनं वन्दापनत्थं **यमकपाटिहारियं** अकासि । तदायं बुद्धवंसो देसितो ।

कस्स वचनन्ति? सावकपच्चेकबुद्धानं असाधारणं सम्मासम्बुद्धस्सेव वचनं ।

केनाभतोति? आचरियपरम्पराय आभतो । अयज्झि सारिपुत्तत्थेरो भद्दजी तिस्सो कोसियपुत्तो सिग्गवो मोग्गलिपुत्तो सुदत्तो धम्मिको दासको सोणको रेवतोति एवमादीहि याव ततियसङ्कीतिकाला आभतो, ततो उद्धम्पि तेसंयेव सिस्सानुसिस्सेहीति एवं ताव आचरियपरम्पराय यावज्जकाला आभतोति वेदितब्बो ।

एत्तावता —

“केनायं देसितो कत्थ, कस्सत्थाय च देसितो ।

किमत्थाय कदा कस्स, वचनं केन चाभतो”ति ॥ —

अयं गाथा वुत्तत्था होति ।

निदानकथा

बाहिरनिदानं

एवं आभतस्स पनस्स इदानी अत्थवण्णना होति, सा पनायं अत्थवण्णना यस्मा दूरेनिदानं अविदूरेनिदानं सन्तिकेनिदानन्ति, इमानि तीणि निदानानि दस्सेत्वाव वण्णिता सुवण्णिता नाम होति । ये च नं सुणन्ति, तेहि समुदागमतो पट्ठाय विज्जातत्ता सुविज्जाताव होति, तस्मा तानि निदानानि दस्सेत्वाव वण्णयिस्साम ।

तत्थ आदितो पट्ठाय ताव तेसं निदानानं परिच्छेदो वेदितब्बो । तत्रायं सङ्खेपतो अत्थदीपना — **दीपङ्करदसबलस्स** पादमूले कताभिनीहारस्स महासत्तस्स याव **वेस्सन्तरत्तभावा** चवित्वा तुसितभवने निब्बत्ति, ताव पवत्ता कथा **दूरेनिदानं** नाम । तुसितभवनतो चवित्वा याव बोधिमण्डे सब्बज्जुतज्जाणप्पत्ति, ताव पवत्ता कथा **अविदूरेनिदानं** नाम । “एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे”ति च, “राजगहे विहरति वेळुवने कलन्दकनिवापे”ति च, “वेसालियं विहरति महावने कूटागारसालाय”न्ति च एवं महाबोधिमण्डे सब्बज्जुतज्जाणप्पत्तितो याव परिनिब्बानमज्जा एतस्मिं अन्तरे भगवा यत्थ यत्थ विहासि, तं तं **सन्तिकेनिदानं** नामाति वेदितब्बं । एत्तावता सङ्खेपेनेव तिण्णं दूराविदूरसन्तिकेनिदानानं वसेन **बाहिरनिदानवण्णना** समत्ता होतीति ।

अब्भन्तरनिदानं

१. रतनचङ्कमनकण्डवण्णना

इदानी पन —

१. “ब्रह्मा च लोकाधिपती सहम्पती, कतज्जली अनधिवरं अयाचथ ।
सन्तीध सत्ताप्परजक्खजातिका, देसेहि धम्मं अनुकम्पिमं पज”न्ति ॥ —

आदिनयप्पवत्तस्स **अब्भन्तरनिदानस्स** अत्थवण्णना होति ।

एत्थ “एकं समयं भगवा राजगहे विहरति वेळुवने कलन्दकनिवापे”ति आदिसुत्तन्तेसु विय — “एकं समयं भगवा सक्केसु विहरति कपिलवत्थुस्मिं निग्रोधारामे । अथ खो आयस्मा सारिपुत्तो येन भगवा तेनुपसङ्गमि; उपसङ्गमित्वा भगवन्तं बुद्धवंसं अपुच्छी”ति एवमादिना नयेन निदानं अवत्वा कस्मा “ब्रह्मा च लोकाधिपती सहम्पती, कतज्जली अनधिवरं अयाचथा”ति आदिना नयेन निदानं वुत्तन्ति? वुच्चते — भगवतो सब्बधम्मदेसनाकारणभूताय ब्रह्मनो धम्मदेसनायाचनाय सन्दस्सनत्थं वुत्तन्ति ।

“कदायं धम्मदेसनत्थं, अज्झिट्ठो ब्रह्मना जिनो ।
कदा कत्थ च केनायं, गाथा हि समुदीरिता”ति ॥

वुच्चते — बुद्धभूतस्स पन भगवतो अट्ठमे सत्ताहे सत्था धम्मदेसनत्थाय ब्रह्मना अज्झिट्ठो आयाचितो । तत्रायं अनुपुब्बिकथा — महापुरिसो किर कताभिनीहारो महाभिनिक्खमनदिवसे विवटपाकटबीभच्छसयनासनचोटिका नाटकित्थियो दिस्वा अतीव संविग्गहदयो पटेकदेसावच्छन्नं **छन्नं** आमन्तेत्वा — “अरिनरवरमन्थकं कण्डकं नाम तुरङ्गवरमाहरा”ति कण्डकं आहरापेत्वा छन्नसहायो वरतुरङ्गमारुह्य नगरद्वारे अधिवत्थाय देवताय नगरद्वारे विवटे नगरतो निक्खमित्वा तीणि रज्जानि तेन रत्तावसेसेन अतिक्कमित्वा अनोमसत्तो **अनोमाय** नाम नदिया तीरे ठत्वा छन्नमेवमाह —

“छन्नं, त्वं मम इमानि अज्जेहि असाधारणानि आभरणानि कण्डकञ्च वरतुरङ्गमादाय कपिलपुरं गच्छाही”ति छन्नं विस्सज्जेत्वा असितोरगनीलुप्पलसदिसेनासिना सकेसमकुटं छिन्दित्वा आकासे उक्खिपित्वा देवदत्तियं पत्तचीवरं गहेत्वा सयमेव पब्बजित्वा अनुपुब्बेन चारिकं चरमानो अनिलबलसमुद्धुततरङ्गभङ्गं असङ्गं गङ्गं नदिं उत्तरित्वा मणिगणरंसिजालविज्जोतितराजगहं राजगहं नाम नगरं पविसित्वा तत्थ इस्सरियमदमत्तं जनं परिहासेन्तो विय च उद्धतवेसस्स जनस्स लज्जमुप्पादयमानो विय च वयकन्तीहि नागरजनहदयानि अत्तनि बन्धन्तो विय च द्वतिसवरमहापुरिसलक्खणविराजिताय रूपसिरिया सब्बजननयनानि विलुम्पमानो विय च रूपीपादसञ्चरो पुज्जसञ्चयो विय च पब्बतो विय च गमनेन निस्सङ्गो सन्तिन्द्रियो सन्तमानसो युगमत्तं पेक्खमानो **राजगहं** पिण्डाय चरित्वा यापनमत्तं भत्तं गहेत्वा नगरतो निक्खमित्वा **पण्डवपब्बत**पस्से छायूदकसम्पन्ने सुचिभूमिभागे परमरमणीये पविवित्ते ओकासे निसीदित्वा पटिसङ्खानबलेन मिस्सकभत्तं परिभुज्जित्वा पण्डवगिरानुसारेण बिम्बिसारेण मगधमहाराजेन महापुरिसस्स सन्तिकं गन्त्वा नामगोत्तं पुच्छित्वा तेन पमुदितहदयेन “मम रज्जभागं गण्हाही”ति रज्जेन निमन्तियमानो — “अलं, महाराज, न मय्हं रज्जेनत्थो अहं रज्जं पहाय लोकहितत्थाय पधानमनुयुज्जित्वा लोके विवटच्छदो बुद्धो भविस्सामीति निक्खन्तो”ति वत्वा तेन च “बुद्धो हुत्वा सब्बपठमं मम विजितं ओसरेय्याथा”ति वुत्तो ‘साधू’ति तस्स पटिज्जं दत्वा आळारज्ज उदकञ्च उपसङ्कमित्वा तेसं धम्मदेसनाय सारं अविन्दन्तो ततो पक्कमित्वा उरुवेलायं छब्बस्सानि दुक्करकारिकं करोन्तोपि अमतं अधिगन्तुं असक्कोन्तो ओळारिकाहारपटिसेवनेन सरीरं सन्तप्पेसि ।

तदा पन उरुवेलायं **सेनानिगमे** सेनानिगमकुटुम्बिकस्स धीता **सुजाता** नाम दारिका वयप्पत्ता एकस्मिं निग्रोधरुक्खे पत्थनमकासि — “सचाहं समजातिकं कुलघरं गन्त्वा पठमगब्बे पुत्तं लभिस्सामि, बलिकम्मं करिस्सामी”ति । तस्सा सा पत्थना समिज्झि । सा वेसाखपुण्णमदिवसे “अज्ज बलिकम्मं करिस्सामी”ति पातोव पायासं अनायासं परममधुरं सम्पटिपादेसि । बोधिसत्तोपि तदहेव कतसरीरपटिजग्गनो भिक्खाचारकालं आगमयमानो पातोव गन्त्वा तस्मिं निग्रोधरुक्खमूले निसीदि । अथ खो **पुण्णा** नाम दासी तस्सा धाती रुक्खमूलसोधनत्थाय गता बोधिसत्तं पाचीनलोकधातुं ओलोकयमानं निसिन्नं सज्झाप्यभानुरज्जितवरकनकगिरिसिखरसदिससरीरसोभं तिमिरनिकरनिधानकरं कमलवनविकसनकरं घनविवरमुपगतं दिवसकरमिव तरुवरमुपगतं मुनिदिवसकरमदस । सरीरतो चस्स निक्खन्ताहि पभाहि सकलञ्च तं रुक्खं सुवण्णवण्णं दिस्वा तस्सा एतदहोसि — “अज्ज अम्हाकं देवता रुक्खतो ओरुह सहत्थेनेव बलिं पटिग्गहेतुकामा हुत्वा निसिन्ना”ति । सा वेगेन गन्त्वा सुजाताय एतमत्थं आरोचेसि ।

ततो सुजाता सज्जातसद्भा हुत्वा सब्बालङ्कारेण अलङ्कित्वा सतसहस्सगघनिकं सुवण्णपातिं परममधुरस्स मधुपायासस्स पूरेत्वा अपराय सुवण्णपातिया पिदहित्वा सीसेनादाय निग्रोधरुक्खाभिमुखी अगमासि । सा गच्छन्ती दूरतोव तं बोधिसत्तं रुक्खदेवतमिव सकलं तं रुक्खं सरीरप्पभाय सुवण्णवण्णं कत्वा पुज्जसञ्चयमिव रूपवन्तं निसिन्नं दिस्वा पीतिसोमनस्सजाता सुजाता “रुक्खदेवता”ति सज्जाय दिट्ठुट्टानतो पट्टाय ओनतोनता गन्त्वा सीसतो तं सुवण्णपातिं ओतारेत्वा महासत्तस्स हत्थे ठपेत्वा पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा — “यथा मम मनोरथो निप्फन्नो, एवं तुम्हाकम्पि निप्फज्जतू”ति वत्वा पक्कामि ।

अथ खो बोधिसत्तोपि सुवण्णपातिं गहेत्वा **नेरज्जराय** नदिया तीरं गन्त्वा **सुप्पतिट्ठितस्स** नाम तित्थस्स तीरे सुवण्णपातिं ठपेत्वा न्हत्वा पच्चुत्तरित्वा एकूनपज्जासपिण्डे करोन्तो तं पायासं परिभुज्जित्वा — “सचाहं अज्ज बुद्धो भविस्सामि, अयं सुवण्णपाति पटिसोतं गच्छतू”ति खिपि । सा पाति पटिसोतं गन्त्वा **काळस्स** नाम नागराजस्स भवनं पविसित्वा तिण्णं बुद्धानं थालकानि उक्खिपित्वा तेसं हेट्ठा अट्ठासि ।

महासत्तो तथेव वनसण्डे दिवाविहारं वीतिनामेत्वा सायन्हसमये **सोत्थियेन** नाम तिणहारकेन महापुरिसस्स आकारं जत्वा दिन्ना अट्ट तिणमुट्ठियो गहेत्वा बोधिमण्डमारुह दक्खिणदिसाभागे अट्ठासि । सो पन पदेसो पदुमिनिपत्ते उदकबिन्दु विय अकम्पित्थ । महापुरिसो — “अयं पदेसो मम गुणं धारेतुं असमत्थो”ति पच्छिमदिसाभागमगमासि । सोपि तथेव कम्पित्थ । पुन उत्तरदिसाभागमगमासि । सोपि तथेव कम्पित्थ । पुन पुरत्थिमदिसाभागमगमासि । तत्थ पल्लङ्कप्पमाणट्टानं निच्चलं अहोसि । महापुरिसो — “इदं ठानं किलेसविद्धंसनट्टान”न्ति सन्निट्टानं कत्वा तानि तिणानि अगगे गहेत्वा चालेसि । तानि तूलिकगगेन परिच्छिन्नानि विय अहेसुं । बोधिसत्तो — “बोधिं अपत्ताव इमं पल्लङ्कं न भिन्दिस्सामी”ति चतुरङ्गवीरियं अधिट्ठित्वा पल्लङ्कं आभुजित्वा बोधिक्खन्धं पिट्ठितो कत्वा पुरत्थाभिमुखो निसीदि ।

तद्धणञ्जेव सब्बलोकाभिहारो मारो बाहुसहस्सं मापेत्वा दियड्ढयोजनसतिकं हिमगिरिसिखरसदिसं **गिरिमेखलं** नाम अरिवरवारणं वरवारणं अभिरुह नवयोजनिकेन धनुअसिफरसुसरसत्तिसबलेनातिबहलेन मारबलेन सम्परिवुतो समन्ता पब्बतो विय अज्झोत्थरन्तो महासपत्तं विय महासत्तं समुपागमि । महापुरिसो सूरिये धरन्तेयेव अतितुमूलं मारबलं विधमित्वा विकसितजयसुमनकुसुमसदिसस्स चीवरस्स उपरि पतमानेहि रत्तपवालङ्कुरसदिसरुचिरदस्सनेहि बोधिरुक्खङ्कुरेहि पीतिया विय पूजियमानो एव पठमयामे पुब्बेनिवासानुस्सतिजाणं लभित्वा मज्झिमयामे दिब्बचक्खुजाणं विसोधेत्वा पच्छिमयामे पटिच्चसमुप्पादे जाणं ओतारेत्वा वट्टिविट्ठं सम्मसन्तो अरुणोदये बुद्धो हुत्वा —

“अनेकजातिसंसारं, सन्धाविस्सं अनिब्बिसं ।

गहकारं गवेसन्तो, दुक्खा जाति पुनप्पुनं ॥

“गहकारक दिट्ठोसि, पुन गेहं न काहसि ।

सब्बा ते फासुका भग्गा, गहकूटं विसङ्खतं ।

विसङ्खारगतं चित्तं, तण्हानं खयमज्झगा”ति ॥ (ध० प० १५३-१५४) —

इमं **उदानं** उदानेत्वा सत्ताहं विमुत्तिसुखपटिसेवनेन वीतिनामेत्वा अट्टमे दिवसे समापत्तितो वुट्ठाय देवतानं कङ्कं जत्वा तासं कङ्काविधमनत्थं आकासे उप्पतित्वा यमकपाटिहारियं दस्सेत्वा तासं कङ्कं विधमित्वा पल्लङ्कतो ईसकं पाचीननिस्सिते उत्तरदिसाभागे ठत्वा — “इमस्मिं वत मे पल्लङ्के सब्बज्जुतज्जाणं पटिविद्ध”न्ति चत्तारि असङ्ख्येय्यानि कप्पसतसहस्सञ्च पूरितानं पारमीनं फलाधिगमट्टानं पल्लङ्कञ्चेव बोधिरुक्खञ्च अनिमिसेहि अक्खीहि ओलोकयमानो सत्ताहं वीतिनामेसि, तं ठानं **अनिमिसचेतियं** नाम जातं ।

अथ पल्लङ्कस्स च ठितट्टानस्स च अन्तरे पुरत्थिमपच्छिमतो आयते रतनचङ्कमे चङ्कमन्तो सत्ताहं वीतिनामेसि, तं ठानं **रतनचङ्कमचेतियं** नाम जातं । ततो पच्छिमदिसाभागे देवता रतनघरं नाम मापेसुं, तत्थ पल्लङ्केन निसीदित्वा अभिधम्मपिटकं विसेसतो चेत्थ अनन्तनयसमन्तपट्टानं विचिनन्तो सत्ताहं वीतिनामेसि । तं ठानं **रतनघरचेतियं** नाम जातं । एवं बोधिसमीपेयेव चत्तारि सत्ताहानि वीतिनामेत्वा पञ्चमे सत्ताहे बोधिरुक्खमूला येन अजपालनिग्रोधो तेनुपसङ्कमि; तत्थापि धम्मं विचिनन्तोयेव विमुत्तिसुखञ्च पटिसंवेदेन्तो **अजपालनिग्रोधे** सत्ताहं वीतिनामेसि ।

एवं अपरं सत्ताहं **मुचलिन्दे** निसीदि । तस्स निसिन्नमत्तस्सेव भगवतो सकलचक्कवाळगब्भं पूरेन्तो महाअकालमेघो उदपादि । तस्मिं पन उप्पन्ने **मुचलिन्दो नागराजा** चिन्तेसि — “अयं महामेघो सत्थरि मय्हं भवनं पविट्ठमत्ते उप्पन्नो वासागारमस्स लद्धुं वट्ठती”ति । सो सत्तरतनमयं देवविमानसदिसं दिब्बविमानं निम्मिनितुं समत्थोपि एवं कते — “न मय्हं

महप्फलं भविस्सति, दसबलस्स कायवेय्यावच्चं करिस्सामी”ति अतिमहन्तं अत्तभावं कत्वा सत्थारं सत्तक्खत्तुं भोगेहि परिक्खपित्वा उपरि महन्तं फणं कत्वा अट्ठासि। अथ भगवा परिक्खेपस्स अन्तोव महति ओकासे सब्बरतनमये पच्चगघपल्लङ्के उपरि विनिग्गलन्तविविधसुरभिकुसुमदामविताने विविधसुरभिगन्धवासिते गन्धकुटियं विहरन्तो विय विहासि। एवं भगवा तं सत्ताहं तत्थ वीतिनामेत्वा ततो अपरं सत्ताहं राजायतने निसीदि। तत्थापि विमुत्तिसुखपटिसंवेदियेव। एत्तावता सत्तसत्ताहानि परिपुण्णानि अहेसुं। एत्थन्तरे भगवा ज्ञानसुखेन फलसुखेन च वीतिनामेसि।

अथस्स सत्तसत्ताहातिक्कमे — “मुखं धोविस्सामी”ति चित्तं उप्पज्जि। सक्को देवानमिन्दो **अगदहरीतकं** आहरित्वा अदासि। अथस्स सक्को **नागलतादन्तकट्ठञ्च** मुखधोवनउदकञ्च अदासि। ततो भगवा दन्तकट्ठं खादित्वा अनोत्तदहोदकेन मुखं धोवित्वा **राजायतनमूले** निसीदि। तस्मिं समये चतूहि लोकपालेहि उपनीते पच्चगघे सेलमये पत्ते **तपुस्सभल्लिकानं** वाणिजानं मन्थञ्च मधुपिण्डिकञ्च पटिग्गहेत्वा परिभुज्जित्वा पच्चागन्त्वा अजपालनिग्रोधरुक्खमूले निसीदि। अथस्स तत्थ निसिन्नमत्तस्सेव अत्तना अधिगतस्स धम्मस्स गम्भीरभावं पच्चवेक्खन्तस्स सब्बबुद्धानं आचिण्णो — “अधिगतो खो म्यायं धम्मो गम्भीरो दुद्दसो दुरनुबोधो सन्तो पणीतो अतक्कावचरो निपुणो पण्डितवेदनीयो”ति (म० नि० २.२८१; सं० नि० १.१७२; महाव० ७) परेसं धम्मं अदेसेतुकामताकारप्पत्तो परिवितक्को उदपादि।

अथ **ब्रह्मा सहम्पति** दसबलस्स चेतसा चेतोपरिवितक्कमज्जाय — “नस्सति वत, भो, लोको, विनस्सति वत, भो, लोको”ति (सं० नि० १.१७२; म० नि० १.२८२; महाव० ८) वाचं निच्छारेन्तो दससहस्सचक्कवाळब्रह्मगणपरिवृतो सक्कसुयामसन्तुसितपरनिम्मितवसवत्तीहि अनुगतो आगन्त्वा भगवतो पुरतो पातुरहोसि। सो अत्तनो पतिट्ठानत्थाय पथविं निम्मिनित्वा दक्खिणं जाणुमण्डलं पथवियं निहन्त्वा जलजामलाविकलकमलमकुलसदिसं दसनखसमोधानसमुज्जलमज्जलिं सिरस्मिं कत्वा — “देसेतु, भन्ते, भगवा धम्मं, देसेतु सुगतो धम्मं, सन्ति सत्ता अप्परजक्खजातिका, अस्सवनता धम्मस्स परिहायन्ति, भविस्सन्ति धम्मस्स अज्जातारो”ति (सं० नि० १.१७२; महाव० ८) —

“पातुरहोसि मगधेसु पुब्बे, धम्मो असुद्धो समलेहि चिन्तितो।
अपापुरेतं अमतस्स द्वारं, सुणन्तु धम्मं विमलेनानुबुद्धं ॥

“सेले यथा पब्बतमुद्धनिट्ठितो, यथापि पस्से जनतं समन्ततो।
तथूपमं धम्ममयं सुमेध, पासादमारुह समन्तचक्खु।
सोकावतिण्णं जनतमपेतसोको, अवेक्खस्सु जातिजराभिभूतं ॥

“उट्ठेहि वीर विजितसङ्गाम, सत्थवाह अनण विचर लोके।
देसस्सु भगवा धम्मं, अज्जातारो भविस्सन्ती”ति ॥ (म० नि० १.२८२; सं० नि० १.१७२; महाव० ८) —

“ननु तुम्हेहि ‘बुद्धो बोधेय्यं तिण्णो तारेय्यं मुत्तो मोचेय्य’”न्ति —

“किं मे अज्जातवेसेन, धम्मं सच्छिकतेनिध।
सब्बज्जुतं पापुणित्वा, तारयिस्सं सदेवक”न्ति ॥ (बु० वं० २.५५) —

पथनं कत्वा पारमियो पूरेत्वा सब्बज्जुभावं पत्तोति च, “तुम्हेहि धम्मे अदेसियमाने को हि नाम अज्जो धम्मं देसेस्सति, किमज्जं लोकस्स सरणं ताणं लेणं परायन”न्ति च एवमादीहि अनेकेहि नयेहि भगवन्तं धम्मदेसनत्थं अयाचि। तेन वुत्तं — “बुद्धभूतस्स पन भगवतो अट्टमे सत्ताहे सत्था धम्मदेसनत्थाय ब्रह्मुना आयाचितो”ति।

इदानी “कदा कत्थ च केनायं, गाथा हि समुदीरिता”ति इमेसं पज्झानं विस्सज्जनाय ओकासो अनुप्पत्तो। तत्थ **कदा वुत्ताति?** पठममहासङ्गीतिकाले वुत्ता। पठममहासङ्गीति नामेसा सङ्गीतिकखन्धे (चूळव० ४३७) वुत्तनयेनेव वेदितब्बा। **कत्थ केन वुत्ताति?** भगवति किर परिनिब्बुते राजगहनगरे **वेभारपब्बतपस्से सत्तपण्णिगुहाद्वारे** विजितसब्बसत्तुना अजातसत्तुना मगधमहाराजेन धम्मसङ्गायनत्थं कारिते परिपुण्णचन्दमण्डलसङ्कासे दट्टब्बसारमण्डे मण्डपे धम्मासनगतेनायस्मता **आनन्दत्थेरेन** “ब्रह्मा च लोकाधिपती”ति अयं गाथा वुत्ताति वेदितब्बा। अयमेत्थ गाथासम्बन्धो।

एत्तावता —

“कदायं धम्मदेसनत्थं, अज्झिटो ब्रह्मुना जिनो।
कदा कत्थ च केनायं, गाथा हि समुदीरिता”ति॥ —

अयम्पि गाथा वुत्तत्था होति। एवं इमिना सम्बन्धेन वुत्ताय पनस्सा अनुत्तानपदवण्णनं करिस्साम।

तत्थ **ब्रह्मा**ति ब्रूहितो तेहि तेहि गुणविसेसेहीति ब्रह्मा। अयं पन **ब्रह्म**-सद्वो महाब्रह्मब्राह्मणतथागतमातापितुसेट्ठादीसु दिस्सति। तथा हि “द्विसहस्सो ब्रह्मा”तिआदीसु (म० नि० ३.१६६) महाब्रह्माति अधिप्पेतो।

“तमोनुदो बुद्धो समन्तचक्खु, लोकन्तगू सब्बभवातिवत्तो।
अनासवो सब्बदुक्खप्पहीनो, सच्चक्खयो ब्रह्मे उपासितो मे”ति॥ (सु० नि० ११३९) —

एत्थ ब्राह्मणो। “ब्रह्माति खो, भिक्खवे, तथागतस्सेतं अधिवचन”न्ति एत्थ तथागतो। “ब्रह्माति मातापितरो पुब्बाचरियाति वुच्चरे”ति (अ० नि० ३.३१; ४.६३; इतिवु० १०६; जा० २.२०.१८१) एत्थ मातापितरो। “ब्रह्मचक्कं पवत्तेती”ति (म० नि० १.१४८; सं० नि० २.२१; अ० नि० ४.८; ५.११; पटि० म० २.४४) एत्थ सेट्ठो अधिप्पेतो। इध पन पठमज्झानं पणीतं भावेत्वा पठमज्झानभूमियं निब्बत्तो कप्पायुको महाब्रह्मा अधिप्पेतो (म० नि० अट्ट० १.३)। **च**-सद्वो सम्पिण्डनत्थो, ब्रह्मा च अज्जे च दससु चक्कवाळसहस्सेसु ब्रह्मानो चाति अत्थो, पदपूरणमतो वा। **लोकाधिपती**ति एत्थ **लोको**ति सङ्खारलोको सत्तलोको ओकासलोकोति तयो लोका। तेसु इध सत्तलोको अधिप्पेतो। तस्स इस्सरो अधिपतीति **लोकाधिपति**, लोकेकदेसस्सापि अधिपति लोकाधिपतीति वुच्चति देवाधिपति नराधिपति विय।

सहम्पतीति सो किर कस्सपस्स भगवतो सासने सहको नाम थेरो पठमज्झानं निब्बत्तेत्वा अपरिहीनज्झानो जीवितपरियोसाने पठमज्झानभूमियं कप्पायुकमहाब्रह्मा हुत्वा निब्बत्तो, तत्र पन नं “सहम्पति ब्रह्मा”ति सज्जानन्ति। “सहकपती”ति वत्तब्बे अनुस्सरागमं कत्वा रुळ्हीवसेन “सहम्पती”ति वदन्ति। **कतज्जली**ति कतज्जलिको, अज्जलिपुटं सिरसि कत्वाति अत्थो। **अनधिवरन्ति** अच्चन्तवरो अधिवरो नास्स अत्थीति **अनधिवरो**, न ततो अधिको वरो अत्थीति वा अनधिवरो, अनुत्तरोति अत्थो, तं अनधिवरं। **अयाचथा**ति अयाचित्थ अज्झोसि।

इदानी यस्सत्थाय सो भगवन्तं अयाचि, तमत्थं दस्सेतुं “**सन्तीध सत्ता**”तिआदि वुत्तं। तत्थ **सन्ती**ति संविज्जन्ति

उपलब्धन्ति, बुद्धचक्खुस्स आपाथं आगच्छन्ता अत्थीति अत्थो। इधाति अयं देसापदेसे निपातो। स्वायं कत्थचि सासनं उपादाय वुच्चति। यथाह — “इधेव, भिक्खवे, समणो, इध दुतियो समणो, इध ततियो समणो, इध चतुत्थो समणो, सुज्जा परप्पवादा समणेभि अज्जेही”ति (म० नि० १.१३९; दी० नि० २.२१४; अ० नि० ४.२४१)। कत्थचि ओकासं, यथाह —

“इधेव तिट्ठमानस्स, देवभूतस्स मे सतो।

पुनरायु च मे लब्धो, एवं जानाहि मारिसा”ति॥ (दी० नि० २.३६९) —

कत्थचि पदपूरणमत्तमेव होति। यथाह — “इधाहं, भिक्खवे, भुत्तावी अस्सं पवारितो”ति (म० नि० १.३०)। कत्थचि लोकं उपादाय, यथाह — “इध तथागतो लोके उप्पज्जति बहुजनहिताय बहुजनसुखाया”ति (अ० नि० १.१७०)। इधापि लोकमेव उपादाय वुत्तोति वेदितब्बो। तस्मा इमस्मिं सत्तलोकेति अत्थो। सत्ताति रूपादीसु खन्धेसु छन्दरागेन सत्ता विसत्ता आसत्ता लग्गा लगिताति सत्ता, सत्ताति पाणिनो वुच्चन्ति। रुळ्हीसद्देन पन वीतरागेसुपि अयं वोहारो वत्ततियेव।

अप्परजक्खजातिकाति पज्जामये अक्खिम्हि अप्पं परित्तं रागदोसमोहरजं एतेसं एवंसभावा च तेति अप्परजक्खजातिका, अप्पं रागादिरजमेव वा येसं ते अप्परजक्खा, ते अप्परजक्खसभावा अप्परजक्खजातिकाति एवमेत्थ अत्थो दट्ठब्बो। तेसं अप्परजक्खजातिकानं। “सत्तान”न्ति विभत्तिविपरिणामं कत्वा — “देसेहि धम्म”न्ति इमिना सम्बन्धं कत्वा अत्थो दट्ठब्बो। **देसेहीति** आयाचनवचनमेतं, देसेहि कथेहि उपदिसाति अत्थो। **धम्मन्ति** एत्थ अयं **धम्म**-सद्दो परियत्तिसमाधिपज्जापकतिसभावसुज्जतापुज्जआपत्तिजेय्यचतुसच्चधम्मादीसु दिस्सति। तथा हि — “इध भिक्खु धम्मं परियापुणाति सुत्तं गेय्यं वेय्याकरणं...पे०... वेदल्ल”न्ति आदीसु (म० नि० १.२३९; अ० नि० ४.१०२) परियत्तियं दिस्सति। “एवंधम्मा ते भगवन्तो अहेसु”न्ति आदीसु समाधिम्हि।

“यस्सेते चतुरो धम्मा, वानरिन्द यथा तव।

सच्चं धम्मो धिति चागो, दिट्ठं सो अतिवत्तती”ति॥ —

आदीसु (जा० १.२.१४७) पज्जाय। “जातिधम्मा जराधम्मा, अथो मरणधम्मिनो”ति आदीसु (अ० नि० ३.३९) पकतियं। “कुसला धम्मा, अकुसला धम्मा, अब्याकता धम्मा”ति आदीसु (ध० स० तिकमातिका) सभावे। “तस्मिं खो पन समये धम्मा होन्ति खन्धा होन्ती”ति आदीसु (ध० स० १२१) सुज्जतायं। “धम्मो सुचिण्णो सुखमावहाती”ति आदीसु (सु० नि० १८४; थेरगा० ३०३; जा० १.१०.१०२; १.१५.३८५) पुज्जे। “द्वे अनियता धम्मा”ति आदीसु आपत्तियं। “सब्बे धम्मा सब्बाकारेन बुद्धस्स भगवतो जाणमुखे आपाथं आगच्छन्ती”ति आदीसु (महानि० १५६; चूलनि० मोघराजमाणवपुच्छानिद्देस ८५) जेय्ये। “दिट्ठधम्मो पत्तधम्मो विदितधम्मो”ति आदीसु (दी० नि० १.२९९; महाव० २७, ५७) चतुसच्चधम्मे। इधापि चतुसच्चधम्मे दट्ठब्बो (म० नि० अट्ठ० १.सुत्तनिकखेपवण्णना; ध० स० अट्ठ० चित्तुप्पादकण्ड १)। **अनुकम्पाति** अनुकम्पं अनुद्दयं करोहि। **इमन्ति** पजं निद्दिसन्तो आह। **पजन्ति** पजातत्ता पजा, तं पजं, सत्तनिकायं संसारदुक्खतो मोचेहीति अधिप्पायो। केचि पन —

“भगवाति लोकाधिपती नरुत्तमो,

कतज्जली ब्रह्मगणेहि याचितो”ति॥ —

पठन्ति । एत्तावता सब्बसो अयं गाथा वुत्तत्था होति ।

अथ भगवतो तं ब्रह्मनो सहम्पतिस्स आयाचनवचनं सुत्वा अपरिमितसमयसमुदितकरुणाबलस्स दसबलस्स परहितकरणिपुणमतिचारस्स सब्बसत्तेसु ओकासकरणमत्तेन महाकरुणा उदपादि । तं पन भगवतो करुणुप्पत्तिं दस्सेन्तेहि सङ्गीतिकाले सङ्गीतिकारकेहि —

२. “सम्पन्नविज्जाचरणस्स तादिनो, जुतिन्धरस्सन्तिमदेहधारिनो ।
तथागतस्सप्पटिपुगलस्स, उप्पज्जि कारुज्जता सब्बसत्ते”ति ॥ —

अयं गाथा ठपिता ।

तत्थ सम्पन्नविज्जाचरणस्साति सम्पन्नं नाम तिविधं परिपुण्णसमङ्गिमधुरवसेन । तत्थ —

“सम्पन्नं सालिकेदारं, सुवा भुज्जन्ति कोसिय ।
पटिवेदेमि ते ब्रह्मे, न नं वारेतुमुस्सहे”ति ॥ (जा० १.१४.१) —

इदं परिपुण्णसम्पन्नं नाम । “इमिना पातिमोक्खसंवरेन उपेतो होति समुपेतो उपगतो समुपगतो सम्पन्नो समन्नागतो”ति (विभ० ५११) इदं समङ्गिसम्पन्नं नाम । “इमिस्सा, भन्ते, महापथविया हेट्ठिमतलं सम्पन्नं, सेय्यथापि खुद्दमधुं अनीलकं, एवमस्साद”न्ति (पारा० १८) इदं मधुरसम्पन्नं नाम । इध परिपुण्णसम्पन्नमिपि समङ्गिसम्पन्नमिपि युज्जति (म० नि० अट्ठ० १.६४) । विज्जाति पटिपक्खधम्मे विज्जनट्टेन विदितकरणट्टेन विन्दितब्बट्टेन च विज्जा । ता पन तिस्सोपि विज्जा अट्ठपि विज्जा । तिस्सो विज्जा भयभेरवसुत्ते (म० नि० १.५० आदयो) आगतनयेनेव वेदितब्बा, अट्ठ अम्बट्टसुत्ते (दी० नि० १.२७८ आदयो) । तत्र हि विपस्सनाजाणेन मनोमयिद्धिया च सह छ अभिज्जा परिग्गहेत्वा अट्ठ विज्जा वुत्ता । चरणन्ति सीलसंवरो इन्द्रियेसु गुत्तद्वारता भोजने मत्तज्जुता जागरियानुयोगो सद्धा हिरी ओत्तप्पं बाहुसच्चं आरब्धवीरियता उपट्ठितस्सतिता पज्जासम्पन्नता चत्तारि रूपावचरज्झानानीति इमे पन्नरस धम्मा वेदितब्बा । इमेयेव हि पन्नरस धम्मा यस्मा एतेहि चरति अरियसावको गच्छति अमत्तं दिसं, तस्मा “चरण”न्ति वुत्ता । यथाह — “इध, महानाम, अरियसावको सीलवा होती”ति (म० नि० २.२४) सब्बं मज्झिमपण्णासके वुत्तनयेनेव वेदितब्बं । विज्जा च चरणञ्च विज्जाचरणानि, सम्पन्नानि परिपुण्णानि विज्जाचरणानि यस्स सोयं सम्पन्नविज्जाचरणो, विज्जाचरणेहि सम्पन्नो समङ्गीभूतो, समन्नागतोति वा सम्पन्नविज्जाचरणो । उभयथापि अत्थो युज्जतेव, तस्स सम्पन्नविज्जाचरणस्स (पारा० अट्ठ० १.१ वेरज्जकण्डवण्णना) ।

तादिनोति “इट्ठेपि तादी अनिट्ठेपि तादी”ति आदिना नयेन महानिद्वेसे (महानि० ३८, १९२) आगततादिलक्खणेन तादिनो, इट्ठानिट्ठादीसु अविकारस्स तादिसस्साति अत्थो । जुतिन्धरस्साति जुतिमतो, युगन्धरे सरदसमये समुदितदिवसकरातिरेकतरस्सिरिकसरीरजुतिविसरधरस्साति अत्थो । “पज्जापज्जोतधरस्सा”ति वा वत्तुं वट्ठति । वुत्तज्हेतं —

“चत्तारो लोके पज्जोता, पञ्चमेत्थ न विज्जति ।
दिवा तपति आदिच्चो, रत्तिमाभाति चन्दिमा ॥

“अथ अग्नि दिवारत्तिं, तत्थ तत्थ पभासति ।

सम्बुद्धो तपतं सेट्ठो, एसा आभा अनुत्तरा”ति ॥ (सं० नि० १.२६, ८५) ।

तस्मा उभयथापि सरीरपञ्चाजुतिविसरधरस्साति अत्थो । **अन्तिमदेहधारिनो**ति सब्बपच्छिमसरीरधारिनो, अपुनब्भवस्साति अत्थो ।

तथागतस्साति एत्थ अट्ठहि कारणेहि भगवा “तथागतो”ति वुच्चति । कतमेहि अट्ठहि? तथा आगतोति तथागतो, तथा गतोति तथागतो, तथलक्खणं आगतोति तथागतो, तथधम्मे याथावतो अभिसम्बुद्धोति तथागतो, तथदस्सिताय तथागतो, तथवादिताय तथागतो, तथाकारिताय तथागतो, अभिभवनट्ठेन तथागतोति ।

कथं भगवा **तथा आगतोति तथागतो**? यथा येन अभिनीहारेन दानपारमिं पूरेत्वा सीलनेक्खम्मपञ्चावीरियखन्तिसच्चअधिट्ठानमेत्तुपेक्खापारमिं पूरेत्वा इमा दस पारमियो दस उपपारमियो दस परमत्थपारमियोति समत्तिस पारमियो पूरेत्वा अङ्गपरिच्चागं जीवितपरिच्चागं धनरज्जपुत्तदारपरिच्चागन्ति इमे पञ्च महापरिच्चागे परिच्चजित्वा यथा विपस्सिआदयो सम्मासम्बुद्धा आगता, तथा अम्हाकम्पि भगवा आगतोति तथागतो । यथाह —

“यथेव लोकम्हि विपस्सिआदयो, सब्बञ्जुभावं मुनयो इधागता ।

तथा अयं सक्कमुनीपि आगतो, तथागतो वुच्चति तेन चक्खुमा”ति ॥

कथं **तथा गतोति तथागतो**? यथा सम्पतिजाता विपस्सिआदयो समेहि पादेहि पथवियं पतिट्ठाय उत्तराभिमुखा सत्तपदवीतिहारेन गता, तथा अम्हाकम्पि भगवा गतोति तथागतो । यथाह —

“मुहुत्तजातोव गवम्पती यथा, समेहि पादेहि फुसी वसुन्धरं ।

सो विक्कमी सत्तपदानि गोतमो, सेतज्ज छत्तं अनुधारयुं मरू ॥

“गन्त्वान सो सत्तपदानि गोतमो, दिसा विलोकेसि समा समन्ततो ।

अट्ठङ्गुपेतं गिरमम्भुदीरयी, सीहो यथा पब्बतमुद्धनिट्ठितो”ति ॥

कथं **तथलक्खणं आगतोति तथागतो**? सब्बेसं रूपारूपधम्मानं सलक्खणं सामज्जलक्खणञ्च तथं अवितथं जाणगतिया आगतो अविरज्झित्वा पत्तो अनुबुद्धोति तथागतो ।

“सब्बेसं पन धम्मानं, सकसामज्जलक्खणं ।

तथमेवागतो यस्मा, तस्मा सत्था तथागतो”ति ॥

कथं **तथधम्मे याथावतो अभिसम्बुद्धोति तथागतो**? तथधम्मा नाम चत्तारि अरियसच्चानि । यथाह —

“चत्तारिमानि, भिक्खवे, तथानि अवितथानि अनज्जथानि । कतमानि चत्तारि? ‘इदं दुक्ख’न्ति, भिक्खवे, तथमेतं अवितथमेतं अनज्जथमेतं”न्ति (सं० नि० ५.१०९०) वित्थारो । तानि च भगवा अभिसम्बुद्धो, तस्मा तथानं अभिसम्बुद्धत्ता “तथागतो”ति वुच्चति । अभिसम्बुद्धत्थो हि एत्थ गतसट्ठो ।

“तथनामानि सच्चानि, अभिसम्बुज्झि नायको ।
तस्मा तथानं सच्चानं, सम्बुद्धता तथागतो” ॥

कथं तथदस्सिताय तथागतो? भगवा हि अपरिमाणासु लोकधातूसु अपरिमाणानं सत्तानं चक्खुसोतघाणजिह्वाकायमनोद्वारेसु आपाथं आगच्छन्तं रूपसद्गन्धरसफोटुब्बधम्मरम्मणं तथागतो सब्बाकारतो जानाति पस्सतीति, एवं तथदस्सिताय तथागतो । अथ वा यं लोके तथं, तं लोकस्स तथेव दस्सेति । ततोपि भगवा तथागतो । एत्थ तथदस्सिअत्थे “तथागतो”ति पदसम्भवो वेदितब्बो ।

“तथाकारेण यो धम्मे, जानाति अनुपस्सति ।
तथदस्सीति सम्बुद्धो, तस्मा वुत्तो तथागतो” ॥

कथं तथवादिताय तथागतो? यच्च अभिसम्बोधिया परिनिब्बानस्स च अन्तरे पञ्चचत्तालीसवस्सपरिमाणकाले सुत्तादिनवङ्गसङ्गहितं भासितं लपितं तथागतेन, सब्बं तं एकतुलाय तुलितं विय तथमेव अवितथमेव होति । तेनेवाह —

“यच्च, चुन्द, रत्तिं तथागतो अनुत्तरं सम्मासम्बोधिं अभिसम्बुज्झति, यच्च रत्तिं अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बायति, यं एतस्मिं अन्तरे भासति लपति निद्विसति, सब्बं तं तथेव होति, नो अज्जथा । तस्मा ‘तथागतो’ति वुच्चती”ति ।

एत्थ पन गदअत्थो हि गतसद्धो । एवं तथवादिताय तथागतो । आगदनं आगदो, वचनन्ति अत्थो । तथो अविपरीतो आगदो अस्साति तथागतो । द-कारस्स त-कारं कत्वा वुत्तो ।

“तथावादी जिनो यस्मा, तथधम्मप्पकासको ।
तथामागदनज्जस्स, तस्मा बुद्धो तथागतो” ॥

कथं तथाकारिताय तथागतो? भगवा हि यं यं वाचं अभासि, तं तं एव कायेन करोति, वाचाय कायो अनुलोमेति, कायस्सपि वाचा । तेनेवाह —

“यथा वादी, भिक्खवे, तथागतो तथा कारी, यथा कारी तथा वादी...पे०... तस्मा ‘तथागतो’ति वुच्चती”ति
(अ० नि० ४.२३; चूळनि० पोसालमाणवपुच्छानिद्वेस ८३) ।

यथा च वाचा गता, कायोपि तथा गतो, यथा कायो गतो, वाचापि तथा गता । एवं तथाकारिताय तथागतो ।

“यथा वाचा गता तस्स, तथा कायो गतो यतो ।
तथावादिताय सम्बुद्धो, सत्था तस्मा तथागतो” ॥

कथं अभिभवनट्टेन तथागतो? उपरि भवगं हेट्ठा अवीचिं परियन्तं कत्वा तिरियं अपरिमाणासु लोकधातूसु सब्बसत्ते अभिभवति सीलेनपि समाधिनापि पज्जायपि विमुत्तियापि विमुत्तिजाणदस्सनेनपि, न तस्स तुला वा पमाणं वा अत्थि, अथ खो अतुलो अप्पमेय्यो अनुत्तरो । तेनेवाह —

“सदेवके, भिक्खवे, लोके...पे०... तथागतो अभिभू अनभिभूतो अज्जदत्थु दसो वसवत्ती, तस्मा
‘तथागतो’ति वुच्चती”ति (अ० नि० १.२३; पोसालमाणवपुच्छानिद्देस ८३) ।

तत्रेवं पदसिद्धि वेदितव्या — अगदो विय अगदो । को पनेस? देसनाविलासो चेव पुज्जुस्सयो च । तेन हेस महानुभावो
भिसक्को दिब्बागदेन सप्पे विय सब्बपरप्पवादिनो सदेवकज्ज लोकं अभिभवति, इति सब्बलोकाभिभवनतो अविपरीतो
देसनाविलासो चेव पुज्जुस्सयो च अगदो अस्साति द-कारस्स त-कारं कत्वा “तथागतो”ति वेदितव्यो । एवं अभिभवनट्टेन
तथागतो ।

“तथो अविपरीतो च, अगदो यस्स सत्थुनो ।
वसवत्तीति सो तेन, होति सत्था तथागतो” ॥

अप्पटिपुग्गलस्साति पटिपुग्गलविरहितस्स, अज्जो कोचि “अहं बुद्धो”ति एवं पटिज्जं दातुं समत्थो नामस्स पुग्गलो,
नत्थीति अप्पटिपुग्गलो, तस्स अप्पटिपुग्गलस्स । **उप्पज्जीति** उप्पन्नो उदपादि । **कारुज्जताति** करुणाय भावो कारुज्जता ।
सब्बसत्तेति निरवसेससत्तपरियादानवचनं, सकले सत्तनिकायेति अत्थो । एत्तावता अयम्पि गाथा वुत्तत्था होति ।

अथ भगवा ब्रह्मना धम्मदेसनत्थाय आयाचितो सत्तेसु कारुज्जतं उप्पादेत्वा धम्मं देसेतुकामो महाब्रह्मानं गाथाय
अज्झभासि —

“अपारुता तेसं अमतस्स द्वारा, ये सोतवन्तो पमुज्चन्तु सद्धं ।
विहिंससज्जी पगुणं न भासिं, धम्मं पणीतं मनुजेसु ब्रह्मे”ति ॥ (म० नि० १.२८३; दी० नि० २.७१; सं० नि०
१.१७२; महाव० ९) ।

अथ खो ब्रह्मा सहम्पति “कतावकासो खोम्हि भगवता धम्मदेसनाया”ति जत्वा दसनखसमोधानसमुज्जलं अज्जलिं
सिरसि कत्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा ब्रह्मगणपरिवृतो पक्कामि । अथ सत्था तस्स ब्रह्मनो पटिज्जं दत्वा —
“कस्स नु खो अहं पठमं धम्मं देसेय्य”न्ति (म० नि० १.२८३; महाव० १०) चिन्तेन्तो — “आळारो पण्डितो सो इमं धम्मं
खिप्पं आजानिस्सती”ति चित्तं उप्पादेत्वा पुन ओलोकेन्तो तस्स सत्ताहं कालङ्कतभावं जत्वा उदकस्स च
अभिदोसकालङ्कतभावं जत्वा पुन — “कहं नु खो एतरहि पच्चवगिया भिक्खू विहरन्ती”ति पच्चवगिये आवज्जेन्तो
“बाराणसियं इसिपतने मिगदाये”ति जत्वा आसाळ्हियं पभाताय रत्तिया कालस्सेव पत्तचीवरमादाय अट्टारसयोजनिकं
मगं पटिपन्नो अन्तरामगो **उपकं** नाम आजीवकं दिस्वा तस्स अत्तनो बुद्धभावमाविकत्वा तं दिवसमेव सायन्हसमये
इसिपतनमगमासि । तत्थ पच्चवगियानं अत्तनो बुद्धभावं पकासेत्वा पज्जत्तवरबुद्धासनगतो पच्चवगिये भिक्खू
आमन्तेत्वा **धम्मचक्कपवत्तनसुत्तन्तं** (सं० नि० ५.१०८१; महाव० १३ आदयो; पटि० म० २.३०) देसेसि ।

तेसु अज्जासिकोण्डज्जत्थेरो देसनानुसारेण जाणं पेसेत्वा सुत्तपरियोसाने अट्टारसहि ब्रह्मकोटीहि सद्धिं सोतापत्तिफले
पतिट्ठासि । सत्था तत्थेव वस्सं उपगन्त्वा पुन दिवसे वप्पत्थेरं सोतापत्तिफले पतिट्ठापेसि । एतेनेव उपायेन सब्बे ते
सोतापत्तिफले पतिट्ठापेत्वा पुन पच्चमियं पक्खस्स पच्चपि ते थेरे सन्निपातेत्वा **अनत्तलक्खणसुत्तन्तं** (सं० नि० ३.५९;
महाव० २० आदयो) देसेसि, देसनापरियोसाने पच्चपि थेरा अरहत्ते पतिट्ठहिंसु ।

अथ सत्था तत्थेव **यसस्स** कुलपुत्तस्स उपनिस्सयं दिस्वा गेहं पहाय निक्खन्तं दिस्वा — “एहि यसा”ति (महाव० २६) पक्कोसित्वा तस्मिञ्जेव रत्तिभागे सोतापत्तिफले पतिट्ठापेत्वा पुनदिवसे अरहत्ते च पतिट्ठापेत्वा अपरेपि तस्स सहायके **चतुपण्णासजने** एहिभिक्षुपब्बज्जाय पब्बाजेत्वा अरहत्ते पतिट्ठापेसि । एवं लोके एकसट्ठिया अरहन्तेसु जातेसु सत्था वुट्ठवस्सो पवारेत्वा भिक्षू आमन्तेत्वा एतदवोच —

“परत्थं चत्तनो अत्थं, करोन्ता पथविं इमं ।
ब्याहरन्ता मनुस्सानं, धम्मं चरथ भिक्षवो ॥

“विहरथ विवित्तेसु, पब्बतेसु वनेसु च ।
पकासयन्ता सद्धम्मं, लोकस्स सततं मम ॥

“करोन्ता धम्मदूतेय्यं, विख्यापयथ भिक्षवो ।
सन्ति अत्थाय सत्तानं, सुब्बता वचनं मम ॥

“सब्बं पिदहथ द्वारं, अपायानमनासवा ।
सग्गमोक्खस्स मग्गस्स, द्वारं विवरथासमा ॥

“देसनापटिपत्तीहि, करुणादिगुणालया ।
बुद्धिं सद्धञ्च लोकस्स, अभिवट्ठेथ सब्बसो ॥

“गिहीनमुपकरोन्तानं, निच्चमामिसदानतो ।
करोथ धम्मदानेन, तेसं पच्चूपकारकं ॥

“समुस्सयथ सद्धम्मं, देसयन्ता इसिद्धजं ।
कतकत्तब्बकम्मन्ता, परत्थं पटिपज्जथा”ति ॥

एवञ्च पन वत्वा भगवा ते भिक्षू दिसासु विस्सज्जेत्वा सयं उरुवेलं गच्छन्तो अन्तरामग्गे कप्पासिकवनसण्डे **तिंस भद्वगियकुमारे** विनेसि । तेसु यो सब्बपच्छिमको, सो सोतापन्नो, सब्बसेट्ठो अनागामी, एकोपि अरहा वा पुथुज्जनो वा नाहोसि । तेपि सब्बे एहिभिक्षुपब्बज्जाय पब्बाजेत्वा दिसासु पेसेत्वा सयं उरुवेलं गन्त्वा अट्ठुट्ठानि पाटिहारियसहस्सानि दस्सेत्वा उरुवेलकस्सपादयो सहस्सजटिलपरिवारे **तेभातिकजटिले** दमेत्वा एहिभिक्षुभावेन पब्बाजेत्वा गयासीसे निसीदापेत्वा **आदित्तपरियायदेसनाय** (सं० नि० ४.२८; महाव० ५४) अरहत्ते पतिट्ठापेत्वा तेन अरहन्तसहस्सेन भगवा परिवृतो “बिम्बिसारस्स रज्जो पटिज्जं मोचेस्सामी”ति राजगहनगरूपचारे लट्ठिवनुय्यानं नाम अगमासि । ततो उय्यानपालको रज्जो आरोचेसि । राजा — “सत्था आगतो”ति सुत्वा द्वादसनहुतेहि ब्राह्मणगहपतिकेहि परिवृतो दसबलं घनविवरगतमिव दिवसकरं वनविवरगतं मुनिवरदिवसकरं उपसङ्गमित्वा चक्कालङ्कततलेसु जलजामलाविकलकमलकोमलेसु दसबलस्स पादेसु मकुटमणिजुतिविसरविज्जोतिना सिरसा निपतित्वा एकमन्तं निसीदि सद्धिं परिसाय ।

अथ खो तेसं ब्राह्मणगहपतिकानं एतदहोसि — “किं नु खो महासमणो उरुवेलकस्सपे ब्रह्मचरियं चरति, उदाहु

उरुवेलकस्सपो महासमणे”ति? अथ खो भगवा तेसं चेतोपरिवितक्कमज्जाय थेरं गाथाय अज्झभासि —

“किमेव दिस्वा उरुवेलवासि, पहासि अग्गिं किसकोवदानो ।
पुच्छामि तं कस्सप एतमत्थं, कथं पहीनं तव अग्गिहुत्त”न्ति ॥ (महाव० ५५) ।

थेरो भगवतो अधिप्पायं विदित्वा —

“रूपे च सद्दे च अथो रसे च, कामित्थियो चाभिवदन्ति यज्जा ।
एतं मलन्ती उपधीसु जत्वा, तस्मा न यिट्ठे न हुते अरज्जि”न्ति ॥ (महाव० ५५) —

इमं गाथं वत्वा अत्तनो सावकभावप्पकासनत्थं तथागतस्स पादेसु सिरसा निपतित्वा — “सत्था मे, भन्ते, भगवा, सावकोहमस्मी”ति वत्वा एकतालद्विताल...पे०... सत्ततालप्पमाणं वेहासं सत्तक्खत्तुं अब्भुगन्त्वा पाटिहारियं कत्वा आकासतो ओरुह भगवन्तं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि ।

अथ खो महाजनो तस्स तं पाटिहारियं दिस्वा — “अहो महानुभावा बुद्धा नाम, एवं थामगतदिट्ठिको अत्तानं ‘अरहा अह’न्ति मज्जमानो उरुवेलकस्सपोपि दिट्ठिजालं भिन्दित्वा तथागतेन दमितो”ति दसबलस्स गुणकथं कथेसि । तं सुत्वा सत्था — “नाहमिदानियेव इमं उरुवेलकस्सपं दमेमि, अतीतेपि एस मया दमितोयेवा”ति आह । अथ खो सो महाजनो उट्ठायासना भगवन्तं वन्दित्वा सिरसि अज्जलिं पग्गहेत्वा एवमाह — “भन्ते, इदानी अम्हेहि एस दमितो दिट्ठो, कथं पनेस अतीते भगवता दमितो”ति । ततो सत्था तेन महाजनेन याचितो भवन्तरेण पटिच्छन्नं **महानारदकस्सपजातकं** (जा० २.२२.११५३) कथेत्वा चत्तारि अरियसच्चाणि पकासेसि । ततो सत्थु धम्मकथं सुत्वा राजा बिम्बिसारो एकादसनहुतेहि सद्धिं सोतापत्तिफले पतिट्ठासि, एकनहुतं उपासकत्तं पटिवेदेसि । राजा सरणं गन्त्वा स्वातनाय भगवन्तं सद्धिं भिक्खुसङ्घेन निमन्तेत्वा भगवन्तं तिक्खत्तुं पदक्खिणं कत्वा वन्दित्वा पक्कामि ।

पुनरिवसे भगवा भिक्खुसहस्सपरिवुतो मरुगणपरिवुतो विय दससतनयनो देवराजा, ब्रह्मगणपरिवुतो विय महाब्रह्मा राजगहं पाविसि । राजा बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स दानं दत्वा भोजनपरियोसाने भगवन्तं एतदवोच — “अहं, भन्ते, तीणि रतनानि विना वसितुं न सक्खिस्सामि, वेलाय वा अवेलाय वा भगवतो सन्तिकं आगमिस्सामि, लट्ठिवनं नाम अतिदूरे, इदं पन अम्हाकं वेळुवनं नाम उय्यानं पविवेककामानं नातिदूरं नच्चासन्नं गमनागमनसम्पन्नं निज्जनसम्बाधं पविवेकसुखं छायूदकसम्पन्नं सीतलसिलातलसमलङ्कितं परमरमणीयभूमिभागं सुरभिकुसुमतरुवरनिरन्तरं रमणीयपासादहम्मियविमानविहारङ्कुयोगमण्डपादिपटिमण्डितं । इदं मे, भन्ते, भगवा पटिग्गहातु नवतपनङ्गारसङ्कासेन सुवण्णभिङ्गारेण सुरभिकुसुमवासितं मणिवण्णउदकं गहेत्वा वेळुवनारामं परिच्वजन्तो दसबलस्स हत्थे उदकं पातेसि । तस्मिं आरामपटिग्गहणे “बुद्धसासनस्स मूलानि ओतिण्णानी”ति पीतिवसं गता नच्चन्ती विय अयं महापथवी कम्पि । जम्बुदीपे पन ठपेत्वा वेळुवनमहाविहारं अज्जं पथविं कम्पेत्वा गहितसेनासनं नाम नत्थि । अथ सत्था वेळुवनारामं पटिग्गहेत्वा रज्जो विहारदानानुमोदनमकासि —

“आवासदानस्स पनानिसंसं, को नाम वत्तुं, पुरिसो समत्थो ।
अज्जत्र बुद्धा पन लोकनाथा, युत्तो मुखानं नहुतेन चापि ॥

“आयुञ्च वण्णञ्च सुखं बलञ्च, वरं पसत्थं पटिभानमेव ।
ददाति नामाति पवुच्चते सो, यो देति सङ्खस्स नरो विहारं ॥

“दाता निवासस्स निवारणस्स, सीतादिनो जीवितुपदवस्स ।
पालेति आयुं पन तस्स यस्मा, आयुप्पदो होति तमाहु सन्तो ॥

“अच्चुण्हसीते वसतो निवासे, बलञ्च वण्णो पटिभा न होति ।
तस्मा हि सो देति विहारदाता, बलञ्च वण्णं पटिभानमेव ॥

“दुक्खस्स सीतुण्हसरीसपा च, वातातपादिप्पभवस्स लोके ।
निवारणा नेकविधस्स निच्चं, सुखप्पदो होति विहारदाता ॥

“सीतुण्हवातातपडंसवुट्ठि, सरीसपावाळमिगादिदुक्खं ।
यस्मा निवारेति विहारदाता, तस्मा सुखं विन्दति सो परत्थ ॥

“पसन्नचित्तो भवभोगहेतुं, मनोभिरामं मुदितो विहारं ।
यो देति सीलादिगुणोदितानं, सब्बं ददो नाम पवुच्चते सो ॥

“पहाय मच्छेरमलं सलोभं, गुणालयानं निलयं ददाति ।
खित्तोव सो तत्थ परेहि सग्गे, यथाभतं जायति वीतसोको ॥

“वरे चारुरूपे विहारे उळारे, नरो कारये वासये तत्थ भिक्खू ।
ददेय्यन्नपानञ्च वत्थञ्च नेसं, पसन्नेन चित्तेन सक्कच्च निच्चं ॥

“तस्मा महाराज भवेसु भोगे, मनोरमे पच्चनुभुय्य भिय्यो ।
विहारदानस्स फलेन सन्तं, सुखं असोकं अधिगच्छ पच्छा”ति ॥

इच्चेवं मुनिराजा नरराजस्स बिम्बिसारस्स विहारदानानुमोदनं कत्वा उट्ठायासना भिक्खुसङ्घपरिवृतो परमदस्सनीयाय अत्तनो सरीरप्पभाय सुवण्णरससेकपिञ्छरानि विय नगरवनविमानादीनि कुरुमानो अनोपमाय बुद्धलीळाय अनन्ताय बुद्धसिरिया वेळुवनमहाविहारमेव पाविसीति ।

“अकीळने वेळुवने विहारे, तथागतो तत्थ मनोभिरामे ।
नानाविहारेन विहासि धीरो, वेनेय्यकानं समुदिक्खमानो” ॥

अथेवं भगवति तस्मिं विहरन्ते सुद्धोदनमहाराजा “पुत्तो मे छब्बस्सानि दुक्करकारिकं कत्वा परमाभिसम्बोधिं पत्वा पवत्तितवरधम्मचक्रो राजगहं पत्वा वेळुवनमहाविहारे विहरती”ति सुत्वा अज्जतरं महामच्चं आमन्तेसि — “एहि, भणे, पुरिससहस्सपरिवारो राजगहं गन्त्वा मम वचनेन ‘पिता वो सुद्धोदनमहाराजा तं दट्ठुकामो’ति वत्वा पुत्तं मे गणित्वा एही”ति । सो “साधु, देवा”ति रज्जो पटिस्सुणित्वा पुरिससहस्सपरिवारो सट्ठियोजनमगं गन्त्वा धम्मदेसनवेलाय विहारं

पाविसि । सो “तिट्ठतु ताव रज्जा पहितसासनं”न्ति परिसपरियन्ते ठितो सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा यथाठितोव सद्धिं पुरिससहस्सेन अरहत्तं पत्वा पब्बज्जं याचि । भगवा — “एथ, भिक्खवो”ति हत्थं पसारेसि । ते सब्बे तद्ध्वणज्जेव इद्धिमयपत्तचीवरधरा वस्ससट्ठिकत्थेरा विय आकप्पसम्पन्ना हुत्वा भगवन्तं परिवारेसुं । राजा “नेव गतो आगच्छति, न च सासनं सुय्यती”ति चिन्तेत्वा तेनेव नीहारेन नवक्खत्तुं अमच्चे पेसेसि । तेसु नवसु पुरिससहस्सेसु एकोपि रज्जो नारोचेसि, न सासनं वा पहिणि । सब्बे अरहत्तं पत्वाव पब्बजिंसु ।

अथ राजा चिन्तेसि — “को नु खो मम वचनं करिस्सती”ति सब्बराजबलं ओलोकेन्तो उदायिं अद्दस । सो किर रज्जो सब्बत्थसाधको अमच्चो अब्भन्तरिको अतिविस्सासिको बोधिसत्तेन सद्धिं एकदिवसेयेव जातो सहपंसुकीळितो सहायो । अथ नं राजा आमन्तेसि — “तात उदायि, अहं मम पुत्तं दट्ठुकामो नवपुरिससहस्सानि पेसेसिं, एकपुरिसोपि आगन्त्वा सासनमत्तम्पि आरोचेता नत्थि, दुज्जानो खो पन मे जीवितन्तरायो, अहं जीवमानोव पुत्तं दट्ठुमिच्छामि । सक्खिस्ससि मे पुत्तं दस्सेतु”न्ति? सो “सक्खिस्सामि, देव, सचे पब्बजितुं लभिस्सामी”ति आह । “तात, त्वं पब्बजित्वा वा अपब्बजित्वा वा मय्हं पुत्तं दस्सेही”ति । सो “साधु, देवा”ति रज्जो सासनं आदाय राजगहं गन्त्वा सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा सद्धिं पुरिससहस्सेन अरहत्तं पत्वा एहिभिक्खुभावे पतिट्ठाय फग्गुनीपुण्णमासियं चिन्तेसि — “अतिक्कन्तो हेमन्तो, वसन्तसमयो अनुपत्तो, सुपुप्फिता वनसण्डा, पटिपज्जनक्खमो मग्गो, कालो दसबलस्स जातिसङ्गहं कातु”न्ति चिन्तेत्वा भगवन्तं उपसङ्गमित्वा सट्ठिमत्ताहि गाथाहि भगवतो कुलनगरं गमनत्थाय गमनवण्णं वण्णेसि —

“अङ्गारिनो दानि दुमा भदन्ते, फलेसिनो छदनं विप्पहाय ।
ते अच्चिमन्तोव पभासयन्ति, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“दुमा विचित्ता सुविराजमाना, रत्तङ्कुरेहेव च पल्लवेहि ।
रतनुज्जलमण्डपसन्निभासा, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“सुपुप्फितग्गा कुसुमेहि भूसिता, मनुज्जभूता सुचिसाधुगन्धा ।
रुक्खा विरोचन्ति उभोसु पस्सेसु, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“फलेहिनेकेहि समिद्धिभूता, विचित्तरुक्खा उभतोवकासे ।
खुद्दं पिपासम्पि विनोदयन्ति, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“विचित्तमाला सुचिपल्लवेहि, सुसज्जिता मोरकलापसन्निभा ।
रुक्खा विरोचन्ति उभोसु पस्सेसु, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“विरोचमाना फलपल्लवेहि, सुसज्जिता वासनिवासभूता ।
तोसेन्ति अब्धानकिलन्तसत्ते, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“सुफुल्लितग्गा वनगुम्बनिस्सिता, लता अनेका सुविराजमाना ।
तोसेन्ति सत्ते मणिमण्डपाव, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“लता अनेका दुमनिस्सिताव, पियेहि सद्धिं सहिता वधूव ।

पलोभयन्ती हि सुगन्धगन्धा, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“विचित्तनीलादिमनुञ्जवण्णा, दिजा समन्ता अभिकूजमाना ।
तोसेन्ति मञ्जुस्सरता रतीहि, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“मिगा च नाना सुविराजमाना, उत्तुङ्गकण्णा च मनुञ्जनेत्ता ।
दिसा समन्ता मभिधावयन्ति, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“मनुञ्जभूता च मही समन्ता, विराजमाना हरिताव सद्वला ।
सुपुप्फिरुक्खा मोळिनिवलङ्कता, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“सुसज्जिता मुत्तमयाव वालुका, सुसण्ठिता चारुसुफस्सदाता ।
विरोचयन्तेव दिसा समन्ता, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“समं सुफस्सं सुचिभूमिभागं, मनुञ्जपुप्फोदयगन्धवासितं ।
विराजमानं सुचिमञ्च सोभं, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“सुसज्जितं नन्दनकाननं, विचित्तनानादुमसण्डमण्डितं ।
सुगन्धभूतं पवनं सुरम्मं, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“सरा विचित्ता विविधा मनोरमा, सुसज्जिता पङ्कजपुण्डरीका ।
पसन्नसीतोदकचारुपुण्णा, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“सुफुल्लनानाविधपङ्कजेहि, विराजमाना सुचिगन्धगन्धा ।
पमोदयन्तेव नरामरानं, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“सुफुल्लपङ्केरुहसन्निसिन्ना, दिजा समन्ता मभिनादयन्ता ।
मोदन्ति भरियाहि समङ्गिनो ते, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“सुफुल्लपुप्फेहि रजं गहेत्वा, अली विधावन्ति विकूजमाना ।
मधुम्हि गन्धो विदिसं पवायति, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“अभिन्ननादा मदवारणा च, गिरीहि धावन्ति च वारिधारा ।
सवन्ति नज्जो सुविराजिताव समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“गिरी समन्ताव पदिस्समाना, मयूरगीवा इव नीलवण्णा ।
दिसा रजिन्दाव विरोचयन्ति, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“मयूरसङ्घा गिरिमुद्धनस्मिं, नच्चन्ति नारीहि समङ्गिभूता ।

कूजन्ति नानामधुरस्सरेहि, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“सुवादिका नेकदिजा मनुञ्जा, विचित्तपत्तेहि विराजमाना ।
गिरिम्हि ठत्वा अभिनादयन्ति, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“सुफुल्लपुष्पाकरमाभिकिण्णा, सुगन्धनानादललङ्कता च ।
गिरी विरोचन्ति दिसा समन्ता, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“जलासया नेकसुगन्धगन्धा, सुरिन्दउय्यानजलासयाव ।
सवन्ति नज्जो सुविराजमाना, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“विचित्तित्थेहि अलङ्कता च, मनुञ्जनानामिगपक्खिपासा ।
नज्जो विरोचन्ति सुसन्दमाना, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“उभोसु पस्सेसु जलासयेसु, सुपुप्फिता चारुसुगन्धरुक्खा ।
विभूसितग्गा सुरसुन्दरी च, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“सुगन्धनानादुमजालकिण्णं, वनं विचित्तं सुरनन्दनं व ।
मनोभिरामं सततं गतीनं, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“सम्पन्नानासुचिअन्नपाना, सब्यञ्जना सादुरसेन युत्ता ।
पथेसु गामे सुलभा मनुञ्जा, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“विराजिता आसि मही समन्ता, विचित्तवण्णा कुसुमासनस्स ।
रत्तिन्दगोपेहि अलङ्कताव समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“विसुद्धसद्भादिगुणेहि युत्ता, सम्बुद्धराजं अभिपत्थयन्ता ।
बहूहि तत्थेव जना समन्ता, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“विचित्रआरामसुपोक्खरञ्जो, विचित्रनानापदुमेहि छन्ना ।
भिसेहि खीरं व रसं पवायति, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“विचित्रनीलच्छदनेनलङ्कता, मनुञ्जरुक्खा उभतोवकासे ।
समुग्गता सत्तसमूहभूता, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“विचित्रनीलब्भमिवायतं वनं, सुरिन्दलोके इव नन्दनं वनं ।
सब्बोतुकं साधुसुगन्धपुप्फं, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“सुभञ्जसं योजनयोजनेसु, सुभिक्षगामा सुलभा मनुञ्जा ।

जनाभिकिण्णा सुलभन्नपाना, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“पहूतछायूदकरम्मभूता, निवासिनं सब्बसुखप्पदाता ।
विसालसाला च सभा च बहू, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“विचित्तनानादुमसण्डमण्डिता, मनुज्जउय्यानसुपोक्खरज्जो ।
सुमापिता साधुसुगन्धगन्धा, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“वातो मुदूसीतलसाधुरूपो, नभा च अब्भा विगता समन्ता ।
दिसा च सब्बाव विरोचयन्ति, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“पथे रजोनुगगमनत्थमेव, रत्तिं पवस्सन्ति च मन्दवुट्ठी ।
नभे च सूरु मुदुकोव तापो, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“मदप्पबाहा मदहत्थिसङ्गा, करेणुसङ्गेहि सुकीळयन्ति ।
दिसा विधावन्ति च गज्जयन्ता, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“वनं सुनीलं अभिदस्सनीयं, नीलब्भकूटं इव रम्मभूतं ।
विलोकितां अतिविम्हनीयं, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“विसुद्धमब्भं गगनं सुरम्मं, मणिमयेहि समलङ्कताव ।
दिसा च सब्बा अतिरोचयन्ति, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“गन्धब्बविज्जाधरकिन्नरा च, सुगीतियन्ता मधुरस्सरेन ।
चरन्ति तस्मिं पवने सुरम्मे, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“किलेससङ्खस्स भितासकेहि, तपस्सिसङ्गेहि निसेवितं वनं ।
विहारआरामसमिद्धिभूतं, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“समिद्धिनानाफलिनो वनन्ता, अनाकुला निच्चमनोभिरम्मा ।
समाधिपीतिं अभिवड्ढयन्ति, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“निसेवितं नेकदिजेहि निच्चं, गामेन गामं सततं वसन्ता ।
पुरे पुरे गामवरा च सन्ति, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“वत्थन्नपानं सयनासनज्ज, गन्धज्ज मालज्ज विलेपनज्ज ।
तहिं समिद्धा जनता बहू च, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“पुज्जिद्धिया सब्बयसग्गपत्ता, जना च तस्मिं सुखिता समिद्धा ।

पहूतभोगा विविधा वसन्ति, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“नभे च अब्भा सुविसुद्धवण्णा, दिसा च चन्दो सुविराजितोव ।
रत्तिञ्च वातो मुदुसीतलो च, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“चन्दुग्गमे सब्बजना पहट्ठा, सकङ्गणे चित्रकथा वदन्ता ।
पियेहि सद्धिं अभिमोदयन्ति, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“चन्दस्स रंसीहि नभं विरोचि, मही च संसुद्धमनुज्जवण्णा ।
दिसा च सब्बा परिसुद्धरूपा, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“दूरे च दिस्वा वरचन्दरंसिं, पुप्फिंसु पुप्फानि महीतलस्मिं ।
समन्ततो गन्धगुणत्थिकानं, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“चन्दस्स रंसीहि विलिम्पिताव, मही समन्ता कुसुमेनलङ्कता ।
विरोचि सब्बङ्गसुमालिनीव, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“कुचन्ति हत्थीपि मदेन मत्ता, विचित्तपिञ्छा च दिजा समन्ता ।
करोन्ति नादं पवने सुरम्मे, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“पथञ्च सब्बं पटिपज्जनक्खमं, इद्धञ्च रट्ठं सधनं सभोगं ।
सब्बत्थुतं सब्बसुखप्पदानं, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“वनञ्च सब्बं सुविचित्तरूपं, सुमापितं नन्दनकाननं व ।
यतीन पीतिं सततं जनेति, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“अलङ्कतं देवपुरं व रम्मं, कपीलवत्थुं इति नामधेय्यं ।
कुलनगरं इध सस्सरिकं, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“मनुज्जअट्टालविचित्तरूपं, सुफुल्लपङ्केरुहसण्डमण्डितं ।
विचित्तपरिखाहि पुरं सुरम्मं, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“विचित्तपाकारञ्च तोरणञ्च, सुभङ्गणं देवनिवासभूतं ।
मनुज्जवीथि सुरलोकसन्निभं, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“अलङ्कता साकियराजपुत्ता, विराजमाना वरभूसनेहि ।
सुरिन्दलोके इव देवपुत्ता, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“सुद्धोदनो मुनिवरं अभिदस्सनाय, अमच्चपुत्ते दसथा अपेसयि ।

बलेन सद्धिं महता मुनिन्द, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“नेवागतं पस्सति नेव वाचं, सोकाभिभूतं नरवीरसेट्ठं ।
तोसेतुमिच्छामि नराधिपत्तं, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“तंदस्सनेनब्भुतपीतिरासि, उदिक्खमानं द्विपदानमिन्दं ।
तोसेहि तं मुनिन्द गुणसेट्ठं, समयो महावीर अङ्गीरसानं ॥

“आसाय कस्सते खेत्तं, बीजं आसाय वप्पति ।
आसाय वाणिजा यन्ति, समुद्धं धनहारका ।
याय आसाय तिट्ठामि, सा मे आसा समिज्झतु ॥

“नातिसीतं नातिउण्हं, नातिदुब्बिक्खच्छातकं ।
सद्वला हरिता भूमि, एस कालो महामुनी”ति ॥

अथ नं सत्था — “किं नु खो, उदायि, गमनवण्णं वण्णेसी”ति आह । “भन्ते, तुम्हाकं पिता सुद्धोदनमहाराजा दट्ठुकामो, करोथ जातकानं सङ्गह”न्ति आह । “साधु, उदायि, करिस्सामि जातिसङ्गहं, तेन हि भिक्खुसङ्घस्स आरोचेहि, गमियवत्तं पूरेस्सन्ती”ति आह । “साधु, भन्ते”ति थेरो भिक्खुसङ्घस्स आरोचेसि ।

सत्था अङ्गमगधवासीनं कुलपुत्तानं दसहि सहस्सेहि, कपिलवत्थुवासीनं दसहि सहस्सेहीति सब्बेहेव वीसतिया खीणासवभिक्खुसहस्सेहि परिवुतो राजगहा निक्खमित्वा दिवसे दिवसे योजनं योजनं गच्छन्तो द्वीहि मासेहि कपिलवत्थुपुरं सम्पापुणि । साकियापि अनुप्पत्तेयेव भगवति — “अम्हाकं जातिसेट्ठं पस्सिस्सामा”ति भगवतो वसनट्ठानं वीमंसमाना “निग्रोधसक्कस्सारामो रमणीयो”ति सल्लक्खेत्वा सब्बं पटिजगगनविधिं कारेत्वा गन्धपुप्फहत्था पच्चुगगमनं करोन्ता सब्बालङ्कारेहि समलङ्कतगत्ता गन्धपुप्फचुण्णादीहि पूजयमाना भगवन्तं पुरक्खत्वा निग्रोधाराममेव अगमंसु ।

तत्र भगवा वीसतिया खीणासवसहस्सेहि परिवुतो पञ्चत्तरबुद्धासने निसीदि । साकिया पन मानजातिका मानत्थद्वा, “सिद्धत्थकुमारो अम्हेहि दहरतरो, अम्हाकं कनिट्ठो भाता, पुत्तो, भागिनेय्यो, नत्ता”ति चिन्तेत्वा दहरदहरे राजकुमारे आहंसु — “तुम्हे वन्दथ, मयं तुम्हाकं पिट्ठितो पिट्ठितो निसीदिस्सामा”ति । तेस्वेवं निसिन्नेसु भगवा तेसं अज्झासयं ओलोकेत्वा — “इमे जातका अत्तनो मोघजिण्णभावेन न मं वन्दन्ति, न पनेते जानन्ति ‘बुद्धो नाम कीदिसो, बुद्धबलं नाम कीदिस’न्ति वा, ‘बुद्धो नाम एदिसो, बुद्धबलं नाम एदिस’न्ति वा, हन्दाहं अत्तनो बुद्धबलं इद्धिबलञ्च दस्सेन्तो पाटिहारियञ्च करेय्यं, आकासे दससहस्सचक्कवाळवित्थतं सब्बरतनमयं चङ्कमं मापेत्वा तत्थ चङ्कमन्तो महाजनस्स अज्झासयं ओलोकेत्वा धम्मञ्च देसेय्य”न्ति चिन्तेसि । तेन वुत्तं सङ्गीतिकारकेहि भगवतो परिवितक्कदस्सनत्थं —

३. “न हेते जानन्ति सदेवमानुसा, बुद्धो अयं कीदिसको नरुत्तमो ।
इद्धिबलं पञ्जाबलञ्च कीदिसं, बुद्धबलं लोकहितस्स कीदिसं ॥

४. “न हेते जानन्ति सदेवमानुसा, बुद्धो अयं एदिसको नरुत्तमो ।
इद्धिबलं पञ्जाबलञ्च एदिसं, बुद्धबलं लोकहितस्स एदिसं ॥

५. “हन्दाहं दस्सयिस्सामि, बुद्धबलमनुत्तरं ।
चङ्कमं मापयिस्सामि, नभे रतनमण्डित”न्ति ॥

तत्थ न हेते जानन्तीति न हि एते जानन्ति । न-कारो पटिसेधत्थो । हि-कारो कारणत्थे निपातो । यस्मा पनेते मम जातिआदयो देवमनुस्सा मया बुद्धबले च इद्धिबले च अनाविकते न जानन्ति “एदिसो बुद्धो, एदिसं इद्धिबल”न्ति, तस्मा अहं मम बुद्धबलञ्च इद्धिबलञ्च दस्सेय्यन्ति अत्थो । सदेवमानुसाति एत्थ देवाति उपपत्तिदेवा अधिप्पेता । सह देवेहीति सदेवा । के ते? मानुसा, सदेवा एव मानुसा सदेवमानुसा । अथ वा देवोति सम्मुत्तिदेवो, सुद्धोदनो राजा अधिप्पेता । सह देवेन रज्जा सुद्धोदनेनाति सदेवा । मानुसाति जातिमानुसा, सदेवा ससुद्धोदना मानुसा सदेवमानुसा सराजानो वा एते मम जातिमानुसा मम बलं न विजानन्तीति अत्थो । सेसदेवापि सङ्गहं गच्छन्तियेव । सब्बेपि देवा देवनट्टेन “देवा”ति वुच्चन्ति । देवनं नाम धातुअत्थो कीळादि । अथ वा देवा च मानुसा च देवमानुसा, सह देवमानुसेहि सदेवमानुसा । के ते? लोकाति वचनसेसो दट्ठब्बो । बुद्धोति चतुसच्चधम्मे बुद्धो अनुबुद्धोति बुद्धो । यथाह —

“अभिज्जेय्यं अभिज्जातं, भावेतब्बञ्च भावितं ।
पहातब्बं पहीनं मे, तस्मा बुद्धोस्मि ब्राह्मणा”ति ॥ (म० नि० २.३९९; सु० नि० ५६३) ।

इध पन कत्तुकारके बुद्धसद्वसिद्धि दट्ठब्बा । अधिगतविसेसेहि देवमनुस्सेहि “सम्मासम्बुद्धो वत सो भगवा”ति एवं बुद्धत्ता जातत्ता बुद्धो । इध कम्मकारके बुद्धसद्वसिद्धि दट्ठब्बा । बुद्धमस्स अत्थीति वा बुद्धो, बुद्धवन्तोति अत्थो । तं सब्बं सद्वसत्थानुसारेण वेदितब्बं । कीदिसकोति कीदिसो किंसरिक्खको किंसदिसो किंवण्णो किंसण्ठानो दीघो वा रस्सो वाति अत्थो ।

नरुत्तमोति नरानं नरेसु वा उत्तमो पवरो सेट्ठोति नरुत्तमो । इद्धिबलन्ति एत्थ इज्झनं इद्धि निष्फत्तिअत्थेन पटिलाभट्टेन च इद्धि । अथ वा इज्झन्ति ताय सत्ता इद्धा वुद्धा उक्कंसगता होन्तीति इद्धि । सा पन दसविधा होति । यथाह —

“इद्धियोति दस इद्धियो । कतमा दस? अधिट्ठाना इद्धि, विकुब्बना इद्धि, मनोमया इद्धि, जाणविप्फारा इद्धि, समाधिविप्फारा इद्धि, अरिया इद्धि, कम्मविपाकजा इद्धि, पुज्जवतो इद्धि, विज्जामया इद्धि, तत्थ तत्थ सम्मापयोगपच्चया इज्झनट्टेन इद्धी”ति (पटि० म० ३.१०) ।

तासं इदं नानत्तं — पकतिया एको बहुकं आवज्जेति, सतं वा सहस्सं वा आवज्जित्वा जाणेन अधिट्ठाति “बहुको होमी”ति (पटि० म० ३.१०) एवं विभजित्वा दस्सिता इद्धि अधिट्ठानवसेन निष्फन्नत्ता अधिट्ठाना इद्धि नाम । तस्सायमत्थो — अभिज्जापादकं चतुत्थज्झानं समापज्जित्वा ततो वुट्ठाय सचे सतं इच्छति “सतं होमि, सतं होमी”ति कामावचरपरिकम्मचित्तेहि परिकम्मं कत्वा पुन अभिज्जापादकं ज्ञानं समापज्जित्वा ततो वुट्ठाय पुन आवज्जित्वा अधिट्ठाति, अधिट्ठानचित्तेन सहेव सतं होति । सहस्सादीसुपि एसेव नयो ।

तत्थ पादकज्झानचित्तं निमित्तारम्मणं परिकम्मचित्तानि सतारम्मणानि वा सहस्सादीसु अज्जतरारम्मणानि वा, तानि च खो वण्णवसेन, नो पण्णत्तिवसेन । अधिट्ठानचित्तम्पि सतारम्मणमेव, तं पन अप्पनाचित्तं विय गोत्रभुअनन्तरमेव उप्पज्जति रूपावचरचतुत्थज्ञानिकं । सो पन पकतिवण्णं विजहित्वा कुमारवण्णं वा दस्सेति नागवण्णं वा दस्सेति । सुपण्णवण्णं वा...पे०... विविधम्पि सेनाव्यूहं वा दस्सेतीति (पटि० म० ३.१३) एवं आगता इद्धि

पकतिवण्णविजहनविकारवसेन पवत्तत्ता **विकुब्बनिद्धि** नाम ।

“इध भिक्खु इमम्हा काया अज्जं कायं अभिनिम्मिनाति रूपिं मनोमयं सब्बङ्गपच्चङ्गिं अहीनिन्द्रिय”न्ति (पटि० म० ३.१४) इमिना नयेन आगता इद्धि सरीरस्सेव अब्भन्तरे अज्जस्स मनोमयस्स सरीरस्स निष्फत्तिवसेन पवत्तत्ता **मनोमयिद्धि** नाम ।

जाणुप्पत्तितो पुब्बे वा पच्छा वा तङ्खणे वा तेन अत्तभावेन पटिलभितब्बअरहत्तजाणानुभावेन निब्बत्तो विसेसो **जाणविप्फारो इद्धि** नाम । आयस्मतो बाकुलस्स च आयस्मतो संकिच्चस्स च जाणविप्फारा इद्धि, तेसं वत्थु चेत्थ कथेतब्बं (अ० नि० अट्ठ० १.१.२२६) ।

समाधितो पुब्बे वा पच्छा वा तङ्खणे वा समथानुभावेन निब्बत्तो विसेसो **समाधिविप्फारा इद्धि** नाम । आयस्मतो सारिपुत्तस्स समाधिविप्फारा इद्धि (उदा० ३४), आयस्मतो सज्जीवस्स समाधिविप्फारा इद्धि (म० नि० १.५०७), आयस्मतो खाणुकोण्डज्जस्स समाधिविप्फारा इद्धि (ध० प० अट्ठ० १.खाणुकोण्डज्जत्थेरवत्थु), उत्तराय उपासिकाय समाधिविप्फारा इद्धि (ध० प० अट्ठ० २.उत्तराउपासिकावत्थु; अ० नि० अट्ठ० १.१.२६२), सामावतिया उपासिकाय समाधिविप्फारा इद्धीति (ध० प० अट्ठ० १.सामावतीवत्थु; अ० नि० अट्ठ० १.१.२६०-२६१) तेसं वत्थूनेत्थ कथेतब्बानि, गन्थवित्थारदोसपरिहारत्थं पन मया न वित्थारितानि ।

कतमा अरिया इद्धि? इध भिक्खु सचे आकङ्खति “पटिक्कूले अप्पटिक्कूलसज्जी विहरेय्य”न्ति अप्पटिक्कूलसज्जी तत्थ विहरति, सचे आकङ्खति “अप्पटिक्कूले पटिक्कूलसज्जी विहरेय्य”न्ति पटिक्कूलसज्जी तत्थ विहरति...पे०... उपेक्खको तत्थ विहरति सतो सम्पजानोति (पटि० म० ३.१७) । अयञ्चि चेतोवसिप्पत्तानं अरियानंयेव सम्भवतो **अरिया इद्धि** नाम ।

कतमा कम्मविपाकजा इद्धि? सब्बेसं पक्खीनं सब्बेसं देवानं पठमकप्पिकानं मनुस्सानं एकच्चानज्च विनिपातिकानं वेहासगमनादिका **कम्मविपाकजा इद्धि** नाम । कतमा पुज्जवतो इद्धि? राजा चक्कवत्ती वेहासं गच्छति सद्धिं चतुरङ्गिनिया सेनाय । जटिलकस्स गहपतिस्स असीतिहत्थो सुवण्णपब्बतो निब्बत्ति । अयं **पुज्जवतो इद्धि** नाम । घोसकस्स गहपतिनो (ध० प० अट्ठ० १.कुम्भघोसकसेट्ठिवत्थु) सत्तसु ठानेसु मारणत्थाय उपक्कमे कतेपि अरोगभावो **पुज्जवतो इद्धि** । मेण्डकसेट्ठिस्स (ध० प० अट्ठ० २.मेण्डकसेट्ठिवत्थु) अट्ठकरीसमत्ते पदेसे सत्तरतनमयानं मेण्डकानं पातुभावो **पुज्जवतो इद्धि** ।

कतमा विज्जामया इद्धि? विज्जाधरा विज्जं परिजप्पित्वा वेहासं गच्छन्ति, आकासे अन्तलिक्खे हत्थिम्मि दस्सेन्ति... पे०... विविधम्मि सेनाब्यूहं दस्सेन्तीति (पटि० म० ३.१८) । आदिनयप्पवत्ता **विज्जामया इद्धि** नाम । तं तं कम्मं कत्वा निब्बत्तो विसेसो ‘सम्मापयोगपच्चया इज्झनट्टेन इद्धी’ति अयं **तत्थ तत्थ सम्मापयोगपच्चया इज्झनट्टेन इद्धि** नाम । इमिस्सा दसविधाय इद्धिया बलं इद्धिबलं नाम, इदं मय्हं इद्धिबलं न जानन्तीति अत्थो (विसुद्धि० २.३७५ आदयो) ।

पज्जाबलन्ति सब्बलोकियलोकुत्तरगुणविसेसदायकं अरहत्तमगपज्जाबलं अधिप्पेतं, तम्मि एते न जानन्ति । केचि “छन्नं असाधारणजाणानमेतं अधिवचनं पज्जाबलं”न्ति वदन्ति । **बुद्धबलन्ति** एत्थ बुद्धबलं नाम बुद्धानुभावो, दसबलजाणानि वा । तत्थ दसबलजाणानि नाम ठानाट्टानजाणं, अतीतानागतपच्चुप्पन्नकम्मविपाकजाननजाणं,

सब्वत्थगामिनिपटिपदाजाणं, अनेकधातुनानाधातुलोकजाननजाणं, नानाधिमुत्तिकजाणं, आसयानुसयजाणं, ज्ञानविमोक्खसमाधिसमापत्तीनं संकिलेसवोदानवुट्ठानेसु यथाभूतजाणं, पुब्बेनिवासानुस्सतिजाणं, चुतूपपातजाणं, आसवक्खयजाणन्ति इमानि दस । इमेसं दसन्नं जाणानं अधिवचनं बुद्धबलन्ति । **एदिसन्ति** ईदिसं, अयमेव वा पाठो ।

हन्दाति ववस्सग्गत्ये निपातो । **अहन्ति** अत्तानं निद्विसति । किं वुत्तं होति? यस्मा पनेते मम जातका बुद्धबलं वा बुद्धगुणे वा न जानन्ति, केवलं अत्तनो मोघजिण्णभावं निस्साय मानवसेन सब्बलोकजेट्ठसेट्ठं मं न वन्दन्ति । तस्मा तेसं मानकेतु अत्थि, तं भज्जित्वा वन्दनत्थं बुद्धबलं दस्सेय्यन्ति वुत्तं होति । **दस्सयिस्सामीति** दस्सेय्यं । “दस्सेस्सामी”ति च पाठो, सोयेवत्थो । **बुद्धबलन्ति** बुद्धानुभावं, बुद्धजाणविसेसं वा । **अनुत्तरन्ति** निरुत्तरं । **चङ्कमन्ति** चङ्कमितब्बट्ठानं वुच्चति । **मापयिस्सामीति** मापेय्यं । “चङ्कमनं मापेस्सामी”ति च पाठो, सोयेवत्थो । **नभेति** आकासे । **सब्बरतनमण्डितन्ति** सब्बेहि रतिजननट्ठेन रतनेहि मुत्ता-मणि-वेळुरिय-सङ्ख-सिला-पवाळ-रजत-सुवण्ण-मसारगल्ल-लोहितङ्केहि दसहि दसहि मण्डितो अलङ्कतो सब्बरतनमण्डितो, तं सब्बरतनमण्डितं । “नभे रतनमण्डित”न्ति पठन्ति केचि ।

अथेवं भगवता चिन्तितमत्ते दससहस्सचक्कवाळवासिनो भुम्मादयो देवा पमुदितहदया साधुकारमदंसु । तमत्थं पकासेन्तोहि सङ्गीतिकारकेहि —

६. “भुम्मा महाराजिका तावतिसा, यामा च देवा तुसिता च निम्मिता ।
परनिम्मिता येपि च ब्रह्मकायिका, आनन्दिता विपुलमकंसु घोस”न्ति ॥ —

आदिगाथायो ठपिताति वेदितब्बा ।

तत्थ **भुम्माति** भुम्मट्ठा, पासाणपब्बतवनरुक्खादीसु ठिता । **महाराजिकाति** महाराजपक्खिका । भुम्मट्ठानं देवतानं सद्दं सुत्वा आकासट्ठकदेवता, ततो अब्भवलाहका देवता, ततो उण्हवलाहका देवता, ततो सीतवलाहका देवता, ततो वस्सवलाहका देवता, ततो वातवलाहका देवता, ततो चत्तारो महाराजानो, ततो तावतिसा, ततो यामा, ततो तुसिता, ततो निम्मानरती, ततो परनिम्मितवसवत्ती, ततो ब्रह्मकायिका, ततो ब्रह्मपुरोहिता, ततो महाब्रह्मानो, ततो परित्ताभा, ततो अप्पमाणाभा, ततो आभस्सरा, ततो परित्तसुभा, ततो अप्पमाणसुभा, ततो सुभकिण्हा, ततो वेहप्फला, ततो अविहा, ततो अतप्पा, ततो सुदस्सा, ततो सुदस्सी, ततो अकनिट्ठा देवता सद्दं सुत्वा महन्तं सद्दं अकंसु । असज्जिनो च अरूपावचरसत्ते च ठपेत्वा सोतायतनपवत्तिट्ठाने सब्बे देवमनुस्सनागादयो पीतिवसं गतहदया उक्कुट्टिसद्दमकंसूति अत्थो । **आनन्दिताति** पमुदितहदया, सज्जातपीतिसोमनस्सा हुत्वाति अत्थो । **विपुलन्ति** पुथुलं ।

अथ सत्था चिन्तितसमनन्तरमेव ओदातकसिणसमापत्तिं समापज्जित्वा — “दससु चक्कवाळसहस्सेसु आलोको होतू”ति अधिट्ठासि । तेन अधिट्ठानचित्तेन सहेव आलोको अहोसि पथवितो पट्ठाय याव अकनिट्ठभवना । तेन वुत्तं —

७. “ओभासिता च पथवी सदेवका, पुथू च लोकन्तरिका असंवुता ।
तमो च तिब्बो विहतो तदा अहु, दिस्वान अच्छेरकं पाटिहीर”न्ति ॥

तत्थ **ओभासिताति** पकासिता । **पथवीति** एत्थायं पथवी चतुब्बिधा — कक्खळपथवी, ससम्भारपथवी, निमित्तपथवी, सम्मुतिपथवीति । तासु “कतमा चावुसो, अज्झत्तिका पथवीधातु? यं अज्झत्तं पच्चत्तं कक्खळं

खरिगतं'न्तिआदीसु (विभ० १७३) वुत्ता अयं **कक्खळपथवी** नाम । “यो पन भिक्खु पथविं खणेय्य वा खणापेय्य वा”तिआदीसु (पाचि० ८५) वुत्ता ससम्भारपथवी, ये च केसादयो वीसति कोट्टासा, अयोलोहादयो च बाहिरा; सापि वण्णादीहि सम्भारेहि सद्धिं पथवीति **ससम्भारपथवी** नाम । “पथवीकसिणमेको सज्जानाती”तिआदीसु (दी० नि० ३.३६०) **निमित्तपथवी** “आरम्मणपथवी”तिपि वुच्चति । पथवीकसिणज्ञानलाभी देवलोके निब्बत्तो आगमनवसेन “पथवीदेवो”ति नामं लभति । वुत्तञ्हेतं — “आपो च देवा पथवी”तिआदीसु (दी० नि० २.३४०) अयं **सम्मुतिपथवी**, पज्जत्तिपथवी नामाति वेदितब्बा । इध पन ससम्भारपथवी अधिप्पेता (म० नि० अट्ठ० १.२ पथवीवारवण्णना) ।

सदेवकाति सदेवलोका । “सदेवता”तिपि पाठो अत्थि चे सुन्दरतरं, सदेवको मनुस्सलोको ओभासितोति अत्थो । **पुथूति** बहू । **लोकन्तरिकाति** असुरकायनरकानमेतं अधिवचनं, ता पन तिण्णं चक्कवाळानं अन्तरा एका लोकन्तरिका होति, तिण्णं सकटचक्कानं अज्जमज्जं आहच्च ठितानं मज्झे ओकासो विय एकेको लोकन्तरिकनिरयो, परिमाणतो अट्ठयोजनसहस्सो होति । **असंवुत्ताति** हेट्ठा अप्पतिट्ठा । **तमो चाति** अन्धकारो । **तिब्बोति** बहलो घनो । चन्दिमसूरियालोकाभावतो निच्चन्धकारोव होति । **विहतोति** विद्धस्तो । **तदाति** यदा पन भगवा सत्तेसु कारुज्जतं पटिच्च पाटिहारियकरणत्थं आलोकं फरि, तदा सो तमो तिब्बो लोकन्तरिकासु ठितो, विहतो विद्धस्तो अहोसीति अत्थो ।

अच्छेरकन्ति अच्छरापहरणयोगं, विम्हयवसेन अङ्गुलीहि पहरणयोगन्ति अत्थो । **पाटिहीरन्ति** पटिपक्खहरणतो पाटिहीरं । पटिहरति सत्तानं दिट्ठिमानोपगतानि चित्तानीति वा पाटिहीरं, अप्पसन्नानं सत्तानं पसादं पटिआहरतीति वा पाटिहीरं । “पाटिहेर”न्तिपि पाठो, सोयेवत्थो । एत्थ आलोकविधानविसेसस्सेतं अधिवचनं । **दिस्वान अच्छेरकं पाटिहीरन्ति** एत्थ देवा च मनुस्सा च लोकन्तरिकासु निब्बत्तसत्तापि च तं भगवतो पाटिहारियं दिस्वा परमप्पीतिसोमनस्सं अगमंसूति इदं वचनं आहरित्वा अत्थो दट्ठब्बो, इतरथा न पुब्बेन वा परं, न परेन वा पुब्बं युज्जति ।

इदानी न केवलं मनुस्सलोकेसुयेव आलोको अत्थि, सब्बत्थ तिविधेपि सङ्खारसत्तोकाससङ्खाते लोके आलोकोयेवाति दस्सनत्थं —

८. “सदेवगन्धब्बमनुस्सरक्खसे,
आभा उळारा विपुला अजायथ ।
इमस्मिं लोके परस्मिञ्चोभयस्मिं,
अधो च उद्धं तिरियञ्च वित्थत”न्ति ॥ — अयं गाथा वुत्ता ।

तत्थ **देवाति** सम्मुतिदेवा उपपत्तिदेवा विसुद्धिदेवाति सब्बेपि देवा इध सङ्गहिता । देवा च गन्धब्बा च मनुस्सा च रक्खसा च देवगन्धब्बमनुस्सरक्खसा । सह देवगन्धब्बमनुस्सरक्खसेहीति **सदेवगन्धब्बमनुस्सरक्खसो** । को पन सो? लोको, तस्मिं सदेवगन्धब्बमनुस्सरक्खसे लोके । **आभाति** आलोको । **उळाराति** एत्थायं उळार-सद्दो मधुरसेट्ठविपुलादीसु दिस्सति । तथा हेस “उळारानि खादनीयभोजनीयानि खादन्ति भुज्जन्ती”तिआदीसु (म० नि० १.३६६) मधुरे दिस्सति । “उळाराय खो पन भवं वच्छायनो पसंसाय समणं गोतमं पसंसती”तिआदीसु (म० नि० १.२८८) सेट्ठे । “अतिक्कम्म देवानं देवानुभावं अप्पमाणो उळारो ओभासो”तिआदीसु (दी० नि० २.३२; म० नि० ३.२०१) विपुले । स्वायं इध सेट्ठे दट्ठब्बो (दी० नि० अट्ठ० ३.१४२; वि० व० अट्ठ० १) । **विपुलाति** अप्पमाणा । **अजायथाति** उप्पज्जि उदपादि पवत्तित्थ । **इमस्मिं लोके परस्मिञ्चाति** इमस्मिं मनुस्सलोके च परस्मिं देवलोके चाति अत्थो । **उभयस्मिन्ति** तदुभयस्मिं, अज्झत्तबहिद्वादीसु विय दट्ठब्बं । **अधो चाति** अवीचिआदीसु निरयेसु । **उद्धन्ति** भवग्गतोपि उद्धं अजटाकासेपि । **तिरियञ्चाति** तिरियतोपि दससु

चक्कवाळसहस्सेसु। वित्थतन्ति विसटं। अन्धकारं विधमित्वा वुत्तप्पकारं लोकञ्च पदेसञ्च अज्झोत्थरित्वा आभा पवत्तित्थाति अत्थो। अथ वा तिरियञ्च वित्थतन्ति तिरियतो वित्थतं महन्तं, अप्पमाणं पदेसं आभा फरित्वा अट्ठासीति अत्थो।

अथ भगवा दससहस्सचक्कवाळेसु आलोकफरणं कत्वा अभिज्जापादकं चतुत्थज्झानं समापज्जित्वा ततो वुट्ठाय आवज्जित्वा अधिद्वानचित्तेन आकासमब्भुगन्त्वा तेसं जातीनं सीसेसु पादपंसु ओकिरमानो विय महतिया देवमनुस्सपरिसाय मज्झे यमकपाटिहारियं दस्सेति। तं पन पाळितो एवं वेदितब्बं (पटि० म० १.११६) —

“कतमं तथागतस्स यमकपाटिहीरे जाणं? इध तथागतो यमकपाटिहीरं करोति असाधारणं सावकेहि उपरिमकायतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, हेट्ठिमकायतो उदकधारा पवत्तति। हेट्ठिमकायतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, उपरिमकायतो उदकधारा पवत्तति...पे०... पुरत्थिमकायतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, पच्छिमकायतो उदकधारा पवत्तति। पच्छिमकायतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, पुरत्थिमकायतो उदकधारा पवत्तति...पे०... दक्खिणअक्खितो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, वामअक्खितो उदकधारा पवत्तति। वामअक्खितो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, दक्खिणअक्खितो उदकधारा पवत्तति...पे०... दक्खिणकण्णसोततो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, वामकण्णसोततो उदकधारा पवत्तति। वामकण्णसोततो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, दक्खिणकण्णसोततो उदकधारा पवत्तति...पे०... दक्खिणनासिकासोततो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, वामनासिकासोततो उदकधारा पवत्तति। वामनासिकासोततो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, दक्खिणनासिकासोततो उदकधारा पवत्तति...पे०... दक्खिणअंसकूटतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, वामअंसकूटतो उदकधारा पवत्तति। वामअंसकूटतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, दक्खिणअंसकूटतो उदकधारा पवत्तति...पे०... दक्खिणहत्थतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, वामहत्थतो उदकधारा पवत्तति। वामहत्थतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, दक्खिणहत्थतो उदकधारा पवत्तति...पे०... दक्खिणपस्सतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, वामपस्सतो उदकधारा पवत्तति। वामपस्सतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, दक्खिणपस्सतो उदकधारा पवत्तति...पे०... दक्खिणपादतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, वामपादतो उदकधारा पवत्तति। वामपादतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, दक्खिणपादतो उदकधारा पवत्तति...पे०... अङ्गुलङ्गुलेहि अग्गिक्खन्धो पवत्तति, अङ्गुलन्तरिकाहि उदकधारा पवत्तति। अङ्गुलन्तरिकाहि अग्गिक्खन्धो पवत्तति, अङ्गुलङ्गुलेहि उदकधारा पवत्तति...पे०... एकेकलोमतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, एकेकलोमतो उदकधारा पवत्तति। लोमकूपतो लोमकूपतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, लोमकूपतो लोमकूपतो उदकधारा पवत्तति — छन्नं वण्णानं नीलानं पीतकानं लोहितकानं ओदातानं मज्झिद्वानं पभस्सरानं।

“भगवा चङ्कमति, निम्मितो तिट्ठति वा निसीदति वा सेय्यं वा कप्पेति। भगवा तिट्ठति, निम्मितो चङ्कमति वा निसीदति वा सेय्यं वा कप्पेति। भगवा निसीदति, निम्मितो चङ्कमति वा तिट्ठति वा सेय्यं वा कप्पेति। भगवा सेय्यं कप्पेति, निम्मितो चङ्कमति वा तिट्ठति वा निसीदति वा। निम्मितो चङ्कमति, भगवा तिट्ठति वा निसीदति वा सेय्यं वा कप्पेति। निम्मितो तिट्ठति, भगवा चङ्कमति वा निसीदति वा सेय्यं वा कप्पेति। निम्मितो निसीदति, भगवा चङ्कमति वा तिट्ठति वा सेय्यं वा कप्पेति। निम्मितो सेय्यं कप्पेति, भगवा चङ्कमति वा तिट्ठति वा निसीदति वा, इदं तथागतस्स यमकपाटिहीरे जाणन्ति वेदितब्बं”।

तस्स पन भगवतो तेजोकसिणसमापत्तिवसेन उपरिमकायतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति। आपोकसिणसमापत्तिवसेन

हेट्टिमकायतो उदकधारा पवत्ततीति पुन उदकधाराय पवत्तद्धानतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, अग्गिक्खन्धस्स पवत्तद्धानतो उदकधारा पवत्ततीति दस्सेतुं, “हेट्टिमकायतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, उपरिमकायतो उदकधारा पवत्तती”ति वुत्तन्ति वेदितब्बा । एसेव नयो सेसपदेसुपि । अग्गिक्खन्धो पनेत्थ उदकधाराय असम्मिस्सोव अहोसि । तथा उदकधारा अग्गिक्खन्धेन । रस्मीसु पन दुतिया दुतिया रस्मि पुरिमाय पुरिमाय यमका विय एकक्खणे पवत्तति । द्विन्नञ्च चित्तानं एकक्खणे पवत्ति नाम नत्थि, बुद्धानं पन भवङ्गपरिवासस्स लहुकताय पञ्चहाकारेहि चिण्णवसिताय एता रस्मियो एकक्खणे विय पवत्तन्ति, तस्सा पन रस्मिया आवज्जनपरिकम्माधिद्धानानि विसुंयेव । नीलरस्मिअत्थाय हि भगवा नीलकसिणं समापज्जति । पीतरस्मिआदीनं अत्थाय पीतकसिणादीनि समापज्जति ।

एवं भगवतो यमकपाटिहीरे कयिरमाने सकलस्सापि दससहस्सचक्कवाळस्स अलङ्कारकरणकालो विय अहोसि । तेन वुत्तं —

९. “सत्तुत्तमो अनधिवरो विनायको, सत्था अहू देवमनुस्सपूजितो ।
महानुभावो सतपुञ्जलक्खणो, दस्सेसि अच्छेरकं पाटिहीर”न्ति ॥

तत्थ **सत्तुत्तमो**ति अत्तनो सीलादीहि गुणेहि सब्बेसु सत्तेसु उत्तमो पवरो सेट्ठोति सत्तुत्तमो, सत्तानं वा उत्तमो सत्तुत्तमो । **सत्तन्ति** हि जाणस्स नामं, तेन दसबलचतुवेसारज्जछअसाधारणजाणसङ्घातेन सत्तेन सेट्ठो उत्तमोति सत्तुत्तमो, समानाधिकरणवसेन सत्तो उत्तमोति वा सत्तुत्तमो । यदि एवं “उत्तमसत्तो”ति वत्तब्बं उत्तम-सदस्स पुब्बनिपातपाठतो । न पनेस भेदो अनियमतो बहुलवचनतो च नरुत्तमपुरिसुत्तमनरवरादि-सद्वा विय दट्ठब्बो । अथ वा सत्तं उत्तमं यस्स सो सत्तुत्तमो, इधापि च उत्तम-सदस्स पुब्बनिपातो भवति । उत्तमसत्तोति विसेसनस्स पुब्बनिपातपाठतो “चित्तगू पद्धगू”ति एत्थ वियाति नायं दोसो । उभयविसेसनतो वा आहितग्गिआदिपाठो विय दट्ठब्बो । **विनायको**ति बहूहि विनयनूपायेहि सत्ते विनेति दमेतीति विनायको । **सत्था**ति दिट्ठधम्मिकसम्परायिकत्थेहि यथारहं सत्ते अनुसासतीति सत्था । **अहू**ति अहोसि । **देवमनुस्सपूजितो**ति दिब्बेहि पञ्चकामगुणेहि दिब्बन्ति कीळन्तीति देवा । मनस्स उस्सन्नता मनुस्सा, देवा च मनुस्सा च देवमनुस्सा, देवमनुस्सेहि पूजितो देवमनुस्सपूजितो । पुष्पादिपूजाय च पच्चयपूजाय च पूजितो, अपचितोति अत्थो । कस्मा पन देवमनुस्सानमेव गहणं कतं, ननु भगवा तिरच्छानगतेहिपि आरवाळकाळापलालधनपालपालिलेय्यकनागादीहि सातागिराळवकहेमवतसूचिलोमखरलोमयक्खादीहि विनिपातगतेहिपि पूजितोयेवाति? सच्चमेवेतं, उक्कट्टपरिच्छेदवसेन सब्बपुगलपरिच्छेदवसेन चेतं वुत्तन्ति वेदितब्बं । **महानुभावो**ति महता बुद्धानुभावेन समन्नागतो । **सतपुञ्जलक्खणो**ति अनन्तेसु चक्कवाळेसु सब्बे सत्ता एकेकं पुञ्जकम्मं सतक्खत्तुं करेय्युं एत्तकेहि जनेहि कतकम्मं बोधिसत्तो सयमेव एको सतगुणं कत्वा निब्बत्तो । तस्मा “सतपुञ्जलक्खणो”ति वुच्चति । केचि पन “सतेन सतेन पुञ्जकम्मेन निब्बत्तएकेकलक्खणो”ति वदन्ति । “एवं सन्ते यो कोचि बुद्धो भवेय्या”ति तं अट्ठकथासु पटिक्खित्तं । **दस्सेसी**ति सब्बेसं देवमनुस्सानं अतिविम्हयकरं यमकपाटिहारियं दस्सेसि ।

अथ सत्था आकासे पाटिहारियं कत्वा महाजनस्स चित्ताचारं ओलोकेत्वा तस्स अज्झासयानुकूलं धम्मकथं चङ्कमन्तो कथेतुकामो आकासे दससहस्सचक्कवाळवित्थतं सब्बरतनमयं रतनचङ्कमं मापेसि । तेन वुत्तं —

१०. “सो याचितो देववरेन चक्खुमा, अत्थं समेक्खित्वा तदा नरुत्तमो ।
चङ्कमं मापयि लोकनायको, सुनिट्ठितं सब्बरतननिमित्त”न्ति ॥

तत्थ सोति सो सत्था । याचितोति पठममेव अट्टमे सत्ताहे धम्मदेसनाय याचितोति अत्थो । देववरेनाति सहम्पतिब्रह्मना । **चक्खुमाति** एत्थ चक्खतीति चक्खु, समविसमं विभावयतीति अत्थो । तं पन चक्खु दुविधं — जाणचक्खु, मंसचक्खूति । तत्थ जाणचक्खु पञ्चविधं — बुद्धचक्खु, धम्मचक्खु, समन्तचक्खु, दिब्बचक्खु, पञ्जाचक्खूति । तेसु **बुद्धचक्खु** नाम आसयानुसयजाणञ्चेव इन्द्रियपरोपरियत्तजाणञ्च, यं “बुद्धचक्खुना लोकं वोलोकेन्तो”ति (दी० नि० २.६९; म० नि० १.२८३; २.३३९; सं० नि० १.१७२; महाव० ९) आगतं । **धम्मचक्खु** नाम हेट्ठिमा तयो मग्गा तीणि च फलानि, यं “विरजं वीतमलं धम्मचक्खुं उदपादी”ति (दी० नि० १.३५५; सं० नि० ५.१०८१; महाव० १६; पटि० म० २.३०) आगतं । **समन्तचक्खु** नाम सब्बज्जुतज्जाणं, यं “तथूपमं धम्ममयं, सुमेध, पासादमारुह समन्तचक्खू”ति (दी० नि० २.७०; म० नि० १.२८२; २.३३८; सं० नि० १.१७२; महाव० ८) आगतं । **दिब्बचक्खु** नाम आलोकवड्डनेन उप्पन्नाभिज्जाचित्तेन सम्पयुत्तजाणं, यं “दिब्बेन चक्खुना विसुद्धेना”ति (म० नि० १.१४८, २८४, ३८५, ४३२; २.३४१; ३.८२, २६१; महाव० १०) आगतं । **पञ्जाचक्खु** नाम “चक्खुं उदपादि, जाणं उदपादी”ति (सं० नि० ५.१०८२; महाव० १५; कथा० ४०५; पटि० म० २.३०) एत्थ पुब्बेनिवासादिजाणं पञ्जाचक्खूति आगतं ।

मंसचक्खु नाम “चक्खुञ्च पटिच्च रूपे चा”ति (म० नि० १.२०४, ४००; ३.४२१, ४२५-४२६; सं० नि० २.४३; ४.६०; कथा० ४६५, ४६७) एत्थ पसादमंसचक्खु वुत्तं (दी० नि० अट्ठ० १.२१३) । तं पन दुविधं — ससम्भारचक्खु पसादचक्खूति । तेसु य्वायं अक्खिकूपके अक्खिपत्तकेहि परिवारितो मंसपिण्डो यत्थ चतस्सो धातुयो वण्णगन्धरसोजा सम्भवो जीवितं भावो चक्खुपसादो कायपसादोति सङ्खेपतो तेरस सम्भारा होन्ति । वित्थारतो पन सम्भवमानानि चतुसमुद्धानानि छत्तिस जीवितं भावो चक्खुपसादो कायपसादोति इमे कम्मसमुद्धाना चत्तारो चाति ससम्भारा होन्ति, इदं **ससम्भारचक्खु** नाम । यं पन सेतमण्डलपरिच्छिन्नेन कण्हमण्डलेन परिवारिते दिट्ठमण्डले सन्निविट्ठं रूपदस्सनसमत्थं पसादमत्तं, इदं **पसादचक्खु** नाम । सब्बानि पनेतानि एकविधानि अनिच्चतो सङ्खत्ततो, दुविधानि सासवानासवतो लोकियलोकुत्तरतो, तिविधानि भूमितो उपादिण्णत्तिकतो, चतुब्बिधानि एकन्तपरित्तअप्पमाणानियतारम्मणतो, पञ्चविधानि रूपनिब्बानारूपसब्बारम्मणानारम्मणवसेन, छब्बिधानि होन्ति बुद्धचक्खादिवसेन । इच्चेवमेतानि वुत्तप्पकारानि चक्खूनि अस्स भगवतो सन्तीति भगवा **चक्खुमाति** वुच्चति । अत्थं **समेक्खित्वा**ति चङ्कमं मापेत्वा, धम्मदेसनानिमित्तं देवमनुस्सानं हितत्थं उपपरिक्खित्वा उपधारेत्वाति अधिप्पायो । **मापयीति** मापेसि । **लोकनायको**ति सग्गमोक्खाभिमुखं लोकं नयतीति लोकनायको । **सुनिट्ठितन्ति** सुट्ठु निट्ठितं, परियोसितन्ति अत्थो । **सब्बरतननिमित्तन्ति** दसविधरतनमयं ।

इदानीं भगवतो तिविधपाटिहारियसम्पत्तिदस्सनत्थं —

११. “इद्धी च आदेसनानुसासनी, तिपाटिहीरे भगवा वसी अहु ।

चङ्कमं मापयि लोकनायको, सुनिट्ठितं सब्बरतननिमित्त”न्ति ॥ — वुत्तं ।

तत्थ **इद्धी**ति इद्धिविधं इद्धिपाटिहारियं नाम । तं पन एकोपि हुत्वा बहुधा होति, बहुधापि हुत्वा एको होतीति आदिनयप्पवत्तं (दी० नि० १.२३९; म० नि० १.१४७; पटि० म० ३.१०) । **आदेसना**ति परस्स चित्ताचारं जत्वा कथनं आदेसनापाटिहारियं, तं सावकानञ्च बुद्धानञ्च सततधम्मदेसना । **अनुसासनी**ति अनुसासनिपाटिहारियं, तस्स तस्स अज्झासयानुकूलमोवादोति अत्थो । इति एतानि तीणि पाटिहारियानि । तत्थ इद्धिपाटिहारियेन अनुसासनिपाटिहारियं महामोग्गल्लानस्स आचिण्णं, आदेसनापाटिहारियेन अनुसासनिपाटिहारियं धम्मसेनापतिस्स, अनुसासनिपाटिहारियं पन बुद्धानं सततधम्मदेसना । **तिपाटिहीरे**ति एतेसु तीसु पाटिहारियेसूति अत्थो । **भगवा**ति इदं

गुणविसिद्धसत्तुत्तमगरुगारवाधिवचनं । वुत्तज्हेतं पोराणेहि —

“भगवाति वचनं सेट्ठं, भगवाति वचनमुत्तमं ।

गरुगारवयुत्तो सो, भगवा तेन वुच्चती”ति ॥ (विसुद्धिं १.१४२; म० नि० अट्ठ० १.मूलपरियायसुत्तवण्णना;
पारा० अट्ठ० १.१ वेरञ्जकण्डवण्णना; इतिवु० अट्ठ० निदानवण्णना; महानि० अट्ठ० ५०) ।

वसीति एतस्मिं तिविधेपि पाटिहारिये वसिप्पत्तो, चिण्णवसीति अत्थो । **वसियो** नाम पञ्च वसियो —

आवज्जनसमापज्जनअधिट्ठानवुट्ठानपच्चवेक्खणसङ्घाता । तत्र यं यं ज्ञानं यथिच्छकं यदिच्छकं यावतिच्छकं आवज्जति आवज्जनाय दन्धायितत्तं नत्थीति सीधं आवज्जेतुं समत्थता **आवज्जनवसी** नाम । तथा यं यं ज्ञानं यथिच्छकं...पे०... समापज्जति समापज्जनाय दन्धायितत्तं नत्थीति सीधं समापज्जनसमत्थता **समापज्जनवसी** नाम । दीधं कालं ठपेतुं समत्थता **अधिट्ठानवसी** नाम । तथेव लहुं वुट्ठातुं समत्थता **वुट्ठानवसी** नाम । **पच्चवेक्खणवसी** पन पच्चवेक्खणजवनानेव होन्ति तानि आवज्जनानन्तरानेव हुत्वा उप्पज्जन्तीति आवज्जनवसिया एव वुत्तानि । इति इमासु पञ्चसु वसीसु चिण्णवसिता वसी नाम होति । तेन वुत्तं — “तिपाटिहीरे भगवा वसी अहू”ति ।

इदानि तस्स रतनचङ्कमस्स निम्मितविधानस्स दस्सनत्थं —

१२. “दससहस्सीलोकधातुया, सिनेरुपब्बतुत्तमे ।

थम्भेव दस्सेसि पटिपाटिया, चङ्कमे रतनामये”ति ॥ — आदिगाथायो वुत्ता ।

तत्थ **दससहस्सीलोकधातुया**ति दससु चक्कवाळसहस्सेसु । **सिनेरुपब्बतुत्तमे**ति महामेरुसङ्घाते सेट्ठपब्बते । **थम्भेवाति** थम्भे विय दसचक्कवाळसहस्सेसु ये सिनेरुपब्बता, ते पटिपाटिया ठिते सुवण्णथम्भे विय कत्वा तेसं उपरि चङ्कमं मापेत्वा दस्सेसीति अत्थो । **रतनामये**ति रतनमये ।

१३. **दससहस्सी अतिक्कम्मा**ति रतनचङ्कमं पन भगवा मापेन्तो तस्स एकं कोटिं सब्बपरियन्तं

पाचीनचक्कवाळमुखवट्ठिं एकं कोटिं पच्छिमचक्कवाळमुखवट्ठिं अतिक्कमित्वा ठितं कत्वा मापेसि । तेन वुत्तं —

“दससहस्सी अतिक्कम्म, चङ्कमं मापयी जिनो ।

सब्बसोण्णमया पस्से, चङ्कमे रतनामये”ति ॥

तत्थ **जिनो**ति किलेसारिजयनतो जिनो । **सब्बसोण्णमया पस्से**ति तस्स पन एवं निम्मितस्स चङ्कमस्स उभयपस्सेसु सुवण्णमया परमरमणीया मरियादभूमि अहोसि, मज्झे मणिमयाति अधिप्पायो ।

१४. **तुलासङ्घाटा**ति तुलायुगळा, ता नानारतनमयाति वेदितब्बा । **अनुवग्गा**ति अनुरूपा । **सोवण्णफलकत्थता**ति सोवण्णमयेहि फलकेहि अत्थता, तुलासङ्घातानं उपरि सुवण्णमयो पदरच्छदोति अत्थो । **वेदिका सब्बसोवण्णा**ति वेदिका पन सब्बापि सुवण्णमया, या पनेसा चङ्कमनपरिक्खेपवेदिका, सा एकाव अज्जेहि रतनेहि असम्मिस्साति अत्थो । **दुभतो पस्सेसु निम्मिता**ति उभोसु पस्सेसु निम्मिता । **द-कारो** पदसन्धिकरो ।

१५. **मणिमुत्तावालुकाकिण्णा**ति मणिमुत्तामयवालुकाकिण्णा । अथ वा मणयो च मुत्ता च वालुका च

मणिमुत्तावालुका । ताहि मणिमुत्तावालुकाहि आकिण्णा सन्थताति मणिमुत्तावालुकाकिण्णा । **निम्मितोति** इमिनाकारेण निम्मितो कतो । **रतनामयोति** सब्बरतनमयो, चङ्कमोति अत्थो । **ओभासेति दिसा सब्बाति** सब्बापि दस दिसा ओभासेति पकासेति । **सतरंसीवाति** सहस्सरंसिआदिच्चो विय । **उग्गतोति** उदितो । यथा पन अब्भुग्गतो सहस्सरंसि सब्बापि दस दिसा ओभासेति, एवमेव एसोपि सब्बरतनमयो चङ्कमो ओभासेतीति अत्थो ।

इदानी पन निट्ठिते चङ्कमे तत्थ भगवतो पवत्तिदस्सनत्थं —

१६. “तस्मिं चङ्कमने धीरो, द्वत्तिसवरलक्खणो ।
विरोचमानो सम्बुद्धो, चङ्कमे चङ्कमी जिनो ॥

१७. “दिब्बं मन्दारवं पुप्फं, पदुमं पारिच्छत्तकं ।
चङ्कमने ओकिरन्ति, सब्बे देवा समागता ॥

१८. “पस्सन्ति तं देवसङ्घा, दससहस्सी पमोदिता ।
नमस्समाना निपतन्ति, तुट्ठहट्ठा पमोदिता’ति ॥ — गाथायो वुत्ता ।

तत्थ धीरोति धितियुत्तो । **द्वत्तिसवरलक्खणोति** सुप्पतिट्ठितपादतलादीहि द्वत्तिसमहापुरिसलक्खणेहि समन्नागतोति अत्थो । **दिब्बन्ति** देवलोके भवं जातं दिब्बं । **पारिच्छत्तकन्ति** देवानं तावतिसानं कोविळाररुक्खस्स निस्सन्देन समन्ता योजनसतपरिमाणो परमदस्सनीयो पारिच्छत्तकरुक्खो निब्बत्ति । यस्मिं पुप्फिते सकलं देवनगरं एकसुरभिगन्धवासितं होति, तस्स कुसुमरेणुओकिण्णानि नवकनकविमानानि पिञ्जरानि हुत्वा खायन्ति । इमस्स पन पारिच्छत्तकरुक्खस्स पुप्फञ्च पारिच्छत्तकन्ति वुत्तं । **चङ्कमे ओकिरन्तीति** तस्मिं रतनचङ्कमे अवकिरन्ति, तेन वुत्तप्पकारेण पुप्फेन तस्मिं चङ्कमे चङ्कममानं भगवन्तं पूजेन्तीति अत्थो । **सब्बे देवाति** कामावचरदेवादयो देवा । तेनाह “पस्सन्ति तं देवसङ्घा’ति । तं भगवन्तं रतनचङ्कमने चङ्कमन्तं सकेसु आलयेसुपि पस्सन्तीति अत्थो । **दससहस्सीति** भुम्मत्थे पच्चत्तवचनं, दससहस्सियं देवसङ्घा तं पस्सन्तीति अत्थो । **पमोदिताति** पमुदिता । **निपतन्तीति** सन्निपतन्ति । **तुट्ठहट्ठाति** पीतिवसेन तुट्ठहट्ठा । **पमोदिताति** इदानी वत्तब्बेहि तावतिसादिदेवेहि सट्ठिन्ति सम्बन्धो दट्ठब्बो, इतरथा पुनरुत्तिदोसतो न मुच्चति । अथ वा पमोदिता तं भगवन्तं पस्सन्ति, तुट्ठहट्ठा पमोदिता तहिं तहिं सन्निपतन्तीति अत्थो ।

इदानी ये पस्सिंसु ये सन्निपतिंसु, ते सरूपतो दस्सेतुं —

१९. “तावतिसा च यामा च, तुसिता चापि देवता ।
निम्मानरतिनो देवा, ये देवा वसवत्तिनो ।
उदग्गचित्ता सुमना, पस्सन्ति लोकनायकं ॥

२०. “सदेवगन्धब्बमनुस्सरक्खसा, नागा सुपण्णा अथ वापि किन्नरा ।
पस्सन्ति तं लोकहितानुकम्पकं, नभेव अच्चुग्गतचन्दमण्डलं ॥

२१. “आभस्सरा सुभकिण्हा, वेहप्फला अकनिट्ठा च देवता ।

सुसुद्धसुक्कवत्थवसना, तिद्वन्ति पञ्जलीकता ॥

२२. “मुञ्चन्ति पुष्पं पन पञ्चवणिक्कं, मन्दारवं चन्दनचुण्णमिस्सितं ।
भमेन्ति चेलानि च अम्बरे तदा, अहो जिनो लोकहितानुकम्पको”ति ॥ —

इमा गाथायो वुत्ता ।

तत्थ उदग्गचित्ताति पीतिसोमनस्सवसेन उदग्गचित्ता । सुमनाति उदग्गचित्ता एव सुमना । लोकहितानुकम्पकन्ति लोकहितञ्च लोकानुकम्पकञ्च । लोकहितेन वा अनुकम्पकं लोकहितानुकम्पकं । नभेव अच्चुग्गतचन्दमण्डलन्ति एत्थ आकासे अभिनवोदितं परिपुण्णं सब्बोपद्वविनिमुत्तं सरदसमये चन्दमण्डलं विय बुद्धसिरिया विरोचमानं नयनानन्दकरं पस्सन्तीति अत्थो ।

आभस्सराति उक्कट्टपरिच्छेदवसेन वुत्तं । परित्ताभअप्पमाणाभआभस्सरापरित्तमज्झिमपणीतभेदेन दुतियज्झानेनाभिनिब्बत्ता सब्बेव गहिताति वेदितब्बा । सुभकिण्हाति इदं उक्कट्टपरिच्छेदवसेनेव वुत्तं, तस्मा परित्तसुभअप्पमाणसुभसुभकिण्हापरित्तादिभेदेन ततियज्झानेन निब्बत्ता सब्बेव गहिताति वेदितब्बा । वेहप्फलाति विपुला फलाति वेहप्फला । ते चतुत्थज्झाननिब्बत्ता असज्जसत्तेहि एकतलवासिनो । हेट्ठा पन पठमज्झाननिब्बत्ता ब्रह्मकायिकादयो दस्सिता । तस्मा इध न दस्सिता । चक्खुसोतानमभावतो असज्जसत्ता च अरूपिनो च इध न उद्दिट्ठा । अकनिट्ठा च देवताति इधापि उक्कट्टपरिच्छेदवसेनेव वुत्तं । तस्मा अविहातप्पसुदस्सासुदस्सिअकनिट्ठसङ्घाता पञ्चपि सुद्धावासा गहिताति वेदितब्बा । सुसुद्धसुक्कवत्थवसनाति सुद्ध सुद्धानि सुसुद्धानि सुक्कानि ओदातानि । सुसुद्धानि सुक्कानि वत्थानि निवत्थानि चेव पारुतानि च येहि ते सुसुद्धसुक्कवत्थवसना, परिदहितपरिसुद्धपण्डरवत्थाति अत्थो । “सुसुद्धसुक्कवसना”तिपि पाठो । पञ्जलीकताति कतपञ्जलिका कमलमकुलसदिसं अज्जलिं सिरिसि कत्वा तिद्वन्ति ।

मुञ्चन्तीति ओकिरन्ति । पुष्पं पनाति कुसुमं पन । “पुष्फानि वा”तिपि पाठो, वचनविपरियासो दट्ठब्बो, अत्थो पनस्स सोयेव । पञ्चवणिक्कन्ति पञ्चवण्णं — नीलपीतलोहितोदातमज्झिड्ढकवण्णवसेन पञ्चवण्णं । चन्दनचुण्णमिस्सितन्ति चन्दनचुण्णेन मिस्सितं । भमेन्ति चेलानीति भमयन्ति वत्थानि । अहो जिनो लोकहितानुकम्पकोति “अहो जिनो लोकहितो अहो च लोकहितानुकम्पको अहो कारुणिको”ति एवमादीनि थुतिवचनानि उगिरन्ता । मुञ्चन्ति पुष्पं भमयन्ति चेलानीति सम्बन्धो ।

इदानी तेहि पयुत्तानि थुतिवचनानि दस्सेतुं इमा गाथायो वुत्ता —

२३. “तुवं सत्था च केतू च, धजो यूपो च पाणिनं ।
परायनो पतिट्ठा च, दीपो च द्विपदुत्तमो ॥

२४. “दससहस्सीलोकधातुया, देवतायो महिद्धिका ।
परिवारेत्वा नमस्सन्ति, तुट्ठहट्ठा पमोदिता ॥

२५. “देवता देवकज्जा च, पसन्ना तुट्ठमानसा ।

- पञ्चवणिकपुष्पेहि, पूजयन्ति नरासभं ॥
२६. “पस्सन्ति तं देवसङ्घा, पसन्ना तुट्ठमानसा ।
पञ्चवणिकपुष्पेहि, पूजयन्ति नरासभं ॥
२७. “अहो अच्छरियं लोके, अब्भुतं लोमहंसनं ।
न मेदिसं भूतपुब्बं, अच्छेरं लोमहंसनं ॥
२८. “सकसकम्हि भवने, निसीदित्वान देवता ।
हसन्ति ता महाहसितं, दिस्वानच्छेरकं नभे ॥
२९. “आकासट्ठा च भूमट्ठा, तिणपन्थनिवासिनो ।
कतञ्जली नमस्सन्ति, तुट्ठहट्ठा पमोदिता ॥
३०. “येपि दीघायुका नागा, पुञ्जवन्तो महिद्धिको ।
पमोदिता नमस्सन्ति, पूजयन्ति नरुत्तमं ॥
३१. “सङ्गीतियो पवत्तेन्ति, अम्बरे अनिलञ्जसे ।
चम्मनद्धानि वादेन्ति, दिस्वानच्छेरकं नभे ॥
३२. “सङ्घा च पणवा चेव, अथोपि डिण्डिमा बहू ।
अन्तलिक्खस्मिं वज्जन्ति, दिस्वानच्छेरकं नभे ॥
३३. “अब्भुतो वत नो अज्ज, उप्पज्जि लोमहंसनो ।
धुवमत्थसिद्धिं लभाम, खणो नो पटिपादितो ॥
३४. “बुद्धोति तेसं सुत्त्वान, पीति उप्पज्जि तावदे ।
बुद्धो बुद्धोति कथयन्ता, तिट्ठन्ति पञ्जलीकता ॥
३५. “हिङ्गारा साधुकारा च, उक्कुट्टि सम्पहंसनं ।
पजा च विविधा गगने, वत्तन्ति पञ्जलीकता ॥
३६. “गायन्ति सेळेन्ति च वादयन्ति च, भुजानि पोथेन्ति च नच्चयन्ति च ।
मुञ्चन्ति पुष्पं पन पञ्चवणिकं, मन्दारवं चन्दनचुण्णमिस्सितं ॥
३७. “यथा तुय्हं महावीर, पादेसु चक्कलक्खणं ।
धजवजिरपटाका, वट्ठमानङ्कुसाचित”न्ति ॥

तत्थ इधलोकपरलोकहितत्थं सासतीति **सत्था**। केतूति केतुनो अपचितिकातब्बट्टेन केतु वियाति केतु। **धजोति** इन्दधजो समुस्सयट्टेन दस्सनीयट्टेन च तुवं धजो वियाति धजोति। अथ वा यथा हि लोके यस्स कस्सचि धजं दिस्वाव — “अयं धजो इत्थन्नामस्सा”ति धजवा धजीति पज्जायति, एवमेव भगवा पज्जानिब्बानाधिगमाय भगवन्तं दिस्वाव निब्बानाधिगमो पज्जायति। तेन वुत्तं — “**धजो यूपो चा**”ति। **कूटदन्तसुत्ते** वुत्तानं दानादिआसवक्खयजाणपरियोसानानं सव्वयागानं यजनत्थाय समुस्सितो यूपो तुवन्ति अत्थो। **परायनोति** पटिसरणं। **पतिट्ठाति** यथा महापथवी सव्वपाणीनं आधारभावेन पतिट्ठा निस्सयभूता, एवं तुवम्पि पतिट्ठाभूता। **दीपो चाति** पदीपो। यथा चतुरङ्गे तमसि वत्तमानानं सत्तानं आरोपितो पदीपो रूपसन्दस्सनो होति। एवं अविज्जन्धकारे वत्तमानानं सत्तानं परमत्थसन्दस्सनो पदीपो तुवन्ति अत्थो। अथ वा महासमुद्वे भिन्ननावानं सत्तानं समुद्वदीपो यथा पतिट्ठा होति, एवं तुवम्पि संसारसागरे अलब्भनेय्यपतिट्ठे ओसीदन्तानं पाणीनं दीपो वियाति दीपोति अत्थो।

द्विपदुत्तमोति द्विपदानं उत्तमो द्विपदुत्तमो, एत्थ पन निद्वारणलक्खणस्स अभावतो छट्ठीसमासस्स पटिसेधो नत्थि, निद्वारणलक्खणाय छट्ठिया समासो पटिसिद्धो। सम्मासम्बुद्धो पन अपदानं द्विपदानं चतुप्पदानं बहुप्पदानं रूपीनं अरूपीनं सज्जीनं असज्जीनं नेवसज्जीनासज्जीनं उत्तमोव। कस्मा पनिध “द्विपदुत्तमो”ति वुत्तोति चे? सेट्ठतरवसेन। इमस्मिहि लोके सेट्ठो नाम उप्पज्जमानो अपदचतुप्पदबहुप्पदेसुपि नुप्पज्जति। अयं द्विपदेसुयेव उप्पज्जति। कतरद्विपदेसूति? मनुस्सेसु चेव देवेसु च। मनुस्सेसु उप्पज्जमानो तिसहस्सिमहासहस्सिलोकधातु वसे कत्तुं समत्थो बुद्धो हुत्वा निव्वत्तति। देवेसु उप्पज्जमानो दससहस्सिलोकधातु वसवत्ती महाब्रह्मा हुत्वा निव्वत्तति। सो तस्स कप्पियकारको वा आरामिको वा सम्पज्जति। इति ततोपि सेट्ठतरवसेन “द्विपदुत्तमो”ति वुत्तो।

दससहस्सिलोकधातुयाति दससहस्सिसङ्घाताय लोकधातुया। **महिद्धिकाति** महितया इद्धिया युत्ता, महानुभावाति अत्थो। **परिवारेत्वाति** भगवन्तं समन्ततो परिक्खिपित्वा। **पसन्नाति** सज्जातसद्धा। **नरासभन्ति** नरपुङ्गवं। **अहो अच्छरियन्ति** एत्थ अन्धस्स पव्वतारोहनं विय निच्चं न होतीति अच्छरियं, अच्छरायोग्गन्ति वा अच्छरियं, “अहो, इदं विम्हय”न्ति अच्छरं पहरितुं युत्तन्ति अत्थो। **अब्भुतन्ति** अभूतपुब्बं अभूतन्ति अब्भुतं। उभयम्पेतं विम्हयावहस्साधिवचनं। **लोमहंसनन्ति** लोमानं उद्धग्गभावकरणं। **न मेदिसं भूतपुब्बन्ति** न मया ईदिसं भूतपुब्बं, अब्भुतं दिट्ठन्ति अत्थो। दिट्ठन्ति वचनं आहरित्वा गहेतव्वं। **अच्छेरन्ति** अच्छरियं।

सकसकम्हि भवनेति अत्तनो अत्तनो भवने। **निसीदित्वानाति** उपविस्स। **देवताति** इदं पन वचनं देवानम्पि देवधीतानम्पि साधारणवचनन्ति वेदितव्वं। **हसन्तिताति** ता देवता महाहसितं हसन्ति, पीतिवसं गतहृदयताय मिहितमत्तं अकत्वा अट्टहासं हसन्तीति अत्थो। **नभेति** आकासे।

आकासट्ठाति आकासे विमानादीसु ठिता, एसेव नयो भूमट्टेसुपि। **तिणपन्थनिवासिनोति** तिणगोसु चेव पन्थेसु च निवासिनो। **पुज्जवन्तोति** महापुज्जा। **महिद्धिकाति** महानुभावा। **सङ्गीतियो पवत्तेन्तीति** देवनाटकसङ्गीतियो पवत्तेन्ति, तथागतं पूजनत्थाय पयुज्जन्तीति अत्थो। **अम्बरेति** आकासे। **अनिलज्जसेति** अनिलपथे, अम्बरस्स अनेकत्थत्ता “अनिलज्जसे”ति वुत्तं, पुरिमस्सेव वेवचनं। **चम्मनद्धानीति** चम्मविनद्धानि। अयमेव वा पाठो, देवदुन्दुभियोति अत्थो। **वादेन्तीति** वादयन्ति देवता।

सङ्घाति धमनसङ्घा। **पणवाति** तनुमज्झतुरियविसेसा। **डिण्डिमाति** तिणवाखुद्दकभेरियो वुच्चन्ति। **वज्जन्तीति** वादयन्ति। **अब्भुतो वत नोति** अच्छरियो वत नु। **उप्पज्जीति** उप्पन्नो। **लोमहंसनोति** लोमहंसनकरो। **धुवन्ति** यस्मा पन

अब्भुतो अयं सत्था लोके उप्पन्नो, तस्मा धुवं अवस्सं अत्थसिद्धिं लभामाति अधिप्पायो । **लभामाति** लभिस्साम । **खणोति** अट्ठकखणविरहितो नवमो खणोति अत्थो । **नोति** अम्हाकं । **पटिपादितोति** पटिलद्धो ।

बुद्धोति तेसं **सुत्त्वानाति** बुद्धोति इदं वचनं सुत्वा तेसं देवानं पञ्चवण्णा पीति उदपादीति अत्थो । **तावदेति** तस्मिं काले । **हिङ्काराति** हिङ्कारसद्वा, हिंहिन्ति यक्खादयो पहट्टुकाले करोन्ति । **साधुकाराति** साधुकारसद्वा च पवत्तन्ति । **उक्कुट्टीति** उक्कुट्टिसद्वा च उन्नादसद्वा चाति अत्थो । **पजाति** देवादयो अधिप्पेता । केचि “पटाका विविधा गगने वत्तन्ती”ति पठन्ति । **गायन्तीति** बुद्धगुणपटिसंयुतं गीतं गायन्ति ।

सेळेन्तीति मुखेन सेळितसद्वं करोन्ति । **वादयन्तीति** महती विपञ्चिकामकरमुखादयो वीणा च तुरियानि च तथागतस्स पूजनत्थाय वादेन्ति पयोजेन्ति । **भुजानि पोथेन्तीति** भुजे अप्फोटेन्ति । लिङ्गविपरियासो दट्ठब्बो । **नच्चन्ति** चाति अज्जे च नच्चापेन्ति सयज्ज नच्चन्ति ।

यथा तुहं महावीर, पादेसु चक्कलक्खणन्ति एत्थ येन पकारेन यथा । महावीरियेन योगतो महावीरो । पादेसु चक्कलक्खणन्ति तव उभोसु पादतलेसु सहस्सारं सनेमिकं सनाभिकं सब्बाकारपरिपूरं चक्कलक्खणं सोभतीति अत्थो । **चक्क-**सद्वा पनायं सम्पत्तिरथङ्गइरियापथदानरतनधम्मखुरचक्कलक्खणादीसु दिस्सति । “चत्तारिमानि, भिक्खवे, चक्कानि येहि समन्नागतानं देवमनुस्सान”न्ति आदीसु (अ० नि० ४.३१) सम्पत्तियं दिस्सति । “चक्कं व वहतो पद”न्ति आदीसु (ध० प० १) रथङ्गे । “चतुचक्कं नवद्वार”न्ति आदीसु (सं० नि० १.२९) इरियापथे । “ददं भुज्ज च मा च पमादो, चक्कं वत्तय सब्बपाणिन”न्ति (जा० १.७.१४९) एत्थ दाने । “दिब्बं चक्करतनं पातुभूत”न्ति (दी० नि० २.२४३; ३.८५; म० नि० ३.२५६) एत्थ रतनचक्के । “मया पवत्तितं चक्क”न्ति (सु० नि० ५६२; बु० वं० २८.१७) एत्थ पन धम्मचक्के । “इच्छाहतस्स पोसस्स, चक्कं भमति मत्थके”ति (जा० १.१.१०४; १.५.१०३) एत्थ खुरचक्के, पहरणचक्केति अत्थो । “पादतलेसु चक्कानि जातानी”ति (दी० नि० २.३५; ३.२००, २०४; म० नि० २.३८६) एत्थ लक्खणे । इधापि लक्खणचक्के दट्ठब्बो (म० नि० अट्ठ० १.१४८; अ० नि० अट्ठ० १.१.१८७; २.४.८; पटि० म० अट्ठ० २.२.४४) । **धजवजिरपटाका, वट्टमानङ्कुसाचितन्ति** धजेन च वजिरेन च पटाकाय च वट्टमानेन च अङ्कुसेन च आचितं अलङ्कृतं परिवारितं पादेसु चक्कलक्खणन्ति अत्थो । चक्कलक्खणे पन गहिते सेसलक्खणानि गहितानेव होन्ति । तथा असीति अनुब्यञ्जनानि ब्यामप्पभा च । तस्मा तेहि द्वत्तिसमहापुरिसलक्खणासीति अनुब्यञ्जनब्यामप्पभाहि समलङ्कृतो भगवतो कायो सब्बफालिफुल्लो विय पारिच्छत्तको विकसितपदुमं विय कमलवनं विविधरतनविचित्तं विय नवकनकतोरणं तारामरीचिविराजितमिव गगनतलं इतो चितो च विधावमाना विप्फन्दमाना छब्बण्णबुद्धरस्मियो मुञ्चमानो अतिविय सोभति ।

इदानीं भगवतो रूपकायधम्मकायसम्पत्तिदस्सनत्थं —

३८. “रूपे सीले समाधिम्हि, पज्जाय च असादिसो ।

विमुत्तिया असमसमो, धम्मचक्कप्पवत्तने”ति ॥ — अयं गाथा वुत्ता ।

तत्थ रूपेति अयं रूप-सद्वा खन्धभवनिमित्तपच्चयसरीरवण्णसण्ठानादीसु दिस्सति । यथाह — “यं किञ्चि रूपं अतीतानागतपच्चुप्पन्न”न्ति (म० नि० १.३६१; ३.८६, ८९; विभ० २; महाव० २२) एत्थ रूपक्खन्धे दिस्सति ।

“रूपूपपत्तिया मग्गं भावेती”ति (ध० स० १६०-१६१; विभ० ६२४) एत्थ रूपभवे । “अज्झत्तं अरूपसज्जी बहिद्वा रूपानि

पस्सती”ति (दी० नि० ३.३३८; म० नि० २.२४९; अ० नि० १.४३५-४४२; ध० स० २०४-२०५) एत्थ कसिणनिमित्ते । “सरूपा, भिक्खवे, उप्पज्जन्ति पापका अकुसला धम्मा नो अरूपा”ति (अ० नि० २.८३) एत्थ पच्चये । “आकासो परिवारितो रूपन्त्वेव सङ्गं गच्छती”ति (म० नि० १.३०६) एत्थ सरीरे । “चक्खुञ्च पटिच्च रूपे च उप्पज्जति चक्खुविज्जाण”न्ति (म० नि० १.२०४, ४००; ३.४२१, ४२५-४२६; सं० नि० ४.६०; कथा० ४६५) एत्थ वण्णे । “रूपप्पमाणो रूपप्पसन्नो”ति (अ० नि० ४.६५) एत्थ सण्ठाने । इधापि सण्ठाने दट्ठब्बो (अ० नि० अट्ठ० १.१.१ रूपादिवग्गवण्णना) । **सीले**ति चतुब्बिधे सीले । **समाधिम्ही**ति तिविधेपि समाधिम्हि । **पज्जायाति** लोकियलोकुत्तराय पज्जाय । **असादिसो**ति असदिसो अनुपमो । **विमुत्तियाति** फलविमुत्तिया । **असमसमो**ति असमा अतीता बुद्धा तेहि असमेहि बुद्धेहि सीलादीहि समोति असमसमो । एत्तावता भगवतो रूपकायसम्पत्ति दस्सिता ।

इदानीं भगवतो कायबलादिं दस्सेतुं —

३९. “दसनागबलं काये, तुय्हं पाकतिकं बलं ।

इद्धिबलेन असमो, धम्मचक्कप्पवत्तने”ति ॥ — वुत्तं ।

तत्थ **दसनागबलन्ति** दसछदन्तनागबलं । दुविधज्झि तथागतस्स बलं — कायबलं, जाणबलज्जाति । तत्थ कायबलं हत्थिकुलानुसारेण वेदितव्वं । कथं?

“काळावकञ्च गङ्गेय्यं, पण्डरं तम्बपिङ्गलं ।

गन्धमङ्गलहेमञ्च, उपोसथछदन्तिमे दसा”ति ॥ (म० नि० अट्ठ० १.१४८; सं० नि० अट्ठ० २.२.२२; अ० नि० अट्ठ० ३.१०.२१; दी० नि० अट्ठ० २.१९८; विभ० अट्ठ० ७६०; उदा० अट्ठ० ७५; चूळनि० अट्ठ० ८१; पटि० म० अट्ठ० २.२.४४) —

इमानि दस हत्थिकुलानि वेदितव्वानि । काळावकोति पकतिहत्थिकुलं । यं दसन्नं पुरिसानं कायबलं, तं एकस्स काळावकस्स हत्थिनो बलं । यं दसन्नं काळावकानं बलं, तं एकस्स गङ्गेय्यस्साति एतेनेव उपायेन याव छदन्तबलं नेतव्वन्ति । यं दसन्नं छदन्तानं बलं, तं एकस्स **तथागतस्स बलं**, नारायणबलं वजिरबलन्ति इदमेव वुच्चति । तदेतं पकतिहत्थिगणनाय हत्थिकोटिसहस्सानं बलं, पुरिसगणनाय दसन्नं पुरिसकोटिसहस्सानं बलं होति । इदं ताव तथागतस्स पकतिकायबलं, जाणबलं पन अप्पमेय्यं दसबलजाणं चतुवेसारज्जजाणं अट्ठसु परिसासु अकम्पनजाणं चतुर्योनिपरिच्छेदकजाणं पञ्चगतिपरिच्छेदकजाणं चुट्टस बुद्धजाणानीति एवमादिकं जाणबलं । इध पन कायबलं अधिप्पेतं । **काये, तुय्हं पाकतिकं बलन्ति** तज्ज पन तव काये पाकतिकबलन्ति अत्थो । तस्मा “दसनागबल”न्ति दसछदन्तनागबलन्ति अत्थो ।

इदानीं जाणबलं दस्सेन्तो “**इद्धिबलेन असमो, धम्मचक्कप्पवत्तने**”ति आह । तत्थ **इद्धिबलेन असमो**ति विकुब्बनाधिद्वानादिना इद्धिबलेन असमो असदिसो अनुपमो । **धम्मचक्कप्पवत्तने**ति देसनाजाणेपि असमोति अत्थो ।

इदानीं “यो एवमादिगुणसमन्नागतो सत्था, सो सब्बलोकेकनायको, तं सत्थारं नमस्सथा”ति तथागतस्स पणामने नियोगदस्सनत्थं —

४०. “एवं सब्बगुणूपेतं, सब्बङ्गसमुपागतं ।

महामुनिं कारुणिकं, लोकनाथं नमस्सथा”ति ॥ — वुत्तं ।

तत्थ एवन्ति वुत्तप्पकारनिदस्सने निपातो । **सब्बगुणूपेतन्ति** एत्थ **सब्बो**ति अयं निरवसेसवाची । **गुणो**ति अयं **गुण-**सद्दो अनेकेसु अत्थेसु दिस्सति । तथा हेस — “अनुजानामि, भिक्खवे, अहतानं वत्थानं दिगुणं सङ्घाटि”न्ति (दी० नि० अट्ठ० १.५४६; महाव० ३४८) एत्थ पटलत्थे दिस्सति । “अच्चेन्ति काला तरयन्ति रत्तियो, वयोगुणा अनुपुब्बं जहन्ती”ति (सं० नि० १.४) एत्थ रासत्थे । “सतगुणा दक्खिणा पाटिकङ्घितब्बा”ति (म० नि० ३.३७९) एत्थ आनिसंसत्थे । “अन्तं अन्तगुणं” (दी० नि० २.३७७; म० नि० १.११०, ३०२; २.११४; ३.१५४, ३४९; खु० पा० ३.द्वत्तिंसाकार) “कयिरा मालागुणे बहू”ति (ध० प० ५३) एत्थ बन्धनत्थे । “अट्ठगुणसमुपेतं, अभिज्जाबलमाहरि”न्ति (बु० वं० २.२९) एत्थ सम्पत्तिअत्थे । इधापि सम्पत्तिअत्थे दट्ठब्बो (दी० नि० अट्ठ० १.५४६; म० नि० अट्ठ० १.१६६; चूळनि० अट्ठ० १३६) । तस्मा सब्बेहि लोकियलोकुत्तरेहि गुणेहि सब्बसम्पत्तीहि उपेतं समन्नागतन्ति अत्थो । **सब्बङ्गसमुपागतन्ति** सब्बेहि बुद्धगुणेहि गुणङ्गेहि वा समुपागतं समन्नागतं । **महामुनिन्ति** अज्जेहि पच्चेकबुद्धादीहि मुनीहि अधिकभावतो महन्तो मुनीति वुच्चति महामुनि । **कारुणिकन्ति** करुणागुणयोगतो कारुणिकं । **लोकनाथन्ति** सब्बलोकेकनाथं, सब्बलोकेहि “अयं नो दुक्खोपतापस्स आहन्ता समेता”ति एवमासीसीयतीति अत्थो ।

इदानि दसबलस्स सब्बनिपच्चाकारस्स अरहभावदस्सनत्थं —

४१. “अभिवादनं थोमनञ्च, वन्दनञ्च पसंसनं ।

नमस्सनञ्च पूजञ्च, सब्बं अरहसी तुवं ॥

४२. “ये केचि लोके वन्दनेय्या, वन्दनं अरहन्ति ये ।

सब्बसेट्ठो महावीर, सदिसो ते न विज्जती”ति ॥ — वुत्तं ।

तत्थ **अभिवादनन्ति** अज्जेहि अत्तनो अभिवादनकारापनं । **थोमनन्ति** परम्मुखतो थुति । **वन्दनन्ति** पणामनं । **पसंसनन्ति** सम्मुखतो पसंसनं । **नमस्सनन्ति** अज्जलिकरणं, मनसा नमस्सनं वा । **पूजनन्ति** मालागन्धविलेपनादीहि पूजनञ्च । **सब्बन्ति** सब्बम्पि तं वुत्तप्पकारं सक्कारविसेसं तुवं अरहसि युत्तोति अत्थो । **ये केचि लोके वन्दनेय्या**ति ये केचि लोके वन्दितब्बा वन्दनीया वन्दनं अरहन्ति । **येति** ये पन लोके वन्दनं अरहन्ति । इदं पन पुरिमपदस्सेव वेवचनं । **सब्बसेट्ठो**ति सब्बेसं तेसं सेट्ठो उत्तमो, त्वं महावीर सदिसो ते लोके कोचि न विज्जतीति अत्थो ।

अथ भगवति यमकपाटिहारियं दस्सेत्वा रतनचङ्कमं मापेत्वा तत्र चङ्कममाने आयस्मा सारिपुत्तो राजगहे विहरति गिज्झकूटे पब्बते पज्जहि परिवारभिक्खुसतेहि । अथ थेरो भगवन्तं ओलोकेन्तो अद्दस कपिलपुरे आकासे रतनचङ्कमे चङ्कममानं । तेन वुत्तं —

४३. “सारिपुत्तो महापज्जो, समाधिज्झानकोविदो ।

गिज्झकूटे ठितोयेव, पस्सति लोकनायक”न्ति ॥ — आदि ।

तत्थ **सारिपुत्तो**ति रूपसारिया नाम ब्राह्मणिया पुत्तोति सारिपुत्तो । **महापज्जो**ति महतिया सोळसविधाय पज्जाय

समन्नागतोति महापज्जो । **समाधिज्ज्ञानकोविदो**ति एत्थ **समाधी**ति चित्तं समं आदहति आरम्भणे ठपेतीति समाधि । सो तिविधो होति सवितक्कसविचारो अवितक्कविचारमत्तो अवितक्कअविचारो समाधीति । **ज्ञानन्ति** पठमज्ज्ञानं दुतियज्ज्ञानं ततियज्ज्ञानं चतुत्थज्ज्ञानन्ति इमेहि पठमज्ज्ञानादीहि मेत्ताज्ञानादीनिपि सङ्गहितानेव होन्ति, ज्ञानम्पि दुविधं होति लक्खणूपनिज्ज्ञानं आरम्भणूपनिज्ज्ञानन्ति । तत्थ अनिच्चादिलक्खणं उपनिज्ज्ञायतीति विपस्सनाजाणं “लक्खणूपनिज्ज्ञानं”न्ति वुच्चति । पठमज्ज्ञानादिकं पन आरम्भणूपनिज्ज्ञानतो पच्चनीकझापनतो वा ज्ञानन्ति वुच्चति । समाधीसु च ज्ञानेसु च कोविदोति समाधिज्ज्ञानकोविदो, समाधिज्ज्ञानकुसलोति अत्थो । **गिज्झकूटे**ति एवंनामके पब्बते ठितोयेव **पस्सतीति** पस्सि ।

४४. सुफुल्लं सालराजं वाति समवट्ठक्खन्धं समुग्गतविपुलकोमलफलपल्लवङ्कुरसमलङ्कृतसाखं सब्बफालिफुल्लं सालराजं विय सीलमूलं समाधिक्खन्धं पज्जासाखं अभिज्जापुप्फं विमुत्तिफलं दसबलसालराजं **ओलोकेसी**ति एवं ओलोकपदेन सम्बन्धो । **चन्दंव गगने यथा**ति अब्भाहिमधूमरजोराहुपसग्गविनिमुत्तं तारगणपरिवुत्तं सरदसमये परिपुण्णं विय रजनिकरं सब्बकिलेसतिमिरविधमनकरं वेनेय्यजनकुमुदवनविकसनकरं मुनिवररजनिकरं ओलोकेतीति अत्थो । **यथा**ति निपातमत्तं । **मज्झन्हिकेव सूरियन्ति** मज्झन्हिकसमये सिरिया पटुतरकिरणमालिनं अंसुमालिनमिव विरोचमानं । **नरासभन्ति** नरवसभं ।

४५. जलन्तन्ति दद्वळहमानं, सरदसमयं परिपुण्णचन्दसस्सिरिकचारुवदनसोभं लक्खणानुब्यञ्जनसमलङ्कृतवरसरीरं परमाय बुद्धसिरिया विरोचमानन्ति अत्थो । **दीपरुक्खं** वाति आरोपितदीपं दीपरुक्खमिव । **तरुणसूरियंव उग्गतन्ति** अभिनवोदितादिच्चमिव, सोम्मभावेन जलन्तन्ति अत्थो । सूरियस्स तरुणभावो पन उदयं पटिच्च वुच्चति । न हि चन्दस्स विय हानिवुद्धियो अत्थि । **ब्यामप्पभानुरज्जितन्ति** ब्यामप्पभाय अनुरज्जितं । **धीरं पस्सति लोकनायकन्ति** सब्बलोकेकधीरं पस्सति नायकन्ति अत्थो ।

अथायस्मा धम्मसेनापति अतिसीतलसलिलधरनिकरपरिचुम्बितकूटे नानाविधसुरभितरुकुसुमवासितकूटे परमरुचिरचित्तकूटे गिज्झकूटे पब्बते ठत्वाव दसहि चक्कवाळसहस्सेहि आगतेहि देवब्रह्मगणेहि परिवुत्तं भगवन्तं अनुत्तराय बुद्धसिरिया अनोपमाय बुद्धलीळाय सब्बरतनमये चङ्कमे चङ्कममानं दिस्वा — “हन्दाहं भगवन्तं उपसङ्कमित्वा बुद्धगुणपरिदीपनं बुद्धवंसदेसनं याचेय्य”न्ति चिन्तेत्वा अत्तना सद्धिं वसमानानि पज्च भिक्खुसतानि सन्निपातेसि । तेन वुत्तं

४६. “पज्चन्नं भिक्खुसतानं, कतकिच्चान तादिनं ।

खीणासवानं विमलानं, खणेन सन्निपातयी”ति ॥

तत्थ **पज्चन्नं भिक्खुसतानन्ति** पज्च भिक्खुसतानि, उपयोगत्थे सामिवचनं दट्ठब्बं । **कतकिच्चानन्ति** चतूसु सच्चेसु चतूहि मग्गेहि परिज्जापहानसच्छिकिरियभावनावसेन परिनिद्धितसोळसकिच्चानन्ति अत्थो । **खीणासवानन्ति** परिकखीणचतुरासवानं । **विमलानन्ति** विगतमलानं, खीणासवत्ता वा विमलानं परमपरिसुद्धचित्तसन्तानानन्ति अत्थो । **खणेनाति** खणेयेव । **सन्निपातयीति** सन्निपातेसि ।

इदानीं तेसं भिक्खून् सन्निपाते गमने च कारणं दस्सनत्थं —

४७. “लोकप्पसादनं नाम, पाटिहीरं निदस्सयि ।
अम्हेपि तत्थ गन्त्वान, वन्दिस्साम मयं जिनं ॥

४८. “एथ सब्बे गमिस्साम, तुच्छिस्साम मयं जिनं ।
कङ्खं विनोदयिस्साम, पस्सित्वा लोकनायक”न्ति ॥ — इमा गाथायो वुत्ता ।

तत्थ **लोकप्पसादनं नामाति** लोकस्स पसादकरणतो लोकप्पसादनं पाटिहीरं वुच्चति । “उल्लोकप्पसादनं नामातिपि पाठो, तस्स लोकविवरणपाटिहारियन्ति अत्थो । तं पन उद्धं अकनिट्ठभवनतो हेट्ठा याव अवीचि एत्थन्तरे एकालोकं कत्वा एत्थन्तरे सब्बेसम्पि सत्तानं अज्जमज्जं दस्सनकरणाधिद्वानन्ति वुच्चति । **निदस्सयीति** दस्सेसि । **अम्हेपीति** मयम्पि । **तत्थाति** यत्थ भगवा, तत्थ गन्त्वानाति अत्थो । **वन्दिस्सामाति** मयं भगवतो पादे सिरसा वन्दिस्साम । एत्थ पन अम्हेपि, मयन्ति इमेसं द्विन्नं सद्धानं पुरिमस्स गमनकिरियाय सम्बन्धो दट्ठब्बो, पच्छिमस्स वन्दनकिरियाय । इतरथा हि पुनरुत्तिदोसतो न मुच्चति ।

एथाति आगच्छथ । **कङ्खं विनोदयिस्सामाति** एत्थाह — खीणासवानं पन कङ्खा नाम काचिपि नत्थि, कस्मा थेरो एवमाहाति? सच्चमेवेतं, पठममग्गेनेव समुच्छेदं गता । यथाह —

“कतमे धम्मा दस्सनेन पहातब्बाति? चत्तारो दिट्ठिगतसम्पयुत्तचित्तुप्पादा विचिकिच्छासहगतो चित्तुप्पादो अपायगमनीयो लोभो दोसो मोहो मानो तदेकट्ठा च किलेसा”ति (ध० स० १४०५ थोकं विसदिसं) ।

न पनेसा विचिकिच्छासङ्घाता कङ्खाति, किन्तु पज्जत्तिअजाननं नाम । थेरो पन भगवन्तं बुद्धवंसं पुच्छितुकामो, सो पन बुद्धानंयेव विसयो, न पच्चेकबुद्धबुद्धसावकानं, तस्मा थेरो अविसयत्ता एवमाहाति वेदितब्बं । **विनोदयिस्सामाति** विनोदेस्साम ।

अथ खो ते भिक्खू थेरस्स वचनं सुत्वा अत्तनो अत्तनो पत्तचीवरमादाय सुवम्मिता विय महानागा पभिन्नकिलेसा छिन्नबन्धना अप्पिच्छा सन्तुट्ठा पविवित्ता असंसट्ठा सीलसमाधिपज्जाविमुत्तिविमुत्तिजाणदस्सनसम्पन्ना तरमाना सन्निपत्तिंसु । तेन वुत्तं —

४९. “साधूति ते पटिस्सुत्वा, निपका संवुत्तिन्द्रिया ।
पत्तचीवरमादाय, तरमाना उपागमु”न्ति ॥

तत्थ **साधूति** अयं **साधु**-सद्दो आयाचनसम्पटिच्छनसम्पहंसनसुन्दरादीसु दिस्सति । तथा हेस — “साधु मे, भन्ते भगवा, संखित्तेन धम्मं देसेतू”तिआदीसु (सं० नि० ४.९५; ५.३८२; अ० नि० ४.२५७) आयाचने दिस्सति । “साधु, भन्तेति खो सो भिक्खु भगवतो भासितं अभिनन्दित्वा अनुमोदित्वा”तिआदीसु (म० नि० ३.८६) सम्पटिच्छने । “साधु साधु, सारिपुत्ता”तिआदीसु (दी० नि० ३.३४९) सम्पहंसने ।

“साधु धम्मरुचि राजा, साधु पज्जाणवा नरो ।
साधु मित्तानमद्दुब्बो, पापस्साकरणं सुख”न्ति ॥ —

आदीसु (जा० २.१८.१०१) सुन्दरे । इध सम्पटिच्छने । तस्मा साधु सुद्धति थेरस्स वचनं सम्पटिच्छित्वाति अत्थो (दी० नि० अट्ठ० १.१८९; म० नि० अट्ठ० १.१ सुत्तनिक्खेपवण्णना; सं० नि० अट्ठ० १.११५ अगिकभारद्वाजसुत्तवण्णना) । **निपकाति** पण्डिता पञ्चवन्ता । **संवुतिन्द्रियाति** इन्द्रियेसु गुत्तद्वारा, इन्द्रियसंवरसमन्नागताति अत्थो । **तरमानाति** तुरिता । **उपागमुन्ति** थेरं उपसङ्गमिसु ।

५०-१. इदानि धम्मसेनापतिस्स पवत्तिं दस्सेन्तेहि सङ्गीतिकारकेहि “**खीणासवेहि विमलेही**”ति आदिगाथायो वुत्ता तत्थ **दन्तेही**ति कायेन च चित्तेन च दन्तेहि । **उत्तमे दमे**ति अरहत्ते, निमित्तत्थे भुम्मं दट्ठब्बं । **तेहि भिक्खूही**ति पञ्चहि भिक्खुसतेहि । **महागणी**ति सीलादीहि च सङ्ख्यावसेन च महन्तो गणो अस्स अत्थीति महागणी, नानापदवसेन वा सीलादीहि गुणेहि महन्तो गणोति महागणो, महागणो अस्स अत्थीति महागणी । **लळन्तो देवोव गगने**ति इद्धिविलासेन विलासेन्तो देवो विय गगनतले भगवन्तं उपसङ्गमीति अत्थो ।

५२. इदानि “ते इत्थम्भूता उपसङ्गमिसू”ति उपसङ्गमविधानदस्सनत्थं “**उक्कासितञ्च खिपित**”न्ति आदि आरब्धं । तत्थ **उक्कासितञ्चाति** उक्कासितसद्वञ्च । **खिपितन्ति** खिपितसद्वञ्च । **अज्झुपेक्खियाति** उपेक्खित्वा, तं उभयं अकत्वाति अधिप्पायो । **सुब्बताति** सुविमलधुतगुणा । **सप्पतिस्साति** सहपतिस्सया, नीचवृत्तिनोति अत्थो ।

५३. सयम्भुन्ति सयमेव अज्जापदेसं विना पारमियो पूरेत्वा अधिगतबुद्धभावन्ति अत्थो । **अच्चुगगन्ति** अभिनवोदितं । **चन्दं वाति** चन्दं विय, नभे जलन्तं भगवन्तं गगने चन्दं विय पस्सन्तीति एवं पदसम्बन्धो दट्ठब्बो । इधापि **यथा-सद्वो** निपातमत्तोव ।

५४. विज्जुं वाति विज्जुघनं विय । यदि चिरट्टितिका अचिरप्पभा अस्स तादिसन्ति अत्थो । **गगने यथाति** आकासे यथा, इधापि **यथा-सद्वो** निपातमत्तोव । इतो परम्पि ईदिसेसु ठानेसु यथा-सद्वो निपातमत्तोति दट्ठब्बो ।

५५. रहदमिव विप्पसन्नन्ति अतिगम्भीरवित्थतं महारहदं विय अनाविलं विप्पसन्नं सलिलं । **सुफुल्लं पदुमं** यथाति सुविकसितपदुमवनं रहदमिवाति अत्थो दट्ठब्बो । “सुफुल्लं कमलं यथा”तिपि पाठो, तस्स कमनीयभावेन सुफुल्लं कमलवनमिवाति अत्थो ।

५६. अथ ते भिक्खू धम्मसेनापतिप्पमुखा अज्जलिं सिरसि कत्वा दसबलस्स चक्कालङ्कततलेसु पादेसु निपतिसूति अत्थो । तेन वुत्तं — “**अज्जलिं पग्गहेत्वान, तुट्ठहट्ठा पमोदिता**”ति आदि । तत्थ **निपतन्तीति** निपतिसु, वन्दिसूति अत्थो । **चक्कलक्खणेति** चक्कं लक्खणं यस्मिं पादे सो पादो चक्कलक्खणो, तस्मिं चक्कलक्खणे । जातिवसेन “पादे”ति वुत्तं, सत्थुनो चक्कालङ्कततलेसु पादेसु निपतिसूति अत्थो ।

५७. इदानि तेसं केसज्जि थेरानं नामं दस्सेन्तेहि “**सारिपुत्तो महापज्जो, कोरण्डसमसादिसो**”ति आदि गाथायो वुत्ता । तत्थ **कोरण्डसमसादिसो**ति कोरण्डकुसुमसदिसवण्णो, यदि एवं “कोरण्डसमो”ति वा, “कोरण्डसदिसो”ति वा वत्तब्बं, किं द्विक्खत्तुं “समसादिसो”ति वुत्तन्ति चे? नायं दोसो, तादिसो कोरण्डसमत्ता कोरण्डसदिसभावेनेव कोरण्डसमसादिसो । न पनाधिकवचनवसेनाति अधिप्पायो । **समाधिज्झानकुसलोति** एत्थ अयं **कुसल-सद्वो** ताव अरोग्यानवज्जछेकसुखविपाकादीसु दिस्सति । अयज्जि “कच्चि नु भोतो कुसलं, कच्चि भोतो अनामय”न्ति आदीसु (जा० १.१५.१४६; २.२०.१२९) आरोग्ये दिस्सति । “कतमो पन, भन्ते, कायसमाचारो कुसलो? यो खो, महाराज, कायसमाचारो

अनवज्जो”ति (म० नि० २.३६१) एवमादीसु अनवज्जे । “कुसलो त्वं रथस्स अङ्गपच्चङ्गान”न्तिआदीसु (म० नि० २.८७) छेके । “कुसलस्स कम्मस्स कतत्ता उपचितत्ता”तिआदीसु (ध० स० ४३१ आदयो) सुखविपाके । इध पन छेके दट्ठब्बो । वन्दतेति वन्दित्थ ।

५८. गज्जिताति गज्जन्तीति गज्जिता । कालमेघो वाति नीलसलिलधरो विय गज्जिता इद्धिविसयेति अधिप्पायो । नीलुप्पलसमसादिसोति नीलकुवलयसदिसवण्णो । हेट्ठा वुत्तनयेनेवेत्थापि अत्थो वेदितब्बो । मोग्गल्लानोति एवं गोत्तवसेन लद्धनामो कोलितो ।

५९. महाकस्सपोपि चाति उरुवेलकस्सपनदीकस्सपगयाकस्सपकुमारकस्सपे खुद्धानुखुद्दके थेरे उपादाय अयं महा, तस्मा “महाकस्सपो”ति वुत्तो । **पि चाति** सम्भावनसम्पिण्डनत्थो । **उत्तत्तकनकसन्निभोति** सन्तत्तसुवण्णसदिसछविवण्णो । **धुतगुणेति** एत्थ किलेसधुननतो धम्मो धुतो नाम, धुतगुणो नाम धुतधम्मो । कतमो पन धुतधम्मो नाम? अप्पिच्छता, सन्तुट्ठिता, सल्लेखता, पविवेकता, इदमट्ठिकताति इमे धुतङ्गचेतनाय परिवारभूता पञ्च धम्मा “अप्पिच्छंयेव निस्साया”तिआदिवचनतो धुतधम्मा नाम । अथ वा किलेसे धुननतो जाणं धुतं नाम, तस्मिं धुतगुणे । **अग्गनिक्खित्तोति** अग्गो सेट्ठो कोटिभूतोति ठपितो । “एतदग्गं, भिक्खवे, मम सावकानं भिक्खूनं धुतवादानं यदिदं महाकस्सपो”ति (अ० नि० १.१८८, १९१) ठानन्तरे ठपितोति अत्थो । अयं पन **अग्ग-**सट्ठो आदिकोटिकोट्टाससेट्ठादीसु दिस्सति । तथा हेस — “अज्जतग्गे, सम्म दोवारिक, आवरामि दारं निगण्ठानं निगण्ठीन”न्तिआदीसु (म० नि० २.७०) आदिमि दिस्सति । “तेनेव अङ्गुलग्गेन तं अङ्गुलग्गं परामसेय्य” (कथा० ४४१), “उच्छग्गं वेळग्ग”न्तिआदीसु कोटियं । “अम्बिलग्गं वा मधुरग्गं वा” (सं० नि० ५.३७४) “अनुजानामि, भिक्खवे, विहारग्गेन वा परिवेणग्गेन वा भाजेतु”न्तिआदीसु (चूळव० ३१८) कोट्टासे । “यावता, भिक्खवे, सत्ता अपदा वा द्विपदा वा...पे... तथागतो तेसं अग्गमक्खायती”तिआदीसु (अ० नि० ४.३४) सेट्ठे । स्वायमिध सेट्ठे दट्ठब्बो । कोटियमि वत्तति । थेरो अत्तनो ठाने सेट्ठो चेव कोटिभूतो च । तेन वुत्तं — “अग्गनिक्खित्तो”ति, अग्गो सेट्ठो कोटिभूतोति अत्थो (दी० नि० अट्ठ० १.२५० सरणगमनकथा; पारा० अट्ठ० १.१५) । **थोमितोति** पसंसितो देवमनुस्सादीहि । **सत्थु वण्णितोति** सत्थारा वण्णितो थुतो, “कस्सपो, भिक्खवे, चन्दूपमो कुलानि उपसङ्कमति अपकस्सेव कायं अपकस्स चित्तं निच्चनवको कुलेसु अप्पगम्भो”ति एवमादीहि अनेकेहि सुत्तनयेहि (सं० नि० २.१४६) वण्णितो पसत्थो, सोपि भगवन्तं वन्दतीति अत्थो ।

६०. दिब्बचक्खून्ति दिब्बं चक्खु येसं अत्थि ते दिब्बचक्खू, तेसं दिब्बचक्खूनं भिक्खूनं **अग्गो** सेट्ठोति अत्थो । यथाह — “एतदग्गं, भिक्खवे, मम सावकानं भिक्खूनं दिब्बचक्खुकानं यदिदं अनुरुद्धो”ति (अ० नि० १.१८८, १९२) । अनुरुद्धत्थेरो भगवतो चूळपितुनो अमितोदनस्स नाम सक्कस्स पुत्तो महानामस्स कनिट्ठभाता महापुज्जो परमसुखुमालो, सो अत्तसत्तमो निक्खमित्वा अगारस्मा अनगारियं पब्बजितो, तस्स पब्बज्जानुक्कमो **सङ्गभेदकक्खन्धके** (चूळव० ३३० आदयो) आगतोव । **अविदूरे वाति** भगवतो सन्तिकेयेव ।

६१. आपत्तिअनापत्तियाति आपत्तियज्ज अनापत्तियज्ज कोविदो । **सतेकिच्छायाति** सप्पटिकम्मायपि अप्पटिकम्मायपि चाति अत्थो । तत्थ सप्पटिकम्मा सा छब्बिधा होति, अप्पटिकम्मा सा पाराजिकापत्ति । “आपत्तिअनापत्तिया, सतेकिच्छाय कोविदो”तिपि पाठो, सोयेव अत्थो । **विनयेति** विनयपिटके । **अग्गनिक्खित्तोति** “एतदग्गं, भिक्खवे, मम सावकानं भिक्खूनं विनयधरानं यदिदं, उपाली”ति (अ० नि० १.२१९, २२८) एतदग्गट्ठाने ठपितोति अत्थो । **उपालीति** उपालित्थेरो । **सत्थु वण्णितोति** सत्थारा वण्णितो पसत्थो । थेरो किर तथागतस्सेव सन्तिके

विनयपिटकं उगण्हित्वा भारुकच्छकवत्थुं (पारा० ७८), अज्जुकवत्थुं (पारा० १५८), कुमारकस्सपवत्थुन्ति (म० नि० १.२४९) इमानि तीणि वत्थूनि सब्बज्जुतज्जाणेन सद्धिं संसन्दित्वा कथेसि। तस्मा थेरो विनयधरानं अगोति एवमादिना नयेन सत्थारा वण्णितोति वुत्तो।

६२. सुखुमनिपुणत्थपटिविद्धोति पटिविद्धसुखुमनिपुणत्थो, पटिविद्धदुद्दसनिपुणत्थोति अत्थो। **कथिकानं पवरोति** धम्मकथिकानं सेट्ठो। “एतदगं, भिक्खवे, मम सावकानं भिक्खून् धम्मकथिकानं यदिदं पुण्णो मन्ताणिपुत्तो”ति (अ० नि० १.१८८, १९६) एतदगपाळियं आरोपितो। तेन वुत्तं “कथिकानं पवरो”ति। **गणीति** ससङ्गो। थेरस्स किर सन्तिके पब्बजिता कुलपुत्ता पञ्चसता अहेसुं। सब्बेपि ते दसबलस्स जातभूमिका जातरट्ठवासिनो सब्बेव खीणासवा सब्बेव दसकथावत्थुलाभिनो। तेन वुत्तं “गणी”ति। **इसीति** एसति गवेसति कुसले धम्मेति इसि। **मन्ताणिया पुत्तोति** मन्ताणिया नाम ब्राह्मणिया पुत्तो। **पुण्णोति** तस्स नामं। **विस्सुतोति** अत्तनो अप्पिच्छतादीहि गुणेहि विस्सुतो।

अज्जासिकोण्डज्जत्थेरो पन सत्थरि अभिसम्बोधिं पत्वा पवत्तितवरधम्मचक्के अनुपुब्बेन आगन्त्वा राजगहं उपनिस्साय विहरन्ते कपिलवत्थुं आगन्त्वा अत्तनो भागिनेय्यं पुण्णं नाम माणवं पब्बाजेत्वा भगवन्तं वन्दित्वा आपुच्छित्वा निवासत्थाय सयं छद्दन्तदहं गतो। पुण्णो पन भगवन्तं दस्सनाय थेरेन सद्धिं आगन्त्वा — “मय्हं पब्बजितकिच्चं मत्थकं पापेत्वाव दसबलस्स सन्तिकं गमिस्सामी”ति कपिलपुरेयेव ओहीनो, सो योनि सोमनसिकारं करोन्तो नचिरस्सेव अरहत्तं पत्वा भगवन्तं उपसङ्गमि। एत्थ पन **अनुरुद्धत्थेरो** च **उपालित्थेरो** च इमे द्वे थेरा भगवतो कपिलवत्थुपुरं पविसित्वा जातिसमागमदिवसे पब्बजिता विय दस्सिता, तं पन खन्धकपाळिया अट्ठकथाय च न समेति। वीमंसित्वा गहेतब्बं।

अथ सत्था सारिपुत्तत्थेरादीनं पञ्चन्नं भिक्खुसतानं चित्ताचारमज्जाय अत्तनो गुणे कथेतुमारभि। तेन वुत्तं —

६३. “एतेसं चित्तमज्जाय, ओपम्मकुसलो मुनि।
कङ्खच्छेदो महावीरो, कथेसि अत्तनो गुण”न्ति॥

तत्थ **ओपम्मकुसलोति** उपमाय कुसलो। **कङ्खच्छेदोति** सब्बसत्तानं संसयच्छेदको।

इदानि ते अत्तनो गुणे कथेसि, ते दस्सेतुं —

६४. “चत्तारो ते असङ्ख्येय्या, कोटि येसं न नायति।
सत्तकायो च आकासो, चक्कवाळा चनन्तका।
बुद्धजाणं अप्पमेय्यं, न सक्का एते विजानितु”न्ति॥ — वुत्तं।

तत्थ **चत्तारोति** गणनपरिच्छेदो। **एतेति** इदानि वत्तब्बे अत्थे निदस्सेति। **असङ्ख्येय्याति** सङ्ख्यातुमसक्कुणेय्यत्ता असङ्ख्येय्या, गणनपथं वीतित्ताति अत्थो। **कोटीति** आदि वा अन्तो वा मरियादा। **येसन्ति** येसं चतुन्नं असङ्ख्येय्यानं। **न नायतीति** न पज्जायति। इदानि ते वुत्तप्पकारे चत्तारो असङ्ख्येय्ये दस्सेतुं “**सत्तकायो**”ति आदि वुत्तं। **सत्तकायोति** सत्तसमूहो, सत्तकायो अनन्तो अपरिमाणो अप्पमेय्यो। तथा **आकासो** आकासस्सापि अन्तो नत्थि। तथा **चक्कवाळानि** अनन्तानि एव। **बुद्धजाणं** सब्बज्जुतज्जाणं अप्पमेय्यं। **न सक्का एते विजानितुन्ति** यस्मा पनेते अनन्ता, तस्मा न सक्का विजानितुं।

६५. इदानीं सत्था अत्तनो इद्धिविकुब्बने सज्जातच्छरियब्भुतानं देवमनुस्सादीनं किन्नामेतं अच्छरियं, इतोपि विसिद्धतरं अच्छरियं अब्भुतं अत्थि, मम तं सुणाथाति धम्मदेसनं वड्ढेन्तो —

“किमेतं अच्छरियं लोके, यं मे इद्धिविकुब्बनं ।

अज्जे बहू अच्छरिया, अब्भुता लोमहंसना”ति ॥ — आदिमाह ।

तत्थ किन्ति पटिक्खेपवचनं । एतन्ति इदं इद्धिविकुब्बनं सन्धायाह । यन्ति अयं यं-सद्वो “यं तं अपुच्छिम्ह अकित्तयी नो, अज्जं तं पुच्छाम तदिद्धं ब्रूही”ति आदीसु (सु० नि० १०५८; महानि० ११०; चूळनि० मेत्तगूमाणवपुच्छा ७७) उपयोगवचने दिस्सति । “अट्टानमेतं, भिक्खवे, अनवकासो; यं एकस्सा लोकधातुया द्वे अरहन्तो सम्मासम्बुद्धा”ति (अ० नि० १.२७७; विभ० ८०९; मि० प० ५.१.१) एत्थ कारणवचने । “यं विपस्सी भगवा कप्पे उदपादी”ति (दी० नि० २.४) एत्थ भुम्मे । “यं खो मे, भन्ते, देवानं तावतित्सानं सम्मुखा सुतं सम्मुखा पटिग्गहितं, आरोचेमि तं भगवतो”ति आदीसु (दी० नि० २.२९३) पच्चत्तवचने । इधापि पच्चत्तवचने दट्ठब्बो (दी० नि० अट्ठ० २.४) । अज्जे बहू मम अच्छरिया अब्भुतविसेसा सन्तीति दीपेति ।

इदानीं ते अच्छरिये दस्सेन्तो —

६६. “यदाहं तुसिते काये, सन्तुसितो नामहं तदा ।

दससहस्सी समागम्म, याचन्ति पज्जली मम”न्ति ॥ — आदिमाह ।

तत्थ यदाति यस्मिं काले । अहन्ति अत्तानं निद्विसति । तुसिते कायेति तुसितसङ्घाते देवनिकाये । यदा पनाहं समत्तिसपारमियो पूरेत्वा पञ्चमहापरिच्चागे परिच्चजित्वा जातत्थचरियलोकत्थचरियबुद्धत्थचरियानं कोटिं पत्वा सत्तसत्तकमहादानानि दत्वा सत्तक्खत्तुं पथविं कम्पेत्वा वेस्सन्तरत्तभावतो चवित्वा दुतिये चित्तवारे तुसितभवने निब्बत्तो तदापि सन्तुसितो नाम देवराजा अहोसिं । दससहस्सी समागम्माति दससहस्सचक्कवाळेसु देवता सन्निपतित्वाति अत्थो । याचन्ति पज्जली ममन्ति मं उपसङ्कमित्वा, “मारिस, तथा दस पारमियो पूरेन्तेन न सक्कसम्पत्तिं न मार न ब्रह्म न चक्कवत्तिसम्पत्तिं पत्थेन्तेन पूरिता, लोकनित्थरणत्थाय पन बुद्धत्तं पत्थयमानेन पूरिता, सो तव कालो, मारिस, बुद्धत्ताय समयो, मारिस, बुद्धत्ताया”ति (जा० अट्ठ० १.निदानकथा, अविदूरेनिदानकथा) याचन्ति ममन्ति । तेन वुत्तं —

६७. “कालो खो ते महावीर, उप्पज्ज मातुकुच्छियं ।

सदेवकं तारयन्तो, बुज्झस्सु अमतं पद”न्ति ॥

तत्थ कालो तेति कालो तव, अयमेव वा पाठो । उप्पज्जाति पटिसन्धिं गण्ह, “ओक्कमा”तिपि पाठो । सदेवकन्ति सदेवकं लोकन्ति अत्थो । तारयन्तोति एत्थ पारमियो पूरेन्तोपि तारयति नाम, पारमियो मत्थकं पापेन्तोपि तारयति नाम, वेस्सन्तरत्तभावतो चवित्वा तुसितपुरे पटिसन्धिं गहेत्वा सट्ठिवस्ससत्तसहस्साधिकानि सत्तपण्णासवस्सकोटियो तत्थ तिड्ढन्तोपि तारयति नाम, देवताहि याचितो पज्जविधं महाविलोकितं विलोकेत्वा महामायादेविया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गण्हन्तोपि दसमासे गम्भवासं वसन्तोपि तारयति नाम, एकूनतिस वस्सानि अगारमज्झे तिड्ढन्तोपि तारयति नाम । राहुलभट्टस्स जातदिवसे छन्नसहायो कण्डकं आरुह्य निक्खमन्तोपि तीणि रज्जानि अतिक्कमित्वा अनोमाय नाम नदिया तीरे पब्बजन्तोपि तारयति नाम, छब्बस्सानि पधानं करोन्तोपि विसाखपुण्णमायं महाबोधिमण्डं आरुह्य मारबलं विधमित्वा

पठमयामे पुब्बेनिवासं अनुस्सरित्वा मज्झिमयामे दिब्बचक्खुं विसोधेत्वा पच्छिमयामे द्वादसङ्गं पटिच्चसमुप्पादं अनुलोमपटिलोमतो सम्मसित्वा सोतापत्तिमगं पटिविज्झन्तोपि तारयति नाम, सोतापत्तिफलक्खणेपि, सकदागामिमगगक्खणेपि, सकदागामिफलक्खणेपि, अनागामिमगगक्खणेपि, अनागामिफलक्खणेपि, अरहत्तमगगक्खणेपि, अरहत्तफलक्खणेपि तारयति नाम, यदा अट्टारसदेवताकोटिसहस्सेहि पञ्चवग्नियानं अमतपानं अदासि, ततो पट्टाय तारयि नामाति वुच्चति । तेन वुत्तं —

“सदेवकं तारयन्तो, बुज्झस्सु अमतं पद”न्ति ॥

अथ महासत्तो देवताहि याचियमानोपि देवतानं पटिञ्जं अदत्त्वाव कालदीपदेसकुलजनेत्तिआयुपरिच्छेदवसेन पञ्चविधं महाविलोकनं नाम विलोकेसि । तत्थ “कालो नु खो, न कालो”ति पठमं कालं विलोकेसि । तत्थ वस्ससतसहस्सतो उद्धं आयुकालो कालो नाम न होति । कस्मा? जातिजरामरणादीनं अपाकटत्ता, बुद्धानञ्च धम्मदेसना नाम तिलक्खणमुत्ता नाम नत्थि, तेसं अनिच्चं दुक्खमनत्ताति कथेन्तानं “किन्नामेते कथेन्ती”ति न सद्वहन्ति, ततो अभिसमयो न होति, तस्मिं असति अनिय्यानिकं सासनं होति । तस्मा सो अकालो । वस्ससततो ऊनो आयुकालोपि कालो न होति । कस्मा? तदा सत्ता उस्सन्नकिलेसा होन्ति, उस्सन्नकिलेसानञ्च दिन्नो ओवादो ओवादट्टाने न तिड्ढति, तस्मा सोपि अकालो । वस्ससतसहस्सतो पट्टाय हेट्ठा वस्ससततो पट्टाय उद्धं आयुकालो **कालो** नाम । इदानि वस्ससतायुका मनुस्साति अथ बोधिसत्तो “निब्बत्तितब्बकालो”ति अद्वस ।

ततो दीपं ओलोकेन्तो “जम्बुदीपेयेव बुद्धा निब्बत्तन्ती”ति **दीपं** पस्सि । ततो जम्बुदीपो नाम महा दसयोजनसहस्सपरिमाणो, कतरस्मिं नु खो पदेसे बुद्धा निब्बत्तन्ती”ति देसं विलोकेन्तो मज्झिमदेसं पस्सि । ततो कुलं विलोकेन्तो “बुद्धा नाम लोकसम्मते कुले निब्बत्तन्ति, इदानि खत्तियकुलं लोकसम्मतं, तत्थ निब्बत्तिस्सामि, **सुद्धोदनो** नाम मे राजा पिता भविस्सती”ति **कुलं** अद्वस । ततो **मातरं** विलोकेन्तो “बुद्धमाता नाम लोला सुराधुत्ता न होति, अखण्डपञ्चसीलाति अयञ्च **महामाया** नाम देवी एदिसा, अयं मे माता भविस्सतीति कित्तकं अस्सा **आयू**”ति आवज्जेन्तो दसन्नं मासानं उपरि सत्तदिवसानि पस्सि । इति इमं पञ्चविधविलोकनं विलोकेत्वा — “कालो मे, मारिस, बुद्धभावाया”ति देवतानं पटिञ्जं दत्त्वा तत्थ यावतायुकं ठत्वा ततो चवित्वा सक्थराजकुले मायादेविया कुच्छियं पटिसन्धिं अगगहेसि (जा० अट्ठ० १.निदानकथा, अविदूरेनिदानकथा; अप० अट्ठ० १.निदानकथा, अविदूरेनिदानकथा) । तेन वुत्तं —

६८. “तुसिता काया चवित्वान, यदा ओक्कमि कुच्छियं ।

दससहस्सीलोकधातु, कम्पित्थ धरणी तदा”ति ॥ — आदि ।

तत्थ **ओक्कमी**ति ओक्कमिं पाविसिं । **कुच्छियन्ति** मातुकुच्छिम्हि । **दससहस्सीलोकधातु**, **कम्पित्था**ति सतो सम्पजानो पन बोधिसत्तो मातुकुच्छिं ओक्कमन्तो एकूनवीसतिया पटिसन्धिचित्तेसु मेत्तापुब्बभागस्स सोमनस्ससहगतजाणसम्पयुत्तअसङ्खारिककुसलचित्तस्स सदिस महाविपाकचित्तेन आसाळ्हपुण्णमायं उत्तरासाळ्हनक्खत्तेनेव पटिसन्धिं अगगहेसि । तदा दससहस्सीलोकधातु सकलापि कम्पि सङ्कम्पि सम्पकम्पीति अत्थो । **धरणी**ति धारेति सब्बे थावरजङ्गमेति धरणी, पथवी ।

६९. **सम्पजानोव निक्खमिन्ति** एत्थ यदा पनाहं सतो सम्पजानोव मातुकुच्छितो धम्मासनतो ओतरन्तो धम्मकथिको विय निस्सेणितो ओतरन्तो पुरिसो विय च द्वे हत्थे च पादे च पसारेत्वा ठितकोव मातुकुच्छिसम्भवेन केनचि असुचिना

अमक्खितोव निक्खमिं। **साधुकारं पवत्तेन्तीति** साधुकारं पवत्तयन्ति, साधुकारं देन्तीति अत्थो। **पकम्पित्थाति** कम्पित्थ, ओक्कमनेपि मातुकुच्छितो निक्खमनेपि दससहस्सी पकम्पित्थाति अत्थो।

७०. अथ भगवा गब्भोक्कन्तिआदीसु अत्तना समसमं अदिस्वा गब्भोक्कन्तिआदीसु अत्तनो अच्छरियदस्सनत्थं “**ओक्कन्ति मे समो नत्थी**”ति इमं गाथमाह। तत्थ **ओक्कन्तीति** गब्भोक्कन्तियं, भुम्मत्थे पच्चत्तवचनं, पटिसन्धिगहणेति अत्थो। **मेति** मया। **समोति** सदिसो नत्थि। **जातितोति** एत्थ जायति एताय मातुयाति माता “जाती”ति वुच्चति, ततो जातितो मातुयाति अत्थो। **अभिनिक्खमेति** मातुकुच्छितो अभिनिक्खमने पसवे सतीति अत्थो। **सम्बोधियन्ति** एत्थ पसत्था सुन्दरा बोधि सम्बोधि। अयं पन **बोधि**-सद्दो रुक्खमग्गनिब्बानसब्बञ्जुतज्जाणादीसु दिस्सति — “बोधिरुक्खमूले पठमाभिसम्बुद्धो”ति (महाव० १; उदा० १) च, “अन्तरा च गयं अन्तरा च बोधि”न्ति (म० नि० १.२८५; २.३४१; महाव० ११) च आगतद्धाने हि रुक्खो बोधीति वुच्चति। “बोधि वुच्चति चतूसु मग्गेसु जाण”न्ति (चूळनि० खग्गविसाणसुत्तनिद्देस १२१) आगतद्धाने मग्गो। “पत्त्वान बोधिं अमतं असङ्खत”न्ति आगतद्धाने निब्बानं। “पप्पोति बोधिं वरभूरिमेधसो”ति (दी० नि० ३.२१७) आगतद्धाने सब्बञ्जुतज्जाणं। इध पन भगवतो अरहत्तमग्गजाणं अधिप्पेतं (म० नि० अट्ठ० १.१३; पारा० अट्ठ० १.११; उदा० अट्ठ० २०; चरिया० अट्ठ० निदानकथा)। अपरे “सब्बञ्जुतज्जाण”न्तिपि वदन्ति, तस्सं सम्बोधियं अहं सेट्ठोति अत्थो।

कस्मा पन भगवा सम्बोधिं पटिच्च अत्तानं पसंसतीति? सब्बगुणदायकत्ता। भगवतो हि सम्बोधि सब्बगुणदायिका सब्बेपि निरवसेसे बुद्धगुणे ददाति, न पन अज्जेसं। अज्जेसं पन कस्सचि अरहत्तमग्गो अरहत्तफलमेव देति, कस्सचि तिस्सो विज्जा, कस्सचि छ अभिज्जा, कस्सचि चतस्सो पटिसम्भिदा, कस्सचि सावकपारमिजाणं, पच्चेकबुद्धानं पच्चेकबोधिजाणमेव देति। बुद्धानं पन सब्बगुणसम्पत्तिं देति। तस्मा भगवा सब्बगुणदायकत्ता “सम्बोधियं अहं सेट्ठो”ति अत्तानं पसंसति। अपि च भूमिं चालेत्वा सम्बोधिं पापुणि, तस्मा “सम्बोधियं अहं सेट्ठो”ति वदति। **धम्मचक्कपवत्तनेति** एत्थ धम्मचक्कं पन दुविधं होति — पटिवेधजाणञ्च देसनाजाणञ्चाति। तत्थ पज्जापभावितं अत्तनो अरियफलावहं पटिवेधजाणं, करुणापभावितं सावकानं अरियफलावहं देसनाजाणं। पटिवेधजाणं लोकुत्तरं कुसलं उपेक्खासहगतं अवितक्कअविचारं, देसनाजाणं लोकियं अब्बाकतं, उभयम्पि पनेतं अज्जेहि असाधारणं। इध पन देसनाजाणं अधिप्पेतं (पटि० म० अट्ठ० २.२.४४)।

७१. इदानी भगवतो गब्भोक्कमनेव पथविकम्पनादिकं पवत्तिं सुत्वा “**अहो अच्छरियं लोके**”ति देवताहि अयं गाथा वुत्ता। तत्थ **बुद्धानं गुणमहन्तताति** अहो बुद्धानं गुणमहन्तभावो, अहो बुद्धानं महानुभावोति अत्थो **दससहस्सीलोकधातु**, **छप्पकारं पकम्पत्थाति** दससु चक्कवाळसहस्सेसु महापथवी छप्पकारं पकम्पित्थ चलित्थ। कथं? पुरत्थिमतो उन्नमति पच्छिमतो ओनमति, पच्छिमतो उन्नमति पुरत्थिमतो ओनमति, उत्तरतो उन्नमति दक्खिणतो ओनमति, दक्खिणतो उन्नमति उत्तरतो ओनमति, मज्झिमतो उन्नमति परियन्ततो ओनमति, परियन्ततो उन्नमति मज्झिमतो ओनमतीति एवं छप्पकारं अनिलबलचलितजलतरङ्गभङ्गसङ्घट्टिता विय नावा चतुनहुताधिकद्वियोजनसतसहस्सबहला पथविसन्धारकजलपरियन्ता अचेतनापि समाना सचेतना विय अयं महापथवी पीतिया नच्चन्ती विय अकम्पित्थाति अत्थो। **ओभासो च महा आसीति** अतिकम्मेव देवानं देवानुभावं उळारो ओभासो अहोसीति अत्थो। **अच्छेरं लोमहंसनन्ति** अच्छेरञ्च लोमहंसनञ्च अहोसीति अत्थो।

७२. इदानी पथविकम्पनालोकपातुभावादीसु अच्छरियेसु वत्तमानेसु भगवतो पवत्तिदस्सनत्थं “**भगवा तम्मि**

समये”ति आदिगाथायो वृत्ता । तत्थ लोकजेद्वोति लोकसेद्वो । सदेवकन्ति सदेवकस्स लोकस्स, सामिअत्थे उपयोगवचनं दट्ठब्बं । दस्सयन्तोति पाटिहारियं दस्सेन्तो ।

७३. चङ्कमन्तोवाति दसलोकधातुसहस्सानि अज्झोत्थरित्वा ठिते तस्मिं रतनमये चङ्कमे चङ्कममानोव कथेसि । लोकनायकोति अथ सत्था मनोसिलातले सीहनादं नदन्तो सीहो विय गज्जन्तो पावुस्सकमेघो विय च आकासगङ्गं ओतारेन्तो विय च अट्ठङ्गसमन्नागतेन (दी० नि० २.२८५, ३०१) सवनीयेन कमनीयेन ब्रह्मस्सरेन नानानयविचित्तं चतुसच्चपटिसंयुतं तिलक्खणाहतं मधुरधम्मकथं कथेसीति अत्थो ।

अन्तरा न निवत्तेति, चतुहत्ये चङ्कमे यथाति एत्थ सत्थारा पन निम्मितस्स तस्स चङ्कमस्स एका कोटि पाचीनचक्कवाळमुखवट्टियं एका पच्छिमचक्कवाळमुखवट्टियं एवं ठिते तस्मिं रतनचङ्कमे चङ्कममानो सत्था उभो कोटियो पत्ताव निवत्तति, अन्तरा उभो कोटियो अपत्ता न निवत्तति । यथा चतुहत्यप्पमाणे चङ्कमे चङ्कममानो उभो कोटियो सीधमेव पत्ता निवत्तति, एवं अन्तरा न निवत्ततीति अत्थो । किं पन भगवा दससहस्सयोजनप्पमाणायां चङ्कमं रस्समकासि, तावमहन्तं वा अत्तभावं निम्मिनीति? न पनेवमकासि । अचिन्तेय्यो बुद्धानं बुद्धानुभावो । अकनिट्ठभवनतो पट्टाय याव अवीचि, ताव एकङ्गणा अहोसि । तिरियतो च दसचक्कवाळसहस्सानि एकङ्गणानि अहेसुं । देवा मनुस्से पस्सन्ति, मनुस्सापि देवे पस्सन्ति । यथा सब्बे देवमनुस्सा पकतिया चङ्कममानं पस्सन्ति, एवं भगवन्तं चङ्कममानं पस्सिंसूति । भगवा पन चङ्कमन्तोव धम्मं देसेति अन्तरासमापत्तिञ्च समापज्जति ।

अथ आयस्मा सारिपुत्तो अपरिमितसमयसमुपचितकुसलबलजनितद्वत्तिसवरलक्खणोपसोभितं असीतानुब्यञ्जनविराजितं वरसरीरं सरदसमये परिपुण्णं विय रज्जिकरं सब्बफालिफुल्लं विय च योजनसतुब्बेधं पारिच्छत्तकं अट्टारसरतनुब्बेधं ब्यामप्पभापरिक्खेपसस्सिरिकं वरकनकगिरिमिव जङ्गमं अनोपमाय बुद्धलीलाय अनोपमेन बुद्धसिरिविलासेन चङ्कमन्तं दससहस्सिदेवगणपरिवुतं भगवन्तं अदस । दिस्वान अयं पन सकलापि दससहस्सी लोकधातु सन्निपतिता, महतिया पनेत्थ धम्मदेसनाय भवितब्बं, बुद्धवंसदेसना पन बहूपकारा भगवति पसादावहा, यंनूनाहं दसबलस्स अभिनीहारतो पट्टाय बुद्धवंसं परिपुच्छेय्य”न्ति चिन्तेत्वा एकंसं चीवरं कत्वा भगवन्तं उपसङ्कमित्वा दसनखसमुज्जलं जलजामलाविकल-कमल-मकुलसदिसं अज्जलिं सिरसि कत्वा भगवन्तं “कीदिसो ते महावीरा”ति आदिकं परिपुच्छि । तेन वुत्तं —

७४. “सारिपुत्तो महापज्जो, समाधिज्झानकोविदो ।

पज्जाय पारमिप्पत्तो, पुच्छति लोकनायकं ॥

७५. “कीदिसो ते महावीर, अभिनीहारो नरुत्तम ।

कम्हि काले तया धीर, पत्थिता बोधिमुत्तमा”ति ॥ —

आदि । का नामायं अनुसन्धीति? पुच्छानुसन्धि नाम । तिस्सो हि अनुसन्धियो — पुच्छानुसन्धि अज्झासयानुसन्धि यथानुसन्धीति । तत्थ “एवं वुत्ते अज्जतरो भिक्खु भगवन्तं एतदवोच — “किं नु खो, भन्ते, ओरिमं तीरं किं पारिमं तीर”न्ति (सं० नि० ४.२४१) एवं पुच्छन्तानं भगवता विस्सज्जितसुत्तवसेन पुच्छानुसन्धि वेदितब्बा ।

“अथ खो अज्जतरस्स भिक्खुनो एवं चेतसो परिवितक्को उदपादि ‘इति किर, भो, रूपं अनत्ता, वेदना अनत्ता, सज्जा

अनत्ता, सङ्खारा अनत्ता, विज्जाणं अनत्ता, अनत्तकतानि कम्मनि कमत्तानं फुसिस्सन्तीति । अथ खो भगवा तस्स भिक्खुनो चेतसा चेतोपरिवितक्कमज्जाय भिक्खू आमन्तेसि — ठानं खो पनेतं, भिक्खवे, विज्जति, यं इधेकच्चो मोघपुरिसो अविद्धा अविज्जागतो तण्हाधिपतेय्येन चेतसा सत्थुसासनं अतिधावितब्बं मज्जेय्य इति किर, भो, रूपं अनत्ता, वेदना अनत्ता, सज्जा अनत्ता, सङ्खारा अनत्ता, विज्जाणं अनत्ता, अनत्तकतानि कम्मनि कमत्तानं फुसिस्सन्तीति... पे०... तं किं मज्जथ, भिक्खवे, रूपं निच्चं वा अनिच्चं वा’ति (म० नि० ३.९०) एवं परेसं अज्झासयं विदित्वा भगवता वुत्तवसेन अज्झासयानुसन्धि वेदितब्बा ।

येन पन धम्मेन आदिमिह देसना उड्डिता, तस्स धम्मस्स अनुरूपधम्मवसेन वा पटिक्खेपवसेन वा येसु सुत्तेसु उपरिदेसना आगच्छति, तेसं वसेन यथानुसन्धि वेदितब्बा । तेन वुत्तं “पुच्छानुसन्धी”ति ।

तत्थ पज्जाय पारमिप्पत्तोति सावकपारमिजाणस्स मत्थकं पत्तो । पुच्छतीति अपुच्छि । तत्थ पुच्छा नाम अदिट्ठजोतनापुच्छा, दिट्ठसंसन्दनापुच्छा, विमतिच्छेदनापुच्छा, अनुमतिपुच्छा, कथेतुकम्यतापुच्छाति पञ्चविधा होति । तत्थायं थेरस्स कतमा पुच्छाति चे? यस्मा पनायं बुद्धवंसो कप्पसतसहस्साधिकअसङ्ख्येय्योपचितपुज्जसम्भारानं पच्चेकबुद्धानं कप्पसतसहस्साधिकअसङ्ख्येय्योपचितपुज्जसम्भारानं द्विन्नं अगगसावकानञ्च कप्पसतसहस्सोपचितपुज्जसम्भारानं सेसमहासावकानं वा अविसयो, सब्बज्जुबुद्धानंयेव विसयो, तस्मा थेरस्स अदिट्ठजोतना पुच्छाति वेदितब्बा ।

कीदिसोति पुच्छनाकारो, किंपकारोति अत्थो । तेति तव । अभिनीहारोति अभिनीहारो नाम बुद्धभावत्थं मानसं बन्धित्वा “बुद्धव्याकरणं अलद्धा न उड्डिहस्सामी”ति वीरियमधिट्ठाय निपज्जनं । तेन वुत्तं —

“कीदिसो ते महावीर, अभिनीहारो नरुत्तमा”ति ॥

कमिह कालेति तस्मिं काले । पत्थिताति इच्छिता अभिकङ्खिता, “बुद्धो बोधेय्यं मुत्तो मोचेय्य”न्ति आदिना नयेन बुद्धभावाय पणिधानं कदा कतन्ति अपुच्छि । बोधीति सम्मासम्बोधि, अरहत्तमग्गजाणस्स च सब्बज्जुतज्जाणस्स चेतं अधिवचनं । उत्तमाति सावकबोधिपच्चेकबोधीहि सेट्ठत्ता उत्तमाति वुत्ता । उभिन्नमन्तरा म-कारो पदसन्धिकरो ।

इदानीं बुद्धभावकारके धम्मे पुच्छन्तो —

७६. “दानं सीलञ्च नेक्खम्मं, पज्जावीरियञ्च कीदिसं ।
खन्तिसच्चमधिट्ठानं, मेत्तुपेक्खा च कीदिसा ॥

७७. “दस पारमी तथा धीर, कीदिसी लोकनायक ।
कथं उपपारमी पुण्णा, परमत्थपारमी कथ”न्ति ॥ — आह ।

तत्थ दानपारमियं ताव बाहिरभण्डपरिच्चागो पारमी नाम, अङ्गपरिच्चागो उपपारमी नाम, जीवितपरिच्चागो परमत्थपारमी नामाति । एस नयो सेसपारमीसुपि । एवं दस पारमियो दस उपपारमियो दस परमत्थपारमियोति समत्तिस पारमियो होन्ति । तत्थ बोधिसत्तस्स दानपारमिताय पूरितत्तभावानं परिमाणं नाम नत्थि । एकन्तेन पनस्स ससपण्डितजातके —

“भिक्षाया उपगतं दिस्वा, सकत्तानं परिच्चजिं ।
दानेन मे समो नत्थि, एसा मे दानपारमी”ति ॥ (चरिया० १.१४३ तस्सुदानं) —

एवं परं जीवितपरिच्चागं करोन्तस्स **दानपारमी** परमत्थपारमी नाम जाता ।

तथा सीलपारमिताय पूरित्तभावानं परिमाणं नाम नत्थि । एकन्तेनेव पनस्स **सङ्खपालजातके** —

“सूलेहि विनिविज्झन्ते, कोट्टयन्तेपि सत्तिभि ।
भोजपुत्ते न कुप्पामि, एसा मे सीलपारमी”ति ॥ (चरिया० २.९१) —

एवं अत्तपरिच्चागं करोन्तस्स **सीलपारमी** परमत्थपारमी नाम जाता ।

तथा महारज्जं पहाय नेक्खम्मपारमिया पूरित्तभावानं परिमाणं नाम नत्थि । एकन्तेन पनस्स **चूळसुतसोमजातके** —

“महारज्जं हत्थगतं, खेळपिण्डं व छड्डयिं ।
चजतो न होति लग्गनं, एसा मे नेक्खम्मपारमी”ति ॥ (ध० स० अट्ठ० निदानकथा; जा० अट्ठ० १.दूरेनिदानकथा;
अप० अट्ठ० १.दूरेनिदानकथा) —

एवं निस्सङ्गताय रज्जं छड्डेत्वा निक्खमन्तस्स **नेक्खम्मपारमी** परमत्थपारमी नाम जाता ।

तथा महोसथपण्डितकालादीसु पज्जापारमिया पूरित्तभावानं परिमाणं नाम नत्थि । एकन्तेन पनस्स **सत्तुभत्तकपण्डितकाले** —

“पज्जाय विचिनन्तोहं, ब्राह्मणं मोचयिं दुखा ।
पज्जाय मे समो नत्थि, एसा मे पज्जापारमी”ति ॥ (ध० स० अट्ठ० निदानकथा; जा० अट्ठ० १.दूरेनिदानकथा;
अप० अट्ठ० १.दूरेनिदानकथा) —

अन्तोभस्तगतं सप्पं दस्सेन्तस्स **पज्जापारमी** परमत्थपारमी नाम जाता ।

तथा वीरियपारमिताय पूरित्तभावानं परिमाणं नाम नत्थि । एकन्तेन पनस्स **महाजनकजातके** —

“अतीरदस्सी जलमज्झे, हता सब्बेव मानुसा ।
चित्तस्स अज्जथा नत्थि, एसा मे वीरियपारमी”ति ॥ (ध० स० अट्ठ० निदानकथा; जा० अट्ठ० १.दूरेनिदानकथा;
अप० अट्ठ० १.दूरेनिदानकथा) —

एवं महासमुद्वं तरन्तस्स **वीरियपारमी** परमत्थपारमी नाम जाता ।

तथा **खन्तिवादिजातके** —

“अचेतनं कोट्टेन्ते, तिण्हेन फरसुना ममं ।

कासिराजे न कुप्पामि, एसा मे खन्तिपारमी”ति ॥ (ध० स० अट्ठ० निदानकथा; जा० अट्ठ० १.दूरेनिदानकथा; अप० अट्ठ० १.दूरेनिदानकथा) —

एवं अचेतनभावेन विय महादुक्खं अधिवासेन्तस्स **खन्तिपारमी** परमत्थपारमी नाम जाता ।

तथा **महासुतसोमजातके** —

“सच्चवाचंनुरक्खन्तो, चजित्वा मम जीवितं ।

मोचेसिं एकसतं खत्तिये, एसा मे सच्चपारमी”ति ॥ (ध० स० अट्ठ० निदानकथा; जा० अट्ठ० १.दूरेनिदानकथा; अप० अट्ठ० १.दूरेनिदानकथा) —

एवं जीवितं चजित्वा सच्चं अनुरक्खन्तस्स **सच्चपारमी** परमत्थपारमी नाम जाता ।

तथा **मूगपक्खजातके** —

“माता पिता न मे देस्सा, अत्ता मे न च देस्सियो ।

सब्बञ्जुतं पियं मय्हं, तस्मा वतं अधिद्वहि”न्ति ॥ (ध० स० अट्ठ० निदानकथा; जा० अट्ठ० १.दूरेनिदानकथा; अप० अट्ठ० १.दूरेनिदानकथा; चरिया ३.६५) —

एवं जीवितम्पि परिचजित्वा वतं अधिद्वहन्तस्स **अधिद्वानपारमी** परमत्थपारमी नाम जाता ।

तथा **सुवण्णसामजातके** —

“न मं कोचि उत्तसति, नपि भायामि कस्सचि ।

मेत्ताबलेनुपत्थद्दो, रमामि पवने तदा”ति ॥ (ध० स० अट्ठ० निदानकथा; जा० अट्ठ० १.दूरेनिदानकथा; अप० अट्ठ० १.दूरेनिदानकथा; चरिया० ३.११३) —

एवं जीवितम्पि अनोलोकेत्वा मेत्तायन्तस्स **मेत्तापारमी** परमत्थपारमी नाम जाता ।

ततो **लोमहंसजातके** —

“सुसाने सेय्यं कप्पेमि, छवट्टिकं उपनिधायहं ।

गामण्डला उपगन्त्वा, रूपं दस्सेन्तिनप्पक”न्ति ॥ (ध० स० अट्ठ० निदानकथा; जा० अट्ठ० १.दूरेनिदानकथा; अप० अट्ठ० १.दूरेनिदानकथा; चरिया० ३.११९) —

एवं गामदारकेसु निट्ठभनादीहि चेव मालागन्धूपहारादीहि च सुखदुक्खं उप्पादेन्तेसुपि उपेक्खं अनतिवत्तन्तस्स **उपेक्खापारमी** परमत्थपारमी नाम जाता । अयमेत्थ सङ्खेपो, वित्थारो पन **चरियापिटकतो** गहेतब्बो ।

इदानीं थेरेन पुटुस्स भगवतो व्याकरणं दस्सेन्तेहि सङ्गीतिकारकेहि —

७८. “तस्स पुटो वियाकासि, करवीकमधुरगिरो ।

निब्बापयन्तो हदयं, हासयन्तो सदेवकं ॥

७९. “अतीतबुद्धानं जिनानं देसितं, निकीलितं बुद्धपरम्परागतं ।

पुब्बेनिवासानुगताय बुद्धिया, पकासयी लोकहितं सदेवके”ति ॥ — वुत्तं ।

तत्थ तस्स पुटो वियाकासीति तेन धम्मसेनापतिना पुटो हुत्वा तस्स व्याकासि, अत्तनो अभिनीहारतो पट्टाय अभिसम्बोधिपरियोसानं सब्बं बुद्धवंसं कथेसीति अत्थो । **करवीकमधुरगिरो**ति करवीकसकुणस्स विय मधुरा गिरा यस्स सो करवीकमधुरगिरो, करवीकमधुरमञ्जुस्सरोति अत्थो । तत्रिदं करवीकानं मधुरस्सरता — करवीकसकुणा किर मधुररसं अम्बपक्कं मुखतुण्डकेन पहरित्वा पग्घरितं फलरसं पिवित्वा पक्खेन ताळं दत्वा विकूजमाने चतुप्पदा मदमत्ता विय लळितुं आरभन्ति, गोचरपसुतापि चतुप्पदगणा मुखगतानिपि तिणानि छडुत्वा तं नादं सुणन्ति, वाळमिगा खुद्दकमिगे अनुबन्धमाना उक्खित्तं पादं अनिक्खिपित्वा चित्तकता विय तिड्ढन्ति, अनुबन्धमिगापि मरणभयं हित्वा तिड्ढन्ति, आकासे पक्खन्दन्ता पक्खिनोपि पक्खे पसारेत्वा तिड्ढन्ति, उदके मच्छापि कण्णपटलं अचालेन्ता तं सद्दं सुणमाना तिड्ढन्ति । एवं मधुरस्सरा करवीका (दी० नि० अट्ठ० २.३८; म० नि० अट्ठ० २.३८६) । **निब्बापयन्तो हदयन्ति** किलेसगिसन्तत्तसब्बजनमानसं धम्मकथामतधाराय सीतिभावं जनयन्तोति अत्थो । **हासयन्तो**ति तोसयन्तो । **सदेवकन्ति** सदेवकं लोकं ।

अतीतबुद्धानन्ति अतीतानं बुद्धानं । अम्हाकं भगवतो अभिनीहारस्स पुरतो पन तण्हङ्करो मेधङ्करो सरणङ्करो दीपङ्करोति चत्तारो बुद्धा एकस्मिं कप्पे निब्बत्तिसु । तेसं अपरभागे कोण्डज्जादयो तेवीसति बुद्धाति सब्बे दीपङ्करादयो चतुवीसति बुद्धा इध “अतीतबुद्धा”ति अधिप्पेता, तेसं अतीतबुद्धानं । **जिनानन्ति** तस्सेव वेवचनं । **देसितन्ति** कथितं । चतुवीसतिया बुद्धानं चतुसच्चपटिसंयुत्तं धम्मकथं । **निकीलितन्ति** तेसं चरितं कप्पजातिगोत्तायुबोधिसावकसन्निपातउपट्ठाकमातापितुपुत्तभरियापरिच्छेदादिकं निकीलितं नाम । **बुद्धपरम्परागतन्ति** दीपङ्करदसबलतो पट्टाय याव कस्सपपरम्परतो आगतं देसितं निकीलितं वाति अत्थो । **पुब्बेनिवासानुगताय बुद्धियाति** एकम्पि जातिं द्वेपि जातियोति (म० नि० १.१४८, ३८४, ४२१; २.२३३; ३.८२; पारा० १२) एवं विभत्तं पुब्बे निवुट्ठकखन्धसन्तानसङ्घातं पुब्बेनिवासं अनुगता उपगता ताय पुब्बेनिवासानुगताय बुद्धिया, पुब्बेनिवासानुस्सतिजाणेनाति अत्थो । **पकासयीति** व्याकासि । **लोकहितन्ति** सब्बलोकहितं बुद्धवंसं । **सदेवकेति** सदेवके लोकेति अत्थो ।

८०. अथ भगवा करुणासीतलेन हदयेन सदेवकं लोकं सवने नियोजेन्तो “**पीतिपामोज्जजनन**”न्ति आदिमाह । तत्थ **पीतिपामोज्जजननन्ति** पीतिपामोज्जकरं पीतिया पुब्बभागं पामोज्जं, पञ्चवण्णाय पीतिया जननन्ति अत्थो । **सोकसल्लविनोदनन्ति** सोकसङ्घातानं सल्लानं विनोदनं विट्ठंसनं । **सब्बसम्पत्तिपटिलाभन्ति** सब्बापि देवमनुस्ससम्पत्तिआदयो सम्पत्तियो पटिलभन्ति एतेनाति सब्बसम्पत्तिपटिलाभो, तं सब्बसम्पत्तिपटिलाभं बुद्धवंसदेसनन्ति अत्थो । **चित्तीकत्वाति** चित्ते कत्वा, बुद्धानुस्सतिं पुरक्खत्वाति अत्थो । **सुणाथाति** निसामेथ निबोधथ । **मेति** मम ।

८१. **मदनिम्मदनन्ति** जातिमदादीनं सब्बमदानं निम्मदनकरं । **सोकनुदन्ति** सोको नाम जातिव्यसनादीहि फुट्टस्स चित्तसन्तापो । किञ्चापि अत्थतो दोमनस्समेव होति, एवं सन्तेपि अन्तोनिज्झानलक्खणो, चेतसो परिनिज्झायनरसो, अनुसोचनपच्चुपट्टानो, तं सोकं नुदतीति सोकनुदो, तं सोकनुदं । **संसारपरिमोचनन्ति** संसारबन्धनतो परिमोचनकरं ।

“संसारसमतिक्रम”न्तिपि पाठो, तस्स संसारसमतिक्रमकरन्ति अत्थो ।

सब्बदुक्खक्खयन्ति एत्थ दुक्ख-सद्दो दुक्खवेदना-दुक्खवत्थु-दुक्खारम्मण-दुक्खपच्चय-दुक्खद्वानादीसु दिस्सति । अयञ्चि “दुक्खस्स च पहाना”तिआदीसु (दी० नि० १.२३२; म० नि० १.३८३, ४३०; पारा० ११) दुक्खवेदनायं दिस्सति । “जातिपि दुक्खा जरापि दुक्खा”तिआदीसु (दी० नि० २.३८७; सं० नि० ५.१०८१) दुक्खवत्थुस्मिं । “यस्मा च खो, महालि, रूपं दुक्खं दुक्खानुपतितं दुक्खावक्कन्ति”न्तिआदीसु (सं० नि० ३.६०) दुक्खारम्मणे । “दुक्खो पापस्स उच्चयो”तिआदीसु (ध० प० ११७) दुक्खपच्चये । “यावज्जिदं, भिक्खवे, न सुकरा अक्खानेन पापुणितं याव दुक्खा निरया”तिआदीसु (म० नि० ३.२५०) दुक्खद्वाने । इध पनायं दुक्खवत्थुस्मिं दुक्खपच्चयेपि च दट्ठब्बो । तस्मा जातिआदिसब्बदुक्खक्खयकरन्ति अत्थो (ध० सं० अट्ठ० २ आदयो) । मग्गन्ति एत्थ कुसलत्थिकेहि मग्गीयति, किलेसे वा मारेन्तो गच्छतीति मग्गीति बुद्धवंसदेसना वुच्चति, तं निब्बानस्स मग्गभूतं बुद्धवंसदेसनं । सक्कच्चन्ति सक्कच्चं चित्तीकत्वा, ओहितसोता हुत्वाति अत्थो । पटिपज्जथाति अधितिट्ठथ, सुणाथाति अत्थो । अथ वा पीतिपामोज्जननं सोकसल्लविनोदनं सब्बसम्पत्तिपटिलाभहेतुभूतं इमं बुद्धवंसदेसनं सुत्वा इदानि मदनिम्मदनादिगुणविसेसावहं सब्बदुक्खक्खयं बुद्धभावमग्गं पटिपज्जथाति सब्बेसं देवमनुस्सानं बुद्धत्तं पणिधाय उस्साहं जनेति । सेसमेत्थ उत्तानमेवाति ।

इति मधुरत्थविलासिनिया बुद्धवंस-अट्ठकथाय

रतनचङ्कमनकण्डवण्णना निट्ठिता ।

निट्ठिता च सब्बाकारेन अब्भन्तरनिदानस्सत्थवण्णना ।

२. सुमेधपत्थनाकथावण्णना

इदानि —

१-२. “कप्पे च सतसहस्से, चतुरो च असङ्खिये ।

अमरं नाम नगरं, दस्सनेय्यं मनोरम”न्ति ॥ —

आदिनयप्पवत्ताय बुद्धवंसवण्णनाय ओकासो अनुप्पत्तो । सा पनेसा बुद्धवंसवण्णना यस्मा सुत्तनिकखेपं विचारेत्वा वुच्चमाना पाकटा होति, तस्मा सुत्तनिकखेपविचारणा ताव वेदितब्बा । चत्तारो हि सुत्तनिकखेपा अत्तज्झासयो परज्झासयो पुच्छावसिको अट्ठुप्पत्तिकोति । तत्थ यानि सुत्तानि भगवा परेहि अनज्झिद्वो केवलं अत्तनो अज्झासयेन कथेसि । सेय्यथिदं — आकङ्खेय्यसुत्तं (म० नि० १.६४ आदयो) वत्थसुत्तन्ति (म० नि० १.७० आदयो) एवमादीनि, तेसं अत्तज्झासयो निकखेपो ।

यानि वा पन “परिपक्का खो राहुलस्स विमुत्तिपरिपाचनीया धम्मा, यंनूनाहं राहुलं उत्तरिं आसवानं खये विनेय्य”न्ति (सं० नि० ४.१२१) एवं परेसं अज्झासयं खन्ति मनं बुद्धानकभावञ्च ओलोकेत्वा परज्झासयवसेन कथितानि । सेय्यथिदं — राहुलोवादसुत्तं धम्मचक्कप्पवत्तनसुत्तन्ति (सं० नि० ५.१०८१; महाव० १३ आदयो; पटि० म० २.३०) एवमादीनि, तेसं परज्झासयो निकखेपो ।

भगवन्तं उपसङ्गमित्वा ते ते देवमनुस्सा पञ्हं पुच्छन्ति । एवं पुट्ठेन पन भगवता यानि कथितानि देवतासंयुत्त (सं० नि० १.१ आदयो) **बोज्झङ्गसंयुत्तादीनि** (सं० नि० ५.१८२ आदयो) तेसं **पुच्छावसिको** निक्खेपो ।

यानि वा पन उप्पन्नं कारणं पटिच्च देसितानि धम्मदायाद- (म० नि० १.२९ आदयो) पुत्तमंसूपमादीनि (सं० नि० २.६३), तेसं **अट्ठुप्पत्तिको** निक्खेपो । एवमेतेसु चतूसु सुत्तनिक्खेपेसु इमस्स बुद्धवंसस्स पुच्छावसिको निक्खेपो । पुच्छावसेन हि भगवता अयं निक्खितो । कस्स पुच्छावसेन? आयस्मतो सारिपुत्तत्थेरस्स । वुत्तज्जेतं अस्मिं निदानस्मिं एव

—

“सारिपुत्तो महापज्जो, समाधिज्ज्ञानकोविदो ।
पज्जाय पारमिप्पत्तो, पुच्छति लोकनायकं ।
कीदिसो ते महावीर, अभिनीहारो नरुत्तमा”ति ॥ (बु० वं० १.७४-७५) —

आदि । तेनेसा बुद्धवंसदेसना पुच्छावसिकाति वेदितब्बा ।

तत्थ **कप्पे च सतसहस्सेति** एत्थ **कप्प**-सद्दो पनायं

अभिसद्वहनवोहारकालपज्जत्तिछेदनविकप्पनलेससमन्तभावआयुकप्पमहाकप्पादीसु दिस्सति । तथा हि “ओकप्पनीयमेतं भोतो गोतमस्स । यथा तं अरहतो सम्मासम्बुद्धस्सा”तिआदीसु (म० नि० १.३८७) अभिसद्वहने दिस्सति । “अनुजानामि, भिक्खवे, पज्चहि समणकप्पेहि फलं परिभुज्जितु”न्ति एवमादीसु (चूळव० २५०) वोहारे । “येन सुदं निच्चकप्पं विहरामी”तिआदीसु (म० नि० १.३८७) काले । “इच्चायस्मा कप्पो”ति (सु० नि० १०९८; चूळनि० कप्पमाणवपुच्छा ११७; कप्पमाणवपुच्छानिद्देस ६१) च, “निग्रोधकप्पो इति तस्स नामं, तथा कतं भगवा ब्राह्मणस्सा”ति च एवमादीसु (सु० नि० ३४६) पज्जत्तियं । “अलङ्कतो कप्पितकेसमस्सू”ति एवमादीसु (जा० २.२२.१३६८) छेदने । “कप्पति द्रङ्गुलकप्पो”तिआदीसु (चूळव० ४४६) विकप्पे । “अत्थि कप्पो निपज्जितु”न्तिआदीसु (अ० नि० ८.८०) लेसे । “केवलकप्पं जेतवनं ओभासेत्वा”तिआदीसु समन्तभावे । “तिट्ठतु, भन्ते, भगवा कप्पं, तिट्ठतु सुगतो कप्पं”न्ति (दी० नि० २.१७८; उदा० ५१) एत्थ आयुकप्पे । “कीव दीघो नु खो, भन्ते, कप्पो”ति (सं० नि० २.१२८-१२९) एत्थ महाकप्पे । आदिसद्वेन “सत्थुकप्पेन वत किर, भो, मयं सावकेन सद्धिं मन्तयमाना न जानिम्हा”ति (म० नि० १.२६०) एत्थ पटिभागे । “कप्पो नट्ठो होति । कप्पकतोकासो जिण्णो होती”ति (पाचि० ३७१) एत्थ विनयकप्पे । इध पन महाकप्पे दट्ठब्बो । तस्मा कप्पे च सतसहस्सेति महाकप्पानं सतसहस्सानन्ति अत्थो (दी० नि० अट्ठ० १.२९; ३.२७५; सं० नि० अट्ठ० १.१.१; अ० नि० अट्ठ० २.३.१२८; खु० पा० अट्ठ० ५.मङ्गलसुत्त, एवमिच्चादिपाठवण्णना; सु० नि० अट्ठ० २.मङ्गलसुत्तवण्णना; चरिया० अट्ठ० निदानकथा.१; चूळनि० अट्ठ० खग्गविसाणसुत्तनिद्देसवण्णना) । **चतुरो च असङ्खियेति** “चतुन्नं असङ्ख्येय्यानं मत्थके”ति वचनसेसो दट्ठब्बो । कप्पसतसहस्साधिकानं चतुन्नं असङ्ख्येय्यानं मत्थकेति अत्थो । **अमरं नाम नगरन्ति** “अमर”न्ति च “अमरवती”ति च लद्धनामं नगरं अहोसि । केचि पनेत्थ अज्जेनापि पकारेन वण्णयन्ति, किं तेहि, नाममत्तं पनेतं तस्स नगरस्स । **दस्सनेय्यन्ति** सुविभत्तविचित्र-चच्चरद्वार-चतुक्कसिङ्घाटिक-पाकार-परिक्खेपपासाद-हम्मिय-भवन-समलङ्कतत्ता दस्सनीयं । **मनोरमन्ति** समसुचिपरमरमणीयभूमिभागत्ता छायूदकसम्पन्नत्ता सुलभाहारत्ता सब्बोपकरणयुत्तत्ता च समिद्धत्ता देवमनुस्सादीनं मनो रमयतीति मनोरमं ।

दसहि सद्देहि अविवित्तन्ति हत्थिसद्वेन अस्ससद्वेन रथसद्वेन भेरिसद्वेन सङ्घसद्वेन मुदिङ्गसद्वेन वीणासद्वेन गीतसद्वेन सम्मताळसद्वेन “भुज्जथ पिवथ खादथा”ति दसमेन सद्देनाति; इमेहि दसहि सद्देहि अविवित्तं अहोसि, सब्बकालं

अनुपमुस्सवसमज्जनाटका कीळन्तीति अत्थो । **अन्नपानसमायुतन्ति** अन्नेन चतुब्बिधेनाहारेण च पानेन च सुट्ठु आयुतं अन्नपानसमायुतं, इमिना सुभिक्षता दस्सिता, बहुअन्नपानसमायुतन्ति अत्थो ।

इदानीं ते दस सद्दे वत्थुतो दस्सनत्थं —

“हत्थिसद्वं अस्ससद्वं, भेरिसङ्खरथानि च ।

खादथ पिवथ चेव, अन्नपानेन घोसित”न्ति ॥ — वुत्तं ।

तत्थ **हत्थिसद्वन्ति** हत्थीनं कोज्जनादसद्देन, करणत्थे उपयोगवचनं दट्ठब्बं । एस नयो सेसपदेसुपि । **भेरिसङ्खरथानि चाति** भेरिसद्देन च सङ्खसद्देन च रथसद्देन चाति अत्थो । लिङ्गविपरियासेन वुत्तं, ‘खादथ पिवथा’ति एवमादिनयप्पवत्तेन अन्नपानपटिसंयुत्तेन घोसितं अभिनादितन्ति अत्थो । एत्थाह — तेसं पन सद्धानं एकदेसोव दस्सितो, न सकलोति? न एकदेसो सकलो दसविधो दस्सितोव । कथं? भेरिसद्देन मुदिङ्गसद्दो सङ्गहितो, सङ्खसद्देन वीणागीतसम्मताळसद्दा सङ्गहिताति दसेव दस्सिता ।

एवं एकेन परियायेन नगरसम्पत्तिं वण्णेत्वा पुन तमेव दस्सेतुं —

३. “नगरं सब्बङ्गसम्पन्नं, सब्बकम्ममुपागतं, सत्तरतनसम्पन्नं, नानाजनसमाकुलं ।

समिद्धं देवनगरं, आवासं पुज्जकम्मिन”न्ति ॥ — वुत्तं ।

तत्थ **सब्बङ्गसम्पन्नन्ति** पाकारगोपुरट्टालकादिसब्बनगरावयवसम्पन्नं, परिपुण्णसब्बवित्तूपकरणधनधज्जतिणकट्ठोदकन्ति वा अत्थो । **सब्बकम्ममुपागतन्ति** सब्बकम्मन्तेन उपगतं, समुपगतसब्बकम्मन्तन्ति अत्थो । **सत्तरतनसम्पन्नन्ति** परिपुण्णमुत्तादिसत्तरतनं, चक्कवत्तिनिवासभूमितो वा हत्थिरतनादीहि सत्तरतनेहि सम्पन्नं । **नानाजनसमाकुलन्ति** नानाविधदेसभासेहि जनेहि समाकुलं । **समिद्धन्ति** मनुस्सोपभोगसब्बोपकरणेहि समिद्धं फीतं । **देवनगरं वाति** देवनगरं विय आलकमन्दा विय अमरवती समिद्धन्ति वुत्तं होति । **आवासं पुज्जकम्मिनन्ति** आवसन्ति एत्थ पुज्जकम्मिनो जनाति आवासो । “आवासो”ति वत्तब्बे “आवास”न्ति लिङ्गभेदं कत्वा वुत्तन्ति वेदितब्बं । पज्जायति तेनाति पुज्जं, कुलरूपमहाभोगिस्सरियवसेन पज्जायतीति अत्थो । पुनातीति वा पुज्जं । सब्बकुसलमलरजापवाहकत्ता पुज्जं कम्मं येसं अत्थि ते पुज्जकम्मिनो, तेसं पुज्जकम्मिनं आवासभूतन्ति अत्थो ।

तत्थ **सुमेधो** नाम ब्राह्मणो पटिवसति उभतो सुजातो मातितो च पितितो च, संसुद्धगहणिको याव सत्तमा कुलपरिवट्टा अक्खित्तो अनुपकुट्ठो जातिवादेन, अभिरूपो दस्सनीयो पासादिको परमाय वण्णपोक्खरताय समन्नागतो, सो तिण्णं वेदानं पारगू अहोसि सनिघण्डुकेटुभानं साक्खरप्पभेदानं इतिहासपज्जमानं पदको वेय्याकरणो अनवयो लोकायतमहापुरिसलक्खणेसु । तस्स पन दहरकालेयेव मातापितरो कालमकंसु । अथस्स रासिवट्ठुको अमच्चो आयपोत्थकं आहरित्वा सुवण्णरजतमणिमुत्तादिविविधरतनभरिते गब्भे विवरित्वा — “एत्थकं ते, कुमार, मातु सन्तकं, एत्थकं पितु सन्तकं, एत्थकं अय्यकपय्यकान”न्ति याव सत्तमा कुलपरिवट्टा धनं आचिक्खित्वा — “एतं पटिपज्जाही”ति निव्यातेसि । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा पुज्जानि करोन्तो अगारं अज्झावसि । तेन वुत्तं —

४. “नगरे अमरवतिया, सुमेधो नाम ब्राह्मणो ।
अनेककोटिसन्निचयो, पहतधनधञ्जवा ॥

५. “अज्झायको मन्तधरो, तिण्णं वेदान पारगू ।
लक्खणे इतिहासे च, सधम्मं पारमिं गतो”ति ॥

तत्थ नगरे अमरवतियाति अमरवतीसङ्घाते नगरे । सुमेधो नामाति एत्थ “मेधा”ति पज्जा वुच्चति । सा तस्स सुन्दरा पसत्थाति सुमेधोति पज्जायित्थ । ब्राह्मणोति ब्रह्मं अणति सिक्खतीति ब्राह्मणो, मन्ते सज्झायतीति अत्थो । अक्खरचिन्तका पन “ब्रह्मणो अपच्चं ब्राह्मणो”ति वदन्ति । अरिया पन बाहितपापत्ता ब्राह्मणाति । अनेककोटिसन्निचयोति कोटीनं सन्निचयो कोटिसन्निचयो, अनेको कोटिसन्निचयो यस्स सोयं अनेककोटिसन्निचयो, अनेककोटि धनसन्निचयोति अत्थो । पहतधनधञ्जवाति बहुलधनधञ्जवा । पुरिमं भूमिगतगब्भगतधनधञ्जवसेन वुत्तं, इदं निच्चपरिभोगूपगतधनधञ्जवसेन वुत्तन्ति वेदितब्बं ।

अज्झायकोति न ज्ञायतीति अज्झायको, ज्ञानभावनारहितोति अत्थो । वुत्तहेतं — “न दानिमे ज्ञायन्तीति । न दानिमे ज्ञायन्तीति खो, वासेट्ठ, ‘अज्झायका अज्झायका’ त्वेव ततियं अक्खरं उपनिब्बत्त”न्ति (दी० नि० ३.१३२) एवं पठमकप्पिककाले ज्ञानविरहितानं ब्राह्मणानं गरहवचनं उप्पन्नं । इदानि मन्तं ज्ञायतीति अज्झायको, मन्ते परिवत्तेतीति इमिना अत्थेन पसंसवचनं कत्वा वोहरन्ति । मन्ते धारेतीति मन्तधरो । तिण्णं वेदानन्ति इरुवेदयजुवेदसामवेदानं तिण्णं वेदानं । अयं पन वेद-सद्धो जाणसोमनस्सगन्थेसु दिस्सति । तथा हेस — “यं ब्राह्मणं वेदगुमाभिजज्जा, अकिञ्चनं कामभवे असत्त”न्तिआदीसु (सु० नि० १०६५) जाणे दिस्सति । “ये वेदजाता विचरन्ति लोके”तिआदीसु (अ० नि० ४.५७) सोमनस्से । “तिण्णं वेदानं पारगू सनिघण्डुकेटुभान”न्तिआदीसु (दी० नि० १.२५६) गन्थे । इधापि गन्थे (म० नि० अट्ठ० १.७५) । पारगूति तिण्णं वेदानं ओट्टपहतकरणमत्तेन पारं गतोति पारगू । लक्खणेति इत्थिलक्खणपुरिसलक्खणमहापुरिसलक्खणादिके लक्खणे । इतिहासेति इतिह आस, इतिह आसाति ईदिसवचनपटिसंयुत्ते पुराणसङ्घाते गन्थविसेसे । सधम्मंति ब्राह्मणानं सके धम्मं, सके आचरियके वा । पारमिं गतोति पारं गतो, दिसापामोक्खो आचरियो अहोसीति अत्थो ।

अथेकदिवसं सो दसगुणगणाराधितपण्डितो सुमेधपण्डितो उपरिपासादवरतले रहोगतो हुत्वा पल्लङ्कं आभुजित्वा निसिन्नो चिन्तेसि — “पुनब्भवे पटिसन्धिग्गहणं नाम दुक्खं, तथा निब्बत्तनिब्बत्तद्वाने सरीरभेदनं, अहञ्च जातिधम्मो, जराधम्मो, ब्याधिधम्मो, मरणधम्मो, एवंभूतेन मया अजातिं अजरं अब्याधिं अमरणं सुखं सिवं निब्बानं परियेसितुं वट्ठति, अवस्सं भवचारकतो मुच्चित्वा निब्बानगामिना एकेन मग्गेन भवितब्ब”न्ति । तेन वुत्तं —

६. “रहोगतो निसीदित्वा, एवं चिन्तेसहं तदा ।
दुक्खो पुनब्भवो नाम, सरीरस्स च भेदनं ॥

७. “जातिधम्मो जराधम्मो, ब्याधिधम्मो सहं तदा ।
अजरं अमरं खेमं, परियेसिस्सामि निब्बुत्तिं ॥

८. “यंनूनिमं पूतिकायं, नानाकुणपपूरितं ।

छडुयित्वान गच्छेय्यं, अनपेक्खो अनत्थिको॥

९. “अत्थि हेहिति सो मग्गो, न सो सक्का न हेतुये ।
परियेसिस्सामि तं मग्गं, भवतो परिमुत्तिया”ति ॥

एत्थ पन गाथासम्बन्धज्च अनुत्तानपदानमत्थज्च वत्वाव गमिस्साम । तत्थ रहोगतोति रहसि गतो, रहसि ठाने निसिन्नो । एवं चिन्तेसहन्ति एवं चिन्तेसिं अहं । एवन्ति इमिना चिन्तनाकारं दस्सेति । तदाति तस्मिं सुमेधपण्डितकाले । “एवं चिन्तेसह”न्ति भगवा इमिना अत्तना सद्धिं सुमेधपण्डितं एकत्तं करोति । तस्मा तदा सो सुमेधो अहमेवाति पकासेन्तो “एवं चिन्तेसहं तदा”ति भगवा उत्तमपुरिसवसेनाह । जातिधम्मोति जातिसभावो । एस नयो सेसपदेसुपि । निब्बुतिन्ति निब्बानं ।

यंनूनाति परिवितक्कनत्थे निपातो, यदि पनाहन्ति अत्थो । पूतिकायन्ति पूतिभूतं कायं । नानाकुणपपूरितन्ति मुत्त-
करीस-पुब्बलोहित-पित्त-सेम्ह-खेळसिङ्घाणिकादिअनेककुणपपूरितं । अनपेक्खोति अनालयो । अत्थीति अवस्सं
उपलब्धति । हेहितीति भविस्सति, परिवितक्कनवचनमिदं । न सो सक्का न हेतुयेति तेन मग्गेन न सक्का न भवितुं । सो
पन मग्गो हेतुयेति हेतुभावाय न न होति, हेतुयेवाति अत्थो । भवतो परिमुत्तियाति भवबन्धनविमुत्तियाति अत्थो ।

इदानी अत्तना परिवितक्कितमत्थं सम्पादयितुं “यथापी”ति आदिमाह । यथा हि लोके दुक्खस्स पटिपक्खभूतं सुखं
नाम अत्थि, एवं भवे सति तप्पटिपक्खेन विभवेनापि भवितब्बं, यथा च उण्हे सति तस्स वूपसमभूतं सीतलम्पि अत्थि, एवं
रागादिअग्गीनं वूपसमेन निब्बानेन भवितब्बं । यथा च पापस्स लामकस्स धम्मस्स पटिपक्खभूतो कल्याणो
अनवज्जधम्मोपि अत्थियेव, एवमेव पापिकाय जातिया सति सब्बजातिखेपनतो अजातिसङ्घातेन निब्बानेनापि
भवितब्बमेवाति । तेन वुत्तं —

१०. “यथापि दुक्खे विज्जन्ते, सुखं नामपि विज्जति ।
एवं भवे विज्जमाने, विभवोपिच्छित्तब्बको ॥
११. “यथापि उण्हे विज्जन्ते, अपरं विज्जति सीतलं ।
एवं तिविधग्गि विज्जन्ते, निब्बानं इच्छित्तब्बकं ॥
१२. “यथापि पापे विज्जन्ते, कल्याणमपि विज्जति ।
एवमेव जाति विज्जन्ते, अजातिपिच्छित्तब्बक”न्ति ॥

तत्थ यथापीति ओपम्मत्थे निपातो । सुखन्ति कायिकचेतसिकसुखं, सुट्ठु दुक्खं खणतीति सुखं । भवेति जनने ।
विभवोति अजननं, जनने विज्जमाने अजननधम्मोपि इच्छित्तब्बो । तिविधग्गि विज्जन्तेति तिविधे रागादिके अग्गिम्हि
विज्जमानेति अत्थो । निब्बानन्ति तस्स तिविधस्स रागादिअग्गिस्स निब्बापनं उपसमनं निब्बानज्च इच्छित्तब्बं । पापेति
अकुसले लामके । कल्याणमपीति कुसलमपि । एवमेवाति एवमेवं । जाति विज्जन्तेति जातिया विज्जमानायाति अत्थो ।
लिङ्गभेदज्च विभक्तिलोपज्च कत्वा वुत्तं । अजातिपीति जातिखेपनं अजातिनिब्बानम्पि इच्छित्तब्बं ।

अथाहं परमि चिन्तेसि — “यथा नाम गूथरासिम्हि निमुग्गेन पुरिसेन दूरतोव कमलकुवलयपुण्डरीकसण्डमण्डितं विमलसलिलं तळाकं दिस्वा — ‘कतरेन नु खो मग्गेन तत्थ गन्तब्ब’न्ति तळाकं गवेसितुं युत्तं । यं तस्स अगवेसनं, न सो तस्स तळाकस्स दोसो, तस्स पुरिसस्सेव दोसो । एवमेव किलेसमलधोवने अमतमहातळाके विज्जमाने यं तस्स अगवेसनं, न सो अमतसङ्घातस्स निब्बानमहातळाकस्स दोसो, पुरिसस्सेव दोसो । यथा पन चोरेहि संपरिवारितो पुरिसो पलायनमग्गे विज्जमानेपि सचे सो न पलायति, न सो तस्स मग्गस्स दोसो, तस्स पुरिसस्सेव दोसो । एवमेव किलेसचोरेहि परिवारेत्वा गहितस्स पुरिसस्स विज्जमानेयेव निब्बानमहानगरगामिम्हि सिवे महामग्गे तस्स मग्गस्स अगवेसनं नाम न मग्गस्स दोसो, पुरिसस्सेव दोसो । यथा ब्याधिपीळितो पुरिसो विज्जमाने ब्याधितिकिच्छके वेज्जे सचे तं वेज्जं गवेसित्वा तं ब्याधिं न तिकिच्छापेति, न सो वेज्जस्स दोसो, तस्स पुरिसस्सेव दोसो । एवमेव पन यो किलेसब्याधिपरिपीळितो किलेसवूपसममग्गकोविदं विज्जमानमेव आचरियं न गवेसति, तस्सेव दोसो, न किलेसब्याधिविनायकस्स आचरियस्स दोसो’ति । तेन वुत्तं —

१३. “यथा गूथगतो पुरिसो, तळाकं दिस्वान पूरितं ।
न गवेसति तं तळाकं, न दोसो तळाकस्स सो ॥

१४. “एवं किलेसमलधोवं, विज्जन्ते अमतन्तळे ।
न गवेसति तं तळाकं, न दोसो अमतन्तळे ॥

१५. “यथा अरीहि परिरुद्धो, विज्जन्ते गमनम्पथे ।
न पलायति सो पुरिसो, न दोसो अज्जसस्स सो ॥

१६. “एवं किलेसपरिरुद्धो, विज्जमाने सिवे पथे ।
न गवेसति तं मग्गं, न दोसो सिवमज्जसे ॥

१७. “यथापि ब्याधितो पुरिसो, विज्जमाने तिकिच्छके ।
न तिकिच्छापेति तं ब्याधिं, न दोसो सो तिकिच्छके ॥

१८. “एवं किलेसब्याधीहि, दुक्खितो पतिपीळितो ।
न गवेसति तं आचरियं, न दोसो सो विनायके’ति ॥

तत्थ गूथगतोति गूथकूपगतो, गूथेन गतो मक्खितो वा । किलेसमलधोवन्ति किलेसमलसोधने, भुम्मत्थे पच्चत्तवचनं । अमतन्तळेति अमतसङ्घातस्स तळाकस्स, सामिअत्थे भुम्मवचनं दट्ठब्बं, अनुस्सरं पक्खिपित्वा वुत्तं । अरीहीति पच्चत्थिकेहि । परिरुद्धोति समन्ततो निरुद्धो । गमनम्पथेति गमनपथे । छन्दाविनासत्थं अनुस्सरागमनं कत्वा वुत्तं । न पलायतीति यदि न पलायेय्य । सो पुरिसोति सो चोरेहि परिरुद्धो पुरिसो । अज्जसस्साति मग्गस्स । मग्गस्स हि —

“मग्गो पन्थो पथो पज्जो, अज्जसं वटुमायनं ।

नावा उत्तरसेतु च, कुल्लो च भिसि सङ्कमो’ति ॥ (चूळनि० पारायनत्थुतिगाथानिद्देस १०१) —

बहूनि नामानि । स्वायमिध अज्जसनामेन वुत्तो । **सिवेति** सब्बुपद्दवाभावतो सिवे । **सिवमज्जसेति** सिवस्स अज्जसस्साति अत्थो । **तिकिच्छकेति** वेज्जे । **न तिकिच्छापेतीति** न तिकिच्छापेय्य । **न दोसो सो तिकिच्छकेति** तिकिच्छकस्स दोसो नत्थि, ब्याधितस्सेव दोसोति अत्थो । **दुक्खितोति** सज्जातकायिकचेतसिकदुक्खो । **आचरियन्ति** मोक्खमग्गाचरियं । **विनायकेति** आचरियस्स ।

एवं पनाहं चिन्तेत्वा उत्तरिम्पि एवं चिन्तेसिं — “यथापि मण्डनकजातिको पुरिसो कण्ठे आसत्तं कुणपं छडुत्वा सुखी गच्छेय्य, एवं मयापि इमं पूतिकायं छडुत्वा अनपेक्खेन निब्बानमहानगरं पविसितब्बं । यथा च नरनारियो उक्कारभूमियं उच्चारपस्सावं कत्वा न तं उच्छङ्गेन वा आदाय दसन्ते वा वेठेत्वा आदाय गच्छन्ति, अथ खो जिगुच्छमाना ओलोकेतुम्पि अनिच्छन्ता अनपेक्खा छडुत्वा गच्छन्ति, एवं मयापि इमं पूतिकायं अनपेक्खेन छडुत्वा अमतं निब्बाननगरं पविसितुं वट्टति । यथा च नाविका नाम जज्जरं नावं उदकगाहिनिं छडुत्वा अनपेक्खाव गच्छन्ति, एवमहम्पि इमं नवहि वणमुखेहि पग्घरन्तं कायं छडुत्वा अनपेक्खो निब्बानमहानगरं पविसिस्सामि । यथा च कोचि पुरिसो मुत्तामणिवेळुरियादीनि नानाविधानि रतनानि आदाय चोरेहि सद्धिं मगं गच्छन्तो अत्तनो रतनविनासभयेन ते चोरे छडुत्वा खेमं मगं गण्हाति, एवमयम्पि पूतिकायो रतनविलोपकचोरसदिसो । सचाहं एत्थ तण्हं करिस्सामि, अरियमग्गकुसलधम्मरतनानि मे नस्सिस्सन्ति, तस्मा मया इमं महाचोरसदिसं करजकायं छडुत्वा निब्बानमहानगरं पविसितुं वट्टती”ति । तेन वुत्तं —

१९. “यथापि कुणपं पुरिसो, कण्ठे बद्धं जिगुच्छिय ।
मोचयित्वान गच्छेय्य, सुखी सेरी सयंवसी ॥
२०. “तथेविमं पूतिकायं, नानाकुणपसज्चयं ।
छडुयित्वान गच्छेय्यं, अनपेक्खो अनत्थिको ॥
२१. “यथा उच्चारट्टानम्हि, करीसं नरनारियो ।
छडुयित्वान गच्छन्ति, अनपेक्खा अनत्थिका ॥
२२. “एवमेवाहं इमं कायं, नानाकुणपपूरितं ।
छडुयित्वान गच्छिस्सं, वच्चं कत्वा यथा कुटिं ॥
२३. “यथापि जज्जरं नावं, पलुगं उदगाहिनिं ।
सामी छडुत्वा गच्छन्ति, अनपेक्खा अनत्थिका ॥
२४. “एवमेवाहं इमं कायं, नवच्छिदं धुवस्सवं ।
छडुयित्वान गच्छिस्सं, जिण्णनावं सामिका ॥
२५. “यथापि पुरिसो चोरेहि, गच्छन्तो भण्डमादिय ।
भण्डच्छेदभयं दिस्वा, छडुयित्वान गच्छति ॥
२६. “एवमेव इमं कायो, महाचोरसमो विय ।

पहायिमं गमिस्सामि, कुसलच्छेदनाभया”ति ॥

तत्थ यथापि कुणपं पुरिसोति यथापि दहरो युवा मण्डनकजातिको पुरिसो अहिकुणपेन वा कुक्कुरकुणपेन वा मनुस्सकुणपेन वा कण्ठे आसत्तेन अट्ठीयित्वा हरायित्वा जिगुच्छित्वा तं कुणपं मोचेत्वा गच्छेय्य । सुखीति सुखितो । सेरीति यथिच्छकविहारी । नानाकुणपसञ्चयन्ति अनेकविधकुणपरासिभूतं “नानाकुणपपूरित”न्तिपि पाठो ।

उच्चारट्टानम्हीति उच्चारन्ति वच्चं करोन्ति एत्थाति उच्चारो, उच्चारो च सो ठानं चेति उच्चारट्टानं । अथ वा उस्सासिथ्यतीति उस्सासो, वच्चस्सेतं नामं, तस्स ठानं उस्सासट्टानं, तस्मिं उस्सासट्टानम्हि, उक्कारट्टानेति अत्थो । वच्चं कत्वा यथा कुटिन्ति वच्चं कत्वा कुटिं नरनारियो वियाति अत्थो ।

जज्जरन्ति जिण्णं । पलुगन्ति पलुज्जन्ति, विकिरन्तिन्ति अत्थो । उदगाहिनिन्ति उदकगाहिनिं । सामीति नावासामिका । नवच्छिदन्ति चक्खुसोतादीहि नवहि वणमुखेहि छिद्वावच्छिद्देहि युत्तत्ता नवच्छिदं । धुवस्सवन्ति धुवनिस्सन्दं, निच्चं पग्घरणासुचिन्ति अत्थो ।

भण्डमादियाति यंकिञ्चि रतनादिकं भण्डं आदिय । भण्डच्छेदभयं दिस्वाति भण्डस्स अच्छिन्दनेन भयं दिस्वाति अत्थो । एवमेवाति सो भण्डमादाय गच्छन्तो पुरिसो विय । अयं कायोति अयं पन कुच्छितानं परमजेगुच्छानं आयोति कायो । आयोति उपत्तिट्टानं । आयन्ति ततोति आयो, कुच्छिता केसादयो । इति कुच्छितानं केसादीनं आयोति कायो । महाचोरसमो वियाति चक्खुआदीहि रूपादीसु पियरूपेसु सारज्जनादिवसेन पाणातिपातादिन्नादानादिचोरो हुत्वा सब्बकुसलं विलुम्पतीति महाचोरसमो । तस्मा यथा सो रतनभण्डमादाय चोरेहि सद्धिं गच्छन्तो पुरिसो ते चोरे पहाय गच्छति, एवमेवाहम्पि इमं महाचोरसमं कायं पहाय अत्तनो सोत्थिभावकरं मग्गं गवेसितुं गमिस्सामीति अत्थसम्बन्धो वेदितब्बो । कुसलच्छेदनाभयाति कुसलधम्मविलोपनभयेनाति अत्थो ।

अथेवं सुमेधपण्डितो नानाविधाहि उपमाहि नेक्खम्मकारणं चिन्तेत्वा पुनपि चिन्तेसि — “इमं महाधनरासिं संहरित्वा मय्हं पितुपितामहादयो परलोकं गच्छन्ता एककहापणम्पि गहेत्वा न गता, मया पन गहेत्वा गमनकारणं कातुं वट्ठती”ति गन्त्वा रज्जो आरोचेसि — “अहं, महाराज, जातिजरादीहि उपट्ठुतहदयो अगारस्मा अनगारियं पब्बजिस्सामि, मय्हं अनेककोटिसतसहस्सं धनं अत्थि, तं देवो पटिपज्जतू”ति । राजा आह — “न मय्हं ते धनेन अत्थो, त्वंयेव यथिच्छकं करोही”ति ।

सो च “साधु देवा”ति नगरे भेरिं चरापेत्वा महाजनस्स दानं दत्वा वत्थुकामे च किलेसकामे च पहाय अमरवरनगरसदिसतो अमरनगरतो निक्खमित्वा एककोव नानामिगगणवन्ते हिमवन्ते धम्मिकं नाम पब्बतं निस्साय अस्समं कत्वा तत्थ पण्णसालं कत्वा पञ्चदोसविवज्जितं चङ्कमं मापेत्वा अट्ठगुणसमुपेतं अभिज्जाबलं समाहरितुं नवदोससमन्नागतं साटकं पजहित्वा द्वादसगुणमुपागतं वाकचीरं निवासेत्वा पब्बजि । एवं पन सो पब्बजितो अट्ठदोससमाकिण्णं पण्णसालं पहाय दसगुणसमन्नागतं रुक्खमूलं उपगन्त्वा सब्बधज्जविकतिं पहाय पवत्तफलभोजनो हुत्वा निसज्जट्टानचङ्कमनवसेन पधानं पदहन्तो सत्ताहब्भन्तरेयेव अट्ठन्नं समापत्तीनं पञ्चन्नञ्च अभिज्जानं लाभी अहोसि । तेन वुत्तं —

२७. “एवाहं चिन्तयित्वान, नेककोटिसतं धनं ।

नाथानाथानं दत्त्वान, हिमवन्तमुपागमिं ॥

२८. “हिमवन्तस्साविदूरे, धम्मिको नाम पब्बतो ।
अस्समो सुकतो मय्हं, पण्णसाला सुमापिता ॥

२९. चङ्कमं तत्थ मापेसिं, पञ्चदोसविवज्जितं ।

अट्ठगुणसमुपेतं, अभिज्जाबलमाहरिं ॥

३०. “साटकं पजहिं तत्थ, नवदोसमुपागतं ।
वाकचीरं निवासेसिं, द्वादसगुणमुपागतं ॥

३१. “अट्ठदोससमाकिण्णं, पजहिं पण्णसालकं ।
उपागमिं रुक्खमूलं, गुणे दसहुपागतं ॥

३२. “वापितं रोपितं धज्जं, पजहिं निरवसेसतो ।
अनेकगुणसम्पन्नं, पवत्तफलमादियिं ॥

३३. “तत्थप्पधानं पदहिं, निस्सज्जट्ठानचङ्कमे ।
अब्भन्तरमहि सत्ताहे, अभिज्जाबलपापुणि”न्ति ॥

तत्थ एवाहन्ति एवं अहं, हेट्ठा वुत्तप्पकारेन चिन्तेत्वाति अत्थो । नाथानाथानन्ति सनाथानमनाथानज्च अट्ठानज्चेव दलिद्वानज्च “अत्थिका गणहन्तू”ति सह कोट्टागारेहि दत्त्वाति अत्थो । हिमवन्तस्साविदूरेति हिमवन्तपब्बतराजस्स अविदूरे समीपे । धम्मिको नाम पब्बतोति एवंनामको पब्बतो । कस्मा पनायं धम्मिकोति? येभ्य्येन पन बोधिसत्ता इसिपब्बज्जं पब्बजित्वा तं पब्बतं उपनिस्साय अभिज्जायो निब्बत्तेत्वा समणधम्मं अकंसु । तस्मा समणधम्मस्स निस्सयभूतत्ता “धम्मिको”त्वेव पाकटो अहोसि । अस्समो सुकतो मय्हन्तिआदिना सुमेधपण्डितेन अस्समपण्णसाला चङ्कमा सहत्था मापिता विय वुत्ता, न च पन सहत्था मापिता, किन्तु सक्केन देवेन पेसिते विस्सकम्मुना देवपुत्तेन निम्मिता । भगवा पन तदा अत्तनो पुज्जानुभावेन निब्बत्तं तं सम्पदं सन्धाय — “सारिपुत्त, तस्मिं पब्बते —

‘अस्समो सुकतो मय्हं, पण्णसाला सुमापिता ।

चङ्कमं तत्थ मापेसिं, पञ्चदोसविवज्जित”न्ति ॥ — आदिमाह ।

तत्थ पण्णसालाति पण्णछदनसाला । तत्थाति तस्मिं अस्समपदे । पञ्चदोसविवज्जितन्ति पञ्चहि चङ्कमदोसेहि विवज्जितं । कतमे पञ्च चङ्कमदोसा नाम? थद्धविसमता, अन्तोरुक्खता, गहनच्छन्नता, अतिसम्बाधता, अतिविसालताति इमेहि पञ्चहि दोसेहि विवज्जितं । उक्कट्टपरिच्छेदेन दीघतो सट्ठिरतनो वित्थारतो दियट्ठरतनो चङ्कमो वुत्तो । अथ वा पञ्चदोसविवज्जितन्ति पञ्चहि नीवरणदोसेहि विवज्जितं परिहीनं अभिज्जाबलमाहरन्ति इमिना उत्तरपदेन सम्बन्धो दट्ठब्बो (ध० स० अट्ठ० निदानकथा, सुमेधकथा) । अट्ठगुणसमुपेतन्ति “एवं समाहिते चित्ते परिसुद्धे परियोदाते अनङ्गणे विगतूपक्विकलेसे मुदुभूते कम्मनिये ठिते आनेज्जप्पत्ते”ति एवं वुत्तेहि अट्ठगुणेहि (दी० नि० १.२४४-२४५; म० नि०

१.३८४-३८६, ४३१-४३३; पारा० १२-१४) समन्नागतं अभिज्जाबलं आहरिं आनेसिन्ति अत्थो ।

केचि पन “अट्ठहि समणसुखेहि उपेतं, अट्ठिमानि समणसुखानि नाम धनधज्जपरिग्गहाभावो, अनवज्जपिण्डपातपरियेसनभावो, निब्बुतपिण्डभुञ्जनभावो, रट्ठं पीळेत्वा धनधज्जादीसु गणहन्तेसु राजपुरिसेसु रट्ठपीळनकिलेसाभावो, उपकरणेसु निच्छन्दरागभावो, चोरविलोपने निब्भयभावो, राजराजमहामत्तेहि असंसद्वभावो, चतूसु दिसासु अप्पटिहतभावोति इमेहि अट्ठहि समणसुखेहि (अप० अट्ठ० १.दूरेनिदान, सुमेधकथा; ध० स० अट्ठ० निदानकथा) उपेतं समुपेतं अस्समं मापेसि”न्ति अस्समेन सम्बन्धं कत्वा वदन्ति, तं पाळिया न समेति ।

साटकन्ति वत्थं । **तत्था**ति तस्मिं अस्समे । **नवदोसमुपागतन्ति**, सारिपुत्त, तत्थ वसन्तो अत्तनो निवत्थपारुत्तं महग्घसाटकं **पजहिं** परिच्चजिं । साटकं पजहन्तो च तत्थ नव दोसे दिस्वा पजहिन्ति दीपेति । तापसपब्बज्जं पब्बजितानज्हि साटकस्मिं नव दोसा पकासिता । कतमे नव? साटकस्स महग्घभावो, परपटिबद्धभावो, परिभोगेन लहुकं किलिस्सनभावो, किलिडो च धोवितब्बो पुन रजितब्बो च होति परिभोगेन जीरणभावो, जिण्णस्स पुन तुन्नकरणं वा अग्गळदानं वा कातब्बं होति पुन परियेसनाय दुरभिसम्भवभावो, तापसपब्बज्जाय अननुच्छविकभावो, पच्चत्थिकानं साधारणभावो, यथा नं न पच्चत्थिका गणहन्ति, एवं गोपेतब्बो होति परिदहतो विभूसनट्ठानभावो, गहेत्वा चरन्तस्स महिच्छभावोति एतेहि नवहि दोसेहि (अप० अट्ठ० १.दूरेनिदान, सुमेधकथा) उपगतं साटकं पहाय वाकचीरं निवासेसिन्ति दीपेति । **वाकचीरन्ति** मुज्जतिणं हीराहीरं कत्वा गन्थेत्वा कतं वाकमयचीरं निवासनपारुपनत्थाय आदियिन्ति अत्थो । **द्वादसगुणमुपागतन्ति** द्वादसहि आनिसंसेहि उपेतं । एत्थ **गुण-**सद्वो आनिसंसद्वो “सतगुणा दक्खिणा पाटिकङ्खितब्बा”तिआदीसु (म० नि० ३.३७९) विय । **म-**कारो पदसन्धिकरो । वाकचीरस्मिं द्वादसानिसंसा अप्पग्घता, अपरायत्तता, सहत्था कातुं सक्कुण्येय्यता, परिभोगेन जिण्णेपि सिब्बितब्बाभावो, चोरभयाभावो परियेसन्तस्स सुखेन करणभावो, तापसपब्बज्जाय सारुप्पभावो, सेवमानस्स विभूसनट्ठानाभावो, चीवरप्पच्चये अप्पिच्छभावो, परिभोगसुखभावो, वाकुप्पत्तिया सुलभभावो, वाकचीरे नट्ठेपि अनपेक्खभावोति इमेहि द्वादसहि गुणेहि सम्पन्नं (अप० अट्ठ० १.दूरेनिदान, सुमेधकथा; ध० स० अट्ठ० निदानकथा) ।

अथ सुमेधपण्डितो तत्थ पण्णसालायं विहरन्तो पच्चूससमये पच्चुट्ठाय अत्तनो निक्खमनकारणं पच्चवेक्खमानो एवं किर चिन्तेसि — “अहं पन नवकनककटकनूपुरादिसङ्घट्टनसद्वसम्मिस्सित-मधुरहसितकथितगेहजनरमणीयं उळारविभवसोभितं सुरवरभवनाकारमगारं खेळपिण्डं विय पहाय विवेकारामताय सब्बजनपापपवाहनं तपोवनं पविट्ठोस्मि, इध पन मे पण्णसालाय वासो दुतियो घरावासो विय होति, हन्दाहं रुक्खमूले वसेय्य”न्ति । तेन वुत्तं —

३१. “अट्ठदोससमाकिण्णं, पजहिं पण्णसालक”न्ति ॥

तत्थ **अट्ठदोससमाकिण्णन्ति** अट्ठहि दोसेहि समाकिण्णं संयुत्तं । कतमेहि अट्ठहि? महासम्भारेहि निप्फादनीयता, तिणपण्णमत्तिकादीहि निच्चं पटिजग्गनीयता, सेनासनं नाम महल्लकस्स पापुणातीति अवेलाय वुट्ठापियमानस्स चित्तेकग्गता न होतीति वुट्ठापनीयभावो, सीतुणहस्स पटिघातेन कायस्स सुखुमालकरणभावो, घरं पविट्ठेन यं किज्जि पापं सक्का कातुन्ति गरहपटिच्छादनकरणभावो, “मय्हमिद”न्ति सपरिग्गहभावो, गेहस्स अत्थिभावो सदुतियकवासो, ऊकामङ्गुलघरगोळिकादीनं साधारणताय बहुसाधारणभावोति इति इमे अट्ठ आदीनवे (अप० अट्ठ० १.दूरेनिदान, सुमेधकथा) दिस्वा महासत्तो पण्णसालं पजहिं ।

गुणे दसहुपागतन्ति छन्नं पटिक्खपित्वा दसहि गुणेहि उपेतं, रुक्खमूलं उपगतोस्मीति अत्थो । कतमेहि दसहि? अप्पसमारम्भता, उपगमनमत्तमेवेत्थ होतीति सुलभानवज्जता, अभिण्हं तरुपण्णविकारदस्सनेन

अनिच्चसज्जासमुद्गापनता, सेनासनमच्छेराभावो, तत्थ हि पापं करोन्तो लज्जतीति पापकरणारहाभावो, परिग्गहकरणाभावो, देवताहि सह वासो, छन्नपटिक्खेपो, परिभोगसुखता, रुक्खमूलसेनासनस्स गतगतद्धाने सुलभताय अनपेक्खभावोति इति इमे दस गुणे (अप० अट्ठ० १.दूरेनिदान, सुमेधकथा) दिस्वा रुक्खमूलं उपगतोस्मीति वदति । आह च —

“वण्णितो बुद्धसेट्ठेन, निस्सयोति च भासितो ।
निवासो पविवित्तस्स, रुक्खमूलसमो कुतो ॥

“आवासमच्छेरहरे, देवतापरिपालिते ।
पविवित्ते वसन्तो हि, रुक्खमूलम्हि सुब्बतो ॥

“अभिरत्तानि नीलानि, पण्डूनि पतितानि च ।
पस्सन्तो तरुपण्णानि, निच्चसज्जं पनूदति ॥

“तस्मा हि बुद्धदायज्जं, भावनाभिरतालयां ।
विवित्तं नातिमज्जेय्य, रुक्खमूलं विचक्खणो”ति ॥ (विसुद्धि० १.३२) ।

अथ सुमेधपण्डितो पण्णसालाय दिट्ठदोसो हुत्वा रुक्खमूलसेनासने लद्धानिसंसो विहरन्तो उत्तरिपि चिन्तेसि —
“आहारत्थाय मे गामगमनं आहारपरियेसनदुक्खं, नाहं केनचि पारिजुज्जेन निक्खमित्वा आहारत्थाय पब्बजितो,
आहारपरियेसनमूलस्स च दुक्खस्स पमाणं नत्थि, यन्नूनाहं पवत्तफलेन यापेय्य”न्ति । इमं पन अत्थविसेसं दीपेन्तो —

३२-३३. “वापितं रोपितं धज्जं, पजहिं निरवसेसतो ।

अनेकगुणसम्पन्नं, पवत्तफलमादियि”न्ति ॥ — आदिमाह ।

तत्थ **वापितन्ति** वपित्वा निष्फन्नं । **रोपितन्ति** रोपित्वा निष्फन्नं, वपनरोपनवसेन दुविधाव सस्सनिष्फत्ति, तं दुविधम्पि अत्तनो अप्पिच्छताय पहाय पवत्तफलेन यापेसिं । **पवत्तफलन्ति** सयमेव पतितफलं । **आदियिन्ति** परिभुज्जिं ।

“पवत्तफलसन्तुट्ठो, अपरायत्तजीविको ।
पहीनाहारलोलुप्पो, होति चातुद्दिसो मुनि ॥

“जहाति रसतण्हज्ज, आजीवो तस्स सुज्झति ।
तस्मा हि नातिमज्जेय्य, पवत्तफलभोजन”न्ति ॥ (विसुद्धि० १.२६ थोकं विसदिसं) —

एवं पवत्तमानो सुमेधपण्डितो नचिरस्सेव अन्तोसत्ताहे अट्ठ समापत्तियो पच्च अभिज्जायो च पापुणि । इममत्थं पकासेन्तेन “तत्थप्पधानं पदहि”न्तिआदि वुत्तं । तत्थ तत्थाति तस्मिं अस्समे । **पधानन्ति** वीरियं, वीरियज्झि पदहितब्बतो पधानभावकरणतो वा “पधान”न्ति वुच्चति । **पदहन्ति** वीरियमारभिं । **निस्सज्जद्धानचङ्कमेति** निस्सज्जाय च ठानेन च चङ्कमेन च ।

सुमेधपण्डितो पन सेय्यं पटिक्खित्वा निसज्जट्टानचङ्कमेहेव रत्तिन्दिवं वीतिनामेत्वा सत्ताहब्भन्तरेयेव अभिज्जाबलं पापुणि । एवं पन अभिज्जाबलं पत्वा सुमेधतापसे समापत्तिसुखेन वीतिनामेन्ते तदा सब्बजनसङ्गहकरो मारबलभयंकरो जाणदीपङ्करो दीपङ्करो नाम सत्था लोके उदपादि ।

सङ्खेपेनेव तस्सायमानुपुब्बिकथा — अयं किर दीपङ्करो नाम महासत्तो समत्तिस पारमियो पूरेत्वा वेस्सन्तरत्तभावसदिसे अत्तभावे ठितो पथविकम्पनादीनि महादानानि दत्वा आयुपरियोसाने तुसितपुरे निब्बत्तित्वा तत्थ यावतायुकं ठत्वा दससहस्सचक्कवाळदेवताहि सन्निपत्तित्वा —

“कालो खो ते महावीर, उप्पज्ज मातुकुच्छियं ।

सदेवकं तारयन्तो, बुज्झस्सु अमतं पद”न्ति ॥ (बु० वं० १.६७) —

वुत्ते ततो सो देवतानं वचनं सुत्वा च पञ्च महाविलोकनानि विलोकेत्वा ततो चुतो रम्मवतीनगरे अत्तनो यसविभूतिया विजितवासुदेवस्स नरदेवस्स सुदेवस्स नाम रज्जो कुले सुमेधाय देविया कुच्छिस्मिं आसाळ्हपुण्णमिया उत्तरासाळ्हनक्खत्तेन पटिसन्धिं गहेत्वा महता परिवारेन परिहरियमानो महादेविया कुच्छिम्हि मणिकूटगतो विय केनचि असुचिना अमक्खितो दस मासे वसित्वा सलिलधरविवरगतो सरदकालचन्दो विय तस्सा उदरतो निक्खमि ।

द्वत्तिस पुब्बनिमित्तानि

तस्स पन दीपङ्करकुमारस्स पटिसन्धिक्खणेपि विजातक्खणेपि द्वत्तिस पुब्बनिमित्तानि पाटिहारियानि पातुरहेसुं । सब्बसब्बज्जुबोधिसत्तेसु मातुकुच्छिं ओक्कमन्तेसु निक्खमन्तेसु सम्बुज्झन्तेसु धम्मचक्कं पवत्तन्तेसूति इमेसु चतूसु ठानेसु द्वत्तिस पाटिहारियानि पवत्तन्तेव । तस्मा मया पाकटत्ता दीपङ्करकुमारस्स जातियं दस्सितानि —

“दीपङ्करे चारुकरे कुमारे, सिवंकरे सन्तिकरेव जाते ।

पकम्पि सङ्कम्पि तदा समन्ता, सहस्ससङ्ख्या दसलोकधातु ॥

“चक्कवाळसहस्सेसु, दससहस्सेव देवता ।

एकस्मिं चक्कवाळस्मिं, तदा सन्निपत्तिसु ता ॥

“बोधिसत्तं महासत्तं, जातमत्तन्तु देवता ।

पठमं पटिगण्हिंसु, पच्छा तं मनुजा पन ॥

“अवादिता केनचि चम्मनद्धा, सुपोक्खरा दुन्दुभियो च वीणा ।

अघट्टितानाभरणानि तस्मिं, खणे समन्ता मधुरं रविंसु ॥

“छिज्जिंसु सब्बत्थ च बन्धनानि, सयं विगच्छिंसु च सब्बरोगा ।

रूपानि पस्सिंसु च जातिअन्धा, सद्दं समन्ता बधिरा सुणिंसु ॥

“अनुस्सतिं जातिजळा मनुस्सा, लभिंसु यानं पदसाव पङ्गुला ।

विदेसयाता सयमेव नावा, सपट्टनं सीधमुपागमिसु ॥

“आकासद्वं भूमिगतञ्च सब्बं, सयं समन्ता रतनं विरोचि ।
निब्बायि घोरे निरये हुतासो, नदीसु तोयमि च नप्पवत्ति ॥

“लोकन्तरे दुक्खनिरन्तरेपि, पभा उळारा विपुला अहोसि ।
तथा तदा सन्ततरङ्गमालो, महासमुद्धो मधुरोदकोयं ॥

“न वायि वातो फरुसो खरो वा, सम्फुल्लपुष्पा तरवो अहेसुं ।
विरोचि चन्दो अधिकं सतारो, न चापि उण्हो सूरियो अहोसि ॥

“खगा नभम्हापि च रुक्खतो च, हट्ठाव हेट्ठा पथविं भजिसु ।
महाचतुद्वीपगतो च मेघो, पवस्सि तोयं मधुरं समन्ता ॥

“ठत्वाव दिब्बे भवने सकस्मिं, पसन्नचित्ता पन देवतायो ।
नच्चिसु गायिसु च वादयिसु, सेळिसु ता केळिमकंसु चेव ॥

“सयं किर द्वारमहाकवाटा, खणेव तस्मिं विवटा अहेसुं ।
महाजने नेव खुदा पिपासा, पीळेसि लोकं किर कञ्चि कञ्चि ॥

“ये निच्चवेरा पन पाणिसङ्घा, ते मेत्तचित्तं परमं लभिसु ।
काका उलूकेहि चरिसु सद्धिं, कोणा वराहेहि अकंसु केळिं ॥

“घोरापि सप्पानमुखापि सप्पा, कीळिसु कामं नकुलेहि सद्धिं ।
गण्हिसु मज्जारसिरेसु यूका, विस्सत्थचित्ता घरमूसिकापि ॥

“बुद्धन्तरेनापि अलद्धतोये, पिसाचलोके विगता पिपासा ।
खुज्जा अहेसुं समचारुकाया, मूगा च वाचं मधुरं लपिसु ॥

“पसन्नचित्ता पन पाणिसङ्घा, तदञ्जमञ्जं पियमालपिसु ।
अस्सा च हेसिसु पहट्ठचित्ता, गज्जिसु मत्ता वरवारणापि ॥

“सुरभिचन्दनचुण्णसमाकुला, कुसुमकुङ्कुमधूपसुगन्धिनी ।
विविधचारुमहद्धजमालिनी, दससहस्सि अहोसि समन्ततो’ति ॥

तत्र हिस्स दससहस्सिलोकधातुकम्पो सब्बञ्जुतञ्जाणपटिलाभस्स पुब्बनिमित्तं, देवतानं एकचक्कवाळे सन्निपातो धम्मचक्कप्पवत्तनकाले एकप्पहारेनेव सन्निपतित्वा धम्मपटिग्गहणस्स पुब्बनिमित्तं, पठमं देवतानं पटिग्गहणं चतुन्नं रूपावचरज्झानानं पटिलाभस्स पुब्बनिमित्तं, पच्छा मनुस्सानं पटिग्गहणं चतुन्नं अरूपावचरज्झानानं पटिलाभस्स

पुब्बनिमित्तं, चम्पनद्धदुन्दुभीनं सयमेव वज्जनं महन्तिया धम्मभेरिया अनुसावनस्स पुब्बनिमित्तं, वीणाभरणानं सयमेव वज्जनं अनुपुब्बविहारपटिलाभस्स पुब्बनिमित्तं, बन्धनानं सयमेव छेदो अस्मिमानसमुच्छेदस्स पुब्बनिमित्तं, महाजनस्स सब्बरोगविगमो चतुसच्चफलपटिलाभस्स पुब्बनिमित्तं, जच्चन्धानं रूपदस्सनं दिब्बचक्खुपटिलाभस्स पुब्बनिमित्तं, बधिरानं सदस्सवनं दिब्बसोतधातुपटिलाभस्स पुब्बनिमित्तं ।

जातिजळानं अनुस्सतुप्पादो चतुसतिपट्टानपटिलाभस्स पुब्बनिमित्तं, पङ्गुलानं पदसा गमनं चतुरिद्विपादपटिलाभस्स पुब्बनिमित्तं, विदेसगतानं नावानं सपट्टनागमनं चतुपटिसम्भिदाधिगमस्स, रतनानं सयमेव विरोचनं धम्मोभासपटिलाभस्स, निरये अग्गिनिब्बायनं एकादसग्गिनिब्बायनस्स, नदीसु तोयस्स नप्पवत्तनं चतुवेसारज्जपटिलाभस्स, लोकन्तरे आलोको अविज्जन्धकारं विधमेत्वा जाणलोकदस्सनस्स, महासमुद्दस्स मधुरोदकता निब्बानरसेन एकरसभावस्स, वातस्स अवायनं द्वासट्ठिदिट्ठिगतभेदनस्स, तरूनं पुष्पितभावो विमुत्तिपुप्फेहि पुष्पितभावस्स पुब्बनिमित्तं ।

चन्दस्स अतिविरोचनं बहुजनकन्तताय पुब्बनिमित्तं, सूरियस्स नातिउण्हविमलभावो कायिकचेतसिकसुखुप्पत्तिया, खगानं नगादीहि पथविगमनं ओवादं सुत्वा महाजनस्स पाणेहि सरणगमनस्स, महतो चतुद्वीपगतमेघस्स पवस्सनं महतो धम्मवस्सस्स, देवतानं सकसकभवनेस्वेव ठत्वा नच्चादीहि कीळनं बुद्धभावं पत्वा उदानुदानस्स, द्वारकवाटानं सयमेव विवरणं अट्ठङ्गिकमग्गद्वारविवरणस्स, खुदापीळनस्स अभावो विमुत्तिसुखेन सुखितभावस्स, वेरीनं मेत्तचित्तपटिलाभो चतुब्रह्मविहारपटिलाभस्स, दससहस्सिलोकधातुया एकधजमालिता अरियधजमालिताय पुब्बनिमित्तं, सेसविसेसा पन सेसबुद्धगुणपटिलाभस्स पुब्बनिमित्तानीति वेदितब्बा ।

अथ दीपङ्करकुमारो महतिया सम्पत्तिया परिचारियमानो अनुक्कमेन भद्दं योब्बनं पत्वा तिण्णं उत्तूनं अनुच्छविकेसु तीसु पासादेसु देवलोकसिरिं विय रज्जसिरिमनुभवन्तो उय्यानकीळाय गमनसमये अनुक्कमेन जिण्णब्याधिमत्तसङ्काते तयो देवदूते दिस्वा सज्जातसंवेगो निवत्तित्वा सुदस्सननगरसदिसविभवसोभं रम्मवती नाम नगरं पाविसि । नगरं पविसित्वा पुन चतुत्थवारे हत्थाचरियं पक्कोसापेत्वा एतदवोच — “अहं, तात, उय्यानदस्सनत्थाय निक्खमिस्सामि हत्थियानानि कप्पापेही”ति । सो “साधु, देवा”ति पटिसुणित्वा चतुरासीतिहत्थिसहस्सानि कप्पापेसि । अथ विस्सकम्मो नाम देवपुत्तो बोधिसत्तं नानाविरागवसननिवासनं आमुक्कमुत्ताहारकेयूरं रुचिरनवकनककटकमकुटकुण्डलधरं परमसुरभिकुसुममालसमलङ्कृतसिरोरुहं समलङ्करि किर । अथ दीपङ्करकुमारो देवकुमारो विय चतुरासीतिया हत्थिसहस्सेहि परिवुतो हत्थिक्खन्धवरगतो महता बलकायेन परिवुतो रतिजननं उय्यानं पविसित्वा हत्थिक्खन्धतो ओरुहं तं उय्यानमनुसञ्चरित्वा परमरुचिरदस्सने सकहदयसीतले सिलातले निसीदित्वा पब्बज्जाय चित्तं उप्पादेसि । तङ्खणज्जेव सुद्धावासखीणासवो महाब्रह्मा अट्ठ समणपरिक्खारे आदाय महापुरिसस्स चक्खुपथे पातुरहोसि ।

महापुरिसो तं दिस्वा — “किमिद”न्ति पुच्छित्वा, “समणपरिक्खारो”ति सुत्वा अलङ्कारभण्डं ओमुञ्चित्वा पसाधनभण्डागारिकस्स हत्थे दत्वा मङ्गलखगमादाय सद्धिं मकुटेन केसे छिन्दित्वा अन्तलिक्खे आकासे उक्खिपि । अथ सक्को देवराजा सुवण्णचङ्कोटकेन तं केसमकुटं आदाय सिनेरुमुद्धनि तियोजनप्पमाणं इन्दनीलमणिमयं मकुटचेतियं नाम अकासि । अथ महापुरिसो देवदत्तियं अरहत्तधजं कासावं परिदहित्वा साटकयुगं आकासे खिपि । तं ब्रह्मा पटिग्गहेत्वा ब्रह्मलोके द्वादसयोजनिकं सब्बरतनमयं चेतियमकासि । दीपङ्करकुमारं पन पब्बजन्तं एका पुरिसकोटिं अनुपब्बजि । ताय पन परिसाय परिवुतो बोधिसत्तो दस मासे पधानचरियं अचरि । अथ विसाखपुण्णमाय अज्जतरं नगरं पिण्डाय पाविसि ।

तस्मिं किर नगरे तं दिवसं देवतानं बलिकरणत्थाय निरुदकपायासं पचिसु । तस्स पन महासत्तस्स सपरिसस्स पिण्डाय

पविट्टस्स मनुस्सा अदंसु । तं किर सब्बेसं कोटिसङ्ख्यायानं भिक्खून् परियत्तं अहोसि । महापुरिसस्स पन पत्ते देवता दिब्बोजं पक्खिपिंसु । तं परिभुज्जित्वा तत्थेव सालवने दिवाविहारं वीतिनामेत्वा सायन्हसमये पटिसल्लाना वुट्ठाय गणं विस्सज्जेत्वा **सुनन्देन** नामाजीवकेन दिन्ना अट्ठ तिणमुट्ठियो गहेत्वा पिप्फलिबोधिरुक्खमूलं गन्त्वा तिणसन्थरं सन्थरित्वा नवुत्तिहत्यं बोधिरुक्खं पिट्ठितो कत्वा पल्लङ्कं आभुजित्वा चतुरङ्गवीरियं अधिट्ठित्वा बोधिरुक्खमूले निसीदि ।

ततो मारबलं विधमित्वा रत्तिया पठमयामे पुब्बेनिवासं अनुस्सरित्वा मज्झिमयामे दिब्बचक्खुं विसोधेत्वा पच्छिमयामे अनुलोमपटिलोमवसेन पच्चयाकारं सम्मसित्वा आनापानचतुत्थज्झानं समापज्जित्वा ततो वुट्ठाय पञ्चसु खन्धेसु अभिनिविसित्वा उदयब्बयवसेन समपज्जास लक्खणानि दिस्वा याव गोत्रभुजाणं विपस्सनं वट्ठेत्वा अरुणोदये अरियमग्गेन सकलबुद्धगुणे पटिविज्जित्वा बुद्धसीहनादं नदित्वा सत्तसत्ताहं बोधिसमीपेयेव वीतिनामेत्वा ब्रह्मनो धम्मदेसनं पटिज्जाय **सुनन्दारामे** धम्मचक्कं पवत्तेत्वा कोटिसतानं देवमनुस्सानं धम्मामतं पायेत्वा चतुर्द्वीपिकमहामेघो विय धम्मवस्सं वस्सेन्तो महाजनस्स बन्धनमोक्खं करोन्तो जनपदचारिकं विचरि ।

तदा किर सुमेधपण्डितो समापत्तिसुखेन वीतिनामेन्तो नेव पथविकम्पनमद्दस न तानि निमित्तानि । तेन वुत्तं —

३४. “एवं मे सिद्धिप्पत्तस्स, वसीभूतस्स सासने ।
दीपङ्करो नाम जिनो, उप्पज्जि लोकनायको ॥

३५. “उप्पज्जन्ते च जायन्ते, बुज्जन्ते धम्मदेसने ।
चतुरो निमित्ते नादसं, ज्ञानरतिसमप्पितो”ति ॥

तत्थ एवन्ति इदानीं वत्तब्बं निदस्सेति । मेति मम । **सिद्धिप्पत्तस्सा**ति पज्चाभिज्जासिद्धिप्पत्तस्स । **वसीभूतस्सा**ति भूतवसिस्स, चिण्णवसीभावमुपगतस्साति अत्थो । **सासने**ति विवेकमानसानं सासने, अनादरलक्खणे सामिवचनं दट्ठब्बं । **जिनो**ति किलेसारिजयनेन जिनो ।

उप्पज्जन्तेति पटिसन्धिगहणे । **जायन्ते**ति मातुकुच्छितो निक्खमने । **बुज्जन्ते**ति अनुत्तरं सम्मासम्बोधिं अभिसम्बुज्जन्ते । **धम्मदेसने**ति धम्मचक्कपवत्तने । **चतुरो निमित्ते**ति चत्तारि निमित्तानि । दीपङ्करस्स दसबलस्स पटिसन्धि-जाति-बोधि-धम्मचक्कपवत्तनेसु चतूसु ठानेसु दससहस्सिलोकधातुकम्पनादीनि निमित्तानीति अत्थो । एत्थाह — तानि पन बहूनि निमित्तानि, कस्मा “चतुरो निमित्ते”ति वुत्तं, अयुत्तं ननूति? नायुत्तं, यदिपि एतानि बहूनि निमित्तानि, चतूसु ठानेसु पन पवत्तता “चतुरो निमित्ते”ति वुत्तं । **नादसन्ति** नादसिं । इदानीं तेसं चतुन्नं निमित्तानं अदस्सने कारणं निद्विसन्तो “**ज्ञानरतिसमप्पितो**”ति आह । **ज्ञानरती**ति समापत्तिसुखस्सेतं अधिवचनं । ज्ञानरतिया समप्पितत्ता समङ्गीभूतत्ता तानि निमित्तानि नादसन्ति अत्थो ।

अथ तस्मिं काले दीपङ्करदसबलो चतूहि खीणासवसतसहस्सेहि परिवुत्तो अनुपुब्बेन चारिकं चरमानो परमरम्मं रम्मं नाम नगरं पत्वा **सुदस्सनमहाविहारे** पटिवसति । रम्मनगरवासिनो “दीपङ्करो किर दसबलो अनुत्तरं सम्मासम्बोधिं पत्वा पवत्तितवरधम्मचक्को अनुपुब्बेन चारिकं चरमानो रम्मनगरं पत्वा सुदस्सनमहाविहारे पटिवसती”ति सुत्वा सप्पिआदीनि भेसज्जानि गहेत्वा भुत्तपातरासा सुद्धुत्तरासङ्गा पुप्फधूपगन्धहत्था येन बुद्धो तेनुपसङ्कमिंसु, उपसङ्कमित्वा सत्थारं वन्दित्वा पुप्फादीहि पूजेत्वा एकमन्तं निसीदित्वा अतिमधुरं धम्मकथं सुत्वा स्वातनाय भगवन्तं निमन्तेत्वा उट्ठायासना दसबलं

पदक्खिणं कत्वा पक्कमिंसु ।

ते पुनरिवसे असदिसमहादानं सज्जेत्वा मण्डपं कारेत्वा विमलकोमलेहि नीलुप्पलेहि छादेत्वा चतुज्जातिगन्धेन परिभण्डं कारेत्वा लाजपञ्चमानि सुरभिकुसुमानि विकिरित्वा मण्डपस्स चतूसु कोणेषु सीतलमधुरवारिपुण्णा चाटियो ठपेत्वा कदलिपण्णेहि पिदहित्वा मण्डपोपरि जयसुमनकुसुमसदिसं परमरुचिरदस्सनं चेलवितानं बन्धित्वा सुवण्णमणिरजततारकाहि रचयित्वा तत्थ गन्धदामपुष्पदामपत्तदामरतनदामानि ओलम्बेत्वा धूपेहि दुद्धिनं कत्वा सकलञ्च तं रम्मं रम्मनगरं सम्मट्ठं सफलकदलियो च पुष्पसमलङ्कते पुण्णघटे च ठपापेत्वा नानाविरागा धजपटाकायो च समुस्सापेत्वा महावीथिया उभोसु पस्सेसु साणिपाकारेहि परिक्रिपित्वा दीपङ्करदसबलस्स आगमनमग्गं अलङ्करोन्ता उदकपरिभिन्नद्वानेसु पंसुं पक्खिपित्वा चिक्खल्लकम्पि पथविं असमं समं कत्वा मुत्तासदिसाहि वालुकाहि आकिरन्ति, लाजपञ्चमेहि च पुप्फेहि आकिरन्ति, सफलकदलिकमुके च पतिट्ठापेन्ति ।

अथ तस्मिं काले सुमेधतापसो अत्तनो अस्समपदतो उगगन्त्वा रम्मनगरवासीनं तेसं मनुस्सानं उपरिभागेन आकासेन गच्छन्तो ते हट्ठपहट्ठे मग्गं सोधेन्ते च अलङ्करोन्ते च दिस्वा — “किं नु खो कारण”न्ति चिन्तेत्वा सब्बेसं पस्सन्तानञ्जेव आकासतो ओरुह एकमन्ते ठत्वा ते मनुस्से पुच्छि — “अम्भो! कस्सत्थाय तुम्हे इमं मग्गं सोधेथा”ति? तेन वुत्तं —

३६. “पच्चन्तदेसविसये, निमन्तेत्वा तथागतं ।

तस्स आगमनं मग्गं, सोधेन्ति तुट्ठमानसा ॥

३७. “अहं तेन समयेन, निक्खमित्वा सकस्समा ।

धुनन्तो वाकचीरानि, गच्छामि अम्बरे तदा ॥

३८. “वेदजातं जनं दिस्वा, तुट्ठहट्ठं पमोदितं ।

ओरोहित्वान गगना, मनुस्से पुच्छि तावदे ॥

३९. “तुट्ठहट्ठो पमुदितो, वेदजातो महाजनो ।

कस्स सोधीयति मग्गो, अज्जसं वट्टमायन”न्ति ॥

तत्थ पच्चन्तदेसविसयेति मज्झिमदेसस्सेव एकपस्से पच्चन्तदेससज्जिते जनपदे । तस्स आगमनं मग्गन्ति तेन आगन्तब्बं मग्गन्ति अत्थो । अहं तेन समयेनाति अहं तस्मिं समये, भुम्मत्थे चेतं करणवचनं दट्ठब्बं । सकस्समाति अत्तनो अस्समपदतो निक्खमित्वा । धुनन्तोति ओधुनन्तो । “तेन समयेन” च, “तदा” चाति इमेसं द्विन्नं पदानं एकत्थत्ता पुरिमस्स निक्खमनकिरियाय पच्छिमस्स च गमनकिरियाय सद्धिं सम्बन्धो वेदितब्बो, इतरथा पुनरुत्तिदोसा न मुच्यति । तदाति तस्मिं समये ।

वेदजातन्ति सज्जातसोमनस्सं । तुट्ठहट्ठं पमोदितन्ति इमानि तीणि पदानि अज्जमज्जवेवचनानि अज्जमज्जस्स अत्थदीपनानि । अथ वा सुखेन तुट्ठं, पीतिया हट्ठं, पामोज्जेन पमुदितं । ओरोहित्वानाति ओतरित्वा । मनुस्से पुच्छीति मानुसे पुच्छि । अयमेव वा पाठो । तावदेति तदा, तद्धुणयेवाति अत्थो । इदानीं पुच्छितमत्थं दस्सेन्तेन “तुट्ठहट्ठो पमुदितो”तिआदि वुत्तं । तत्थ अयं महाजनो तुट्ठहट्ठो पमोदितहट्ठो हुत्वा मग्गं सोधेति, किं कारणा सोधेति, कस्सत्थाय वा

सोधेतीति? एवं “सोधेति” सद्दं आहरित्वा अत्थो दट्ठब्बो, इतरथा न युज्जति । सोधीयतीति सुद्धभावो करीयति ।
मग्गो अज्जसं वटुमायनन्ति मग्गस्सेवेतानि वेवचनानि ।

एवं तेन सुमेधतापसेन पुट्ठा ते मनुस्सा आहंसु — “भन्ते सुमेध, किं न जानाथ दीपङ्करो नाम बुद्धो अनुत्तरं सम्मासम्बोधिं पत्वा पवत्तितवरधम्मचक्रो जनपदचारिकं चरमानो अनुक्कमेन अम्हाकं नगरं पत्वा सुदस्सनमहाविहारे पटिवसति, मयं तं भगवन्तं निमन्तयित्वा तस्सेव बुद्धस्स भगवतो आगमनमग्गं सोधेमा”ति । ततो तं सुत्वा सुमेधपण्डितो चिन्तेसि — “बुद्धोति खो पनेस घोसोपि दुल्लभो, पगेव बुद्धुप्पादो, तेन हि मयापि इमेहि मनुस्सेहि सद्धिं दसबलस्स आगमनमग्गं सोधेतुं वट्टती”ति । सो ते मनुस्से आह — “सचे, भो, तुम्हे इमं मग्गं बुद्धस्स सोधेथ, मय्हमि एकं ओकासं देथ, अहमि तुम्हेहि सद्धिं बुद्धस्स मग्गं सोधेस्सामी”ति । ततो ते “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा — “अयं सुमेधपण्डितो महिद्धिको महानुभावो”ति जानमाना दुब्बिसोधनं उदकसम्भिन्नं अतिविय विसमं एकं ओकासं सल्लक्खेत्वा — “इमं ओकासं तुम्हे सोधेथ अलङ्करोथ चा”ति अदंसु । ततो सुमेधपण्डितो बुद्धारम्भणं पीतिं उप्पादेत्वा चिन्तेसि — “अहं पन इमं ओकासं इद्धिया परमदस्सनीयं कातुं प्होमि, एवं कते पन मं न परितोसेस्सति । अज्ज पन मया कायवेय्यावच्चं कातुं वट्टती”ति पंसुं आहरित्वा तं पदेसं पूरेति ।

तस्स पन तस्मिं पदेसे असोधिते विष्णकतेयेव रम्मनगरवासिनो मनुस्सा भगवतो कालमारोचेसुं — “निद्धितं, भन्ते, भत्त”न्ति । एवं तेहि काले आरोचिते दसबलो जयसुमनकुसुमसदिसवण्णं दुपट्टचीवरं तिमण्डलं पटिच्छादेत्वा निवासेत्वा तस्सुपरि सुवण्णपामङ्गेन जयसुमनकुसुमकलापं परिक्खिपन्तो विय विज्जुलतासस्सिरिकं कायबन्धनं बन्धित्वा कनकगिरिसिखरमत्थके लाखारसं परिसिञ्चन्तो विय सुवण्णचेतियं पवाळजालेन परिक्खिपन्तो विय च सुवण्णग्घिकं रत्तकम्बलेन पटिमुञ्चन्तो विय च सरदसमयरजनिकरं रत्तवलाहकेन पटिच्छादेन्तो विय च लाखारसेन तिन्तिकिसुककुसुमसदिसवण्णं रत्तवरपंसुकूलचीवरं पारुपित्वा गन्धकुटिद्वारतो कञ्चनगुहतो सीहो विय निक्खमित्वा गन्धकुटिपमुखे अट्ठासि । अथ सब्बे भिक्खू अत्तनो अत्तनो पत्तचीवरमादाय भगवन्तं परिवारयिंसु । ते पन परिवारेत्वा ठिता भिक्खू एवरूपा अहेसुं —

“अप्पिच्छा पन सन्तुट्ठा, वत्तारो वचनक्खमा ।
पविवित्ता असंसट्ठा, विनीता पापगरहिनो ॥

“सब्बेपि सीलसम्पन्ना, समाधिज्झानकोविदा ।
पज्जाविमुत्तिसम्पन्ना, तिपज्जचरणायुता ॥

“खीणासवा वसिप्पत्ता, इद्धिमन्तो यसस्सिनो ।
सन्तिन्द्रिया दमप्पत्ता, सुद्धा खीणपुनब्भवा”ति ॥

इति भगवा सयं वीतरागो वीतरागेहि वीतदोसो वीतदोसेहि वीतमोहो वीतमोहेहि परिवुतो अतिविय विरोचित्थ । अथ सत्था महानुभावानं खीणासवानं छळभिज्जानं चतूहि सतसहस्सेहि परिवुतो मरुगणपरिवुतो दससतनयनो विय ब्रह्मगणपरिवुतो हारितमहाब्रह्मा विय च अपरिमितसमयसमुपचितकुसलबलजनिताय अनोपमाय बुद्धलीळाय तारागणपरिवुतो सरदसमयरजनिकरो विय च गगनतलं तं मग्गं अलङ्कृतपटियत्तं पटिपज्जि ।

“सुवण्णवण्णाय पभाय धीरो, सुवण्णवण्णे किर मग्गरुक्खे ।
सुवण्णवण्णे कुसुमे करोन्तो, सुवण्णवण्णो पटिपज्जि मग्गं” ॥

सुमेधतापसोपि तेन अलङ्कृतपटियत्तेन मग्गेन आगच्छन्तस्स दीपङ्करस्स भगवतो द्रुत्तिसमहापुरिसलक्खणपटिमण्डितं असीतिया अनुब्यञ्जनेहि अनुरज्जितं ब्यामप्पभाय परिक्खेपं सस्सिरिकं इन्दनीलमणिसदिसं आकासे नानप्पकारा विज्जुलता विय छब्बण्णबुद्धरस्मियो विस्सज्जेन्तं रूपसोभगगप्पत्तं अत्तभावं अक्खीनि उम्मीलेत्वा ओलोकेत्वा — “अज्ज मया दसबलस्स जीवितपरिच्चागं कातुं वट्ठती”ति, “मा भगवा कलले अक्कमि, मणिमयफलकसेतुं अक्कमन्तो विय सद्धिं चतूहि खीणासवसतसहस्सेहि मम पिट्ठिं अक्कमन्तो गच्छतु, तं मे भविस्सति दीघरत्तं हिताय सुखाया”ति केसे मोचेत्वा अजिनजटावाकचीरानि काळवण्णे कलले पत्थरित्वा तत्थेव कललपिट्ठे निपज्जि । तेन वुत्तं —

४०. “ते मे पुट्ठा वियाकंसु, बुद्धो लोके अनुत्तरो ।
दीपङ्करो नाम जिनो, उप्पज्जि लोकनायको ।
तस्स सोधीयति मग्गो, अज्जसं वट्टमायनं ॥
४१. “बुद्धोति वचनं सुत्वान, पीति उप्पज्जि तावदे ।
बुद्धो बुद्धोति कथयन्तो, सोमनस्सं पवेदयिं ॥
४२. “तत्थ ठत्वा विचिन्तेसिं, तुट्ठो संविग्गमानसो ।
इध बीजानि रोपिस्सं, खणो वे मा उपच्चगा ॥
४३. “यदि बुद्धस्स सोधेथ, एकोकासं ददाथ मे ।
अहम्पि सोधयिस्सामि, अज्जसं वट्टमायनं ॥
४४. “अदंसु ते ममोकासं, सोधेतुं अज्जसं तदा ।
बुद्धो बुद्धोति चिन्तेन्तो, मग्गं सोधेमहं तदा ॥
४५. “अनिट्ठिते ममोकासे, दीपङ्करो महामुनि ।
चतूहि सतसहस्सेहि, छळभिज्जेहि तादिहि ।
खीणासवेहि विमलेहि, पटिपज्जि अज्जसं जिनो ॥
४६. “पच्चुगमना वत्तन्ति, वज्जन्ति भेरियो बहू ।
आमोदिता नरमरू, साधुकारं पवत्तयुं ॥
४७. “देवा मनुस्से पस्सन्ति, मनुस्सापि च देवता ।
उभोपि ते पज्जलिका, अनुयन्ति तथागतं ॥
४८. “देवा दिब्बेहि तुरियेहि, मनुस्सा मानुसेहि च ।

उभोपि ते वज्जयन्ता, अनुयन्ति तथागतं ॥

४९. “दिब्बं मन्दारवं पुष्पं, पदुमं पारिच्छत्तकं ।
दिसोदिसं ओकिरन्ति, आकासनभगता मरू ॥

५०. “दिब्बं चन्दनचुण्णञ्च, वरगन्धञ्च केवलं ।
दिसोदिसं ओकिरन्ति, आकासनभगता मरू ॥

५१. “चम्पकं सरलं नीपं, नागपुन्नागकेतलं ।
दिसोदिसं उक्खिपन्ति, भूमितलगता नरा ॥

५२. “केसे मुञ्चित्वाहं तत्थ, वाकचीरञ्च चम्मकं ।
कलले पत्थरित्वान, अवकुज्जो निपज्जहं ॥

५३. “अक्कमित्वान मं बुद्धो, सह सिस्सेहि गच्छतु ।
मा नं कलले अक्कमित्थ, हिताय मे भविस्सती”ति ॥

तत्थ **वियाकंसूति** ब्याकरिंसु । “दीपङ्करो नाम जिनो, तस्स सोधीयति पथो”तिपि पाठो । **सोमनस्सं पवेदयिन्ति** सोमनस्समनुभवन्ति अत्थो । **तत्थ ठत्वा**ति यस्मिं पदेसे आकासतो ओतरि, तत्थेव ठत्वा । **संविग्गमानसोति** पीतिविम्हितमानसो । **इथा**ति इमस्मिं दीपङ्करे पुज्जक्खेत्ते । **बीजानी**ति कुसलबीजानि । **रोपिस्सन्ति** रोपिस्सामि । **खणोति** अट्ठक्खणविरहितो नवमो खणसन्निपातो । अतिदुल्लभो सो मया पटिलद्धो । **वे**ति निपातमत्तं । **मा उपच्चगा**ति सो मा अच्चगमा, मा अतिक्कमीति अत्थो । **ददाथा**ति देथ । **ते**ति ये मे पुट्ठा मनुस्सा, तेति अत्थो । **सोधेमहं तदा**ति सोधेमि अहं तदा । **अनिट्ठिते**ति अपरियोसिते विप्पकते । **खीणासवेही**ति एत्थ चत्तारो आसवा — कामासवो, भवासवो, दिट्ठासवो, अविज्जासवोति (चूळनि० जतुकण्णिमाणवपुच्छनिद्देस ६९) इमे चत्तारो आसवा येसं खीणा पहीना समुच्छिन्ना पटिप्पस्सद्धा अभब्बुप्पत्तिका जाणग्गिना दट्ठा, ते खीणासवा, तेहि खीणासवेहि । खीणासवत्तायेव **विमलेहि** ।

देवा मनुस्से पस्सन्तीति एत्थ देवानं मनुस्सदस्सने वत्तब्बं नत्थि, पकतिदस्सनवसेन पन यथा मनुस्सा इध ठत्वा पस्सन्ति, एवं देवापि मनुस्से पस्सन्तीति अत्थो । **देवता**ति देवे । **उभोपी**ति उभो देवमनुस्सा । **पज्जलिका**ति कतपज्जलिका, उभोपि हत्थे सिरसि पतिट्ठापेत्वाति अत्थो । **अनुयन्ति तथागतन्ति** तथागतस्स पच्छतो यन्ति, अनुयोगे सति सामिअत्थे उपयोगवचनं होतीति लक्खणं । तेन वुत्तं “अनुयन्ति तथागत”न्ति । **वज्जयन्ता**ति वादेन्ता ।

मन्दारवन्ति मन्दारवपुष्पं । **दिसोदिसन्ति** दिसतो दिसतो । **ओकिरन्ती**ति अवकिरन्ति । **आकासनभगता**ति आकाससङ्घाते नभसि गता । अथ वा आकासं गता सग्गगताव । “नभो”ति हि सग्गो वुच्चति । **मरू**ति अमरा । **सरलन्ति** सरलतरुकुसुमं । **नीपन्ति** कदम्बपुष्पं । **नागपुन्नागकेतकन्ति** नागपुन्नागकेतकपुष्पानि च । **भूमितलगता**ति भूमिगता ।

केसे मुञ्चित्वाहन्ति अहं केसे बद्धा कलापकुटिलजटा मुञ्चित्वा, विप्पकिरित्वाति अत्थो । **तत्था**ति मय्हं दिन्ने ओकासे । **चम्मकन्ति** चम्मक्खण्डं । **कलले**ति चिक्खल्लकदमे । **अवकुज्जो**ति अधोमुखो हुत्वा । **निपज्जहन्ति** निपज्जिं

अहं । मा नन्ति एत्थ माति पटिसेधत्थे निपातो । नन्ति पदपूरणत्थे निपातो, बुद्धो कलले मा अवकमित्थाति अत्थो ।
हिताय मे भविस्सतीति तं कलले अनवकमनं दीघरत्तं मम हितत्थाय भविस्सतीति । “सुखाय मे भविस्सती”तिपि पाठो ।

ततो सुमेधपण्डितो कललपिट्ठे निपन्नो एवं चिन्तेसि — “सचाहं इच्छेय्यं सब्बकिलेसे झापेत्वा सङ्घनवको हुत्वा
रम्मनगरं पविसेय्यं, अज्जातकवेसेन पन मे किलेसे झापेत्वा निब्बानप्पत्तिया किच्चं नत्थि, यन्नूनाहं दीपङ्करदसबलो विय
परमाभिसम्बोधिं पत्वा धम्मनावं आरोपेत्वा महाजनं संसारसागरा उत्तारेत्वा पच्छा परिनिब्बायेय्यं, इदं मे पतिरूप”न्ति ।
ततो अट्ठ धम्मे समोधानेत्वा बुद्धभावाय अभिनीहारं कत्वा निपज्जि । तेन वुत्तं —

५४. “पथवियं निपन्नस्स, एवं मे आसि चेतसो ।

इच्छमानो अहं अज्ज, किलेसे झापये मम ॥

५५. “किं मे अज्जातवेसेन, धम्मं सच्छिकतेनिध ।

सब्बज्जुतं पापुणित्वा, बुद्धो हेस्सं सदेवके ॥

५६. “किं मे एकेन तिण्णेन, पुरिसेन थामदस्सिना ।

सब्बज्जुतं पापुणित्वा, सन्तारेस्सं सदेवकं ॥

५७. “इमिना मे अधिकारेन, कतेन पुरिसुत्तमे ।

सब्बज्जुतं पापुणित्वा, तारेमि जनतं बहुं ॥

५८. “संसारसोतं छिन्दित्वा, विद्धंसेत्वा तयो भवे ।

धम्मनावं समारुह, सन्तारेस्सं सदेवक”न्ति ॥

तत्थ पथवियं निपन्नस्साति पुथविया निपन्नस्स । अयमेव वा पाठो । चेतसोति चेतसो परिवितक्को अहोसीति
अत्थो । “एवं मे आसि चेतना”तिपि पाठो । इच्छमानोति आकङ्क्षमानो । किलेसेति किलिस्सन्ति उपतापेन्तीति किलेसा,
रागादयो दस । झापयेति झापेय्यं, मम किलेसे झापये अहन्ति अत्थो ।

किन्ति पटिक्खेपवचनं । अज्जातवेसेनाति अपाकटवेसेन, अविज्जातेन पटिच्छन्नेन । इध पन भिक्खू विय
आसवक्खयं कत्वा किं, बुद्धकरे धम्मे पूरेत्वा पटिसन्धिजातिबोधिधम्मचक्कप्पवत्तनेसु महापथविकम्पनं कत्वा बुद्धो
बोधेता, तिण्णो तारेता, मुत्तो मोचेता भवेय्यन्ति अधिप्पायो । सदेवकेति सदेवके लोके ।

थामदस्सिनाति अत्तनो थामबलं पस्समानेन । सन्तारेस्सन्ति सन्तारेस्सामि । सदेवकन्ति सदेवकं सत्तनिकायं,
सदेवकं लोकं वा । अधिकारेनाति अधिविसिद्धेन कारेन, बुद्धस्स मम जीवितं परिच्चजित्वा कललपिट्ठे सयनेनाधिकारेनाति
अत्थो ।

संसारसोतन्ति कम्मकिलेसवसेन योनिगतिविज्जाणट्ठितिनवसत्तावासेसु इतो चितो च संसरणं संसारो । यथाह —

“खन्धानञ्च पटिपाटि, धातुआयतनानञ्च ।

अब्बोच्छिन्नं वत्तमाना, संसारोति पवुच्चती'ति ॥ (विसुद्धिं २.६१९; दी० नि० अट्ठं २.९५ अपसादनावण्णना;
सं० नि० अट्ठं २.२.६०; अ० नि० अट्ठं २.४.१९९; ध० सं० अट्ठं निदानकथा; विभ० अट्ठं २२६
सङ्खापदनिद्देस; सु० नि० अट्ठं २.५२३; उदा० अट्ठं ३९; इतिवु० अट्ठं १४, ५८; थेरगा० अट्ठं १.६७, ९९;
चूळनि० अट्ठं ६; पटि० म० अट्ठं २.१.११७) ।

संसारो च सो सोतं चेति संसारसोतं, तं संसारसोतं । अथ वा संसारस्स सोतं **संसारसोतं**, संसारकारणं तण्हासोतं
छिन्दित्वाति अत्थो । **तयो भवेति** कामरूपारूपभवे । तिभवनिब्बत्तककम्मकिलेसा तयो भवाति अधिप्पेता । **धम्मनावन्ति**
अरियं अट्ठङ्गिकं मग्गं । सो हि चतुरोघुत्तरणट्ठेन “धम्मनावा”ति वुच्चति । **समारुह्वाति** आरुह । **सन्तारेस्सन्ति**
सन्तारेस्सामि । यस्मा पन बुद्धत्तं पत्थेन्तस्स —

५९. “मनुस्सत्तं लिङ्गसम्पत्ति, हेतु सत्थारदस्सनं ।
पब्बज्जा गुणसम्पत्ति, अधिकारो च छन्दता ।
अट्ठधम्मसमोधाना, अभिनीहारो समिज्झति” ॥

तत्थ **मनुस्सत्तन्ति** मनुस्सत्तभावेयेव ठत्वा बुद्धत्तं पत्थेन्तस्स पत्थना समिज्झति, न नागजातिआदीसु ठितानं ।
कस्माति चे? अहेतुकभावतो ।

लिङ्गसम्पत्तीति मनुस्सत्तभावे वत्तमानस्सापि पुरिसलिङ्गे ठितस्सेव पत्थना समिज्झति, न इत्थिया वा
पण्डकनपुंसकउभतोब्यञ्जनकानं वा समिज्झति । कस्माति चे? लक्खणपारिपूरिया अभावतो । वुत्तज्जेतं — “अट्ठानमेतं,
भिक्खवे, अनवकासो, यं इत्थी अरहं अस्स सम्मासम्बुद्धो”ति (म० नि० ३.१३०; अ० नि० १.२७९; विभ० ८०९)
वित्थारो । तस्मा इत्थिलिङ्गे ठितस्स मनुस्सजातिकस्सापि पत्थना न समिज्झति ।

हेतूति पुरिसस्सापि तस्मिं अत्तभावे अरहत्तप्पत्तिया हेतुसम्पन्नस्सेव पत्थना समिज्झति, नो इतरस्स ।

सत्थारदस्सनन्ति सचे जीवमानकबुद्धस्सेव सन्तिके पत्थेति पत्थना समिज्झति । परिनिब्बुते भगवति चेतियस्स
सन्तिके वा बोधिरुक्खमूले वा पटिमाय वा पच्चेकबुद्धबुद्धसावकानं वा सन्तिके पत्थना न समिज्झति । कस्मा?
भब्बाभब्बके जत्वा कम्मविपाकपरिच्छेदकजाणेन परिच्छिन्दित्वा ब्याकातुं असमत्थत्ता । तस्मा बुद्धस्स सन्तिकेयेव पत्थना
समिज्झति ।

पब्बज्जाति बुद्धस्स भगवतो सन्तिके पत्थेन्तस्सापि कम्मकिरियवादीसु तापसेसु वा भिक्खूसु वा पब्बजितस्सेव
पत्थना समिज्झति, नो गिहिलिङ्गे ठितस्स । कस्मा? पब्बजितायेव हि बोधिसत्ता सम्बोधिं अधिगच्छन्ति, न गहट्ठा । तस्मा
आदिमिहि पणिधानकालेपि पब्बजितेनेव भवितब्बं ।

गुणसम्पत्तीति पब्बजितस्सापि अट्ठसमापत्तिलाभिनो पञ्चाभिज्जस्सेव समिज्झति, न पन इमाय गुणसम्पत्तिया
विरहितस्स । कस्मा? निग्गुणस्स तदभावतो ।

अधिकारोति गुणसम्पन्नेनापि येन अत्तनो जीवितं बुद्धानं परिच्चत्तं होति, तस्स इमिना अधिकारेन सम्पन्नस्सेव
समिज्झति, न इतरस्स ।

छन्दताति अभिनीहारसम्पन्नस्सापि यस्स बुद्धकारकधम्मनं अत्थाय महन्तो छन्दो वायामो च उस्साहो च परियेडि च, तस्सेव समिज्झति, न इतरस्स । तत्रिदं छन्दमहन्तताय ओपम्मं — सचे हि एवमस्स, “यो पन सकलचक्कवाळगब्भं एकोदकीभूतं अत्तनो बाहुबलेन उत्तरित्वा पारं गन्तुं समत्थो, सो बुद्धत्तं पापुणाति । यो पनिमं अत्तनो दुक्करं न मज्जति ‘अहं इमं उत्तरित्वा पारं गमिस्सामी’”ति एवं महता छन्देन उस्साहेन समन्नागतो होति, तस्स पत्थना समिज्झति, न इतरस्स (सु० नि० अट्ठ० १.खग्गविसाणसुत्तवण्णना; अप० अट्ठ० १.दूरेनिदान, सुमेधकथा; चरिया० अट्ठ० पकिण्णककथा) ।

सुमेधपण्डितो पन इमे अट्ठ धम्मे समोधानेत्वाव बुद्धभावाय अभिनीहारं कत्वा निपज्जि । दीपङ्करोपि भगवा आगन्त्वा सुमेधपण्डितस्स सीसभागे ठत्वा कललपिट्ठे निपन्नं सुमेधतापसं दिस्वा — “अयं तापसो बुद्धत्ताय अभिनीहारं कत्वा निपन्नो, इज्झिस्सति नु खो एतस्स पत्थना, उदाहु नो”ति अनागतंसजाणं पेसेत्वा उपधारेन्तो — “इतो कप्पसतसहस्साधिकानि चत्तारि असङ्ख्येय्यानि अतिक्कमित्वा गोतमो नाम बुद्धो भविस्सती”ति जत्वा ठितकोव परिसमज्जे ब्याकासि — “पस्सथ नो, तुम्हे भिक्खवे, इमं उगगतपं तापसं कललपिट्ठे निपन्न”न्ति । “एवं, भन्ते”ति । अयं बुद्धत्ताय अभिनीहारं कत्वा निपन्नो, समिज्झिस्सति इमस्स तापसस्स पत्थना, अयज्हि इतो कप्पसतसहस्साधिकानं चतुन्नं असङ्ख्येय्यानं मत्थके गोतमो नाम बुद्धो लोके भविस्सति । तस्मिं पनस्स अत्तभावे कपिलवत्थु नाम नगरं निवासो भविस्सति, महामाया नाम देवी माता, सुद्धोदनो नाम राजा पिता, उपतिस्सो च कोलितो च द्वे अग्गसावका, आनन्दो नाम उपट्ठाको, खेमा च उप्पलवण्णा च द्वे अग्गसाविका भविस्सन्ति । अयं परिपक्कजाणो हुत्वा महाभिनिक्खमनं निक्खमित्वा महापधानं पदहित्वा निग्रोधमूले सुजाताय नाम कुमारिया दिन्नं पायासं पटिग्गहेत्वा नेरञ्जराय तीरे परिभुज्जित्वा बोधिमण्डं आरुह्य अस्सत्थरुक्खमूले अभिसम्बुज्झिस्सतीति । तेन वुत्तं —

६०. “दीपङ्करो लोकविदू, आहुतीनं पटिग्गहो ।
उस्सीसके मं ठत्वान, इदं वचनमब्रवि ॥

६१. “पस्सथ इमं तापसं, जटिलं उगगतापनं ।
अपरिमेय्यितो कप्पे, बुद्धो लोके भविस्सति ॥

६२. “अहू कपिलव्हाया रम्मा, निक्खमित्वा तथागतो ।
पधानं पदहित्वान, कत्वा दुक्करकारिकं ॥

६३. “अजपालरुक्खमूलस्मिं, निसीदित्वा तथागतो ।
तत्थ पायासं पग्गह्य, नेरञ्जरमुपेहि ॥

६४. “नेरञ्जराय तीरम्हि, पायासं अद सो जिनो ।
पटियत्तवरमग्गेन, बोधिमूलमुपेहि ॥

६५. “ततो पदक्खिणं कत्वा, बोधिमण्डं अनुत्तरो ।
अस्सत्थरुक्खमूलम्हि, बुज्झिस्सति महायसो ॥

६६. “इमस्स जनिका माता, माया नाम भविस्सति ।

पिता सुद्धोदनो नाम, अयं हेस्सति गोतमो ॥

६७. “अनासवा वीतरागा, सन्तचित्ता समाहिता ।
कोलितो उपतिस्सो च, अग्गा हेस्सन्ति सावका ।
आनन्दो नामुपट्ठाको, उपट्ठिस्सतिमं जिनं ॥

६८. “खेमा उप्पलवण्णा च, अग्गा हेस्सन्ति साविका ।
अनासवा वीतरागा, सन्तचित्ता समाहिता ॥

६९. “बोधि तस्स भगवतो, अस्सत्थोति पवुच्चति ।
चित्तो च हत्थाळवको, अग्गा हेस्सन्तुपट्ठका ।
उत्तरा नन्दमाता च, अग्गा हेस्सन्तुपट्ठिका”ति ॥

तत्थ लोकविदूति सब्बथा विदितलोकत्ता पन लोकविदू । भगवा हि सभावतो समुदयतो निरोधतो निरोधूपायतोति सब्बथापि लोकं अवेदि अज्जासि पटिविज्झि । तस्मा लोकविदूति वुच्चति । यथाह —

“तस्मा हवे लोकविदू सुमेधो, लोकन्तगू वूसितब्रह्मचरियो ।
लोकस्स अन्तं समितावि जत्वा, नासीसती लोकमिमं परज्वा”ति ॥ (सं० नि० १.१०७; अ० नि० ४.४६) ।

अपि च तयो लोका — सङ्खारलोको, सत्तलोको, ओकासलोकोति । तत्थ सङ्खारलोको नाम पटिच्चसमुप्पन्ना पथविआदयो धम्मा । सत्तलोको नाम सज्जिनो असज्जिनो नेवसज्जिनासज्जिनो च सत्ता । ओकासलोको नाम सत्तानं निवासट्ठानं । इमे पन तयोपि लोका भगवता यथासभावतो विदिता, तस्मा लोकविदूति वुच्चति । आहुतीनं पटिग्गहोति दानानं पटिग्गहेतुं अरहत्ता दक्खिण्यत्ता आहुतीनं पटिग्गहो । उस्सीसके मं ठत्वानाति मम सीससमीपे ठत्वा । इदं इदानि वत्तब्बं वचनं अब्रवीति अत्थो । जटिलन्ति जटा अस्स सन्तीति जटिलो, तं जटिलं । उग्गतापनन्ति उग्गतापसं । अहूति अहनि, अथाति अत्थो । अयमेव वा पाठो । कपिलव्हाति कपिलव्हाया अभिधाना । रम्माति रमणीयतो । पधानन्ति वीरियं । एहितीति एस्सति गमिस्सति । सेसगाथासु उत्तानमेवाति ।

ततो सुमेधपण्डितो — “मय्हं किर पत्थना समिज्झिस्सती”ति सज्जातसोमनस्सो अहोसि । महाजनो दीपङ्करदसबलस्स वचनं सुत्वा — “सुमेधतापसो किर बुद्धबीजङ्कुरो”ति हट्ठतुट्ठो अहोसि । एवञ्चस्स अहोसि — “यथा नाम पुरिसो नदिं तरन्तो उजुकेन तित्थेन तरितुं असक्कोन्तो हेट्ठातित्थेन उत्तरति, एवमेव मयं दीपङ्करदसबलस्स सासने मग्गफलं अलभमाना अनागते यदा त्वं बुद्धो भविस्ससि, तदा तव सम्मुखा मग्गफलं सच्छिकातुं समत्था भवेय्यामा”ति पत्थनं अकंसु । दीपङ्करदसबलो बोधिसत्तं महासत्तं पसंसित्वा अट्ठहि पुप्फमुट्ठीहि पूजेत्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कामि । तेषि चतुसतसहस्सा खीणासवा बोधिसत्तं पुप्फेहि च गन्धेहि च पूजेत्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कमिंसु । देवमनुस्सा पन तथेव पूजेत्वा वन्दित्वा पक्कमिंसु ।

अथ सब्बलोकमतिदीपङ्करो दीपङ्करो भगवा चतूहि खीणासवसतसहस्सेहि परिवुतो रम्मनगरवासीहि पूजियमानो देवताहि अभिवन्दियमानो सज्झापपभानुरज्जितवरकनकगिरिसिखरो विय जङ्गममानो अनेकेसु पाटिहारियेसु वत्तमानेसु तेन

अलङ्कृतपटियत्तेन मग्गेन गन्त्वा नानासुरभिक्षुसुमगन्धवासितं चुण्णसम्मोदगन्धं समुस्सितधजपटाकं
गन्धानुबद्धहृदयेहि भमरगणेहि गुम्बगुम्बायमानं धूपन्धकारं अमरपुरसदिससोभं अभिरम्मं रम्मनगरं पविसित्वा पञ्चत्ते
महारहे बुद्धासने युगन्धरमत्थके सरदसमयरुचिरकररजनिकरो तिमिरनिकरनिधनकरो कमलवनविकसनकरो दिवसकरो
विय दसबलदिवसकरो निसीदि । भिक्खुसङ्घोपि पटिपाटिया अत्तनो अत्तनो पत्तासने निसीदि । रम्मनगरवासिनो पन
उपासका सद्धादिगुणसम्पन्ना नानाविधखज्जादीहि समलङ्कृतं वण्णगन्धरससम्पन्नं असदिसं सुखनिदानं दानं बुद्धप्पमुखस्स
भिक्खुसङ्घस्स अदंसु ।

अथ खो बोधिसत्तो दसबलस्स व्याकरणं सुत्वा बुद्धभावं करतलगतमिव मञ्जमानो पमुदितहृदयो सब्बेसु
पटिक्कन्तेसु सयना वुड्डाय — “पारमियो विचिनिस्सामी”ति पुप्फरासिमत्थके पल्लङ्कं आभुजित्वा निसीदि । एवं निसिन्ने
महासत्ते सकलदससहस्सचक्कवाळदेवता साधुकारं दत्त्वा — “अय्य सुमेधतापस, पोराणकबोधिसत्तानं पल्लङ्कं
आभुजित्वा — ‘पारमियो विचिनिस्सामी’ति निसिन्नकाले यानि पुब्बनिमित्तानि नाम पञ्जायन्ति, तानि सब्बानिपि अज्ज
पातुभूतानि निस्संसयेन त्वं बुद्धो भविस्ससि, मयमेतं जानाम — ‘यस्सेतानि निमित्तानि पञ्जायन्ति, सो एकन्तेनेव बुद्धो
भविस्सति’ तस्मा त्वं अत्तनो वीरियं दळ्हं कत्वा पग्गणा”ति बोधिसत्तं नानप्पकाराहि थुतीहि अभित्थविंसु । तेन वुत्तं —

७०. “इदं सुत्त्वान वचनं, असमस्स महेसिनो ।
आमोदिता नरमरू, बुद्धबीजं किर अयं ॥

७१. “उक्कुट्टिसद्दा वत्तन्ति, अप्फोटेन्ति हसन्ति च ।
कतञ्जली नमस्सन्ति, दससहस्सी सदेवका ॥

७२. “यदिमस्स लोकनाथस्स, विरज्झिस्साम सासनं ।
अनागतम्हि अद्धाने, हेस्साम सम्मुखा इमं ॥

७३. “यथा मनुस्सा नदिं तरन्ता, पटितित्थं विरज्झिय ।
हेट्ठातित्थे गहेत्त्वान, उत्तरन्ति महानदिं ॥

७४. “एवमेव मयं सब्बे, यदि मुञ्चामिमं जिनं ।
अनागतम्हि अद्धाने, हेस्साम सम्मुखा इमं ॥

७५. “दीपङ्करो लोकविदू, आहुतीनं पटिग्गहो ।
मम कम्मं पक्कित्त्वा, दक्खिणं पादमुद्धरि ॥

७६. “ये तत्थासुं जिनपुत्ता, पदक्खिणमकंसु मं ।
देवा मनुस्सा असुरा च, अभिवादेत्त्वान पक्कमुं ॥

७७. “दस्सनं मे अतिक्कन्ते, ससङ्गे लोकनायके ।
सयना वुड्ढित्त्वान, पल्लङ्कं आभुजिं तदा ॥

७८. “सुखेन सुखितो होमि, पामोज्जेन पमोदितो ।
पीतिया च अभिस्सन्नो, पल्लङ्कं आभुजिं तदा ॥
७९. “पल्लङ्केन निसीदित्वा, एवं चिन्तेसहं तदा ।
वसीभूतो अहं ज्ञाने, अभिञ्जासु पारमिं गतो ॥
८०. “सहस्सियमिह लोकमिह, इसयो नत्थि मे समा ।
असमो इद्धिधम्मेषु, अलभिं ईदिसं सुखं ॥
८१. “पल्लङ्काभुजने मय्हं, दससहस्साधिवासिनो ।
महानादं पवत्तेसुं, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥
८२. “या पुब्बे बोधिसत्तानं, पल्लङ्कवरमाभुजे ।
निमित्तानि पदिस्सन्ति, तानि अज्ज पदिस्सरे ॥
८३. “सीतं व्यपगतं होति, उण्हच्च उपसम्मति ।
तानि अज्ज पदिस्सन्ति, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥
८४. “दससहस्सी लोकधातु, निस्सद्वा होन्ति निराकुला ।
तानि अज्ज पदिस्सन्ति, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥
८५. “महावाता न वायन्ति, न सन्दन्ति सवन्तियो ।
तानि अज्ज पदिस्सन्ति, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥
८६. “थलजा दकजा पुप्फा, सब्बे पुप्फन्ति तावदे ।
तेपज्ज पुप्फिता सब्बे, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥
८७. “लता वा यदि वा रुक्खा, फलभारा होन्ति तावदे ।
तेपज्ज फलिता सब्बे, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥
८८. “आकासट्ठा च भूमट्ठा, रतना जोतन्ति तावदे ।
तेपज्ज रतना जोतन्ति, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥
८९. “मानुस्सका च दिब्बा च, तुरिया वज्जन्ति तावदे ।
तेपज्जुभो अभिरवन्ति, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥
९०. “विचित्तपुप्फा गगना, अभिवस्सन्ति तावदे ।
तेपि अज्ज पवस्सन्ति, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥

९१. “महासमुद्रो आभुजति, दससहस्सी पक्कमति ।
तेपज्जुभो अभिरवन्ति, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥
९२. “निरयेपि दससहस्से, अग्गी निब्बन्ति तावदे ।
तेपज्ज निब्बुता अग्गी, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥
९३. “विमलो होति सूरियो, सब्बा दिस्सन्ति तारका ।
तेपि अज्ज पदिस्सन्ति, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥
९४. “अनोवट्ठेन उदकं, महिया उब्भिज्जि तावदे ।
तम्पज्जुब्भिज्जते महिया, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥
९५. “तारागणा विरोचन्ति, नक्खत्ता गगनमण्डले ।
विसाखा चन्दिमायुत्ता, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥
९६. “बिलासया दरीसया, निक्खमन्ति सकासया ।
तेपज्ज आसया छुद्धा, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥
९७. “न होन्ति अरती सत्तानं, सन्तुट्ठा होन्ति तावदे ।
तेपज्ज सब्बे सन्तुट्ठा, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥
९८. “रोगा तदुपसम्मन्ति, जिघच्छा च विनस्ससि ।
तानि अज्ज पदिस्सन्ति, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥
९९. “रोगा तदा तनु होति, दोसो मोहो विनस्ससि ।
तेपज्ज विगता सब्बे, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥
१००. “भयं तदा न भवति, अज्जपेतं पदिस्सति ।
तेन लिङ्गेन जानाम, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥
१०१. “रजोनुद्धंसती उद्धं, अज्जपेतं पदिस्सति ।
तेन लिङ्गेन जानाम, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥
१०२. “अनिट्ठगन्धो पक्कमति, दिब्बगन्धो पवायति ।
सोपज्ज वायती गन्धो, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥
१०३. “सब्बे देवा पदिस्सन्ति, ठपयित्वा अरूपिनो ।
तेपज्ज सब्बे दिस्सन्ति, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥

१०४. “यावता निरया नाम, सब्बे दिस्सन्ति तावदे ।
तेपज्ज सब्बे दिस्सन्ति, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥

१०५. “कुट्टा कवाटा सेला च, न होन्तावरणा तदा ।
आकासभूता तेपज्ज, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥

१०६. “चुती च उपपत्ती च, खणे तस्मिं न विज्जति ।
तानिपज्ज पदिस्सन्ति, धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥

१०७. “दळ्हं पग्गण्ह वीरियं, मा निवत्त अभिक्कम ।
मयम्पेतं विजानाम, धुवं बुद्धो भविस्ससी”ति ॥

तत्थ इदं सुत्वान वचनन्ति इदं दीपङ्करस्स भगवतो बोधिसत्तस्स व्याकरणवचनं सुत्वा । असमस्साति समस्स सदिसस्स अभावतो असमस्स । यथाह —

“न मे आचरियो अत्थि, सदिसो मे न विज्जति ।

सदेवकस्मिं लोकस्मिं, नत्थि मे पटिपुग्गलो”ति ॥ (म० नि० १.२८५; २.३४१; महाव० ११; कथा० ४०५; मि० प० ४.५.११) ।

महेसिनोति महन्ते सीलसमाधिपज्जाक्खन्धे एसि गवेसीति महेसी, तस्स महेसिनो । नरमरूति नरा च अमरा च, उक्कट्टुनिद्वेसो पनायं सब्बेपि दससहस्सिलोकधातुया नागसुपण्णयक्खादयोपि आमोदिताव । बुद्धबीजं किर अयन्ति अयं किर बुद्धङ्करो उप्पन्नोति आमोदिताति अत्थो ।

उक्कुट्टिसद्दाति उन्नादसद्दा वत्तन्ति । अप्फोटेन्तीति हत्थेहि बाहा अभिहनन्ति । दससहस्सीति दससहस्सिलोकधातुयो । सदेवकाति सह देवेहि सदेवका दससहस्सी नमस्सन्तीति अत्थो । यदिमस्साति यदि इमस्स, अयमेव वा पाठो । विरज्झिस्सामाति यदि न सम्पापुणिस्साम । अनागतमिह अद्धानेति अनागते काले । हेस्सामाति भविस्साम । सम्मुखाति सम्मुखीभूता । इमन्ति इमस्स, सामिअत्थे उपयोगवचनं ।

नदिं तरन्ताति नदीतरणका, “नदितरन्ता”तिपि पाठो । पटितित्थन्ति पटिमुखतित्थं । विरज्झियाति विरज्झित्वा । यदि मुज्जामाति यदि इमं भगवन्तं मुञ्चित्वा अकतकिच्चा गमिस्सामाति अत्थो । मम कम्मं पकित्तेत्वाति मम भावितमत्थं व्याकरित्वा । दक्खिणं पादमुद्धरीति दक्खिणं पादं उक्खिपि, “कतपदक्खिणो”तिपि पाठो ।

जिनपुत्ताति दीपङ्करस्स सत्थुनो सावका । देवा मनुस्सा असुरा च, अभिवादेत्वान पक्कमुन्ति देवादयो सब्बेपि इमे मं तिक्खत्तुं पदक्खिणं कत्वा पुप्फादीहि पूजेत्वा सुप्पतिट्ठितपज्जङ्गा वन्दित्वा निवत्तित्वा पुनप्पुनं ओलोकेत्वा मधुरत्थव्यज्जनाहि नानप्पकाराहि थुतीहि वण्णेन्ता पक्कमिंसु । “नरा नागा च गन्धब्बा, अभिवादेत्वान पक्कमु”न्तिपि पाठो ।

दस्सनं मे अतिक्कन्तेति मम दस्सनविसयं भगवति अतिक्कन्ते । “जहिते दस्सनूपचारे”तिपि पाठो । ससङ्गेति सङ्घि

सङ्केन ससङ्को, तस्मिं ससङ्के । **सयना वुट्टहित्वानाति** निपन्नद्वानतो कललतो उट्टहिवा । **पल्लङ्कं आभुजन्ति** कतपल्लङ्को हुत्वा पुप्फरासिम्हि निसीदन्ति अत्थो । “हट्ठो हट्ठेन चित्तेन, आसना वुट्ठहिं तदा”तिपि पाठो, सो उत्तानत्थोव ।

पीतिया च अभिस्सन्तोति पीतिपरिप्फुटो । **वसीभूतो**ति वसीभावप्पत्तो । **झाने**ति रूपावचरारूपावचरझानेसु । **सहस्सियम्ही**ति दससहस्सियं । **लोकम्ही**ति लोकधातुया । **मे समा**ति मया सदिसा । अविसेसेन “मे समा नत्थी”ति वत्त्वा इदानि तमेव नियमेन्तो “**असमो इद्धिधम्मेसू**”ति आह । तत्थ **इद्धिधम्मेसू**ति पञ्चसु इद्धिधम्मेसूति अत्थो । **अलभन्ति** पटिलभिं । **ईदिसं सुखन्ति** ईदिसं सोमनस्सं ।

अथ सुमेधतापसो दसबलस्स व्याकरणं सुत्वा बुद्धभावं करतलगतकालमिव मज्जमानो पमुदितहृदयो दससु लोकधातुसहस्सेसु सुद्धावासमहाब्रह्मानो अतीतबुद्धदस्साविनो नियतबोधिसत्तानं व्याकरणे उप्पज्जमानपाटिहारियदस्सनेन तथागतवचनस्स अवितथतं पकासेन्तो मं परितोसयन्ता इमा गाथायो आहंसूति दस्सेन्तो भगवा “**पल्लङ्काभुजने मय्ह**”न्तिआदिमाह ।

तत्थ **पल्लङ्काभुजने मय्हन्ति** मम पल्लङ्काभुजने । अयमेव वा पाठो । **दससहस्साधिवासिनो**ति दससहस्सिवासिनो महाब्रह्मानो । **या पुब्बे**ति यानि पुब्बे, विभत्तिलोपं कत्वा वुत्तन्ति वेदितब्बं । **पल्लङ्कवरमाभुजे**ति वरपल्लङ्काभुजने । **निमित्तानि पदिस्सन्ती**ति निमित्तानि पदिस्सिंसूति अत्थो । अतीतवचने वत्तब्बे वत्तमानवचनं वुत्तं । किञ्चापि वुत्तं, अतीतवसेन अत्थो गहेतब्बो । **तानि अज्ज पदिस्सरे**ति पुब्बेपि नियतबोधिसत्तानं पल्लङ्काभुजने यानि निमित्तानि उप्पज्जिंसु, तानि निमित्तानि अज्ज पदिस्सरे । तस्मा त्वं धुवमेव बुद्धो भविस्ससीति अत्थो । न पन तानियेव निमित्तानि उप्पज्जिंसु, तंसदिसत्ता “तानि अज्ज पदिस्सरे”ति वुत्तन्ति वेदितब्बं ।

सीतन्ति सीतत्तं । **व्यपगतन्ति** गतं विगतं । **तानी**ति सीतविगमनउण्हपसमनानीति अत्थो । **निस्सद्वा**ति असद्वा अनिग्घोसा । **निराकुला**ति अनाकुला, अयमेव वा पाठो । **न सन्दन्ती**ति न वहन्ति नप्पवत्तन्ति । **सवन्तियो**ति नदियो । **तानी**ति अवायनअसन्दनानि । **थलजा**ति पथवितलपब्बतरुक्खेसु जातानि । **दकजा**ति ओदकानि पुप्फानि । **पुप्फन्ती**ति पुब्बे बोधिसत्तानं पुप्फिंसु, अतीतत्थे वत्तमानवचनं हेट्ठा वुत्तनयेनेव वेदितब्बं । **तेपज्ज पुप्फितानी**ति तानि पुप्फानि अज्ज पुप्फितानीति अत्थो ।

फलभाराति फलधरा । **तेपज्जा**ति तेपि अज्ज, पुल्लिङ्गवसेन “तेपी”ति वुत्तं, “लता वा रुक्खा वा”ति वुत्तत्ता । **फलिता**ति सज्जातफला । **आकासट्ठा च भूमट्ठा चा**ति आकासगता च भूमिगता च **रतनानी**ति मुत्तादीनि रतनानि । **जोतन्ती**ति ओभासन्ति । **मानुस्सका**ति मनुस्सानं सन्तका मानुस्सका । **दिब्बा**ति देवानं सन्तका दिब्बा । **तुरिया**ति आततं विततं आततविततं सुसिरं घनन्ति पञ्च तुरियानि । तत्थ आततं नाम चम्मपरियोनद्धेसु भेरिआदीसु एकतलतुरियं । विततं नाम उभयतलं । आततविततं नाम सब्बतो परियोनद्धं महतिवल्लकिआदिकं । सुसिरं नाम वंसादिकं । घनं नाम सम्मताळादिकं । **वज्जन्ती**ति हेट्ठा वुत्तनयेन वज्जिंसु, अतीतत्थे वत्तमानवचनं वेदितब्बं । एस नयो उपरि ईदिसेसु वचनेसुपि । **अभिरवन्ती**ति तत्र तत्र कुसलेहि सुमुञ्चिता सुप्पताळिता सुवादिता विय अभिरवन्ति, अभिनदन्तीति अत्थो ।

विचित्तपुप्फाति विचित्रानि नानागन्धवण्णानि पुप्फानि । **अभिवस्सन्ती**ति अभिवस्सिंसु, निपतिंसूति अत्थो । **तेपी**ति तानिपि विचित्रपुप्फानि अभिवस्सन्तानि पदिस्सन्ति, देवब्रह्मगणेहि ओकिरियमानानीति अधिप्पायो । **आभुजती**ति ओसक्कति । **तेपज्जुभो**ति तेपि अज्ज उभो महासमुद्ददससहस्सियो । **अभिरवन्ती**ति अभिनदन्ति । **निरये**ति निरयेसु ।

दससहस्साति अनेकदससहस्सा । निब्बन्तीति सम्मन्ति, सन्ति उपेन्तीति अत्थो । तारकाति नक्खत्तानि । तेपि अज्ज पदिस्सन्तीति तेपि सूरियस्स विमलभावा तारका अज्ज दिवा दिस्सन्ति ।

अनोवट्ठेनाति अनोवट्ठे, भुम्मत्थे करणवचनं । अथ वा अनोवट्ठेति अनभिवट्ठेपि । नाति निपातमत्तं “सुत्वा न दूतवचनं”न्तिआदीसु विय । तम्पज्जुब्भिज्जतेति तम्पि उदकं अज्ज उब्भिज्जति, उब्भिज्जित्वा उट्ठहतीति अत्थो । महियाति पथविया, निस्सक्कवचनं । तारागणाति गहनक्खत्तादयो सब्बे तारागणा । नक्खत्ताति नक्खत्ततारका च । गगनमण्डलेति सकलगगनमण्डलं विरोचन्तीति अत्थो । बिलासयाति बिलासया अहिनकुलकुम्भीलगोधादयो । दरीसयाति झरासया । अयमेव वा पाठो । निक्खमन्तीति निक्खमिंसु । सकासयाति अत्तनो अत्तनो आसयतो । “तदासया”तिपि पाठो । तस्स तदा तस्मिं काले, आसयतो, बिलतोति अत्थो । छुद्धाति सुछुद्धा सुवुद्धारिता, निक्खन्ताति अत्थो ।

अरतीति उक्कण्ठा । सन्तुट्ठाति परमेन सन्तुट्ठेन सन्तुट्ठा । विनस्सतीति विगच्छति । रागोति कामरागो । तदा तनु होतीति ओरमत्तको होति, इमिना परियुट्ठानाभावं दीपेति । विहताति विनट्ठा । तदाति पुब्बे, बोधिसत्तानं पल्लङ्काभुजनेति अत्थो । न भवतीति न होति । अज्जपेत्तन्ति अज्ज तव पल्लङ्काभुजनेपि एतं भयं न होतेवाति अत्थो । तेन लिङ्गेन जानामाति तेन कारणेन सब्बेव मयं जानाम, यं त्वं बुद्धो भविस्ससीति अत्थो ।

अनुद्धंसतीति न उग्गच्छति । अनिदुगन्धोति दुग्गन्धो । पक्कमतीति पक्कमि विगच्छि । पवायतीति पवायि । सोपज्जाति सोपि दिब्बगन्धो अज्ज । पदिस्सन्तीति पदिस्सिंसु । तेपज्जाति तेपि सब्बे देवा अज्ज । यावताति परिच्छेदनत्थे निपातो, यत्तकाति अत्थो । कुट्ठाति पाकारा । न होन्तावरणाति आवरणकरा न अहेसुं । तदाति पुब्बे । आकासभूताति ते कुट्टकवाटपब्बता आवरणं तिरोकरणं कातुं असक्कोन्ता, अजटाकासभूताति अत्थो । चुतीति मरणं । उपपत्तीति पटिसन्धिगहणं । खणेति पुब्बे बोधिसत्तानं पल्लङ्काभुजनक्खणे । न विज्जतीति नाहोसि । तानिपज्जाति तानिपि अज्ज चवनभवनानीति अत्थो । मा निवत्तीति मा पटिक्कमि । अभिक्कमाति परक्कम । सेसमेत्थ उत्तानमेवाति ।

ततो सुमेधपण्डितो दीपङ्करस्स दसबलस्स च दससहस्सचक्कवाळदेवतानज्ज वचनं सुत्वा भिय्योसोमत्ताय सज्जातुस्साहो हुत्वा चिन्तेसि — “बुद्धा नाम अमोघवचना, नत्थि बुद्धानं कथाय अज्जथत्तं । यथा हि आकासे खित्तस्स लेडुस्स पतनं धुवं, जातस्स मरणं, अरुणे उग्गते सूरियस्स अब्भुग्गमनं, आसया निक्खन्तस्स सीहस्स सीहनादनदनं, गरुगब्भाय इत्थिया भारमोरोपनं धुवं अवस्सम्भावी, एवमेव बुद्धानं वचनं नाम धुवं अमोघं, अद्धा अहं बुद्धो भविस्सामीति । तेन वुत्तं —

१०८. “बुद्धस्स वचनं सुत्वा, दससहस्सीनचूभयं ।
तुट्ठहट्ठो पमुदितो, एवं चिन्तेसहं तदा ॥

१०९. “अद्वेज्झवचना बुद्धा, अमोघवचना जिना ।
वितथं नत्थि बुद्धानं, धुवं बुद्धो भवामहं ॥

११०. “यथा खित्तं नभे लेडु, धुवं पतति भूमियं ।
तथेव बुद्धसेट्ठानं, वचनं धुवसस्सतं ।

वितथं नत्थि बुद्धानं, धुवं बुद्धो भवामहं ॥

१११. “यथापि सब्बसत्तानं, मरणं धुवसस्सतं ।
तथेव बुद्धसेट्ठानं, वचनं धुवसस्सतं ।
वितथं नत्थि बुद्धानं, धुवं बुद्धो भवामहं ॥

११२. “यथा रत्तिक्खये पत्ते, सूरियुग्गमनं धुवं ।
तथेव बुद्धसेट्ठानं, वचनं धुवसस्सतं ।
वितथं नत्थि बुद्धानं, धुवं बुद्धो भवामहं ॥

११३. “यथा निक्खन्तसयनस्स, सीहस्स नदनं धुवं ।
तथेव बुद्धसेट्ठानं, वचनं धुवसस्सतं ।
वितथं नत्थि बुद्धानं, धुवं बुद्धो भवामहं ॥

११४. “यथा आपन्नसत्तानं, भारमोरोपनं धुवं ।
तथेव बुद्धसेट्ठानं, वचनं धुवसस्सतं ।
वितथं नत्थि बुद्धानं, धुवं बुद्धो भवामहं”न्ति ॥

तत्थ बुद्धस्स वचनं सुत्वा, दससहस्सी न चूभयन्ति दीपङ्करसम्मासम्बुद्धस्स च दससहस्सचक्कवाळदेवतानञ्च वचनं सुत्वा । उभयन्ति उभयेसं, सामिअत्थे पच्चत्तवचनं, उभयवचनं वा । एवं चिन्तेसहन्ति एवं चिन्तेसिं अहं ।

अद्वेज्जवचनाति द्वेधा अप्पवत्तवचना, एकंसवचनाति अत्थो । “अच्छिह्ववचना”तिपि पाठो, तस्स निद्वोसवचनाति अत्थो । अमोघवचनाति अवितथवचना । वितथन्ति वितथवचनं नत्थीति अत्थो । धुवं बुद्धो भवामहन्ति अहं एकंसेनेव बुद्धो भविस्सामीति नियतवसेन अवस्सम्भाविवसेन च वत्तमानवचनं कतन्ति वेदितब्बं ।

सूरियुग्गमनन्ति सूरियस्स उदयनं, अयमेव वा पाठो । धुवसस्सतन्ति एकंसभावी चेव सस्सतञ्च । निक्खन्तसयनस्साति सयनतो निक्खन्तस्स । आपन्नसत्तानन्ति गरुगब्भानं, गब्भिनीनन्ति अत्थो । भारमोरोपनन्ति भारओरोपनं, गब्भस्स ओरोपनन्ति अत्थो । म-कारो पदसन्धिकरो । सेसमेत्थापि उत्तानमेवाति ।

“स्वाहं अद्धा बुद्धो भविस्सामी”ति एवं कतसन्निट्ठानो बुद्धकारके धम्मे उपधारेतुं — “कहं नु खो बुद्धकारका धम्मा”ति, उद्धं अधो दिसासु विदिसासूति अनुक्कमेन सकलं धम्मधातुं विचिनन्तो पुब्बे पोराणकेहि बोधिसत्तेहि आसेवितनिसेवितं पठमं दानपारमिं दिस्वा एवं अत्तानं ओवदि — “सुमेधपण्डित, त्वं इतो पट्ठाय पठमं दानपारमिं पूरेय्यासि । यथा हि निकुज्जितो उदककुम्भो निस्सेसं कत्वा उदकं वमतियेव न पच्चाहरति, एवमेव धनं वा यसं वा पुत्तदारं वा अङ्गपच्चङ्गं वा अनोलोकेत्वा सब्बत्थ याचकानं सब्बं इच्छितिच्छितं निस्सेसं कत्वा ददमानो बोधिमूले निसीदित्वा बुद्धो भविस्सामी”ति पठमं दानपारमिं दळ्हं कत्वा अधिट्ठासि । तेन वुत्तं —

११५. “हन्द बुद्धकरे धम्मे, विचिनामि इतो चितो ।

उद्धं अधो दस दिसा, यावता धम्मधातुया ॥

११६. “विचिनन्तो तदा दक्खिं, पठमं दानपारमिं ।
पुब्बकेहि महेसीहि, अनुचिण्णं महापथं ॥

११७. “इमं त्वं पठमं ताव, दळ्हं कत्वा समादिय ।
दानपारमितं गच्छ, यदि बोधिं पत्तुमिच्छसि ॥

११८. “यथापि कुम्भो सम्पुण्णो, यस्स कस्सचि अधो कतो ।
वमतेवुदकं निस्सेसं, न तत्थ परिरक्खति ॥

११९. “तथेव याचके दिस्वा, हीनमुक्कट्टमज्झिमे ।
ददाहि दानं निस्सेसं, कुम्भो विय अधो कतो”ति ॥

तत्थ हन्दाति ववस्सग्गत्ये निपातो । बुद्धकरे धम्मेति बुद्धत्तकरे धम्मे । बुद्धत्तकरा नाम धम्मा दानपारमितादयो दस धम्मा । विचिनामीति विचिनिस्सामि, वीमंसिस्सामि उपपरिक्खिस्सामीति अत्थो । इतो चितोति इतो इतो, अयमेव वा पाठो । तत्थ तत्थ विचिनामीति अत्थो । उद्धन्ति देवलोके । अधोति मनुस्सलोके । दस दिसाति दससु दिसासु; कत्थ नु खो ते बुद्धकारकधम्मा उद्धं अधो तिरियं दिसासु विदिसासूति अधिप्पायो । यावता धम्मधातुयाति एत्थ यावताति परिच्छेदवचनं । धम्मधातुयाति सभावधम्मस्स, पवत्तनीति वचनसेसो दट्ठब्बो । किं वुत्तं होति? यावतिका सभावधम्मनं कामरूपारूपधम्मनं पवत्ति, तावतिकं विचिनिस्सामीति वुत्तं होति ।

विचिनन्तोति वीमंसन्तो उपपरिक्खन्तो । पुब्बकेहीति पोरानेहि बोधिसत्तेहि । अनुचिण्णन्ति अज्झाचिण्णं आसेवितं । समादियाति समादियनं करोहि, अज्ज पट्ठाय अयं पठमं दानपारमी पूरेतब्बा मयाति एवं समादियाति अत्थो । दानपारमितं गच्छाति दानपारमिं गच्छ, पूरयाति अत्थो । यदि बोधिं पत्तुमिच्छसीति बोधिमूलमुपगन्त्वा अनुत्तरं सम्मासम्बोधिं पत्तुं इच्छसि चे । यस्स कस्सचीति उदकस्स वा खीरस्स वा यस्स कस्सचि सम्पुण्णो । सम्पुण्णसद्वयोगे सति सामिवचनं इच्छन्ति सद्विदू । करणत्थे वा सामिवचनं, येन केनचीति अत्थो । अधो कतोति हेट्टामुखीकतो । न तत्थ परिरक्खतीति तस्मिं वमने न परिरक्खति, निस्सेसं उदकं वमतेवाति अत्थो । हीनमुक्कट्टमज्झिमेति हीनमज्झिमपणीते । म-कारो पदसन्धिकरो । कुम्भो विय अधो कतोति हेट्टामुखीकतो विय कुम्भो । याचके उपगते दिस्वा — “त्वं, सुमेध, अत्तनो अनवसेसेत्वा सब्बधनपरिच्चागेन दानपारमिं, अङ्गपरिच्चागेन उपपारमिं, जीवितपरिच्चागेन परमत्थपारमिञ्च पूरेही”ति एवं अत्तनाव अत्तानं ओवदि ।

अथस्स “न एत्तकेहेव बुद्धकारकेहि धम्मेहि भवितब्ब”न्ति उत्तरिम्पि उपधारयतो दुतियं सीलपारमिं दिस्वा एतदहोसि — “सुमेधपण्डित, त्वं इतो पट्ठाय सीलपारमिं पूरेय्यासि । यथा चमरी मिगो नाम जीवितम्पि अनोलोकेत्वा अत्तनो वालमेव रक्खति, एवं त्वम्पि इतो पट्ठाय जीवितम्पि अनोलोकेत्वा सीलमेव रक्खन्तो बुद्धो भविस्ससी”ति दुतियं सीलपारमिं दळ्हं कत्वा अधिट्ठासि । तेन वुत्तं —

१२०. “न हेते एत्तकायेव, बुद्धधम्मा भविस्सरे ।

अञ्जेपि विचिनिस्सामि, ये धम्मा बोधिपाचना ॥

१२१. “विचिनन्तो तदा दक्खिं, दुतियं सीलपारमिं ।
पुब्बकेहि महेसीहि, आसेवितनिसेवितं ॥

१२२. “इमं त्वं दुतियं ताव, दळ्हं कत्वा समादिय ।
सीलपारमितं गच्छ, यदि बोधिं पत्तुमिच्छसि ॥

१२३. “यथापि चमरी वालं, किस्मिञ्चि पटिलगितं ।
उपेति मरणं तत्थ, न विकोपेति वालधिं ॥

१२४. “तथेव त्वं चतूसु भूमीसु, सीलानि परिपूरय ।
परिरक्ख सब्बदा सीलं, चमरी विय वालधिं”न्ति ॥

तत्थ न हेतेति न हि एतेयेव । **बोधिपाचना**ति मग्गपरिपाचना सब्बञ्जुतज्जाणपरिपाचना वा । **दुतियं सीलपारमिन्ति** सीलं नाम सब्बेसं कुसलधम्मनं पतिट्ठा, सीले पतिट्ठितो कुसलधम्मेहि न परिहायति, सब्बेपि लोकियलोकुत्तरगुणे पटिलभति । तस्मा सीलपारमी पूरेतब्बाति दुतियं सीलपारमिं अदक्खिन्ति अत्थो ।

आसेवितनिसेवितन्ति भावितञ्चेव बहुलीकतञ्च । **चमरी**ति चमरी मिगो । **किस्मिञ्ची**ति यत्थ कत्थचि रुक्खलताकण्टकादीसु अञ्जतरस्मिं । **पटिलगितन्ति** पटिविलगितं । **तत्था**ति यत्थ विलगितं, तत्थेव ठत्वा मरणं उपगच्छति । **न विकोपेतीति** न छिन्दति । **वालधिन्ति** वालं छिन्दित्वा न गच्छति, तत्थेव मरणं उपेतीति अत्थो ।

चतूसु भूमीसु सीलानीति चतूसु ठानेसु विभत्तसीलानि, पातिमोक्खसंवरइन्द्रियसंवरआजीवपारिसुद्धिपच्चयसन्निस्सितवसेनाति अत्थो । भूमिवसेन पन द्वीसुयेव भूमीसु परियापन्नं तम्पि चतुसीलमेवाति । **परिपूरयाति** खण्डछिद्दसबलादिअभावेन परिपूरय । **सब्बदाति** सब्बकालं । **चमरी वियाति** चमरी मिगो विय । सेसमेत्थापि उत्तानत्थमेवाति ।

अथस्स “न एत्तकेहेव बुद्धकारकेहि धम्मेहि भवितब्ब”न्ति उत्तरिम्पि उपधारयतो ततियं नेक्खम्मपारमिं दिस्वा एतदहोसि — “सुमेधपण्डित, त्वं इतो पट्ठाय नेक्खम्मपारमिम्पि पूरेय्यासि । यथापि सुचिरं बन्धनागारे वसमानो पुरिसो न तत्थ सिनेहं करोति, अथ खो उक्कण्ठितो अवसितुकामो होति, एवमेव त्वम्पि सब्बभवे बन्धनागारसदिसे कत्वा पस्स, सब्बभवेहि उक्कण्ठितो मुच्चितुकामो हुत्वा नेक्खम्माभिमुखोव होति, एवं बुद्धो भविस्ससी”ति ततियं नेक्खम्मपारमिं दळ्हं कत्वा अधिट्ठासि । तेन वुत्तं —

१२५. “न हेते एत्तकायेव, बुद्धधम्मा भविस्सरे ।
अञ्जेपि विचिनिस्सामि, ये धम्मा बोधिपाचना ॥

१२६. “विचिनन्तो तदा दक्खिं, ततियं नेक्खम्मपारमिं ।
पुब्बकेहि महेसीहि, आसेवितनिसेवितं ॥

१२७. “इमं त्वं ततियं ताव, दळ्हं कत्वा समादिय ।
नेक्खम्मपारमितं गच्छ, यदि बोधिं पत्तुमिच्छसि ॥

१२८. “यथा अन्दुघरे पुरिसो, चिरवुट्ठो दुखट्ठितो ।
न तत्थ रागं जनेति, मुत्तियेव गवेसति ॥

१२९. “तथेव त्वं सब्बभवे, पस्स अन्दुघरे विय ।
नेक्खम्माभिमुखो होति, भवतो परिमुत्तिया”ति ॥

तत्थ अन्दुघरेति बन्धनागारे । चिरवुट्ठोति चिरकालं वुट्ठो । दुखट्ठितोति दुक्खपीळितो । न तत्थ रागं जनेतीति तत्थ अन्दुघरे रागं सिनेहं न जनेति न उप्पादेति । “इमं अन्दुघरं मुञ्चित्वा नाहं अज्जत्थ गमिस्सामी”ति एवं तत्थ रागं न जनेति, किन्तु मुत्तियेव मोक्खमेव गवेसतीति अधिष्पायो । नेक्खम्माभिमुखोति निक्खमनाभिमुखो होति । भवतोति सब्बभवेहि । परिमुत्तियाति परिमोचनत्थाय । नेक्खम्माभिमुखो हुत्वा, सम्बोधिं पापुणिस्ससी”तिपि पाठो । सेसमेत्थ उत्तानत्थमेवाति ।

अथस्स “न एतकेहेव बुद्धकारकधम्मोहि भवितब्ब”न्ति उत्तरिम्पि उपधारयतो चतुत्थं पज्जापारमिं दिस्वा एतदहोसि — “सुमेधपण्डित, त्वं इतो पट्ठाय पज्जापारमिम्पि पूरेय्यासि । हीनमज्झिमुक्कट्टेसु कज्जि अवज्जेत्वा सब्बेपि पण्डिते उपसङ्गमित्वा पज्जं पुच्छेय्यासि । यथापि पिण्डचारिको भिक्खु हीनादिभेदेसु कुलेसु किज्जि कुलं अविवज्जेत्वा पटिपाटिया पिण्डाय चरन्तो खिप्पं यापनमत्तं लभति, एवमेव त्वम्पि सब्बे पण्डिते उपसङ्गमित्वा पुच्छन्तो बुद्धो भविस्ससी”ति चतुत्थं पज्जापारमिं दळ्हं कत्वा अधिष्ठासि । तेन वुत्तं —

१३०. “न हेते एत्तकायेव, बुद्धधम्मा भविस्सरे ।
अज्जेपि विचिनिस्सामि, ये धम्मा बोधिपाचना ॥

१३१. “विचिनन्तो तदा दक्खिं, चतुत्थं पज्जापारमिं ।
पुब्बकेहि महेसीहि, आसेवितनिसेवितं ॥

१३२. “इमं त्वं चतुत्थं ताव, दळ्हं कत्वा समादिय ।
पज्जापारमितं गच्छ, यदि बोधिं पत्तुमिच्छसि ॥

१३३. “यथा हि भिक्खु भिक्खन्तो, हीनमुक्कट्टमज्झिमे ।
कुलानि न विवज्जेन्तो, एवं लभति यापनं ॥

१३४. “तथेव त्वं सब्बकालं, परिपुच्छं बुधं जनं ।
पज्जाय पारमिं गन्त्वा, सम्बोधिं पापुणिस्ससी”ति ॥

तत्थ भिक्खन्तोति पिण्डाय चरन्तो । हीनमुक्कट्टमज्झिमेति हीनमुक्कट्टमज्झिमानि कुलानीति अत्थो । लिङ्गविपरियासो कतो । न विवज्जेन्तोति न परिहरन्तो, घरपटिपाटिं मुञ्चित्वा चरन्तो विवज्जेति नाम, एवमकत्वाति

अत्थो। **यापनन्ति** यापनमत्तं पाणधारणं आहारं लभतीति अत्थो। **परिपुच्छन्ति** — “किं, भन्ते, कुसलं, किं अकुसलं; किं सावज्जं, किं अनवज्जं”न्ति आदिना (दी० नि० ३.८४, २१६) नयेन तत्थ तत्थ अभिज्जाते पण्डिते जने उपसङ्गमित्वा परिपुच्छन्तोति अत्थो। **बुधं जनन्ति** पण्डितं जनं। “बुधे जने”तिपि पाठो। **पज्जाय पारमिन्ति** पज्जाय पारं। “पज्जापारमितं गन्त्वा”तिपि पाठो। सेसमेत्थापि उत्तानमेवाति।

अथस्स “न एत्तकेहेव बुद्धकारकधम्मोहि भवितब्ब”न्ति उत्तरिम्पि उपधारयतो पञ्चमं वीरियपारमिं दिस्वा एतदहोसि — “सुमेधपण्डित, त्वं इतो पट्ठाय वीरियपारमिम्पि पूरेय्यासि। यथापि सीहो मिगराजा सब्बइरियापथेसु दळ्हवीरियो होति, एवं त्वम्पि सब्बभवेसु सब्बइरियापथेसु दळ्हवीरियो अनोलीनवीरियो समानो बुद्धो भविस्ससी”ति पञ्चमं वीरियपारमिं दळ्हं कत्वा अधिट्ठासि। तेन वुत्तं —

१३५. “न हेते एत्तकायेव, बुद्धधम्मा भविस्सरे।
अज्जेपि विचिनिस्सामि, ये धम्मा बोधिपाचना ॥

१३६. “विचिनन्तो तदा दक्खिं, पञ्चमं वीरियपारमिं।
पुब्बकेहि महेसीहि, आसेवितनिसेवितं ॥

१३७. “इमं त्वं पञ्चमं ताव, दळ्हं कत्वा समादिय।
वीरियपारमितं गच्छ, यदि बोधिं पत्तुमिच्छसि ॥

१३८. “यथापि सीहो मिगराजा, निसज्जट्टानचङ्कमे।
अलीनवीरियो होति, पग्गहितमनो सदा ॥

१३९. “तथेव त्वं सब्बभवे, पग्गण्ह वीरियं दळ्हं।
वीरियपारमितं गन्त्वा, सम्बोधिं पापुणिस्ससी”ति ॥

तत्थ **अलीनवीरियो**ति अनोलीनवीरियो। **सब्बभवे**ति जातजातभवे, सब्बेसु भवेसूति अत्थो। आरद्धवीरियो हुत्वा, सम्बोधिं पापुणिस्ससीतिपि पाठो। सेसमेत्थापि उत्तानमेवाति।

अथस्स “न एत्तकेहेव बुद्धकारकधम्मोहि भवितब्ब”न्ति उत्तरिम्पि उपधारयतो छट्ठमं खन्तिपारमिं दिस्वा एतदहोसि — “सुमेधपण्डित, त्वं इतो पट्ठाय खन्तिपारमिं परिपूरेय्यासि, सम्माननेपि अवमाननेपि खमोव भवेय्यासि। यथा हि पथवियं नाम सुचिम्पि पक्खिपन्ति असुचिम्पि, न च तेन पथवी सिनेहं वा पटिघं वा करोति, खमति सहति अधिवासेतियेव, एवमेव त्वम्पि सब्बेसं सम्माननावमाननेसु खमो समानो बुद्धो भविस्ससी”ति छट्ठमं खन्तिपारमिं दळ्हं कत्वा अधिट्ठासि। तेन वुत्तं —

१४०. “न हेते एत्तकायेव, बुद्धधम्मा भविस्सरे।
अज्जेपि विचिनिस्सामि, ये धम्मा बोधिपाचना ॥

१४१. “विचिनन्तो तदा दक्खिं, छट्ठमं खन्तिपारमिं।

पुब्बकेहि महेसीहि, आसेवितनिसेवितं ॥

१४२: “इमं त्वं छट्ठमं ताव, दळ्हं कत्वा समादिय ।
तत्थ अद्वेज्जमानसो, सम्बोधिं पापुणिस्ससि ॥

१४३: “यथापि पथवी नाम, सुचिम्पि असुचिम्पि च ।
सब्बं सहति निक्खेपं, न करोति पटिघं तथा ॥

१४४: “तथेव त्वम्पि सब्बेसं, सम्मानावमानक्खमो ।
खन्तिपारमितं गन्त्वा, सम्बोधिं पापुणिस्ससी”ति ॥

तत्थ तत्थाति तस्सं खन्तिपारमियं । अद्वेज्जमानसोति एकंसमानसो । सुचिम्पीति चन्दनकुङ्कुमगन्धमालादिसुचिम्पि । असुचिम्पीति अहिकुक्कुरमनुस्सकुणपगूथमुत्तखेळसिङ्गाणिकादिअसुचिम्पि । सहतीति खमति, अधिवासेति । निक्खेपन्ति निक्खित्तं । पटिघन्ति कोधं । तथाति ताव वुत्तिया, ताव निक्खित्तताय वा । “पटिघं दय”न्तिपि पाठो, तस्स तेन निक्खेपेन पटिघानुरोधं न करोतीति अत्थो । सम्मानावमानक्खमोति सब्बेसं सम्मानावमाननसहो त्वम्पि भवाति अत्थो । “तथेव त्वम्पि सब्बभवे, सम्माननविमानक्खमो”तिपि पठन्ति । “खन्तिया पारमिं गन्त्वा”तिपि पाठो, तस्सा खन्तिया पारमिपूरणवसेन गन्त्वाति अत्थो । सेसमेत्थापि उत्तानमेवाति । इतो परं एत्तकम्पि अवत्वा यत्थ यत्थ विसेसो अत्थि, तं तमेव वत्वा पाठन्तरं दस्सेत्वा गमिस्सामाति ।

अथस्स “न एत्तकेहेव बुद्धकारकधम्मोहि भवितब्ब”न्ति उत्तरिम्पि उपधारयतो सत्तमं सच्चपारमिं दिस्वा एतदहोसि — “सुमेधपण्डित, त्वं इतो पट्ठाय सच्चपारमिम्पि पूरेय्यासि, असनिया मत्थके पतमानायपि धनादीनं अत्थाय छन्दादीनं वसेन सम्पजानमुसावादं नाम मा भासि । यथापि ओसधीतारका नाम सब्बउतूसु अत्तनो गमनवीथिं विजहित्वा अज्जाय वीथिया न गच्छति, सकवीथियाव गच्छति, एवमेव त्वम्पि सच्चं पहाय मुसावादं नाम अवदन्तोयेव बुद्धो भविस्ससी”ति सत्तमं सच्चपारमिं दळ्हं कत्वा अधिट्ठासि । तेन वुत्तं —

१४५: “न हेते एत्तकायेव, बुद्धधम्मा भविस्सरे ।
अज्जेपि विचिनिस्सामि, ये धम्मा बोधिपाचना ॥

१४६: “विचिनन्तो तदा दक्खिं, सत्तमं सच्चपारमिं ।
पुब्बकेहि महेसीहि, आसेवितनिसेवितं ॥

१४७: “इमं त्वं सत्तमं ताव, दळ्हं कत्वा समादिय ।
तत्थ अद्वेज्जवचनो, सम्बोधिं पापुणिस्ससि ॥

१४८: “यथापि ओसधी नाम, तुलाभूता सदेवके ।
समये उतुवस्से वा, न वोक्कमति वीथितो ॥

१४९.

“तथेव त्वम्पि सच्चेसु, मा वोक्कम हि वीथितो ।
सच्चपारमितं गन्त्वा, सम्बोधिं पापुणिस्ससी”ति ॥

तत्थ तत्थाति सच्चपारमियं । अद्वेज्झवचनोति अवितथवचनो । ओसधी नामाति ओसधीतारका, ओसधगहणे ओसधीतारकं उदितं दिस्वा ओसधं गणहन्ति । तस्मा “ओसधीतारका”ति वुच्चति । तुलाभूताति पमाणभूता । सदेवकेति सदेवकस्स लोकस्स । समयेति वस्ससमये । उतुवस्सेति हेमन्तगिम्हेसु । “समये उतुवट्टे”तिपि पाठो । तस्स समयेति गिम्हे । उतुवट्टेति हेमन्ते च वस्साने चाति अत्थो । न वोक्कमति वीथितोति तं तं उतुम्हि अत्तनो गमनवीथितो न वोक्कमति न विगच्छति, छ मासे पच्छिमं दिसं गच्छति, छ मासे पुब्बं दिसं गच्छतीति । अथ वा ओसधी नामाति सिङ्गिवेरपिप्फलिमरिचादिकं ओसधं । न वोक्कमतीति यं यं फलदानसमत्थं ओसधं, तं तं फलदानं ओक्कम्म अत्तनो फलं अदत्त्वा न निवत्तति । वीथितोति गमनवीथितो, पित्तहरो पित्तं हरतेव, वातहरो वातं हरतेव, सेम्हहरो सेम्हं हरतेवाति अत्थो । सेसमेत्थापि उत्तानमेवाति ।

अथस्स “न एत्तकेहेव बुद्धकारकधम्मोहि भवितब्ब”न्ति उत्तरिम्पि उपधारयतो अट्टमं अधिद्वानपारमिं दिस्वा एतदहोसि — “सुमेधपण्डित, त्वं इतो पट्टाय अधिद्वानपारमिम्पि पूरेय्यासि, यं अधिद्व्यासि, तस्मिं अधिद्वाने निच्चलो भवेय्यासि, यथा पब्बतो नाम सब्बदिसासु वाते पहरन्तेपि न कम्पति न चलति, अत्तनो ठानेयेव तिड्ढति, एवमेव त्वम्पि अत्तनो अधिद्वाने निच्चलो होन्तोव बुद्धो भविस्ससी”ति अट्टमं अधिद्वानपारमिं दळ्हं कत्वा अधिद्व्यासीति । तेन वुत्तं —

१५०: “न हेते एत्तकायेव, बुद्धधम्मा भविस्सरे ।
अज्जेपि विचिनिस्सामि, ये धम्मा बोधिपाचना ॥

१५१: “विचिनन्तो तदा दक्खिं, अट्टमं अधिद्वानपारमिं ।
पुब्बकेहि महेसीहि, आसेवितनिसेवितं ॥

१५२: “इमं त्वं अट्टमं ताव, दळ्हं कत्वा समादिय ।
तत्थ त्वं अचलो हुत्वा, सम्बोधिं पापुणिस्ससि ॥

१५३: “यथापि पब्बतो सेलो, अचलो सुप्पतिट्ठितो ।
न कम्पति भुसवातेहि, सकट्टानेव तिड्ढति ॥

१५४: “तथेव त्वम्पि अधिद्वाने, सब्बदा अचलो भव ।
अधिद्वानपारमितं गन्त्वा, सम्बोधिं पापुणिस्ससी”ति ॥

तत्थ सेलोति सिलामयो । अचलोति निच्चलो सुप्पतिट्ठितोति अचलत्ताव सुट्ठु पतिट्ठितो । “यथापि पब्बतो अचलो, निखातो सुप्पतिट्ठितो”तिपि पाठो । भुसवातेहीति बलववातेहि । सकट्टानेवाति अत्तनो ठानेयेव, यथाठितद्वानेयेवाति अत्थो । सेसमेत्थापि उत्तानमेवाति ।

अथस्स “न एत्तकेहेव बुद्धकारकधम्मोहि भवितब्ब”न्ति उत्तरिम्पि उपधारयतो नवमं मेत्तापारमिं दिस्वा एतदहोसि —

“सुमेधपण्डित, त्वं इतो पट्टाय मेत्तापारमिं पूरेय्यासि, हितेसुपि अहितेसुपि एकचित्तोव भवेय्यासि । यथापि उदकं नाम पापजनस्सपि कल्याणजनस्सपि सीतभावं एकसदिसं कत्वा फरति, एवमेव त्वम्पि सब्बसत्तेसु मेत्तचित्तेन एकचित्तोव हुत्वा बुद्धो भविस्ससी”ति नवमं मेत्तापारमिं दळ्हं कत्वा अधिट्ठासीति । तेन वुत्तं —

१५५. “न हेते एत्तकायेव, बुद्धधम्मा भविस्सरे ।
अज्जेपि विचिनिस्सामि, ये धम्मा बोधिपाचना ॥

१५६. “विचिनन्तो तदा दक्खिं, नवमं मेत्तापारमिं ।
पुब्बकेहि महेसीहि, आसेवितनिसेवितं ॥

१५७. “इमं त्वं नवमं ताव, दळ्हं कत्वा समादिय ।
मेत्ताय असमो होति, यदि बोधिं पत्तुमिच्छसि ॥

१५८. “यथापि उदकं नाम, कल्याणे पापके जने ।
समं फरति सीतेन, पवाहेति रजोमलं ॥

१५९. “तथेव त्वं हिताहिते, समं मेत्ताय भावय ।
मेत्तापारमितं गन्त्वा, सम्बोधिं पापुणिस्ससी”ति ॥

तत्थ असमो होहीति मेत्ताभावनाय असदिसो होहि । तत्थ “त्वं समसमो होही”तिपि पाठो, सो उत्तानत्थोव । समन्ति तुल्यं । फरतीति फुसति । पवाहेतीति विसोधेति । रजोति आगन्तुकरजं । मलन्ति सरीरे उट्ठितं सेदमलादिं । “रजमल”न्तिपि पाठो, सोयेवत्थो । हिताहितेति हिते च अहिते च, मित्ते च अमित्ते चाति अत्थो । मेत्ताय भावयाति मेत्तं भावय वड्ढेहि । सेसमेत्थापि उत्तानमेवाति ।

अथस्स “न एत्तकेहेव बुद्धकारकधम्मेहि भवितब्ब”न्ति उत्तरिम्पि उपधारयतो दसमं उपेक्खापारमिं दिस्वा एतदहोसि — “सुमेधपण्डित, त्वं इतो पट्टाय उपेक्खापारमिं परिपूरेय्यासि, सुखेपि दुक्खेपि मज्झत्तोव भवेय्यासि । यथापि पथवी नाम सुचिम्पि असुचिम्पि च पक्खिपमाने मज्झत्ताव होति, एवमेव त्वम्पि सुखदुक्खेसु मज्झत्तोव होन्तो बुद्धो भविस्ससी”ति दसमं उपेक्खापारमिं दळ्हं कत्वा अधिट्ठासि । तेन वुत्तं —

१६०. “न हेते एत्तकायेव, बुद्धधम्मा भविस्सरे ।
अज्जेपि विचिनिस्सामि, ये धम्मा बोधिपाचना ॥

१६१. “विचिनन्तो तदा दक्खिं, दसमं उपेक्खापारमिं ।
पुब्बकेहि महेसीहि, आसेवितनिसेवितं ॥

१६२. “इमं त्वं दसमं ताव, दळ्हं कत्वा समादिय ।
तुलाभूतो दळ्हो हुत्वा, सम्बोधिं पापुणिस्ससि ॥

१६३. “यथापि पथवी नाम, निक्खित्तं असुचिं सुचिं ।
उपेक्खति उभोपेते, कोपानुनयवज्जिता ॥

१६४. “तथेव त्वं सुखदुक्खे, तुलाभूतो सदा भव ।
उपेक्खापारमितं गन्त्वा, सम्बोधिं पापुणिस्ससी’ति ॥

तत्थ तुलाभूतोति मज्झत्तभावे ठितो यथा तुलाय दण्डो समं तुलितो समं तिष्ठति, न नमति न उन्नमति, एवमेव त्वम्पि सुखदुक्खेसु तुलासदिसो हुत्वा सम्बोधिं पापुणिस्ससी । कोपानुनयवज्जिताति पटिघानुरोधवज्जिता । “दयाकोपविवज्जिता’तिपि पाठो, सोयेवत्थो । सेसं खन्तिपारमियं वुत्तनयेनेव वेदितब्बं ।

ततो सुमेधपण्डितो इमे दस पारमिधम्मे विचिन्तित्वा ततो परं चिन्तेसि — “इमस्मिं लोके बोधिसत्तेहि परिपूरेतब्बा बोधिपाचना बुद्धत्तकरा धम्मा एत्तकायेव, न इतो भिय्यो, इमा पन पारमियो उद्धं आकासेपि नत्थि, न हेट्ठा पथवियम्पि, न पुरत्थिमादीसु दिसासुपि अत्थि, मय्हंयेव पन हृदयमंसन्तरेयेव पतिट्ठिता’ति । एवं तासं अत्तनो हृदये पतिट्ठितभावं दिस्वा सब्बापि ता दळ्हं कत्वा अधिट्ठाय पुनप्पुनं सम्मसन्तो अनुलोमपटिलोमं सम्मसि, परियन्ते गहेत्वा आदिमि पापेसि, आदिमि गहेत्वा परियन्ते ठपेसि, मज्झे गहेत्वा उभतो ओसापेसि, उभतो कोटीसु गहेत्वा मज्झे ओसापेसि । बाहिरभण्डपरिच्चागो पारमियो नाम, अङ्गपरिच्चागो उपपारमियो नाम, जीवितपरिच्चागो परमत्थपारमियो नामाति दस पारमियो दस उपपारमियो दस परमत्थपारमियोति समत्तिस पारमियो यमकतेलं विनिवट्टेन्तो विय सम्मसि । तस्स दस पारमियो सम्मसन्तस्स धम्मतेजेन चतुनहुताधिकद्वियोजनसतसहस्सबहला विपुला अयं महापथवी हत्थिना अक्कन्तनळकलापो विय उप्पीळियमानं उच्छुयन्तं विय च महाविरवं विरवमाना सङ्कम्पि सम्पकम्पि सम्पवेधि । कुलालचक्कं विय तेलयन्तचक्कं विय च परिब्भमि । तेन वुत्तं —

१६५. “एत्तकायेव ते लोके, ये धम्मा बोधिपाचना ।
ततुद्धं नत्थि अज्जत्र, दळ्हं तत्थ पतिट्ठह ॥

१६६. “इमे धम्मे सम्मसतो, सभावसरसलक्खणे ।
धम्मतेजेन वसुधा, दससहस्सी पकम्पथ ॥

१६७. “चलती रवती पथवी, उच्छुयन्तं व पीळितं ।
तेलयन्ते यथा चक्कं, एवं कम्पति मेदनी’ति ॥

तत्थ एत्तकायेवाति निद्विडानं दसन्नं पारमितानं अनूनाधिकभावस्स दस्सनत्थं वुत्तं । ततुद्धन्ति ततो दसपारमीहि उद्धं नत्थि । अज्जत्राति अज्जं, लक्खणं सद्वसत्थतो गहेतब्बं । ततो दसपारमितो अज्जो बुद्धकारकधम्मो नत्थीति अत्थो । तत्थाति तासु दससु पारमीसु । पतिट्ठहाति पतिट्ठ, परिपूरेन्तो तिट्ठाति अत्थो ।

इमे धम्मेति पारमिधम्मे । सम्मसतोति उपपरिक्खन्तस्स, अनादरत्थे सामिवचनं दट्ठब्बं । सभावसरसलक्खणेति सभावसङ्घातेन सरसलक्खणेन सम्मसन्तस्साति अत्थो । धम्मतेजेनाति पारमिपविचयजाणतेजेन । वसुधाति वसूति रतनं वुच्चति, तं धारेति धीयति वा एत्थाति वसुधा । का सा? मेदनी । पकम्पथाति पकम्पित्थ । सुमेधपण्डिते पन पारमियो

विचिनन्ते तस्स जाणतेजेन दससहस्सी पकम्पित्थाति अत्थो ।

चलतीति छप्पकारा कम्पि । रवतीति नदति विकूजति । उच्छुयन्तं पीळितन्ति निष्पीळितं उच्छुयन्तं विय ।
 “गुळयन्तं पीळित”न्तिपि पाठो, सोयेवत्थो । तेलयन्तेति तेलपीळनयन्ते । यथा चक्कन्ति चक्किकानं महाचक्कयन्तं
 विय । एवन्ति यथा तेलपीळनचक्कयन्तं परिब्भमति कम्पति, एवं अयं मेदनी कम्पतीति अत्थो । सेसमेत्थ उत्तानमेवाति ।

एवं महापथविया कम्पमानाय रम्मनगरवासिनो मनुस्सा भगवन्तं परिविसयमाना सण्ठातुं असक्कोन्ता
 युगन्धरवातब्भाहता महासाला विय मुच्छिता पपत्तिं सु । घटादीनि कुलालभण्डानि पवट्टेन्तानि अज्जमज्जं पहरन्तानि
 चुण्णविचुण्णानि अहेसुं । महाजनो भीततसितो सत्थारं उपसङ्कमित्वा — “किं नु खो भगवा ‘नागावट्टो अयं,
 भूतयक्खदेवतासु अज्जतरावट्टो वा’ति न हि मयं एतं जानाम । अपि च खो सब्बोपि अयं महाजनो भयेन उपहुतो, किं नु खो
 इमस्स लोकस्स पापकं भविस्सति, उदाहु कल्याणं, कथेथ नो एतं कारण”न्ति पुच्छिंसु ।

अथ सत्था तेसं कथं सुत्वा — “तुम्हे मा भायित्थ, मा खो चिन्तयित्थ, नत्थि वो इतोनिदानं भयं, यो सो मया अज्ज
 सुमेधपण्डितो ‘अनागते गोतमो नाम बुद्धो भविस्सती’ति ब्याकतो, सो इदानि पारमियो सम्मसति, तस्स सम्मसन्तस्स
 धम्मतेजेन सकलदससहस्सी लोकधातु एकप्पहारेन कम्पति चेव विरवति चा’ति आह । तेन वुत्तं —

१६८. “यावता परिसा आसि, बुद्धस्स परिवेसने ।
 पवेधमाना सा तत्थ, मुच्छिता सेति भूमियं ॥

१६९. “घटानेकसहस्सानि, कुम्भीनज्ज सता बहू ।
 सज्चुण्णमथिता तत्थ, अज्जमज्जं पघट्टिता ॥

१७०. “उब्बिग्गा तसिता भीता, भन्ता ब्यथितमानसा ।
 महाजना समागम्म, दीपङ्करमुपागमुं ॥

१७१. “किं भविस्सति लोकस्स, कल्याणमथ पापकं ।
 सब्बो उपहुतो लोको, तं विनोदेहि चक्खुम ॥

१७२. “तेसं तदा सज्जापेसि, दीपङ्करो महामुनि ।
 विस्सत्था होथ मा भाथ, इमस्मिं पथविकम्पने ॥

१७३. “यमहं अज्ज ब्याकासिं, बुद्धो लोके भविस्सति ।
 एसो सम्मसती धम्मं, पुब्बकं जिनसेवितं ॥

१७४. “तस्स सम्मसतो धम्मं, बुद्धभूमिं असेसतो ।
 तेनायं कम्पिता पथवी, दससहस्सी सदेवके”ति ॥

तत्थ यावताति यावतिका । आसीति अहोसि । “या तदा परिसा आसी”तिपि पाठो, तस्स या तत्थ परिसा ठिता

आसीति अत्थो । पवेधमानाति कम्पमाना । साति सा परिसा । तत्थाति तस्मिं परिवेसनट्टाने । सेतीति सयित्थ ।

घटाति घटानं, सामिअत्थे पच्चत्तवचनं, घटानं नेकसहस्सानीति अत्थो । सञ्चुण्णमथिताति चुण्णा चेव मथिता च, मथितसञ्चुण्णाति अत्थो । अञ्जमञ्जं पघट्टिताति अञ्जमञ्जं पघटा । उब्बिग्गाति उत्रासहदया । तसिताति सज्जाततासा । भीताति भयभीता । भन्ताति फन्दनमानसा, विब्भन्तचित्ताति अत्थो । सब्बानि पनेतानि अञ्जमञ्जवेवचनानि । समागम्माति समागन्त्वा । अयमेव वा पाठो ।

उपहुतोति उपहतो । तं विनोदेहीति तं उपहुतभयं विनोदेहि, विनासयाति अत्थो । चक्खुमाति पञ्चहि चक्खूहि चक्खुम । तेसं तदाति ते जने तदा, उपयोगत्थे सामिवचनं । सज्जापेसीति जापेसि बोधेसि । विसत्थाति विस्सत्थचित्ता । मा भाथाति मा भायथ । यमहन्ति यं अहं सुमेधपण्डितं । धम्मन्ति पारमिधम्मं । पुब्बकन्ति पोराणं । जिनसेवितन्ति जिनेहि बोधिसत्तकाले सेवितन्ति अत्थो । बुद्धभूमिन्ति पारमिधम्मं । तेनाति तेन सम्मसनकारणेन । कम्पिताति चलिता । सदेवकेति सदेवके लोके ।

ततो महाजनो तथागतस्स वचनं सुत्वा हट्टतुट्ठो मालागन्धविलेपनादीनि आदाय रम्मनगरतो निक्खमित्वा बोधिसत्तं उपसङ्गमित्वा मालागन्धादीहि पूजेत्वा वन्दित्वा पदक्खिणं कत्वा रम्मनगरमेव पाविसि । अथ खो बोधिसत्तो दस पारमियो सम्मसित्वा वीरियं दळ्हं कत्वा अधिट्ठाय निसिन्नासना वुट्ठासि । तेन वुत्तं —

१७५: “बुद्धस्स वचनं सुत्वा, मनो निब्बायि तावदे ।
सब्बे मं उपसङ्गम्म, पुनापि मं अभिवन्दिसुं ॥

१७६: “समादियित्वा बुद्धगुणं, दळ्हं कत्वान मानसं ।
दीपङ्करं नमस्सित्वा, आसना वुट्ठहिं तदा”ति ॥

तत्थ मनो निब्बायीति महाजनस्स पथविकम्पने उब्बिग्गहदयस्स तत्थ कारणं सुत्वा मनो निब्बायि, सन्तिं अगमासीति अत्थो । “जनो निब्बायी”तिपि पाठो, सो उत्तानोयेव । समादियित्वाति सम्मा आदियित्वा, समादायाति अत्थो । बुद्धगुणन्ति पारमियो । सेसं उत्तानमेव ।

अथ खो बोधिसत्तं दयितसब्बसत्तं आसना वुट्ठहन्तं सकलदससहस्सचक्कवाळदेवता सन्निपतित्वा दिब्बेहि मालागन्धादीहि पूजेत्वा — “अय्य सुमेधतापस, तया अज्ज दीपङ्करदसबलस्स पादमूले महति पत्थना पत्थिता, सा ते अनन्तरायेन समिज्झतु, मा ते तत्थ भयं वा छम्भितत्तं वा अहोसि । सरीरे ते अप्पमत्तकोपि रोगो मा उप्पज्जतु, खिप्पं पारमियो पूरेत्वा सम्मासम्बोधिं पटिविज्झ । यथा पुष्पूपगफलूपगा रुक्खा समये पुष्फन्ति चेव फलन्ति च, तथेव त्वम्पि तं समयं अनतिक्कमित्वा खिप्पं सम्बोधिं फुसस्सू”ति आदीनि थुतिमङ्गलानि पयिरुदाहंसु, एवं पयिरुदाहित्वा बोधिसत्तं अभिवादेत्वा अत्तनो अत्तनो देवट्ठानमेव अगमंसु । बोधिसत्तोपि देवताहि अभित्थुतो — “अहं दस पारमियो पूरेत्वा कप्पसतसहस्साधिकानं चतुन्नं असङ्ख्येय्यानं मत्थके बुद्धो भविस्सामी”ति वीरियं दळ्हं कत्वा अधिट्ठाय आकासमब्भुगन्त्वा इसिगणवन्तं हिमवन्तं अगमासि । तेन वुत्तं —

१७७: “दिब्बं मानुसकं पुप्फं, देवा मानुसका उभो ।

समोकिरन्ति पुप्फेहि, वुट्टहन्तस्स आसना ॥

१७८. “वेदयन्ति च ते सोत्थिं, देवा मानुसका उभो ।
महन्तं पत्थितं तुहं, तं लभस्सु यथिच्छित्तं ॥

१७९. “सब्बीतियो विवज्जन्तु, सोको रोगो विनस्सतु ।
मा ते भवन्त्वन्तराया, फुस खिप्पं बोधिमुत्तमं ॥

१८०. “यथापि समये पत्ते, पुप्फन्ति पुप्फिनो दुमा ।
तथेव त्वं महावीर, बुद्धजाणेहि पुप्फसु ॥

१८१. “यथा ये केचि सम्बुद्धा, पूरयुं दसपारमी ।
तथेव त्वं महावीर, पूरय दसपारमी ॥

१८२. “यथा ये केचि सम्बुद्धा, बोधिमण्डमि बुज्झरे ।
तथेव त्वं महावीर, बुज्झस्सु जिनबोधियं ॥

१८३. “यथा ये केचि सम्बुद्धा, धम्मचक्कं पवत्तयुं ।
तथेव त्वं महावीर, धम्मचक्कं पवत्तय ॥

१८४. “पुण्णमाये यथा चन्दो, परिसुद्धो विरोचति ।
तथेव त्वं पुण्णमनो, विरोच दससहस्सियं ॥

१८५. “राहुमुत्तो यथा सूरियो, तापेन अतिरोचति ।
तथेव लोका मुच्चित्वा, विरोच सिरिया तुवं ॥

१८६. “यथा या काचि नदियो, ओसरन्ति महोदधिं ।
एवं सदेवका लोका, ओसरन्तु तवन्तिके ॥

१८७. “तेहि थुतप्पसत्थो सो, दस धम्मे समादिय ।
ते धम्मे परिपूरेन्तो, पवनं पाविसी तदा”ति ॥

तत्थ दिब्बन्ति मन्दारवपारिच्छत्तकसन्तानकुसेसयादिकं दिब्बकुसुमं देवा मानुसका च मानुसपुप्फं गहेत्वाति अत्थो ।
समोकिरन्तीति ममोपरि समोकिरिंसूति अत्थो । वुट्टहन्तस्साति वुट्टहतो । वेदयन्तीति निवेदयिंसु सज्जापेसुं । सोत्थिन्ति
सोत्थिभावं । इदानीं वेदयिताकारदस्सनत्थं “महन्तं पत्थितं तुहं”न्तिआदि वुत्तं । तथा पन, सुमेधपण्डित, महन्तं ठानं
पत्थितं, तं यथापत्थितं लभस्सूति अत्थो ।

सब्बीतियोति एन्तीति ईतियो, सब्बा ईतियो सब्बीतियो, उपह्वा । विवज्जन्तूति मा होन्तु । सोको रोगो विनस्सतूति

सोचनसङ्घातो सोको रुजनसङ्घातो रोगो च विनस्सतु । तेति तव । मा भवन्त्वन्तरायाति मा भवन्तु अन्तराया । फुसाति अधिगच्छ पापुणाहि । बोधिन्ति अरहत्तमग्गजाणं सब्बज्जुतज्जाणम्पि वट्ठति । उत्तमन्ति सेट्ठं सब्बबुद्धगुणदायकत्ता अरहत्तमग्गजाणं “उत्तम”न्ति वुत्तं ।

समयेति तस्स तस्स रुक्खस्स पुष्फनसमये सम्पत्तेति अत्थो । पुष्फिनोति पुष्फनका । बुद्धजाणेहीति अट्टारसहि बुद्धजाणेहि । पुष्फसूति पुष्फस्सु । पूरयुन्ति पूरयिंसु । पूरयाति परिपूरय । बुज्झरेति बुज्झिंसु । जिनबोधियन्ति जिनानं बुद्धानं बोधिया, सब्बज्जुबोधिमूलेति अत्थो । पुण्णमायेति पुण्णमासियं । पुण्णमनोति परिपुण्णमनोरथो ।

राहुमुत्तोति राहुना सोब्भानुना मुत्तो । तापेनाति पतापेन, आलोकेन । लोका मुच्चित्वाति लोकधम्महि अलित्तो हुत्वाति अत्थो । विरोचाति विराज । सिरियाति बुद्धसिरिया । ओसरन्तीति महासमुदं पविसन्ति । ओसरन्तूति उपगच्छन्तु । तवन्निकेति तव सन्निकं । तेहीति देवेहि । थुतप्पसत्थोति थुतो चेव पसत्थो च, थुतेहि वा दीपङ्करादीहि पसत्थोति थुतप्पसत्थो । दस धम्मेति दस पारमिधम्मे । पवनन्ति महावनं, धम्मिकपब्बते महावनं पाविसीति अत्थो । सेसगाथा सुउत्ताना एवाति ।

इति मधुरत्थविलासिनिया बुद्धवंस-अट्ठकथाय

सुमेधपत्थनाकथावण्णना निट्ठिता ।

३. दीपङ्करबुद्धवंसवण्णना

रम्मनगरवासिनोपि ते उपासका बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स महादानं दत्त्वा पुन भगवन्तं भुत्ताविं ओनीतपत्तपाणिं मालागन्धादीहि पूजेत्वा वन्दित्वा दानानुमोदनं सोतुकामा उपनिसीदिंसु । अथ सत्था तेसं परममधुरं हृदयङ्गमं दानानुमोदनमकासि —

“दानं नाम सुखादीनं, निदानं परमं मतं ।
निब्बानं पन सोपानं, पतिट्ठाति पवुच्चति ॥

“दानं ताणं मनुस्सानं, दानं बन्धु परायनं ।
दानं दुक्खाधिपन्नानं, सत्तानं परमा गति ॥

“दुक्खनित्थरणट्ठेन, दानं नावाति दीपितं ।
भयरक्खणतो दानं, नगरन्ति च वण्णितं ॥

“दानं दुरासदट्ठेन, वुत्तमासिविसोति च ।
दानं लोभमलादीहि, पदुमं अनुपलित्ततो ॥

“नत्थि दानसमो लोके, पुरिसस्स अवस्सयो ।
पटिपज्जथ तस्मा तं, किरियाज्झासयेन च ॥

“सगलोकनिदानानि, दानानि मतिमा इध ।
को हि नाम नरो लोके, न ददेय्य हिते रतो ॥

“सुत्वा देवेसु सम्पत्तिं, को नरो दानसम्भवं ।
न दज्जा सुखप्पदं दानं, दानं चित्तप्पमोदनं ॥

“दानेन पटिपन्नेन, अच्छरापरिवारितो ।
रमते सुचिरं कालं, नन्दने सुरनन्दने ॥

“पीतिमुळारं विन्दति दाता, गारवमस्मिं गच्छति लोके ।
किन्तिमनन्तं याति च दाता, विस्ससनीयो होति च दाता ॥

“दत्त्वा दानं याति नरो सो, भोगसमिद्धिं दीघज्जायु ।
सुस्सरतप्पि च विन्दति रूपं, सगगे सद्धिं कीळति देवेहि ।
विमानेसु ठत्त्वा नाना, मत्तमयूराभिरुतेसु ॥

“चोरारिराजोदकपावकानं, धनं असाधारणमेव दानं ।
ददाति तं सावकजाणभूमिं, पच्चेकभूमिं पन बुद्धभूमिं”न्ति ॥ —

एवमादिना नयेन दानानुमोदनं कत्वा दानानिसंसं पकासेत्वा तदनन्तरं सीलकथं कथेसि । सीलं नामेतं
इधलोकपरलोकसम्पत्तीनं मूलं ।

“सीलं सुखानं परमं निदानं, सीलेन सीली तिदिवं पयाति ।
सीलज्झि संसारमुपागतस्स, ताणज्ज लेणज्ज परायनज्ज ॥

“अवस्सयो सीलसमो जनानं, कुतो पनज्जो इध वा परत्थ ।
सीलं गुणानं परमा पतिट्ठा, यथा धरा थावरजङ्गमानं ॥

“सीलं किरेव कल्याणं, सीलं लोके अनुत्तरं ।
अरियवुत्तिसमाचारो, येन वुच्चति सीलवा” ॥ (जा० १.३.११८) ।

सीलालङ्कारसमो अलङ्कारो नत्थि, सीलगन्धसमो गन्धो नत्थि, सीलसमं किलेसमलविसोधनं नत्थि, सीलसमं
परिळाहूपसमं नत्थि, सीलसमं कित्तिजननं नत्थि, सीलसमं सगगारोहणसोपानं नत्थि, निब्बाननगरप्पवेसने च सीलसमं द्वारं
नत्थि । यथाह —

“सोभन्तेवं न राजानो, मुत्तामणिविभूसिता ।
यथा सोभन्ति यतिनो, सीलभूसनभूसिता ॥

“सीलगन्धसमो गन्धो, कुतो नाम भविस्सति ।
यो समं अनुवाते च, पटिवाते च वायति ॥ (विसुद्धि० १.९) ।

“न पुष्पगन्धो पटिवातमेति, न चन्दनं तग्गरमल्लिका वा ।
सतञ्च गन्धो पटिवातमेति, सब्बा दिसा सप्पुरिसो पवायति ॥

“चन्दनं तगरं वापि, उप्पलं अथ वस्सिकी ।
एतेसं गन्धजातानं, सीलगन्धो अनुत्तरो ॥ (ध० प० ५४-५५; मि० प० ५.४.१) ।

“न गङ्गा यमुना चापि, सरभू वा सरस्वती ।
निन्नगा वाचिरवती, मही वापि महानदी ॥

“सक्कुणन्ति विसोधेतुं, तं मलं इध पाणिनं ।
विसोधयति सत्तानं, यं वे सीलजलं मलं ॥

“न तं सजलदा वाता, न चापि हरिचन्दनं ।
नेव हारा न मणयो, न चन्दकिरणङ्कुरा ॥

“समयन्तीध सत्तानं, परिळाहं सुरक्खितं ।
यं समेति इदं अरियं, सीलं अच्चन्तसीतलं ॥

“अत्तानुवादादिभयं, विद्धंसयति सब्बदा ।
जनेति कित्तिहासञ्च, सीलं सीलवतो सदा ॥

“सग्गारोहणसोपानं, अज्जं सीलसमं कुतो ।
द्वारं वा पन निब्बान, नगरस्स पवेसने ॥

“गुणानं मूलभूतस्स, दोसानं बलघातिनो ।
इति सीलस्स जानाथ, आनिसंसमनुत्तरं”न्ति ॥ (विसुद्धि० १.९) ।

एवं भगवा सीलानिसंसं दस्सेत्वा — “इदं पन सीलं निस्साय अयं सग्गो लभती”ति दस्सनत्थं तदनन्तरं सग्गकथं कथेसि । अयं सग्गो नाम इट्ठो कन्तो मनापो एकन्तसुखो निच्चमेत्थ कीळा निच्चं सम्पत्तियो लभन्ति । चातुमहाराजिका देवा नवुतिवस्ससतसहस्सानि दिब्बसुखं दिब्बसम्पत्तिं पटिलभन्ति । तावतिसा तिस्सो वस्सकोटियो सट्ठि च वस्ससतसहस्सानीति एवमादिसग्गगुणपटिसंयुत्तकथं कथेसि । एवं सग्गकथाय पलोभेत्वा पुन — “अयम्पि सग्गो अनिच्चो अधुवो न तत्थ छन्दरागो कातब्बो”ति कामानं आदीनवं ओकारं संकिलेसं नेक्खम्मे आनिसंसञ्च पकासेत्वा अमतपरियोसानं धम्मकथं कथेसि । एवं तस्स महाजनस्स धम्मं देसेत्वा एकच्चे सरणेसु च एकच्चे पञ्चसीलेसु च एकच्चे सोतापत्तिफले च एकच्चे सकदागामिफले एकच्चे अनागामिफले एकच्चे चतूसुपि फलेसु एकच्चे तीसु विज्जासु एकच्चे छसु अभिज्जासु एकच्चे अट्ठसु समापत्तीसु पतिट्ठापेत्वा उट्ठायासना रम्मनगरतो निक्खमित्वा सुदस्सनमहाविहारमेव

पाविसि । तेन वुत्तं —

१. “तदा ते भोजयित्वान, ससङ्गं लोकनायकं ।
उपगच्छुं सरणं तस्स, दीपङ्करस्स सत्थुनो ॥
२. “सरणागमने कञ्चि, निवेसेति तथागतो ।
कञ्चि पञ्चसु सीलेसु, सीले दसविधे परं ॥
३. “कस्सचि देति सामञ्जं, चतुरो फलमुत्तमे ।
कस्सचि असमे धम्मे, देति सो पटिसम्भिदा ॥
४. “कस्सचि वरसमापत्तियो, अट्ठ देति नरासभो ।
तिस्सो कस्सचि विज्जायो, छळभिज्जा पवेच्छति ॥
५. “तेन योगेन जनकायं, ओवदति महामुनि ।
तेन वित्थारिकं आसि, लोकनाथस्स सासनं ॥
६. “महाहनुसभक्खन्थो, दीपङ्करसनामको ।
बहू जने तारयति, परिमोचेति दुग्गतिं ॥
७. “बोधनेय्यं जनं दिस्वा, सतसहस्सेपि योजने ।
खणेन उपगन्त्वान, बोधेति तं महामुनी”ति ॥

तत्थ तेति रम्मनगरवासिनो उपासका । **सरणन्ति** एत्थ सरणं सरणगमनं सरणस्स गन्ता च वेदितब्बा । सरति हिंसति विनासेतीति **सरणं**, किं तं? रतनत्तयं । तं पन सरणगतानं तेनेव सरणगमनेन भयं सन्तासं दुक्खं दुग्गतिं परिविक्कलेसं हनति हिंसति विनासेतीति सरणन्ति वुच्चतीति । वुत्तहेतं —

“ये केचि बुद्धं सरणं गतासे, न ते गमिस्सन्ति अपायभूमिं ।
पहाय मानुसं देहं, देवकायं परिपूरेस्सन्ति ॥ (दी० नि० २.३३२; सं० नि० १.३७) ।

“ये केचि धम्मं सरणं गतासे, न ते गमिस्सन्ति अपायभूमिं ।
पहाय मानुसं देहं, देवकायं परिपूरेस्सन्ति ॥ (दी० नि० २.३३२; सं० नि० १.३७) ।

“ये केचि सङ्गं सरणं गतासे, न ते गमिस्सन्ति अपायभूमिं ।
पहाय मानुसं देहं, देवकायं परिपूरेस्सन्ती”ति ॥ (दी० नि० २.३३२; सं० नि० १.३७) ।

सरणगमनं नाम रतनत्तयपरायनाकारप्पवत्तो चित्तुप्पादो । **सरणस्स गन्ता** नाम तंसमङ्गीपुग्गलो । एवं ताव सरणं सरणगमनं सरणस्स गन्ता चाति इदं तयं वेदितब्बं ।

तस्साति तं दीपङ्करं, उपयोगत्थे सामिवचनं दट्ठब्बं । “उपगच्छुं सरणं तत्था”तिपि पाठो । सत्थुनोति सत्थारं । सरणागमने कञ्चीति कञ्चि पुग्गलं सरणागमने निवेसेतीति अत्थो । किञ्चापि पच्चुप्पन्नवसेन वुत्तं, अतीतकालवसेन पन अत्थो गहेतब्बो । एस नयो सेसेसुपि । “कस्सचि सरणागमने”तिपि पाठो, तस्सपि सोयेवत्थो । कञ्चि पञ्चसु सीलेसूति कञ्चि पुग्गलं पञ्चसु विरतिसीलेसु निवेसेसीति अत्थो । “कस्सचि पञ्चसु सीलेसू”तिपि पाठो, सोयेवत्थो । सीले दसविधे परन्ति अपरं पुग्गलं दसविधे सीले निवेसेसीति अत्थो । “कस्सचि कुसले दसा”तिपि पाठो, तस्स कञ्चि पुग्गलं दस कुसलधम्मे समादपेसीति अत्थो । कस्सचि देति सामञ्जन्ति एत्थ परमत्थतो सामञ्जन्ति मग्गो वुच्चति । यथाह —

“कतमञ्च, भिक्खवे, सामञ्जं? अयमेव अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो, सेय्यथिदं — सम्मादिट्ठि... पे०... सम्मासमाधि । इदं वुच्चति, भिक्खवे, सामञ्ज”न्ति (सं० नि० ५.३६) ।

चतुरो फलमुत्तमेति चत्तारि उत्तमानि फलानीति अत्थो । म-कारो पदसन्धिकरो । लिङ्गविपरियासेन वुत्तं । यथोपनिस्सयं चत्तारो मग्गे चत्तारि च सामञ्जफलानि कस्सचि अदासीति अत्थो । कस्सचि असमे धम्मेति कस्सचि असदिसे चत्तारो पटिसम्भिदाधम्मे अदासि ।

कस्सचि वरसमापत्तियोति कस्सचि पन नीवरणविगमेन पधानभूता अट्ठ समापत्तियो अदासि । तिस्सो कस्सचि विज्जायोति कस्सचि पुग्गलस्स उपनिस्सयवसेन दिब्बचक्खुजाणपुब्बेनिवासानुस्सतिजाणआसवक्खयजाणानं वसेन तिस्सो विज्जायो । छळभिज्जा पवेच्छतीति छ अभिज्जायो कस्सचि अदासि ।

तेन योगेनाति तेन नयेन तेनानुक्कमेन च । जनकायन्ति जनसमूहं । ओवदतीति ओवदि । कालविपरियासेन वुत्तन्ति वेदितब्बं । इतो उपरिपि ईदिसेसु वचनेसु अतीतकालवसेनेव अत्थो गहेतब्बो । तेन वित्थारिकं आसीति तेन दीपङ्करस्स भगवतो ओवादेन अनुसासनिया वित्थारिकं वित्थतं विसालीभूतं सासनं अहोसि ।

महाहनूति महापुरिसानं किर द्वेपि हनूनि परिपुण्णानि द्वादसिया पक्खस्स चन्दसदिसाकारानि होन्तीति महन्तानि हनूनि यस्स सो महाहनु, सीहहनूति वुत्तं होति । उसभक्खन्थोति उसभस्सेव खन्थो यस्स भवति, सो उसभक्खन्थो । सुवट्ठितसुवण्णालिङ्गसदिसरुचिरक्खन्थो समवट्ठचारुक्खन्थोति अत्थो । दीपङ्करसनामकोति दीपङ्करसनामो । बहू जने तारयतीति बहू बुद्धवेनेय्ये जने तारेसि । परिमोचेतीति परिमोचेसि । दुग्गतन्ति दुग्गतितो । निस्सक्कत्थे उपयोगवचनं ।

इदानी तारणपरिमोचनकरणाकारदस्सनत्थं “बोधनेय्यं जन”न्ति गाथा वुत्ता । तत्थ बोधनेय्यं जनन्ति बोधनेय्यं पजं, अयमेव वा पाठो । दिस्वाति बुद्धचक्खुना वा समन्तचक्खुना वा दिस्वा । सतसहस्सेपि योजनेति अनेकसतसहस्सेपि योजने ठितं । इदं पन दससहस्सियंयेव सन्थाय वुत्तन्ति दट्ठब्बं ।

दीपङ्करो किर सत्था बुद्धत्तं पत्वा बोधिमूले सत्तसत्ताहं वीतिनामेत्वा अट्ठमे सत्ताहे महाब्रह्मनो धम्मज्जेसनं पटिज्जाय सुनन्दारामे धम्मचक्कं पवत्तेत्वा कोटिसतं देवमनुस्सानं धम्मामतं पायेसि । अयं पठमो अभिसमयो अहोसि ।

अथ सत्था अत्तनो पुत्तस्स समवट्ठक्खन्थस्स उसभक्खन्थस्स नाम जाणपरिपाकं जत्वा तं अत्रजं पमुखं कत्वा राहुलोवादसदिसं धम्मं देसेत्वा देवमनुस्सानं नवुतिकोटियो धम्मामतं पायेसि । अयं दुतियो अभिसमयो अहोसि ।

पुन भगवा अमरवतीनगरद्वारे महासिरीसरुक्खमूले यमकपाटिहारियं कत्वा महाजनस्स बन्धनामोक्खं कत्वा

देवगणपरिवृतो दिवसकरातिरेकजुतिविसरभवने तावतिसभवने पारिच्छत्तकमूले परमसीतले पण्डुकम्बलसिलातले निसीदित्वा सब्बदेवगणपीतिसज्जननिं अत्तनो जननिं सुमेधादेविं पमुखं कत्वा सब्बलोकविदितविसुद्धिदेवो देवदेवो दीपङ्करो भगवा सब्बसत्तहितकरं परमातिरेकगम्भीरसुखुमं बुद्धिविसदकरं सत्तप्पकरणं अभिधम्मपिटकं देसेत्वा नवुतिदेवकोटिसहस्सानं धम्मामतं पायेसि । अयं ततियो अभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

८. “पठमाभिसमये बुद्धो, कोटिसतमबोधयि ।
दुतियाभिसमये नाथो, नवुतिकोटिमबोधयि ॥
९. “यदा च देवभवनम्हि, बुद्धो धम्ममदेसयि ।
नवुतिकोटिसहस्सानं, ततियाभिसमयो अहू”ति ॥

दीपङ्करस्स पन भगवतो तयो सावकसन्निपाता अहेसुं । तत्थ सुनन्दारामे कोटिसतसहस्सानं पठमो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

१०. “सन्निपाता तयो आसुं, दीपङ्करस्स सत्थुनो ।
कोटिसतसहस्सानं, पठमो आसि समागमो”ति ॥

अथापरेन समयेन दसबलो चतूहि भिक्खुसतसहस्सेहि परिवृतो गामनिगमनगरपटिपाटिया महाजनानुगहं करोन्तो चारिकं चरमानो अनुक्कमेन एकस्मिं पदेसे महाजनकतसक्कारं सब्बलोकविस्सुतं अमनुस्सपरिगहितं अतिभयानकं ओलम्बाम्बुधरपरिचुम्बितकूटं विविधसुरभितरुकुसुमवासितकूटं नानामिगगणविचरितकूटं नारदकूटं नाम परमरमणीयं पब्बतं सम्पापुणि । सो किर पब्बतो नारदेन नाम यक्खेन परिगहितो अहोसि । तत्थ पन तस्स यक्खस्स अनुसंवच्छरं महाजो मनुस्सबलिं उपसंहरति ।

अथ दीपङ्करो किर भगवा तस्स महाजनस्स उपनिस्सयसम्पत्तिं दिस्वा ततो भिक्खुसङ्घं चातुदिसं पेसेत्वा अदुतियो असहायो महाकरुणाबलवसङ्गतहृदयो तज्ज यक्खं विनेतुं तं नारदपब्बतं अभिरुहि । अथ सो मनुस्सभक्खो सकहितनिरपेक्खो परवधदक्खो यक्खो मक्खं असहमानो कोधपरेतमानसो दसबलं भिंसापेत्वा पलापेतुकामो तं पब्बतं चालेसि । सो किर पब्बतो तेन चालियमानो भगवतो आनुभावेन तस्सेव मत्थके पतमानो विय अहोसि ।

ततो सो भीतो — “हन्द नं अग्गिना झापेस्सामी”ति महन्तं अतिभीमदस्सनं अग्गिक्खन्धं निब्बत्तेसि । सो अग्गिक्खन्धो पटिवाते खित्तो विय अत्तनोव दुक्खं जनेसि, न पन भगवतो चीवरे अंसुमत्तम्पि दड्डुं समत्थो अहोसि । यक्खो पन “समणो दड्डो, न दड्डो”ति ओलोकेन्तो दसबलं सरदसमयविमलकरनिकरं सब्बजनरतिकरं रजनिकरमिव सीतलजलतलगतकमलकणिकाय निसिन्नं विय भगवन्तं दिस्वा चिन्तेसि — “अहो अयं समणो महानुभावो, यं यं इमस्साहं अनत्थं करोमि, सो सो ममूपरियेव पतति, इमं पन समणं मुज्जित्वा अज्जं मे पटिसरणं परायनं नत्थि, पथवियं उपक्खलिता पथवियेव निस्साय उट्टहन्ति, हन्दाहं इमंयेव समणं सरणं गमिस्सामी”ति ।

अथेवं पन सो चिन्तेत्वा भगवतो चक्कालङ्कततलेसु पादेसु सिरसा निपतित्वा — “अच्चयो मं, भन्ते, अच्चगमा”ति वत्वा भगवन्तं सरणमगमासि । अथस्स भगवा अनुपुब्बिकथं कथेसि । सो देसनापरियोसाने दसहि यक्खसहस्सेहि सद्धिं

सोतापत्तिफले पतिद्वहि । तस्मिं किर दिवसे सकलजम्बुदीपतलवासिनो मनुस्सा तस्स बलिकम्मत्थं एकेकगामतो एकेकं पुरिसं आहरिंसु । अज्जज्ज बहुतिलतण्डुलकुलत्थमुग्गमासादिं सप्पिनवनीततेलमधुफाणितादिज्ज आहरिंसु । अथ सो यक्खो तं दिवसं आभततण्डुलादिकं सब्बं तेसंयेव दत्त्वा ते बलिकम्मत्थाय आनीतमनुस्से दसबलस्स निव्यातेसि ।

अथ सत्था ते मनुस्से एहिभिक्खुपब्बज्जाय पब्बाजेत्वा अन्तोसत्ताहेयेव सब्बे अरहत्ते पतिट्ठापेत्वा माघपुण्णमाय कोटिसतभिक्खुमज्झगतो चतुरङ्गसमन्नागते सन्निपाते पातिमोक्खमुद्दिसि । चतुरङ्गानि नाम सब्बेव एहिभिक्खू होन्ति, सब्बे छळभिज्जा होन्ति, सब्बे अनामन्तिताव आगता, पन्नरसूपोसथदिवसो चाति इमानि चत्तारि अङ्गानि नाम । अयं दुतियो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

११. “पुन नारदकूटम्हि, पविवेकगते जिने ।
खीणासवा वीतमला, समिंसु सतकोटियो”ति ॥

तत्थ पविवेकगतेति गणं पहाय गते । समिंसूति सन्निपत्तिंसु ।

यदा पन दीपङ्करो लोकनायको सुदस्सननामके पब्बते वस्सावासमुपगच्छि, तदा किर जम्बुदीपवासिनो मनुस्सा अनुसंवच्छरं गिरगसमज्जं करोन्ति । तस्मिं किर समज्जे सन्निपतिता मनुस्सा दसबलं दिस्वा धम्मकथं सुत्वा तत्र पसीदित्वा पब्बजिंसु । महापवारणदिवसे सत्था तेसं अज्झासयानुकूलं विपस्सनाकथं कथेसि । तं सुत्वा ते सब्बे सङ्घारे सम्मसित्वा विपस्सनानुपुब्बेन मग्गानुपुब्बेन च अरहत्तं पापुणिंसु । अथ सत्था नवुतिकोटिसहस्सेहि सद्धिं पवारेसि । अयं ततियो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

१२. “यम्हि काले महावीरो, सुदस्सनसिलुच्चये ।
नवुतिकोटिसहस्सेहि, पवारेसि महामुनि ॥

“अहं तेन समयेन, जटिलो उग्गतापनो ।
अन्तलिक्खम्हि चरणो, पज्चाभिज्जासु पारगू”ति ॥ (ध० स० अट्ठ० निदानकथा) ।

अयं गाथा अट्ठसालिनिया धम्मसङ्गहट्ठकथाय निदानवण्णनाय दीपङ्करबुद्धवंसे लिखिता । इमस्मिं पन बुद्धवंसे नत्थि । नत्थिभावोयेव पनस्सा युत्ततरो । कस्माति चे? हेट्ठा सुमेधकथासु कथितत्ताति ।

दीपङ्करे किर भगवति धम्मं देसेन्ते दससहस्सानज्ज वीसतिसहस्सानज्ज धम्माभिसमयो अहोसियेव । एकस्स पन द्विन्नं तिण्णं चतुन्नन्ति च आदिवसेन अभिसमयानं अन्तो नत्थि । तस्मा दीपङ्करस्स भगवतो सासनं वित्थारिकं बाहुज्जं अहोसि । तेन वुत्तं —

१३. “दसवीससहस्सानं, धम्माभिसमयो अहु ।
एकद्विन्नं अभिसमया, गणनातो असङ्खिया”ति ॥

तत्थ दसवीससहस्सानन्ति दससहस्सानं वीसतिसहस्सानज्ज । धम्माभिसमयोति चतुसच्चधम्मप्पटिवेधो । एकद्विन्नन्ति एकस्स चेव द्विन्नज्ज, तिण्णं चतुन्नं...पे०... दसन्नन्तिआदिना नयेन असङ्ख्येय्याति अत्थो । एवं

असङ्ख्येय्याभिसमयत्ता च **वित्थारिकं** महन्तप्पत्तं बहूहि पण्डितेहि देवमनुस्सेहि निय्यानिकन्ति **जज्जं** जानितब्बं अधिसीलसिक्खादीहि **इद्धञ्च** समाधिआदीहि **फीतञ्च** अहोसि । तेन वुत्तं —

१४. “वित्थारिकं बाहुजज्जं, इद्धं फीतं अहू तदा ।
दीपङ्करस्स भगवतो, सासनं सुविसोधितं”न्ति ॥

तत्थ **सुविसोधितन्ति** सुट्ठु भगवता सोधितं विसुद्धं कतं । दीपङ्करं किर सत्थारं सब्बकालं छळभिज्जानं महिद्धिकानं भिक्खून् चत्तारि सतसहस्सानि परिवारेन्ति । तेन च समयेन ये सेक्खा कालकिरियं करोन्ति, ते गरहिता भवन्ति, सब्बे खीणासवा हुत्वाव परिनिब्बायन्तीति अधिप्पायो । तस्मा हि तस्स भगवतो सासनं सुपुप्फितं सुसमिद्धं खीणासवेहि भिक्खूहि अतिविय सोभित्थ । तेन वुत्तं —

१५. “चत्तारि सतसहस्सानि, छळभिज्जा महिद्धिका ।
दीपङ्करं लोकविदुं, परिवारेन्ति सब्बदा ॥

१६. “ये केचि तेन समयेन, जहन्ति मानुसं भवं ।
अप्पत्तमानसा सेखा, गरहिता भवन्ति ते ॥

१७. “सुपुप्फितं पावचनं, अरहन्तेहि तादिहि ।
खीणासवेहि विमलेहि, उपसोभति सब्बदा”ति ॥

तत्थ **चत्तारि सतसहस्सानीति** गणनाय दस्सिता एवं दस्सितगणना इमे भिक्खूति दस्सनत्थं “**छळभिज्जा महिद्धिका**”ति वुत्तन्ति एवमत्थो गहेतब्बो । अथ वा **छळभिज्जा महिद्धिका**ति छळभिज्जानं महिद्धिकानन्ति सामिअत्थे पच्चत्तवचनं दट्ठब्बं । **परिवारेन्ति सब्बदा**ति निच्चकालं दसबलं परिवारेन्ति, भगवन्तं मुञ्चित्वा कत्थचि न गच्छन्तीति अधिप्पायो । तेन **समयेनाति** तस्मिं समये । अयं पन **समय-**सद्दो समवायादीसु नवसु अत्थेसु दिस्सति । यथाह —

“समवाये खणे काले, समूहे हेतुदिट्ठिसु ।

पटिलाभे पहाने च, पटिवेधे च दिस्सती”ति ॥ (दी० नि० अट्ठ० १.१; म० नि० अट्ठ० १.मूलपरियायसुत्तवण्णना; सं० नि० अट्ठ० १.१.१; अ० नि० अट्ठ० १.१.१; ध० स० अट्ठ० १ कामावचरकुसलपदभाजनीय; खु० पा० अट्ठ० मंगलसुत्तवण्णना, एवमिच्चादिपाठवण्णना; पटि० म० अट्ठ० २.१.१८४) ।

इध सो काले दट्ठब्बो; तस्मिं कालेति अत्थो । **मानुसं भवन्ति** मनुस्सभावं । **अप्पत्तमानसा**ति अप्पत्तं अनधिगतं मानसं येहि ते अप्पत्तमानसा । मानसन्ति रागस्स च चित्तस्स च अरहत्तस्स च अधिवचनं । “अन्तलिक्खचरो पासो, खायं चरति मानसो”ति (सं० नि० १.१५१; महाव० ३३) हि एत्थ पन रागो “मानसो”ति वुत्तो । “चित्तं मनो मानसं हृदयं पण्डर”न्ति (ध० स० ६; विभ० १८४; महानि० १; चूळनि० पारायनानुगीतिगाथानिद्देस ११४) एत्थ चित्तं । “अप्पत्तमानसो सेखो, कालं कयिरा जनेसुता”ति (सं० नि० १.१५९) एत्थ अरहत्तं । इधापि अरहत्तमेव अधिप्पेतं (ध० स० अट्ठ० ५ कामावचरकुसलनिद्देसवारकथा; महानि० अट्ठ० १) । तस्मा अप्पत्तअरहत्तफलाति अत्थो । **सेखा**ति केनट्ठेन सेखा? सेखधम्मपटिलाभट्ठेन सेखा । वुत्तज्जेतं — “कित्तावता नु खो, भन्ते, सेखो होतीति? इध, भिक्खवे, भिक्खु सेखाय

सम्मादिट्ठिया समन्नागतो होति...पे०... सेखेन सम्मासमाधिना समन्नागतो होति । एत्तावता खो, भिक्खवे, भिक्खु सेखो होती'ति (सं० नि० ५.१३) । अपि च सिक्खन्तीति सेखा । वुत्तज्जेतं — “सिक्खति, सिक्खतीति खो, भिक्खु, तस्मा सेखोति वुच्चति । किञ्च सिक्खति? अधिसीलम्पि सिक्खति अधिचित्तम्पि अधिपञ्चम्पि सिक्खतीति खो, भिक्खु, तस्मा सेखोति वुच्चती'ति (अ० नि० ३.८६) ।

सुपुष्फितन्ति सुट्ठु विकसितं । **पावचनन्ति** पसत्थं वचनं, वुद्धिप्पत्तं वा वचनं पवचनं, पवचनमेव पावचनं, सासनन्ति अत्थो । **उपसोभतीति** अभिराजति अतिविरोचति । **सब्बदाति** सब्बकालं । “उपसोभति सदेवके”तिपि पाठो ।

तस्स दीपङ्करस्स भगवतो रम्मवती नाम नगरं अहोसि, सुदेवो नाम खत्तियो पिता, सुमेधा नाम देवी माता, सुमङ्गलो च तिस्सो चाति द्वे अगगसावका, सागतो नाम उपट्ठाको, नन्दा च सुनन्दा चाति द्वे अगगसाविका, बोधि तस्स भगवतो पिप्फलिरुक्खो अहोसि, असीतिहत्थुब्बेधो, सतसहस्सवस्सानि आयूति । किं पनिमेसं जातनगरादीनं दस्सने पयोजनन्ति चे? वुच्चते — यस्स यदि नेव जातनगरं न पिता न माता पञ्जायेय्य, इमस्स पन नेव जातनगरं न पिता न माता पञ्जायति, देवो वा सक्को वा यक्खो वा मारो वा ब्रह्मा वा एस मज्जे, देवानम्पि ईदिसं पाटिहारियं अनच्छरियन्ति मज्जमाना न सोतब्बं न सद्वहितब्बं मज्जेय्युं, ततो अभिसमयो न भवेय्य, असति अभिसमये निरत्थको बुद्धुप्पादो भवेय्य, अनित्यानिकं सासनं । तस्मा सब्बबुद्धानं जातनगरादिको परिच्छेदो दस्सेतब्बो । तेन वुत्तं —

१८. “नगरं रम्मवती नाम, सुदेवो नाम खत्तियो ।
सुमेधा नाम जनिका, दीपङ्करस्स सत्थुनो ॥

२४. “सुमङ्गलो च तिस्सो च, अहेसुं अगगसावका ।
सागतो नामुपट्ठाको, दीपङ्करस्स सत्थुनो ॥

२५. “नन्दा चेव सुनन्दा च, अहेसुं अगगसाविका ।
बोधि तस्स भगवतो, पिप्फलीति पवुच्चति ॥

२७. “असीतिहत्थमुब्बेधो, दीपङ्करो महामुनि ।
सोभति दीपरुक्खोव, सालराजाव फुल्लितो ॥

२८. “सतसहस्सवस्सानि, आयु तस्स महेसिनो ।
तावता तिट्ठमानो सो, तारेसि जनतं बहुं ॥

२९. “जोतयित्वान सद्धम्मं, सन्तारेत्वा महाजनं ।
जलित्वा अगिक्खन्धोव, निब्बुतो सो ससावको ॥

३०. “सा च इद्धि सो च यसो, तानि च पादेसु चक्करतनानि ।
सब्बं तमन्तरहितं, ननु रिक्ता सब्बसङ्खारा'ति ॥

तत्थ **सुदेवो नाम खत्तियो**ति सुदेवो नामस्स खत्तियो पिता अहोसीति अत्थो । **जनिका**ति जनेत्ति । **पिप्फली**ति

पिलक्खकपीतनरुक्खो बोधि । **असीतिहत्थमुब्बेधो**ति असीतिहत्थं उच्चगगतो । **दीपरुक्खो** वाति सम्पज्जलितदीपमालाकुलो दीपरुक्खो विय आरोहपरिणाहसण्ठानपारिपूरिसम्पन्नो द्वत्तिसवरलक्खणानुब्यञ्जनसमलङ्कितसरीरो विप्फुरितरंसिजालाविसरतारागणसमुज्जलमिव गगनतलं भगवा धरमानकाले **सोभतीति** सोभित्थ । **सालराजाव फुल्लितो**ति पुप्फितो सब्बफालिफुल्लो सालराजरुक्खो विय च सब्बफालिफुल्लो योजनसतुब्बेधो पारिच्छत्तो विय च असीतिहत्थमुब्बेधो भगवा अतिविय सोभति ।

सतसहस्सवस्सानीति वस्ससतसहस्सानि तस्स आयूति अत्थो । **तावता तिट्ठमानो**ति तावतकं कालं तिट्ठमानो । **जनतन्ति** जनसमूहं । **सन्तारेत्वा महाजनन्ति** तारयित्वा महाजनं । “सन्तारेत्वा सदेवकं”न्तिपि पाठो, तस्स सदेवकं लोकन्ति अत्थो । **सा च इद्धी**ति सा च सम्पत्ति आनुभावो । **सो च यसो**ति सो च परिवारो । **सब्बं तमन्तरहितन्ति** तं सब्बं वुत्तप्पकारं सम्पत्तिजातं अन्तरहितं अपगतन्ति अत्थो । **ननु रिता सब्बसङ्घारा**ति सब्बे पन सङ्खतधम्मा ननु रिता तुच्छा, निच्चसारादिरहिताति अत्थो ।

एत्थ पन नगरादिपरिच्छेदो पाळियमागतोव । सम्बहुलवारो पन नागतो, सो आनेत्वा दीपेतब्बो । सेय्यथिदं — पुत्तपरिच्छेदो, भरियापरिच्छेदो, पासादपरिच्छेदो, अगारवासपरिच्छेदो, नाटकित्थिपरिच्छेदो, अभिनिक्खमनपरिच्छेदो, पधानपरिच्छेदो, विहारपरिच्छेदो, उपट्ठाकपरिच्छेदोति । एतेसम्पि दीपने कारणं हेट्ठा वुत्तमेव । तस्स पन दीपङ्करस्स भरियानं तिसतसहस्सं अहोसि । तस्स अगमहेसी पदुमा नाम, तस्स पन पुत्तो उसभक्खन्धो नाम । तेन वुत्तं —

“भरिया पदुमा नाम, विबुद्धपदुमानना ।
अत्रजो उसभक्खन्धो, दीपङ्करस्स सत्थुनो ॥

“हंसा कोज्जा मयूराख्या, पासादापि तयो मता ।
दसवस्ससहस्सानि, अगारं अवसी किर ॥

“हत्थियानेन निक्खन्तो, नन्दारामे जिनो वसी ।
नन्दो नामस्सुपट्ठाको, लोकानन्दकरो किरा”ति ॥

सब्बबुद्धानं पन पच्च वेमत्तानि होन्ति आयुवेमत्तं पमाणवेमत्तं कुलवेमत्तं पधानवेमत्तं रस्मिवेमत्तन्ति । तत्थ **आयुवेमत्तं** नाम केचि दीघायुका होन्ति केचि अप्पायुका । तथा हि दीपङ्करस्स पन भगवतो वस्ससतसहस्सं आयुप्पमाणं अहोसि, अम्हाकं भगवतो वस्ससतं ।

पमाणवेमत्तं नाम केचि दीघा होन्ति केचि रस्सा । तथा हि दीपङ्करो असीतिहत्थप्पमाणो अहोसि, अम्हाकं पन भगवा अट्ठारसहत्थप्पमाणो ।

कुलवेमत्तं नाम केचि खत्तियकुले निब्बत्तन्ति केचि ब्राह्मणकुले । तथा हि दीपङ्करादयो खत्तियकुले निब्बत्तिसु, ककुसन्धकोणागमनादयो ब्राह्मणकुले ।

पधानवेमत्तं नाम केसज्जि पधानं इत्तरमेव होति यथा कस्सपस्स भगवतो, केसज्जि अद्धनियं अम्हाकं भगवतो विय ।

रस्मिवेमत्तं नाम मङ्गलस्स भगवतो सरीरस्मि दससहस्सिलोकधातुं फरित्वा अट्ठासि, अम्हाकं भगवतो ब्याममत्तं । तत्र रस्मिवेमत्तं अज्झासयपटिबद्धं होति । यो यत्तकं इच्छसि, तस्स तत्तकं सरीरप्पभा फरति । मङ्गलस्स पन “दससहस्सिलोकधातुं फरतू”ति अज्झासयो अहोसि । पटिबद्धगुणेषु पन कस्सचि वेमत्तं नाम नत्थि (दी० नि० अट्ठ० २.१२ आदयो) ।

तथा सब्बबुद्धानं चत्तारि अविजहितट्ठानानि नाम होन्ति । **बोधिपल्लङ्को** अविजहितो एकस्मिंयेव ठाने होति । **धम्मचक्कपवत्तनट्ठानं** इसिपतने मिगदाये अविजहितमेव होति । देवोरोहणकाले सङ्कस्सनगरद्वारे **पठमपादक्कमो** अविजहितोव होति । जेतवने गन्धकुटिया चत्तारि **मज्जपादट्ठानानि** अविजहितानेव होन्ति । विहारोपि अविजहितोव । सो पन खुद्दको वा महन्तो वा होति ।

अपरं पन अम्हाकंयेव भगवतो सहजातपरिच्छेदज्च नक्खत्तपरिच्छेदज्च विसेसं । अम्हाकं सब्बज्जुबोधिसत्तेन किर सद्धिं राहुलमाता आनन्दत्थेरो छन्नो कण्डको अस्सराजा निधिकुम्भा महाबोधिरुक्खो काळुदायीति इमानि **सत्त सहजातानि** । महापुरिसो किर उत्तरासाळहनक्खत्तेनेव मातुकुच्छिं ओक्कमि, महाभिनिक्खमनं निक्खमि, धम्मचक्कं पवत्तेसि, यमकपाटिहारियं अकासि । विसाखनक्खत्तेन जातो च अभिसम्बुद्धो च परिनिब्बुतो च, माघनक्खत्तेन तस्स सावकसन्निपातो चैव आयुसङ्खारवोसज्जनज्च अहोसि, अस्सयुजनक्खत्तेन देवोरोहणन्ति एत्तकं आहरित्वा दीपेतब्बं । अयं सम्बहुलवारपरिच्छेदो । सेसगाथा सउत्ताना एवाति ।

इति भगवा दीपङ्करो यावतायुकं ठत्वा सब्बबुद्धकिच्चं कत्वा अनुक्कमेन अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बायि ।

यस्मिं किर कप्पे दीपङ्करदसबलो उदपादि, तस्मिं अज्जेपि तण्हङ्करो, मेधङ्करो, सरणङ्करोति तयो बुद्धा अहेसुं । तेसं सन्तिके बोधिसत्तस्स ब्याकरणं नत्थि । तस्मा ते इध न दस्सिता । **अट्ठकथायं** पन तम्हा कप्पा आदितो पट्टायुप्पन्नुप्पन्ने सब्बबुद्धे दस्सेतुं इदं वुत्तं —

“तण्हङ्करो मेधङ्करो, अथोपि सरणङ्करो ।
दीपङ्करो च सम्बुद्धो, कोण्डज्जो द्विपदुत्तमो ॥

“मङ्गलो च सुमनो च, रेवतो सोभितो मुनि ।
अनोमदस्सी पदुमो, नारदो पदुमुत्तरो ॥

“सुमेधो च सुजातो च, पियदस्सी महायसो ।
अत्थदस्सी धम्मदस्सी, सिद्धत्थो लोकनायको ॥

“तिस्सो फुस्सो च सम्बुद्धो, विपस्सी सिखि वेस्सभू ।
ककुसन्धो कोणागमनो, कस्सपो चापि नायको ॥

“एते अहेसुं सम्बुद्धा, वीतरागा समाहिता ।
सतरंसीव उप्पन्ना, महातमविनोदना ।

जलित्वा अग्निक्खन्धाव, निब्बुता ते ससावका”ति ॥ (अप० अट्ठ० १.दूरेनिदानकथा; चरिया० अट्ठ० निदानकथा; जा० अट्ठ० १.दूरेनिदानकथा) ।

एत्तावता नातिसङ्खेपवित्थारवसेन कताय

मधुरत्थविलासिनिया बुद्धवंस-अट्ठकथाय

दीपङ्करबुद्धवंसवण्णना निट्ठिता ।

निट्ठितो पठमो बुद्धवंसो ।

४. कोण्डञ्जबुद्धवंसवण्णना

दीपङ्करे किर भगवति परिनिब्बुते तस्स सासनं वस्ससतसहस्सं पवत्तित्थ । अथ बुद्धानुबुद्धानं सावकानं अन्तरधानेन सासनम्पिस्स अन्तरधायि । अथस्स अपरभागे एकमसङ्ख्येय्यमतिककमित्वा एकस्मिं कप्पे कोण्डञ्जो नाम सत्था उदपादि । सो पन भगवा सोळसअसङ्ख्येय्यं कप्पानञ्च सतसहस्सं पारमियो पूरेत्वा बोधिजाणं परिपाचेत्वा वेस्सन्तरत्तभावसदिसे अत्तभावे ठत्वा ततो चवित्वा तुसितपुरे निब्बत्तित्वा तत्थ यावतायुकं ठत्वा देवतानं पटिञ्जं दत्वा तुसितपुरतो चवित्वा रम्मवतीनगरे सुनन्दस्स नाम रञ्जो कुले सुजाताय नाम देविया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं अग्गहेसि । तस्सपि पटिसन्धिकखणे दीपङ्करबुद्धवंसे वुत्तप्पकारानि द्वत्तिस पाटिहारियानि निब्बत्तिसु । सो देवताहि कतारक्खसंविधानो दसन्नं मासानं अच्चयेन मातुकुच्छितो निक्खमित्वा सब्बसत्तुत्तरो उत्तराभिमुखो सत्तपदवीतिहारेन गन्त्वा सब्बा च दिसा विलोकेत्वा आसभिं वाचं निच्छारेसि — “अग्गोहमस्मि लोकस्स, जेट्ठोहमस्मि लोकस्स, सेट्ठोहमस्मि लोकस्स, अयमन्तिमा जाति, नत्थि दानि पुनब्भवो”ति (दी० नि० २.३१; म० नि० ३.२०७) ।

ततो कुमारस्स नामकरणदिवसे नामं करोन्ता “कोण्डञ्जो”ति नाममकंसु । सो हि भगवा कोण्डञ्जगोत्तो अहोसि । तस्स किर तयो पासादा अहेसुं — राम, सुराम, सुभनामका परमरमणीया । तेसु तीणि सतसहस्सानि नाटकित्थीनं नच्चगीतवादितकुसलानं सब्बकालं पच्चुपट्ठितानि अहेसुं । तस्स रुचिदेवी नाम अग्गमहेसी अहोसि । विजितसेनो नामस्स पुत्तो अहोसि । सो दसवस्ससहस्सानि अगारं अज्झावसि ।

सो पन जिण्णब्याधिमतपब्बजिते दिस्वा आजञ्जरथेन निक्खमित्वा पब्बजित्वा दस मासे पधानचरियं चरि । कोण्डञ्जकुमारं पन पब्बजन्तं दस जनकोटियो अनुपब्बजिंसु । सो तेहि परिवुतो दस मासे पधानचरियं चरित्वा विसाखपुण्णमाय सुनन्दगामे समसहितघनपयोधराय यसोधराय नाम सेट्ठिधीताय दिन्नं परममधुरं मधुपायासं परिभुजित्वा फलपल्लवङ्कुरसमलङ्कते सालवने दिवाविहारं वीतिनामेत्वा सायन्हसमये गणं पहाय सुनन्दकाजीवकेन दिन्ना अट्ठ तिणमुट्ठियो गहेत्वा सालकल्याणिरुक्खं तिक्खत्तुं पदक्खिणं कत्वा पुब्बदिसाभागं ओलोकेत्वा बोधिरुक्खं पिट्ठितो कत्वा अट्ठपण्णासहत्थवित्थतं तिणसन्थरं सन्थरित्वा पल्लङ्कं आभुजित्वा चतुरङ्गवीरियं अधिद्वाय मारबलं विधमित्वा रत्तिया पठमयामे पुब्बेनिवासानुस्सतिजाणं विसोधेत्वा मज्झिमयामे दिब्बचक्खुं विसोधेत्वा पच्छिमयामे पच्चयाकारं सम्मसित्वा आनापानचतुत्थज्झानतो वुट्ठाय पञ्चसु खन्धेसु अभिनिविसित्वा उदयब्बयवसेन समपज्जास लक्खणानि दिस्वा याव गोत्रभुजाणं विपस्सनं वट्ठेत्वा चत्तारि मग्गजाणानि चत्तारि च फलजाणानि चतस्सो पटिसम्भिदा चतुयोनिपरिच्छेदकजाणं

पञ्चगतिपरिच्छेदकजाणं छ असाधारणजाणानि सकले च बुद्धगुणे पटिविज्झित्वा परिपुण्णसङ्कप्पो बोधिमूले निसिन्नोव —

“अनेकजातिसंसारं, सन्धाविस्सं अनिब्बिसं ।
गहकारं गवेसन्तो, दुक्खा जाति पुनप्पुनं ॥

“गहकारक दिट्ठोसि, पुन गेहं न काहसि ।
सब्बा ते फासुका भग्गा, गहकूटं विसङ्खतं ।
विसङ्खारगतं चित्तं, तण्हानं खयमज्झगा ॥ (ध० प० १५३-१५४) ।

“अयोधनहतस्सेव, जलतो जातवेदसो ।
अनुपुब्बूपसन्तस्स, यथा न जायते गति ॥

“एवं सम्मा विमुत्तानं, कामबन्धोघतारिनं ।
पञ्जापेतुं गती नत्थि, पत्तानं अचलं सुखं”न्ति ॥ (उदा० ८०) —

एवं उदानं उदानेत्वा सत्तसत्ताहं बोधिमूलेयेव फलसमापत्तिसुखेन वीतिनामेत्वा अट्टमे सत्ताहे ब्रह्मनो अज्झेसनं पटिच्च —
“कस्स नु खो अहं पठमं धम्मं देसेय्य”न्ति (म० नि० १.२८४; २.३४१; महाव० १०) उपधारेन्तो अत्तना सद्धिं पब्बजिता दस भिक्खुकोटियो अहस । “इमे पन कुलपुत्ता समुपचितकुसलमूला मं पब्बजन्तं अनुपब्बजिता मया सद्धिं पधानं चरित्वा मं उपट्ठहिंसु, हन्दाहं इमेसं सब्बपठमं धम्मं देसेय्य”न्ति एवं उपधारेत्वा — “इदानि पन ते कत्थ वसन्ती”ति ओलोकेन्तो —
“इतो अट्ठारसयोजनिके अरुन्धवतीनगरे देववने विहरन्ती”ति दिस्वा — “तेसं धम्मं देसेतुं गमिस्सामी”ति पत्तचीवरमादाय सेय्यथापि नाम बलवा पुरिसो समिज्जितं वा बाहं पसारेय्य, पसारितं वा बाहं समिज्जेय्य, एवमेव बोधिमूले अन्तरहितो देववने पातुरहोसि ।

तस्मिञ्च समये ता दस भिक्खुकोटियो अरुन्धवतीनगरं उपनिस्साय देववने विहरन्ति । ते पन भिक्खू दसबलं दूरतोव आगच्छन्तं दिस्वा पसन्नमानसा पच्चुगन्त्वा, भगवतो पत्तचीवरं पटिग्गहेत्वा, बुद्धासनं पञ्जापेत्वा, सत्थु गारवं कत्वा, भगवन्तं वन्दित्वा, परिवारेत्वा एकमन्तं निसीदिसु । तत्र कोण्डज्जो दसबलो मुनिगणपरिवुतो बुद्धासने निसिन्नो तिदसगणपरिवुतो दससतनयनो विय विमलगगनतलगतो सरदसमयरजनिकरो विय तारागणपरिवुतो पुण्णचन्दो विय विरोचित्थ । अथ सत्था तेसं सब्बबुद्धनिसेवितं अनुत्तरं तिपरिवट्ठं द्वादसाकारं धम्मचक्कप्पवत्तनसुत्तन्तं कथेत्वा दसभिक्खुकोटिप्पमुखा सतसहस्सदेवमनुस्सकोटियो धम्मामतं पायेसि । तेन वुत्तं —

१. “दीपङ्करस्स अपरेन, कोण्डज्जो नाम नायको ।
अनन्ततेजो अमितयसो, अप्पमेय्यो दुरासदो ॥
२. “धरणूपमो खमनेन, सीलेन सागरूपमो ।
समाधिना मेरूपमो, जाणेन गगनूपमो ॥
३. “इन्द्रियबलबोज्झङ्ग-मगसच्चप्पकासनं ।

पकासेसि सदा बुद्धो हिताय सब्बपाणिनं ॥

४. “धम्मचक्कं पवत्तेन्ते, कोण्डञ्जे लोकनायके ।
कोटिसतसहस्सानं, पठमाभिसमयो अहू”ति ॥

तत्थ दीपङ्करस्स अपरेनाति दीपङ्करस्स सत्थुनो अपरभागेति अत्थो । **कोण्डञ्जो नामाति** अत्तनो गोत्तवसेन समधिगतनामधेय्यो । **नायको**ति विनायको । **अनन्ततेजो**ति अत्तनो सीलगुणजाणपुञ्जतेजेन अनन्ततेजो । हेटुतो अवीचि उपरि भवगं तिरियतो अनन्ता लोकधातुयो एत्थन्तरे एकपुगगलोपि तस्स मुखं ओलोकेत्वा ठातुं समत्थो नाम नत्थि । तेन वुत्तं “अनन्ततेजो”ति । **अमितयसो**ति अनन्तपरिवारो । तस्स हि भगवतो वस्ससतसहस्सानि याव परिनिब्बानसमयं एत्थन्तरे भिक्खुपरिसाय गणनपरिच्छेदो नाम नाहोसि । तस्मा “अमितयसो”ति वुच्चति । अमितगुणकित्तिपि “अमितयसो”ति वुच्चति । **अप्पमेय्यो**ति गुणगणपरिमाणवसेन नप्पमेय्योति अप्पमेय्यो । यथाह —

“बुद्धोपि बुद्धस्स भण्येय्य वण्णं, कप्पम्पि चे अञ्जमभासमानो ।
खीयेथ कप्पो चिरदीघमन्तरे, वण्णो न खीयेथ तथागतस्सा”ति ॥ (दी० नि० अट्ठ० १.३०४; ३.१४१; म० नि० अट्ठ० २.४२५; उदा० अट्ठ० ५३; चरिया० अट्ठ० निदानकथा) ।

तस्मा अप्पमेय्यगुणगणत्ता “अप्पमेय्यो”ति वुच्चति । **दुरासदो**ति दुरुपसङ्कमनीयो, आसज्ज घट्टेत्वा उपसङ्कमितुमसक्कुण्यभावतो दुरासदो, दुरभिभवनीयोति अत्थो ।

धरणूपमोति धरणीसमो । **खमनेनाति** खन्तिना, चतुनहुताधिकद्वियोजनसतसहस्सबहला महापथवी विय पकतिवातेन लाभालाभइट्ठानिट्ठादीहि अकम्पनभावतो “धरणूपमो”ति वुच्चति । **सीलेन सागरूपमो**ति सीलसंवरेन वेलानातिक्कमनभावेन सागरसमो । “महासमुदो, भिक्खवे, ठितधम्मो वेलं नातिवत्तती”ति (अ० नि० ८.१९; चूळव० ३८४; मि० प० ६.२.१०) हि वुत्तं ।

समाधिना मेरूपमोति समाधिपटिपक्खभूतधम्मजनितकम्पाभावतो मेरुना गिरिवरेन समो, सदिसोति अत्थो । मेरुगिरिवरो विय थिरतरसरीरोति वा । **जाणेन गगनूपमो**ति एत्थ भगवतो जाणस्स अनन्तभावेन अनन्ताकासेन उपमा कता । चत्तारि अनन्तानि वुत्तानि भगवता । यथाह —

“सत्तकायो च आकासो, चक्कवाळा चनन्तका ।
बुद्धजाणं अप्पमेय्यं, न सक्का एते विजानितु”न्ति ॥ (बु० वं० १.६४) ।

तस्मा अनन्तस्स जाणस्स अनन्तेन आकासेन उपमा कताति ।

इन्द्रियबलबोज्झङ्गमगसच्चप्पकासनन्ति एतेसं इन्द्रियबलबोज्झङ्गमगसच्चानं गहणेन सतिपट्टानसम्मप्यधानिद्विपादापि गहिताव होन्ति । तस्मा इन्द्रियादीनं चतुसङ्खेपानं वसेन सत्तत्तिसबोधिपक्खियधम्मानं पकासनधम्मं पकासेसि, देसेसीति अत्थो । **हितायाति** हितत्थं । **धम्मचक्कं पवत्तेन्ते**ति देसनाजाणे पवत्तियमाने ।

ततो अपरभागे महामङ्गलसमागमे दससु चक्कवाळसहस्सेसु देवतायो सुखुमे अत्तभावे मापेत्वा इमस्मिञ्जेव

चक्कवाळे सन्निपत्तिं सु । तत्थ किर अज्जतरो देवपुत्तो कोण्डज्जदसबलं मङ्गलपज्जं पुच्छि । तस्स भगवा मङ्गलानि कथेसि । तत्थ नवुतिकोटिसहस्सानि अरहत्तं पापुणिसु । सोतापन्नादीनं गणनपरिच्छेदो नाम नाहोसि । तेन वुत्तं —

५. “ततो परम्पि देसेन्ते, नरमरूनं समागमे ।
नवुतिकोटिसहस्सानं, दुतियाभिसमयो अहू”ति ॥

तत्थ ततो परम्पीति ततो अपरभागेपि । देसेन्तेति भगवति धम्मं देसेन्ते । नरमरूनन्ति नरानज्जेव अमरानज्ज, यदा पन भगवा गगनतले तिथियमानमदनं यमकपाटिहारियं करोन्तो धम्मं देसेसि तदा असीतिकोटिसहस्सानि अरहत्तं पापुणिसु । तीसु फलेसु पतिट्ठिता गणनपथं वीतिवत्ता । तेन वुत्तं —

६. “तिथिये अभिमदन्तो, यदा धम्ममदेसयि ।
असीतिकोटिसहस्सानं, ततियाभिसमयो अहू”ति ॥

तत्थ तदा-सद्वं आनेत्वा अत्थो दट्ठब्बो । यदा भगवा धम्मं देसेसि, तदा असीतिकोटिसहस्सानं धम्माभिसमयो अहूति ।

कोण्डज्जो किर सत्था अभिसम्बोधिं पत्वा पठमवस्सं चन्दवतीनगरं उपनिस्साय चन्दारामे विहासि । तत्थ सुचिन्धरस्स नाम ब्राह्मणमहासालस्स पुत्तो भदमाणवो नाम यसोधरब्राह्मणस्स पुत्तो सुभदमाणवो च कोण्डज्जस्स बुद्धस्स सम्मुखा धम्मदेसनं सुत्वा पसन्नमानसा दसहि माणवकसहस्सेहि सद्धिं तस्स सन्तिके पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणिसु ।

अथ कोण्डज्जो सत्था जेट्टमासपुण्णमाय सुभदत्थेरप्पमुखेन कोटिसतसहस्सेन परिवुतो पातिमोक्खमुद्दिसि, सो पठमो सन्निपातो अहोसि । ततो अपरभागे कोण्डज्जसत्थुनो पुत्ते विजितसेने नाम अरहत्तं पत्ते तंपमुखस्स कोटिसहस्सस्स मज्झे भगवा पातिमोक्खं उद्दिसि, सो दुतियो सन्निपातो अहोसि । अथापरेन समयेन दसबलो जनपदचारिकं चरन्तो उदेनराजानं नाम नवुतिकोटिजनपरिवारं पब्बाजेसि सद्धिं ताय परिसाय । तस्मिं पन अरहत्तं पत्ते तंपमुखेहि नवुतिया अरहन्तकोटीहि भगवा परिवुतो पातिमोक्खं उद्दिसि, सो ततियो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

७. “सन्निपाता तयो आसुं, कोण्डज्जस्स महेसिनो ।
खीणासवानं विमलानं, सन्तचित्तान तादिनं ॥

८. “कोटिसतसहस्सानं, पठमो आसि समागमो ।
दुतियो कोटिसहस्सानं, ततियो नवुतिकोटिन”न्ति ॥

तदा किर अम्हाकं बोधिसत्तो विजितावी नाम चक्कवत्ती हुत्वा चन्दवतीनगरे पटिवसति । सो किर अनेकनरवरपरिवुतो सलिलनिधिनिवसनं समेरुयुगन्धरं अपरिमितवसुधरं वसुन्धरं अदण्डेन असत्थेन धम्मेन परिपालेति । अथ कोण्डज्जो बुद्धोपि कोटिसतसहस्सखीणासवपरिवुतो जनपदचारिकं चरमानो अनुपुब्बेन चन्दवतीनगरं सम्पापुणि ।

सो विजितावी किर राजा — “सम्मासम्बुद्धो किर अम्हाकं नगरं अनुप्पत्तो”ति सुत्वा पच्चुगन्त्वा भगवतो वसनट्ठानं संविदहित्वा स्वातनाय सद्धिं भिक्खुसङ्घेन निमन्तेत्वा पुनरिदमेव भत्तविधिं सुद्धु पटियादेत्वा कोटिसतसहस्ससङ्घस्स बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स महादानं अदासि । बोधिसत्तो भगवन्तं भोजेत्वा अनुमोदनावसाने — “भन्ते, तेमासं

महाजनसङ्गहं करोन्तो इधेव वसथा”ति याचित्वा तयो मासे निरन्तरं बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स असदिसमहादानं अदासि ।

अथ सत्था बोधिसत्तं — “अनागते गोतमो नाम बुद्धो भविस्सती”ति ब्याकरित्वा धम्ममस्स देसेसि । सो सत्थु धम्मकथं सुत्वा रज्जं निरुद्धात्तेत्वा पब्बजित्वा तीणि पिटकानि उग्गहेत्वा अट्ठ समापत्तियो पञ्च च अभिज्जायो उप्पादेत्वा अपरिहीनज्झानो ब्रह्मलोके निब्बत्ति । तेन वुत्तं —

९. “अहं तेन समयेन, विजितावी नाम खत्तियो ।
समुद्धं अन्तमन्तेन, इस्सरियं वत्तयामहं ॥
१०. “कोटिसतसहस्सानं, विमलानं महेसिनं ।
सह लोकगगनाथेन, परमन्नेन तप्पयिं ॥
११. “सोपि मं बुद्धो ब्याकासि, कोण्डञ्जो लोकनायको ।
अपरिमेय्यितो कप्पे, बुद्धो लोके भविस्सति ॥
१२. “पधानं पदहित्वान, कत्वा दुक्करकारिकं ।
अस्सत्थमूले सम्बुद्धो, बुज्झिस्सति महायसो ॥
१३. “इमस्स जनिका माता, माया नाम भविस्सति ।
पिता सुद्धोदनो नाम, अयं हेस्सति गोतमो ॥
१४. “कोलितो उपतिस्सो च, अग्गा हेस्सन्ति सावका ।
आनन्दो नामुपट्ठाको, उपट्ठिस्सति तं जिनं ॥
१५. “खेमा उप्पलवण्णा च, अग्गा हेस्सन्ति साविका ।
बोधि तस्स भगवतो, अस्सत्थोति पवुच्चति ॥
१६. “चित्तो च हत्थाळवको, अग्गा हेस्सन्तुपट्ठका ।
नन्दमाता च उत्तरा, अग्गा हेस्सन्तुपट्ठिका ।
आयु वस्ससतं तस्स, गोतमस्स यसस्सिनो ॥
१७. “इदं सुत्त्वान वचनं, असमस्स महेसिनो ।
आमोदिता नरमरू, बुद्धबीजं किर अयं ॥
१८. “उक्कुट्टिसद्दा वत्तन्ति, अप्फोटेन्ति हसन्ति च ।
कतञ्जली नमस्सन्ति, दससहस्सिदेवता ॥

१९. “यदिमस्स लोकनाथस्स, विरज्झिस्साम सासनं ।
अनागतमिह अद्धाने, हेस्साम सम्मुखा इमं ॥

२०. “यथा मनुस्सा नदिं तरन्ता, पटितित्थं विरज्झिय ।
हेट्ठातित्थे गहेत्वान, उत्तरन्ति महानदिं ॥

२१. “एवमेव मयं सब्बे, यदि मुञ्चामिमं जिनं ।
अनागतमिह अद्धाने, हेस्साम सम्मुखा इमं ॥

२२. “तस्साहं वचनं सुत्वा, भिय्यो चित्तं पसादयिं ।
तमेव अत्थं साधेन्तो, महारज्जं जिने अदं ।
महारज्जं ददित्वान, पब्बजिं तस्स सन्तिके ॥

२३. “सुत्तन्तं विनयं चापि, नवङ्गं सत्थुसासनं ।
सब्बं परियापुणित्वान, सोभयिं जिनसासनं ॥

२४. “तत्थप्पमत्तो विहरन्तो, निसज्जट्टानचङ्कमे ।
अभिज्जापारमिं गन्त्वा, ब्रह्मलोकमगच्छह”न्ति ॥

तत्थ अहं तेन समयेनाति अहं तस्मिं समये । विजितावी नामाति एवंनामको चक्कवत्तिराजा अहोसिं । समुदं
अन्तमन्तेनाति एत्थ चक्कवाळपब्बतं सीमं मरियादं कत्वा ठितं समुदं अन्तं कत्वा इस्सरियं वत्तयामीति अत्थो । एत्तावता
न पाकटं होति ।

राजा किर चक्कवत्ती चक्करतनानुभावेन वामपस्सेन सिनेरुं कत्वा समुदस्स उपरिभागेन अट्टयोजनसहस्सप्पमाणं
पुब्बविदेहं गच्छति । तत्थ राजा चक्कवत्ती — “पाणो न हन्तब्बो, अदिन्नं नादातब्बं, कामेसुमिच्छा न चरितब्बा, मुसा न
भासितब्बा, मज्जं न पातब्बं, यथाभुत्तञ्च भुज्जथा”ति (दी० नि० २.२४४; ३.८५; म० नि० ३.२५७) ओवादं देति । एवं
ओवादे दिन्ने तं चक्करतनं वेहासं अब्भुगन्त्वा पुरत्थिमं समुदं अज्झोगाहति । यथा यथा च तं अज्झोगाहति, तथा तथा
संखित्तऊमिविप्फारं हुत्वा ओगच्छमानं महासमुदसलिलं योजनमतं ओगगन्त्वा अन्तोसमुदं उभोसु पस्सेसु
वेळुरियमणिभित्तिं विय परमदस्सनीयं हुत्वा तिट्ठति, एवं पुरत्थिमसागरपरियन्तं गन्त्वा तं चक्करतनं पटिनिवत्तति ।
पटिनिवत्तमाने च तस्मिं सा परिसा अगगतो होति, मज्झे राजा चक्कवत्ती अन्ते चक्करतनं होति । तम्पि जलं जलन्तेन
वियोगं असहमानमिव नेमिमण्डलपरियन्तं अभिहनन्तमेव तीरमुपगच्छति ।

एवं राजा चक्कवत्ती पुरत्थिमसमुदपरियन्तं पुब्बविदेहं अभिविजिनित्वा दक्खिणसमुदपरियन्तं जम्बुदीपं विजेतुकामो
चक्करतनदेसितेन मग्गेन दक्खिणसमुदाभिमुखो गच्छति । तं दससहस्सयोजनप्पमाणं जम्बुदीपं अभिविजिनित्वा
दक्खिणसमुदतो पच्चुत्तरित्वा सत्तयोजनसहस्सप्पमाणं अपरगोयानं विजेतुं हेट्ठा वुत्तनयेनेव गन्त्वा तम्पि सागरपरियन्तं
अभिविजिनित्वा पच्छिमसमुदतोपि उत्तरित्वा अट्टयोजनसहस्सप्पमाणं उत्तरकुरुं विजेतुं तथेव गन्त्वा तं समुदपरियन्तं
कत्वा तथेव अभिविजिय उत्तरसमुदतोपि पच्चुत्तरति । एत्तावता रज्जा चक्कवत्तिना सागरपरियन्ताय पथविया इस्सरियं

अधिगतं होति । तेन वुत्तं समुदं अन्तमन्तेन, इस्सरियं वत्तयामहं”न्ति ।

कोटिसतसहस्सानन्ति कोटिसतसहस्सानि । अयमेव वा पाठो । विमलानन्ति खीणासवानं । सह लोकगनाथेनाति सद्धिं दसबलेन कोटिसतसहस्सानन्ति अत्थो । परमन्नेनाति पणीतेन अन्नेन । तप्पयिन्ति तप्पेसिं । अपरिमेय्यितो कप्पेति इतो पट्ठाय सतसहस्सकप्पाधिकानि तीणि असङ्ख्येय्यानि अतिक्कमित्वा एकस्मिं भद्दकप्पेति अत्थो ।

पधानन्ति वीरियं । तमेव अत्थं साधेन्तोति तमेव बुद्धकारकमत्थं दानपारमिं पूरेन्तो साधेन्तो निष्फादेन्तोति अत्थो । महारज्जन्ति चक्कवत्तिरज्जं । जिनेति भगवति, सम्पदानत्थे वा भुम्मं दट्ठब्बं । अदन्ति अदासिं । एवमत्थं साधेन्तोति इमिना सम्बन्धो दट्ठब्बो । “महारज्जं जिने ददि”न्ति पठन्ति केचि । ददित्वानाति चजित्वा । सुत्तन्तन्ति सुत्तन्तपिटकं । विनयन्ति विनयपिटकं । नवङ्गन्ति सुत्तगेय्यादिनवङ्गं । सोभयिं जिनसासनन्ति आगमाधिगमेहि लोकियेहि समलङ्कुरिं । तत्थाति तस्स भगवतो सासने । अप्पमत्तोति सतिसम्पन्नो । ब्रह्मलोकमगच्छन्ति ब्रह्मलोकं अगच्छिं अहं ।

इमस्स पन कोण्डञ्जबुद्धस्स रम्मवती नाम नगरं अहोसि, सुनन्दो नाम राजा पिता, सुजाता नाम देवी माता, भद्दो च सुभद्दो च द्वे अगगसावका, अनुरुद्धो नामुपट्ठाको, तिस्सा च उपतिस्सा च द्वे अगगसाविका, सालकल्याणिरुक्खो बोधि, अट्ठासीतिहत्थुब्बेधं सरीरं, वस्ससतसहस्सानि आयुष्पमाणं अहोसि, तस्स रुचिदेवी नाम अगगमहेसी अहोसि, विजितसेनो नामस्स पुत्तो, चन्दो नामुपट्ठाको राजा । चन्दारामे किर वसीति । तेन वुत्तं —

२५. “नगरं रम्मवती नाम, सुनन्दो नाम खत्तियो ।
सुजाता नाम जनिका, कोण्डञ्जस्स महेसिनो ॥

३०. “भद्दो चेव सुभद्दो च, अहेसुं अगगसावका ।
अनुरुद्धो नामुपट्ठाको, कोण्डञ्जस्स महेसिनो ॥

३१. “तिस्सा च उपतिस्सा च, अहेसुं अगगसाविका ।
सालकल्याणिको बोधि, कोण्डञ्जस्स महेसिनो ॥

३३. “सो अट्ठासीति हत्थानि, अच्चुग्गतो महामुनि ।
सोभते उळुराजाव, सूरियो मज्झन्हिके यथा ॥

३४. “वस्ससतसहस्सानि, आयु विज्जति तावदे ।
तावता तिट्ठमानो सो, तारेसि जनतं बहुं ॥

३५. “खीणासवेहि विमलेहि, विचित्ता आसि मेदनी ।
यथा हि गगनमुळूभि, एवं सो उपसोभथ ॥

३६. “तेपि नागा अप्पमेय्या, असङ्खोभा दुरासदा ।
विज्जुपातंव दस्सेत्वा, निब्बुता ते महायसा ॥

३७. “सा च अतुलिया जिनस्स इद्धि, जाणपरिभावितो च समाधि ।
सब्बं तमन्तरहितं, ननु रिक्ता सब्बसङ्खारा”ति ॥

तत्थ सालकल्याणिकोति सालकल्याणिरुक्खो, सो बुद्धकाले चेव चक्कवत्तिकाले च निब्बत्तति, नाञ्जदा । सो एकाहेनेव उट्ठाति किर । **खीणासवेहि विमलेहि, विचित्ता आसि मेदनीति** अयं मेदनी खीणासवेहि एककासावपज्जोता विचित्ता परमदस्सनीया अहोसि । **यथा** हीति ओपम्मत्थे निपातो । **उळूभीति** नक्खत्तेहि, तारागणेहि गगनतलं विय खीणासवेहि विचित्ता अयं मेदनी सोभित्थाति अत्थो ।

असङ्खोभाति अट्ठहि लोकधम्मोहि अक्खोभा अविकारा । **विज्जुपातंव दस्सेत्वाति** विज्जुपातं विय दस्सयित्वा, “विज्जुप्पातंवा”तिपि पाठो । कोण्डञ्जबुद्धस्स किर काले परिनिब्बायमाना भिक्खू सत्ततालप्पमाणमाकासमब्भुगन्त्वा असितजलधरविवरगता विज्जुलता विय समन्ततो विज्जोतमाना तेजोधातुं समापज्जित्वा निरुपादाना दहना विय परिनिब्बायिंसु । तेन वुत्तं “विज्जुपातंव दस्सेत्वा”ति । **अतुलियाति** अतुल्या असदिसा । **जाणपरिभावितोति** जाणेन वट्ठितो । सेसगाथा हेट्ठा वुत्तनयत्ता उत्ताना एवाति ।

“कोण्डञ्जो नाम सम्बुद्धो, चन्दारामे मनोरमे ।
निब्बायि चेतियो तस्स, सत्तयोजनिको कतो ॥

“न हेव धातुयो तस्स, सत्थुनो, विकिरिंसु ता ।
ठिता एकघना हुत्वा, सुवण्णपटिमा विय” ॥

सकलजम्बुदीपवासिनो मनुस्सा समागन्त्वा सत्तयोजनिकं सत्तरतनमयं हरितालमनोसिलाय मत्तिकाकिच्चं तेलसप्पीहि उदककिच्चं कत्वा निट्ठापेसुन्ति ।

कोण्डञ्जबुद्धवंसवण्णना निट्ठिता ।

निट्ठितो दुतियो बुद्धवंसो ।

५. मङ्गलबुद्धवंसवण्णना

कोण्डञ्जे किर सत्थरि परिनिब्बुते तस्स सासनं वस्ससतसहस्सं पवत्तित्थ । बुद्धानुबुद्धानं सावकानं अन्तरधानेन सासनमस्स अन्तरधायि । कोण्डञ्जस्स पन अपरभागे एकमसङ्ख्येय्यमतिक्कमित्वा एकस्मिंयेव कप्पे चत्तारो बुद्धा निब्बत्तिंसु **मङ्गलो, सुमनो, रेवतो, सोभितोति** । तत्थ **मङ्गलो** पन लोकनायको कप्पसतसहस्साधिकानि सोळस असङ्ख्येय्यानि पारमियो पूरेत्वा तुसितपुरे निब्बत्तित्वा तत्थ यावतायुकं ठत्वा पञ्चसु पुब्बनिमित्तेसु उप्पन्नेसु बुद्धकोलाहलं नाम उदपादि, तदा दससहस्सचक्कवाळे देवतायो एकस्मिं चक्कवाळे सन्निपत्तित्वा आयाचन्ति —

“कालो खो ते महावीर, उप्पज्ज मातुकुच्छियं ।
सदेवकं तारयन्तो, बुज्झस्सु अमतं पद”न्ति ॥ (बु० वं० १.६७) ।

एवं देवेहि आयाचितो कतपञ्चविलोकनो तुसिता काया चवित्वा सब्बनगरुत्तमे उत्तरनगरे अनुत्तरस्स उत्तरस्स नाम रज्जो कुले उत्तराय नाम देविया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गण्हि । तदा अनेकानि पाटिहारियानि पातुरहुं । तानि दीपङ्करबुद्धवंसे वुत्तनयेनेव वेदितब्बानि । तस्सा उत्तराय किर महादेविया कुच्छिस्मिं सब्बलोकमङ्गलस्स मङ्गलस्स महासत्तस्स पटिसन्धिगगणतो पट्टाय सरीरप्पभा रत्तिन्दिवं असीतिहत्थप्पमाणं पदेसं फरित्वा चन्दालोकसूरियालोकेहि अनभिभवनीया हुत्वा अट्ठासि । सा च अज्जेनालोकेन विना अत्तनो सरीरप्पभासमुदयेनेव अन्धकारं विधमित्वा अट्ठसट्ठिया धातीहि परिचारियमाना विचरति ।

सा किर देवताहि कतारक्खा दसन्नं मासानं अच्चयेन परमसुरभिकुसुमफलधरसाखाविटपे कमलकुवलयसमलङ्कते रुरु-सीह-ब्यग्घ-गज-गवय-महिंसपसदविविधमिगगणविचरिते परमरमणीये उत्तरमधुरय्याने नाम मङ्गलुय्याने मङ्गलमहापुरिसं विजायि । सो जातमत्तोव महासत्तो सब्बा दिसा विलोकेत्वा उत्तराभिमुखो सत्तपदवीतिहारेण गन्त्वा आसभिं वाचं निच्छारेसि । तस्मिञ्च खणे सकलदससहस्सिलोकधातूसु देवता दिस्समानसरीरा दिब्बमालादीहि समलङ्कतगता तत्थ तत्थ ठत्वा जयमङ्गलथुतिवचनानि सम्पवत्तेसुं । पाटिहारियानि वुत्तनयानेव । नामगगणदिवसे पनस्स लक्खणपाठका सब्बमङ्गलसम्पत्तिया जातोति “मङ्गलकुमारो” त्वेव नामं करिंसु ।

तस्स किर यसवा रुचिमा सिरिमाति तयो पासादा अहेसुं । यसवतीदेविप्पमुखानि तिसनाटकित्थिसहस्सानि अहेसुं । तत्थ महासत्तो नववस्ससहस्सानि दिब्बसुखसदिसं सुखं अनुभवित्वा यसवतिया अगमहेसिया कुच्छिस्मिं सीलवं नाम पुत्तं लभित्वा चत्तारि निमित्तानि दिस्वा अलङ्कतं पण्डरं नाम सुन्दरतुरङ्गवरमारुह महाभिनिक्खमनं निक्खमित्वा पब्बजि । तं पन पब्बजन्तं तिस्सो मनुस्सकोटियो अनुपब्बजिंसु । तेहि परिवुतो महापुरिसो अट्ठ मासे पधानचरियमचरि ।

ततो विसाखपुण्णमाय उत्तरगामे उत्तरसेट्ठिनो धीताय उत्तराय नाम दिन्नं पक्खित्तदिब्बोजं मधुपायासं परिभुज्जित्वा सुरभिकुसुमालङ्कते नीलोभासे मनोरमे सालवने दिवाविहारं वीतिनामेत्वा उत्तरेण नाम आजीवकेन दिन्ना अट्ठ तिणमुट्ठियो गहेत्वा असितज्जनगिरिसङ्कासं अक्कन्तवरकनकजालकूटं व सीतच्छायं विविधमिगगणसम्पातविरहितं मन्दमालुतेरिताय घनसाखाय समलङ्कतं नच्चन्तमिव पीतिया विरोचमानं नागबोधिं उपसङ्गमित्वा मत्तवरनागगामी नागबोधिं पदक्खिणं कत्वा पुब्बुत्तरपस्से ठत्वा अट्ठपण्णासहत्थवित्थतं तिणसन्थरं सन्थरित्वा तत्थ पल्लङ्कं आभुजित्वा चतुरङ्गसमन्नागतं वीरियं अधिट्ठित्वा सबलं मारबलं विद्धंसेत्वा पुब्बेनिवासदिब्बचक्खुजाणानि पटिलभित्वा पच्चयाकारसम्मसनं कत्वा खन्धेसु अनिच्चादिवसेन अभिनिविसित्वा अनुक्कमेन अनुत्तरं सम्मासम्बोधिं पत्वा —

“अनेकजातिसंसारं, सन्धाविस्सं अनिब्बिसं ।

गहकारं गवेसन्तो, दुक्खा जाति पुनप्पुनं ॥

“गहकारक दिट्ठोसि, पुन गेहं न काहसि ।

सब्बा ते फासुका भग्गा, गहकूटं विसङ्खतं ।

विसङ्खारगतं चित्तं, तण्हानं खयमज्झगा”ति ॥ (ध० प० १५३-१५४) —

उदानं उदानेसि ।

मङ्गलस्स पन सम्मासम्बुद्धस्स अज्जेहि बुद्धेहि अधिकतरा सरीरप्पभा अहोसि । यथा पन अज्जेसं सम्मासम्बुद्धानं

समन्ता असीतिहत्थप्पमाणा वा ब्यामप्पमाणा वा सरीरप्पभा अहोसि, न एवं तस्स । तस्स पन भगवतो सरीरप्पभा निच्चकालं दससहस्सिलोकधातुं फरित्वा अट्ठासि । तरुगिरिघरपाकारघटकवाटादयो सुवण्णपट्टपरियोनद्धा विय अहेसुं । नवुतिवस्ससतसहस्सानि आयु तस्स अहोसि । एत्तकं कालं चन्दसूरियतारकादीनं पभा नत्थि । रत्तिन्दिवपरिच्छेदो न पज्जायित्थ । दिवा सूरियालोकेन विय सत्ता निच्चं बुद्धालोकेनेव सब्बकम्मानि करोन्ता विचरिंसु । सायं पुप्फनककुसुमानं पातो च रवनकसकुणादीनञ्च वसेन लोको रत्तिन्दिवपरिच्छेदं सल्लक्खेसि ।

किं पन अज्जेसं बुद्धानं अयमानुभावो नत्थीति? नो नत्थि । तेपि हि आकङ्खमाना दससहस्सिलोकधातुं ततो वा भिय्यो आभाय फरेय्युं । मङ्गलस्स पन भगवतो पुब्बपत्थनावसेन अज्जेसं ब्यामप्पभा विय सरीरप्पभा निच्चमेव दससहस्सिलोकधातुं फरित्वा अट्ठासि । सो किर बोधिसत्तकाले वेस्सन्तरत्तभावसदिसे अत्तभावे सपुत्तदारो वड्ढपब्बतसदिसे पब्बते वसि । अथेको सब्बजनविहेठको **खरदाठिको** नाम मनुस्सभक्खो महेसक्खो यक्खो महापुरिसस्स दानज्झासयतं सुत्वा ब्राह्मणवण्णेन उपसङ्गमित्वा महासत्तं द्वे दारके याचि । महासत्तो “ददामि ब्राह्मणस्स पुत्तके”ति हट्ठपहट्ठो उदकपरियन्तं पथविं कम्पेन्तो द्वे दारके अदासि । अथ खो यक्खो तस्स पस्सन्तस्सेव महापुरिसस्स तं ब्राह्मणवण्णं पहाय अनलजालपिङ्गलविरूपनयनो विसमविरूपकुटिलभीमदाठो चिपिटकविरूपनासो कपिलफरुसदीघकेसो नवदट्ठतालक्खन्धसदिसकायो हुत्वा ते दारके मुळालकलापं विय गहेत्वा खादि । महापुरिसस्स यक्खं ओलोकेत्वा मुखे विवटमत्ते अग्गिजालं विय लोहितधारं उगिरन्तं तस्स मुखं दिस्वापि केसग्गमत्तम्पि दोमनस्सं न उप्पज्जि । “सुदिन्नं वत मे दान”न्ति चिन्तयतो पनस्स सरीरे महन्तं पीतिसोमनस्सं उदपादि । सो “इमस्स मे निस्सन्देन अनागते इमिना नीहारेन रस्मियो निक्खमन्तू”ति पत्थनमकासि । तस्स तं पत्थनं निस्साय बुद्धभूतस्स सरीरतो रस्मियो निक्खमित्वा एत्तकं ठानं फरिंसु ।

अपरम्पि पुब्बचरियं तस्स अत्थि । अयं किर बोधिसत्तकाले एकस्स बुद्धस्स चेत्तियं दिस्वा — “इमस्स बुद्धस्स मम जीवितं परिच्चजितुं वट्ठती”ति दण्डदीपिकावेठननियामेन सकलसरीरं वेठापेत्वा रतनमत्तमकुळं सतसहस्सग्घनिकं सुवण्णपातिं सुगन्धसप्पिस्स पूरापेत्वा तत्थ सहस्सवट्ठियो जालेत्वा तं सीसेनादाय सकलसरीरं जालापेत्वा जिनचेत्तियं पदक्खिणं करोन्तो सकलरत्तिं वीतिनामेसि । एवं याव अरुणुग्गमना वायमन्तस्स लोमकूपमत्तम्पि उसुमं न गण्हि । पदुमगब्भं पविट्ठकालो विय अहोसि । धम्मो हि नामेस अत्तानं रक्खन्तं रक्खति । तेनाह भगवा —

“धम्मो हवे रक्खति धम्मचारिं, धम्मो सुचिण्णो सुखमावहाति ।

एसानिसंसो धम्मे सुचिण्णे, न दुग्गतिं गच्छति धम्मचारी”ति ॥ (थेरगा० ३०३; जा० १.१०.१०२; १.१५.३८५) ।

इमस्सापि कम्मस्स निस्सन्देन तस्स सरीरोभासो दससहस्सिलोकधातुं फरित्वा अट्ठासि (ध० स० अट्ठ० निदानकथा) । तेन वुत्तं —

१. “कोण्डञ्जस्स अपरेन, मङ्गलो नाम नायको ।

तमं लोके निहन्त्वान, धम्मोक्कमभिधारयि ॥

२. “अतुलासि पभा तस्स, जिनेहज्जेहि उत्तरिं ।

चन्दसूरियप्पभं हन्त्वा, दससहस्सी विरोचती”ति ॥

तत्थ तमन्ति लोकन्धकारञ्च हृदयतमञ्च । निहन्त्वा नाति अभिभवित्वा । धम्मोक्कन्ति एत्थ अयं पन उक्का-सद्दो सुवण्णकारमूसादीसु अनेकेसु अत्थेसु दिस्सति । तथाहि “सण्डासेन जातरूपं गहेत्वा उक्कामुखे पक्खिपेय्या”ति (म० नि० ३.३६०) आगतद्वाने सुवण्णकारानं मूसा “उक्का”ति वेदितब्बा । “उक्कं बन्धेय्य, उक्कं बन्धित्वा उक्कामुखं आलिम्पेय्या”ति आगतद्वाने कम्मरानं अङ्गारकपल्लं । “कम्मरानं यथा उक्का, अन्तो झायति नो बही”ति (जा० २.२२.६४९) आगतद्वाने कम्मरुद्धनं । “एवंविपाको उक्कापातो भविस्सती”ति (दी० नि० १.२४, २०८) आगतद्वाने वायुवेगो “उक्का”ति वुच्चति । “उक्कासु धारियमानासू”ति (दी० नि० १.१५९) आगतद्वाने दीपिका “उक्का”ति वुच्चति । इधापि दीपिका उक्काति अधिपेता (म० नि० अट्ठ० १.७६ आदयो) । तस्मा इध धम्ममयं उक्कं अभिधारयि, अविज्जन्धकारपटिच्छन्नस्स अविज्जन्धकाराभिभूतस्स लोकस्स धम्ममयं उक्कं धारेसीति अत्थो ।

अतुलासीति अतुल्या आसि । अयमेव वा पाठो, अज्जेहि बुद्धेहि असदिसा अहोसीति अत्थो । जिनेहज्जेहीति जिनेहि अज्जेहि । चन्दसूरियप्पभं हन्त्वाति चन्दसूरियानं पभं अभिहन्त्वा । दससहस्सी विरोचतीति चन्दसूरियालोकं विना बुद्धालोकेनेव दससहस्सी विरोचतीति अत्थो ।

मङ्गलसम्मासम्बुद्धो पन अधिगतबोधिजाणो बोधिमूलेयेव सत्तसत्ताहानि वीतिनामेत्वा ब्रह्मनो धम्मायाचनं सम्पटिच्छित्वा — “कस्स नु खो अहं इमं धम्मं देसेय्य”न्ति (म० नि० १.२८४; २.३४१; महाव० १०) उपधारेन्तो अत्तना सह पब्बजितानं भिक्खून् तिस्सो कोटियो उपनिस्सयसम्पन्नं अद्वस । अथस्स एतदहोसि — “इमे कुलपुत्ता मं पब्बजन्तं अनुपब्बजिता उपनिस्सयसम्पन्ना च, ते मया विसाखपुण्णमाय विवेकत्थिकेन विस्सज्जिता सिरिवट्टननगरं उपनिस्साय सिरिवनगहनं गन्त्वा विहरन्ति, हन्दाहं तत्थ गन्त्वा धम्मं तेसं देसेस्सामी”ति अत्तनो पत्तचीवरं गहेत्वा हंसराजा विय गगनतलमब्भुगन्त्वा सिरिवनगहने पच्चुट्ठासि । ते च भिक्खू भगवन्तं वन्दित्वा अन्तेवासिकवत्तं दस्सेत्वा भगवन्तं परिवारेत्वा निसीदिसु । तेसं भगवा सब्बबुद्धनिसेवितं धम्मचक्कप्पवत्तनसुत्तन्तं कथेसि । ततो तिस्सो भिक्खुकोटियो अरहतं पापुणिसु । देवमनुस्सानं कोटिसतसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

३. “सोपि बुद्धो पकासेसि, चतुरो सच्चवरुत्तमे ।
ते ते सच्चरसं पीत्वा, विनोदेन्ति महातमं ॥

४. “पत्त्वान बोधिमतुलं, पठमे धम्मदेसने ।
कोटिसतसहस्सानं, धम्माभिसमयो अहू”ति ॥

तत्थ चतुरोति चत्तारि । सच्चवरुत्तमेति सच्चानि च वरानि च सच्चवरानि, सच्चानि उत्तमानीति अत्थो । “चत्तारो सच्चवरुत्तमे”तिपि पाठो, तस्स चत्तारि सच्चवरानि उत्तमानीति अत्थो । ते तेति ते ते देवमनुस्सा बुद्धेन भगवता विनीता । सच्चरसन्ति चतुसच्चपटिवेधामतरसं पिवित्वा । विनोदेन्ति महातमन्ति तेन तेन मग्गेन पहातब्बं मोहतमं विनोदेन्ति, विद्धंसेन्तीति अत्थो । पत्त्वानाति पटिविज्झित्वा । बोधिन्ति एत्थ पनायं बोधि-सद्दो —

“मग्गे फले च निब्बाने, रुक्खे पज्जत्तियं तथा ।
सब्बज्जुते च जाणस्मिं, बोधिसद्दो पनागतो” ॥

तथा हि पनेस — “बोधि वुच्चति चतूसु मग्गेसु जाण”न्ति आदीसु (चूळनि० खग्गविसाणसुत्तनिद्देस १२१) मग्गे

आगतो । “उपसमाय अभिञ्जाय सम्बोधाय संवत्तती”ति (म० नि० १.३३; ३.३२३; महाव० १३; सं० नि० ५.१०८१; पटि० म० २.३०) एत्थ फले । “पत्त्वान बोधिं अमत्तं असङ्घत”न्ति एत्थ निब्बाने । “अन्तरा च गयं अन्तरा च बोधि”न्ति (म० नि० १.२८५; २.३४१; महाव० ११) एत्थ अस्सत्थरुक्खे । “बोधि खो राजकुमारो भोतो गोतमस्स पादे सिरसा वन्दती”ति एत्थ (म० नि० २.३२४; चूळव० २६८) पञ्जत्तियं । “पप्पोति बोधिं वरभूरिमेधसो”ति (दी० नि० ३.२१७) एत्थ सब्बञ्जुतञ्जाणे । इधापि सब्बञ्जुतञ्जाणे दट्ठब्बो । अरहत्तमग्गजाणेपि वट्ठति (म० नि० अट्ठ० १.१३; उदा० अट्ठ० १; पारा० अट्ठ० १.११; चरिया० अट्ठ० निदानकथा) । अतुलन्ति तुलरहितं पमाणातीतं, अप्पमाणन्ति अत्थो । सम्बोधिं पत्त्वा धम्मं देसेन्तस्स तस्स भगवतो पठमे धम्मदेसनेति अत्थो गहेतब्बो ।

यदा पन चित्तं नाम नगरं उपनिस्साय विहरन्तो चम्पकरुक्खमूले कण्डम्बरुक्खमूले अम्हाकं भगवा विय तित्थियानं मानमद्दं यमकपाटिहारियं कत्वा सुरासुरयुवतिरतिसम्भवने रुचिरनवकनकरजतमयवरभवने तावतिसम्भवने पारिच्छत्तकरुक्खमूले पण्डुकम्बलसिलातले निसीदित्वा अभिधम्मं कथेसि, तदा कोटिसतसहस्सानं देवतानं धम्माभिसमयो अहोसि, अयं दुतियो अभिसमयो । यदा पन सुनन्दो नाम चक्कवत्तिराजा सुरभिनगरे पूरितचक्कवत्तिवत्तो हुत्वा चक्करतनं पटिलभि । तं किर मङ्गलदसबले लोके उप्पन्ने चक्करतनं ठाना ओसक्कितं दिस्वा सुनन्दो राजा विगतानन्दो ब्राह्मणे परिपुच्छि — “इमं चक्करतनं मम कुसलेन निब्बत्तं, कस्मा ठाना ओसक्कित”न्ति? ततो ते तस्स रज्जो ओसक्कनकारणं व्याकरिंसु । “चक्कवत्तिरज्जो आयुक्खयेन वा पब्बज्जूपगमनेन वा बुद्धपातुभावेन वा चक्करतनं ठाना ओसक्कतीति वत्त्वा तुहं पन, महाराज, आयुक्खयो नत्थि, अतिदीघायुको त्वं, मङ्गलो पन सम्मासम्बुद्धो लोके उप्पन्नो, तेन ते चक्करतनं ओसक्कित”न्ति । तं सुत्वा सुनन्दो चक्कवत्तिराजा सपरिजनो तं चक्करतनं सिरसा वन्दित्वा आयाचि — “यावाहं तवानुभावेन मङ्गलदसबलं सक्करिस्सामि, ताव त्वं मा अन्तरधायस्सू”ति । अथ नं चक्करतनं यथाठानेयेव अट्ठासि ।

ततो समुपागतानन्दो सुनन्दो चक्कवत्तिराजा छत्तिसयोजनपरिमण्डलाय परिसाय परिवुतो सब्बलोकमङ्गलं मङ्गलदसबलं उपसङ्कमित्वा ससावकसङ्घं सत्थारं महादानेन सन्तप्पेत्वा अरहन्तानं कोटिसतसहस्सानं कासिकवत्थानि दत्त्वा तथागतस्स सब्बपरिक्खारे दत्त्वा सकललोकविम्वहयकरं भगवतो पूजं कत्वा मङ्गलं सब्बलोकनाथं उपसङ्कमित्वा दसनखसमोधानसमुज्जलं विमलकमलमकुळसममज्जलिं सिरसि कत्वा वन्दित्वा धम्मस्सवनत्थाय एकमन्तं निसीदि । पुत्तोपि तस्स अनुराजकुमारो नाम तथेव निसीदि ।

तदा सुनन्दचक्कवत्तिराजप्पमुखानं तेसं भगवा अनुपुब्बिकथं कथेसि । सुनन्दो चक्कवत्ती सद्धिं परिसाय सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । अथ सत्था तेसं पुब्बचरियं ओलोकेन्तो इद्धिमयपत्तचीवरस्स उपनिस्सयं दिस्वा चक्कजालसमलङ्कितं दक्खिणहत्थं पसारेत्वा — “एत्थ, भिक्खवो”ति आह । सब्बे तद्धुणंयेव दुवङ्गुलकेसा इद्धिमयपत्तचीवरधरा वस्ससट्ठिकत्थेरा विय आकप्पसम्पन्ना हुत्वा भगवन्तं परिवारयिंसु । अयं ततियो अभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

५. “सुरिन्ददेवभवने, बुद्धो धम्ममदेसयि ।
कोटिसतसहस्सानं, दुतियाभिसमयो अहु ॥
६. “यदा सुनन्दो चक्कवत्ती, सम्बुद्धं उपसङ्कमि ।
तदा आहनि सम्बुद्धो, धम्मभेरिं वरुत्तमं ॥

७. “सुनन्दस्सानुचरा जनता, तदासुं नवुतिकोटियो ।
सब्बेपि ते निरवसेसा, अहेसुं एहिभिक्षुका”ति ॥

तत्थ सुनिन्ददेवभवेनेति पुन देविन्दभवेनेति अत्थो । धम्मन्ति अभिधम्मं । आहनीति अभिहनि । वरुत्तमन्ति वरो भगवा उत्तमं धम्मभेरिन्ति अत्थो । अनुचराति निबद्धचरा सेवका । आसुन्ति अहेसुं । “तदासि नवुतिकोटियो”तिपि पाठो । तस्स जनता आसि, सा जनता कित्तकाति चे, नवुतिकोटियोति अत्थो ।

अथ मङ्गले किर लोकनाथे मेखले पुरे विहरन्ते तस्मिंयेव पुरे सुदेवो च धम्मसेनो च माणवका माणवकसहस्सपरिवारा तस्स भगवतो सन्तिके एहिभिक्षुपब्बज्जाय पब्बजिंसु । माघपुण्णमाय द्वीसु अगगसावकेसु सपरिवारेसु अरहत्तं पत्तेसु सत्था कोटिसतसहस्सभिक्षुगणमज्झे पातिमोक्खं उद्दिसि, अयं पठमो सन्निपातो अहोसि । पुन उत्तरारामे नाम अनुत्तरे जातिसमागमे पब्बजितानं कोटिसतसहस्सानं समागमे पातिमोक्खं उद्दिसि, अयं दुतियो सन्निपातो अहोसि । सुनन्दचक्कवत्तिभिक्षुगणसमागमे नवुतिकोटिसहस्सानं भिक्षून् मज्झे पातिमोक्खं उद्दिसि, अयं ततियो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

८. “सन्निपाता तयो आसुं, मङ्गलस्स महेसिनो ।
कोटिसतसहस्सानं, पठमो आसि समागमो ॥
९. “दुतियो कोटिसतसहस्सानं, ततियो नवुतिकोटिनं ।
खीणासवानं विमलानं, तदा आसि समागमो”ति ॥

तदा अम्हाकं बोधिसत्तो सुरुचिब्राह्मणगामे सुरुचि नाम ब्राह्मणो हुत्वा तिण्णं वेदानं पारगू सनिघण्डुकेटुभानं साक्खरप्पभेदानं इतिहासपञ्चमानं पदको वेय्याकरणो लोकायतमहापुरिसलक्खणेसु अनवयो अहोसि । सो सत्थारं उपसङ्कमित्वा दसबलस्स मधुरधम्मकथं सुत्वा भगवति पसीदित्वा सरणं गन्त्वा — “स्वे मय्हं भिक्खं गण्हथा”ति ससावकसङ्घं भगवन्तं निमन्तेसि । सो भगवता “ब्राह्मण, कित्तकेहि भिक्खूहि ते अत्थो”ति वुत्तो — “कित्तका पन वो, भन्ते, परिवारा भिक्खू”ति आह । तदा पठमसन्निपातोव होति, तस्मा “कोटिसतसहस्स”न्ति वुत्ते — “यदि एवं, भन्ते, सब्बेहिपि सद्धिं मय्हं भिक्खं गण्हथा”ति निमन्तेसि । सत्था अधिवासेसि ।

ब्राह्मणो भगवन्तं स्वातनाय निमन्तेत्वा अत्तनो घरं गच्छन्तो चिन्तेसि — “अहं एत्तकानं भिक्खून् यागुभत्तवत्थादीनि दातुं सक्कोमि, निसीदनट्टानं पन कथं भविस्सती”ति । तस्स किर सा चिन्तना चतुरासीतियोजनसहस्सप्पमाणे मेरुमत्थके ठितस्स देवराजस्स दससतनयनस्स पण्डुकम्बलसिलासनस्स उण्हाकारं जनेसि । अथ सक्को देवराजा आसनस्स उण्हाभावं दिस्वा — “को नु खो मं इमम्हा ठाना चावेतुकामो”ति समुप्पन्नपरिवितक्को दिब्बेन चक्खुना मनुस्सलोकं ओलोकेन्तो महापुरिसं दिस्वा — “अयं महासत्तो बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं निमन्तेत्वा तस्स निसीदनत्थाय चिन्तेसि, मयापि तत्थ गन्त्वा पुज्जकोट्टासं गहेतुं वट्ठी”ति वट्ठीकीवण्णं निम्मिनित्वा वासिफरसुहत्थो महापुरिसस्स पुरतो पातुरहोसि । सो “अत्थि नु खो कस्सचि भतिया कत्तब्बकम्म”न्ति आह ।

महासत्तो दिस्वा “किं कम्मं कातुं सक्खिस्ससी”ति आह । “मम अजाननसिप्पं नाम नत्थि, यो यो यं यं इच्छति मण्डपं वा पासादं वा अज्जं वा किज्जि निवेसनादिकं, तस्स तस्स तं तं कातुं समत्थोम्ही”ति । “तेन हि मय्हं कम्मं

अत्थी”ति । “किं, अय्या”ति? “स्वातनाय मया कोटिसतसहस्सभिक्षू निमन्तिता, तेसं निसीदनमण्डपं करिस्ससी”ति? “अहं नाम करेय्यं, सचे मे भतिं दातुं सक्खिस्सथा”ति । “सक्खिस्सामि, ताता”ति । “यदि एवं, साधु, करिस्सामी”ति वत्वा एकं पदेसं ओलोकेसि । सो द्वादसयोजनप्पमाणो पदेसो कसिणमण्डलं विय समतलो परमरमणीयो अहोसि । पुन सो “एत्तके ठाने सत्तरतनमयो दट्ठब्बसारमण्डो मण्डपो उट्ठहत्तू”ति चिन्तेत्वा ओलोकेसि । ततो तावदेव मण्डपसदिसो पथवितलं भिन्दित्वा मण्डपो उट्ठहि । तस्स सोवण्णमयेसु थम्भेसु रजतमया घटका अहेसुं, रजतमयेसु थम्भेसु सोवण्णमया घटका, मणित्थम्भेसु पवाळमया घटका, पवाळमयेसु थम्भेसु मणिमया घटका, सत्तरतनमयेसु थम्भेसु सत्तरतनमया घटका अहेसुं ।

ततो मण्डपस्स अन्तरन्तरापि किङ्किणिकजाला ओलम्बत्तू”ति ओलोकेसि, सह ओलोकनेन किङ्किणिकजाला ओलम्बि, यस्स मन्दवातेरितस्स पञ्चङ्गिकस्सेव तुरियस्स परममनोरमो मधुरो सद्दो निच्छरति, दिब्बसङ्गीतिवत्तनकालो विय अहोसि । “अन्तरन्तरा दिब्बगन्धदामपुप्फदामपत्तदामसत्तरतनदामानि ओलम्बन्तू”ति चिन्तेसि, सह चिन्ताय दामानि ओलम्बिंसु । “कोटिसतसहस्ससङ्खानं भिक्षून् आसनानि च कप्पियमहग्घपच्चत्थरणानि आधारकानि च पथविं भिन्दित्वा उट्ठहन्तू”ति चिन्तेसि, तावदेव उट्ठहिंसु । “कोणे कोणे एकेका उदकचाटि उट्ठहत्तू”ति चिन्तेसि, तङ्खण्येव उदकचाटियो परमसीतलेन मधुरेण सुविसुद्धसुगन्धकप्पियवारिना पुण्णा कदलिपण्णपिहितमुखा उट्ठहिंसु । सो दससतनयनो एत्तकं मापेत्वा ब्राह्मणस्स सन्तिकं गन्त्वा — “एहि, अय्य, तव मण्डपं दिस्वा मय्हं भतिं देही”ति आह । महापुरिसो गन्त्वा तं मण्डपं ओलोकेसि । तस्स ओलोकेन्तस्सेव सकलसरीरं पञ्चवण्णाय पीतिया निरन्तरं फुटं अहोसि ।

अथस्स मण्डपं ओलोकयतो एतदहोसि — “नायं मण्डपो मनुस्सभूतेन कतो, मय्हं अज्झासयं मय्हं गुणं आगम्म अट्ठा सक्कस्स देवरज्जो भवनं उण्हं अहोसि, ततो सक्केन देवानमिन्देन अयं मण्डपो निम्मितो”ति । “न खो पन मे युत्तं एवरूपे मण्डपे एकदिवसंयेव दानं दातुं, सत्ताहं दस्सामी”ति चिन्तेसि । बाहिरकदानं नाम तत्तकम्पि समानं बोधिसत्तानं हदयं तुट्ठिं कातुं न सक्कोति, अलङ्कतसीसं वा छिन्दित्वा अज्जितानि वा अक्खीनि उप्पाटेत्वा हदयमंसं वा उब्बट्ठेत्वा दिन्नकाले बोधिसत्तानं चागं निस्साय तुट्ठि नाम होति । अम्हाकं बोधिसत्तस्स हि **सिविजातके** (जा० १.१५.५२ आदयो) देवसिकं पञ्चकहापणसतसहस्सानि विस्सज्जेत्वा चतूसु नगरद्वारेसु नगरमज्जेति पञ्चसु ठानेसु दानं देन्तस्स तं दानं चागतुट्ठिं उप्पादेतुं नासक्खि । यदा पनस्स ब्राह्मणवण्णेन आगन्त्वा सक्को देवराजा अक्खीनि याचि, तदा सो तानि चक्खूनि उप्पाटेत्वा अदासि, ददमानस्सेव हासो उप्पज्जि, केसग्गमत्तम्पि चित्तस्स अज्जथत्तं नाहोसि । एवं सब्बज्जुबोधिसत्तानं बाहिरदानं निस्साय तित्ति नाम नत्थि । तस्मा सोपि महापुरिसो — “मया कोटिसतसहस्ससङ्खानं भिक्षून् दानं दातुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा तस्मिं मण्डपे निसीदापेत्वा सत्ताहं गवपानं नाम दानं अदासि ।

एत्थ **गवपान**न्ति महन्ते महन्ते कोलम्बे खीरस्स पूरेत्वा उट्ठनेसु आरोपेत्वा घनपाकपक्के खीरे थोकथोके तण्डुले पक्खिपित्वा पक्कमधुसक्खरचुण्णसप्पीहि अभिसङ्खत्तभोजनं वुच्चति । इदमेव **चतुमधुरभोजन**न्तिपि वुच्चति । मनुस्सायेव पन परिविसितुं नासक्खिंसु । देवापि एकन्तरिका हुत्वा परिविसिंसु । द्वादसयोजनप्पमाणम्पि तं ठानं ते भिक्षू गणितुं नप्पहोसियेव, ते पन भिक्षू अत्तनो अत्तनो अनुभावेन निसीदिंसु । परियोसानदिवसे सब्बेसं भिक्षून् पत्ते धोवापेत्वा भेसज्जत्थाय सप्पिनवनीतमधुफाणितादीनं पूरेत्वा तिचीवरेहि सद्धिं अदासि । तत्थ सङ्गनवकभिक्षुना लद्धचीवरसाटका सतसहस्सगघनिका अहेसुं ।

अथ सत्था अनुमोदनं करोन्तो — “अयं महापुरिसो एवरूपं महादानं अदासि, को नु खो भविस्सती”ति उपधारेन्तो —

“अनागते कप्पसतसहस्साधिकानं द्विन्नं असङ्ख्येय्यानं मत्थके गोतमो नाम बुद्धो भविस्सती”ति दिस्वा ततो महासत्तं आमन्तेत्वा — “त्वं एत्तकं नाम कालं अतिक्कमित्वा गोतमो नाम बुद्धो भविस्ससी”ति ब्याकासि । अथ महापुरिसो भगवतो ब्याकरणं सुत्वा पमुदितहृदयो — “अहं किर बुद्धो भविस्सामि, न मे घरावासेन अत्थो, पब्बजिस्सामी”ति चिन्तेत्वा तथारूपं सम्पत्तिं खेळपिण्डं विय पहाय सत्थु सन्तिके पब्बजित्वा बुद्धवचनं उग्गणिहत्वा अभिज्जा च अट्ठ समापत्तियो च निब्बत्तेत्वा अपरिहीनज्झानो यावतायुकं ठत्वा आयुपरियोसाने ब्रह्मलोके निब्बत्ति । तेन वुत्तं —

१०. “अहं तेन समयेन, सुरुची नाम ब्राह्मणो ।
अज्झायको मन्तधरो, तिण्णं वेदान पारगू ॥

११. “तमहं उपसङ्कम्म, सरणं गन्त्वान सत्थुनो ।
सम्बुद्धप्पमुखं सङ्गं, गन्धमालेन पूजयिं ।
पूजेत्वा गन्धमालेन, गवपानेन तप्पयिं ॥

१२. “सोपि मं बुद्धो ब्याकासि, मङ्गलो द्विपदुत्तमो ।
अपरिमेय्यितो कप्पे, अयं बुद्धो भविस्सति ॥

१३. “पधानं पदहित्वान...पे०... हेस्साम सम्मुखा इम”न्ति ॥ —
अट्ठ गाथा वित्थारेत्तब्बा ।

१४. “तस्सापि वचनं सुत्वा, भिय्यो चित्तं पसादयिं ।
उत्तरिं वतमधिट्ठासिं, दसपारमिपूरिया ॥

१५. “तदा पीतिमनुब्रूहन्तो, सम्बोधिवरपत्तिया ।
बुद्धे दत्त्वान मं गेहं, पब्बजिं तस्स सन्तिके ॥

१६. “सुत्तन्तं विनयं चापि, नवङ्गं सत्थुसासनं ।
सब्बं परियापुणित्वा, सोभयिं जिनसासनं ॥

१७. “तत्थप्पमतो विहरन्तो, ब्रह्मं भावेत्त्व भावनं ।
अभिज्जापारमिं गन्त्वा, ब्रह्मलोकमगच्छह”न्ति ॥

तत्थ गन्धमालेनाति गन्धेहि चेव मालेहि च । गवपानेनाति इदं वुत्तमेव । “घतपानेना”तिपि केचि पठन्ति । तप्पयिन्ति तप्पेसिं । उत्तरिं वतमधिट्ठासिन्ति भिय्योपि वतमधिट्ठासिं । दसपारमिपूरियाति दसन्नं पारमीनं पूरणत्थाय । पीतिन्ति हृदयतुट्ठिं । अनुब्रूहन्तोति वट्ठेन्तो । सम्बोधिवरपत्तियाति बुद्धत्तप्पत्तिया । बुद्धे दत्त्वानाति बुद्धस्स परिच्चजित्वा । मं गेहन्ति मम गेहं, सब्बं सापतेय्यं चतुपच्चयत्थाय बुद्धस्स भगवतो परिच्चजित्वाति अत्थो । तत्थाति तस्मिं बुद्धसासने । ब्रह्मन्ति ब्रह्मविहारभावनं भावेत्वा ।

मङ्गलस्स पन भगवतो नगरं उत्तरं नाम अहोसि, पितापिस्स उत्तरो नाम राजा खत्तियो, मातापि उत्तरा नाम, सुदेवो च धम्मसेनो च द्वे अगगसावका, पालितो नाम उपट्ठाको, सीवला च असोका च द्वे अगगसाविका, नागरुक्खो बोधि, अट्ठासीतिहत्थुब्बेधं सरीरं अहोसि, नवुतिवस्ससहस्सं आयुपरिमाणं, भरिया पनस्स यसवती नाम, सीवलो नाम पुत्तो, अस्सयानेन निक्खमि। उत्तरारामे वसि। उत्तरो नाम उपट्ठाको, तस्मिं पन नवुतिवस्ससहस्सानि ठत्वा परिनिब्बुते भगवति एकप्पहारेनेव दसचक्कवाळसहस्सानि एकन्धकारानि अहेसुं। सब्बचक्कवाळेसु मनुस्सानं महन्तं आरोदनपरिदेवनं अहोसि। तेन वुत्तं —

१८. “उत्तरं नाम नगरं, उत्तरो नाम खत्तियो।

उत्तरा नाम जनिका, मङ्गलस्स महेसिनो॥

२३. “सुदेवो धम्मसेनो च, अहेसुं अगगसावका।

पालितो नामुपट्ठाको, मङ्गलस्स महेसिनो॥

२४. “सीवला च असोका च, अहेसुं अगगसाविका।

बोधि तस्स भगवतो, नागरुक्खोति वुच्चति॥

२६. “अट्ठासीति रतनानि, अच्चुग्गतो महामुनि।

ततो निद्धावती रंसी, अनेकसतसहस्सियो॥

२७. “नवुतिवस्ससहस्सानि, आयु विज्जति तावदे।

तावता तिट्ठमानो सो, तारेसि जनतं बहुं॥

२८. “यथापि सागरे ऊमी, न सक्का ता गणेतुये।

तथेव सावका तस्स, न सक्का ते गणेतुये॥

२९. “याव अट्ठासि सम्बुद्धो, मङ्गलो लोकनायको।

न तस्स सासने अत्थि, सकिलेसमरणं तदा॥

३०. “धम्मोक्कं धारयित्वान, सन्तारेत्वा महाजनं।

जलित्वा धुमकेतूव, निब्बुतो सो महायसो॥

३१. “सङ्खारानं सभावत्तं, दस्सयित्वा सदेवके।

जलित्वा अग्गिक्खन्धोव, सूरियो अत्थङ्गतो यथा”ति॥

तत्थ ततोति तस्स मङ्गलस्स सरीरतो। **निद्धावती**ति निद्धावन्ति, वचनविपरियायो दट्ठब्बो। **रंसी**ति रस्मियो। **अनेकसतसहस्सियो**ति अनेकसतसहस्सा। **ऊमी**ति वीचियो तरङ्गा। **गणेतुये**ति गणेतुं सङ्खातुं। एतत्ता सागरे ऊमियोति यथा न सक्का गणेतुं, एवं तस्स भगवतो सावकापि न सक्का गणेतुं, अथ खो गणनपथं वीतिवत्ताति अत्थो। **यावा**ति

यावतकं कालं । सकिलेसमरणं तदाति सह किलेसेहि सकिलेसो, सकिलेसस्स मरणं सकिलेसमरणं, तं नत्थि । तदा किर तस्स भगवतो सासने सावका सब्बे अरहत्तं पत्वायेव परिनिब्बायिंसु । पुथुज्जना वा सोतापन्नादयो वा हुत्वा न कालमकंसूति अत्थो । केचि “सम्मोहमारणं तदा”ति पठन्ति ।

धम्मोक्कन्ति धम्मदीपकं । धूमकेतूति अग्नि वुच्चति, इध पन पदीपो दट्ठब्बो तस्मा पदीपो विय जलित्वा निब्बुतोति अत्थो । महायसोति महापरिवारो । केचि “निब्बुतो सो ससावको”ति पठन्ति । सङ्खारानन्ति सङ्खातधम्मानं सप्पच्चयधम्मानं । सभावत्तन्ति अनिच्चादिसामञ्जलकखणं । सूरियो अत्थङ्गतो यथाति यथा सहस्सकिरणो दिवसकरो सब्बं तमगणं विधमित्वा सब्बञ्च लोकं ओभासेत्वा अत्थमुपगच्छति, एवं मङ्गलदिवसकरोपि वेनेय्यकमलवनविकसनकरो सब्बं अज्झत्तिकबाहिरलोकतमं विधमित्वा अत्तनो सरीरप्पभाय जलित्वा अत्थङ्गतोति अत्थो । सेसगाथा सब्बत्थ उत्ताना एवाति ।

मङ्गलबुद्धवंसवण्णना निट्ठिता ।

निट्ठितो ततियो बुद्धवंसो ।

६. सुमनबुद्धवंसवण्णना

एवं एकप्पहारेनेव दससहस्सिलोकधातुं एकन्धकारं कत्वा तस्मिं भगवति परिनिब्बुते तस्स अपरभागे नवुतिवस्ससहस्सायुकेसु मनुस्सेसु अनुक्कमेन परिहायित्वा दसवस्सेसु जातेसु पुन वट्ठित्वा अनुक्कमेन असङ्ख्येय्यायुका हुत्वा पुन परिहायित्वा नवुतिवस्ससहस्सायुकेसु जातेसु सुमनो नाम बोधिसत्तो पारमियो पूरेत्वा तुसितपुरे निब्बत्तित्वा ततो चवित्वा मेखलनगरे सुदत्तस्स नाम रज्जो कुले सिरिमाय नाम देविया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं अगगहेसि । पाटिहारियानि पुब्बे वुत्तनयानेव ।

सो अनुक्कमेन वुद्धिप्पत्तो सिरिवट्ठनसोमवट्ठनइद्धिवट्ठननामधेय्येसु तीसु पासादेसु तेसट्ठिया नाटकित्थिसतसहस्सेहि परिचारियमानो सुरयुवतीहि परिचारियमानो देवकुमारो विय नववस्ससहस्सानि दिब्बसुखसदिसं विसयसुखमनुभवमानो वटंसिकाय नाम देविया अनुपमं नाम निरुपमं पुत्तं जनेत्वा चत्तारि निमित्तानि दिस्वा हत्थियानेन निक्खमित्वा पब्बजि । तं पन पब्बजन्तं तिसकोटियो अनुपब्बजिंसु ।

सो तेहि परिवुतो दसमासे पधानचरियं चरित्वा विसाखपुण्णमाय अनोमनिगमे अनोमसेट्ठिनो धीताय अनुपमाय नाम दिन्नं पक्खित्तदिब्बोजं पायासं परिभुज्जित्वा सालवने दिवाविहारं वीतिनामेत्वा अनुपमाजीवकेन दिन्ना अट्ठ तिणमुट्ठियो गहेत्वा नागबोधिं उपगन्त्वा तं पदक्खिणं कत्वा अट्ठहि तिणमुट्ठीहि तिसहत्थवित्थतं तिणसन्थरं कत्वा तत्थ पल्लङ्कं आभुजित्वा निसीदि । ततो मारबलं विधमित्वा सब्बञ्जुतञ्जाणं पटिविज्झित्वा — “अनेकजातिसंसारं...पे... तण्हानं खयमज्झगा”ति (ध० प० १५३-१५४) उदानं उदानेसि । तेन वुत्तं —

१. “मङ्गलस्स अपरेन, सुमनो नाम नायको ।
सब्बधम्मोहि असमो, सब्बसत्तानमुत्तमो”ति ॥

तत्थ मङ्गलस्स अपरेनाति मङ्गलस्स भगवतो अपरभागे । सब्बधम्मोहि असमोति सब्बेहिपि सीलसमाधिपज्जाधम्मोहि असमो असदिसो ।

सुमनो किर भगवा बोधिसमीपेयेव सत्तसत्ताहानि वीतिनामेत्वा धम्मदेसनत्थं ब्रह्मायाचनं सम्पटिच्छित्वा — “कस्स नु खो अहं पठमं धम्मं देसेय्य”न्ति (दी० नि० २.७२; म० नि० १.२८४; २.३४१; महाव० १०) उपधारेन्तो अत्तना सह पब्बजितानं तिसकोटियो च अत्तनो कनिट्ठभातिकं वेमातिकं सरणकुमारञ्च पुरोहितपुत्तं भावितत्तमाणवकञ्च उपनिस्सयसम्पन्ने दिस्वा — “एतेसं पठमं धम्मं देसेय्य”न्ति चिन्तेत्वा हंसराजा विय गगनपथेन मेखलुय्याने ओतरित्वा उय्यानपालं पेसेत्वा अत्तनो कनिट्ठभातिकं सरणकुमारञ्च पुरोहितपुत्तं भावितत्तकुमारञ्च पक्कोसापेत्वा तेसं परिवारभूता सत्ततिसकोटियो अत्तना सह पब्बजिता तिसकोटियो च अञ्जे च बहू देवमनुस्सकोटियो चाति एवं कोटिसतसहस्सं धम्मचक्कप्पवत्तनेन धम्मामतं पायेसि । तेन वुत्तं —

२. “तदा अमतभेरिं सो, आहनी मेखले पुरे ।
धम्मसङ्खसमायुत्तं, नवङ्गं जिनसासन”न्ति ॥

तत्थ अमतभेरिन्ति अमताधिगमाय निब्बानाधिगमाय भेरिं । आहनीति वादयि, धम्मं देसेसीति अत्थो । सायं अमतभेरी नाम अमतपरियोसानं नवङ्गं बुद्धवचनं । तेनेवाह — “धम्मसङ्खसमायुत्तं, नवङ्गं जिनसासन”न्ति । तत्थ धम्मसङ्खसमायुत्तन्ति चतुसच्चधम्मकथासङ्खवरसमायुत्तं ।

सुमनो पन लोकनायको अभिसम्बोधिं पापुणित्वा पटिज्जानुरूपं पटिपदं पटिपज्जमानो महाजनस्स भवबन्धनमोक्खत्थाय कुसलरतनस्स किलेसचोरेहि विलुप्पमानस्स परित्तानत्थं सीलविपुलपाकारं समाधिपरिखापरिवारितं विपस्सनाजाणद्वारं सतिसम्पज्जदळ्हकवाटं समापत्तिमण्डपादिपटिमण्डितं बोधिपक्खियजनसमाकुलं अमतवरनगरं मापेसि । तेन वुत्तं —

३. “निज्जिनित्वा किलेसे सो, पत्वा सम्बोधिमुत्तमं ।
मापेसि नगरं सत्था, सद्धम्मपुरवरुत्तम”न्ति ॥

तत्थ निज्जिनित्वाति विजिनित्वा अभिभुय्य, किलेसाभिसङ्खारदेवपुत्तमारे विद्धंसेत्वाति अत्थो । सोति सो सुमनो भगवा । “विजिनित्वा किलेसे ही”तिपि पाठो । तत्थ हि-कारो पदपूरणमत्ते निपातो । पत्वाति अधिगन्त्वा । “पत्तो”तिपि पाठो । नगरन्ति निब्बाननगरं । सद्धम्मपुरवरुत्तमन्ति सद्धम्मसङ्घातं पुरवरेसु उत्तमं सेट्ठं पधानभूतं । अथ वा सद्धम्ममयेसु पुरेसु पवरेसु उत्तमं सद्धम्मपुरवरुत्तमं । पुरिमस्मिं अत्थविकप्पे “नगर”न्ति तस्सेव वेवचनन्ति दट्ठब्बं । पटिविद्धधम्मसभावानं सेक्खासेक्खानं अरियपुग्गलानं पतिट्ठानं गोचरनिवासट्ठेन निब्बानं “नगर”न्ति वुच्चति । तस्मिं पन सद्धम्मवरनगरे सो सत्था अविच्छिन्नं अकुटिलं उजुं पुथुलञ्च वित्थतञ्च सतिपट्टानमयं महावीथिं मापेसि । तेन वुत्तं —

४. “निरन्तरं अकुटिलं, उजुं विपुलवित्थतं ।
मापेसि सो महावीथिं, सतिपट्टानवरुत्तम”न्ति ॥

तत्थ निरन्तरन्ति कुसलजवनसञ्चरणानन्तरभावतो निरन्तरं । अकुटिलन्ति कुटिलभावकरदोसविरहिततो

अकुटिलं । उजुन्ति अकुटिलत्ताव उजुं । पुरिमपदस्सेव अत्थदीपकमिदं वचनं । **विपुलवित्थतन्ति** आयामतो च वित्थारतो च पथुलवित्थतं, पथुलवित्थतभावो लोकियलोकुत्तरसतिपट्टानवसेन दट्ठब्बो । **महावीथिन्ति** महामगं । **सतिपट्टानवरुत्तमन्ति** सतिपट्टानञ्च तं वरेसु उत्तमञ्चाति सतिपट्टानवरुत्तमं । अथ वा वरं सतिपट्टानमयं उत्तमवीथिन्ति अत्थो ।

इदानी तस्स निब्बानमहानगरस्स तस्सं सतिपट्टानवीथियं चत्तारि सामञ्जफलानि चतस्सो पटिसम्भिदा छ अभिञ्जा अट्ठ समापत्तियोति इमानि महग्घरतनानि उभोसु पस्सेसु धम्मापणे पसारेसि । तेन वुत्तं —

५. “फले चत्तारि सामञ्जे, चतस्सो पटिसम्भिदा ।
छळभिञ्जाट्ठसमापत्ती, पसारेसि तत्थ वीथियं”न्ति ॥

इदानी भगवा इमानि रतनभण्डानि ये पन अप्पमत्ता सतिमन्तो पण्डिता हिरिओत्तप्पवीरियादीहि समन्नागता, ते आदीयन्तीति तेसं रतनानं हरणूपायं दस्सेन्तो —

६. “ये अप्पमत्ता अखिला, हिरिवीरियेहुपागता ।
ते ते इमे गुणवरे, आदियन्ति यथासुखं”न्ति ॥ — आह ।

तत्थ येति अनियमुद्देशो । **अप्पमत्ता**ति पमादस्स पटिपक्खभूतेन सतिया अविप्पवासलक्खणेन अप्पमादेन समन्नागता । **अखिला**ति पञ्चचेतोखिलरहिता । **हिरिवीरियेहुपागता**ति कायदुच्चरितादीहि हिरीयतीति हिरी, लज्जायेतं अधिवचनं । वीरस्स भावो वीरियं, तं उस्साहलक्खणं । तेहि हिरिवीरियेहि उपागता समन्नागता भब्बपुगला । तेति इदं पुब्बे अनियमुद्देशस्स नियमुद्देशो । पुन तेति वुत्तप्पकारे गुणरतनविसेसे ते कुलपुत्ता आदियन्ति पटिलभन्ति अधिगच्छन्तीति अत्थो । सब्बं पन सुमनो भगवा कतविदितमनो धम्मभेरिं आहन्त्वा धम्मनगरं मापेत्वा इमिना नयेन पठममेव सतसहस्सकोटियो बोधेसि । तेन वुत्तं —

७. “एवमेतेन योगेन, उद्धरन्तो महाजनं ।
बोधेसि पठमं सत्था, कोटिसतसहस्सियो”ति ॥

तत्थ **उद्धरन्तो**ति संसारसागरतो अरियमग्गनावाय समुद्धरन्तो । **कोटिसतसहस्सियो**ति सतसहस्सकोटियोति अत्थो । विपरियायेन निद्दिट्ठं ।

यदा पन सुमनो लोकनायको सुनन्दवतीनगरे अम्बरुक्खमूले तित्थियमदमानमद्दनं यमकपाटिहारियं कत्वा सत्तानं कोटिसहस्सं धम्मामतं पायेसि । अयं दुतियो अभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

८. “यम्हि काले महावीरो, ओवदी तित्थिये गणे ।
कोटिसहस्सा भिसमिंसु, दुतिये धम्मदेसने”ति ॥

तत्थ **तित्थिये गणे**ति तित्थियभूते गणे, तित्थियानं गणे वा “तित्थिये अभिमद्दन्तो, बुद्धो धम्ममदेसयी”ति पठन्ति केचि ।

यदा पन दससु चक्कवाळसहस्सेसु देवता इमस्मिं चक्कवाळे सन्निपतित्वा मनुस्सा च निरोधकथं समुद्वापेसुं — “कथं निरोधं समापज्जन्ति, कथं निरोधसमापन्ना होन्ति, कथं निरोधा वुट्ठहन्ती”ति? एवं समापज्जनअधिष्ठानवुट्ठानादीसु विनिच्छयं कातुं असक्कोन्ता सह मनुस्सेहि छसु कामावचरदेवलोकेसु देवा च नवसु ब्रह्मलोकेसु ब्रह्मानो च द्वेळ्हकजाता द्विधा अहेसुं। ततो नरसुन्दरेन अरिन्दमेन नाम रज्जा सद्धिं सायन्हसमये सुमनदसबलं सब्बलोकनाथं उपसङ्कमिंसु; उपसङ्कमित्वा अरिन्दमो राजा भगवन्तं निरोधपज्जं पुच्छि। ततो भगवता निरोधपज्जे विस्सज्जिते नवुतिपाणकोटिसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि। अयं ततियो अभिसमयो अहोसि। तेन वुत्तं —

९. “यदा देवा मनुस्सा च, समग्गा एकमानसा।
निरोधपज्जं पुच्छिंसु, संसयं चापि मानसं॥

१०. “तदापि धम्मदेसने, निरोधपरिदीपने।
नवुतिकोटिसहस्सानं, ततियाभिसमयो अहू”ति॥

तस्स पन सुमनस्स भगवतो तयो सावकसन्निपाता अहेसुं। तत्थ पठमसन्निपाते मेखलनगरं उपनिस्साय वस्सं वसित्वा पठमपवारणाय अरहन्तानं कोटिसहस्सेन एहिभिक्षुपब्बज्जाय पब्बजितेन सद्धिं भगवा पवारेसि, अयं पठमो सन्निपातो अहोसि। अथापरेन समयेन सङ्कस्सनगरस्साविदूरे अरिन्दमराजकुसलबलनिब्बत्ते योजनप्पमाणे कनकपब्बते निसिन्नो सरदसमयरुचिरकरनिकरो दिवसकरो विय युगन्धरपब्बते मुनिवरदिवसकरो अरिन्दमराजानं परिवारेत्वा आगतानं पुरिसानं नवुतिकोटिसहस्सानि दमेत्वा सब्बे एहिभिक्षुपब्बज्जाय पब्बाजेत्वा तस्मियेव दिवसे अरहत्तं पत्तेहि भिक्षूहि परिवुतो चतुरङ्गसमन्नागते सन्निपाते पातिमोक्खं उद्दिसि। अयं दुतियो सन्निपातो अहोसि। यदा पन सक्को देवराजा सुगतदस्सनत्थाय उपसङ्कमि, तदा सुमनो भगवा असीतिया अरहन्तकोटिसहस्सेहि परिवुतो पातिमोक्खं उद्दिसि, अयं ततियो सन्निपातो अहोसि। तेन वुत्तं —

११. “सन्निपाता तयो आसुं, सुमनस्स महेसिनो।
खीणासवानं विमलानं, सन्तचित्तान तादिनं॥

१२. “वस्संवुट्ठस्स भगवतो, अभिघुट्ठे पवारणे।
कोटिसतसहस्सेहि, पवारेसि तथागतो॥

१३. “ततो परं सन्निपाते, विमले कञ्चनपब्बते।
नवुतिकोटिसहस्सानं, दुतियो आसि समागमो॥

१४. “यदा सक्को देवराजा, बुद्धदस्सनुपागमि।
असीतिकोटिसहस्सानं, ततियो आसि समागमो”ति॥

तत्थ अभिघुट्ठे पवारणेति लिङ्गविपल्लासो दट्ठब्बो, अभिघुट्ठाय पवारणायाति अत्थो। ततोपरन्ति ततो अपरभागे। कञ्चनपब्बतेति कनकमये पब्बते। बुद्धदस्सनुपागमीति बुद्धदस्सनत्थमुपागमि। तदा किर अम्हाकं बोधिसत्तो अतुलो नाम नागराजा अहोसि महिद्धिको महानुभावो। सो “लोके बुद्धो उप्पन्नो”ति सुत्वा जातिगणपरिवुतो सकभवना

निक्खमित्वा कोटिसतसहस्सभिक्खुपरिवारस्स सुमनस्स भगवतो दिब्बेहि तुरियेहि उपहारं कारेत्वा महादानं पवत्तेत्वा पच्चेकदुस्सयुगानि दत्वा सरणेसु पतिट्ठासि । सोपि नं सत्था “अनागते बुद्धो भविस्सती”ति ब्याकासि । तेन वुत्तं —

१५. “अहं तेन समयेन, नागराजा महिद्धिको ।
अतुलो नाम नामेन, उस्सन्नकुसलसञ्चयो ॥

१६. “तदाहं नागभवना, निक्खमित्वा सजातिभि ।
नागानं दिब्बतुरियेहि, ससङ्गं जिनमुपट्ठहिं ॥

१७. “कोटिसतसहस्सानं, अन्नपानेन तप्पयिं ।
पच्चेकदुस्सयुगं दत्वा, सरणं तमुपागमिं ॥

१८. “सोपि मं बुद्धो ब्याकासि, सुमनो लोकनायको ।
अपरिमेय्यितो कप्पे, अयं बुद्धो भविस्सति ॥

१९. “पधानं पदहित्वान...पे०... हेस्साम सम्मुखा इमं” ॥
यथा कोण्डञ्जबुद्धवंसे, एवं अट्ठ गाथा वित्थारेतब्बाति ।

२०. “तस्सापि वचनं सुत्वा, भिय्यो चित्तं पसादयिं ।
उत्तरिं वतमधिट्ठासिं, दसपारमिपूरिया”ति ॥

तस्स पन सुमनस्स भगवतो मेखलं नाम नगरं अहोसि, सुदत्तो नाम राजा पिता, सिरिमा नाम देवी माता, सरणो च भावित्तो च द्वे अगगसावका, उदेनो नामुपट्ठाको, सोणा च उपसोणा च द्वे अगगसाविका, नागरुक्खो बोधि, नवुतिहत्थुब्बेधं सरीरं, नवुतियेव वस्ससहस्सानि आयुप्पमाणं अहोसि, वटंसिका नामस्स महेसी देवी, अनूपमो नाम पुत्तो अहोसि, हत्थियानेन निक्खमि । उपट्ठाको अङ्गराजा । अङ्गरामे वसीति । तेन वुत्तं —

२१. “नगरं मेखलं नाम, सुदत्तो नाम खत्तियो ।
सिरिमा नाम जनिका, सुमनस्स महेसिनो ॥

२२. “नववस्ससहस्सानि, अगारं अज्झ सो वसि ।
चन्दो सुचन्दो वटंसो च, तयो पासादमुत्तमा ॥

२३. “तेसट्ठिसतसहस्सानि, नारियो समलङ्कता ।
वटंसिका नाम नारी, अनूपमो नाम अत्रजो ॥

२४. “निमित्ते चतुरो दिस्वा, हत्थियानेन निक्खमि ।
अनूनदसमासानि, पधानं पदही जिनो ॥

२५. “ब्रह्मना याचितो सन्तो, सुमनो लोकनायको ।
वत्ति चक्कं महावीरो, मेखले पुरमुत्तमे ॥
२६. “सरणो भावित्तो च, अहेसुं अग्गसावका ।
उदेनो नामुपट्ठाको, सुमनस्स महेसिनो ॥
२७. “सोणा च उपसोणा च, अहेसुं अग्गसाविका ।
सोपि बुद्धो अमितयसो, नागमूले अबुज्झथ ॥
२८. “वरुणो चेव सरणो च, अहेसुं अग्गुपट्ठका ।
चाला च उपचाला च, अहेसुं अग्गुपट्ठिका ॥
२९. “उच्चत्तनेन सो बुद्धो, नवुत्तिहत्थमुग्गतो ।
कञ्चनग्घियसङ्कासो, दससहस्सी विरोचति ॥
३०. “नवुत्तिवस्ससहस्सानि, आयु विज्जति तावदे ।
तावता तिट्ठमानो सो, तारेसि जनतं बहुं ॥
३१. “तारणीये तारयित्वा, बोधनीये च बोधयि ।
परिनिब्बायि सम्बुद्धो, उळुराजाव अत्थमि ॥
३२. “ते च खीणासवा भिक्खू, सो च बुद्धो असादिसो ।
अतुलप्पभं दस्सयित्वा, निब्बुता ते महायसा ॥
३३. “तञ्च जाणं अतुलियं, तानि च अतुलानि रतनानि ।
सब्बं तमन्तरहितं, ननु रिक्ता सब्बसङ्खारा ॥
३४. “सुमनो यसधरो बुद्धो, अङ्गाराममिह निब्बुतो ।
तत्थेव तस्स जिनथूपो, चतुयोजनमुग्गतो”ति ॥

तत्थ कञ्चनग्घियसङ्कासोति विविधरतनविचित्तकञ्चनमयग्घिकसदिसरूपसोभो । दससहस्सी विरोचतीति तस्स पभाय दससहस्सीपि लोकधातु विरोचतीति अत्थो । तारणीयेति तारयितब्बे, तारयितुं वुत्ते सब्बे बुद्धवेनेय्येति अत्थो । उळुराजावाति चन्दो विय । अत्थमीति अत्थङ्गतो । केचि “अत्थं गतो”ति पठन्ति । असादिसोति असदिसो । महायसाति महाकित्सिद्धा महापरिवारा च । तञ्च जाणन्ति तं सब्बञ्जुतञ्जाणञ्च । अतुलियन्ति अतुल्यं असदिसं । सेसं सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

सुमनबुद्धवंसवण्णना निड्डिता ।

निद्धितो चतुर्थो बुद्धवंसो ।

७. रेवतबुद्धवंसवण्णना

सुमनस्स पन भगवतो अपरभागे सासने चस्स अन्तरहिते नवुतिवस्ससहस्सायुका मनुस्सा अनुक्कमेन परिहायित्वा दसवस्सायुका हुत्वा पुन अनुक्कमेन वड्ढित्वा असङ्ख्येय्यायुका हुत्वा पुन परिहायमाना सट्ठिवस्ससहस्सायुका अहेसुं । तदा रेवतो नाम सत्था उदपादि । सोपि पारमियो पूरेत्वा अनेकरतनसमुज्जलितभवने तुसितभवने निब्बत्तित्वा ततो चवित्वा सब्बधनधज्जवतिसुधज्जवतीनगरे सब्बालङ्कारसमलङ्कृतमितरुचिरपरिवारपरिवुतस्स सिरिविभवसमुदयेनाकुलस्स सब्बसमिद्धिविपुलस्स विपुलस्स नाम रज्जो कुले सब्बजननयनालिपालिसमाकुलाय सम्फुल्लनयनकुवलयसस्सिरिकसिनिद्धवदनकमलाकरसोभासमुज्जलाय सुरुचिरमनोहरगुणगणविपुलाय विपुलाय नाम अगमहेसिया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गहेत्वा दसन्नं मासानं अच्चयेन चित्तकूटपब्बततो सुवण्णहंसराजा विय मातुकुच्छितो निक्खमि ।

तस्स पटिसन्धियं जातियज्ज पाटिहारियानि पुब्बे वुत्तनयानेव अहेसुं । सुदस्सनरतनघिआवेळनामका तयो चस्स पासादा अहेसुं । सुदस्सनादेविप्पमुखानि तेत्तिंस इत्थिसहस्सानि पच्चुपड्डितानि अहेसुं । ताहि परिवुतो सो सुरयुवतीहि परिवुतो देवकुमारो विय छब्बस्ससहस्सानि विसयसुखमनुभवमानो अगारं अज्झावसि । सो सुदस्सनाय नाम देविया वरुणे नाम तनये जाते चत्तारि निमित्तानि दिस्वा नानाविरागतनुवरवसननिवसनो आमुक्कमुत्ताहारमणिकुण्डलो वरकेयूरमकुटकटकधरो परमसुरभिगन्धकुसुमसमलङ्कृतो परमरुचिरकरनिकरो सरदसमयरजनिकरो विय तारागणपरिवुतो विय चन्दो तिदसगणपरिवुतो विय दससतनयनो ब्रह्मगणपरिवुतो विय च हारितमहाब्रह्मा चतुरङ्गिनिया महतिया सेनाय परिवुतो आजज्जरथेन महाभिनिक्खमनं निक्खमित्वा सब्बाभरणानि ओमुज्जित्वा भण्डागारिकस्स हत्थे दत्वा जलजामलाविकलनीलकुवलयदलसदिसेनातिनिसितेनातितिखिणेनासिना सकेसमकुटं छिन्दित्वा आकासे खिपि । तं सक्को देवराजा सुवण्णचङ्कोटकेन पटिगहेत्वा तावतिसभवनं नेत्वा सिनेरुमुद्धनि सत्तरतनमयं चेतियं अकासि ।

महापुरिसो पन देवदत्तानि कासायानि परिदहित्वा पब्बजि, एका च नं पुरिसकोटि अनुपब्बजि । सो तेहि परिवुतो सत्तमासे पधानचरियं चरित्वा विसाखपुण्णमाय अज्जतराय साधुदेविया नाम सेड्ढिधीताय दिन्नं मधुपायासं परिभुज्जित्वा सालवने दिवाविहारं वीतिनामेत्वा सायन्हसमये अज्जतरेनाजीवकेन दिन्ना अट्ट तिणमुट्टियो गहेत्वा मत्तवरनागगामी नागबोधिं पदक्खिणं कत्वा तेपण्णासहत्थवित्थतं तिणसन्थरं सन्थरित्वा चतुरङ्गवीरियं अधिद्वाय निसीदित्वा मारबलं विधमित्वा सब्बज्जुतज्जाणं पटिविज्झित्वा — “अनेकजातिसंसारं...पे०... तण्हानं खयमज्झगा”ति (ध० प० १५३-१५४) उदानं उदानेसि । तेन वुत्तं —

१. “सुमनस्स अपरेन, रेवतो नाम नायको ।
अनुपमो असदिसो, अतुलो उत्तमो जिनो”ति ॥

रेवतो किर सत्था बोधिसमीपेयेव सत्तसत्ताहानि वीतिनामेत्वा धम्मदेसनत्थं ब्रह्मायाचनं सम्पटिच्छित्वा — “कस्स नु खो अहं पठमं धम्मं देसेय्य”न्ति (दी० नि० २.७२; म० नि० १.२८४; २.३४१; महाव० १०) उपधारेन्तो अत्तना सह पब्बजितभिक्षुकोटियो अज्जे च बहू देवमनुस्से उपनिस्सयसम्पन्ने दिस्वा आकासेन गन्त्वा वरुणारामे ओतरित्वा तेहि

परिवृतो गम्भीरं निपुणं तिपरिवट्टं अप्पटिवत्तियं अज्जेन अनुत्तरं धम्मचक्कं पवत्तेत्वा भिक्खून् कोटि अरहत्ते पतिट्ठापेसि । तीसु मग्गफलेसु पतिट्ठितानं गणनपरिच्छेदो नत्थि । तेन वुत्तं —

२. “सोपि धम्मं पकासेसि, ब्रह्मना अभियाचितो ।
खन्धधातुववत्थानं, अप्पवत्तं भवाभवे”ति ॥

तत्थ खन्धधातुववत्थानन्ति पञ्चन्नं खन्धानं अट्ठारसन्नं धातून् नामरूपववत्थानादिवसेन विभागकरणं । सभावलक्खणसामज्जलक्खणादिवसेन रूपारूपधम्मपरिग्गहो खन्धधातुववत्थानं नाम । अथ वा फेणपिण्डूपमं रूपं परिमद्दनासहनतो छिद्दावच्छिद्दादिभावतो च उदकपुब्बुळकं विय वेदना मुहुत्तरमणीयभावतो, मरीचिका विय सज्जा विप्पलम्भनतो, कदलिकखन्धो विय सङ्खारा असारकतो, माया विय विज्जाणं वज्जनकतो”ति एवमादिनापि नयेन अनिच्चानुपस्सनादिवसेनपि खन्धधातुववत्थानं वेदितब्बं (विभ० अट्ठ० २६ कमादिविनिच्छयकथा) । अप्पवत्तं भवाभवेति एत्थ भवोति वट्ठि, अभवोति हानि । भवोति सस्सतदिट्ठि, अभवोति उच्छेददिट्ठि । भवोति खुद्दकभवो, अभवोति महाभवो । भवोति कामभवो, अभवोति रूपारूपभवोति एवमादिना नयेन भवाभवानं अत्थो वेदितब्बो (म० नि० अट्ठ० २.२२३; सं० नि० अट्ठ० ३.५.१०८०; उदा० अट्ठ० २०) । तेसं भवाभवानं अप्पवत्तिहेतुभूतं धम्मं पकासेसीति अत्थो । अथ वा भवति अनेनाति भवो, तीसु भवेसु उप्पत्तिनिमित्तं कम्मादिकं । उपपत्तिभवो अभवो नाम । उभयत्थ निकन्तिया प्हानकरं अप्पवत्तं धम्मं देसेसीति अत्थो । तस्स पन रेवतबुद्धस्स तयोव अभिसमया अहेसुं । पठमो पनस्स गणनपथं वीतिवत्तो । तेन वुत्तं —

३. “तस्साभिसमया तीणि, अहेसुं धम्मदेसने ।
गणनाय न वत्तब्बो, पठमाभिसमयो अहू”ति ॥

तत्थ तीणीति तयो, लिङ्गविपल्लासो कतो, अयं पठमो अभिसमयो अहोसि ।

अथापरेन समयेन नगरुत्तरे उत्तरे नगरे सब्बारिन्दमो अरिन्दमो नाम राजा अहोसि । सो किर भगवन्तं अत्तनो नगरमनुप्पत्तं सुत्वा तीहि जनकोटीहि परिवृतो भगवतो पच्चुग्गमनं कत्वा स्वातनाय निमन्तेत्वा बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स सत्ताहं महादानं पवत्तेत्वा तिगावुतवित्थतं दीपपूजं कत्वा भगवन्तं उपसङ्कमित्वा निसीदि । अथ भगवा तस्स मनोनुकूलं विचित्तनयं धम्मं देसेसि । तत्थ देवमनुस्सानं कोटिसहस्सस्स दुतियाभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

४. “यदा अरिन्दमं राजं, विनेसि रेवतो मुनि ।
तदा कोटिसहस्सानं, दुतियाभिसमयो अहू”ति ॥

अयं दुतियो अभिसमयो ।

अथापरेन समयेन रेवतो सत्था उत्तरनिगमं नाम उपनिस्साय विहरन्तो सत्ताहं निरोधसमापत्तिं समापज्जित्वा निसीदि । तदा किर उत्तरनिगमवासिनो मनुस्सा यागुभत्तखज्जकभेसज्जपानकादीनि आहरित्वा भिक्खुसङ्घस्स महादानं दत्वा भिक्खू परिपुच्छिंसु — “कुहिं, भन्ते, भगवा”ति? ततो तेसं भिक्खू आहंसु — “भगवा, आवुसो, निरोधसमापत्तिं समापन्नो”ति । अथातीते तस्मिं सत्ताहे भगवन्तं निरोधसमापत्तितो वुट्ठितं सरदसमये सूरियो विय अत्तनो अनूपमाय बुद्धसिरिया विरोचमानं दिस्वा निरोधसमापत्तिया गुणानिसंसं पुच्छिंसु । भगवा च तेसं निरोधसमापत्तिया गुणानिसंसं कथेसि । तदा देवमनुस्सानं

कोटिसतं अरहत्ते पतिट्ठासि । अयं ततियो अभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

५. “सत्ताहं पटिसल्लाना, वुट्ठित्वा नरासभो ।
कोटिसतं नरमरुनं, विनेसि उत्तमे फले”ति ॥

सुधज्जवतीनगरे पठममहापातिमोक्खुद्देसे एहिभिक्षुपब्बज्जाय पब्बजितानं अरहन्तानं गणनपथं वीतिवत्तानं पठमो सन्निपातो अहोसि । मेखलनगरे कोटिसतसहस्ससङ्घातानं एहिभिक्षुपब्बज्जाय पब्बजितानं अरहन्तानं दुतियो सन्निपातो अहोसि । रेवतस्स पन भगवतो धम्मचक्कानुवत्तको वरुणो नाम अगगसावको पज्जवन्तानं अगगो आबाधिको अहोसि । तत्थ गिलानपुच्छनत्थाय सम्पत्तमहाजनस्स लक्खणत्तयपरिदीपकं धम्मं देसेत्वा कोटिसतसहस्सं पुरिसानं एहिभिक्षुपब्बज्जाय पब्बाजेत्वा अरहत्ते पतिट्ठापेत्वा चतुरङ्गिनिके सन्निपाते पातिमोक्खं उट्ठिसि । अयं ततियो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

६. “सन्निपाता तयो आसुं, रेवतस्स महेसिनो ।
खीणासवानं विमलानं, सुविमुत्तान तादिनं ॥
७. “अतिक्कन्ता गणनपथं, पठमं ये समागता ।
कोटिसतसहस्सानं, दुतियो आसि समागमो ॥
८. “योपि पज्जाय असमो, तस्स चक्कानुवत्तको ।
सो तदा ब्याधितो आसि, पत्तो जीवितसंसयं ॥
९. “तस्स गिलानपुच्छाय, ये तदा उपगता मुनी ।
कोटिसतसहस्सा अरहन्तो, ततियो आसि समागमो”ति ॥

तत्थ चक्कानुवत्तकोति धम्मचक्कानुवत्तको । पत्तो जीवितसंसयन्ति एत्थ जीविते संसयं जीवितसंसयं, जीवितक्खयं पापुणाति वा, न वा पापुणातीति एवं जीवितसंसयं पत्तो, ब्याधितस्स बलवभावेन मरति, न मरतीति जीविते संसयं पत्तोति अत्थो । ये तदा उपगता मुनीति इति दीघभावे सति भिक्षूनं उपरि होति, रस्से अनुस्सरेन सद्धिं वरुणस्स उपरि होति ।

तदा अम्हाकं बोधिसत्तो रम्मवतीनगरे अतिदेवो नाम ब्राह्मणो हुत्वा ब्राह्मणधम्मं पारं गतो रेवतं सम्मासम्बुद्धं दिस्वा तस्स धम्मकथं सुत्वा सरणेषु पतिट्ठाय सिलोकसहस्सेन दसबलं किच्चेत्वा सहस्सगघनिकेन उत्तरासङ्गेन भगवन्तं पूजेसि । सोपि नं बुद्धो ब्याकासि — “इतो कप्पसतसहस्साधिकानं द्विन्नं असङ्ख्येय्यानं मत्थके गोतमो नाम बुद्धो भविस्सती”ति । तेन वुत्तं —

१०. “अहं तेन समयेन, अतिदेवो नाम ब्राह्मणो ।
उपगन्त्वा रेवतं बुद्धं, सरणं तस्स गज्जहं ॥
११. “तस्स सीलं समाधिज्ज, पज्जागुणमनुत्तमं ।

थोमयित्वा यथाथामं, उत्तरीयमदासहं ॥

१२. “सोपि मं बुद्धो व्याकासि, रेवतो लोकनायको ।
अपरिमेयितो कप्पे, अयं बुद्धो भविस्सति ॥

१३. ‘पधानं पदहित्वान... पे०... हेस्साम सम्मुखा इम’”न्ति ॥ —
अट्ठ गाथा वित्थारेतब्बा ।

१४. “तस्सापि वचनं सुत्वा, भिय्यो चित्तं पसादयिं ।
उत्तरिं वतमधिट्ठासिं, दसपारमिपूरिया ॥

१५. “तदापि तं बुद्धधम्मं, सरित्वा अनुब्रूहयिं ।
आहरिस्सामि तं धम्मं, यं मय्हं अभिपत्थित”न्ति ॥

तत्थ **सरणं तस्स गच्छहन्ति** तं सरणं अगच्छिं अहं, उपयोगत्थे सामिवचनं । **पज्जागुणन्ति** पज्जासम्पत्तिं ।
अनुत्तमन्ति सेट्ठं । “पज्जाविमुत्तिगुणमुत्तम”न्तिपि पाठो, सो उत्तानोव । **थोमयित्वा**ति थोमेत्वा वण्णयित्वा । यथाथामन्ति
यथाबलं । **उत्तरीयन्ति** उत्तरासङ्गं । **अदासहन्ति** अदासिं अहं । **बुद्धधम्मन्ति** बुद्धभावकरं धम्मं, पारमीधम्मन्ति अत्थो ।
सरित्वाति अनुस्सरित्वा । **अनुब्रूहयिन्ति** अभिवट्ठेसिं । **आहरिस्सामीति** आनयिस्सामि । **तं धम्मन्ति** तं बुद्धत्तं । **यं मय्हं**
अभिपत्थितन्ति यं मया अभिपत्थितं बुद्धत्तं, तं आहरिस्सामीति अत्थो ।

तस्स पन **रेवतस्स** भगवतो नगरं सुधज्जवती नाम अहोसि, पिता विपुलो नाम खत्तियो, माता विपुला नाम, वरुणो च
ब्रह्मदेवो च द्वे अग्गसावका, सम्भवो नाम उपट्ठाको, भद्रा च सुभद्रा च द्वे अग्गसाविका, नागरुक्खो बोधि, सरीरं
असीतिहत्थुब्बेधं अहोसि, आयु सट्ठिवस्ससहस्सानि, सुदस्सना नाम अग्गमहेसी, वरुणो नाम पुत्तो, आजज्जरथेन
निक्खमि ।

“तस्स देहाभिनिक्खन्तं, पभाजालमनुत्तरं ।
दिवा चेव तदा रत्तिं, निच्चं फरति योजनं ॥

“धातुयो मम सब्बापि, विकिरन्तूति सो जिनो ।
अधिट्ठासि महावीरो, सब्बसत्तानुकम्पको ॥

“महानागवनुय्याने, महतो नगरस्स सो ।
पूजितो नरमरूहि, परिनिब्बायि रेवतो”ति ॥

तेन वुत्तं —

१६. “नगरं सुधज्जवती नाम, विपुलो नाम खत्तियो ।
विपुला नाम जनिका, रेवतस्स महेसिनो ॥

२१. “वरुणो ब्रह्मदेवो च, अहेसुं अग्गसावका ।
सम्भवो नामुपट्ठाको, रेवतस्स महेसिनो ॥
२२. “भद्दा चेव सुभद्दा च, अहेसुं अग्गसाविका ।
सोपि बुद्धो असमसमो, नागमूले अबुज्झथ ॥
२३. “पदुमो कुज्जरो चेव, अहेसुं अग्गुपट्ठका ।
सिरिमा चेव यसवती, अहेसुं अग्गुपट्ठिका ॥
२४. “उच्चत्तनेन सो बुद्धो, असीतिहत्थमुग्गतो ।
ओभासेति दिसा सब्बा, इन्दकेतुव उग्गतो ॥
२५. “तस्स सरीरे निब्बत्ता, पभामाला अनुत्तरा ।
दिवा वा यदि वा रत्तिं, समन्ता फरति योजनं ॥
२६. “सट्ठिवस्ससहस्सानि, आयु विज्जति तावदे ।
तावता दिट्ठमानो सो, तारेसि जनतं बहुं ॥
२७. “दस्सयित्वा बुद्धबलं अमतं लोके पकासयं ।
निब्बायि अनुपादानो, यथग्गुपादानसङ्ख्या ॥
२८. “सो च कायो रतननिभो, सो च धम्मो असादिसो ।
सब्बं तमन्तरहितं, ननु रिक्ता सब्बसङ्खारा’ति ॥

तत्थ ओभासेतीति पकासयति । उग्गतोति उस्सितो । पभामालाति पभावेला । यथग्गीति अग्गि विय ।
उपादानसङ्ख्याति इन्धनक्खया । सो च कायो रतननिभोति सो च तस्स भगवतो कायो सुवण्णवण्णो । “तज्ज कायं
रतननिभ’न्तिपि पाठो, लिङ्गविपल्लासेन वुत्तं । सोयेव पनस्सत्थो । सेसगाथासु सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

रेवतबुद्धवंसवण्णना निट्ठिता ।

निट्ठितो पञ्चमो बुद्धवंसो ।

८. सोभितबुद्धवंसवण्णना

तस्स पन अपरभागे तस्स सासनेपि अन्तरहिते सोभितो नाम बोधिसत्तो कप्पसतसहस्साधिकानि चत्तारि
असङ्ख्येय्यानि पारमियो पूरेत्वा तुसितपुरे निब्बत्तित्वा तत्थ यावतायुकं ठत्वा देवेहि आयाचितो तुसितपुरतो चवित्वा
सुधम्मनगरे सुधम्मराजस्स कुले सुधम्माय नाम देविया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं अग्गहेसि । सो दसन्नं मासानं अच्चयेन
सुधम्मय्याने मातुकुच्छितो परिसुद्धविराजितघनमेघपटलतो पुण्णचन्दो विय निक्खमि । तस्स पटिसन्धियं जातियज्ज

पाटिहारियानि पुब्बे वुत्तप्पकारानि ।

सो दसवस्ससहस्सानि अगारं अज्झावसित्वा सत्तत्तिसनाटकित्थिसहस्सानं अग्गाय अग्गमहेसिया मखिलदेविया कुच्छिस्मिं सीहकुमारे नाम पुत्ते उप्पन्ने चत्तारि निमित्तानि दिस्वा सज्जातसंवेगो पासादेयेव पब्बजित्वा तत्थेव आनापानस्सतिसमाधिं भावेत्वा चत्तारि झानानि पटिलभित्वा सत्ताहं तत्थेव पधानचरियमचरि । ततो मखिलमहादेविया दिन्नं परममधुरं मधुपायासं परिभुज्जित्वा अभिनिक्खमनत्थाय चित्तमुप्पादेसि — “अयं पासादो अलङ्कृतपटियत्तो महाजनस्स पस्सन्तस्सेव आकासेन गन्त्वा बोधिरुक्खं मज्जेकत्वा पथवियं ओतरतु, इमा च इत्थियो मयि बोधिमूले निसिन्ने अवुत्ता सयमेव पासादतो निक्खमन्तू”ति । सहचित्तुप्पादा पासादो च सुधम्मराजभवनतो उप्पतित्वा असितज्जनसङ्कासमाकासमभ्युगगच्छि । सो समोसरितसुरभिकुसुमदामसमलङ्कृतपासादतलो सकलम्पि गगनतलं समलङ्कुरुमानो विय कनकरसधारासदिसरुचिरकरनिकरो दिवसकरो विय च सरदसमयरजनिकरो विय च विरोचमानो विलम्बमानविविधविचित्तकिङ्किणिकजालो यस्स किर वातेरितस्स सुकुसलजनवादितस्स पञ्चङ्गिकस्स तुरियस्स विय सहो वग्गु च रजनीयो च कमनीयो च अहोसि ।

दूरतो पट्टाय सुय्यमानेन मधुरेन सरेन सत्तानं सोतानि ओदहमानो घरचच्चरचतुक्कवीथिआदीसु ठत्वा पवत्तितकथासल्लापेसु मनुस्सेसु नातिनीचेन नातिउच्चेन तरुवरवनमत्थकाविदूरेनाकासेन पलोभयमानो विय तरुवरसाखानानारतनजुतिविसरसमुज्जलेन वण्णेन जननयनानि आकङ्केन्तो विय च पुज्जानुभावं समुग्घोसयन्तो विय च गगनतलं पटिपज्जि । तत्थ नाटकित्थियोपि पञ्चङ्गिकस्स वरतुरियस्स मधुरेन सरेन उपगायिंसु चेव विलपिंसु च । चतुरङ्गिनी किरस्स सेनापि अलङ्कार-कायाभरण-जुति-समुदय-समुज्जोतनानाविराग-सुरभिकुसुमवसनाभरणसोभिता अमरवरसेना विय परमरुचिरदस्सना धरणी विय गगनतलेन पासादं परिवारेत्वा अगमासि ।

ततो पासादो गन्त्वा अट्टासीतिहत्थुब्बेधं उजुविपुलवट्टक्खन्धं कुसुमपल्लवमकुलसमलङ्कृतं नागरुक्खं मज्जेकत्वा ओतरित्वा भूमियं पतिट्ठहि । नाटकित्थियो च केनचि अवुत्ताव ततो पासादतो ओतरित्वा पक्कमिंसु । अनेकगुणसोभितो किर सोभितोपि महापुरिसो महाजनकतपरिवारोयेव रत्तिया तीसु यामेसु तिस्सो विज्जायो उप्पादेसि । मारबलं पनस्स धम्मताबलेनेव यथागतमगमासि । पासादो पन तत्थेव अट्टासि । सोभितो पन भगवता सम्बोधिं पत्वा — “अनेकजातिसंसारं...पे... तण्हानं खयमज्झगा”ति उदानं उदानेत्वा बोधिसमीपेयेव सत्तसत्ताहं वीतिनामेत्वा ब्रह्मनो धम्मज्झेसनं पटिजानित्वा — “कस्स नु खो पठमं धम्मं देसेय्य”न्ति बुद्धचक्खुना ओलोकेन्तो अत्तनो वेमातिके कनिट्ठभातिके असमकुमारज्च सुनेत्तकुमारज्च दिस्वा — “इमे द्वे कुमारा उपनिस्सयसम्पन्ना गम्भीरं निपुणं धम्मं पटिविज्झितुं समत्था, हन्दाहं इमेसं धम्मं देसेय्य”न्ति आकासेनागन्त्वा सुधम्मय्याने ओतरित्वा द्वेपि कुमारे उय्यानपालेन पक्कोसापेत्वा तेहि सपरिवारेहि परिवुतो महाजनमज्जे धम्मचक्कं पवत्तेसि । तेन वुत्तं —

१. “रेवतस्स अपरेन, सोभितो नाम नायको ।
समाहितो सन्तचित्तो, असमो अप्पटिपुग्गलो ॥
२. “सो जिनो सकगेहम्हि, मानसं विनिवत्तयि ।
पत्वान केवलं बोधिं, धम्मचक्कं पवत्तयि ॥
३. “याव हेट्ठा अवीचितो, भवग्गा चापि उद्धतो ।

एत्थन्तरे एकपरिसा, अहोसि धम्मदेसने ॥

४. “ताय परिसाय सम्बुद्धो, धम्मचक्कं पवत्तयि ।
गणनाय न वत्तब्बो, पठमाभिसमयो अहू”ति ॥

तत्थ सकगेहम्हीति अत्तनो भवनेयेव, अन्तोपासादतलेयेवाति अत्थो । मानसं विनिवत्तयीति चित्तं परिवत्तेसि, सकगेहे ठत्वा सत्तदिवसम्भन्तरेयेव पुथुज्जनभावतो चित्तं विनिवत्तेत्वा बुद्धत्तं पापुणीति अत्थो । हेट्ठाति हेट्ठतो । भवग्गाति अकनिट्ठभवनतो । ताय परिसायाति तस्सा परिसाय मज्झे । गणनाय न वत्तब्बोति गणनपथमतीताति अत्थो । पठमाभिसमयोति पठमो धम्माभिसमयो । अहूति गणनाय न वत्तब्बा परिसा अहोसीति अत्थो । “पठमे अभिसमिंसुयेवा”तिपि पाठो, तस्स पठमधम्मदेसने अभिसमिंसु ये जना, ते गणनाय न वत्तब्बाति अत्थो ।

अथापरेन समयेन सुदस्सननगरद्वारे चित्तपाटलिया मूले यमकपाटिहारियं कत्वा नवकनकमणिमयभवने तावत्तिसभवने पारिच्छत्तकमूले पण्डुकम्बलसिलातले निसीदित्वा अभिधम्मं देसेसि । देसनापरियोसाने नवुतिकोटिसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । अयं दुतियो अभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

५. “ततो परम्पि देसेन्ते, मरूनञ्च समागमे ।
नवुतिकोटिसहस्सानं, दुतियाभिसमयो अहू”ति ॥

अथापरेन समयेन सुदस्सननगरे जयसेनो नाम राजकुमारो योजनप्पमाणं विहारं कारेत्वा असोकस्सकण्णचम्पकनागपुन्नागवकुलसुरभिचूतपनसासनसालकुन्द- सहकारकरवीरादितरुवरनिरन्तरं आरामं रोपेत्वा बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स निव्यातेसि । दानानुमोदनं कत्वा यागं वण्णेत्वा भगवा धम्मं देसेसि । तदा कोटिसतसहस्ससत्तनिकायस्स धम्माभिसमयो अहोसि । अयं ततियाभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

६. “पुनापरं राजपुत्तो, जयसेनो नाम खत्तियो ।
आरामं रोपयित्वान, बुद्धे निव्यातयी तदा ॥

७. “तस्स यागं पकित्तेन्तो, धम्मं देसेसि चक्खुमा ।
तदा कोटिसहस्सानं, ततियाभिसमयो अहू”ति ॥

पुन उग्गतो नाम राजा सुनन्दनगरे सुनन्दं नाम विहारं कारेत्वा बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स अदासि । तस्मिं दाने एहिभिक्खुपब्बज्जाय पब्बजितानं कोटिसतं अरहन्तानं सन्निपातो, तेसं मज्झे सोभितो भगवा पातिमोक्खं उद्दिसि । अयं पठमो सन्निपातो अहोसि । पुन मेखलानगरे धम्मगणो धम्मगणारामं नाम पवरारामं महाविहारं कारेत्वा बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स दत्वा सह सब्बपरिक्खारेहि दानं अदासि । तस्मिं समागमे एहिभिक्खुभावेन पब्बजितानं नवुतिया अरहन्तकोटीनं सन्निपाते पातिमोक्खं उद्दिसि । अयं दुतियो सन्निपातो अहोसि । यदा पन भगवा दससतनयनपुरे वस्सं वसित्वा पवारणाय सुरवरपरिवुतो ओतरि, तदा असीतिया अरहन्तकोटीहि सद्धिं चतुरङ्गिके सन्निपाते पवारेसि । अयं ततियो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

८. “सन्निपाता तयो आसुं, सोभितस्स महेसिनो ।
खीणासवानं विमलानं, सन्तचित्तान तादिनं ॥
९. “उगगतो नाम सो राजा, दानं देति नरुत्तमे ।
तम्हि दाने समागच्छुं, अरहन्ता सतकोटियो ॥
१०. “पुनापरं पुरगणो, देति दानं नरुत्तमे ।
तदा नवुतिकोटीनं, दुतियो आसि समागमो ॥
११. “देवलोके वसित्वान, यदा ओरोहती जिनो ।
तदा असीतिकोटीनं, ततियो आसि समागमो’ति ॥

तदा किर अम्हाकं बोधिसत्तो रम्मवतीनगरे उभतो सुजातो ‘सुजातो’ नाम ब्राह्मणो हुत्वा सोभितस्स भगवतो धम्मदेसनं सुत्वा सरणेषु पतिट्ठाय बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स तेमासं महादानमदासि । सोपि नं “अनागते गोतमो नाम बुद्धो भविस्सती”ति ब्याकासि । तेन वुत्तं —

१२. “अहं तेन समयेन, सुजातो नाम ब्राह्मणो ।
तदा ससावकं बुद्धं, अन्नपानेन तप्पयिं ॥
१३. “सोपि मं बुद्धो ब्याकासि, सोभितो लोकनायको ।
अपरिमेय्यितो कप्पे, अयं बुद्धो भविस्सति ॥
१४. “पधानं पदहित्वान...पे०... हेस्साम सम्मुखा इमं ॥
१५. “तस्सापि वचनं सुत्वा, हट्ठो संविग्गमानसो ।
तमेवत्थमनुप्पत्तिया, उगं धितिमकासह”न्ति ॥

तत्थ तमेवत्थमनुप्पत्तियाति तस्स बुद्धत्तस्स अनुप्पत्तिअत्थं, तस्स पन सोभितबुद्धस्स — “अनागते अयं गोतमो नाम बुद्धो भविस्सती”ति वचनं सुत्वा “अवितथवचना हि बुद्धा”ति बुद्धत्तप्पत्तिअत्थन्ति अत्थो । उगन्ति तिब्बं घोरं । धितिन्ति वीरियं । अकासहन्ति अकासिं अहं ।

तस्स पन सोभितस्स भगवतो सुधम्मं नाम नगरं अहोसि, पिता सुधम्मो नाम राजा, माता सुधम्मा नाम देवी, असमो च सुनेत्तो च द्वे अगगसावका, अनोमो नामुपट्ठाको, नकुला च सुजाता च द्वे अगगसाविका, नागरुक्खो बोधि, अट्ठपण्णासहत्युब्बेधं सरीरं अहोसि, नवुतिवस्ससहस्सानि आयुप्पमाणं, मखिला नामस्स महादेवी, सीहकुमारो नाम अत्रजो, नाटकित्थीनं सत्तत्तिससहस्सानि नववस्ससहस्सानि अगारं अज्झावसि । पासादेन अभिनिक्खमि । जयसेनो नाम राजा उपट्ठाको । सेतारामे किर वसीति । तेन वुत्तं —

१६. “सुधम्मं नाम नगरं, सुधम्मो नाम खत्तियो ।

सुधम्माम्मा नाम जनिका, सोभितस्स महेसिनो ॥

२१. “असमो च सुनेत्तो च, अहेसुं अग्गसावका ।
अनोमो नामुपट्ठाको, सोभितस्स महेसिनो ॥

२२. “नकुला च सुजाता च, अहेसुं अग्गसाविका ।
बुज्झमानो च सो बुद्धो, नागमूले अबुज्झथ ॥

२४. “अट्ठपण्णासरतनं, अच्चुगगतो महामुनि ।
ओभासेति दिसा सब्बा, सतरंसीव उगगतो ॥

२५. “तथा सुफुल्लं पवनं, नानागन्धेहि धूपितं ।
तथेव तस्स पावचनं, सीलगन्धेहि धूपितं ॥

२६. “यथापि सागरो नाम, दस्सनेन अतप्पियो ।
तथेव तस्स पावचनं, सवनेन अतप्पियं ॥

२७. “नवुतिवस्ससहस्सानि, आयु विज्जति तावदे ।
तावता तिट्ठमानो सो, तारेसि जनतं बहुं ॥

२८. “ओवादं अनुसिट्ठिञ्च, दत्त्वान सेसके जने ।
हुतासनोव तापेत्वा, निब्बुतो सो ससावको ॥

२९. “सो च बुद्धो असमसमो, तेपि सावका बलप्पत्ता ।
सब्बं तमन्तरहितं, ननु रित्ता सब्बसङ्खारा’ति ॥

तत्थ सतरंसीवातिआदिच्चो विय, सब्बा दिसा ओभासेतीति अत्थो । पवनन्ति महावनं । धूपितन्ति वासितं गन्धितं । अतप्पियोति अतित्तिकरो, अतित्तिकजनो वा । तावदेति तस्मिं काले, तावतकं कालन्ति अत्थो । तारेसीति तारयी । ओवादन्ति सकिं वादो ओवादो नाम । अनुसिट्ठिन्ति पुनप्पुनं वचनं अनुसिट्ठि नाम । सेसके जनेति सच्चप्पटिवेधं अप्पत्तस्स सेसजनस्स, सामिअत्थे भुम्मवचनं । हुतासनोव तापेत्वाति अग्नि विय तप्पेत्वा । अयमेव वा पाठो, उपादानक्खया भगवा परिनिब्बुतोति अत्थो । सेसगाथासु सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

सोभितबुद्धवंसवण्णना निट्ठिता ।

निट्ठितो छट्ठो बुद्धवंसो ।

९. अनोमदस्सीबुद्धवंसवण्णना

सोभितबुद्धे पन परिनिब्बुते तस्स अपरभागे एकमसङ्ख्येय्यं बुद्धुप्पादरहितं अहोसि । अतीते पन तस्मिं असङ्ख्येय्ये एकस्मिं कप्पे तयो बुद्धा निब्बत्तिसु **अनोमदस्सी, पदुमो, नारदो**ति । तत्थ **अनोमदस्सी** भगवा सोळस असङ्ख्येय्यानि कप्पसतसहस्सञ्च पारमियो पूरेत्वा तुसितपुरे निब्बत्तित्वा देवेहि अभियाचितो ततो चवित्वा चन्दवतियं नाम राजधानियं यसवा नामस्स रज्जो कुले समुस्सितचारुपयोधराय यसोधराय नाम अग्गमहेसिया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं अग्गहेसि । अनोमदस्सिकुमारे किर यसोधराय देविया कुच्छिगते तस्स पुञ्जप्पभावेन पभा असीतिहत्थप्पमाणं ठानं फरित्वा अट्ठासि । चन्दसूरियप्पभाहि अनभिभवनीयाव अहोसि । सा दसन्नं मासानं अच्चयेन बोधिसत्तं सुचन्दनुय्याने विजायि । पाटिहारियानि हेट्ठा वुत्तनयानेव ।

नामग्गहणदिवसे पनस्स नामं गणहन्ता, यस्मा जातियं आकासतो सत्त रतनानि पत्तिसु, तस्मा अनोमानं रतनानं उप्पत्तिहेतुभूतत्ता “अनोमदस्सी”ति नाममकंसु । सो अनुक्कमेन वुद्धिप्पत्तो दिब्बेहि कामगुणेहि परिचारियमानो दसवस्ससहस्सानि अगारं अज्झावसि । तस्स किर सिरि उपसिरि सिरिवट्ठोति तयो पासादा अहेसुं । सिरिमादेविप्पमुखानि तेवीसति इत्थिसहस्सानि पच्चुपट्टितानि अहेसुं । सो सिरिमाय देविया उपवाणे नाम पुत्ते जाते चत्तारि निमित्तानि दिस्वा सिविकायानेन महाभिनिक्खमनं निक्खमित्वा पब्बजि । तं तिस्सो जनकोटियो अनुपब्बजिसु ।

तेहि परिवुतो महापुरिसो दस मासे पधानचरियं चरि । ततो विसाखपुण्णमाय अनुपमब्राह्मणगामे पिण्डाय चरित्वा अनुपमसेट्ठिधीताय दिन्नं मधुपायासं परिभुजित्वा सालवने दिवाविहारं वीतिनामेत्वा अनोमनामाजीवकेन दिन्ना अट्ठ तिणमुट्ठियो गहेत्वा अज्जुनरुक्खबोधिं पदक्खिणं कत्वा अट्ठत्तिसहत्थवित्थतं तिणसन्थरं सन्थरित्वा चतुरङ्गवीरियं अधिट्ठाय पल्लङ्कं आभुजित्वा समारं मारबलं विद्धंसेत्वा तीसु यामेसु तिस्सो विज्जा उप्पादेत्वा — “अनेकजातिसंसारं... पे०... तण्हानं खयमज्झगा”ति उदानं उदानेसि । तेन वुत्तं —

१. “सोभितस्स अपरेन, सम्बुद्धो द्विपदुत्तमो ।
अनोमदस्सी अमितयसो, तेजस्सी दुरतिक्कमो ॥
२. “सो छेत्वा बन्धनं सब्बं, विद्धंसेत्वा तयो भवे ।
अनिवत्तिगमनं मग्गं, देसेसि देवमानुसे ॥
३. “सागरोव असङ्खोभो, पब्बतोव दुरासदो ।
आकासोव अनन्तो सो, सालराजाव फुल्लितो ॥
४. “दस्सनेनपि तं बुद्धं, तोसिता होन्ति पाणिनो ।
ब्याहरन्तं गिरं सुत्वा, अमतं पापुणन्ति ते”ति ॥

तत्थ **अनोमदस्सी**ति अनुपमदस्सनो, अमितदस्सनो वा । **अमितयसो**ति अमितपरिवारो, अमितकित्ति वा । **तेजस्सी**ति सीलसमाधिपज्जातेजेन समन्नागतो । **दुरतिक्कमो**ति दुष्पधंसियो, अज्जेन देवेन वा मारेन वा केनचि वा अतिक्कमितुं असक्कुण्येयोति अत्थो । **सो छेत्वा बन्धनं सब्बन्ति** सब्बं दसविधं संयोजनं छिन्दित्वा । **विद्धंसेत्वा तयो भवे**ति तिभवूपगं कम्मं कम्मक्खयकरजाणेन विद्धंसेत्वा, अभावं कत्वाति अत्थो । **अनिवत्तिगमनं मग्गन्ति** निवत्तिया पवत्तिया पटिपक्खभूतं निब्बानं अनिवत्तीति वुच्चति, तं अनिवत्तिं गच्छति अनेनाति अनिवत्तिगमनो । तं अनिवत्तिगमनं

अट्टङ्गिकं मगं देसेसीति अत्थो । “दस्सेती”तिपि पाठो, सोयेवत्थो । **देवमानुसे**ति देवमनुस्सानं, सामिअत्थे उपयोगवचनं दट्ठब्बं ।

असङ्खोभोति खोभेतुं चालेतुं असक्कुण्येय्योति अक्खोभियो । यथा हि समुदो चतुरासीतियोजनसहस्सगम्भीरो अनेकयोजनसहस्सभूतावासो अक्खोभियो, एवं अक्खोभियोति अत्थो । **आकासोव अनन्तो**ति यथा पन आकासस्स अन्तो नत्थि, अथ खो अनन्तो अप्पमेय्यो अपारो, एवं भगवापि बुद्धगुणेहि अनन्तो अप्पमेय्यो अपारो । **सो**ति सो भगवा । **सालराजाव फुल्लितो**ति सब्बलक्खणानुब्यञ्जनसमलङ्कितसरीरत्ता सुफुल्लितसालराजा विय सोभतीति अत्थो । **दस्सनेनपि तं बुद्धन्ति** तस्स बुद्धस्स दस्सनेनापीति अत्थो । ईदिसेसुपि सामिवचनं पयुज्जन्ति सद्वसत्थविदू । **तोसिता**ति परितोसिता पीणिता । **ब्याहरन्तन्ति** ब्याहरन्तस्स, सामिअत्थे उपयोगवचनं । **अमतन्ति** निब्बानं । **पापुणन्ती**ति अधिगच्छन्ति । तेति ये तस्स गिरं धम्मदेसनं सुणन्ति, ते अमतं पापुणन्तीति अत्थो ।

भगवा पन बोधिमूले सत्तसत्ताहं वीतिनामेत्वा ब्रह्मना आयाचितो धम्मदेसनाय बुद्धचक्खुना लोकं ओलोकेन्तो अत्तना सह पब्बजिते तिकोटिसङ्खे जने उपनिस्सयसम्पन्ने दिस्वा — “कत्थ नु खो ते एतरहि विहरन्ती”ति उपधारेन्तो सुभवतीनगरे सुदस्सनुय्याने विहरन्ते दिस्वा आकासेन गन्त्वा सुदस्सनुय्याने ओतरि । सो तेहि परिवुतो सदेवमनुस्साय परिसाय मज्झे धम्मचक्कं पवत्तेसि । तत्थ कोटिसतानं पठमाभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

५. “धम्माभिसमयो तस्स, इद्धो फीतो तदा अहु ।
कोटिसतानि अभिसमिंसु, पठमे धम्मदेसने”ति ॥

तत्थ **फीतो**ति फातिप्पत्तो बाहुजञ्जवसेन । **कोटिसतानी**ति कोटीनं सतानि कोटिसतानि । “कोटिसतयो”तिपि पाठो, तस्स सतकोटियोति अत्थो ।

अथापरेन समयेन ओसधीनगरद्वारे असनरुक्खमूले यमकपाटिहारियं कत्वा असुरेहि दुरभिभवने तावतिसभवने पण्डुकम्बलसिलायं निसिन्नो तेमासं अभिधम्मवस्सं वस्सापयि । तदा असीतिदेवताकोटियो अभिसमिंसु । तेन वुत्तं —

६. “ततो परं अभिसमये, वस्सन्ते धम्मवुट्ठियो ।
असीतिकोटियोभिसमिंसु, दुतिये धम्मदेसने”ति ॥

तत्थ **वस्सन्ते**ति बुद्धमहामेघे वस्सन्ते । **धम्मवुट्ठियो**ति धम्मकथावस्सवुट्ठियो ।

ततो अपरेन समयेन मङ्गलपञ्चानिद्देसे अट्टसत्तति कोटियो अभिसमिंसु । सो ततियो अभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

७. “ततो परम्पि वस्सन्ते, तप्पयन्ते च पाणिनं ।
अट्टसत्ततिकोटीनं, ततियाभिसमयो अहू”ति ॥

तत्थ **वस्सन्ते**ति धम्मकथासलिलधारं वस्सन्ते । **तप्पयन्ते**ति धम्मामतवस्सेन तप्पयन्ते, तप्पनं करोन्ते भगवतीति अत्थो ।

अनोमदस्सिस्सपि भगवतो तयो सावकसन्निपाता अहेसुं । तत्थ सोरेय्यनगरे इसिदत्तस्स रज्जो धम्मे देसियमाने पसीदित्वा एहिभिक्षुपब्बज्जाय पब्बजितानं अट्ठन्नं अरहन्तसतसहस्सानं मज्झे पातिमोक्खं उद्दिसि । अयं पठमो सन्निपातो अहोसि । राधवतीनगरे सुन्दरिन्धरस्स नाम रज्जो धम्मे देसियमाने एहिभिक्षुपब्बज्जाय पब्बजितानं सत्तन्नं अरहन्तसतसहस्सानं मज्झे पातिमोक्खं उद्दिसि । अयं दुतियो सन्निपातो अहोसि । पुन सोरेय्यनगरेयेव सोरेय्यरज्जा सह एहिभिक्षुपब्बज्जाय पब्बजितानं छन्नं अरहन्तसतसहस्सानं मज्झे पातिमोक्खं उद्दिसि । अयं ततियो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

८. “सन्निपाता तयो आसुं, तस्सापि च महेसिनो ।
अभिज्जाबलप्पत्तानं, पुप्फितानं विमुत्तिया ॥
९. “अट्ठसतसहस्सानं, सन्निपातो तदा अहु ।
पहीनमदमोहानं, सन्तचित्तान तादिनं ॥
१०. “सत्तसतसहस्सानं, दुतियो आसि समागमो ।
अनङ्गणानं विरजानं, उपसन्तान तादिनं ॥
११. “छन्नं सतसहस्सानं, ततियो आसि समागमो ।
अभिज्जाबलप्पत्तानं, निब्बुतानं तपस्सिन”न्ति ॥

तत्थ तस्सापि च महेसिनोति तस्स महेसिनो अनोमदस्सिस्सपि । “तस्सापि द्विपदुत्तमो”तिपि पाठो, तस्सापि द्विपदुत्तमस्साति अत्थो । लक्खणं सद्वसत्थतो गहेतब्बं । **अभिज्जाबलप्पत्तानन्ति** अभिज्जानं बलप्पत्तानं, चिण्णवसिताय खिप्पनिसन्तिभावेन अभिज्जासु थिरभावप्पत्तानन्ति अत्थो । **पुप्फितानन्ति** सब्बफालिफुल्लभावेन अतिविय सोभग्गप्पत्तानं । **विमुत्तियाति** अरहत्तफलविमुत्तिया ।

अनङ्गणानन्ति एत्थ अयं **अङ्गण**-सद्वो कत्थचि किलेसेसु दिस्सति । यथाह — “तत्थ कतमानि तीणि अङ्गणानि? रागो अङ्गणं दोसो अङ्गणं मोहो अङ्गण”न्ति (विभ० ९२४) । “पापकानं खो एतं, आवुसो, अकुसलानं इच्छावचरानं अधिवचनं यदिदं अङ्गण”न्ति (म० नि० १.६०) । कत्थचि किस्मिज्जि मले? यथाह — “तस्सेव रजस्स वा अङ्गणस्स वा पहानाय वायमती”ति (म० नि० १.१८४) । कत्थचि तथारूपे भूमिभागे “चेतियङ्गणं बोधियङ्गणं राजङ्गण”न्ति । इध पन किलेसेसु दट्ठब्बो । तस्मा निक्किलेसानन्ति अत्थो (म० नि० अट्ठ० १.५७) । **विरजानन्ति** तस्सेव वेवचनं । **तपस्सिनन्ति** किलेसक्खयकरो अरियमग्गसङ्घातो तपो येसं अत्थि ते तपस्सिनो, तेसं तपस्सीनं, खीणासवानन्ति अत्थो ।

तदा अम्हाकं बोधिसत्तो एको महेसक्खो यक्खसेनापति अहोसि महिद्धिको महानुभावो अनेककोटिसतसहस्सानं यक्खानं अधिपति । सो “बुद्धो लोके उप्पन्नो”ति सुत्वा आगन्त्वा परमरुचिरदस्सनं सत्तरतनमयं अभिरुचिररजनिकरमण्डलसदिसं मण्डपं निम्मिनित्वा तत्थ सत्ताहं महादानं बुद्धप्पमुखस्स सङ्घस्स अदासि । अथ नं भगवा भत्तानुमोदनसमये “अनागते कप्पसतसहस्साधिके एकस्मिं असङ्ख्येये अतिक्कन्ते गोतमो नाम बुद्धो भविस्सती”ति ब्याकासि । तेन वुत्तं —

१२. “अहं तेन समयेन, यक्खो आसिं महिद्धिको ।
नेकानं यक्खकोटीनं, वसवत्तिमिह इस्सरो ॥

१३. “तदापि तं बुद्धवरं, उपगन्त्वा महेसिनं ।
अन्नपानेन तप्पेसिं, ससङ्गं लोकनायकं ॥

१४. “सोपि मं तदा ब्याकासि, विसुद्धनयनो मुनि ।
अपरिमेय्यितो कप्पे, अयं बुद्धो भविस्सति ॥

१५. “पधानं पदहित्वान...पे०... हेस्साम सम्मुखा इमं ॥

१६. “तस्सापि वचनं सुत्वा, हट्ठो संविग्गमानसो ।
उत्तरिं वतमधिद्धासिं, दसपारमिपूरिया”ति ॥

तत्थ उत्तरिं वतमधिद्धासिन्ति पारमिपूरणत्थाय भिय्योपि दळ्ळतरं परक्कममकासीति अत्थो ।

तस्स पन **अनोमदस्सिस्स** भगवतो चन्दवती नाम नगरं अहोसि, यसवा नाम राजा पिता, यसोधरा नाम माता, निसभो च अनोमो च द्वे अग्गसावका, वरुणो नामुपट्ठाको, सुन्दरी च सुमना च द्वे अग्गसाविका, अज्जुनरुक्खो बोधि, सरीरं अट्ठपण्णासहत्थुब्बेधं अहोसि, वस्ससतसहस्सं आयु, सिरिमा नाम अग्गमहेसी, उपवाणो नामस्स पुत्तो, दसवस्ससहस्सानि अगारं अज्झावसि । सो सिविकायानेन निक्खमि । सिविकायानेन गमनं पन सोभितबुद्धवंसवण्णनाय पासादगमने वुत्तनयेनेव वेदितब्बं । धम्मको नाम राजा उपट्ठाको । धम्मारामे किर भगवा विहासीति । तेन वुत्तं —

१७. “नगरं चन्दवती नाम, यसवा नाम खत्तियो ।
माता यसोधरा नाम, अनोमदस्सिस्स सत्थुनो ॥

१८. “निसभो च अनोमो च, अहेसुं अग्गसावका ।
वरुणो नामुपट्ठाको, अनोमदस्सिस्स सत्थुनो ॥

१९. “सुन्दरी च सुमना च, अहेसुं अग्गसाविका ।
बोधि तस्स भगवतो, अज्जुनोति पवुच्चति ॥

२०. “अट्ठपण्णासरतनं, अच्चुग्गतो महामुनि ।
पभा निद्धावती तस्स, सतरंसीव उग्गतो ॥

२१. “वस्ससतसहस्सानि, आयु विज्जति तावदे ।
तावता तिट्ठमानो सो, तारेसि जनतं बहुं ॥

२२. “सुपुप्फितं पावचनं, अरहन्तेहि तादिहि ।
वीतरागेहि विमलेहि, सोभित्थ जिनसासनं ॥

२८. “सो च सत्था अमितयसो, युगानि तानि अतुलियानि ।
सब्बं तमन्तरहितं, ननु रिक्ता सब्बसङ्खारा”ति ॥

तत्थ पभा निद्धावतीति तस्स सरीरतो पभा निक्खमति । सरीरप्पभा पनस्स निच्चकालं द्वादसयोजनप्पमाणं पदेसं फरित्वा तिष्ठति । युगानि तानीति अगगसावकयुगादीनि युगळानि । सब्बं तमन्तरहितन्ति वुत्तप्पकारं सब्बम्पि अनिच्चमुखं पविट्ठं विनट्ठन्ति अत्थो । “ननु रिक्तकमेव सङ्खारा”तिपि पाठो, तस्स ननु रिक्तका तुच्छकायेव सब्बे सङ्खाराति अत्थो । म-
कारो पदसन्धिकरो । सेसगाथासु सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

इमस्स पन अनोमदस्सिस्स भगवतो सन्तिके सारिपुत्तो च महामोग्गल्लानो चाति इमे द्वे अगगसावका
अगगसावकभावत्थाय पणिधानमकंसु । इमेसं पन थेरानं वत्थु चेत्य कथेतब्बं । मया गन्थवित्थारभयेन न उद्धटन्ति ।

अनोमदस्सीबुद्धवंसवण्णना निट्ठिता ।

निट्ठितो सत्तमो बुद्धवंसो ।

१०. पदुमबुद्धवंसवण्णना

अनोमदस्सिस्स पन भगवतो अपरभागे वस्ससतसहस्सायुका मनुस्सा अनुक्कमेन परिहायित्वा दसवस्सायुका हुत्वा
पुन अनुक्कमेन वट्ठित्वा असङ्ख्येय्यायुका हुत्वा पुन परिहायमाना वस्ससतसहस्सायुका अहेसुं । तथा पदुमो नाम सत्था
लोके उप्पज्जि । सोपि पारमियो पूरेत्वा तुसितपुरे निब्बत्तित्वा ततो चवित्वा चम्पकनगरे असमस्स नाम रज्जो कुले
रूपादीहि असमाय असमाय नाम अगमहेसिया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं अगगहेसि । सो दसन्नं मासानं अच्चयेन चम्पकुय्याने
मातुकुच्छितो निक्खमि । जाते पन कुमारे आकासतो सकलजम्बुदीपे समुदपरियन्ते पदुमवस्सं निपति । तेनस्स
नामगगहणदिवसे नामं गणहन्ता नेमित्तका च जातका च “महापदुमकुमारो”त्वेव नाममकंसु । सो दसवस्ससहस्सानि अगारं
अज्झावसि । नन्दुत्तर-वसुत्तर-यसुत्तरानामका तयो पासादा अहेसुं । उत्तरादेविप्पमुखानि तेत्तिस इत्थिसहस्सानि
पच्चुपट्ठितानि अहेसुं ।

अथ महासत्तो उत्तराय नाम महादेविया रम्मकुमारे नाम उप्पन्ने चत्तारि निमित्तानि दिस्वा आजज्जरथेन
महाभिनिक्खमनं निक्खमि । तं पब्बजन्तं एका पुरिसकोटि अनुपब्बजि । सो तेहि परिवुतो अट्ठ मासे पधानचरियं चरित्वा
विसाखपुण्णमाय धज्जवतीनगरे सुधज्जसेट्ठिस्स धीताय धज्जवतिया नाम दिन्नं मधुपायासं परिभुज्जित्वा महासालवने
दिवाविहारं वीतिनामेत्वा सायन्हसमये तित्थकाजीवकेन दिन्ना अट्ठ तिणमुट्ठियो गहेत्वा महासोणबोधिं उपसङ्कमित्वा
अट्ठत्तिसहत्थवित्थतं तिणसन्थरकं पज्जपेत्वा पल्लङ्कं आभुजित्वा चतुरङ्गवीरियं अधिद्वाय मारबलं विधमित्वा तीसु यामेसु
तिस्सो विज्जा सच्छिकत्वा — “अनेकजातिसंसारं...पे... तण्हानं खयमज्झगा”ति (ध० प० १५३-१५४) उदानं उदानेत्वा
सत्तसत्ताहं बोधिसमीपेयेव वीतिनामेत्वा ब्रह्मनो आयाचनं अधिवासेत्वा धम्मदेसनाय भाजनभूते पुगले उपपरिक्खन्तो
अत्तना सह पब्बजिते कोटिसङ्के भिक्खू दिस्वा तङ्गणेयेव अनिलपथेन गन्त्वा धज्जवतीनगरसमीपे धनज्जयुय्याने
ओतरित्वा तेहि परिवुतो तेसं मज्झे धम्मचक्कं पवत्तेसि । तदा कोटिसतानं अभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

१. “अनोमदस्सिस्स अपरेन, सम्बुद्धो द्विपदुत्तमो ।

पदुमो नाम नामेन, असमो अप्पटिपुगगलो ॥

२. “तस्सापि असमं सीलं, समाधिपि अनन्तको ।
असङ्ख्येयं जाणवरं, विमुत्तिपि अनूपमा ॥
३. “तस्सापि अतुलतेजस्स, धम्मचक्कप्पवत्तने ।
अभिसमया तयो आसुं, महातमपवाहना”ति ॥

तत्थ असमं सीलन्ति अज्जेसं सीलेन असदिसं, उत्तमं सेट्ठन्ति अत्थो । समाधिपि अनन्तकोति समाधिपि अप्पमेय्यो, तस्स अनन्तभावो लोकविवरणयमकपाटिहारियादीसु दट्ठब्बो । जाणवरन्ति सब्बज्जुतज्जाणं, असाधारणजाणानि वा । विमुत्तिपीति अरहत्तफलविमुत्तिपि भगवतो । अनूपमाति उपमाविरहिता । अतुलतेजस्साति अतुलजाणतेजस्स । “अतुलजाणतेजा”तिपि पाठो । तस्स “तयो अभिसमया”ति इमिना उत्तरपदेन सम्बन्धो दट्ठब्बो । महातमपवाहनाति महामोहविनासका, मोहन्धकारविद्धंसकाति अत्थो ।

अथापरेन समयेन पदुमो भगवा अत्तनो कनिट्ठभातरं सालकुमारञ्च उपसालकुमारञ्च जातिसमागमे सपरिवारे पब्बाजेत्वा तेसं धम्मं देसेन्तो नवुति कोटियो धम्मामतं पायेसि । यदा पन रम्मत्थेरस्स धम्मं देसेसि, तदा असीतिकोटीनं ततियो अभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

४. “पठमाभिसमये बुद्धो, कोटिसतमबोधयि ।
दुतियाभिसमये धीरो, नवुतिकोटिमबोधयि ॥
५. “यदा च पदुमो बुद्धो, ओवदी सकमत्रजं ।
तदा असीतिकोटीनं, ततियाभिसमयो अहू”ति ॥

यदा पन सुभावितत्तो नाम राजा पदुमस्स बुद्धस्स बुद्धपदुमवदनस्स सन्तिके कोटिसतसहस्सपरिवारो एहिभिक्षुपुण्ड्रज्जाय पब्बजितो, तस्मिं सन्निपाते भगवा पातिमोक्खं उट्ठिसि, सो पन पठमो सन्निपातो अहोसि ।

अथापरेन समयेन महापदुमो मुनिवसभो उसभसमगती उसभवतीनगरं उपनिस्साय वस्सं उपगच्छि । नगरवासिनो मनुस्सा भगवन्तं दस्सनकामा उपसङ्गमिंसु । तेसं भगवा धम्मं देसेसि । तत्थ च बहवो मनुस्सा पसन्नचित्ता पब्बजिंसु । ततो दसबलो तेहि च अज्जेहि च तीहि भिक्षुसतसहस्सेहि सद्धिं विसुद्धिपवारणं पवारेसि । सो दुतियो सन्निपातो अहोसि । ये पन तत्थ न पब्बजिंसु, ते कथिनानिसंसं सुत्वा पाटिपदे पच्चसु मासेसु पच्चानिसंसदायकं कथिनचीवरमदंसु । ततो तं भिक्षू धम्मसेनापतिं अगगसावकं विसालमतिं सालत्थेरं कथिनत्थारत्थं याचित्वा कथिनचीवरं तस्सादंसु । थेरस्स कथिनचीवरे कयिरमाने भिक्षू सिब्बने सहायका अहेसुं । पदुमो पन सम्मासम्बुद्धो सूचिच्छिदे सुत्तानि आवुनित्वा अदासि । निट्ठिते पन चीवरे भगवा तीहि भिक्षुसतसहस्सेहि चारिकं पक्कामि ।

अथापरेन समयेन सीहविककन्तगामी पुरिससीहो विय बुद्धसीहो गोसिङ्गसालवनसदिसे परमसुरभिक्षुसुमफलभारविनमितसाखाविटपे विमलकमलकुवलयसमलङ्कते सिसिरमधुरवारिवाहेन परिपूरिते रुरु-चमर-

सीह-व्यगध-अज-हय-गवय-महिंसादि विविधमिगगणविचरिते सुरभिकुसुमगन्धावबद्धहृदयाहि भमरमधुकरयुवतीहि अनुभूतप्पचाराहि समन्ततो गुम्बगुम्बायमाने फलरसपमुदितहृदयाहि काकलिसदिसमधुरविरुताहि कोकिलवधूहि उपगीयमाने परमरमणीये विविक्ते विजने योगानुकूले पवने वस्सावासमुपगच्छि । तस्मिं विहरन्तं सपरिवारकं दसबलं तथागतं धम्मराजं बुद्धसिरिया विरोचमानं दिस्वा मनुस्सा तस्स धम्मं सुत्वा पसीदित्वा एहिभिक्षुपब्बज्जाय पब्बजिंसु । तदा द्वीहि भिक्षुसतसहस्सेहि परिवृतो पवारेसि । सो ततियो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

६. “सन्निपाता तयो आसुं, पदुमस्स महेसिनो ।
कोटिसतसहस्सानं, पठमो आसि समागमो ॥
७. “कथिनत्थारसमये, उप्पन्ने कथिनचीवरे ।
धम्मसेनापतित्थाय, भिक्षू सिब्बिंसु चीवरं ॥
८. “तदा ते विमला भिक्षू, छळभिज्जा महिद्धिका ।
तीणि सतसहस्सानि, समिंसु अपराजिता ॥
९. “पुनापरं सो नरासभो, पवने वासं उपागमि ।
तदा समागमो आसि, द्विन्नं सतसहस्सिन”न्ति ॥

तत्थ कथिनत्थारसमयेति कथिनचीवरत्थरणसमये । धम्मसेनापतित्थायाति धम्मसेनापतिसालत्थेरत्थं । अपराजिताति न पराजिता, विभत्तिलोपो दट्ठब्बो । सोति सो महापदुमो । पवनेति महावने । वासन्ति वस्सावासं । उपागमीति उपागतो । द्विन्नं सतसहस्सिनन्ति द्विन्नं सतसहस्सानं । “तदा आसि समागमो”तिपि पाठो यदि अत्थि सुन्दरो भवेय्य ।

तदा तथागते तस्मिं वनसण्डे वसन्ते अम्हाकं बोधिसत्तो सीहो हुत्वा सत्ताहं निरोधसमापत्तिं समापज्जित्वा निसिन्नं दिस्वा पसन्नचित्तो हुत्वा पदक्खिणं कत्वा सज्जातपीतिसोमनस्सो तिक्खत्तुं सीहनादं नदित्वा सत्ताहं बुद्धारम्मणं पीतिं अविजहित्वा पीतिसुखेनेव गोचराय अपक्कमित्वा जीवितपरिच्चागं कत्वा पयिरुपासमानो अट्ठासि । अथ सत्था तस्स सत्ताहस्स अच्चयेन निरोधसमापत्तितो वुट्ठाय नरसीहो सीहं ओलोकेत्वा — “भिक्षुसङ्घेपिस्स चित्तप्पसादो होतूति सङ्घो आगच्छतू”ति चिन्तेसि । अनेककोटिभिक्षू तावदेव आगच्छिंसु । सीहो सङ्घेपि चित्तं पसादेसि । अथ सत्था तस्स चित्तं ओलोकेत्वा — “अनागते गोतमो नाम बुद्धो भविस्सती”ति ब्याकासि । तेन वुत्तं —

१०. “अहं तेन समयेन, सीहो आसिं मिगाधिभू ।
पविवेकमनुब्रूहन्तं, पवने अद्दसं जिनं ॥
११. “वन्दित्वा सिरसा पादे, कत्वान तं पदक्खिणं ।
तिक्खत्तुं अभिनादित्वा, सत्ताहं जिनमुपट्ठहं ॥
१२. “सत्ताहं वरसमापत्तिया, वुट्ठहित्वा तथागतो ।

मनसा चिन्तयित्वान, कोटिभिक्षू समानयि ॥

१३. “तदापि सो महावीरो, तेसं मज्झे वियाकरि ।
अपरिमेयितो कप्पे, अयं बुद्धो भविस्सति ॥

१४. “पधानं पदहित्वान...पे०... हेस्साम सम्मुखा इमं ॥

१५. “तस्सापि वचनं सुत्वा, भिय्यो चित्तं पसादयिं ।
उत्तरिं वतमधिट्ठासिं, दसपारमिपूरिया”ति ॥

तत्थ पविवेकमनुब्रूहन्तन्ति निरोधसमापत्तिं समापन्नन्ति अत्थो । पदक्खिणन्ति तिक्खत्तुं पदक्खिणं कत्वा ।
अभिनादित्वाति तिक्खत्तुं सीहनादं नदित्वा । उपट्ठहन्ति उपट्ठहिं । अयमेव वा पाठो । वरसमापत्तियाति निरोधसमापत्तितो
वुट्ठहित्वा । मनसा चिन्तयित्वानाति “सब्बेपि भिक्षू इध आगच्छन्तू”ति मनसाव चिन्तेत्वा । समानयीति समाहरि ।

तस्स पन पदुमस्स भगवतो चम्पकं नाम नगरं अहोसि । असमो नाम राजा पिता अहोसि, मातापि तस्स असमा नाम,
सालो च उपसालो च द्वे अगगसावका, वरुणो नामुपट्ठाको, राधा च सुराधा च द्वे अगगसाविका, महासोणरुक्खो बोधि,
अट्ठपण्णासहत्थुब्बेधं सरीरं, आयु वस्ससतसहस्सं अहोसि, रूपादीहि गुणेहि अनुत्तरा उत्तरा नामस्स अगगमहेसी,
रम्मकुमारो नामस्स अतिरम्मो तनयो अहोसि । तेन वुत्तं —

१६. “चम्पकं नाम नगरं, असमो नाम खत्तियो ।
असमा नाम जनिका, पदुमस्स महेसिनो ॥

२१. “सालो च उपसालो च, अहेसुं अगगसावका ।
वरुणो नामुपट्ठाको, पदुमस्स महेसिनो ॥

२२. “राधा चेव सुराधा च, अहेसुं अगगसाविका ।
बोधि तस्स भगवतो, महासोणोति वुच्चति ॥

२४. “अट्ठपण्णासरतनं, अच्चुगगतो महामुनि ।
पभा निद्धावती तस्स, असमा सब्बतो दिसा ॥

२५. “चन्दप्पभा सूरियप्पभा, रतनग्गिमणिप्पभा ।
सब्बापि ता हता होन्ति, पत्वा जिनपभुत्तमं ॥

२६. “वस्ससतसहस्सानि, आयु विज्जति तावदे ।
तावता तिट्ठमानो सो, तारेसि जनतं बहुं ॥

२७. “परिपक्कमानसे सत्ते, बोधयित्वा असेसतो ।
सेसके अनुसासित्वा, निब्बुतो सो ससावको ॥

२८. “उरगोव तचं जिण्णं, वद्धपत्तं पादपो ।

जहित्वा सब्बसङ्खारे, निब्बुतो सो यथा सिखी”ति ॥

तत्थ रतनग्गिमणिप्पभाति रतनप्पभा च अग्गिप्पभा च मणिप्पभा च । हताति अभिभूता । जिनपभुत्तमन्ति जिनस्स सरीरप्पभं उत्तमं पत्वा हताति अत्थो । परिपक्कमानसेति परिपक्किन्द्रिये वेनेय्यसत्ते । वद्धपत्तन्ति पुराणपत्तं । पादपो वाति पादपो विय । सब्बसङ्खारेति सब्बेपि अज्झत्तिकबाहिरे सङ्खारे । “हित्वा सब्बसङ्खार”न्तिपि पाठो, सोयेवत्थो । यथा सिखीति अग्गि विय निरुपादानो निब्बुतिं सुगतो गतोति । सेसमेत्थ गाथासु हेट्ठा वुत्तनयत्ता उत्तानमेवाति ।

पदुमबुद्धवंसवण्णना निट्ठिता ।

निट्ठितो अट्ठमो बुद्धवंसो ।

११. नारदबुद्धवंसवण्णना

पदुमबुद्धे पन परिनिब्बुते तस्स सासने च अन्तरहिते वस्ससतसहस्सायुका मनुस्सा अनुक्कमेन परिहायमाना दसवस्सायुका अहेसुं । पुन वड्ढित्वा असङ्ख्येय्यायुका हुत्वा परिहायमाना नवुतिवस्ससहस्सायुका अहेसुं । तदा दसबलधरो तेविज्जो चतुवेसारज्जविसारदो विमुत्तिसारदो नारदो नाम नरसत्तुत्तमो सत्था लोके उदपादि । सो चत्तारि असङ्ख्येय्यानि कप्पसतसहस्सञ्च पारमियो पूरेत्वा तुसितभवने निब्बत्तित्वा ततो चवित्वा धञ्जवती नाम नगरे सकवीरियविजितवासुदेवस्स सुदेवस्स नाम रज्जो कुले अग्गमहेसिया निरूपमाय अनोमाय नाम देविया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं अग्गहेसि । सो दसन्नं मासानं अच्चयेन धनञ्जयुय्याने मातुकुच्छितो निक्खमि । नामग्गहणदिवसे पन नामकरणे कथिरमाने सकलजम्बुदीपे मनुस्सानं उपभोगक्खमानि अनुरूपानि आभरणानि आकासतो कप्परुक्खादीहि पत्तिं सु । तेनस्स नरानं अरहानि आभरणानि अदासीति “नारदो”ति नामं अकंसु ।

सो नववस्ससहस्सानि अगारमज्झे वसि । विजितो विजितावी विजिताभिरामोति तिण्णं उत्तूनं अनुच्छविका तयो पासादा अहेसुं । तस्स नारदकुमारस्स कुलसीलाचारूपसम्पन्नं मनोनुकूलं विजितसेनं नाम अतिविय धञ्जं खत्तियकञ्जं अग्गमहेसिं अकंसु । तं आदिं कत्वा वीसतिसहस्साधिकं इत्थीनं सतसहस्सं अहोसि । तस्सा विजितसेनाय देविया सब्बलोकानन्दकरे नन्दुत्तरकुमारे नाम जाते सो चत्तारि निमित्तानि दिस्वा चतुरङ्गिनिया महतिया सेनाय परिवुतो नानाविरागतनुवरवसननिवसनो आमुक्कमुत्ताहारमणिकुण्डलो वरकेयूरमकुटकटकधरो परमसुरभिगन्धकुसुमसमलङ्कितो पदसाव उय्यानं गन्त्वा सब्बाभरणानि ओमुज्चित्वा भण्डागारिकस्स हत्थे दत्वा सयमेव विमलनीलकुवलयदलसदिसेनातिनिसितेनासिना परमरुचिररतनविचित्तं सकेसमकुटं छिन्दित्वा गगनतले खिपि । तं सक्को देवराजा सुवण्णचङ्कोटकेन पटिग्गहेत्वा तावतिसभवनं नेत्वा तियोजनुब्बेधं सिनेरुमुद्धनि सत्तरतनमयं चेतियं अकासि ।

महापुरिसो पन देवदत्तानि कासायानि वत्थानि परिदहित्वा तत्थेव उय्याने पब्बजि । पुरिससतसहस्सा च तं अनुपब्बजिसु । सो सत्ताहं तत्थेव पधानचरियं चरित्वा विसाखपुण्णमाय विजितसेनाय अग्गमहेसिया दिन्नं पायासं परिभुज्जित्वा तत्थेव उय्याने दिवाविहारं कत्वा सुदस्सनुय्यानपालेन दिन्ना अट्ठ तिणमुट्ठियो गहेत्वा महासोणबोधिं पदक्खिणं कत्वा अट्ठपण्णासहत्थवित्थतं तिणसन्थरं सन्थरित्वा निसीदित्वा मारबलं विधमित्वा तीसु यामेसु तिस्सो विज्जा

उष्पादेत्वा सब्बज्जुतज्जाणं पटिविज्झित्वा — “अनेकजातिसंसारं...पे०... तण्हानं खयमज्झगा”ति उदानं उदानेत्वा सत्तसत्ताहानि वीतिनामेत्वा ब्रह्मनो याचितो पटिज्जं दत्वा धनज्जयुय्याने अत्तना सह पब्बजितेहि सतसहस्सभिव्खूहि परिवुतो तत्थ धम्मचक्कं पवत्तेसि । तदा कोटिसतसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

१. “पदुमस्स अपरेन, सम्बुद्धो द्विपदुत्तमो ।
नारदो नाम नामेन, असमो अप्पटिपुग्गलो ॥
२. “सो बुद्धो चक्कवत्तिस्स, जेट्ठो दयितओरसो ।
आमुक्कमालाभरणो, उय्यानं उपसङ्गमि ॥
३. “तत्थासि रुक्खो यसविपुलो, अभिरूपो ब्रह्मा सुचि ।
तमज्झप्पत्वा उपनिसीदि, महासोणस्स हेट्ठतो ॥
४. “तत्थ जाणवरुप्पज्जि, अनन्तं वजिरूपमं ।
तेन विचिनि सङ्खारे, उक्कुज्जमवकुज्जकं ॥
५. “तत्थ सब्बकिलेसानि, असेसमभिवाहयि ।
पापुणी केवलं बोधिं, बुद्धजाणे च चुद्दस ॥
६. “पापुणित्वान सम्बोधिं, धम्मचक्कं पवत्तयि ।
कोटिसतसहस्सानं, पठमाभिसमयो अहू”ति ॥

तत्थ **चक्कवत्तिस्सा**ति चक्कवत्तिरज्जो । **जेट्ठो**ति पुब्बजो । **दयितओरसो**ति दयितो पियो ओरसो पुत्तो, दयितो ओरसि गहेत्वा लालितो पुत्तो दयितओरसो नाम । **आमुक्कमालाभरणो**ति आमुक्कमुत्ताहारकेयूरकटकमकुटकुण्डलमालो । **उय्यानन्ति** बहिनगरे धनज्जयुय्यानं नामारामं अगमासि ।

तत्थासि रुक्खोति तस्मिं उय्याने एको किर रुक्खो रत्तसोणो नाम अहोसि । सो किर नवुतिहत्थुब्बेधो समवट्ठखन्धो सम्पन्नविविधविटपसाखो नीलबहलविपुलपलासो सन्दच्छायो देवताधिवुट्ठत्ता विगतविविधविहगणसञ्चारो धरणीतलतिलकभूतो तरुरज्जं विय कुरुमानो परमरमणीयदस्सनो रत्तकुसुमसमलङ्कृतसब्बसाखो देवमनुस्सनयनरसायनभूतो अहोसि । **यसविपुलो**ति विपुलयसो, सब्बलोकविख्यातो अत्तनो सम्पत्तिया सब्बत्थ पाकटो विस्सुतोति अत्थो । केचि “तत्थासि रुक्खो विपुलो”ति पठन्ति । **ब्रह्मा**ति महन्तो, देवानं पारिच्छत्तकसदिसोति अत्थो । **तमज्झप्पत्वा**ति तं सोणरुक्खं पत्वा अधिपत्वा उपगम्माति अत्थो । **हेट्ठतो**ति तस्स रुक्खस्स हेट्ठा ।

जाणवरुप्पज्जीति जाणवरं उदपादि । **अनन्तन्ति** अप्पमेय्यं अप्पमाणं । **वजिरूपमन्ति** वजिरसदिसं तिखिणं, अनिच्चानुपस्सनादिकस्स विपस्सनाजाणस्सेतं अधिवचनं । **तेन विचिनि सङ्खारे**ति तेन विपस्सनाजाणेन रूपादिके सङ्खारे विचिनि । **उक्कुज्जमवकुज्जकन्ति** सङ्खारानं उदयज्ज वयज्ज विचिनीति अत्थो । तस्मा पच्चयाकारं सम्मसित्वा आनापानचतुत्थज्झानतो वुट्ठाय पच्चसु खन्धेसु अभिनिविसित्वा उदयब्बयवसेन समपज्जास लक्खणानि दिस्वा याव

गोत्रभुजाणं विपस्सनं वट्टेत्वा अरियमग्गानुक्कमेन सकले बुद्धगुणे पटिलभीति अत्थो ।

तत्थाति सोणरुक्खे । **सब्बकिलेसानीति** सब्बेपि किलेसे, लिङ्गविपरियासं कत्वा वुत्तं । केचि “तत्थ सब्बकिलेसेही”ति पठन्ति । **असेसन्ति** निरवसेसं । **अभिवाहयीति** मग्गोधिना च किलेसोधिना च सब्बे किलेसे अभिवाहयि, विनासमुपनेसीति अत्थो । **बोधीति** अरहत्तमग्गजाणं । **बुद्धजाणे च चुदसाति** बुद्धजाणानि चुदस । तानि कतमानीति? मग्गफलजाणानि अट्ठ, छ असाधारणजाणानीति एवमिमानि चुदस बुद्धजाणानि नाम, **च-सदो सम्पिण्डनत्थो**, तेन अपरानिपि चतस्सो पटिसम्भिदाजाणानि चतुवेसारज्जजाणानि चतुयोनिपरिच्छेदकजाणानि पञ्चगतिपरिच्छेदकजाणानि दसबलजाणानि सकले च बुद्धगुणे पापुणीति अत्थो ।

एवं बुद्धत्वं पत्वा ब्रह्मायाचनं अधिवासेत्वा धनञ्जयुय्याने अत्तना सह पब्बजिते सतसहस्सभिक्षू सम्मुखे कत्वा धम्मचक्कं पवत्तेसि । तदा कोटिसतसहस्सस्स पठमाभिसमयो अहोसि । तदा किर महादोणनगरे दोणो नाम नागराजा गङ्गातीरे पटिवसति महिद्धिको महानुभावो महाजनेन सक्कतो गरुकतो मानितो पूजितो । सो यस्मिं विसये जनपदवासिनो मनुस्सा तस्स बलिकम्मं न करोन्ति, तेसं विसयं अवस्सेन वा अतिवस्सेन वा सक्खरवस्सेन वा विनासेति ।

अथ तीरदस्सनो नारदो सत्था दोणस्स नागराजस्स विनयने बहूनां पाणीनां उपनिस्सयं दिस्वा महता भिक्षुसङ्घेन परिवारितो तस्स नागराजस्स निवासट्टानमगमासि । ततो तं मनुस्सा दिस्वा एवमाहं सु — “भगवा, एत्थ घोरविसो उग्गतेजो महिद्धिको महानुभावो नागराजा पटिवसति, सो तं मा विहेठेस्सति न गन्तब्ब”न्ति । भगवा पन तेसं वचनं असुणन्तो विय अगमासि । गन्त्वा च तत्थस्स नागराजस्स सक्कारत्थाय कते परमसुरभिगन्धे पुप्फसन्थरे निसीदि । महाजनो किर “नारदस्स च मुनिराजस्स दोणस्स च नागराजस्स द्विन्नम्पि युद्धं पस्सिस्सामा”ति सन्निपति ।

अथ अहिनागो मुनिनागं तथा निसिन्नं दिस्वा मक्खं असहमानो सन्दिस्समानकायो हुत्वा पधूपायि । दसबलोपि पधूपायि । पुन नागराजा पज्जलि । मुनिराजापि पज्जलि । अथ सो नागराजा दसबलस्स सरीरतो निक्खन्ताहि धूमजालाहि अतिविय किलन्तसरीरो दुक्खं असहमानो “विसवेगेन नं मारेस्सामी”ति विसं विस्सज्जेसि । विसस्स वेगेन सकलोपि जम्बुदीपो विनस्सेय्य । तं पन विसं दसबलस्स सरीरे एकलोमम्पि कम्पेतुं नासक्खि । अथ सो नागराजा — “का नु खो समणस्स पवत्ती”ति ओलोकेन्तो सरदसमये सूरियं विय चन्दं विय च परिपुण्णं छब्बण्णाहि बुद्धरस्मीहि विरोचमानं विप्पसन्नवदनसोभं भगवन्तं दिस्वा — “अहो! महिद्धिको वतायं समणो, मया पन अत्तनो बलं अजानन्तेन अपरद्ध”न्ति चिन्तेत्वा ताणं गवेसी भगवन्तंयेव सरणमुपगच्छि । अथ नारदो मुनिराजा तं नागराजं विनेत्वा तत्थ सन्निपतितस्स महाजनस्स चित्तप्पसादनत्थं यमकपाटिहारियं अकासि । तदा पाणीनं नवुतिकोटिसहस्सानि अरहत्ते पतिट्ठहिंसु । सो दुतियो अभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

७. “महादोणं नागराजं, विनयन्तो महामुनि ।
पाटिहेरं तदाकासि, दस्सयन्तो सदेवके ॥
८. “तदा देवमनुस्सानं, तम्हि धम्मप्पकासने ।
नवुतिकोटिसहस्सानि, तरिंसु सब्बसंसय”न्ति ॥

तत्थ **पाटिहेरं तदाकासीति** अकासि यमकपाटिहारियन्ति अत्थो । अयमेव वा पाठो । “तदा देवमनुस्सा वा”तिपि

पाठो । तत्थ देवमनुस्सानन्ति सामिअत्थे पच्चत्तं । तस्मा देवानं मनुस्सानञ्च नवुतिकोटिसहस्सानीति अत्थो । तरिंसूति अतिक्कमिंसु ।

यदा पन अत्तनो पुत्तं नन्दुत्तरकुमारं ओवदि, तदा असीतिया कोटिसहस्सानं ततियाभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

९. “यम्हि काले महावीरो, ओवदी सकमत्रजं ।
असीतिकोटिसहस्सानं, ततियाभिसमयो अहू”ति ॥

यदा पन थुल्लकोट्टितनगरे भद्दसालो च विजितमित्तो च द्वे ब्राह्मणसहायका अमतरहदं गवेसमाना परिसति निसिन्नं अतिविसारदं नारदसम्मासम्बुद्धं अद्दसंसु । ते भगवतो काये द्वत्तिसमहापुरिसलक्खणानि दिस्वा — “अयं लोके विवटच्छदो सम्मासम्बुद्धो”ति निट्ठं गन्त्वा भगवति सज्जातसद्भा सपरिवारा भगवतो सन्तिके पब्बजिंसु । तेसु पब्बजित्वा अरहत्तं पत्तेसु भगवा भिक्खून् कोटिसतसहस्समज्जे पातिमोक्खं उद्दिसि, सो पठमो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

१०. “सन्निपाता तयो आसुं, नारदस्स महेसिनो ।
कोटिसतसहस्सानं, पठमो आसि समागमो”ति ॥

यस्मिं समये नारदो सम्मासम्बुद्धो जातिसमागमे अत्तनो पणिधानतो पट्ठाय बुद्धवंसं कथेसि, तदा नवुतिकोटिभिक्खुसहस्सानं दुतियो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

११. “यदा बुद्धो बुद्धगुणं, सनिदानं पकासयि ।
नवुतिकोटिसहस्सानि, समिंसु विमला तदा”ति ॥

तत्थ विमलाति विगतमला, खीणासवाति अत्थो ।

यदा पन महादोणनागराजस्स विनयने पसन्नो वेरोचनो नाम नागराजा गङ्गाय नदिया तिगावुत्तप्पमाणं सत्तरतनमयं मण्डपं निम्मिनित्वा सपरिवारं भगवन्तं तत्थ निसीदापेत्वा सपरिवारो सजनपदे अत्तनो दानग्गदस्सनत्थाय निमन्तेत्वा नागनाटकानि च ताळावचरे विविधवेसालङ्कारधरे सन्निपातेत्वा महासक्कारेण भगवतो सपरिवारस्स महादानं अदासि । भोजनावसाने भगवा महागङ्गं ओतारेन्तो विय अनुमोदनमकासि । तदा भत्तानुमोदने धम्मं सुत्वा पसन्नानं एहिभिक्खुपब्बज्जाय पब्बजितानं असीतिभिक्खुसतसहस्सानं मज्जे पातिमोक्खं उद्दिसि, सो ततियो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

१२. “यदा वेरोचनो नागो, दानं ददाति सत्थुनो ।
तदा समिंसु जिनपुत्ता, असीतिसतसहस्सियो”ति ॥

तत्थ असीतिसतसहस्सियोति सतसहस्सानं असीतियो ।

तदा अम्हाकं बोधिसत्तो इसिपब्बज्जं पब्बजित्वा हिमवन्तपस्से अस्समं मापेत्वा पञ्चसु अभिज्जासु अट्ठसु समापत्तीसु च चिण्णवसी हुत्वा पटिवसति । अथ तस्मिं अनुकम्पाय नारदो भगवा असीतिया अरहन्तकोटीहि दसहि च

अनागामिफलद्वेहि उपासकसहस्सेहि परिवुतो तं अस्समपदं अगमासि । तापसो भगवन्तं दिस्वाव पमुदितहदयो सपरिवारस्स भगवतो निवासत्थाय अस्समं मापेत्वा सकलरत्तिं सत्थुगुणं कित्तेत्वा भगवतो धम्मकथं सुत्वा पुनदिवसे उत्तरकुरुं गन्त्वा ततो आहारं आहरित्वा सपरिवारस्स बुद्धस्स महादानं अदासि । एवं सत्ताहं महादानं दत्वा हिमवन्ततो अनगधं लोहितचन्दनं आहरित्वा तेन लोहितचन्दनेन भगवन्तं पूजेसि । तदा नं दसबलो अमरनरपरिवुतो धम्मकथं कथेत्वा — “अनागते गोतमो नाम बुद्धो भविस्सती”ति व्याकासि । तेन वुत्तं —

१३. “अहं तेन समयेन, जटिलो उग्गतापनो ।
अन्तलिक्खचरो आसिं, पञ्चाभिञ्जासु पारगू ॥

१४. “तदापाहं असमसमं, ससङ्गं सपरिज्जनं ।
अन्नपानेन तप्पेत्वा, चन्दनेनाभिपूजयिं ॥

१५. “सोपि मं तदा व्याकासि, नारदो लोकनायको ।
अपरिमेय्यितो कप्पे, बुद्धो लोके भविस्सति ॥

१६. “पधानं पदहित्वान...पे०... हेस्साम सम्मुखा इमं ॥

१७. “तस्सापि वचनं सुत्वा, भिय्यो हासेत्त्व मानसं ।
अधिद्वहिं वतं उगं, दसपारमिपूरिया”ति ॥

तत्थ तदापाहन्ति तदापि अहं । असमसमन्ति असमा नाम अतीता बुद्धा, तेहि असमेहि समं तुल्यं असमसमं । अथ वा असमा विसमा, समा अविसमा साधवो, तेसु असमसमेसु समो “असमसमसमो”ति वत्तब्बे एकस्स समसदस्स लोपं कत्वा वुत्तन्ति वेदितब्बं, असमाविसमसमन्ति अत्थो । सपरिज्जनन्ति सउपासकजनं । “सोपि मं तदा नरमरूनं, मज्झे व्याकासि चक्खुमा”तिपि पाठो, सो उत्तानत्थोव । भिय्यो हासेत्त्व मानसन्ति उत्तरिम्पि हासेत्वा तोसेत्वा हदयं । अधिद्वहिं वतं उगन्ति उगं वतं अधिद्वहिं । “उत्तरिं वतमधिद्वहिं, दसपारमिपूरिया”तिपि पाठो ।

तस्स पन भगवतो नारदस्स धञ्जवती नाम नगरं अहोसि, सुदेवो नाम खत्तियो पिता, अनोमा नाम माता, भद्दसालो च जितमित्तो च द्वे अगगसावका, वासेट्ठो नाम उपट्ठाको, उत्तरा च फग्गुनी च द्वे अगगसाविका, महासोणरुक्खो बोधि, सरीरं अट्ठासीतिहत्थुब्बेधं अहोसि । तस्स सरीरप्पभा निच्चं योजनं फरति, नवुतिवस्ससहस्सानि आयु, तस्स पन विजितसेना नाम अगगमहेसी, नन्दुत्तरकुमारो नामस्स पुत्तो अहोसि, विजितो विजितावी विजिताभिरामोति तयो पासादा अहेसुं । सो नववस्ससहस्सानि अगारं अज्झावसि । सो पदसाव महाभिनिक्खमनं निक्खमीति । तेन वुत्तं —

१८. “नगरं धञ्जवती नाम, सुदेवो नाम खत्तियो ।
अनोमा नाम जनिका, नारदस्स महेसिनो ॥

२३. “भद्दसालो जितमित्तो, अहेसुं अगगसावका ।
वासेट्ठो नामुपट्ठाको, नारदस्स महेसिनो ॥

२४. “उत्तरा फग्गुनी चेव, अहेसुं अग्गसाविका ।
बोधि तस्स भगवतो, महासोणोति वुच्चति ॥
२६. “अट्ठासीतिरतनानि, अच्चुग्गतो महामुनि ।
कञ्चनग्घियसङ्कासो, दससहस्सी विरोचति ॥
२७. “तस्स ब्यामप्पभा काया, निद्धावति दिसोदिसं ।
निरन्तरं दिवारत्तिं, योजनं फरते सदा ॥
२८. “न केचि तेन समयेन, समन्ता योजने जना ।
उक्कापदीपे उज्जालेन्ति, बुद्धरंसीहि ओत्थटा ॥
२९. “नवुतिवस्ससहस्सानि, आयु विज्जति तावदे ।
तावता तिट्ठमानो सो, तारेसि जनतं बहुं ॥
३०. “यथा उळ्ळहि गगनं, विचित्तं उपसोभति ।
तथेव सासनं तस्स, अरहन्तेहि सोभति ॥
३१. “संसारसोतं तरणाय, सेसके पटिपन्नके ।
धम्मसेतुं दळ्हं कत्वा, निब्बुतो सो नरासभो ॥
३२. “सोपि बुद्धो असमसमो, तेपि खीणासवा अतुलतेजा ।
सब्बं तमन्तरहितं, ननु रिक्ता सब्बसङ्खारा’ति ॥

तत्थ कञ्चनग्घियसङ्कासोति विविधरतनविचित्तकञ्चनमयग्घिकसदिसरूपसोभो । दससहस्सी विरोचतीति तस्स पभाय दससहस्सीपि लोकधातु विरोचति, विराजतीति अत्थो । तमेवत्थं पकासेन्तो भगवा “तस्स ब्यामप्पभा काया, निद्धावति दिसोदिस”न्ति आह । तत्थ ब्यामप्पभा कायाति ब्यामप्पभा वियाति ब्यामप्पभा, अम्हाकं भगवतो ब्यामप्पभा वियाति अत्थो ।

न केचीति एत्थ न-कारो पटिसेधत्थो, तस्स उज्जालेन्ति-सद्देन सम्बन्धो दट्ठब्बो । उक्काति दण्डदीपिका । उक्का वा पदीपे वा केचिपि जना न उज्जालेन्ति न पज्जालेन्ति । कस्माति चे? बुद्धसरीरप्पभाय ओभासितत्ता । बुद्धरंसीहीति बुद्धरस्मीहि । ओत्थटाति अधिगता ।

उळ्ळहीति ताराहि, यथा ताराहि गगनतलं विचित्तं सोभति, तथेव तस्स सासनं अरहन्तेहि विचित्तं उपसोभतीति अत्थो । संसारसोतं तरणायाति संसारसागरस्स तरणत्थं । सेसके पटिपन्नकेति अरहन्ते ठपेत्वा कल्याणपुथुज्जनेहि सद्धिं सेसे सेक्खपुग्गलेति अत्थो । धम्मसेतुन्ति मग्गसेतुं, सेसपुग्गले संसारतो तारेतुं धम्मसेतुं ठपेत्वा कतसब्बकिच्चो हुत्वा परिनिब्बायीति अत्थो । सेसं हेट्ठा वुत्तत्ता सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

नारदबुद्धवंसवण्णना निड्डिता ।

निड्डितो नवमो बुद्धवंसो ।

१२. पदुमुत्तरबुद्धवंसवण्णना

नारदबुद्धस्स सासनं नवुतिवस्ससहस्सानि पवत्तित्वा अन्तरधायि । सो च कप्पो विनस्सित्थ । ततो परं कप्पानं असङ्ख्येय्यं बुद्धा लोके न उप्पज्जिंसु । बुद्धसुज्जो विगतबुद्धालोको अहोसि । ततो कप्पेसु च असङ्ख्येय्येसु वीतिवत्तेसु इतो कप्पसतसहस्समत्थके एकस्मिं कप्पे एको विजितमारो ओहितभारो मेरुसारो असंसारो सत्तसारो सब्बलोकुत्तरो **पदुमुत्तरो** नाम बुद्धो लोके उदपादि । सोपि पारमियो पूरेत्वा तुसितपुरे निब्बत्तित्वा ततो चवित्वा हंसवतीनगरे सब्बजनानन्दकरस्सानन्दस्स नाम रज्जो अगगमहेसिया उदितोदितकुले जाताय सुजाताय देविया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं अगगहेसि । सा देवताहि कतारक्खा दसन्नं मासानं अच्चयेन हंसवतुय्याने पदुमुत्तरकुमारं विजायि । पटिसन्धियच्चस्स जातियच्च हेट्ठा वुत्तप्पकारानि पाटिहारियानि अहेसुं ।

तस्स किर जातियं पदुमवस्सं वस्सि । तेनस्स नामगगणदिवसे जातका “पदुमुत्तरकुमारो” त्वेव नामं अकंसु । सो दसवस्ससहस्सानि अगारं अज्झावसि । नरवाहन-यसवाहन-वसवत्तिनामका तिण्णं उत्तूनं अनुच्छविका तयो चस्स पासादा अहेसुं । वसुदत्तादेविप्पमुखानं इत्थीनं सतसहस्सानि वीसतिसहस्सानि च पच्चुपट्टितानि अहेसुं । सो वसुदत्ताय देविया पुत्ते सब्बगुणानुत्तरे उत्तरकुमारे नाम उप्पन्ने चत्तारि निमित्तानि दिस्वा — “महाभिनिक्खमनं निक्खमिस्सामी” ति चिन्तेसि । तस्स चिन्तितमत्तेव वसवत्तिनामको पासादो कुम्भकारचक्कं विय आकासं अब्भुगन्त्वा देवविमानमिव पुण्णचन्दो विय च गगनतलेन गन्त्वा बोधिरुक्खं मज्झेकरोन्तो सोभितबुद्धवंसवण्णनाय आगतपासादो विय भूमियं ओतरि ।

महापुरिसो किर ततो पासादतो ओतरित्वा अरहत्तद्धजभूतानि कासायानि वत्थानि देवदत्तियानि पारुपित्वा तत्थेव पब्बजि । पासादो पनागन्त्वा सकट्टानेयेव अट्ठासि । महासत्तेन सहगताय परिसाय ठपेत्वा इत्थियो सब्बे पब्बजिंसु । महापुरिसो तेहि सह सत्ताहं पथानचरियं चरित्वा विसाखपुण्णमाय उज्जेनिनिगमे रुचानन्दसेट्ठिधीताय दिन्नं मधुपायासं परिभुज्जित्वा सालवने दिवाविहारं कत्वा सायन्हसमये सुमित्ताजीवकेन दिन्ना अट्ठ तिणमुट्ठियो गहेत्वा सललबोधिं उपगन्त्वा तं पदक्खिणं कत्वा अट्ठत्तिसहत्थवित्थतं तिणसन्थरं सन्थरित्वा पल्लङ्कं आभुजित्वा चतुरङ्गवीरियं अधिट्ठाय समारं मारबलं विधमित्वा पठमे यामे पुब्बेनिवासं अनुस्सरित्वा दुतिये यामे दिब्बचक्खुं विसोधेत्वा ततिये यामे पच्चयाकारं सम्मसित्वा आनापानचतुत्थज्झानतो वुट्ठाय पच्चसु खन्धेसु अभिनिविसित्वा उदयब्बयवसेन समपज्जास लक्खणानि दिस्वा याव गोत्रभुजाणं विपस्सनं वट्ठेत्वा अरियमग्गेन सकलबुद्धगुणे पटिविज्जित्वा सब्बबुद्धाचिण्णं “अनेकजातिसंसारं... पे०... तण्हानं खयमज्झगा” ति उदानं उदानेसि । तदा किर दससहस्सचक्कवाळब्भन्तरं सकलम्पि अलङ्करोन्तं विय पदुमवस्सं वस्सि । तेन वुत्तं —

१. “नारदस्स अपरेन, सम्बुद्धो द्विपदुत्तमो ।
पदुमुत्तरो नाम जिनो, अक्खोभो सागरूपमो ॥
२. “मण्डकप्पो वा सो आसि, यम्हि बुद्धो अजायथ ।
उस्सन्नकुसला जनता, तम्हि कप्पे अजायथा” ति ॥

तत्थ सागरूपमोति सागरसदिसगम्भीरभावो । मण्डकप्पो वा सो आसीति एत्थ यस्मिं कप्पे द्वे सम्मासम्बुद्धा उप्पज्जन्ति, अयं मण्डकप्पो नाम । दुविधो हि कप्पो सुज्जकप्पो असुज्जकप्पो चाति । तत्थ सुज्जकप्पे बुद्धपच्चेकबुद्धचक्कवत्तिनो न उप्पज्जन्ति । तस्मा गुणवन्तपुगलसुज्जत्ता “सुज्जकप्पो”ति वुच्चति ।

असुज्जकप्पो पञ्चविधो — सारकप्पो मण्डकप्पो वरकप्पो सारमण्डकप्पो भद्रकप्पोति । तत्थ गुणसाररहिते कप्पे गुणसारुप्पादकस्स गुणसारजननस्स एकस्स सम्मासम्बुद्धस्स पातुभावेन “सारकप्पो”ति वुच्चति । यस्मिं पन कप्पे द्वे लोकनायका उप्पज्जन्ति, सो “मण्डकप्पो”ति वुच्चति । यस्मिं कप्पे तयो बुद्धा उप्पज्जन्ति, तेसु पठमो दुतियं व्याकरोति, दुतियो ततियन्ति, तत्थ मनुस्सा पमुदितहदया अत्तना पत्थितपणिधानवसेन वरयन्ति । तस्मा “वरकप्पो”ति वुच्चति । यत्थ पन कप्पे चत्तारो बुद्धा उप्पज्जन्ति, सो पुरिमकप्पतो विसिद्धतरत्ता सारतरत्ता “सारमण्डकप्पो”ति वुच्चति । यस्मिं कप्पे पञ्च बुद्धा उप्पज्जन्ति, सो “भद्रकप्पो”ति वुच्चति । सो पन अतिदुल्लभो । तस्मिं पन कप्पे येभ्य्येन सत्ता कल्याणसुखबहुला होन्ति । येभ्य्येन तिहेतुका किलेसक्खयं करोन्ति, दुहेतुका सुगतिगामिनो होन्ति, अहेतुका हेतुं पटिलभन्ति । तस्मा सो कप्पो “भद्रकप्पो”ति वुच्चति । तेन वुत्तं — “असुज्जकप्पो पञ्चविधो”ति आदि । वुत्तज्जेतं पोरानेहि —

“एको बुद्धो सारकप्पे, मण्डकप्पे जिना दुवे ।
वरकप्पे तयो बुद्धा, सारमण्डे चतुरो बुद्धा ।
पञ्च बुद्धा भद्रकप्पे, ततो नत्थाधिका जिना”ति ॥

यस्मिं पन कप्पे पदुमुत्तरदसबलो उप्पज्जि, सो सारकप्पोपि समानो गुणसम्पत्तिया मण्डकप्पसदिसत्ता “मण्डकप्पो”ति वुत्तो । ओपम्मत्थे वा-सद्वो दट्ठब्बो । उस्सन्नकुसलाति उपचितपुज्जा । जनताति जनसमूहो ।

पदुमुत्तरो पन परिसुत्तरो भगवा सत्ताहं बोधिपल्लङ्गे वीतिनामेत्वा — “पथवियं पादं निक्खिपिस्सामी”ति दक्खिणं पादं अभिनीहरि । अथ पथविं भिन्दित्वा विमलकोमलकेसरकणिकानि जलजामलाविकलविपुलपलासानि थलजानि जलजानि उट्ठहिंसु । तेसं किर धुरपत्तानि नवुतिहत्थानि केसरानि तिसहत्थानि कणिका द्वादसहत्था एकेकस्स नवघटप्पमाणा रेणवो अहेसुं । सत्था पन उब्बेधतो अट्ठपण्णासहत्थो अहोसि । तस्स उभिन्नं बाहानमन्तरं अट्ठारसहत्थं नलाटं पञ्चहत्थं हत्थपादा एकादसहत्था अहेसुं । तस्स एकादसहत्थेन पादेन द्वादसहत्थाय कणिकाय अक्कन्तमत्ताय नवघटप्पमाणा रेणवो उट्ठहित्वा अट्ठपण्णासहत्थं सरीरप्पदेसं उगन्त्वा मनोसिलाचुण्णविचुण्णितं विय कत्वा पच्चोत्थरन्ति । तदुपादाय सत्था पदुमुत्तरोत्वेव लोके पज्जायित्थाति संयुत्तभाणका वदन्ति ।

अथ सब्बलोकुत्तरो पदुमुत्तरो भगवा ब्रह्मायाचनं सम्पटिच्छित्वा धम्मदेसनाय भाजनभूते सत्ते ओलोकेन्तो मिथिलनगरे देवलं सुजातज्जाति द्वे राजपुत्ते उपनिस्सयसम्पन्ने दिस्वा तङ्खणज्जेव अनिलपथेन गन्त्वा मिथिलुय्याने ओतरित्वा उय्यानपालेन द्वेपि राजकुमारे पक्कोसापेसि । तेपि च “अम्हाकं पितुच्छापुत्तो पदुमुत्तरकुमारो पब्बजित्वा सम्मासम्बोधिं पापुणित्वा अम्हाकं नगरं सम्पत्तो, हन्द नं मयं दस्सनाय उपसङ्कमिस्सामा”ति सपरिवारा पदुमुत्तरं भगवन्तं उपसङ्कमित्वा परिवारेत्वा निसीदिसु । तदा दसबलो तेहि परिवुत्तो तारागणपरिवुत्तो पुण्णचन्दो विय विरोचमानो तत्थ धम्मचक्कं पवत्तेसि, तदा कोटिसतसहस्सानं पठमो धम्माभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

३. “पदुमुत्तरस्स भगवतो, पठमे धम्मदेसने ।

कोटिसतसहस्सानं, धम्माभिसमयो अहू”ति ॥

अथापरेन समयेन सरदतापससमागमे महाजनं निरयसन्तापेन सन्तापेत्वा धम्मं देसेन्तो सत्तत्तिससतसहस्ससङ्खे सत्तकाये धम्मामतं पायेसि, सो दुतियो धम्माभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

४. “ततो परम्पि वस्सन्ते, तप्पयन्ते च पाणिनो ।
सत्तत्तिससतसहस्सानं, दुतियाभिसमयो अहू”ति ॥

यदा पन आनन्दमहाराजा वीसतिया पुरिससहस्सेहि वीसतिया अमच्चेहि च सङ्खि पदुमुत्तरस्स सम्मासम्बुद्धस्स सन्तिके मिथिलनगरे पातुरहोसि । पदुमुत्तरो च भगवा ते सब्बे एहिभिक्षुपब्बज्जाय पब्बाजेत्वा तेहि परिवुतो गन्त्वा पितुसङ्गहं कुरुमानो हंसवतिया राजधानिया वसति । तत्थ सो अम्हाकं भगवा विय कपिलपुरे गगनतले रतनचङ्कमे चङ्कमन्तो बुद्धवंसं कथेसि, तदा पज्जाससतसहस्सानं ततियो धम्माभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

५. “यम्हि काले महावीरो, आनन्दं उपसङ्कमि ।
पितुसन्तिकं उपगन्त्वा, आहनी अमतदुन्दुभिं ॥
६. “आहते अमतभेरिम्हि, वस्सन्ते धम्मवुट्ठिया ।
पज्जाससतसहस्सानं, ततियाभिसमयो अहू”ति ॥

तत्थ आनन्दं उपसङ्कमीति पितरं आनन्दराजानं सन्धाय वुत्तं । आहनीति अभिहनि । आहतेति आहताय । अमतभेरिम्हीति अमतभेरिया, लिङ्गविपल्लासो दट्ठब्बो । “आसेविते”तिपि पाठो, तस्स आसेवितायाति अत्थो । वस्सन्ते धम्मवुट्ठियाति धम्मवस्सं वस्सन्तेति अत्थो । इदानि अभिसमयकरणूपायं दस्सेन्तो —

७. “ओवादको विज्जापको, तारको सब्बपाणिनं ।
देसनाकुसलो बुद्धो, तारेसि जनतं बहु”न्ति ॥ — आह ।

तत्थ ओवादकोति सरणसीलधुतङ्गसमादानगुणानिसंसवण्णनाय ओवदतीति ओवादको । विज्जापकोति चतुसच्चं विज्जापेतीति विज्जापको, बोधको । तारकोति चतुरोधतारको ।

यदा पन सत्था मिथिलनगरे मिथिलुय्याने कोटिसतसहस्सभिक्षुगणमज्झे माघपुण्णमाय पुण्णचन्दसदिसवदनो पातिमोक्खं उद्दिसि, सो पठमो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

८. “सन्निपाता तयो आसुं, पदुमुत्तरस्स सत्थुनो ।
कोटिसतसहस्सानं, पठमो आसि समागमो”ति ॥

यदा पन भगवा वेभारपब्बतकूटे वस्सावासं वसित्वा पब्बतसन्दस्सनत्थं आगतस्स महाजनस्स धम्मं देसेत्वा नवुत्तिकोटिसहस्सानि एहिभिक्षुभावेन पब्बाजेत्वा तेहि परिवुतो पातिमोक्खं उद्दिसि, सो दुतियो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

९. “यदा बुद्धो असमसमो, वसि वेभारपब्बते ।
नवुतिकोटिसहस्सानं, दुतियो आसि समागमो”ति ॥

पुन भगवति गुणवति तिलोकनाथे महाजनस्स बन्धनमोक्खं कुरुमाने जनपदचारिकं चरमाने असीतिकोटिसहस्सानं भिक्खूनं सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

१०. “पुन चारिकं पक्कन्ते, गामनिगमरट्ठतो ।
असीतिकोटिसहस्सानं, ततियो आसि समागमो”ति ॥

तत्थ गामनिगमरट्ठतोति गामनिगमरट्ठेहि । अयमेव वा पाठो, तस्स गामनिगमरट्ठेहि निक्खमित्वा पब्बजितानन्ति अत्थो ।

तदा अम्हाकं बोधिसत्तो अनेकधनकोटिको जटिलो नाम महारट्ठिको हुत्वा बुद्धप्पमुखस्स सङ्गस्स सचीवरं वरदानमदासि । सोपि तं भत्तानुमोदनावसाने “अनागते कप्पसतसहस्समत्थके गोतमो नाम बुद्धो भविस्सती”ति ब्याकासि । तेन वुत्तं —

११. “अहं तेन समयेन, जटिलो नाम रट्ठिको ।
सम्बुद्धप्पमुखं सङ्गं, सभत्तं दुस्समदासहं ॥
१२. “सोपि मं बुद्धो ब्याकासि, सङ्गमज्झे निसीदिय ।
सतसहस्से इतो कप्पे, अयं बुद्धो भविस्सति ॥
१३. “पधानं पदहित्वान...पे०... हेस्साम सम्मुखा इमं ॥
१४. “तस्सापि वचनं सुत्वा, उत्तरिं वतमधिट्ठहिं ।
अकासिं उग्गदळ्हं धितिं, दसपारमिपूरिया”ति ॥

तत्थ सम्बुद्धप्पमुखं सङ्गन्ति बुद्धप्पमुखस्स सङ्गस्स, सामिअत्थे उपयोगवचनं । सभत्तं दुस्समदासहन्ति सचीवरं भत्तं अदासिं अहन्ति अत्थो । उग्गदळ्हन्ति अतिदळ्हं । धितिन्ति वीरियं अकासिन्ति अत्थो ।

पदुमुत्तरस्स पन भगवतो काले तित्थिया नाम नाहेसुं । सब्बे देवमनुस्सा बुद्धमेव सरणमगमंसु । तेन वुत्तं —

१५. “ब्याहता तित्थिया सब्बे, विमना दुम्मना तदा ।
न तेसं केचि परिचरन्ति, रट्ठतो निच्छुभन्ति ते ॥
१६. “सब्बे तत्थ समागन्त्वा, उपगच्छुं बुद्धसन्तिके ।
तुवं नाथो महावीर, सरणं होहि चक्खुम ॥

१७. “अनुकम्पको कारुणिको, हितेसी सब्बपाणिनं ।
सम्पत्ते तित्थिये सब्बे, पञ्चसीले पतिट्ठहि ॥

१८. “एवं निराकुलं आसि, सुज्जकं तित्थियेहि तं ।
विचित्तं अरहन्तेहि, वसीभूतेहि तादिही”ति ॥

तत्थ ब्याहताति विहतमानदप्पा । तित्थियाति एत्थ तित्थं वेदितब्बं, तित्थकरो वेदितब्बो, तित्थिया वेदितब्बा । तत्थ सस्सतादिदिट्ठिवसेन तरन्ति एत्थाति तित्थं, लब्धि । तस्सा लब्धिया उप्पादको तित्थकरो, तित्थे भवा तित्थियाति । पदुमुत्तरस्स किर भगवतो काले तित्थिया नाहेसुं । ये पन सन्ति, तेपि ईदिसा अहेसुन्ति दस्सनत्थं “ब्याहता तित्थिया”तिआदि वुत्तन्ति वेदितब्बं । विमनाति विरूपमानसा । दुम्मनाति तस्सेव वेवचनं । न तेसं केचि परिचरन्तीति तेसं अज्जतित्थियानं केचिपि पुरिसा परिकम्मं न करोन्ति, न भिक्खं देन्ति, न सक्करोन्ति, न गरुं करोन्ति, न मानेन्ति, न पूजेन्ति, न आसना वुट्ठहन्ति, न अज्जलिकम्मं करोन्तीति अत्थो । रट्ठतोति सकलरट्ठतोपि । निच्छुभन्तीति नीहरन्ति, उस्सादेन्ति तेसं निवासं न देन्तीति अत्थो । तेति तित्थिया ।

उपगज्जुं बुद्धसन्निकेति एवं तेहि रट्ठवासीहि मनुस्सेहि उस्सादियमाना सब्बेपि अज्जतित्थिया समागन्त्वा पदुमुत्तरदसबलमेव सरणमगमंसु । “त्वं अम्हाकं सत्था नाथो गति परायनं सरणं”न्ति एवं वत्वा सरणमगमंसूति अत्थो । अनुकम्पतीति अनुकम्पको । करुणाय चरतीति कारुणिको । सम्पत्तेति समागते सरणमुपगते तित्थिये । पञ्चसीले पतिट्ठहीति पञ्चसु सीलेसु पतिट्ठापेसीति अत्थो । निराकुलन्ति अनाकुलं, अज्जेहि लब्धिकेहि असम्मिस्सन्ति अत्थो । सुज्जकन्ति सुज्जं रिक्तं तेहि तित्थियेहि । तन्ति तं भगवतो सासनन्ति वचनसेसो दट्ठब्बो । विचित्तन्ति विचित्तविचित्तं । वसीभूतेहीति वसीभावप्पत्तेहि ।

तस्स पन पदुमुत्तरस्स भगवतो हंसवती नाम नगरं अहोसि । पिता पनस्स आनन्दो नाम खत्तियो, माता सुजाता नाम देवी, देवलो च सुजातो च द्वे अग्गसावका, सुमनो नामुपट्ठाको, अमिता च असमा च द्वे अग्गसाविका, सललरुक्खो बोधि, सरीरं अट्ठपण्णासहत्थुब्बेधं अहोसि, सरीरप्पभा चस्स समन्ता द्वादस योजनानि गण्हि, वस्ससतसहस्सं आयु अहोसि, वसुदत्ता नाम अग्गमहेसी, उत्तरो नाम पुत्तो अहोसि । पदुमुत्तरो पन भगवा परमाभिरामे नन्दारामे किर परिनिब्बुतो । धातुयो पनस्स न विकिरिंसु । सकलजम्बुदीपवासिनो मनुस्सा समागम्म द्वादसयोजनुब्बेधं सत्तरतनमयं चेतियमकंसु । तेन वुत्तं —

१९. “नगरं हंसवती नाम, आनन्दो नाम खत्तियो ।
सुजाता नाम जनिका, पदुमुत्तरस्स सत्थुनो ॥

२४. “देवलो च सुजातो च, अहेसुं अग्गसावका ।
सुमनो नामुपट्ठाको, पदुमुत्तरस्स महेसिनो ॥

२५. “अमिता च असमा च, अहेसुं अग्गसाविका ।
बोधि तस्स भगवतो, सललोति पवुच्चति ॥

२७. “अट्ठपण्णासरतनं, अच्चुगगतो महामुनि ।

कञ्चनघियसङ्कासो, द्वत्तिसवरलखणो ॥

२८. “कुट्टा कवाटा भित्ति च, रुक्खा नगसिलुच्चया ।
न तस्सावरणं अत्थि, समन्ता द्वादसयोजने ॥

२९. “वस्ससतसहस्सानि, आयु विज्जति तावदे ।
तावता तिट्ठमानो सो, तारेसि जनतं बहुं ॥

३०. “सन्तारेत्वा बहुजनं, छिन्दित्वा सब्बसंसयं ।
जलित्वा अग्गिक्खन्धोव, निब्बुतो सो ससावको”ति ॥

तत्थ नगसिलुच्चयाति नगसङ्काता सिलुच्चया । आवरणन्ति पटिच्छादनं तिरोकरणं । द्वादसयोजनेति समन्ततो द्वादसयोजने ठाने भगवतो सरिरप्पभा फरित्वा रत्तिन्दिवं तिट्ठतीति अत्थो । सेसगाथासु सब्बत्थ पाकटमेवाति ।

इतो पट्टाय पारमिपूरणादिपुनप्पुनागतमत्थं सङ्घिपित्वा विसेसत्थमेव वत्वा गमिस्साम । यदि पन वुत्तमेव पुनप्पुनं वक्खाम, कदा अन्तं गमिस्सति अयं संवण्णनाति ।

पदुमुत्तरबुद्धवंसवण्णना निड्डिता ।

निड्डितो दसमो बुद्धवंसो ।

१३. सुमेधबुद्धवंसवण्णना

पदुमुत्तरे पन सम्मासम्बुद्धे परिनिब्बुते सासनेपिस्स अन्तरहिते सत्ततिकप्पसहस्सानि बुद्धा नुप्पज्जिंसु, बुद्धसुज्जानि अहेसुं । इतो पट्टाय तिसकप्पसहस्सानं मत्थके एकस्मिं कप्पे सुमेधो सुजातो चाति द्वे सम्मासम्बुद्धा निब्बत्तिंसु । तत्थ अधिगतमेधो सुमेधो नाम बोधिसत्तो पारमियो पूरेत्वा तुसितपुरे निब्बत्तित्वा ततो चवित्वा सुदस्सननगरे सुदत्तस्स नाम रज्जो अगमहेसिया सुदत्ताय नाम देविया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गहेत्वा दसन्नं मासानं अच्चयेन सुदस्सनय्याने तरुणदिवसकरो विय सलिलधरविवरगतो मातुकुच्छितो निक्खमि । सो नववस्ससहस्सानि अगारं अज्झावसि । तस्स किर सुचन्दन-कञ्चन-सिरिवट्टुननामका तयो पासादा अहेसुं । सुमनमहादेविप्पमुखानि अट्ठचत्तालीसइत्थिसहस्सानि पच्चुपट्टितानि अहेसुं ।

सो चत्तारि निमित्तानि दिस्वा सुमनदेविया पुनब्बसुमित्ते नाम पुत्ते जाते हत्थियानेन महाभिनिक्खमनं निक्खमित्वा पब्बजि । मनुस्सानञ्च कोटिसतमनुपब्बजि । सो तेहि परिवुतो अट्ठमासं पधानचरियं चरित्वा विसाखपुण्णमाय नकुलनिगमे नकुलसेट्ठिधीताय दिन्नं मधुपायासं परिभुज्जित्वा सालवने दिवाविहारं वीतिनामेत्वा सिरिवट्टाजीवकेन दिन्ना अट्ठ तिणमुट्ठियो गहेत्वा नीपबोधिमूले वीसतिहत्थवित्थतं तिणसन्थरं सन्थरित्वा समारं मारबलं विधमित्वा अभिसम्बोधिं पापुणित्वा “अनेकजातिसंसारं...पे०... तण्हानं खयमज्झगा”ति उदानं उदानेत्वा सत्तसत्ताहं बोधिसमीपेयेव वीतिनामेत्वा अट्ठमे सत्ताहे ब्रह्मनो धम्मदेसनायाचनं सम्पटिच्छित्वा भब्बपुगगले ओलोकेन्तो अत्तनो कनिट्ठभातिकं सरणकुमारञ्च

सब्बकामिकुमारञ्च अत्तना सद्धिं पब्बजितानं भिक्खूनञ्च कोटिसतं चतुसच्चधम्मपटिवेधसमत्थे दिस्वा आकासेन गन्त्वा सुदस्सननगरसमीपे सुदस्सनय्याने ओतरित्वा उय्यानपालेन अत्तनो भातिके पक्कोसापेत्वा तेसं परिवारानं मज्झे धम्मचक्कं पवत्तेसि । तदा कोटिसतसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि, अयं पठमो अभिसमयो । तेन वुत्तं —

१. “पदुमुत्तरस्स अपरेन, सुमेधो नाम नायको ।
दुरासदो उग्गतेजो, सब्बलोक्कतमो मुनि ॥
२. “पसन्ननेत्तो सुमुखो, ब्रह्मा उज्जु पतापवा ।
हितेसी सब्बसत्तानं, बहू मोचेसि बन्धना ॥
३. “यदा बुद्धो पापुणित्वा, केवलं बोधिमुत्तमं ।
सुदस्सनम्हि नगरे, धम्मचक्कं पवत्तयि ॥
४. “तस्साभिसमया तीणि, अहेसुं धम्मदेसने ।
कोटिसतसहस्सानं, पठमाभिसमयो अहू”ति ॥

तत्थ उग्गतेजोति उग्गततेजो । पसन्ननेत्तोति सुद्ध पसन्ननयनो, धोवित्वा मज्जित्वा ठपितमणिगुळिका विय पसन्नानि नेत्तानि होन्ति । तस्मा सो “पसन्ननेत्तो”ति वुत्तो । मुदुसिनिद्धनीलविमलसुखुमपखुमाचितसुप्पसन्ननयनोति अत्थो । “सुप्पसन्नपञ्चनयनो”तिपि वत्तुं वट्टति । सुमुखोति परिपुण्णसरदसमयचन्दसदिसवदनो । ब्रह्माति अट्टासीतिहत्थप्पमाणसरीरत्ता ब्रह्मा महन्तो, अज्जेहि असाधारणसरीरप्पमाणोति अत्थो । उज्जुति ब्रह्मजुगत्तो उज्जुमेव उग्गतसरीरो देवनगरे समुस्सितसुवण्णतोरणसदिसवरसरीरोति अत्थो । पतापवाति विज्जोतमानसरीरो । हितेसीति हितगवेसी । अभिसमया तीणीति अभिसमया तयो, लिङ्गविपल्लासो कतोति ।

यदा पन भगवा कुम्भकण्णसदिसानुभावं कुम्भकण्णं नाम मनुस्सभक्खं यक्खं महाअटविमुखे सन्दिस्समानघोरसरीरं वत्तनिअटविसञ्चारं पच्छिन्दित्वा पवत्तमानं पच्चूससमये महाकरुणासमापत्तिं समापज्जित्वा ततो वुट्ठाय लोकं ओलोकेन्तो दिस्वा एककोव असहायो तस्स यक्खस्स भवनं गन्त्वा अन्तो पविसित्वा पज्जत्ते सिरिसयने निसीदि । अथ खो सो यक्खो मक्खं असहमानो दण्डाहतो घोरविसो आसिविसो विय संकुद्धो दसबलं भिसापेतुकामो अत्तनो अत्तभावं घोरतरं कत्वा पब्बतसदिसं सीसं कत्वा सूरियमण्डलसदिसानि अक्खीनि निम्मिनित्वा नङ्गलसीससदिसातिदीघविपुलतिखिणदाठायो कत्वा ओलम्बनीलविपुलविसमोदरो तालक्खन्धसदिसबाहुचिपिटकविरूपवङ्कनासो पब्बतबिलसदिसविपुलरत्तमुखो थूलपिङ्गलखरफरुसकेसो अतिभयानकदस्सनो हुत्वा आगन्त्वा सुमेधस्स भगवतो पुरतो ठत्वा पधूपायन्तो पज्जलन्तो पासाणपब्बतगिजाल-सलिल-कद्धम-छारिकायुधङ्गार-वालुकप्पकारा नवविधा वस्सवुट्ठियो वस्सेत्वापि भगवतो लोमग्गमत्तम्पि चालेतुं असक्कोन्तो “भगवन्तं पज्जं पुच्छित्वा मारेस्सामी”ति आळवको विय पज्जं पुच्छि । अयं भगवा पज्जाब्बाकरणेन तं यक्खं विनयमुपनेसि । ततो दुतियदिवसे किरस्स रट्ठवासिनो मनुस्सा सकटभरितेन भत्तेन सह राजकुमारं आहरित्वा यक्खस्स अदंसु । अथ यक्खो राजकुमारं बुद्धस्स अदासि । अटविद्वारे ठितमनुस्सा भगवन्तं उपसङ्गमिसु । तदा तस्मिं समागमे दसबलो यक्खस्स मनोनुकूलं धम्मं देसेन्तो । नवुतिकोटिसहस्सानं पाणीनं धम्मचक्खुं उप्पादेसि, सो दुतियो धम्माभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

५. “पुनापरं कुम्भकण्ठं, यक्खं सो दमयी जिनो ।
नवुतिकोटिसहस्सानं, दुतियाभिसमयो अहू”ति ॥

यदा पन उपकारिनगरे सिरिनन्दनय्याने चत्तारि सच्चानि पकासयि, तदा असीतिकोटिसतसहस्सानं ततियो धम्माभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

६. “पुनापरं अमितयसो, चतुसच्चं पकासयि ।
असीतिकोटिसहस्सानं, ततियाभिसमयो अहू”ति ॥

सुमेधस्सापि भगवतो तयो सावकसन्निपाता अहेसुं । पठमसन्निपाते सुदस्सननगरे कोटिसतखीणासवा अहेसुं । पुन देवकूटे पब्बते कथिनत्थते दुतिये नवुतिकोटियो । पुन ततिये भगवति चारिकं चरमाने असीतिकोटियो अहेसुं । तेन वुत्तं —

७. “सन्निपाता तयो आसुं, सुमेधस्स महेसिनो ।
खीणासवानं विमलानं, सन्तचित्तान तादिनं ॥

८. “सुदस्सनं नाम नगरं, उपगच्छि जिनो यदा ।
तदा खीणासवा भिक्खू, समिसु सतकोटियो ॥

९. “पुनापरं देवकूटे, भिक्खूनं कथिनत्थते ।
तदा नवुतिकोटीनं, दुतियो आसि समागमो ॥

१०. “पुनापरं दसबलो, यदा चरति चारिकं ।
तदा असीतिकोटीनं, ततियो आसि समागमो”ति ॥

तदा अम्हाकं बोधिसत्तो उत्तरो नाम सब्बजनुत्तरो माणवो हुत्वा निदहित्वा ठपितंयेव असीतिकोटिधनं विस्सज्जेत्वा बुद्धप्पमुखस्स सङ्गस्स महादानं दत्त्वा तदा दसबलस्स धम्मं सुत्वा सरणेषु पतिट्ठाय निक्खमित्वा पब्बजि । सोपि नं सत्था भोजनानुमोदनं करोन्तो — “अनागते गोतमो नाम बुद्धो भविस्सती”ति व्याकासि । तेन वुत्तं —

११. “अहं तेन समयेन, उत्तरो नाम माणवो ।
असीतिकोटियो मय्हं, घरे सन्निचितं धनं ॥

१२. “केवलं सब्बं दत्त्वान, ससङ्गे लोकनायके ।
सरणं तस्सूपगच्छिं, पब्बज्जञ्चाभिरोचयिं ॥

१३. “सोपि मं बुद्धो व्याकासि, करोन्तो अनुमोदनं ।
तिसकप्पसहस्समिह, अयं बुद्धो भविस्सति ॥

१४. “पधानं पदहित्वान...पे०... हेस्साम सम्मुखा इमं” ॥

ब्याकरणगाथा वित्थारेतब्बा ।

१५. “तस्सापि वचनं सुत्वा, भिय्यो चित्तं पसादयिं ।
उत्तरिं वतमधिट्ठासिं, दसपारमिपूरिया ॥

१६. “सुत्तन्तं विनयं चापि, नवङ्गं सत्थुसासनं ।
सब्बं परियापुणित्वान, सोभयिं जिनसासनं ॥

१७. “तत्थप्पमत्तो विहरन्तो, निसज्जट्टानचङ्कमे ।
अभिज्जापारमिं गन्त्वा, ब्रह्मलोकमगच्छह”न्ति ॥

तत्थ सन्नित्तं निदहितं निधानवसेन । केवलन्ति सकलन्ति अत्थो । सब्बन्ति असेसतो दत्त्वा । ससङ्केति ससङ्गस्स । तस्सूपगच्छन्ति तं उपगच्छिं, उपयोगत्थे सामिवचनं । अभिरोचयिन्ति पब्बजिं । तिसकप्पसहस्सम्हीति तिसकप्पसहस्सेसु अतिक्कन्तेसूति अत्थो ।

तस्स पन सुमेधस्स भगवतो सुदस्सनं नाम नगरं अहोसिं, सुदत्तो नाम राजा पिता, माता सुदत्ता नाम, सरणो च सब्बकामो च द्वे अग्गसावका, सागरो नामुपट्ठाको, रामा च सुरामा च द्वे अग्गसाविका, महानीपरुक्खो बोधि, सरीरं अट्ठासीतिहत्थुब्बेधं अहोसिं, आयु नवुतिवस्ससहस्सानि, नववस्ससहस्सानि अगारं अज्झावसिं, सुमना नामस्स अग्गमहेसी, पुनब्बसुमित्तो नाम पुत्तो, हत्थियानेन निक्खमि । सेसं गाथासु दिस्सति । तेन वुत्तं —

१८. “सुदस्सनं नाम नगरं, सुदत्तो नाम खत्तियो ।
सुदत्ता नाम जनिका, सुमेधस्स महेसिनो ॥

२३. “सरणो सब्बकामो च, अहेसुं अग्गसावका ।
सागरो नामुपट्ठाको, सुमेधस्स महेसिनो ॥

२४. “रामा चेव सुरामा च, अहेसुं अग्गसाविका ।
बोधि तस्स भगवतो, महानीपोति वुच्चति ॥

२६. “अट्ठासीतिरतनानि, अच्चुग्गतो महामुनि ।
ओभासेति दिसा सब्बा, चन्दो तारगणे यथा ॥

२७. “चक्कवत्तिमणी नाम, यथा तपति योजनं ।
तथेव तस्स रतनं, समन्ता फरति योजनं ॥

२८. “नवुतिवस्ससहस्सानि, आयु विज्जति तावदे ।
तावता तिट्ठमानो सो, तारेसि जनतं बहुं ॥

२९. “तेविज्जछळभिज्जेहि, बलप्पत्तेहि तादिहि ।
समाकुलमिदं आसि, अरहन्तेहि साधुहि ॥

३०. “तेपि सब्बे अमितयसा, विप्पमुत्ता निरूपधी ।
जाणालोकं दस्सयित्वा, निब्बुता ते महायसा”ति ॥

तत्थ चन्दो तारगणे यथाति यथा नाम गगने परिपुण्णचन्दो तारागणे ओभासेति पकासेति, एवमेव सब्बापि दिसा ओभासेतीति अत्थो । केचि “चन्दो पन्नरसो यथा”ति पठन्ति, सो उत्तानत्थोव ।

चक्कवत्तिमणी नामाति यथा नाम चक्कवत्तिरज्जो मणिरतनं चतुहत्थायामं सकटनाभिसमपरिणाहं चतुरासीतिमणिसहस्सपरिवारं तारागणपरिवृतस्स सरदसमयपरिपुण्णरजनिकरस्स सिरिसमुदयसोभं अक्खयन्तमिव वेपुल्लपब्बततो परमरमणीयदस्सनं मणिरतनमागच्छति, तस्सेवं आगच्छन्तस्स समन्ततो योजनप्पमाणं ओकासं आभा फरति, एवमेव तस्स सुमेधस्सापि भगवतो सरीरतो आभारतनं समन्ततो योजनं फरतीति अत्थो ।

तेविज्जछळभिज्जेहीति तेविज्जेहि छळभिज्जेहि चाति अत्थो । **बलप्पत्तेहीति** इद्धिबलप्पत्तेहि । **तादिहीति** तादिभावप्पत्तेहि । **समाकुलन्ति** सङ्किण्णं एककासावपज्जोतं । **इदन्ति** सासनं सन्धायाह, महीतलं वा । **अमितयसाति** अमितपरिवारा, अतुलकित्तिघोसो वा । **निरूपधीति** चतुरूपधिविरहिता । सेसमेत्थ गाथासु सब्बत्थ पाकटमेवाति ।

सुमेधबुद्धवंसवण्णना निट्ठिता ।

निट्ठितो एकादसमो बुद्धवंसो ।

१४. सुजातबुद्धवंसवण्णना

ततो तस्सापरभागे तस्मिंयेव मण्डकप्पे अनुपुब्बेन अपरिमितायुकेसु सत्तेसु अनुक्कमेन परिहायित्वा नवुतिवस्ससहस्सायुकेसु जातेसु सुजातरूपकायो परिसुद्धजातो **सुजातो** नाम सत्था लोके उदपादि । सोपि पारमियो पूरेत्वा तुसितपुरे निब्बत्तित्वा ततो चवित्वा सुमङ्गलनगरे उगगतस्स नाम रज्जो कुले पभावतिया नाम अगमहेसिया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गहेत्वा दस्सनं मासानं अच्चयेन मातुकुच्छितो निक्खमि । नामग्गहणदिवसे चस्स नामं करोन्तो सकलजम्बुदीपे सब्बसत्तानं सुखं जनयन्तो जातोति “सुजातो” त्वेवस्स नाममकंसु । सो नववस्ससहस्सानि अगारं अज्झावसि । सिरी उपसिरी सिरिनन्दो चाति तस्स तयो पासादा अहेसुं । सिरीनन्दादेविप्पमुखानि तेवीसति इत्थिसहस्सानि पच्चुपट्टितानि अहेसुं ।

सो चत्तारि निमित्तानि दिस्वा सिरीनन्दादेविया उपसेने नाम पुत्ते उप्पन्ने हंसवहं नाम वरतुरङ्गमारुहं महाभिनिकखमनं निक्खमित्वा पब्बजि । तं पन पब्बजन्तं मनुस्सानं कोटि अनुपब्बजि । अथ सो तेहि परिवुतो नव मासे पधानचरियं चरित्वा विसाखपुण्णमाय सिरीनन्दननगरे सिरीनन्दनसेट्ठिस्स धीताय दिन्नं परममधुरं मधुपायासं परिभुज्जित्वा सालवने दिवाविहारं वीतिनामेत्वा सायन्हसमये सुनन्दाजीवकेन दिन्ना अट्ठ तिणमुट्ठियो गहेत्वा वेळुबोधिं उपसङ्गमित्वा तेत्तिसहत्थवित्थतं तिणसन्थरं सन्थरित्वा सूरिये धरमानेयेव समारं मारबलं विधमित्वा सम्मासम्बोधिं पटिविज्जित्वा सब्बबुद्धानुचिण्णं उदानं

उदानेत्वा सत्तसत्ताहं बोधिसमीपेयेव वीतिनामेत्वा ब्रह्मना आयाचितो अत्तनो कनिट्ठभातिकं सुदस्सनकुमारं पुरोहितपुत्तं देवकुमारञ्च चतुसच्चधम्मपटिवेधसमत्थे दिस्वा आकासेन गन्त्वा सुमङ्गलनगरसमीपे सुमङ्गलुय्याने ओतरित्वा उय्यानपालेन अत्तनो भातिकं सुदस्सनकुमारं पुरोहितपुत्तं देवकुमारञ्च पक्कोसापेत्वा तेसं सपरिवारानं मज्झे निसिन्नो धम्मचक्कं पवत्तेसि । तत्थ असीतिया कोटीनं धम्माभिसमयो अहोसि । अयं पठमाभिसमयो अहोसि ।

यदा पन भगवा सुदस्सनय्यानद्वारे महासालमूले यमकपाटिहारियं कत्वा देवेसु तावतिंसेसु वस्सावासं उपागमि, तदा सत्तत्तिससतसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । अयं दुतियो अभिसमयो अहोसि । यदा पन सुजातो दसबलो पितुसन्तिकं अगमासि, तदा सट्टिसतसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । अयं ततियो अभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

१. “तत्थेव मण्डकप्पम्हि, सुजातो नाम नायको ।
सीहहनुसभक्खन्धो, अप्पमेय्यो दुरासदो ॥
२. “चन्दोव विमलो बुद्धो, सतरंसीव पतापवा ।
एवं सोभति सम्बुद्धो, जलन्तो सिरिया सदा ॥
३. “पापुणित्वान सम्बुद्धो, केवलं बोधिमुत्तमं ।
सुमङ्गलम्हि नगरे, धम्मचक्कं पवत्तयि ॥
४. “देसेन्ते पवरं धम्मं, सुजाते लोकनायके ।
असीतिकोटी अभिसमिंसु, पठमे धम्मदेसने ॥
५. “यदा सुजातो अमितयसो, देवे वस्सं उपागमि ।
सत्तत्तिससतसहस्सानं, दुतियाभिसमयो अहु ॥
६. “यदा सुजातो असमसमो, उपगच्छि पितुसन्तिकं ।
सट्टिसतसहस्सानं, ततियाभिसमयो अहू”ति ॥

तत्थ तत्थेव मण्डकप्पम्हीति यस्मिं मण्डकप्पे सुमेधो भगवा उप्पन्नो, तत्थेव कप्पे सुजातोपि भगवा उप्पन्नोति अत्थो । सीहहनूति सीहस्स विय हनु अस्साति सीहहनु । सीहस्स पन हेट्ठिमहनुमेव पुण्णं होति, न उपरिमं । अस्स पन महापुरिसस्स सीहस्स हेट्ठिमहनु विय द्वेपि परिपुण्णानि द्वादसियं पक्खस्स चन्दसदिसानि होन्ति । तेन वुत्तं “सीहहनू”ति । उसभक्खन्धोति उसभस्सेव समप्पवट्टक्खन्धो, सुवट्टितसुवण्णालिङ्गसदिसक्खन्धोति अत्थो । सतरंसीवाति दिवसकरो विय । सिरियाति बुद्धसिरिया । बोधिमुत्तमन्ति उत्तमं सम्बोधिं ।

सुधम्मवतीनगरे सुधम्मय्याने आगतानं मनुस्सानं धम्मं देसेत्वा सट्टिसतसहस्सानि एहिभिक्षुभावेन पब्बाजेत्वा तेसं मज्जे पातिमोक्खं उट्ठिसि, सो पठमो सन्निपातो अहोसि । ततो परं तिदिवोरोहणे भगवतो पज्जाससतसहस्सानं दुतियो सन्निपातो अहोसि । पुन “सुदस्सनकुमारो भगवतो सन्तिके पब्बजित्वा अरहत्तं पत्तो”ति सुत्वा “मयम्पि पब्बजिस्सामा”ति आगतानि चत्तारि पुरिससतसहस्सानि गहेत्वा सुदस्सनत्थेरो सुजातं नरासभं उपसङ्कमि । तेसं भगवा धम्मं देसेत्वा

एहिभिक्षुपब्बज्जाय पब्बाजेत्वा चतुरङ्गसमन्नागते सन्निपाते पातिमोक्खं उद्दिसि, सो ततियो सन्निपातो अहोसि ।
तेन वुत्तं —

७. “सन्निपाता तयो आसुं, सुजातस्स महेसिनो ।
खीणासवानं विमलानं, सन्तचित्तान तादिनं ॥
८. “अभिज्जाबलप्पत्तानं, अप्पत्तानं भवाभवे ।
सट्ठिसतसहस्सानि, पठमं सन्निपत्तिसु ते ॥
९. “पुनापरं सन्निपाते, तिदिवोरोहणे जिने ।
पज्जाससतसहस्सानं, दुतियो आसि समागमो ॥
१०. “उपसङ्कमन्तो नरासभं, सुदस्सनो अगगसावको ।
चतूहि सतसहस्सेहि, सम्बुद्धं उपसङ्कमी”ति ॥

तत्थ अप्पत्तानन्ति भवाभवे असम्पत्तानन्ति अत्थो । “अप्पवत्ता भवाभवे”तिपि पाठो, सोयेवत्थो । तिदिवोरोहणेति सगगलोकतो ओतरन्ते कत्तुकारके दट्ठब्बो । कारकविपल्लासेन वुत्तं । अथ वा तिदिवोरोहणेति तिदिवतो ओतरणे । जिनेति जिनस्स, सामिअत्थे भुम्मं दट्ठब्बं ।

तदा किर अम्हाकं बोधिसत्तो चक्कवत्तिराजा हुत्वा “बुद्धो लोके उप्पन्नो”ति सुत्वा भगवन्तं उपसङ्कमित्वा धम्मकथं सुत्वा बुद्धप्पमुखस्स भिक्षुसङ्घस्स सत्तहि रतनेहि सद्धिं चतुमहादीपरज्जं दत्वा सत्थु सन्तिके पब्बजि । सकलदीपवासिनो जना रट्ठुप्पादं गहेत्वा आरामिककिच्चं साधेत्वा बुद्धप्पमुखस्स सङ्घस्स निच्चं महादानमदंसु । सोपि नं सत्था — “अनागते गोतमो नाम बुद्धो भविस्सती”ति ब्याकासि । तेन वुत्तं —

११. “अहं तेन समयेन, चतुदीपम्हि इस्सरो ।
अन्तलिक्खचरो आसिं, चक्कवत्ती महब्बलो ॥
१३. “चतुदीपे महारज्जं रतने सत्त उत्तमे ।
बुद्धे निय्यातयित्वान, पब्बजिं तस्स सन्तिके ॥
१४. “आरामिका जनपदे, उट्ठानं पटिपिण्डिय ।
उपनेन्ति भिक्षुसङ्घस्स, पच्चयं सयनासनं ॥
१५. “सोपि मं बुद्धो ब्याकासि, दससहस्सिम्हि इस्सरो ।
तिसकप्पसहस्सिम्हि, अयं बुद्धो भविस्सति ॥
१६. “पधानं पदहित्वान...पे०... हेस्साम सम्मुखा इमं ॥
१७. “तस्सापि चवनं सुत्वा, भिय्यो हासं जनेसहं ।

अधिद्वहिं वतं उगं, दसपारमिपूरिया ॥

१८. “सुत्तन्तं विनयञ्चापि, नवङ्गं सत्थुसासनं ।
सब्बं परियापुणित्वान, सोभयिं जिनसासनं ॥

१९. “तत्थप्पमत्तो विहरन्तो, ब्रह्मं भावेत्त्व भावनं ।
अभिञ्जापारमिं गन्त्वा, ब्रह्मलोकमगच्छह”न्ति ॥

तत्थ चतुदीपम्हीति सपरिवारदीपानं चतुन्नं महादीपानन्ति अत्थो । अन्तलिक्खचरोति चक्करतनं पुरक्खत्वा आकासचरो । रतने सत्ताति हत्थिरतनादीनि सत्त रतनानि । उत्तमेति उत्तमानि । अथ वा उत्तमे बुद्धेति अत्थो दद्वब्बो । निथ्यातयित्वानाति दत्त्वान । उट्टानन्ति रट्टुप्पादं, आयन्ति अत्थो । पटिपिण्डयाति रासिं कत्वा संकट्टित्वा । पच्चयन्ति चीवरादिविविधं पच्चयं । दससहस्सिम्हि इस्सरोति दससहस्सिलोकधातुयं इस्सरो, तदेतं जातिकखेत्तं सन्धाय वुत्तन्ति वेदितब्बं । अनन्तानं लोकधातूनं इस्सरो भगवा । तिसकप्पसहस्सम्हीति इतो पट्टाय तिसकप्पसहस्सानं मत्थकेति अत्थो ।

तस्स पन सुजातस्स भगवतो सुमङ्गलं नाम नगरं अहोसि, उगगतो नाम राजा पिता, पभावती नाम माता, सुदस्सनो च सुदेवो च द्वे अगगसावका, नारदो नामुपट्टाको, नागा च नागसमाला च द्वे अगगसाविका, महावेळुरुक्खो बोधि, सो किर मन्दच्छिद्दो घनक्खन्धो परमरमणीयो वेळुरियमणिवण्णेहि विमलेहि पत्तेहि सञ्छन्नविपुलसाखो मयूरपिञ्छकलापो विय विरोचित्थ । तस्स पन भगवतो सरीरं पण्णासहत्थुब्बेधं अहोसि, आयु नवुतिवस्ससहस्सानि, सिरीनन्दा नामस्स अगगमहेसी, उपसेनो नाम पुत्तो । तुरङ्गवरयानेन निक्खमि । सो पन चन्दवतीनगरे सिलारामे परिनिब्बायि । तेन वुत्तं —

२०. “सुमङ्गलं नाम नगरं, उगगतो नाम खत्तियो ।
माता पभावती नाम, सुजातस्स महेसिनो ॥

२५. “सुदस्सनो सुदेवो च, अहेसुं अगगसावका ।
नारदो नामुपट्टाको, सुजातस्स महेसिनो ॥

२६. “नागो च नागसमाला च, अहेसुं अगगसाविका ।
बोधि तस्स भगवतो, महावेळूति वुच्चति ॥

२७. “सो च रुक्खो घनक्खन्धो, अच्छिद्दो होति पत्तिको ।
उजु वंसो ब्रहा होति, दस्सनीयो मनोरमो ॥

२८. “एकक्खन्धो पवट्टित्वा, ततो साखा पभिज्जति ।
यथा सुबद्धो मोरहत्थो, एवं सोभति सो दुमो ॥

२९. “न तस्स कण्टका होन्ति, नापि छिद्दं महा अहु ।
वित्थिण्णसाखो अविरलो, सन्दच्छायो मनोरमो ॥

३१. “पञ्जासरतनो आसि, उच्चत्तनेन सो जिनो ।
सब्बाकारवरूपेतो, सब्बगुणमुपागतो ॥

३२. “तस्स पभा असमसमा, निद्धावति समन्ततो ।
अप्पमाणो अतुलियो, ओपम्मेहि अनूपमो ॥

३३. “नवुतिवस्ससहस्सानि, आयु विज्जति तावदे ।
तावता तिट्ठमानो सो, तारेसि जनतं बहुं ॥

३४. “यथापि सागरे ऊमी, गगने तारका यथा ।
एवं तदा पावचनं, अरहन्तेहि चित्तिंतं ॥

३५. “सो च बुद्धो असमसमो, गुणानि च तानि अतुलियानि ।
सब्बं तमन्तरहितं, ननु रिक्ता सब्बसङ्खारा’ति ॥

तत्थ अच्छिद्दोति अप्पच्छिद्दो । “अनुदरा कज्जा”ति आदीसु विय दट्ठब्बं । केचि “छिद्दं होति परित्तक”न्ति पठन्ति । पत्तिकोति बहुपत्तो, काचमणिवण्णेहि पत्तेहि सज्छन्नोति अत्थो । उज्जूति अवङ्को अकुटिलो । वंसोति वेळु । ब्रहाति समन्ततो महा । एकक्खन्थोति अवनिरुहो एको अदुतियो चाति अत्थो । पवड्डित्वाति वड्डित्वा । ततो साखा पभिज्जतीति ततो वंसगगतो पञ्चविधा साखा निक्खमित्वा पभिज्जित्थ । “ततो साखा पभिज्जथा”तिपि पाठो । सुबद्धोति सुट्ठु पञ्चबन्धनाकारेण बद्धो । मोरहत्थोति आतपसन्निवारणत्थं कतो बद्धो मोरपिञ्चकलापो वुच्चति ।

न तस्स कण्टका होन्तीति तस्स वंसस्स कण्टकिनोपि रुक्खस्स कण्टका नाहेसुं । अविरलोति अविरलसाखासज्छन्नो । सन्दच्छायोति घनच्छायो, अविरलत्ताव सन्दच्छायोति वुत्तो । पञ्जासरतनो आसीति पञ्जासहत्थो अहोसि । सब्बाकारवरूपेतोति सब्बेन आकारेण वरेहियेव उपेतो सब्बाकारवरूपेतो नाम । सब्बगुणमुपागतोति अनन्तरपदस्सेव वेवचनमत्तं ।

अप्पमाणोति पमाणरहितो, पमाणं गहेतुं असक्कुण्यत्ता वा अप्पमाणो । अतुलियोति अतुलो, केनचि असदिसोति अत्थो । ओपम्मेहीति उपमितब्बेहि । अनूपमोति उपमारहितो, “इमिना च इमिना च सदिसो”ति वत्तुं असक्कुण्यभावतो अनूपमोति अत्थो । गुणानि च तानीति गुणा च ते, सब्बज्जुतज्जाणादयो गुणाति अत्थो । लिङ्गविपल्लासेन वुत्तं । सेसं सब्बत्थ उत्तानत्थमेवाति ।

सुजातबुद्धवंसवण्णना निट्ठिता ।

निट्ठितो द्वादसमो बुद्धवंसो ।

१५. पियदस्सीबुद्धवंसवण्णना

सुजातस्स पन अपरभागे इतो अट्ठकप्पसताधिकसहस्सकप्पमत्थके एकस्मिं कप्पे पियदस्सी, अत्थदस्सी,

धम्मदस्सीति तयो बुद्धा निब्बत्तिंसु । तत्थ पियदस्सी नाम भगवा पारमियो पूरेत्वा तुसितपुरे निब्बत्तित्वा ततो चवित्वा सुधज्जवतीनगरे सुदत्तस्स नाम रज्जो अग्गमहेसिया चन्दसदिसवदनाय चन्दादेविया नाम कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गहेत्वा दसन्नं मासानं अच्चयेन वरुणुय्याने मातुकुच्छितो निक्खमि । तस्स पन नामग्गहणदिवसे लोकस्स पियानं पाटिहारियविसेसानं दस्सितत्ता “पियदस्सी” त्वेव नाममकंसु । सो नववस्ससहस्सानि अगारं अज्झावसि । तस्स किर सुनिम्मलविमलगिरिब्रह्मानामका तयो पासादा अहेसुं । विमलामहादेविप्पमुखानि तेत्तिस इत्थिसहस्सानि पच्चुपट्टितानि अहेसुं ।

सो चत्तारि निमित्तानि दिस्वा विमलादेविया कज्जनवेळे नाम पुत्ते उप्पन्ने आजज्जरथेन महाभिनिकखमनं निक्खमित्वा पब्बजि । एका च नं पुरिसकोटि अनुपब्बजि । सो तेहि परिवुतो महापुरिसो छ मासे पधानचरियं चरित्वा विसाखपुण्णमाय वरुणब्राह्मणगामे वसभब्राह्मणस्स धीताय दिन्नं मधुपायासं परिभुज्जित्वा सालवने दिवाविहारं वीतिनामेत्वा सुजाताजीवकेन दिन्ना अट्ट तिणमुट्ठियो गहेत्वा ककुधबोधिं उपसङ्कमित्वा तेपज्जासहत्थवित्थतं तिणसन्थरं सन्थरित्वा पल्लङ्कं आभुजित्वा सब्बज्जुतज्जाणं पटिविज्जित्वा “अनेकजातिसंसार” न्ति उदानं उदानेत्वा तत्थेव सत्तसत्ताहं वीतिनामेत्वा अत्तना सह पब्बजितानं अरियधम्मपटिवेधसमत्थतं जत्वा आकासेन तत्थ गन्त्वा उसभवतीनगरसमीपे उसभवतुय्याने ओतरित्वा भिक्खुकोटिपरिवुतो धम्मचक्कं पवत्तेसि । तदा कोटिसतसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । अयं पठमो अभिसमयो ।

पुन उसभवतिया नाम नगरस्स अविदूरे सुदस्सनपब्बते सुदस्सनो नाम देवराजा पटिवसति । सो मिच्छादिट्ठिको अहोसि । सकलजम्बुदीपे पन मनुस्सा तस्स अनुसंवच्छरं सतसहस्सग्घनिकं बलिं उपसंहरन्ति । सो सुदस्सनो देवराजा नरराजेन सद्धिं एकासने निसीदित्वा बलिं सम्पटिच्छति । अथ पियदस्सी भगवा “तस्स सुदस्सनस्स देवराजस्स तं दिट्ठिगतं विनोदेस्सामी” ति तस्मिं देवराजे यक्खसमागमं गते तस्स भवनं पविसित्वा सिरिसयनं आरुहित्वा छब्बण्णरंसियो मुज्जन्तो युगन्धरपब्बते सरदसमये सूरियो विय निसीदि । तस्स परिवारपरिचारिका देवतायो मालागन्धविलेपनादीहि दसबलं पूजेत्वा परिवारेत्वा अट्ठंसु ।

सुदस्सनोपि देवराजा यक्खसमागमतो आगच्छन्तो अत्तनो भवनतो छब्बण्णरस्मियो निच्छरन्ते दिस्वा चिन्तेसि — “अज्जेसु पन दिवसेसु मम भवनस्स एदिसी अनेकरंसिजालसमुज्जलविभूति न दिट्ठपुब्बा । को नु खो इध पविट्ठो देवो वा मनुस्सो वा” ति ओलोकेन्तो उदयगिरिसिखरमत्थके सरदसमयदिवसकरमिव छब्बण्णरंसिजालेन अभिज्जलन्तं निसिन्नं भगवन्तं दिस्वा चिन्तेसि — “अयं मुण्डकसमणो मम परिवारेन परिजनेन परिवुतो वरसयने निसिन्नो” ति कोधाभिभूतमानसो — “हन्दाहं इमस्स अत्तनो बलं दस्सेस्सामी” ति चिन्तेत्वा सकलं तं पब्बतं एकजालमकासि । “इमिना अग्गिजालेन छारिकाभूतो मुण्डकसमणो” ति ओलोकेन्तो अनेकरंसिजालविसरविप्फुरितवरसरीरं पसन्नवदनवण्णसोभं विप्पसन्नच्छविरागं दसबलमभिज्जलन्तं दिस्वा चिन्तेसि — “अयं समणो अग्गिदाहं सहति, हन्दाहं इमं समणं उदकोधेन ओसादेत्वा मारेस्सामी” ति अतिगम्भीरं उदकोधं विमानाभिमुखं पवत्तेसि ।

ततो उदकोधेन पुण्णे तस्मिं विमाने निसिन्नस्स तस्स भगवतो चीवरे अंसुमत्तं वा सरीरे लोममत्तं वा न तेमित्थ । ततो सुदस्सनो देवराजा — “इमिना समणो निरस्सासो मतो भविस्सती” ति मन्त्वा उदकं सद्धिपित्वा ओलोकेन्तो भगवन्तं असितजलधरविवरगतं सरदसमयरजनिकरमिव विविधरंसिजालविसरेन विरोचमानं सकपरिसपरिवुतं निसिन्नं दिस्वा अत्तनो मक्खं असहमानो — “हन्द मारेस्सामि न” न्ति कोधेन नवविधआवुधवस्सं वस्सेसि । अथस्स भगवतो आनुभावेन

सब्बावुधानि नानाविधपरमरुचिरदस्सना सुरभिकुसुममाला हुत्वा दसबलस्स पादमूले निपत्तिं सु ।

ततो तं अच्छरियं दिस्वा सुदस्सनो देवराजा परमकुपितमानसो भगवन्तं उभोहि हत्थेहि पादेसु गहेत्वा अत्तनो भवनतो नीहरितुकामो उक्खिपित्वा महासमुदं अतिक्कमित्वा चक्कवाळपब्बतं गन्त्वा — “किं नु खो समणो जीवति वा मतो वा”ति ओलोकेन्तो तस्मिंयेव आसने निसिन्नं दिस्वा — “अहो महानुभावो अयं समणो, नाहं इमं समणं इतो निक्कट्ठितुं सक्कोमि । यदि हि मं कोचि जानिस्सति, अनप्पको मे अयसो भविस्सति । याविमं कोचि न पस्सति, ताव नं विस्सज्जेत्वा गमिस्सामी”ति चिन्तेसि ।

अथ दसबलो तस्स चित्ताचारं जत्वा तथा अधिट्ठासि, यथा नं सब्बे देवमनुस्सा पस्सन्ति । तस्मिञ्च दिवसे सकलजम्बुदीपे एकसतराजानो तस्सेव उपहारदानत्थाय सन्निपत्तिं सु । ते भगवतो पादे गहेत्वा निसिन्नं सुदस्सनं देवराजानं नरराजानो दिस्वा — “अम्हाकं देवराजा मुनिराजस्स पियदस्सिस्स सत्थुनो पादपरिचरियं करोति, अहो बुद्धा नाम अच्छरिया, अहो बुद्धगुणा विसिट्ठा”ति भगवति, पसन्नचित्ता सब्बे भगवन्तं नमस्समाना सिरस्मिं अञ्जलिं कत्वा अट्ठं सु । तत्थ पियदस्सी भगवा तं सुदस्सनं देवराजानं पमुखं कत्वा धम्मं देसेसि । तदा देवमनुस्सानं नवुतिकोटिसहस्सानि अरहत्तं पापुणिसु । सो दुतियो अभिसमयो अहोसि ।

यदा पन नवयोजनप्पमाणे कुमुदनगरे बुद्धपच्चत्थिको देवदत्तो विय सोणत्थेरो नाम महापदुमकुमारेण सद्धिं मन्तेत्वा तस्स पितरं घातेत्वा पुन पियदस्सीबुद्धस्स वधाय नानप्पकारं पयोगं कत्वापि घातेतुं असक्कोन्तो सो दोणमुखनागराजारोहं पक्कोसापेत्वा तं पलोभेत्वा तमत्थं आरोचेसि — “यदा पनायं समणो पियदस्सी इमं नगरं पिण्डाय पविसति, तदा दोणमुखं नाम गजवरं विस्सज्जेत्वा पियदस्सीसमणं मारेही”ति ।

अथ सो आरोहो हिताहितविचारणरहितो राजवल्लभो — “अयं समणो ठानन्तरापि मं चावेय्या”ति मन्त्वा “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा दुतियदिवसे दसबलस्स नगरप्पवेसनसमयं सल्लक्खेत्वा सुजातमत्थकपिण्डकुम्भनलाटं धनुसदिसदीघसुण्डतटं सुविपुलमुदुकणं मधुपिङ्गलनयनं सुन्दरक्खन्धासनं अनुवट्ठघनजघनं निचितगूळहजाणुअन्तरं ईसासदिसरुचिरदन्तं सुवालिधं अपचितमेचकं सब्बलक्खणसम्पन्नं असितजलधरसदिसचारुदस्सनं सीहविककन्तललितगामिनं जङ्गममिव धराधरं सत्तप्पतिट्ठं सत्तथा पभिन्नं सब्बसो विस्सवन्तं विग्गहवन्तमिव अन्तकं उपसङ्कमित्वा पिण्डकबळञ्जनधूपलेपादिविसेसेहि भिय्योपि मत्तप्पमत्तं कत्वा अरिवारणवारणं एरावणवारणमिव अरिजनवारणं मुनिवारणं मारणत्थाय पेसेसि । अथ सो द्विरदवरो मुत्तमत्तोव गजमहिंसतुरङ्गनरनारियो हन्त्वा हतरुधिरपरिरज्जितसदन्तकरसरीरो अन्तजालपरियोनद्धनयनो सकटक्वाटकूटागारद्वारतोरणादीनि भज्जित्वा काक-कुलल-गिज्झादीहि अनुपरियायमानो हतमहिंसनरतुरङ्गदिरदादीनं अङ्गानि आलुम्पित्वा मनुस्सभक्खो यक्खो विय भक्खयन्तो दूरतोव दसबलं सिस्सगणपरिवुत्तं आगच्छन्तं दिस्वा अनिलगरुळसदिसवेगो वेगेन भगवन्तमभिगच्छि ।

अथ पुरवासिनो पन जना भयसन्तापपरिपूरितमानसा पासादपाकारचयतरूपगता तथागताभिमुखमभिधावन्तं दिस्वा हाहाकारसद्वमकंसु । केचि पन उपासका तं नानप्पकारेहि नयेहि निवारयितुमारभिसु । अथ सो बुद्धनागो हत्थिनागमायन्तमोलोकेत्वा करुणाविष्फारसीतलहदयो मेत्ताय तं फरि । ततो सो हत्थिनागो मेत्ताफरणेण मुदुकतहदयसन्तानो अत्तनो दोसापराधं जत्वा लज्जाय भगवतो पुरतो ठातुं असक्कोन्तो पथवियं पविसन्तो विय सिरसा भगवतो पादेसु निपति । एवं निपन्नो पन सो तिमिरनिकरसदिससरीरो सञ्छाप्पभानुरज्जितवरकनकगिरिसिखरसमीपमुपगतो असितसलिलधरनिकरो विय विरोचित्थ ।

अथेवं मुनिराजपादमूले करिराजानं सिरसा निपतन्तं दिस्वा नागरजना परमपीतिपूरितहृदया साधुकारसीहनादं उक्कुट्टिसदं पवत्तियंसु । सुरभिकुसुममालाचन्दनगन्धचुण्णालङ्कारादीहि तं अनेकप्पकारं पूजेसुं । समन्ततो चेलुक्खेपा पवत्तिसु । गगनतले सुरदुन्दुभियो अभिनदिसु । अथ भगवा तमसितगिरिसिखरमिव पादमूले निपन्नं दिरदवरं ओलोकेत्वा अङ्कुसधज्जालसङ्खचक्कालङ्कतेन करतलेन गजवरमत्थकं परामसित्वा तस्स चित्ताचारानुकूलाय धम्मदेसनाय तं अनुसासि —

“गजवर वदतो सुणोहि वाचं, मम हितमत्थयुतञ्च तं भजाहि ।
तव वधनिरतं पदुड्ढभावं, अपनय सन्तमुपेहि चारुदन्ति ॥

“लोभेन दोसेन च मोहतो वा, यो पाणिनो हिंसति वारणिन्द ।
सो पाणघाती सुचिरम्पि कालं, दुक्खं सुघोरं नरकेनुभोति ॥

“माकासि मातङ्ग पुनेवरूपं, कम्मं पमादेन मदेन वापि ।
अवीचियं दुक्खमसह्य कप्पं, पप्पोति पाणं अतिपातयन्तो ॥

“दुक्खं सुघोरं नरकेनुभोत्वा, मनुस्सलोकं यदि याति भिय्यो ।
अप्पायुको होति विरूपरूपो, विहिंसको दुक्खविसेसभागी ॥

“यथा च पाणा परमं पिया ते, महाजने कुञ्जर मन्दनाग ।
तथा परस्सापि पियाति जत्वा, पाणातिपातो परिवज्जनीयो ॥

“दोसे च हिंसानिरते विदित्वा, पाणातिपाता विरते गुणे च ।
पाणातिपातं परिवज्जय त्वं, सगो सुखं इच्छसि चे परत्थ ॥

“पाणातिपाता विरतो सुदन्तो, पियो मनापो भवतीध लोके ।
कायस्स भेदा च परं पनस्स, सग्गाधिवासं कथयन्ति बुद्धा ॥

“दुक्खागमं निच्छति कोचि लोके, सब्बोपि जातो सुखमेसतेव ।
तस्मा महानाग विहाय हिंसं, भावेहि मेत्तं करुणञ्च काले”ति ॥

अथेवं दसबलेनानुसासियमानो दन्तिवरो सज्जं पटिलभित्वा परमविनीतो विनयाचारसम्पन्नो सिस्सो विय अहोसि । एवं सो पियदस्सी भगवा अम्हाकं सत्था विय धनपालं दोणमुखं करिवरं दमित्वा तत्थ महाजनसमागमे धम्मं देसेसि । तदा असीतिकोटिसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । अयं ततियो अभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

१. “सुजातस्स अपरेन, सयम्भू लोकनायको ।
दुरासदो असमसमो, पियदस्सी महायसो ॥

२. “सोपि बुद्धो अमितयसो, आदिच्चोव विरोचति ।

सब्बं तमं निहन्त्वान, धम्मचक्कं पवत्तयि ॥

३. “तस्सापि अतुलतेजस्स, अहेसुं अभिसमया तयो ।
कोटिसतसहस्सानं, पठमाभिसमयो अहु ॥
४. “सुदस्सनो देवराजा, मिच्छादिट्ठिमरोचयि ।
तस्स दिट्ठिं विनोदेन्तो, सत्था धम्ममदेसयि ॥
५. “जनसन्निपातो अतुलो, महासन्निपती तदा ।
नवुतिकोटिसहस्सानं, दुतियाभिसमयो अहु ॥
६. “यदा दोणमुखं हत्थिं, विनेसि नरसारथि ।
असीतिकोटिसहस्सानं, ततियाभिसमयो अहू’ति ॥

सुमङ्गलनगरे पालितो नाम राजपुत्तो च पुरोहितपुत्तो सब्बदस्सिकुमारो चाति द्वे सहायका अहेसुं । ते पियदस्सिम्हि सम्मासम्बुद्धे चारिकं चरन्ते “अत्तनो नगरं सम्पत्तो’ति सुत्वा कोटिसतसहस्सपरिवारा पच्चुग्गमनं कत्वा तस्स धम्मं सुत्वा सत्ताहं महादानं दत्वा सत्तमे दिवसे भगवतो भत्तानुमोदनावसाने कोटिसतसहस्सेहि सद्धिं पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणिसु । तेसं पन मज्झे भगवा पातिमोक्खं उद्दिसि, सो पठमो सन्निपातो अहोसि । अथापरेन समयेन सुदस्सनदेवराजस्स समागमे नवुतिकोटियो अरहत्तं पापुणिसु । तेहि परिवुतो सत्था पातिमोक्खं उद्दिसि, अयं दुतियो सन्निपातो अहोसि । पुन दोणमुखविनयने असीतिकोटियो पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणिसु । तेसं मज्झे भगवा पातिमोक्खं उद्दिसि, अयं ततियो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

७. “सन्निपाता तयो आसुं, तस्सापि पियदस्सिनो ।
कोटिसतसहस्सानं, पठमो आसि समागमो ॥
८. “ततो परं नवुतिकोटी, समिसु एकतो मुनी ।
ततिये सन्निपातम्हि, असीतिकोटियो अहू’ति ॥

तदा अम्हाकं बोधिसत्तो कस्सपो नाम ब्राह्मणमाणवो इतिहासपञ्चमानं तिण्णं वेदानं पारगू हुत्वा सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा कोटिसतसहस्सपरिच्चागेन परमारामं सङ्घारामं कारेत्वा सरणेसु च पञ्चसीलेसु च पतिट्ठासि । अथ नं सत्था — “इतो अट्टारसकप्पसतच्चयेन गोतमो नाम बुद्धो लोके भविस्सती’ति ब्याकासि । तेन वुत्तं —

९. “अहं तेन समयेन, कस्सपो नाम ब्राह्मणो ।
अज्झायको मन्तधरो, तिण्णं वेदान पारगू ॥
१०. “तस्स धम्मं सुणित्वान, पसादं जनयिं अहं ।
कोटिसतसहस्सेहि, सङ्घारामं अमापयिं ॥

११. “तस्स दत्त्वान आरामं, हट्ठो संविग्गमानसो ।
सरणे पञ्चसीले च, दळ्हं कत्वा समादियिं ॥
१२. “सोपि मं बुद्धो ब्याकासि, सङ्खमज्झे निसीदिय ।
अट्टारसे कप्पसते, अयं बुद्धो भविस्सति ॥
१३. “पधानं पदहित्वान...पे०... हेस्साम सम्मुखा इमं ॥
१४. “तस्सापि वचनं सुत्वा, भिय्यो चित्तं पसादियिं ।
उत्तरिं वतमधिट्ठासिं, दसपारमिपूरिया”ति ॥

तत्थ सरणे पञ्चसीले चाति तीणि सरणानि पञ्च सीलानि चाति अत्थो । अट्टारसे कप्पसतेति इतो
अट्टसताधिकस्स कप्पसहस्सस्स अच्चयेनाति अत्थो ।

तस्स पन भगवतो सुधज्जं नाम नगरं अहोसि । पिता सुदत्तो नाम राजा, माता सुचन्दा नाम देवी, पालितो च
सब्बदस्सी च द्वे अग्गसावका, सोभितो नामुपट्ठाको, सुजाता च धम्मदिन्ना च द्वे अग्गसाविका, ककुधरुक्खो बोधि, सरीरं
असीतिहत्थुब्बेधं अहोसि, नवुतिवस्ससहस्सानि आयु, विमला नामस्स अग्गमहेसी अहोसि, कञ्चनावेळो नाम पुत्तो, सो
आजज्जरथेन निक्खमीति । तेन वुत्तं —

१५. “सुधज्जं नाम नगरं, सुदत्तो नाम खत्तियो ।
चन्दा नामासि जनिका, पियदस्सिस्स सत्थुनो ॥
२०. “पालितो सब्बदस्सी च, अहेसुं अग्गसावका ।
सोभितो नामुपट्ठाको, पियदस्सिस्स सत्थुनो ॥
२१. “सुजाता धम्मदिन्ना च, अहेसुं अग्गसाविका ।
बोधि तस्स भगवतो, ककुधोति पवुच्चति ॥
२३. “सोपि बुद्धो अमितयसो, द्वित्तिसवरलक्खणो ।
असीतिहत्थमुब्बेधो, सालराजाव दिस्सति ॥
२४. “अग्गिचन्दसूरियानं, नत्थि तादिसिका पभा ।
यथा अहु पभा तस्स, असमस्स महेसिनो ॥
२५. “तस्सापि देवदेवस्स, आयु तावतकं अहु ।
नवुतिवस्ससहस्सानि, लोके अट्ठासि चक्खुमा ॥
२६. “सोपि बुद्धो असमसमो, युगानिपि तानि अतुलियानि ।
सब्बं तमन्तरहितं, ननु रिक्ता सब्बसङ्खारा”ति ॥

तत्थ सालराजा वाति सब्बफालिफुल्लो परमरमणीयदस्सनो समवट्टक्खन्धो सालराजा विय दिस्सति । युगानिपि तानीति अग्गसावकयुगादीनि युगळानि । सेसगाथासु सब्बत्थ उत्तानमेवाति ।

पियदस्सीबुद्धवंसवण्णना निट्ठिता ।

निट्ठितो तेरसमो बुद्धवंसो ।

१६. अत्थदस्सीबुद्धवंसवण्णना

पियदस्सिम्हि सम्मासम्बुद्धे परिनिब्बुते तस्स सासने च अन्तरहिते परिहायित्वा वट्ठित्वा अपरिमितायुकेसु मनुस्सेसु अनुक्कमेन परिहायित्वा वस्ससतसहस्सायुकेसु जातेसु परमत्थदस्सी अत्थदस्सी नाम बुद्धो लोके उप्पज्जि । सो पारमियो पूरेत्वा तुसितपुरे निब्बत्तित्वा ततो चवित्वा परमसोभने सोभने नाम नगरे सागरस्स नाम रज्जो कुले अग्गमहेसिया सुदस्सनदेविया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गहेत्वा दस मासे गम्भे वसित्वा सुचिन्धनुय्याने मातुकुच्छितो निक्खमि । मातुकुच्छितो महापुरिसे निक्खन्तमत्ते सुचिरकालनिहितानि कुलपरम्परागतानि महानिधानानि धनसामिका पटिलभिसूति तस्स नामग्गहणदिवसे “अत्थदस्सी”ति नाममकंसु । सो दसवस्ससहस्सानि अगारं अज्झावसि । अमरगिरि-सुरगिरि-गिरिवाहननामका परमसुरभिजनका तयो चस्स पासादा अहेसुं । विसाखादेविप्पमुखानि तेत्तिस इत्थिसहस्सानि अहेसुं ।

सो चत्तारि निमित्तानि दिस्वा विसाखादेविया सेलकुमारे नाम पुत्ते उप्पन्ने सुदस्सनं नाम अस्सरज्जं अभिरुहित्वा महाभिनिक्खमनं निक्खमित्वा पब्बजि । तं नव मनुस्सकोटियो अनुपब्बजिंसु । तेहि परिवुतो सो महापुरिसो अट्ठ मासे पधानचरियं चरित्वा विसाखपुण्णमाय सुचिन्धरनागिया उपहारत्थाय आनीतं मधुपायासं महाजनेन सन्दिस्समानसब्बसरीराय नागिया सह सुवण्णपातिया दिन्नं मधुपायासं परिभुज्जित्वा तरुणतरुसतसमलङ्कते तरुणसालवने दिवाविहारं वीतिनामेत्वा सायन्हसमये धम्मरुचिना महारुचिना नाम नागराजेन दिन्ना अट्ठ कुसतिणमुट्ठियो गहेत्वा चम्पकबोधिं उपसङ्कमित्वा तेपज्जासहत्थायामवित्थतं कुसतिणसन्थरं सन्थरित्वा पल्लङ्कं आभुजित्वा सम्बोधिं पत्वा सब्बबुद्धाचिण्णं — “अनेकजातिसंसारं...पे०... तण्हानं खयमज्झगा”ति उदानं उदानेत्वा सत्तसत्ताहं बोधिसमीपेयेव वीतिनामेत्वा ब्रह्मनो धम्मदेसनायाचनं सम्पटिच्छित्वा अत्तना सह पब्बजितनवभिक्खुकोटियो अरियधम्मपटिवेधसमत्थे दिस्वा आकासेन गन्त्वा अनोमनगरसमीपे अनोमुय्याने ओतरित्वा तेहि परिवुतो तत्थ धम्मचक्कं पवत्तेसि । तदा कोटिसतसहस्सानं पठमो धम्माभिसमयो अहोसि ।

पुन भगवति लोकनायके देवलोकचारिकं चरित्वा तत्थ धम्मं देसेन्ते कोटिसतसहस्सानं दुतियो अभिसमयो अहोसि । यदा पन भगवा अत्थदस्सी अम्हाकं भगवा विय कपिलवत्थुपुरं सोभनपुरं पविसित्वा धम्मं देसेसि, तदा कोटिसतसहस्सानं ततियो धम्माभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

१. “तत्थेव मण्डकप्पम्हि, अत्थदस्सी महायसो ।
महातमं निहन्त्वान, पत्तो सम्बोधिमुत्तमं ॥
२. “ब्रह्मना याचितो सन्तो, धम्मचक्कं पवत्तयि ।
अमतेन तप्पयी लोकं, दससहस्सी सदेवकं ॥

३. “तस्सापि लोकनाथस्स, अहेसुं अभिसमया तयो ।
कोटिसतसहस्सानं, पठमाभिसमयो अहु ॥
४. “यदा बुद्धो अत्थदस्सी, चरति देवचारिकं ।
कोटिसतसहस्सानं, दुतियाभिसमयो अहु ॥
५. “पुनापरं यदा बुद्धो, देसेसि पितुसन्तिके ।
कोटिसतसहस्सानं, ततियाभिसमयो अहू”ति ॥

तत्थ तत्थेवाति तस्मिञ्जेव कप्पेति अत्थो । एत्थ पन वरकप्पो “मण्डकप्पो”ति अधिप्पेतो । “यस्मिं कप्पे तयो बुद्धो निब्बत्तन्ति, सो कप्पो वरकप्पो”ति हेट्ठा पदुमुत्तरबुद्धवंसवण्णनायं वुत्तो । तस्मा वरकप्पो इध “मण्डकप्पो”ति वुत्तो । निहन्त्वानाति निहनित्वा । अयमेव वा पाठो । सन्तोति समानो । अमतेनाति मग्गफलाधिगमामतपानेन । तप्पयीति अतप्पयि, पीणेसीति अत्थो । दससहस्सीति दससहस्सिलोकधातुं । देवचारिकन्ति देवानं विनयनत्थं देवलोकचारिकन्ति अत्थो ।

सुचन्दकनगरे किर सन्तो च राजपुत्तो उपसन्तो च पुरोहितपुत्तो तीसु वेदेसु सब्बसमयन्तरेसु च सारमदिस्वा नगरस्स चतूसु द्वारेसु चत्तारो पण्डिते विसारदे च मनुस्से ठपेसुं — “यं पन तुम्हे पण्डितं समणं वा ब्राह्मणं वा पस्सथ सुणाथ वा, तं अम्हाकं आगन्त्वा आरोचेथा”ति । तेन च समयेन अत्थदस्सी लोकनाथो सुचन्दकनगरं सम्पापुणि । अथ तेहि निवेदिता पुरिसा गन्त्वा तेसं दसबलस्स तत्थागमनं पटिवेदेसुं । ततो ते सन्तोपसन्ता तथागतागमनं सुत्वा पहट्टमानसा सहस्सपरिवारा दसबलं असमं पच्चुगन्त्वा अभिवादेत्वा निमन्तेत्वा सत्ताहं बुद्धप्पमुखस्स सङ्गस्स असदिसं महादानं दत्वा सत्तमे दिवसे सकलनगरवासीहि मनुस्सेहि सद्धिं धम्मकथं सुणिंसु । तस्मिं किर दिवसे अट्टनवुतिसहस्सानि एहिभिक्खुपब्बज्जाय पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणिंसु । तां परिसाय मज्झे भगवा पातिमोक्खं उद्दिसि, सो पठमो सन्निपातो अहोसि ।

यदा पन भगवा अत्तनो पुत्तस्स सेलत्थेरस्स धम्मं देसेन्तो अट्टासीतिसहस्सानि पसादेत्वा एहिभिक्खुभावेन पब्बाजेत्वा अरहत्तं पापेत्वा पातिमोक्खं उद्दिसि, सो दुतियो सन्निपातो अहोसि । पुन महामङ्गलसमागमे माघपुण्णमायं देवमनुस्सानं धम्मं देसेन्तो अट्टसत्ततिसहस्सानि अरहत्तं पापेत्वा पातिमोक्खं उद्दिसि, सो ततियो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

६. “सन्निपाता तयो आसुं, तस्सापि च महेसिनो ।
खीणासवानं विमलानं, सन्तचित्तान तादिनं ॥
७. “अट्टनवुतिसहस्सानं, पठमो आसि समागमो ।
अट्टासीतिसहस्सानं, दुतियो आसि समागमो ॥
८. “अट्टसत्ततिसहस्सानं, ततियो आसि समागमो ।
अनुपादा विमुत्तानं, विमलानं महेसिन”न्ति ॥

तदा किर अम्हाकं बोधिसत्तो चम्पकनगरे सुसीमो नाम ब्राह्मणमहासालो लोकसम्मतो अहोसि । सो सब्बविभवजातं

दीनानाथकपण्डिकादीनं विस्सज्जेत्वा हिमवन्तसमीपं गन्त्वा तापसपब्बज्जं पब्बजित्वा अट्ठ समापत्तियो पञ्च अभिज्जायो च निब्बत्तेत्वा महिद्धिको महानुभावो हुत्वा महाजनस्स कुसलाकुसलानं धम्मनं अनवज्जसावज्जभावज्ज दस्सेत्वा बुद्धुप्पादं आगमयमानो अट्ठासि ।

अथापरेन समयेन अत्थदस्सिम्हि लोकनायके लोके उप्पज्जित्वा सुदस्सनमहानगरे अट्ठन्नं परिसानं मज्झे धम्मामतवस्सं वस्सेन्ते तस्स धम्मं सुत्वा सगगलोकं गन्त्वा दिब्बानि मन्दारवपदुमपारिच्छत्तकादीनि पुप्फानि देवलोकतो आहरित्वा अत्तनो आनुभावं दस्सेन्तो दिस्समानसरीरो चतूसु दिसासु चतुद्दीपिकमहामेघो विय पुप्फवस्सं वस्सेत्वा समन्ततो पुप्फमण्डपं पुप्फमयघितोरणहेमजालादीनि पुप्फमयानि कत्वा मन्दारवपुप्फच्छत्तेन दसबलं पूजेसि । सोपि नं भगवा — “अनागते गोतमो नाम बुद्धो भविस्सती”ति ब्याकासि । तेन वुत्तं —

९. “अहं तेन समयेन, जटिलो उग्गतापनो ।
सुसीमो नाम नामेन, महिया सेट्ठसम्मतो ॥
१०. “दिब्बं मन्दारवं पुप्फं, पदुमं पारिच्छत्तकं ।
देवलोका हरित्वान, सम्बुद्धमभिपूजयिं ॥
११. “सोपि मं बुद्धो ब्याकासि, अत्थदस्सी महामुनि ।
अट्ठारसे कप्पसते, अयं बुद्धो भविस्सति ॥
१२. “पधानं पदहित्वान...पे०... हेस्साम सम्मुखा इमं ॥
१३. “तस्सापि वचनं सुत्वा, हट्ठो संविग्गमानसो ।
उत्तरिं वतमधिट्ठासिं, दसपारमिपूरिया”ति ॥

तत्थ जटिलोति जटा अस्स अत्थीति जटिलो । महिया सेट्ठसम्मतोति सकलेनपि लोकेन सेट्ठो उत्तमो पवरोति एवं सम्मतो सम्भावितोति अत्थो ।

तस्स पन भगवतो सोभनं नाम नगरं अहोसि । सागरो नाम राजा पिता, सुदस्सना नाम माता, सन्तो उपसन्तो च द्वे अग्गसावका, अभयो नामुपट्ठाको, धम्मा च सुधम्मा च द्वे अग्गसाविका, चम्पकरुक्खो बोधि, सरीरं असीतिहत्थुब्बेधं अहोसि । सरीरप्पभा समन्ततो सब्बकालं योजनमत्तं फरित्वा अट्ठासि, आयु वस्ससतसहस्सं, विसाखा नामस्स अग्गमहेसी, सेलो नाम पुत्तो, अस्सयानेन निक्खमि । तेन वुत्तं —

१४. “सोभनं नाम नगरं, सागरो नाम खत्तियो ।
सुदस्सना नाम जनिका, अत्थदस्सिस्स सत्थुनो ॥
१९. “सन्तो च उपसन्तो च, अहेसुं अग्गसावका ।
अभयो नामुपट्ठाको, अत्थदस्सिस्स सत्थुनो ॥

२०.

“धम्मा चेव सुधम्मा च, अहेसुं अग्गसाविका ।
बोधि तस्स भगवतो, चम्पकोति पवुच्चति ॥

२२. “सोपि बुद्धो असमसमो, असीतिहत्थमुग्गतो ।
सोभते सालराजाव, उळुराजाव पूरितो ॥

२३. “तस्स पाकतिका रंसी, अनेकसतकोटियो ।
उद्धं अधो दस दिसा, फरन्ति योजनं सदा ॥

२४. “सोपि बुद्धो नरासभो, सब्बसत्तुत्तमो मुनि ।
वस्ससतसहस्सानि, लोके अट्ठासि चक्खुमा ॥

२५. “अतुलं दस्सेत्वा ओभासं, विरोचेत्वा सदेवके ।
सोपि अनिच्चतं पत्तो, यथग्गुपादानसङ्ख्या”ति ॥

तत्थ उळुराजाव पूरितोति सरदसमयपरिपुण्णविमलसकलमण्डलो तारकराजा वियाति अत्थो । पाकतिकाति पकतिवसेन उप्पज्जमाना, न अधिद्वानवसेन । यदा इच्छति भगवा, तदा अनेककोटिसतसहस्सेपि चक्कवाळे आभाय फरेय्य । रंसीति रस्मियो । उपादानसङ्ख्याति उपादानक्खया इन्धनक्खया अग्गि विय । सोपि भगवा चतुन्नं उपादानानं खयेन अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया अनुपमनगरे अनोमारामे परिनिब्बायि । धातुयो पनस्स अधिद्वानेन विकिरिंसु । सेसमेत्थ गाथासु उत्तानमेवाति ।

अत्थदस्सीबुद्धवंसवण्णना निट्ठिता ।

निट्ठितो चुद्धसमो बुद्धवंसो ।

१७. धम्मदस्सीबुद्धवंसवण्णना

अत्थदस्सिम्हि सम्मासम्बुद्धे परिनिब्बुते अन्तरकप्पे च वीतिवत्ते अपरिमितायुकेसु सत्तेसु अनुपुब्बेन परिहायित्वा वस्ससतसहस्सायुकेसु जातेसु धम्मदस्सी नाम सत्था लोकालोककरो लोभादिलोकमलविनयकरो लोकैकनायको लोके उदपादि । सोपि भगवा पारमियो पूरेत्वा तुसितपुरे निब्बत्तित्वा ततो चवित्वा सरणनगरे सब्बलोकसरणस्स सरणस्स नाम रज्जो अग्गमहेसिया सुनन्दाय नाम देविया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं अग्गहेसि । सो दसन्नं मासानं अच्चयेन सरणुय्याने मातुकुच्छितो पावुस्सकाले सलिलधरविवरगतो पुण्णचन्दो विय निक्खमि । महापुरिसे पन मातुकुच्छितो निक्खन्तमत्तेयेव अधिकरणवोहारसत्थपोत्थकेसु अधम्मिया वोहारा सयमेव अन्तरधायिंसु । धम्मिकवोहारायेव अट्ठंसु । तेनस्स नामग्गहणदिवसे “धम्मदस्सी”ति नाममकंसु । सो अट्ठवस्ससहस्सानि अगारं अज्झावसि । तस्स किर अरज-विरज-सुदस्सननामका तयो पासादा अहेसुं । विचिकोळिदेविप्पमुखानं इत्थीनं वीसतिसहस्साधिकं सतसहस्सं अहोसि ।

सो चत्तारि निमित्तानि दिस्वा विचिकोळिदेविया पुज्जवट्टने नाम पुत्ते उप्पन्ने देवकुमारो विय अतिविय सुखुमालो

देवसम्पत्तिमिव सम्पत्तिमनुभवमानो मज्झिमयामे वुट्ठाय सिरिसयने निसिन्नो निद्वोपगतानं इत्थीनं विष्णुकारं दिस्वा सज्जातसंवेगो महाभिनिक्खमनाय चित्तं उप्पादेसि । चित्तुप्पादसमनन्तरमेवस्स सुदस्सनपासादो गगनतलमब्भुगन्त्वा चतुरङ्गिनिया सेनाय परिवुतो दुतियो दिवसकरो विय दिब्बविमानं विय च गन्त्वा रत्तकुरवकतरुबोधिसमीपेयेव ओतरित्वा अट्ठासि । महापुरिसो किर ब्रह्मना उपनीतानि कासायानि गहेत्वा पब्बजित्वा पासादतो ओतरित्वा अविदूरे अट्ठासि । पासादो पुन आकासेन गन्त्वा बोधिरुक्खं अन्तोक्त्वा पथवियं पतिट्ठासि । इत्थियोपि सपरिवारा पासादतो ओतरित्वा अट्ठगावुतमत्तं गन्त्वा अट्ठंसु । तत्थ इत्थियो च तासं परिचारिका चेटिकायो च ठपेत्वा सब्बे मनुस्सा तं अनुपब्बजिंसु । भिक्खून् कोटिसतसहस्सं अहोसि ।

अथ धम्मदस्सी बोधिसत्तो सत्ताहं पधानचरियं चरित्वा विचिकोळिदेविया दिन्नं मधुपायासं परिभुज्जित्वा बदरवने दिवाविहारं कत्वा सायन्हसमये सिरिवट्ठनेन नाम यवपालकेन दिन्ना अट्ठ तिणमुट्ठियो गहेत्वा बिम्बिजालबोधिं उपगन्त्वा तेपण्णासहत्थवित्थतं तिणसन्थरं सन्थरित्वा तत्थ सब्बज्जुतज्जाणं पटिविज्जित्वा — “अनेकजातिसंसारं...पे०... तण्हानं खयमज्झगा”ति उदानं उदानेत्वाव बोधिसमीपे सत्तसत्ताहं वीतिनामेत्वा कतब्रह्मयाचनो अत्तना सद्धिं पब्बजितस्स भिक्खून् कोटिसतसहस्सस्स सद्धम्मपटिवेधसमत्थतं जत्वा अट्ठारसयोजनिकमगं एकाहेनेव इसिपतनं गन्त्वा तेहि परिवुतो तत्थ धम्मचक्कं पवत्तेसि, तदा कोटिसतसहस्सानं पठमाभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

१. “तत्थेव मण्डकप्पमिह, धम्मदस्सी महायसो ।
तमन्धकारं विधमित्वा, अतिरोचति सदेवके ॥
२. “तस्सापि अतुलतेजस्स, धम्मचक्कपवत्तने ।
कोटिसतसहस्सानं, पठमाभिसमयो अहू”ति ॥

तत्थ तमन्धकारन्ति तमसङ्घातं मोहन्धकारन्ति अत्थो ।

यदा पन तगरनामके नगरे सज्जयो नाम राजा कामेसु आदीनवं नेक्खम्मं खेमतो च दिस्वा इसिपब्बज्जं पब्बजि । तं नवुतिकोटियो अनुपब्बजिंसु । ते सब्बेयेव पञ्चाभिज्जाअट्ठसमापत्तिलाभिनो अहेसुं । अथ सत्था धम्मदस्सी तेसं उपनिस्सयसम्पत्तिं दिस्वा आकासेन गन्त्वा सज्जयस्स तापसस्स अस्समपदं गन्त्वा आकासे ठत्वा तेसं तापसानं अज्झासयानुरूपं धम्मं देसेत्वा धम्मचक्खुं उप्पादेसि, सो दुतियो अभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

३. “यदा बुद्धो धम्मदस्सी, विनेसि सज्जयं इसिं ।
तदा नवुतिकोटीनं, दुतियाभिसमयो अहू”ति ॥

यदा पन सक्को देवानमिन्दो दसबलस्स धम्मं सोतुकामो तं उपसङ्गमि, तदा असीतिया कोटीनं ततियो अभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

४. “यदा सक्को उपगच्छि, सपरिसो विनायकं ।
तदा असीतिकोटीनं, ततियाभिसमयो अहू”ति ॥

यदा पन सरणनगरे वेमातिकभातिकं पदुमकुमारं फुस्सदेवकुमारञ्च सपरिवारे पब्बाजेसि, तस्मिं अन्तोवस्से पब्बजितानं भिक्खून् कोटिसतसहस्सानं मज्झे विसुद्धिपवारणं पवारेसि, सो पठमो सन्निपातो अहोसि । पुन भगवतो देवलोकोतो ओरोहणे सतकोटीनं दुतियो सन्निपातो अहोसि । यदा पन सुदस्सनारामे तेरसन्नं धुतगुणानं गुणे आनिसंसे पकासेत्वा हारितं नाम महासावकं एतदग्गे ठपेसि, तदा असीतिया कोटीनं मज्झे भगवा पातिमोक्खं उद्दिसि, सो ततियो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

५. “तस्सापि देवदेवस्स, सन्निपाता तयो अहं ।
खीणासवानं विमलानं, सन्तचित्तान तादिनं ॥
६. “यदा बुद्धो धम्मदस्सी, सरणे वस्सं उपागमि ।
तदा कोटिसतसहस्सानं, पठमो आसि समागमो ॥
७. “पुनापरं यदा बुद्धो, देवतो एति मानुसं ।
तदापि सतकोटीनं, दुतियो आसि समागमो ॥
८. “पुनापरं यदा बुद्धो, पकासेसि धुते गुणे ।
तदा असीतिकोटीनं, ततियो आसि समागमो”ति ॥

तदा अम्हाकं बोधिसत्तो सक्को देवराजा हुत्वा द्वीसु देवलोकेसु देवेहि परिवुतो आगन्त्वा दिब्बेहि गन्धपुष्पादीहि दिब्बतुरियेहि च तथागतं पूजेसि । सोपि नं सत्था — “अनागते गोतमो नाम बुद्धो भविस्सती”ति ब्याकासि । तेन वुत्तं —

९. “अहं तेन समयेन, सक्को आसिं पुरिन्ददो ।
दिब्बेन गन्धमालेन, तुरियेनाभिपूजयिं ॥
१०. “सोपि मं तदा ब्याकासि, देवमज्झे निसीदिय ।
अट्टारसे कप्पसते, अयं बुद्धो भविस्सति ॥
११. “पधानं पदहित्वान...पे०... हेस्साम सम्मुखा इमं ॥
१२. “तस्सापि वचनं सुत्वा, भिय्यो चित्तं पसादयिं ।
उत्तरिं वतमधिद्वासिं, दसपारमिपूरिया”ति ॥

तस्स पन भगवतो सरणं नाम नगरं अहोसि । सरणो नाम राजा पिता, सुनन्दा नाम माता, पदुमो च फुस्सदेवो च द्वे अग्गसावका, सुनेत्तो नाम उपट्ठाको, खेमा च सब्बनामा च द्वे अग्गसाविका, बिम्बिजालरुक्खो बोधि, सरीरं पनस्स असीतिहत्थुब्बेधं अहोसि, आयु वस्ससतसहस्सं, विचिकोळिदेवी नामस्स अग्गमहेसी, पुञ्जवट्टनो नामस्स पुत्तो, पासादेन निक्खमि । तेन वुत्तं —

१३. “सरणं नाम नगरं, सरणो नाम खत्तियो ।

सुनन्दा नाम जनिका, धम्मदस्सिस्स सत्थुनो ॥

१८. “पदुमो फुस्सदेवो च, अहेसुं अगगसावका ।
सुनेत्तो नामुपट्ठाको, धम्मदस्सिस्स सत्थुनो ॥
१९. “खेमा च सब्बनामा च, अहेसुं अगगसाविका ।
बोधि तस्स भगवतो, बिम्बिजालोति वुच्चति ॥
२१. “सोपि बुद्धो असमसमो, असीतिहत्थमुग्गतो ।
अतिरोचति तेजेन, दससहस्सिस्सि धातुया ॥
२२. “सुफुल्लो सालराजाव, विज्जूव गगने यथा ।
मज्झन्हिकेव सूरियो, एवं सो उपसोभथ ॥
२३. “तस्सापि अतुलतेजस्स, समकं आसि जीविकं ।
वस्ससतसहस्सानि, लोके अट्ठासि चक्खुमा ॥
२४. “ओभासं दस्सयित्वान, विमलं कत्वान सासनं ।
चवि चन्दोव गगने, निब्बुतो सो ससावको”ति ॥

तत्थ बिम्बिजालोति रत्तकुरवकरुक्खो । दससहस्सिस्सि धातुयाति दससहस्सिया लोकधातुया । विज्जूवाति विज्जुलता विय । उपसोभथाति यथा गगने विज्जु च मज्झन्हिके सूरियो च उपसोभति, एवं सो भगवा उपसोभित्थाति अत्थो । समकन्ति सब्बेहि नरसत्तेहि सममेव तस्स आयु अहोसीति अत्थो । चवीति चुतो । चन्दोवाति गगनतो चन्दिमा विय चवीति अत्थो । धम्मदस्सी किर भगवा सालवतीनगरे केसारामे परिनिब्बायि सेसमेत्थ गाथासु पाकटमेवाति ।

धम्मदस्सीबुद्धवंसवण्णना निट्ठिता ।

निट्ठितो पन्नरसमो बुद्धवंसो ।

१८. सिद्धत्थबुद्धवंसवण्णना

धम्मदस्सिस्सि भगवति परिनिब्बुते अन्तरहिते चस्स सासने तस्मिं कप्पे अतीते कप्पसहस्से च सत्तसु कप्पसत्तेसु च छसु कप्पेसु च अतिक्कन्तेसु इतो चतुनवुतिकप्पमत्थके एकस्मिं कप्पे एकोव लोकत्थचरो अधिगतपरमत्थो सिद्धत्थो नाम सत्था लोके पातुरहोसि । तेन वुत्तं —

१. “धम्मदस्सिस्स अपरेन, सिद्धत्थो लोकनायको ।
निहनित्वा तमं सब्बं, सूरियो अब्भुग्गतो यथा”ति ॥

सिद्धत्थो बोधिसत्तोपि पारमियो पूरेत्वा तुसितभवने निब्बत्तित्वा ततो चवित्वा वेभारनगरे उदेनस्स नाम रज्जो अगमहेसिया सुफस्साय नाम देविया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गहेत्वा दसन्नं मासानं अच्चयेन वीरियुय्याने मातुकुच्छितो निक्खमि। जाते पन महापुरिसे सब्बेसं आरद्धकम्मन्ता च इच्छिता च अत्था सिद्धिमगमंसु। तस्मा पनस्स जातका “सिद्धत्थो”ति नाममकंसु। सो दसवस्ससहस्सानि अगारमज्जे वसि। तस्स कोका-सुप्पल-पदुमनामका तयो पासादा अहेसुं। सोमनस्सादेविप्पमुखानि अट्टचत्तालीस इत्थिसहस्सानि पच्चुपट्टितानि अहेसुं।

सो चत्तारि निमित्तानि दिस्वा सोमनस्सादेविया पुत्ते अनुपमकुमारे उप्पन्ने आसाळ्हिपुण्णमियं सुवण्णसिविकाय निक्खमित्वा वीरियुय्यानं गन्त्वा पब्बजि। तं कोटिसतसहस्समनुस्सा अनुपब्बजिंसु। महापुरिसो किर तेहि सद्धिं दस मासे पधानचरियं चरित्वा विसाखपुण्णमायं असदिसब्राह्मणगामे सुनेत्ताय नाम ब्राह्मणकज्जाय दिन्नं मधुपायासं परिभुज्जित्वा बदरवने दिवाविहारं वीतिनामेत्वा सायन्हसमये वरुणेन नाम यवपालेन दिन्ना अट्ट तिणमुट्टियो गहेत्वा कणिकारबोधिं उपगन्त्वा चत्तालीसहत्थवित्थतं तिणसन्थरं सन्थरित्वा पल्लङ्कं आभुजित्वा सब्बज्जुतं पापुणित्वा — “अनेकजातिसंसारं... पे०... तण्हानं खयमज्झगा”ति उदानं उदानेत्वा सत्तसत्ताहं वीतिनामेत्वा अत्तना सह पब्बजितानं भिक्खून् कोटिसतसहस्सानं चतुसच्चपटिवेधसमत्थतं दिस्वा अनिलपथेन गन्त्वा गयामिगदाये ओतरित्वा तेसं धम्मचक्कं पवत्तेसि, तदा कोटिसतसहस्सानं पठमो अभिसमयो अहोसि। तेन वुत्तं —

२. “सोपि पत्वान सम्बोधिं, सन्तारेन्तो सदेवकं।
अभिवस्सि धम्ममेघेन, निब्बापेन्तो सदेवकं॥

३. “तस्सापि अतुलतेजस्स, अहेसुं अभिसमया तयो।
कोटिसतसहस्सानं, पठमाभिसमयो अहू”ति॥

तत्थ सदेवकन्ति सदेवकं लोकं। धम्ममेघेनाति धम्मकथामेघवस्सेन। पुन भीमरथनगरे भीमरथेन नाम रज्जा निमन्तितो नगरमज्जे कते सन्थागारे निसिन्नो करवीकरुतमज्जुना सवनसुखेन परममधुरेन पण्डितजनहृदयङ्गमेन अमताभिसेकसदिसेन ब्रह्मस्सरेन दस दिसा परिपूरेन्तो धम्मामतदुन्दुभिमाहनि, तदा नवुतिकोटीनं दुतियो अभिसमयो अहोसि। तेन वुत्तं —

४. “पुनापरं भीमरथे, यदा आहनि दुन्दुभिं।
तदा नवुतिकोटीनं, दुतियाभिसमयो अहू”ति॥

यदा पन वेभारनगरे जातिसमागमे बुद्धवंसं देसेन्तो नवुतिकोटीनं धम्मचक्खुं उप्पादेसि, सो ततियो अभिसमयो अहोसि। तेन वुत्तं —

५. “यदा बुद्धो धम्मं देसेसि, वेभारे सो पुरुत्तमे।
तदा नवुतिकोटीनं, ततियाभिसमयो अहू”ति॥

अमररुचिरदस्सने अमरनगरे नाम सम्बलो च सुमित्तो च द्वे भातरो रज्जं कारेसुं। अथ सिद्धत्थो सत्था तेसं राजून् उपनिस्सयसम्पत्तिं दिस्वा गगनतलेन गन्त्वा अमरनगरमज्जे ओतरित्वा चक्कालङ्कततलेहि चरणेहि पथवितलं मद्दन्तो विय

पदचेतियानि दस्सेत्वा अमरुय्यानं गन्त्वा परमरमणीये अत्तनो करुणासीतले सिलातले निसीदि । ततो द्वेपि भातिकराजानो दसबलस्स पदचेतियानि दिस्वा पदानि अनुगन्त्वा सिद्धत्थं अधिगतपरमत्थं सत्थारं सब्बलोकनेतारं सपरिवारं उपसङ्कमित्वा अभिवादेत्वा भगवन्तं परिवारेत्वा निसीदिंसु । तेसं भगवा अज्झासयानुरूपं धम्मं देसेसि । तस्स ते धम्मकथं सुत्वा सज्जातसद्धा हुत्वा सब्बेव पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणिसु । तेसं कोटिसतानं खीणासवानं मज्झे भगवा पातिमोक्खं उद्दिसि, सो पठमो सन्निपातो अहोसि । वेभारनगरे जातिसमागमे पब्बजितानं नवुतिकोटीनं मज्झे पातिमोक्खं उद्दिसि, सो दुतियो सन्निपातो अहोसि । सुदस्सनविहारे सन्निपतितानं असीतिकोटीनं मज्झे पातिमोक्खं उद्दिसि, सो ततियो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

६. “सन्निपाता तयो आसुं, तस्मिम्पि द्विपदुत्तमे ।

खीणासवानं विमलानं, सन्तचित्तान तादिनं ॥

७. “कोटिसतानं नवुतीनं, असीतियापि च कोटिनं ।

एते आसुं तयो ठाना, विमलानं समागमे”ति ॥

तत्थ नवुतीनं, असीतियापि च कोटिनन्ति नवुतीनं कोटीनं असीतियापि च कोटीनं सन्निपाता अहेसुन्ति अत्थो । एते आसुं तयो ठानाति एतानि तीणि सन्निपातट्टानानि अहेसुन्ति अत्थो । “ठानाने तानि तीणि अहेसु”न्तिपि पाठो ।

तदा अम्हाकं बोधिसत्तो सुरसेननगरे मङ्गलो नाम ब्राह्मणो हुत्वा वेदवेदङ्गानं पारं गन्त्वा अनेककोटिसङ्खं धनसन्निचयं दीनानाथादीनं परिच्चजित्वा विवेकारामो हुत्वा तापसपब्बज्जं पब्बजित्वा झानाभिज्जायो निब्बत्तेत्वा विहरन्तो — “सिद्धत्थो नाम बुद्धो लोके उप्पन्नो”ति सुत्वा तं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा तस्स धम्मकथं सुत्वा याय जम्बुया अयं जम्बुदीपो पज्जायति, इद्धिया तं जम्बुं उपसङ्कमित्वा ततो फलं आहरित्वा नवुतिकोटीभिक्षुपरिवारं सिद्धत्थं सत्थारं सुरसेनविहारे निसीदापेत्वा जम्बुफलेहि सन्तप्पेसि सम्पवारेसि । अथ सत्था तं फलं परिभुज्जित्वा — “इतो चतुनवुतिकप्पमत्थके गोतमो नाम बुद्धो भविस्सती”ति ब्याकासि । तेन वुत्तं —

८. “अहं तेन समयेन, मङ्गलो नाम तापसो ।

उगगतेजो दुप्पसहो, अभिज्जाबलसमाहितो ॥

९. “जम्बुतो फलमानेत्वा, सिद्धत्थस्स अदासहं ।

पटिग्गहेत्वा सम्बुद्धो, इदं वचनमब्रवि ॥

१०. “पस्सथ इमं तापसं, जटिलं उगगतापनं ।

चतुनवुतितो कप्पे, अयं बुद्धो भविस्सति ॥

११. “पधानं पदहित्वान...पे०... हेस्साम सम्मुखा इमं ॥

१२. “तस्सापि वचनं सुत्वा, भिय्यो चित्तं पसादयिं ।

उत्तरिं वतमधिट्ठासिं, दसपारमिपूरिया”ति ॥

तत्थ दुप्पसहोति दुरासदो । अयमेव वा पाठो । तस्स पन भगवतो नगरं वेभारं नाम अहोसि । उदेनो नाम राजा पिता, जयसेनोतिपि तस्सेव नामं, सुफस्सा नाम माता, सम्बलो च सुमित्तो च द्वे अग्गसावका, रेवतो नामुपट्ठाको, सीवला च सुरामा च द्वे अग्गसाविका, कणिकाररुक्खो बोधि, सरीरं सट्ठिहत्थुब्बेधं अहोसि । वस्ससतसहस्सं आयु, सोमनस्सा नाम अग्गमहेसी अहोसि, अनुपमो नाम पुत्तो, सुवण्णसिविकाय निक्खमि । तेन वुत्तं —

१३. “वेभारं नाम नगरं, उदेनो नाम खत्तियो ।
सुफस्सा नाम जनिका, सिद्धित्थस्स महेसिनो ॥
१८. “सम्बलो च सुमित्तो च, अहेसुं अग्गसावका ।
रेवतो नामुपट्ठाको, सिद्धित्थस्स महेसिनो ॥
१९. “सीवला च सुरामा च, अहेसुं अग्गसाविका ।
बोधि तस्स भगवतो, कणिकारोति वुच्चति ॥
२१. “सो बुद्धो सट्ठिरतनं, अहोसि नभमुग्गतो ।
कञ्चनग्घियसङ्कासो, दससहस्सी विरोचति ॥
२२. “सोपि बुद्धो असमसमो, अतुलो अप्पटिपुग्गलो ।
वस्ससतसहस्सानि, लोके अट्ठासि चक्खुमा ॥
२३. “विपुलं पभं दस्सयित्वा, पुप्फापेत्त्वान सावके ।
विलासेत्वा समापत्या, निब्बुतो सो ससावको’ति ॥

तत्थ सट्ठिरतनन्ति सट्ठिरतनप्पमाणं नभं उग्गतोति अत्थो । कञ्चनग्घियसङ्कासोति नानारतनविचित्तकनकमयअग्घियसदिसदस्सनोति अत्थो । दससहस्सी विरोचतीति दससहस्सियं विरोचति । विपुलन्ति उळारं ओभासं । पुप्फापेत्त्वानाति झानाभिज्जामग्गफलसमापत्तिपुप्फेहि पुप्फिते परमसोभग्गप्पत्ते कत्वाति अत्थो । विलासेत्वाति विलासयित्वा कीळित्वा । समापत्याति लोकियलोक्कुत्तराहि समापत्तीहि अभिज्जाहि च । निब्बुतोति अनुपादापरिनिब्बानेन निब्बुतो ।

सिद्धत्थो किर सत्था कञ्चनवेळुनगरे अनोमुय्याने परिनिब्बायि । तत्थेवस्स रतनमयं चतुयोजनुब्बेधं चेतियमकंसूति । सेसगाथासु सब्बत्थ पाकटमेवाति ।

सिद्धत्थबुद्धवंसवण्णना निट्ठिता ।

निट्ठितो सोळसमो बुद्धवंसो ।

१९. तिस्सबुद्धवंसवण्णना

तस्स पन सिद्धत्थस्स भगवतो अपरभागे एको कप्पो बुद्धसुज्जो अहोसि । इतो द्वाणवुतिकप्पमत्थके **तिस्सो**, **फुस्सो**ति एकस्मिं कप्पे द्वे बुद्धा निब्बत्तिसु । तत्थ **तिस्सो** नाम महापुरिसो पारमियो पूरेत्वा तुसितपुरे निब्बत्तित्वा ततो चवित्वा खेमकनगरे जनसन्धस्स नाम रज्जो अगमहेसिया पदुमदलसदिसनयनाय पदुमानामाय देविया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गहेत्वा दसन्नं मासानं अच्चयेन अनोमुय्याने मातुकुच्छितो निक्खमि । सत्तवस्ससहस्सानि अगारं अज्झावसि । तस्स गुहासेल-नारिसय-निसभनामका तयो पासादा अहेसुं । सुभद्दादेविप्पमुखानि तेत्तिस इत्थिसहस्सानि अहेसुं ।

सो चत्तारि निमित्तानि दिस्वा सुभद्दादेविया पुत्ते आनन्दकुमारे उप्पन्ने सोनुत्तरं नाम अनुत्तरं तुरङ्गवरमारुह महाभिनिक्खमनं निक्खमित्वा पब्बजि । तं मनुस्सानं कोटि अनुपब्बजि । सो तेहि परिवुतो अट्ठ मासे पधानचरियं चरित्वा विसाखपुण्णमाय वीरनिगमे वीरसेट्ठिस्स धीताय दिन्नं मधुपायासं परिभुज्जित्वा सललवने दिवाविहारं वीतिनामेत्वा सायन्हसमये विजितसङ्गामकेन नाम यवपालेन उपनीता अट्ठ तिणमुट्ठियो गहेत्वा असनबोधिं उपसङ्कमित्वा चत्तालीसहत्थवित्थतं तिणसन्धरं सन्धरित्वा तत्थ पल्लङ्कं आभुजित्वा समारं मारबलं विधमित्वा अधिगतसब्बज्जुतज्जाणो — “अनेकजातिसंसारं...पे०... तण्हानं खयमज्झगा”ति उदानं उदानेत्वा सत्तसत्ताहं बोधिसमीपेयेव वीतिनामेत्वा यसवती नगरे ब्रह्मदेवं उदयज्च द्वे राजपुत्ते सपरिवारे उपनिस्सयसम्पन्ने आकासेन गन्त्वा यसवतीमिगदाये ओतरित्वा उय्यानपालेन राजपुत्ते पक्कोसापेत्वा तेसं सपरिवारानं अविसारिना ब्यापिना मधुरेन ब्रह्मस्सरेन दससहस्सिलोकधातुं विज्जापेन्तोव धम्मचक्कं पवत्तेसि, तदा कोटिसतानं पठमो धम्माभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

१. “सिद्धत्थस्स अपरेन, असमो अप्पटिपुगगलो ।
अनन्ततेजो अमितयसो, तिस्सो लोकगनायको ॥
२. “तमन्धकारं विधमित्वा, ओभासेत्वा सदेवकं ।
अनुकम्पको महावीरो, लोके उप्पज्जि चक्खुमा ॥
३. “तस्सापि अतुला इद्धि, अतुलं सीलं समाधि च ।
सब्बत्थ पारमिं गन्त्वा, धम्मचक्कं पवत्तयि ॥
४. “सो बुद्धो दससहस्सिम्मि, विज्जापेसि गिरं सुचिं ।
कोटिसतानि अभिसमिंसु, पठमे धम्मदेसने”ति ॥

तत्थ **सब्बत्था**ति सब्बेसु धम्मेसु पारं गन्त्वा । **दससहस्सिम्ही**ति दससहस्सियं अथापरेन समयेन तिस्सेन सत्थारा सिद्धिं पब्बजितानं भिक्खूनां कोटि महापुरिसस्स गणवासं पहाय बोधिमूलमुपगमनसमये अज्जत्र गता । सा तिस्सेन सम्मासम्बुद्धेन धम्मचक्कं पवत्तित्ति”न्ति सुत्वा यसवतीमिगदायं आगन्त्वा दसबलमभिवादेत्वा तं परिवारेत्वा निसीदि । तेसं भगवा धम्मं देसेसि, तदा नवुतिया कोटीनं दुतियाभिसमयो अहोसि । पुन महामङ्गलसमागमे मङ्गलपरियोसाने सट्ठिया कोटीनं ततियो अभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

५. “दुतियो नवुतिकोटीनं, ततियो सट्ठिकोटियो ।
बन्धनातो पमोचेसि, सत्ते नरमरू तदा”ति ॥

तत्थ दुतियो नवुतिकोटीनन्ति दुतियो अभिसमयो अहोसि नवुतिकोटिपाणीनन्ति अत्थो । बन्धनातोति बन्धनतो, दसहि संयोजनेहि परिमोचेसीति अत्थो । इदानी परिमोचिते सत्ते सरूपतो दस्सेन्तो “नरमरू”ति आह । नरमरूति नरामरे ।

यसवतीनगरे किर अन्तोवस्सं पब्बजितानं अरहन्तानं सतसहस्सेहि परिवुतो पवारेसि, सो पठमो सन्निपातो अहोसि । उभतो सुजातस्स सुजातस्स नाम रज्जो नारिवाहनकुमारो नारिवाहननगरं अनुप्पत्ते भगवति लोकनाथे सपरिवारो पच्चुगन्त्वा दसबलं सभिक्षुसङ्घं निमन्तेत्वा सत्ताहं असदिसदानं दत्त्वा अत्तनो रज्जं पुत्तस्स निय्यातेत्वा सपरिवारो सब्बलोकाधिपतिस्स तस्ससम्मासम्बुद्धस्स सन्तिके एहिभिक्षुपब्बज्जाय पब्बजि । तस्स किर सा पब्बज्जा सब्बदिसासु पाकटा अहोसि । तस्मा ततो ततो आगन्त्वा नारिवाहनकुमारं महाजनो अनुपब्बजि । तदा तथागतो नवुतिया भिक्षुसतसहस्सस्स मज्झगतो पातिमोक्खं उद्दिसि, सो दुतियो सन्निपातो अहोसि । पुन खेमवतीनगरे जातिसमागमे बुद्धवंसधम्मकथं सुत्वा असीतिसतसहस्सानि तस्स सन्तिके पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणिसु, तेहि परिवुतो सुगतो पातिमोक्खं उद्दिसि, सो ततियो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

६. “सन्निपाता तयो आसुं, तिस्से लोकगनायके ।
खीणासवानं विमलानं, सन्तचित्तान तादिनं ॥
७. “खीणासवसतसहस्सानं, पठमो आसि समागमो ।
नवुतिसतसहस्सानं, दुतियो आसि समागमो ॥
८. “असीतिसतसहस्सानं, ततियो आसि समागमो ।
खीणासवानं विमलानं, पुप्फितानं विमुत्तिया”ति ॥

तदा अम्हाकं बोधिसत्तो यसवतीनगरे सुजातो नाम राजा हुत्वा इद्धं फीतं जनपदं अनेककोटिधनसन्निचयं अनुरागमुपगतहृदयञ्च परिजनं तिणनळमिव परिच्चजित्वा जातिआदीसु संविग्गहदयो निक्खमित्वा तापसपब्बज्जं पब्बजित्वा महिद्धिको महानुभावो हुत्वा “बुद्धो लोके उप्पन्नो”ति सुत्वा पच्चवण्णाय पीतिया फुटसरीरो हुत्वा सपतिस्सो तिस्सं भगवन्तं उपसङ्गमित्वा वन्दित्वा चिन्तेसि — “हन्दाहं मन्दारवपारिच्छत्तकादीहि दिब्बकुसुमेहि भगवन्तं पूजेस्सामी”ति । अथ सो एवं चिन्तेत्वा इद्धिया सगलोकं गन्त्वा चित्तलतावनं पविसित्वा पदुमपारिच्छत्तकमन्दारवादीहि दिब्बकुसुमेहि रतनमयं चङ्कोटकं गावुत्तपमाणं पूरेत्वा गहेत्वा गगनतलेन आगन्त्वा दिब्बेहि सुरभिक्षुसुमेहि भगवन्तं पूजेसि । एकञ्च मणिदण्डकं सुवण्णमयकणिकं पदुमरागमणिमयपण्णं सुगन्धकेसरच्छत्तं विय पदुमच्छत्तं भगवतो सिरसि धारयन्तो चतुपरिसमज्झे अट्ठासि । अथ भगवा नं — “इतो द्वेनवुते कप्पे गोतमो नाम बुद्धो भविस्सती”ति ब्याकासि । तेन वुत्तं —

९. “अहं तेन समयेन, सुजातो नाम खत्तियो ।
महाभोगं छडुयित्वा, पब्बजिं इसिपब्बजं ॥
१०. “मयि पब्बजिते सन्ते, उप्पज्जि लोकनायको ।
बुद्धोति सद्दं सुत्वान, पीति मे उपपज्जथ ॥

११. “दिब्बं मन्दारवं पुप्फं, पदुमं पारिच्छत्तकं ।
उभो हत्थेहि पग्गह्, धुनमानो उपागमिं ॥
१२. “चातुवण्णपरिवुत्तं, तिस्सं लोकग्गनायकं ।
तमहं पुप्फं गहेत्वा, मत्थके धारयिं जिनं ॥
१३. “सोपि मं बुद्धो ब्याकासि, जनमज्झे निसीदिय ।
द्वेनवुत्ते इतो कप्पे, अयं बुद्धो भविस्सति ॥
१४. “पधानं पदहित्वान...पे०... हेस्साम सम्मुखा इमं ॥
१५. “तस्सापि वचनं सुत्वा, भिय्यो चित्तं पसादयिं ।
उत्तरिं वतमधिट्ठासिं, दसपारमिपूरिया”ति ॥

तत्थ मयि पब्बजितेति मयि पब्बजितभावं उपगते । “मम पब्बजितं सन्त”न्ति पोत्थकेसु लिखन्ति, सो पमादलेखोति वेदितब्बो । उपपज्जथाति उप्पज्जित्थ । उभो हत्थेहीति उभेहि हत्थेहि । पग्गह्हाति गहेत्वान । धुनमानोति वाकचीरानि विधुनमानोव । चातुवण्णपरिवुत्तन्ति चतुपरिसपरिवुत्तं, खत्तियब्राह्मणगहपतिसमणपरिवुत्तन्ति अत्थो । “चतुवण्णेहि परिवुत्त”न्ति पठन्ति केचि ।

तस्स पन भगवतो खेमं नाम नगरं अहोसि । जनसन्धो नाम खत्तियो पिता, पदुमा नाम जनिका, ब्रह्मदेवो च उदयो च द्वे अग्गसावका, समङ्गो नामुपट्ठाको, फुस्सा च सुदत्ता च द्वे अग्गसाविका, असनरुक्खो बोधि, सरीरं सट्ठिहत्थुब्बेधं अहोसि, वस्ससतसहस्सं आयु, सुभद्दा नाम अग्गमहेसी, आनन्दो नाम पुत्तो, तुरङ्गयानेन निक्खमि । तेन वुत्तं —

१६. “खेमकं नाम नगरं, जनसन्धो नाम खत्तियो ।
पदुमा नाम जनिका, तिस्सस्स च महेसिनो ॥
२१. “ब्रह्मदेवो च उदयो च, अहेसुं अग्गसावका ।
समङ्गो नामुपट्ठाको, तिस्सस्स च महेसिनो ॥
२२. “फुस्सा चेव सुदत्ता च, अहेसुं अग्गसाविका ।
बोधि तस्स भगवतो, असनोति पवुच्चति ॥
२४. “सो बुद्धो सट्ठिरतनो, अहु उच्चत्तने जिनो ।
अनूपमो असदिसो, हिमवा विय दिस्सति ॥
२५. “तस्सापि अतुलतेजस्स, आयु आसि अनुत्तरो ।
वस्ससतसहस्सानि, लोके अट्ठासि चक्खुमा ॥
२६. “उत्तमं पवरं सेट्ठं, अनुभोत्वा महायसं ।

जलित्वा अगिक्खन्धोव, निब्बुतो सो ससावको॥

२७. “वलाहकोव अनिलेन, सूरियेन विय उस्सवो ।
अन्धकारोव पदीपेन, निब्बुतो सो ससावको”ति॥

तत्थ उच्चत्तनेति उच्चभावेन । हिमवा विय दिस्सतीति हिमवाव पदिस्सति । अयमेव वा पाठो । यथा योजनानं सतानुच्चो हिमवा पञ्चपब्बतो सुदूरे ठितानम्पि उच्चभावेन च सोम्मभावेन च अतिरमणीयो हुत्वा दिस्सति, एवं भगवापि दिस्सतीति अत्थो । अनुत्तरोति नातिदीघो नातिरस्सो । आयु वस्ससतसहस्सन्ति अत्थो । उत्तमं पवरं सेट्ठन्ति अज्जमज्जवेवचनानि । उस्सवोति हिमबिन्दु वलाहकउस्सवअन्धकारा विय अनिलसूरियदीपेहि अनिच्चतानिलसूरियदीपेहि उपहुतो परिनिब्बुतो ससावको भगवाति अत्थो ।

तिस्सो किर भगवा सुनन्दवतीनगरे सुनन्दारामे परिनिब्बायि । सेसमेत्थ गाथासु पाकटमेवाति ।

तिस्सबुद्धवंसवण्णना निट्ठिता ।

निट्ठितो सत्तरसमो बुद्धवंसो ।

२०. फुस्सबुद्धवंसवण्णना

तस्स तिस्सस्स भगवतो अपरभागे अनुक्कमेन परिहायित्वा पुन वट्ठित्वा अपरिमितायुका हुत्वा अनुपुब्बेन हायित्वा नवुतिवस्ससहस्सायुकेसु जातेसु तस्मिंयेव कप्पे फुस्सो नाम सत्था लोके उप्पज्जि । सोपि भगवा पारमियो पूरेत्वा तुसितपुरे निब्बत्तित्वा ततो चवित्वा कासिकनगरे जयसेनरज्जो अगमहेसिया सिरिमाय नाम देविया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गहेत्वा दसन्नं मासानं अच्चयेन सिरिमुय्याने मातुकुच्छितो निक्खमि । सो नववस्ससहस्सानि अगारं अज्झावसि । तस्स किर गरुळपक्ख-हंस-सुवण्णभाराति तयो पासादा अहेसुं । किसागोतमिप्पमुखानि तिस इत्थिसहस्सानि पच्चुपट्ठितानि अहेसुं ।

सो चत्तारि निमित्तानि दिस्वा किसागोतमिया अनुपमे नाम पुत्ते उप्पन्ने अलङ्कृतगजवरक्खन्धगतो महाभिनिक्खमनं निक्खमित्वा पब्बजि । तं पब्बजितं जनकोटि अनुपब्बजि । सो तेहि परिवुतो छ मासे पधानचरियं चरित्वा ततो गणं पहाय सत्ताहं एकचरियं अनुब्रूयमानो वसित्वा विसाखपुण्णमाय अज्जतरे नगरे अज्जतरस्स सेट्ठिनो धीताय सिरिवट्ठाय नाम दिन्नं मधुपायासं परिभुज्जित्वा सिंसपावने दिवाविहारं वीतिनामेत्वा सायन्हसमये सिरिवट्ठेन नाम उपासकेन दिन्ना अट्ठ तिणमुट्ठियो गहेत्वा आमलकबोधिं उपसङ्कमित्वा समारं मारबलं विधमित्वा सब्बज्जुतज्जाणं पत्वा —
“अनेकजातिसंसारं...पे०... तण्हानं खयमज्झगा”ति उदानं उदानेत्वा सत्तसत्ताहं बोधिसमीपेयेव वीतिनामेत्वा अत्तना सट्ठि पब्बजितानं भिक्खून् कोटीनं धम्मपटिवेधसमत्थतं दिस्वा आकासेन गन्त्वा सङ्कस्सनगरे इसिपतने मिगदाये ओतरित्वा तेसं मज्झे धम्मचक्कं पवत्तेसि । तदा कोटिसतसहस्सानं पठमो अभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

१. “तत्थेव मण्डकप्पम्हि, अहु सत्था अनुत्तरो ।
अनूपमो असमसमो, फुस्सो लोकगगनायको॥

२. “सोपि सब्बं तमं हन्त्वा, विजटेत्वा महाजटं ।
सदेवकं तप्पयन्तो, अभिवस्सि अमतम्बुना ॥
३. “धम्मचक्कं पवत्तेन्ते, फुस्से नक्खत्तमङ्गले ।
कोटिसतसहस्सानं, पठमाभिसमयो अहू”ति ॥

तत्थ तत्थेव मण्डकप्पम्हीति यस्मिं कप्पे द्वे बुद्धा उप्पज्जन्ति, सो “मण्डकप्पो”ति हेट्ठा वुत्तो । विजटेत्वाति पटिविस्सज्जेत्वा । महाजटन्ति एत्थ जटाति तण्हायेतं अधिवचनं । सा हि रूपादीसु आरम्भणोसु हेट्ठुपरियवसेन पुनप्पुनं उप्पज्जनतो संसिब्बनतो सुत्तगुम्बजालपूवसङ्घाता जटा वियाति जटाति वुत्तं, तं महाजटं । सदेवकन्ति सदेवकं लोकं । अभिवस्सीति पावस्सि । अमतम्बुनाति अमतसङ्घातेन धम्मकथासलिलेन तप्पयन्तो पावस्सीति अत्थो ।

यदा पन बाराणसीनगरे सिरिवद्धो नाम राजा महन्तं भोगक्खन्धं पहाय तापसपब्बज्जं पब्बजि । तेन सह पब्बजितानं तापसानं नवुतिसतसहस्सानि अहेसुं । तेसं भगवा धम्मं देसेसि । तदा नवुतिया सतसहस्सानं दुतियाभिसमयो अहोसि । यदा पन अत्तनो पुत्तस्स अनुपमकुमारस्स धम्मं देसेसि, तदा असीतिया सतसहस्सानं ततियो अभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

४. “नवुतिसतसहस्सानं, दुतियाभिसमयो अहु ।
असीतिसतसहस्सानं, ततियाभिसमयो अहू”ति ॥

ततो अपरेन समयेन कण्णकुज्जनगरे सुरक्खितो राजपुत्तो च पुरोहितपुत्तो धम्मसेनकुमारो च फुस्से सम्मासम्बुद्धे अत्तनो नगरं सम्पत्ते सट्ठिया पुरिससतसहस्सेहि सद्धिं पच्चुगन्त्वा वन्दित्वा निमन्तेत्वा सत्ताहं महादानं दत्वा दसबलस्स धम्मकथं सुत्वा भगवति पसीदित्वा ते सपरिवारा पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणिंसु । तेसं सट्ठिया भिक्खुसतसहस्सानं मज्झे भगवा पातिमोक्खं उद्दिसि, सो पठमो सन्निपातो अहोसि । पुन कासिनगरे जयसेनरज्जो सट्ठिमत्तानं जातीनं समागमे बुद्धवंसं देसेसि, तं सुत्वा पज्जाससतसहस्सानि एहिभिक्खुपब्बज्जाय पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणिंसु । तेसं मज्झगतो भगवा पातिमोक्खं उद्दिसि, सो दुतियो सन्निपातो अहोसि । पुन महामङ्गलसमागमे मङ्गलकथं सुत्वा चत्तालीसपुरिससतसहस्सानि पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणिंसु । तेसं मज्झगतो सुगतो पातिमोक्खं उद्दिसि, सो ततियो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

५. “सन्निपाता तयो आसुं, फुस्सस्सपि महेसिनो ।
खीणासवानं विमलानं, सन्तचित्तान तादिनं ॥
६. “सट्ठिसतसहस्सानं, पठमो आसि समागमो ।
पज्जाससतसहस्सानं, दुतियो आसि समागमो ॥
७. “चत्तालीससतसहस्सानं, ततियो आसि समागमो ।
अनुपादा विमुत्तानं, वोच्छिन्नपटिसन्धिन”न्ति ॥

तदा अम्हाकं बोधिसत्तो अरिन्दमनगरे विजितावी नाम खत्तियो हुत्वा तस्स धम्मं सुत्वा भगवति पसीदित्वा तस्स महादानं दत्वा महारज्जं पहाय भगवतो सन्तिके पब्बजित्वा तीणि पिटकानि उग्गहेत्वा तेपिटकधरो महाजनस्स धम्मकथं

कथेसि, सीलपारमिञ्च पूरेसि । सोपि नं “बुद्धो भविस्सती”ति ब्याकासि । तेन वुत्तं —

८. “अहं तेन समयेन, विजितावी नाम खत्तियो ।
छड्डयित्वा महारज्जं, पब्बजिं तस्स सन्तिके ॥
९. “सोपि मं बुद्धो ब्याकासि, फुस्सो लोकगनायको ।
द्वेनवुते इतो कप्पे, अयं बुद्धो भविस्सति ॥
१०. “पधानं पदहित्वान...पे० ... दसपारमिपूरिया ॥
११. “सुत्तन्तं विनयञ्चापि, नवङ्गं सत्थुसासनं ।
सब्बं परियापुणित्वा, सोभयिं जिनसासनं ॥
१३. “तत्थप्पमत्तो विहरन्तो, ब्रह्मं भावेत्त्व भावनं ।
अभिञ्जापारमिं गन्त्वा, ब्रह्मलोकमगच्छह”न्ति ॥

तस्स पन भगवतो कासिकं नाम नगरं अहोसि । जयसेनो नाम राजा पिता, सिरिमा नाम माता, सुरक्खितो च धम्मसेनो च द्वे अगगसावका, सभियो नामुपट्ठाको, चाला च उपचाला च द्वे अगगसाविका, आमलकरुक्खो बोधि, सरीरं अट्टपण्णासहत्थुब्बेधं अहोसि, आयु नवुतिवस्ससहस्सानि, किसागोतमी नाम अगगमहेसी, अनुपमो नामस्स पुत्तो, हत्थियानेन निक्खमि । तेन वुत्तं —

१४. “कासिकं नाम नगरं, जयसेनो नाम खत्तियो ।
सिरिमा नाम जनिका, फुस्सस्सापि महेसिनो...पे० ... ।
बोधि तस्स भगवतो, आमण्डोति पवुच्चति...पे० ... ॥
१२. “अट्टपण्णासरतनं, सोपि अच्चुगगतो मुनि ।
सोभते सतरंसीव, उळ्ळुराजाव पूरितो ॥
१३. “नवुतिवस्ससहस्सानि, आयु विज्जति तावदे ।
तावता तिट्ठमानो सो, तारेसि जनतं बहुं ॥
१४. “ओवदित्वा बहू सत्ते, सन्तारेत्वा बहू जने ।
सोपि सत्था अतुलयसो, निब्बुतो सो ससावको”ति ॥

तत्थ आमण्डोति आमलकरुक्खो । ओवदित्वाति ओवादं दत्त्वा, अनुसासित्वाति अत्थो । सोपि सत्था अतुलयसोति सोपि सत्था अमितयसोति अत्थो । “सो जहित्वा अमितयसो”तिपि पाठो, तस्स सो सब्बमेव वुत्तप्पकारं विसेसं हित्वाति अत्थो ।

फुस्सो किर सम्मासम्बुद्धो कुसिनारायं सेनारामे परिनिब्बायि । धातुयो किरस्स वित्थारिका अहेसुं । सेसगाथासु

सब्बत्थ पाकटमेवाति ।

फुस्सबुद्धवंसवण्णना निड्डिता ।

निड्डितो अट्टारसमो बुद्धवंसो ।

२१. विपस्सीबुद्धवंसवण्णना

फुस्सस्स बुद्धस्स अपरभागे सान्तरकप्पे तस्मिञ्च कप्पे वीतिवत्ते इतो एकनवुतिकप्पे विजितसब्बकप्पो परहितनिरतसङ्कप्पो सब्बत्थ विपस्सी **विपस्सी** नाम सत्था लोके उदपादि । सो पारमियो पूरेत्वा अनेकरतनमणिविसरसमुज्जोतितभवने तुसितभवने निब्बत्तित्वा ततो चवित्वा बन्धुमतीनगरे अनेकबन्धुमतो बन्धुमतो रज्जो बन्धुमतिया नाम अगगमहेसिया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं अगगहेसि । सो दसन्नं मासानं अच्चयेन खेमे मिगदाये मातुदरतो असितनीरदराजितो पुण्णचन्दो विय निक्खमि । नामगगहणदिवसे पनस्स लक्खणपाठका जातका च दिवा च रत्तिञ्च अन्तरन्तरा निम्मिससज्जनितन्धकारविरहेन विसुद्धं पस्सन्ति, विवटेहि वा अक्खीहि पस्सतीति “विपस्सी”ति नाममकंसु । “विचेय्य विचेय्य पस्सतीति विपस्सी”ति वदन्ति । सो अट्टवस्ससहस्सानि अगारं अज्झावसि । नन्द-सुनन्द-सिरिमानामका तयो चस्स पासादा अहेसुं ।

सुदस्सनादेविप्पमुखानं इत्थीनं सतसहस्सं वीसति च सहस्सानि अहेसुं । “सुतनू”तिपि सुदस्सना वुच्चति । सो अट्टवस्ससहस्सानं अच्चयेन चत्तारि निमित्तानि दिस्वा सुतनुदेविया समवट्टक्खन्धे नाम तनये जाते आजज्जरथेन महाभिनिक्खमनं निक्खमित्वा पब्बजि । तं पुरिसानं चतुरासीतिसतसहस्सानि अनुपब्बजिंसु । सो तेहि परिवुतो महापुरिसो अट्टमासं पधानचरियं चरित्वा विसाखपुण्णमाय सुदस्सनसेट्ठिधीताय दिन्नं मधुपायासं परिभुज्जित्वा कुसुमसमलङ्कते सालवने दिवाविहारं कत्वा सुजातेन नाम यवपालकेन दिन्ना अट्ट तिणमुट्ठियो गहेत्वा पाटलिबोधिं समलङ्कतं दिस्वा दक्खिणदिसाभागेन तं उपागमि ।

तस्सा पन पाटलिया समवट्टक्खन्धो तं दिवसं पण्णासरतनो हुत्वा अब्भुगगतो साखा पण्णासरतना उब्बेधेन रतनसतं अहोसि । तं दिवसमेव सा पाटली कण्णिकाबद्धेहि विय पुप्फेहि परमसुरभिगन्धेहि मूलतो पट्टाय सब्बसज्छन्ना अहोसि । दिब्बगन्धो वायति, न केवलं तदा अयमेव पुप्फितो, दससहस्सि चक्कवाळेसु सब्बे पाटलियो पुप्फिताव । न केवलं पाटलियोव, दससहस्सिचक्कवाळेसु सब्बरुक्खगुम्बलतायोपि पुप्फिंसु । महासमुदोपि पञ्चवण्णेहि पदुमेहि कुवल्युप्पलकुमुदेहि सज्छन्नो सीतलमधुरसलिलो अहोसि । सब्बम्पि च दससहस्सि चक्कवाळभन्तरं धजमालाकुलं अहोसि । तत्थ तत्थ पटिमालागुलविप्पकिण्णं नानासुरभिकुसुमसज्जितधरणीतलं धूपचुण्णन्धकारं अहोसि । तं उपगन्त्वा तेपण्णासहत्थवित्थतं तिणसन्धरं सन्धरित्वा चतुरङ्गसमन्नागतं वीरियं अधिट्ठाय — “याव बुद्धो न होमि, ताव इतो न उट्ठहामी”ति पटिज्जं कत्वा निसीदि । एवं निसीदित्वा समारं मारबलं विधमित्वा मग्गानुक्कमेन चत्तारि मग्गजाणानि मग्गानन्तरं चत्तारि फलजाणानि चतस्सो पटिसम्भिदा चतुयोनिपरिच्छेदकजाणं पञ्चगतिपरिच्छेदकजाणं चतुवेसारज्जजाणानि छ असाधारणजाणानि च सकले च बुद्धगुणे हत्थगते कत्वा परिपुण्णसङ्कप्पो बोधिपल्लङ्के निसिन्नोव

“अनेकजातिसंसारं...पे०... तण्हानं खयमज्झगा ॥ (ध० प० १५३-१५४) ।

“अयोधनहतस्सेव, जलतो जातवेदसो ।
अनुपुब्बूपसन्तस्स, यथा न जायते गति ॥

“एवं सम्मा विमुत्तानं, कामबन्धोघतारिनं ।
पञ्जापेतुं गती नत्थि, पत्तानं अचलं सुख”न्ति ॥ (उदा० ८०) —

एवं उदानं उदानेत्वा बोधिसमीपेयेव सत्तसत्ताहं वीतिनामेत्वा ब्रह्मायाचनं सम्पटिच्छित्वा अत्तनो वेमातिकस्स भातिकस्स खण्डकुमारस्स च पुरोहितपुत्तस्स तिस्सकुमारस्स च उपनिस्सयसम्पत्तिं ओलोकेत्वा आकासेन गन्त्वा खेमे मिगदाये ओतरित्वा उभोपि ते उय्यानपालेन पक्कोसापेत्वा तेसं परिवारानं मज्झे धम्मचक्कं पवत्तेसि । तदा अपरिमितानं देवतानं धम्माभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

१. “फुस्सस्स च अपरेन, सम्बुद्धो द्विपदुत्तमो ।
विपस्सी नाम नामेन, लोके उप्पज्जि चक्खुमा ॥
२. “अविज्जं सब्बं पदालेत्वा, पत्तो सम्बोधिमुत्तमं ।
धम्मचक्कं पवत्तेतुं, पक्कामि बन्धुमतीपुरं ॥
३. “धम्मचक्कं पवत्तेत्वा, उभो बोधेसि नायको ।
गणनाय न वत्तब्बो, पठमाभिसमयो अहू”ति ॥

तत्थ पदालेत्वाति भिन्दित्वा, अविज्जन्धकारं भिन्दित्वाति अत्थो । “वत्तेत्वा चक्कमारामे”तिपि पाठो, तस्स आरामेति खेमे मिगदायेति अत्थो । उभो बोधेसीति अत्तनो कनिट्ठभातिकं खण्डं राजपुत्तं तिस्सज्च पुरोहितपुत्तन्ति उभो बोधेसि । गणनाय न वत्तब्बोति देवतानं अभिसमयवसेन गणनपरिच्छेदो नत्थीति अत्थो ।

अथापरेन समयेन खण्डं राजपुत्तं तिस्सज्च पुरोहितपुत्तं अनुपब्बजितानि चतुरासीतिभिक्खुसहस्सानि धम्मामतं पायेसि । सो दुतियो अभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

४. “पुनापरं अमितयसो, तत्थ सच्चं पकासयि ।
चतुरासीतिसहस्सानं, दुतियाभिसमयो अहू”ति ॥

तत्थ तत्थाति खेमे मिगदायेति अत्थो । “चतुरासीतिसहस्सानि, सम्बुद्धमनुपब्बजु”न्ति एत्थ एते पन चतुरासीतिसहस्ससङ्घाता पुरिसा विपस्सिस्स कुमारस्स उपट्ठाकपुरिसायेव । ते पातोव विपस्सिकुमारस्स उपट्ठानं आगन्त्वा कुमारमदिस्वा पातरासत्थाय गन्त्वा भुत्तपातरासा “कुहिं कुमारो”ति पुच्छित्वा ततो “उय्यानभूमिं गतो”ति सुत्वा “तत्थेव नं दक्खिस्सामा”ति निक्खन्ता निवत्तमानं तस्स सारथिं दिस्वा “कुमारो पब्बजितो”ति सुत्वा सुतट्ठानेयेव सब्बाभरणानि मुञ्चित्वा अन्तरापणतो कासायानि वत्थानि आहरापेत्वा केसमस्सुं ओहारेत्वा पब्बजिंसु । पब्बजित्वा च ते गन्त्वा महापुरिसं परिवारयिंसु ।

ततो विपस्सी बोधिसत्तो “पधानचरियं चरन्तो आकिण्णो विहरामि, न खो पनमेतं पातिरूपं यथेव मं इमे गिहिभूता

पुब्बे परिवारेत्वा चरन्ति, इदानीपि तथेव किं इमिना गणेना’ति गणसङ्गणिकाय उक्कण्ठित्वा “अज्जेव गच्छामी”ति चिन्तेत्वा पुन — “अज्ज अवेला, सचे पनाहं अज्ज गमिस्सामि, सब्बेपिमे जानिस्सन्ति, स्वेव गमिस्सामी”ति चिन्तेसि । तंदिवसञ्च उरुवेलगामसदिसे एकस्मिं गामे गामवासिनो मनुस्सा स्वातनाय सद्धिं परिसाय महापुरिसं निमन्तयिंसु । ते तेसं चतुरासीतिसहस्सानं महापुरिसस्स च पायासमेव पटियादयिंसु । अथ विपस्सी महापुरिसो पुनदिवसे विसाखपुण्णमाय तस्मिं गामे तेहि पब्बजितजनेहि सद्धिं भत्तकिच्चं कत्वा वसनट्टानमेव अगमासि । तत्र ते पब्बजिता महापुरिसस्स वत्तं दस्सेत्वा अत्तनो अत्तनो रत्तिट्टानदिवाट्टानानि पविसिंसु ।

बोधिसत्तोपि पण्णसालं पविसित्वा निसिन्नो चिन्तेसि — “अयं कालो निक्खमितु”न्ति निक्खमित्वा पण्णसालद्वारं पिदहित्वा बोधिमण्डाभिमुखो पायासि । ते किर पब्बजिता सायं बोधिसत्तस्स उपट्टानं गन्त्वा पण्णसालं परिवारेत्वा निसिन्ना — “अतिविकालो जातो उपधारेथा”ति वत्वा पण्णसालद्वारं विवरित्वा तं अपस्सन्तापि “कुहिं नु गतो महापुरिसो”ति नानुबन्धिंसु । “गणवासे निब्बिन्नो एको विहरितुकामो मज्जे महापुरिसो बुद्धभूतयेव तं पस्सिस्सामा”ति अन्तो जम्बुदीपाभिमुखा चारिकं पक्कमिंसु । अथ ते — “विपस्सिना किर बुद्धत्तं पत्वा धम्मचक्कं पवत्ति”न्ति सुत्वा अनुक्कमेन सब्बे ते पब्बजिता बन्धुमतिया राजधानिया खेमे मिगदाये सन्निपतिंसु । ततो तेसं भगवा धम्मं देसेसि, तदा चतुरासीतिया भिक्खुसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । सो ततियो अभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

५. “चतुरासीतिसहस्सानि, सम्बुद्धं अनुपब्बजुं ।
तेसमारामपत्तानं, धम्मं देसेसि चक्खुमा ॥

६. “सब्बाकारेण भासतो, सुत्वा उपनिसादिनो ।
तेपि धम्मवरं गन्त्वा, ततियाभिसमयो अहू”ति ॥

तत्थ चतुरासीतिसहस्सानि, सम्बुद्धं अनुपब्बजुन्ति एत्थ अनुना योगतो सम्बुद्धन्ति उपयोगवचनं कतन्ति वेदितब्बं, सम्बुद्धस्स पच्छा पब्बजिंसूति अत्थो । लक्खणं सदसत्थतो गहेतब्बं । “तत्थ आरामपत्तान”न्तिपि पाठो । भासतोति वदतो । उपनिसादिनोति गन्त्वा उपनिस्साय धम्मदानं ददतोति अत्थो । तेपीति ते चतुरासीतिसहस्ससङ्घाता पब्बजिता विपस्सिस्स उपट्टाकभूता । गन्त्वाति तस्स धम्मं जत्वा । एवं तेसं ततियो अभिसमयो अहोसि । खेमे मिगदाये विपस्सीसम्मासम्बुद्धं द्वे च अगसावके अनुपब्बजितानं भिक्खून् अट्टसट्टिसतसहस्सानं मज्जे निसिन्नो विपस्सी भगवा —

“खन्तीपरमं तपो तितिक्खा, निब्बानं परमं वदन्ति बुद्धा ।
न हि पब्बजितो परूपघाती, न समणो होति परं विहेठयन्तो ॥

“सब्बपापस्स अकरणं, कुसलस्स उपसम्पदा ।
सचित्तपरियोदपनं, एतं बुद्धान सासनं ॥

“अनूपवादो अनूपघातो, पातिमोक्खे च संवरो ।
मत्तञ्जुता च भत्तस्मिं, पन्तञ्च सयनासनं ।

अधिचित्ते च आयोगो, एतं बुद्धान सासन”न्ति ॥ (दी० नि० २.९०; ध० प० १८३, १८४, १८५) —

इमं पातिमोक्खं उद्दिसि । इमा पन सब्बबुद्धानं पातिमोक्खुद्देसगाथायो होन्तीति वेदितब्बं । सो पठमो सन्निपातो अहोसि । पुन यमकपाटिहारियं दिस्वा पब्बजितानं भिक्खूनां सतसहस्सानं दुतियो सन्निपातो अहोसि । यदा पन विपस्सिस्स वेमातिका तयो भातरो पच्चन्तं वूपसमेत्वा भगवतो उपट्ठानकिरियाय लद्धवरा हुत्वा अत्तनो नगरं नेत्वा उपट्ठहन्ता तस्स धम्मं सुत्वा पब्बजिंसु । तेसं असीतिसतसहस्सानं मज्झे निसीदित्वा भगवा खेमे मिगदाये पातिमोक्खं उद्दिसि, सो ततियो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

७. “सन्निपाता तयो आसुं, विपस्सिस्स महेसिनो ।
खीणासवानं विमलानं, सन्तचित्तान तादिनं ॥
८. “अट्ठसट्ठिसतसहस्सानं, पठमो आसि समागमो ।
भिक्खुसतसहस्सानं, दुतियो आसि समागमो ॥
९. “असीतिभिक्खुसहस्सानं, ततियो आसि समागमो ।
तत्थ भिक्खुगणमज्झे, सम्बुद्धो अतिरोचती”ति ॥

तत्थ अट्ठसट्ठिसतसहस्सानन्ति अट्ठसट्ठिसहस्साधिकानं सतसहस्सभिक्खूनन्ति अत्थो । तत्थाति तत्थ खेमे मिगदाये । भिक्खुगणमज्जेति भिक्खुगणस्स मज्झे । “तस्स भिक्खुगणमज्जे”तिपि पाठो, तस्स भिक्खुगणस्स मज्जेति अत्थो ।

तदा अम्हाकं बोधिसत्तो महिद्धिको महानुभावो अतुलो नाम नागराजा हुत्वा अनेकनागकोटिसतसहस्सपरिवारो हुत्वा सपरिवारस्स दसबलस्स असमबलसीलस्स करुणासीतलहदयस्स सक्कारकरणत्थं सत्तरतनमयं चन्दमण्डलसङ्कासं दट्ठब्बसारमण्डं मण्डपं कारेत्वा तत्थ निसीदापेत्वा सत्ताहं दिब्बविभवानुरूपं महादानं दत्वा सत्तरतनखचितं महारहं सुवण्णमयं नानामणिजुतिविसरसमुज्जलं पीठं भगवतो अदासि । तदा नं पीठानुमोदनावसाने “इतो अयं एकनवुतिकप्पे बुद्धो भविस्सती”ति ब्याकासि । तेन वुत्तं —

१०. “अहं तेन समयेन, नागराजा महिद्धिको ।
अतुलो नाम नामेन, पुज्जवन्तो जुतिन्धरो ॥
११. “नेकानं नागकोटीनं, परिवारेत्वानहं तदा ।
वज्जन्तो दिब्बतुरियेहि, लोकजेट्ठं उपागमिं ॥
१२. “उपसङ्कमित्वा सम्बुद्धं, विपस्सिं लोकनायकं ।
मणिमुत्तरतनखचितं, सब्बाभरणभूसितं ।
निमन्तेत्वा धम्मराजस्स, सुवण्णपीठमदासहं ॥
१३. “सोपि मं बुद्धो ब्याकासि, सङ्गमज्झे निसीदिय ।
एकनवुतितो कप्पे, अयं बुद्धो भविस्सति ॥

१४.

“अहु कपिलव्या रम्मा, निक्खमित्वा तथागतो ।
पधानं पदहित्वान, कत्वा दुक्करकारिकं ॥

१५. “अजपालरुक्खमूलस्मिं, निसीदित्वा तथागतो ।
तत्थ पायासं पग्गह्, नेरञ्जरमुपेहिति ॥

१६. “नेरञ्जराय तीरम्हि, पायासं अद सो जिनो ।
पटियत्तवरमग्गेन, बोधिमूलमुपेहिति ॥

१७. “ततो पदक्खिणं कत्वा, बोधिमण्डं अनुत्तरो ।
अस्सत्थमूले सम्बोधिं, बुज्झिस्सति महायसो ॥

१८. “इमस्स जनिका माता, माया नाम भविस्सति ।
पिता सुद्धोदनो नाम, अयं हेस्सति गोतमो ॥

१९. “अनासवा वीतरागा, सन्तचित्ता समाहिता ।
कोलितो उपतिस्सो च, अग्गा हेस्सन्ति सावका ।
आनन्दो नामुपट्ठाको, उपट्ठिस्सतिमं जिनं ॥

२०. “खेमा उप्पलवण्णा च, अग्गा हेस्सन्ति साविका ।
अनासवा वीतरागा, सन्तचित्ता समाहिता ।
बोधि तस्स भगवतो, अस्सत्थोति पवुच्चति...पे०... ॥

२३. “तस्साहं वचनं सुत्वा, भिय्यो चित्तं पसादयिं ।
उत्तरिं वतमधिट्ठासिं, दसपारमिपूरिया”ति ॥

तत्थ पुञ्जवन्तोति पुञ्जवा, समुपचितपुञ्जसञ्चयोति अत्थो । जुतिन्धरोति पभायुत्तो । नेकानं नागकोटीनन्ति अनेकाहि नागकोटीहि, करणत्थे सामिवचनं दट्ठब्बं । परिवारेत्वानाति भगवन्तं परिवारेत्वा । अहन्ति अत्तानं निदिसति । वज्जन्तोति वादेन्तो ताळेन्तो । मणिमुत्तरतनखचितन्ति मणिमुत्तादीहि विविधेहि रतनेहि खचितन्ति अत्थो । सब्बाभरणभूसितन्ति सब्बाभरणेहि वाळरूपादीहि रतनमयेहि मण्डितन्ति अत्थो । सुवण्णपीठन्ति सुवण्णमयं पीठं । अदासहन्ति अदासिं अहं ।

तस्स पन विपस्सिस्स भगवतो बन्धुमती नाम नगरं अहोसि । बन्धुमा नाम राजा पिता, बन्धुमती नाम माता, खण्डो च तिस्सो च द्वे अग्गसावका, असोको नामुपट्ठाको, चन्दा च चन्दमित्ता च द्वे अग्गसाविका, पाटलिरुक्खो बोधि, सरीरं असीतिहत्थुब्बेधं अहोसि, सरीरप्पभा सब्बकालं सत्त योजनानि फरित्वा अट्ठासि असीतिवस्ससहस्सानि आयु, सुतनु नामस्स अग्गमहेसी, समवट्ठक्खन्धो नामस्स पुत्तो, आजञ्जरथेन निक्खमि । तेन वुत्तं —

२४.

“नगरं बन्धुमती नाम, बन्धुमा नाम खत्तियो ।
माता बन्धुमती नाम, विपस्सिस्स महेसिनो ॥

२९. “खण्डो च तिस्सनामो च, अहेसुं अग्गसावका ।
असोको नामुपट्ठाको, विपस्सिस्स महेसिनो ॥

३०. “चन्दा च चन्दमिप्ता च, अहेसुं अग्गसाविका ।
बोधि तस्स भगवतो, पाटलीति पवुच्चति ॥

३१. “असीतिहत्थमुब्बेधो, विपस्सी लोकनायको ।
पभा निद्धावती तस्स, समन्ता सत्तयोजने ॥

३३. “असीतिवस्ससहस्सानि, आयु बुद्धस्स तावदे ।
तावता तिट्ठमानो सो, तारेसि जनतं बहुं ॥

३४. “बहुदेवमनुस्सानं, बन्धना परिमोचयि ।
मग्गामग्गञ्च आचिक्खि, अवसेसपुथुज्जने ॥

३५. “आलोकं दस्सयित्वान, देसेत्वा अमतं पदं ।
जलित्वा अगिक्खन्धोव, निब्बुतो सो ससावको ॥

३६. “इद्धिवरं पुज्जवरं, लक्खणञ्च कुसुमितं ।
सब्बं तमन्तरहितं, ननु रिप्ता सब्बसङ्खारा’ति ॥

तत्थ बन्धनाति देवमनुस्से कामरागसंयोजनादिबन्धना मोचेसि, विकासेसीति अत्थो । मग्गामग्गञ्च आचिक्खीति “अमताधिगमाय अयं मग्गो उच्छेदसस्सतदिट्ठिविरहिता मज्झिमा पटिपदा मग्गो कायकिलमथादिको नायं मग्गो”ति सेसपुथुज्जने आचिक्खीति अत्थो । आलोकं दस्सयित्वानाति मग्गजाणालोकं विपस्सनाजाणालोकञ्च दस्सयित्वा । लक्खणञ्च कुसुमितन्ति चित्तलक्खणादीहि फुल्लितं मण्डितं भगवतो सरीरन्ति अत्थो । सेसं सब्बत्थ गाथासु उत्तानमेवाति ।

विपस्सीबुद्धवंसवण्णना निड्डिता ।

निड्डितो एकूनवीसतिमो बुद्धवंसो ।

२२. सिखीबुद्धवंसवण्णना

विपस्सिस्स अपरभागे अन्तरहिते च तस्मिं कप्पे ततो परं एकूनसट्ठिया कप्पेसु बुद्धा लोके न उप्पज्जिंसु । अपगतबुद्धालोको अहोसि । किलेसदेवपुत्तमारानं एकरज्जं अपगतकण्टकं अहोसि । इतो पन एकत्तिसकप्पे

सिनिद्धसुखसारदारुपचितो पहूतसप्पिसित्तो निधूमो सिखी विय **सिखी** च वेस्सभू चाति द्वे सम्मासम्बुद्धा लोके उप्पज्जिंसु। तत्थ **सिखी** पन भगवा पारमियो पूरेत्वा तुसितपुरे निब्बत्तित्वा ततो चवित्वा कुसलकरणवती अरुणवतीनगरे परमगुणवतो अरुणवतो नाम रज्जो अगमहेसिया रत्तकनकपटिबिम्बरुचिरप्पभाय पभावतिया नाम देविया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गहेत्वा दस मासे वीतिनामेत्वा निसभुय्याने मातुकुच्छितो निक्खमि। नेमित्तिका पनस्स नामं करोन्ता उण्हीसस्स सिखा विय उग्गतत्ता “सिखी”ति नाममकंसु। सो सत्तवस्ससहस्सानि अगारं अज्झावसि। सुचन्दकसिरीगिरियसनारिवसभ नामका तयो पासादा अहेसुं। सब्बकामादेविप्पमुखानि चतुवीसति इत्थिसहस्सानि पच्चुपट्टितानि अहेसुं।

सो चत्तारि निमित्तानि दिस्वा सब्बकामादेविया गुणगणातुले अतुले नाम पुत्ते उप्पन्ने हत्थियानेन हत्थिक्खन्धवरगतो महाभिनिक्खमनं निक्खमित्वा पब्बजि। तं सत्ततिपुरिससतसहस्सानि अनुपब्बजिंसु। सो तेहि परिवुतो अट्टमासं पधानचरियं चरित्वा विसाखपुण्णमाय गणसङ्गणिकं पहाय सुदस्सननिगमे पियदस्सीसेट्ठिनो धीतुया दिन्नं मधुपायासं परिभुज्जित्वा तरुणखदिरवने दिवाविहारं वीतिनामेत्वा अनोमदस्सिना नाम तापसेन दिन्ना अट्ट कुसतिणमुट्ठियो गहेत्वा पुण्डरीकबोधिं उपसङ्गमि। तस्सा किर पुण्डरीकबोधियापि पाटलिया पमाणमेव पमाणं अहोसि। तंदिवसमेव सो पण्णासरतनक्खन्धो हुत्वा अब्भुगतो, साखापिस्स पण्णासरतनमत्ताव। सो दिब्बेहि गन्धेहि पुप्फेहि सञ्छन्तो अहोसि। न केवलं पुप्फेहेव, फलेहिपि सञ्छन्तो अहोसि। तस्स एकपस्सतो तरुणानि फलानि एकतो मज्झिमानि एकतो नातिपक्कानि एकतो पक्खित्तदिब्बोजानि विय सुरसानि वण्णगन्धरससम्पन्नानि ततो ततो ओलम्बन्ति। यथा च सो, एवं दससहस्सिचक्कवाळेसु पुप्फूपगा रुक्खा पुप्फेहि फलूपगा रुक्खा फलेहि पटिमण्डिता अहेसुं।

सो तत्थ चतुवीसतिहत्थिवित्थतं तिणसन्थरं सन्थरित्वा पल्लङ्कं आभुजित्वा चतुरङ्गवीरियं अधिट्ठाय निसीदि। एवं निसीदित्वा छत्तिसं योजनवित्थतं समारं मारबलं विधमित्वा सम्बोधिं पापुणित्वा — “अनेकजातिसंसारं...पे०... तण्हानं खयमज्झगा”ति उदानं उदानेत्वा बोधिसमीपेयेव सत्तसत्ताहं वीतिनामेत्वा ब्रह्मायाचनं सम्पटिच्छित्वा अत्तना सह पब्बजितानं सत्ततिया भिक्खुसतसहस्सानं उपनिस्सयसम्पत्तिं दिस्वा सुरपथेन गन्त्वा विविधावरणवतिया अरुणवतिया राजधानिया समीपे मिगाजिन्य्याने ओतरित्वा तेहि मुनिगणेहि परिवुतो तेसं मज्झे धम्मचक्कं पवत्तेसि। तदा कोटिसतसहस्सानं पठमो अभिसमयो अहोसि। तेन वुत्तं —

१. “विपस्सिस्स अपरेन, सम्बुद्धो द्विपदुत्तमो।
सिखिब्बयो आसि जिनो, असमो अप्पटिपुगलो॥
२. “मारसेनं पमदित्वा, पत्तो सम्बोधिमुत्तमं।
धम्मचक्कं पवत्तेसि, अनुकम्पाय पाणिनं॥
३. “धम्मचक्कं पवत्तेन्ते, सिखिम्हि जिनपुङ्गवे।
कोटिसतसहस्सानं, पठमाभिसमयो अहू”ति॥

पुनपि अरुणवतिया राजधानिया समीपेयेव अभिभूराजपुत्तस्स च सम्भवराजपुत्तस्स चाति द्विन्नं सपरिवारानं धम्मं देसेत्वा नवुतिकोटिसहस्सानि धम्मामतं पायेसि। सो दुतियो अभिसमयो अहोसि। तेन वुत्तं —

४. “अपरम्पि धम्मं देसेन्ते, गणसेट्ठे नरुत्तमे।

नवुत्तिकोटिसहस्सानं, दुतियाभिसमयो अहू'ति ॥

यदा पन सूरियवतीनगरद्वारे चम्पकरुक्खमूले तिथियमदमानभञ्जनत्थं सब्बजनबन्धनमोक्खत्थञ्च यमकपाटिहारियं करोन्तो भगवा धम्मं देसेसि, तदा असीतिकोटिसहस्सानं ततियो अभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

५. “यमकपाटिहारियञ्च, दस्सयन्ते सदेवके ।
असीतिकोटिसहस्सानं, ततियाभिसमयो अहू'ति ॥

अभिभुना च सम्भवेन च राजपुत्तेन सद्धिं पब्बजितानं अरहन्तानं सतसहस्सानं मज्झे निसीदित्वा पातिमोक्खं उद्दिसि, सो पठमो सन्निपातो अहोसि, अरुणवतीनगरे जातिसमागमे पब्बजितानं असीतिया भिक्खुसहस्सानं मज्झे निसीदित्वा पातिमोक्खं उद्दिसि, सो दुतियो सन्निपातो अहोसि । धनञ्जयनगरे धनपालकनागविनयनसमये पब्बजितानं सत्ततिया भिक्खुसहस्सानं मज्झे भगवा पातिमोक्खं उद्दिसि, सो ततियो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

६. “सन्निपाता तयो आसुं, सिखिस्सापि महेसिनो ।
खीणासवानं विमलानं, सन्तचित्तान तादिनं ॥
७. “भिक्खुसतसहस्सानं, पठमो आसि समागमो ।
असीतिभिक्खुसहस्सानं, दुतियो आसि समागमो ॥
८. “सत्ततिभिक्खुसहस्सानं, ततियो आसि समागमो ।
अनुपलित्तो पदुमं, तोयमिह सम्पवड्ढित'न्ति ॥

तत्थ अनुपलित्तो पदुमंवाति तोये जातं तोयेव वड्ढितं पदुमं विय तोयेन अनुपलित्तं, सोपि भिक्खुसन्निपातो लोके जातोपि लोकधम्ममेहि अनुपलित्तो अहोसीति अत्थो ।

तदा किर अम्हाकं बोधिसत्तो कत्थचि असंसड्ढो परिभुत्तनगरे अरिन्दमो नाम राजा हुत्वा सिखिमिह सत्थरि परिभुत्तनगरमनुप्पत्ते सपरिवारो राजा भगवतो पच्चुग्गन्त्वा पसादवड्ढितहदयनयनसोतो दसबलस्स अमलचरणकमलयुगळेसु सपरिवारो सिरसा अभिवन्दित्वा दसबलं निमन्तेत्वा सत्ताहं इस्सरियकुलविभवसद्धानुरूपं महादानं दत्वा दुस्सभण्डागारद्वारानि विवरापेत्वा बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स महग्धानि वत्थानि अदासि । अत्तनो च बलरूपलक्खणजवसम्पन्नहेमजालमालासमलङ्कृतं नवकनकरुचिरदण्डकोसचामरयुगविराजितं विपुलमुदुकण्णं चन्दराजिविराजितवदनसोभं एरावणवारणमिव अरिवारणं वरवारणं दत्वा वारणप्पमाणमेव कत्वा कप्पियभण्डञ्च अदासि । सोपि नं सत्था — “इतो एकत्तिसकप्पे बुद्धो भविस्सती”ति ब्याकासि । तेन वुत्तं —

९. “अहं तेन समयेन, अरिन्दमो नाम खत्तियो ।
सम्बुद्धप्पमुखं सङ्गं, अन्नपानेन तप्पयिं ॥
१०. “बहुं दुस्सवरं दत्वा, दुस्सकोटिं अनप्पकं ।
अलङ्कृतं हत्थियानं, सम्बुद्धस्स अदासहं ॥

११. “हत्थियानं निम्मिनित्वा, कप्पियं उपनामयिं ।
पूरयिं मानसं मय्हं, निच्चं दळ्हमुपट्ठितं ॥
१२. “सोपि मं बुद्धो ब्याकासि, सिखी लोकगगनायको ।
एकत्तिसे इतो कप्पे, अयं बुद्धो भविस्सति ॥
१३. “अहु कपिलव्हाया रम्मा...पे०... हेस्साम सम्मुखा इमं ॥
१४. “तस्साहं वचनं सुत्वा, भिय्यो चित्तं पसादयिं ।
उत्तरिं वतमधिट्ठासिं, दसपारमिपूरिया”ति ॥

तत्थ निम्मिनित्वाति तस्स हत्थिनो पमाणेन तुलयित्वा । कप्पियन्ति कप्पियभण्डं, भिक्खूनं यं भण्डं कप्पति गहेतुं, तं कप्पियभण्डं नाम । पूरयिं मानसं मय्हन्ति मम चित्तं दानपीतिया पूरयिं, मय्हं हासुप्पादनसमत्थं अकासिन्ति अत्थो । निच्चं दळ्हमुपट्ठितन्ति निच्चकालं दानं दस्सामी”ति दानवसेन दळ्हं उपट्ठितं चित्तन्ति अत्थो ।

तस्स पन भगवतो नगरं अरुणवती नाम अहोसि । अरुणवा नाम राजा पिता, पभावती नाम माता, अभिभू च सम्भवो च द्वे अगगसावका, खेमङ्करो नामुपट्ठाको, सिखिला च मदुमा च द्वे अगगसाविका, पुण्डरीकरुक्खो बोधि, सरीरज्जस्स सत्ततिहत्थुब्बेधं अहोसि । सरीरप्पभा निच्चकालं योजनत्तयं फरित्वा अट्ठासि । सत्ततिवस्ससहस्सानि आयु, सब्बकामा नामस्स अगगमहेसी, अतुलो नामस्स पुत्तो, हत्थियानेन निक्खमि । तेन वुत्तं —

१५. “नगरं अरुणवती नाम, अरुणो नाम खत्तियो ।
पभावती नाम जनिका, सिखिस्सापि महेसिनो ॥
२०. “अभिभू सम्भवो चेव, अहेसुं अगगसावका ।
खेमङ्करो नामुपट्ठाको, सिखिस्सापि महेसिनो ॥
२१. “सिखिला च पदुमा च, अहेसुं अगगसाविका ।
बोधि तस्स भगवतो, पुण्डरीकोति वुच्चति ॥
२२. “सिरिवट्ठो च नन्दो च, अहेसुं अगगुपट्ठका ।
चित्ता चेव सुगुत्ता च, अहेसुं अगगुपट्ठिका ॥
२३. “उच्चत्तनेन सो बुद्धो, सत्ततिहत्थमुग्गतो ।
कज्जनघियसङ्कासो, द्वत्तिसवरलक्खणो ॥
२४. “तस्सापि ब्यामप्पभा काया, दिवारत्तिं निरन्तरं ।
दिसोदिसं निच्छरन्ति, तीणि योजनसो पभा ॥
२५. “सत्ततिवस्ससहस्सानि, आयु तस्स महेसिनो ।

तावता तिष्ठमानो सो, तारेसि जनतं बहुं ॥

२६. “धम्ममेघं पवस्सेत्वा, तेमयित्वा सदेवके ।
खेमन्तं पापयित्वान, निब्बुतो सो ससावको ॥

२७. “अनुब्यञ्जनसम्पन्नं, द्वत्तिसवरलक्षणं ।
सब्बं तमन्तरहितं, ननु रिक्ता सब्बसङ्खारा”ति ॥

तत्थ पुण्डरीकोति सेतम्बरुक्खो । तीणि योजनसो पभाति तीणि योजनानि पभा निच्छरन्तीति अत्थो । धम्ममेघन्ति धम्मवस्सं, धम्मवस्सनको बुद्धमेघो । तेमयित्वाति धम्मकथासलिलेन तेमेत्वा, सिञ्चित्वाति अत्थो । सदेवकेति सदेवके सत्ते । खेमन्तन्ति खेमन्तं निब्बानं । अनुब्यञ्जनसम्पन्नन्ति तम्बनखतुङ्गनासवट्टङ्गुलितादीहि असीतिया अनुब्यञ्जनेहि सम्पन्नं, द्वत्तिसमहापुरिसलक्षणपटिमण्डितं भगवतो सरीरन्ति अत्थो । सिखी किर सम्मासम्बुद्धो सीलवतीनगरे अस्सारामे परिनिब्बायि ।

“सिखीव लोके तपसा जलित्वा, सिखीव मेघागमने नदित्वा ।
सिखी महेसिन्धनविष्पहीनो, सिखीव सन्ति सुगतो गतो सो” ॥

सिखिस्स किर भगवतो धातुयो एकग्घनाव हुत्वा अट्ठंसु न विष्पकिरिंसु । सकलजम्बुदीपवासिनो पन मनुस्सा तियोजनुब्बेधं सत्तरतनमयं हिमगिरिसदिससोभं थूपमकंसु । सेसमेत्थ गाथासु पाकटमेवाति ।

सिखीबुद्धवंसवण्णना निद्धिता ।

निद्धितो वीसतिमो बुद्धवंसो ।

२३. वेस्सभूबुद्धवंसवण्णना

सिखिस्स पन सम्मासम्बुद्धस्स अपरभागे अन्तरहिते तस्स सासने सत्ततिवस्ससहस्सायुका मनुस्सा अनुक्कमेन परिहायित्वा दसवस्सायुका अहेसुं । पुन वड्ढित्वा अपरिमितायुका हुत्वा अनुक्कमेन परिहायित्वा सट्ठिवस्ससहस्सायुका अहेसुं । तदा विजितमनोभू सब्बलोकाभिभू सयम्भू वेस्सभू नाम सत्था लोके उदपादि । सो पारमियो पूरेत्वा तुसितपुरे निब्बत्तित्वा ततो चवित्वा अनोमनगरे सुप्पतीतस्स सुप्पतीतस्स नाम रज्जो अग्गमहेसिया सीलवतिया यसवतिया नाम कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं अग्गहेसि । सो दसन्नं मासानं अच्चयेन अनुपमुय्याने मातुकुच्छितो निक्खमि । जायमानोव जनं तोसेन्तो वसभनादं नदि । तस्मा वसभनादहेतुत्ता तस्स नामग्गहणदिवसे “वेस्सभू”ति नाममकंसु । सो छब्बस्ससहस्सानि अगारं अज्झावसि । रुचि-सुरुचि-रतिवड्ढननामका तयो पासादा तस्स अहेसुं । सुचित्तादेविष्पमुखानि तिस इत्थिसहस्सानि पच्चुपट्टितानि अहेसुं ।

सो चत्तारि निमित्तानि दिस्वा सुचित्ताय नाम देविया सुप्पबुद्धे नाम कुमारे उप्पन्ने सुवण्णसिविकाय उय्यानदस्सनत्थाय गन्त्वा देवदत्तानि कासायानि गहेत्वा पब्बजि । तं सत्तत्तिसहस्सानि अनुपब्बजिंसु । अथ सो तेहि परिवुतो छ मासे

पधानचरियं चरित्वा विसाखपुण्णमाय सुचित्तनिगमे सन्दिस्समानसरीराय सिरिवड्डुनाय नाम दिन्नं मधुपायासं परिभुज्जित्वा सालवने दिवाविहारं वीतिनामेत्वा सायन्हसमये नरिन्दनागराजेन दिन्ना अट्ट तिणमुट्टियो गहेत्वा सालबोधिं पदक्खिणतो उपागमि । तस्सापि सालस्स तदेव पाटलिया पमाणमेव पमाणं अहोसि । तथेव पुष्पफलसिरिविभवो वेदितब्बो । सो सालमूलमुपगन्त्वा चत्तालीसहत्थवित्थतं तिणसन्थरं सन्थरित्वा पल्लङ्कं आभुजित्वा विगतनीवरणं सब्बकाममदावरणं अनावरणजाणं पटिलभित्वा — “अनेकजातिसंसारं...पे०... तण्हानं खयमज्झगा”ति उदानं उदानेत्वा सत्तसत्ताहं तथेव वीतिनामेत्वा अत्तनो कनिट्टभातिकस्स सोणकुमारस्स उत्तरकुमारस्स च उपनिस्सयसम्पत्तिं दिस्वा देवपथेन गन्त्वा अनोमनगरसमीपे अरुणुय्याने ओतरित्वा उय्यानपालेन कुमारे पक्कोसापेत्वा तेसं सपरिवारानं मज्झे धम्मचक्कं पवत्तेसि । तदा असीतिया कोटिसहस्सानं पठमो अभिसमयो अहोसि ।

पुन जनपदचारिकं चरन्तो भगवा तत्थ तत्थ धम्मं देसेन्तो सत्ततिया कोटिसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि, सो दुतियो अभिसमयो अहोसि । अनोमनगरेयेव दिट्ठिजालं भिन्दन्तो तिथियमानद्धजं पातेन्तो मानमदं विद्धंसेन्तो धम्मद्धजं समुस्सयन्तो नवुतियोजनवित्थताय मनुस्सपरिसाय परिमाणरहिताय देवपरिसाय यमकपाटिहारियं कत्वा देवमनुस्से पसादेत्वा सट्ठिकोटियो धम्मामतेन तप्पेसि, सो ततियो अभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

१. “तथेव मण्डकप्पम्हि, असमो अप्पटिपुगगलो ।
वेस्सभू नाम नामेन, लोके उप्पज्जि नायको ॥
२. “आदित्तं वत रागग्गि, तण्हानं विजितं तदा ।
नागोव बन्धनं छेत्वा, पत्तो सम्बोधिमुत्तमं ॥
३. “धम्मचक्कं पवत्तेन्ते, वेस्सभूलोकनायके ।
असीतिकोटिसहस्सानं, पठमाभिसमयो अहु ॥
४. “पक्कन्ते चारिकं रट्ठे, लोकजेट्ठे नरासभे ।
सत्ततिकोटिसहस्सानं, दुतियाभिसमयो अहु ॥
५. “महादिट्ठिं विनोदेन्तो, पाटिहेरं करोति सो ।
समागता नरमरू, दससहस्सी सदेवके ॥
६. “महाअच्छरियं दिस्वा, अब्भुतं लोमहंसनं ।
देवा चेव मनुस्सा च, बुज्झरे सट्ठिकोटियो”ति ॥

तत्थ आदित्तन्ति सकलमिदं लोकत्तयं सम्पदित्तं । रागग्गीति रागेन । तण्हानं विजितन्ति तण्हानं विजितं रट्ठं वसवत्तिट्ठानन्ति एवं जत्वाति अत्थो । नागोव बन्धनं छेत्वाति हत्थी विय पूतिलताबन्धनं छिन्दित्वा सम्बोधिं पत्तो अधिगतो । दससहस्सीति दससहस्सियं । सदेवकेति सदेवके लोके । बुज्झरेति बुज्झिसु ।

सोणुत्तरानं पन द्विन्नं अग्गसावकानं समागमे पब्बजितानं असीतिया अरहन्तसहस्सानं मज्झे माघपुण्णमायं

पातिमोक्खं उद्दिसि, सो पठमो सन्निपातो अहोसि । यदा पन वेस्सभुना सब्बलोकाभिभुना सह पब्बजिता सत्तत्तिसहस्ससङ्का भिक्खू गणतो ओहीनसमये पक्कन्ता, ते वेस्सभुस्स सम्मासम्बुद्धस्स धम्मचक्कप्पवत्तिं सुत्वा सोरेय्यं नाम नगरं आगन्त्वा भगवन्तं अद्दसंसु । तेसं भगवा धम्मं देसेत्वा सब्बेव ते एहिभिक्खुपब्बज्जाय पब्बाजेत्वा चतुरङ्गसमन्नागताय परिसाय पातिमोक्खं उद्दिसि, सो दुतियो सन्निपातो अहोसि ।

यदा पन नारिवाहननगरे उपसन्तो नाम राजपुत्तो रज्जं कारेसि, तस्सानुकम्पाय भगवा तत्थ अगमासि, सोपि भगवतो आगमनं सुत्वा सपरिवारो भगवतो पच्चुगगमनं कत्वा निमन्तेत्वा महादानं दत्वा तस्स धम्मं सुत्वा पसन्नहृदयो पब्बजि । तं सट्ठिसहस्ससङ्का पुरिसा अनुपब्बजिंसु । ते तेन सट्ठिं अरहत्तं पापुणिसु । सो तेहि परिवुतो वेस्सभू भगवा पातिमोक्खं उद्दिसि, सो ततियो सन्निपातो अहोसि । तेन वुत्तं —

७. “सन्निपाता तयो आसुं, वेस्सभुस्स महेसिनो ।
खीणासवानं विमलानं, सन्तचित्तान तादिनं ॥
८. “असीतिभिक्खुसहस्सानं, पठमो आसि समागमो ।
सत्ततिभिक्खुसहस्सानं, दुतियो आसि समागमो ॥
९. “सट्ठिभिक्खुसहस्सानं, ततियो आसि समागमो ।
जरादिभयतीतानं, ओरसानं महेसिनो”ति ॥

तदा अम्हाकं बोधिसत्तो सरभवतीनगरे परमपियदस्सनो सुदस्सनो नाम राजा हुत्वा वेस्सभुम्हि लोकनायके सरभनगरमुपगते तस्स धम्मं सुत्वा पसन्नहृदयो दसनखसमोधानसमुज्जलं जलजामलाविकलकमलमकुलसदिसमज्जलिं सिरसि कत्वा बुद्धप्पमुखस्स सङ्गस्स सचीवरं महादानं दत्वा तत्थेव भगवतो निवासत्थाय गन्धकुटिं कत्वा तं परिक्रिपित्वा विहारसहस्सं कारेत्वा सब्बज्य विभवजातं भगवतो सासने परिच्यजित्वा तस्स सन्तिके पब्बजित्वा आचारगुणसम्पन्नो तेरसधुतगुणेषु निरतो बोधिसम्भारपरियेसनाय रतो बुद्धसासनाभिरतो विहासि । सोपि तं भगवा ब्याकासि — “अनागते इतो एकत्तिसकप्पे अयं गोतमो नाम बुद्धो भविस्सती”ति । तेन वुत्तं —

१०. “अहं तेन समयेन, सुदस्सनो नाम खत्तियो ।
निमन्तेत्वा महावीरं, दानं दत्वा महारहं ।
अन्नपानेन वत्थेन, ससङ्गं जिनपूजयिं ॥
११. “तस्स बुद्धस्स असमस्स, चक्कं वत्तितमुत्तमं ।
सुत्वान पणितं धम्मं, पब्बज्जमभिरोचयिं ॥
१२. “महादानं पवत्तेत्वा, रत्तिन्दिवमतन्दितो ।
पब्बज्जं गुणसम्पन्नं, पब्बजिं जिनसन्तिके ॥
१३. “आचारगुणसम्पन्नो, वत्तसीलसमाहितो ।

सब्बञ्जुतं गवेसन्तो, रमामि जिनसासने ॥

१४. “सद्धापीतिं उपगन्त्वा, बुद्धं वन्दामि सत्थरं ।
पीति उप्पज्जति मय्हं, बोधियायेव कारणा ॥

१५. “अनिवत्तमानसं जत्वा, सम्बुद्धो एतदब्रवि ।
एकत्तिसे इतो कप्पे, अयं बुद्धो भविस्सति ॥

१६. “अहु कपिलव्हेया रम्मा... पे०... हेस्साम सम्मुखं इमं ॥

१७. “तस्साहं वचनं सुत्वा, भिय्यो चित्तं पसादयिं ।
उत्तरिं वतमधिद्वासिं, दसपारमिपूरिया”ति ॥

तत्थ चक्कं वत्तितन्ति धम्मचक्कं पवत्तितं । पणीतं धम्मन्ति उत्तरिमनुस्सधम्मं । पब्बज्जं गुणसम्पन्नन्ति जत्वा पब्बजिन्ति अत्थो । वत्तसीलसमाहितोति वत्तेसु च सीलेसु च समाहितो । तेसं तेसं पूरणे समाहितोति अत्थो । रमामीति अभिरमिं । सद्धापीतिन्ति सद्धञ्च पीतिञ्च उपगन्त्वा । वन्दामीति अभिवन्दिं, अतीतत्थे वत्तमानवचनं दट्ठब्बं । सत्थरन्ति सत्थारं । अनिवत्तमानसन्ति अनोसक्कियमानमानसं ।

तस्स पन भगवतो अनोमं नाम नगरं अहोसि । सुप्पतीतो नामस्स पिता खत्तियो, यसवती नाम माता, सोणो च उत्तरो च द्वे अग्गसावका, उपसन्तो नामुपट्ठाको, रामा च समाला च द्वे अग्गसाविका, सालरुक्खो बोधि, सरीरं सट्ठिहत्थुब्बेधं अहोसि । सट्ठिवस्ससहस्सानि आयु, सुचित्ता नामस्स भरिया, सुप्पबुद्धो नामस्स पुत्तो, सुवण्णसिविकाय निक्खमि । तेन वुत्तं —

१८. “अनोमं नाम नगरं, सुप्पतीतो नाम खत्तियो ।
माता यसवती नाम, वेस्सभुस्स महेसिनो ॥

२३. “सोणो च उत्तरो चेव, अहेसुं अग्गसावका ।
उपसन्तो नामुपट्ठाको, वेस्सभुस्स महेसिनो ॥

२४. “रामा चेव समाला च, अहेसुं अग्गसाविका ।
बोधि तस्स भगवतो, महासालोति वुच्चति ॥

२५. “सोत्थिको चेव रम्मो च, अहेसुं अग्गुपट्ठका ।
गोतमी सिरिमा चेव, अहेसुं अग्गुपट्ठिका ॥

२६. “सट्ठिरतनमुब्बेधो, हेमयूपसमूपमो ।
काया निच्छरती रस्मि, रत्तिव पब्बते सिखी ॥

२७. “सट्ठिवस्ससहस्सानि, आयु तस्स महेसिनो ।

तावता तिड्डमानो सो, तारेसि, जनतं बहुं ॥

२८. “धम्मं वित्थारिकं कत्वा, विभजित्वा महाजनं ।
धम्मनावं ठपेत्वान, निब्बुतो सो ससावको ॥

२९. “दस्सनेय्यं सब्बजनं, विहारं इरियापथं ।
सब्बं तमन्तरहितं, ननु रिक्ता सब्बसङ्खारा”ति ॥

तत्थ हेमयूपसमूपमोति सुवण्णत्थम्भसदिसोति अत्थो । निच्छरतीति इतो चितो च सन्धावति । रस्मीति पभारस्मि । रत्तिं पब्बते सिखीति रत्तियं पब्बतमत्थके अग्गि विय । रंसिविज्जोता तस्स कायेति अत्थो । विभजित्वाति विभागं कत्वा, उग्घटितादिवसेन सोतापन्नादिवसेन चाति अत्थो । धम्मनावन्ति अट्ठङ्गमग्गसङ्खातं धम्मनावं, चतुरोघनित्थरणत्थाय ठपेत्वाति अत्थो । दस्सनेय्यन्ति दस्सनीयो । सब्बजनन्ति सब्बो जनो, ससावकसङ्घो सम्मासम्बुद्धोति अत्थो । विहारन्ति विहारो, सब्बत्थ पच्चत्ते उपयोगवचनं दट्ठब्बं ।

वेस्सभू किर भगवा उसभवतीनगरे खेमे मिगदाये परिनिब्बायि । धातुयो पनस्स विप्पकिरिंसु ।

“उसभवतिपुरे पुरुत्तमे, जिनवसभो भगवा हि वेस्सभू ।
उपवनविहरे मनोरमे, निरुपधिसेसमुपागतो किरा”ति ॥

सेसं सब्बत्थ गाथासु पाकटमेवाति ।

वेस्सभूबुद्धवंसवण्णना निट्ठिता ।

निट्ठितो एकवीसतिमो बुद्धवंसो ।

२४. ककुसन्धबुद्धवंसवण्णना

वेस्सभुम्हि सयम्भुम्हि परिनिब्बुते तस्मिं पन कप्पे अतिक्कन्ते एकूनत्तिसकप्पेसु जिनदिवसकरा नुप्पज्जिंसु । इमस्मिं पन भद्दकप्पे चत्तारो बुद्धा निब्बत्तिंसु । कतमे चत्तारो? ककुसन्धो कोणागमनो कस्सपो अम्हाकं बुद्धोति । मेत्तेय्यो पन भगवा उप्पज्जिस्सति । एवमयं कप्पो पञ्चहि बुद्धुप्पादेहि पटिमण्डितत्ता भद्दकप्पोति भगवता वण्णितो । तत्थ ककुसन्धो नाम भगवा पारमियो पूरेत्वा तुसितपुरे निब्बत्तित्वा ततो चवित्वा खेमवतीनगरे खेमङ्करस्स नाम रज्जो अत्थधम्मानुसासकस्स अग्गिदत्तस्स नाम पुरोहितस्स अग्गमहेसिया विसाखाय नाम ब्राह्मणिया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं अग्गहेसि । यदा पन खत्तिया ब्राह्मणे सक्करोन्ति गरुक्करोन्ति मानेन्ति पूजेन्ति, तदा बोधिसत्ता ब्राह्मणकुले निब्बत्तन्ति ।

यदा पन ब्राह्मणा खत्तिये सक्करोन्ति गरुक्करोन्ति मानेन्ति पूजेन्ति, तदा खत्तियकुले उप्पज्जन्ति । तदा किर ब्राह्मणा खत्तियेहि सक्करीयन्ति गरुक्करीयन्ति, तस्मा सच्चसन्धो ककुसन्धो बोधिसत्तो विभवसिरिसमुदयेनाकुले अनाकुले ब्राह्मणकुले दससहस्सिलोकधातुं उन्नादेन्तो कम्पयन्तो उदपादि । हेट्ठा वुत्तप्पकारानि पाटिहारियानि निब्बत्तिंसु । ततो दसन्नं मासानं अच्चयेन खेमवतुय्याने मातुकुच्छितो सुवण्णलतातो अग्गिजालो विय निक्खमि । सो चत्तारि वस्ससहस्सानि अगारं

अज्झावसि । तस्स किर कामकामवण्णकामसुद्धिनामका तयो पासादा अहेसुं । रोचिनीब्राह्मणीपमुखानि तिसं इत्थिसहस्सानि पच्चुपट्टितानि अहेसुं ।

सो चत्तारि निमित्तानि दिस्वा रोचिनिया ब्राह्मणिया अनुत्तरे उत्तरे नाम कुमारे उप्पन्ने पयुत्तेन आजज्जरथेन महाभिनिक्खमनं निक्खमित्वा पब्बजि । तं चत्तालीससहस्सानि अनुपब्बजिंसु । सो तेहि परिवुतो अट्ठ मासे पधानचरियं चरित्वा विसाखपुण्णमाय सुचिरिन्धनिगमे वजिरिन्धब्राह्मणस्स धीताय दिन्नं मधुपायासं परिभुज्जित्वा खदिरवने दिवाविहारं कत्वा सायन्हसमये सुभदेन नाम यवपालकेन उपनीता अट्ठ तिणमुट्ठियो गहेत्वा सिरीसबोधिं पाटलिया वुत्तप्पमाणं दिब्बगन्धं उपवायमानं उपगन्त्वा चतुत्तिसहत्थवित्थतं तिणसन्थरं सन्थरित्वा पल्लङ्कं आभुजित्वा सम्बोधिं पत्वा — “अनेकजातिसंसारं... पे०... तण्हानं खयमज्झगा”ति उदानं उदानेत्वा सत्तसत्ताहं वीतिनामेत्वा अत्तना सह पब्बजितानं चत्तालीसाय भिक्खुसहस्सानं सच्चप्पटिवेधसमत्थतं दिस्वा एकाहेनेव मकिलनगरसमीपे सम्भूतं इसिपतनं नाम मिगदायं पविसित्वा तेसं मज्झगतो भगवा धम्मचक्कं पवत्तेसि । तदा चत्तालीसाय कोटिसहस्सानं पठमो धम्माभिसमयो अहोसि ।

पुन कण्णकुज्जनगरद्वारे महासालरुक्खमूले यमकपाटिहारियं कत्वा तिसकोटिसहस्सानं धम्मचक्खुं उप्पादेसि, सो दुतियो अभिसमयो अहोसि । यदा पन खेमवतीनगरस्साविदूरे अज्जरस्मिं देवायतने अभिमतनरदेवो नरदेवो नाम यक्खो दिस्समानमनुस्ससरीरो हुत्वा कन्तारमज्झे एकस्स कमलकुवलयुप्पलसमलङ्कृतसलिलसीतलस्स परममधुरसिसिरवारिनो सब्बजनसुरभिरमस्स सरस्स समीपे ठत्वा कमलकुवलयकल्लहारादीहि सत्ते उपलापेत्वा मनुस्से खादति । तस्मिं मग्गे पच्छिन्ने जनसम्पातरहिते महाअट्ठविं पविसित्वा तत्थ सम्पत्ते सत्ते खादति । सो लोकविस्सुतो महाकन्तारमग्गो अहोसि । उभतो कन्तारद्वारे किर महाजनकायो सन्निपतित्वा कन्तारनित्थरणत्थाय अट्ठासि । अथ विगतभवबन्धो ककुसन्धो सत्था एकदिवसं पच्चूससमये महाकरुणासमापत्तितो वुट्ठाय लोकं वोलोकेन्तो जाणजालस्स अन्तोगतं तं महेसक्खं नरदेवयक्खं तज्ज जनसमूहमद्दस । दिस्वा च पन गगनतलेन गन्त्वा तस्स जनकायस्स पस्सन्तस्सेव भगवा अनेकविहितं पाटिहारियं करोन्तो तस्स नरदेवयक्खस्स भवने ओतरित्वा तस्स मङ्गलपल्लङ्के निसीदि ।

अथ खो सो मनुस्सभक्खो यक्खो छब्बण्णरस्मियो विस्सज्जेन्तं इन्दधनुपरिवुतमिव दिवसकरं मुनिदिवसकरं पवनपथेनागच्छन्तं दिस्वा — “दसबलो ममानुकम्पाय इधागच्छती”ति पसन्नहदयो अत्तनो परिवारयक्खेहि सद्धिं अनेकमिगगणवन्तं हिमवन्तं गन्त्वा नानावण्णगन्धानि जलजथलजानि कुसुमानि परममनोरमानि सुगन्धगन्धे समाहरित्वा अत्तनो पल्लङ्के निसिन्नं विगतरन्धं ककुसन्धं लोकनायकं मालागन्धविलेपनादीहि पूजयित्वा थुतिसङ्गीतानि पवत्तेन्तो सिरसि अज्जलिं कत्वा नमस्समानो अट्ठासि । ततो मनुस्सा तं पाटिहारियं दिस्वा पसन्नहदया समागम्भ भगवन्तं परिवारेत्वा नमस्समाना अट्ठंसु । अथ अप्पटिसन्धो ककुसन्धो भगवा अभिपूजितनरदेवयक्खं नरदेवयक्खं कम्मफलसम्बन्धदस्सनेन समुत्तेजेत्वा निरयकथाय सन्तासेत्वा चतुसच्चकथं कथेसि, तदा अपरिमितानं सत्तानं धम्माभिसमयो अहोसि, अयं ततियो अभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

१. “वेस्सभुस्स अपरेन, सम्बुद्धो द्विपदुत्तमो ।
ककुसन्धो नाम नामेन, अप्पमेय्यो दुरासदो ॥
२. “उग्घाटेत्वा सब्बभवं, चरियाय पारमिं गतो ।
सीहोव पज्जरं भेत्वा, पत्तो सम्बोधिमुत्तमं ॥

३. “धम्मचक्कं पवत्तेन्ते, ककुसन्धे लोकनायके ।
चत्तालीसकोटिसहस्सानं, धम्माभिसमयो अहु ॥
४. “अन्तलिक्खम्हि आकासे, यमकं कत्वा विकुब्बनं ।
तिसकोटिसहस्सानं, बोधेसि देवमानुसे ॥
५. “नरदेवस्स यक्खस्स, चतुसच्चप्पकासने ।
धम्माभिसमयो तस्स, गणनातो असङ्खियो’ति ॥

तत्थ उग्घाटेत्वाति समूहनित्वा । सब्बभवन्ति सब्बं नवविधं भवं, भवुप्पत्तिनिमित्तं कम्मन्ति अत्थो । चरियाय पारमिं गतोति सब्बपारमीनं पूरणवसेन पारं गतो । सीहोव पञ्जरं भेत्वाति सीहो विय पञ्जरं मुनिकुञ्जरो भवपञ्जरं विनासेत्वाति अत्थो । ककुसन्धस्स विद्धस्तभवबन्धनस्स एकोव सावकसन्निपातो अहोसि । कण्णकुञ्जनगरे इसिपतने मिगदाये अत्तना सह पब्बजितेहि चत्तालीसाय अरहन्तसहस्सेहि परिवुतो माघपुण्णमायं भगवा पातिमोक्खं उद्दिसि । तेन वुत्तं —

६. “ककुसन्धस्स भगवतो, एको आसि समागमो ।
खीणासवानं विमलानं, सन्तचित्तान तादिनं ॥
७. “चत्तालीससहस्सानं, तदा आसि समागमो ।
दन्तभूमिमनुप्पत्तानं, आसवारिगणक्खया’ति ॥

तदा अम्हाकं बोधिसत्तो खेमो नाम राजा हुत्वा बुद्धप्पमुखस्स सङ्घस्स पत्तचीवरं महादानं दत्वा अञ्जनादीनि सब्बभेसज्जानि च अदासि । अञ्जञ्च समणपरिक्खारं दत्वा तस्स धम्मदेसनं सुत्वा पसन्नहृदयो हुत्वा भगवतो सन्तिके पब्बजि । सो पन सत्था — “अनागते इमस्मिंयेव कप्पे बुद्धो भविस्सती’ति ब्याकासि । तेन वुत्तं —

८. “अहं तेन समयेन, खेमो नामासि खत्तियो ।
तथागते जिनपुत्ते, दानं दत्वा अनप्पकं ॥
९. “पत्तञ्च चीवरं दत्वा, अञ्जनं मधुलट्टिकं ।
इमेतं पत्थितं सब्बं, पटियादेमि वरं वरं ॥
१०. “सोपि मं बुद्धो ब्याकासि, ककुसन्धो विनायको ।
इमम्हि भद्दके कप्पे, अयं बुद्धो भविस्सति ॥
११. “अहु कपिलव्हेया रम्मा... पे०... हेस्साम सम्मुखा इमं ॥
१३. “नगरं खेमवती नाम, खेमो नामासहं तदा ।
सब्बञ्जुतं गवेसन्तो, पब्बजिं तस्स सन्तिके’ति ॥

तत्थ अज्जनं पाकटमेव । मधुलट्टिकन्ति यट्ठिमधुकं । इमेतन्ति इमं एतं । पत्थितन्ति इच्छितं । पटियादेमीति दज्जामि, अदासिन्ति अत्थो । वरं वरन्ति सेट्ठं सेट्ठन्ति अत्थो । “यदेतं पत्थित”न्तिपि पाठो, तस्स यं इच्छति, एतं सब्बं अदासिन्ति अत्थो । अयं सुन्दरतरो ।

तस्स पन अदन्धस्स ककुसन्धस्स भगवतो खेमं नाम नगरं अहोसि । अग्गिदत्तो नाम ब्राह्मणो पिता, विसाखा नाम ब्राह्मणी माता, विधुरो च सज्जीवो च द्वे अग्गसावका, बुद्धिजो नामुपट्ठाको, सामा च चम्पा च द्वे अग्गसाविका, महासिरीसरुक्खो बोधि, सरीरं चत्तालीसहत्थुब्बेधं अहोसि, समन्ता दसयोजनानि सरीरप्पभा निच्छरति, चत्तालीसवस्ससहस्सानि आयु, भरिया पनस्स रोचिनी नाम ब्राह्मणी, उत्तरो नाम पुत्तो, आजज्जरथेन निक्खमि । तेन वुत्तं

१४. “ब्राह्मणो अग्गिदत्तो च, आसि बुद्धस्स सो पिता ।
विसाखा नाम जनिका, ककुसन्धस्स सत्थुनो ॥
१५. “वसते तत्थ खेमे पुरे, सम्बुद्धस्स महाकुलं ।
नरानं पवरं सेट्ठं, जातिमन्तं महायसं ॥
२०. “विधुरो च सज्जीवो च, अहेसुं अग्गसावका ।
बुद्धिजो नामुपट्ठाको, ककुसन्धस्स सत्थुनो ॥
२१. “सामा च चम्पानामा च, अहेसुं अग्गसाविका ।
बोधि तस्स भगवतो, सिरीसोति पवुच्चति ॥
२३. “चत्तालीसरतनानि, अच्चुग्गतो महामुनि ।
कनकप्पभा निच्छरति, समन्ता दसयोजनं ॥
२४. “चत्तालीसवस्ससहस्सानि, आयु तस्स महेसिनो ।
तावता तिट्ठमानो सो, तारेसि जनतं बहुं ॥
२५. “धम्मापणं पसारेत्वा, नरनारीनं सदेवके ।
नदित्वा सीहनादंव, निब्बुतो सो ससावको ॥
२६. “अट्ठङ्गवचनसम्पन्नो, अच्छिद्धानि निरन्तरं ।
सब्बं तमन्तरहितं, ननु रिक्ता सब्बसङ्खारा”ति ॥

तत्थ वसते तत्थ खेमे पुरेति अयं गाथा ककुसन्धस्स जातनगरसन्दस्सनत्थं वुत्ताति वेदितब्बा । महाकुलन्ति उदितोदितं भगवतो पितुकुलं । नरानं पवरं सेट्ठन्ति जातिवसेन सब्बमनुस्सानं पवरं सेट्ठन्ति अत्थो । जातिमन्तन्ति अभिजातिवन्तं, उत्तमाभिजातं । महायसन्ति महापरिवारं, किं तं बुद्धस्स महाकुलं? तत्थ महाकुलं खेमे पुरे वसतेतिपदेन

सम्बन्धो दट्टब्बो ।

समन्ता दसयोजनन्ति समन्ततो दस योजनानि फरित्वा निच्चकालं सरीरतो निक्खमित्वा सुवण्णवण्णा पभा निच्छरतीति अत्थो । **धम्मापणन्ति** धम्मसङ्घातं आपणं । **पसारेत्वा**ति भण्डविक्रयणत्वं नानाभण्डसमिद्धमापणं विय धम्मापणं पसारेत्वाति अत्थो । **नरनारीनन्ति** वेनेय्यनरनारीनं ज्ञानसमापत्तिमगगफलरतनविसेसाधिगमत्थाय । **सीहनादं** वाति सीहनादं विय, अभयनादं नदित्वा । **अट्टङ्गवचनसम्पन्नो**ति अट्टङ्गसमन्नागतसरो सत्था । **अच्छिद्धानी**ति छिद्वादिभावरहितानि सीलानि अच्छिद्धानि असबलानि अकम्मासानि । अथ वा अच्छिद्धानि अविवरानि सावकयुगळादीनि । **निरन्तरन्ति** सततं सब्बकालं । **सब्बं तमन्तरहितन्ति** सत्था च सावकयुगळादीनि च तं सब्बं मुनिभावमुपगन्त्वा अदस्सनभावमुपगतन्ति अत्थो ।

“अपेतबन्धो ककुसन्धबुद्धो, अदन्धपज्जो गतसब्बरन्धो ।
तिलोकसन्धो किर सच्चसन्धो, खेमे पने वासमकप्पयित्थ” ॥

सेसगाथासु सब्बत्थ पाकटमेवाति ।

ककुसन्धबुद्धवंसवण्णना निट्ठिता ।

निट्ठितो बावीसत्तिमो बुद्धवंसो ।

२५. कोणागमनबुद्धवंसवण्णना

ककुसन्धस्स पन भगवतो अपरभागे तस्स सासने च अन्तरहिते सत्तेसु तिसवस्ससहस्सायुकेसु जातेसु परहितकोणागमनो **कोणागमनो** नाम सत्था लोके उदपादि । अथ वा कनकागमनतो कोणागमनो नाम सत्था लोके उदपादि । तत्थ क-कारस्स कोआदेसं कत्वा न-कारस्स णादेसं कत्वा एकस्स क-कारस्स लोपं कत्वा निरुत्तिनयेन कनकस्स कनकादिआभरणस्स आगमनं पवस्सनं यस्स भगवतो उप्पन्नकाले सो कोणागमनो नाम । एत्थ पन आयु अनुपुब्बेन परिहीनसदिसं कतं, न एवं परिहीनं, पुन वट्ठित्वा परिहीनन्ति वेदितब्बं । कथं? इमस्मिंयेव कप्पे ककुसन्धो भगवा चत्तालीसवस्ससहस्सायुककाले निब्बत्तो, तं पन आयु परिहायमानं दसवस्सकालं पत्वा पुन असङ्ख्येय्यं पत्वा ततो परिहायमानं तिसवस्ससहस्सायुककाले ठितं, तदा कोणागमनो भगवा लोके उप्पन्नोति वेदितब्बो ।

सोपि पारमियो पूरेत्वा तुसितपुरे निब्बत्तित्वा ततो चवित्वा सोभवतीनगरे यज्जदत्तस्स ब्राह्मणस्स भरियाय रूपादीहि गुणेहि अनुत्तराय उत्तराय नाम ब्राह्मणिया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गहेत्वा दसन्नं मासानं अच्चयेन सुभवतीउय्याने मातुकुच्छितो निक्खमि । जायमाने पन तस्मिं सकलजम्बुदीपे देवो कनकवस्सं वस्सि । तेनस्स कनकागमनकारणत्ता “कनकागमनो”ति नाममकंसु । तं पनस्स नामं अनुक्कमेन परिणममानं कोणागमनो”ति जातं । सो पन तीणि वस्ससहस्सानि अगारं अज्झावसि । तुसित-सन्तुसित-सन्तुडुनामका पनस्स तयो पासादा अहेसुं । रुचिगत्ताब्राह्मणीपमुखानि सोळस इत्थिसहस्सानि अहेसुं ।

सो चत्तारि निमित्तानि दिस्वा रुचिगत्ताय ब्राह्मणिया सत्थवाहे नाम पुत्ते उप्पन्ने हत्थिक्खन्धवरगतो हत्थियानेन

महाभिनिक्रमनं निक्खमित्वा पब्बजि । तं तिसपुरिससहस्सानि अनुपब्बजिंसु । सो तेहि परिवुतो छ मासे पधानचरियं चरित्वा विसाखपुण्णमायं अगिसोनब्राह्मणस्स धीताय अगिसोनब्राह्मणकुमारिया दिन्नं मधुपायासं परिभुज्जित्वा खदिरवने दिवाविहारं कत्वा सायन्हसमये जटातिन्दुकेन नाम यवपालेन दिन्ना अट्ठ तिणमुट्टियो गहेत्वा उदुम्बरबोधिं पुण्डरीके वुत्तप्पमाणं फलविभूतिसम्पन्नं दक्खिणतो उपगन्त्वा वीसतिहत्थवित्थतं तिणसन्थरं सन्थरित्वा पल्लङ्कं आभुजित्वा मारबलं विद्धंसेत्वा दसबलजाणानि पटिलभित्वा — “अनेकजातिसंसारं...पे०... तण्हानं खयमज्झगा”ति उदानं उदानेत्वा सत्तसत्ताहं वीतिनामेत्वा अत्तना सह पब्बजितानं तिसभिकखुसहस्सानं उपनिस्सयसम्पत्तिं दिस्वा गगनपथेन गन्त्वा सुदस्सननगरसमीपे इसिपतने मिगदाये ओतरित्वा तेसं मज्झगतो धम्मचक्कं पवत्तेसि, तदा तिसकोटिसहस्सानं पठमाभिसमयो अहोसि ।

पुन सुन्दरनगरद्वारे महासालरुक्खमूले यमकपाटिहारियं कत्वा वीसतिकोटिसहस्सानं धम्मामतं पायेसि, सो दुतियो अभिसमयो अहोसि । अत्तनो मातरं उत्तरं पमुखं कत्वा दससु चक्कवाळसहस्सेसु देवतानं समागतानं अभिधम्मपिटकं देसेन्ते भगवति दसन्नं कोटिसहस्सानं ततियो अभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

१. “ककुसन्धस्स अपरेन, सम्बुद्धो द्विपदुत्तमो ।
कोणागमनो नाम जिनो, लोकजेट्ठो नरासभो ॥
२. “दस धम्मे पूरयित्वान, कन्तारं समतिक्कमि ।
पवाहिय मलं सब्बं, पत्तो सम्बोधिमुत्तमं ॥
३. “धम्मचक्कं पवत्तेन्ते, कोणागमननायके ।
तिसकोटिसहस्सानं, पठमाभिसमयो अहु ॥
४. “पाटिहीरं करोन्ते च, परवादप्पमद्दने ।
वीसतिकोटिसहस्सानं, दुतियाभिसमयो अहु ॥
५. “ततो विकुब्बनं कत्वा, जिनो देवपुरं गतो ।
वसते तत्थ सम्बुद्धो, सिलाय पण्डुकम्बले ॥
६. “पकरणे सत्त देसेन्तो, वस्सं वसति सो मुनि ।
दसकोटिसहस्सानं, ततियाभिसमयो अहु”ति ॥

तत्थ दस धम्मे पूरयित्वानाति दस पारमिधम्मे पूरयित्वा । कन्तारं समतिक्कमीति जातिकन्तारं समतिक्कमि । पवाहियाति पवाहेत्वा । मलं सब्बन्ति रागादिमलत्तयं । पाटिहीरं करोन्ते च, परवादप्पमद्दनेति परवादवादप्पमद्दने, भगवति पाटिहारियं करोन्तेति अत्थो । विकुब्बनन्ति विकुब्बनिद्धिं, सुन्दरनगरद्वारे यमकपाटिहारियं कत्वा देवपुरं गतो तत्थ पण्डुकम्बलसिलायं वसि । कथं वसीति? पकरणे सत्त देसेन्तोति तत्थ देवानं सत्तप्पकरणसङ्घातं अभिधम्मपिटकं देसेन्तो वसि । एवं तत्थ अभिधम्मं देसेन्ते भगवति दसकोटिसहस्सानं देवानं अभिसमयो अहोसीति अत्थो ।

परिसुद्धपारमिपूरणागमनस्स कोणागमनस्सपि एको सावकसन्निपातो अहोसि । सुरिन्दवतीनगरे सुरिन्दवतुय्याने विहरन्तो भिय्यसस्स राजपुत्तस्स च उत्तरस्स च राजपुत्तस्स द्विन्मि तिससहस्सपरिवारानं धम्मं देसेत्वा सब्बेव ते एहिभिक्षुपब्बज्जाय पब्बाजेत्वा तेसं मज्झगतो माघपुण्णमायं पातिमोक्खं उद्विसि । तेन वुत्तं —

७. “तस्सापि देवदेवस्स, एको आसि समागमो ।
खीणासवानं विमलानं, सन्तचित्तान तादिनं ॥
८. “तिसभिक्षुसहस्सानं, तदा आसि समागमो ।
ओघानमतिक्कन्तानं, भिज्जितानञ्च मच्चुया”ति ॥

तत्थ ओघानन्ति कामोघादीनं, चतुन्नमोघानमेतं अधिवचनं । यस्स पन ते संविज्जन्ति, तं वट्टस्मिं ओहनन्ति ओसीदापेन्तीति ओघा, तेसं ओघानं, उपयोगत्थे सामिवचनं दट्टब्बं । चतुब्बिधे ओघे अतिक्कन्तानन्ति अत्थो । भिज्जितानन्ति एत्थापि एसेव नयो । मच्चुयाति मच्चुनो ।

तदा अम्हाकं बोधिसत्तो मिथिलनगरे पब्बतो नाम राजा अहोसि, तदा “सरणगतसब्बपाणागमनं कोणागमनं मिथिलनगरमनुप्पत्तं”न्ति सुत्वा सपरिवारो राजा पच्चुगन्त्वा वन्दित्वा दसबलं निमन्तेत्वा महादानं दत्वा तत्थ भगवन्तं वस्सावासत्थाय याचित्वा तेमासं ससावकसङ्घं सत्थारं उपट्ठित्वा पत्तुण्णचीनपट्टकम्बलकोसेय्यदुकूलकप्पासिकादीनि महग्धानि चेव सुखुमवत्थानि च सुवण्णपादुका चेव अज्जञ्च बहुपरिक्खारमदासि । सोपि नं भगवा ब्याकासि — “इमस्मियेव भद्दकप्पे अयं बुद्धो भविस्सती”ति । अथ सो महापुरिसो तस्स भगवतो ब्याकरणं सुत्वा महारज्जं परिच्चजित्वा तस्सेव भगवतो सन्तिके पब्बजि । तेन वुत्तं —

९. “अहं तेन समयेन, पब्बतो नाम खत्तियो ।
मित्तामच्चेहि सम्पन्नो, अनन्तबलवाहनो ॥
१०. “सम्बुद्धदस्सनं गन्त्वा, सुत्वा धम्ममनुत्तरं ।
निमन्तेत्वा सजिनसङ्घं, दानं दत्वा यदिच्छकं ॥
११. “पत्तुण्णं चीनपट्टञ्च, कोसेय्यं कम्बलम्पि च ।
सुवण्णपादुकञ्चेव, अदासिं सत्थुसावके ॥
१२. “सोपि मं बुद्धो ब्याकासि, सङ्घमज्झे निसीदिय ।
इमम्हि भद्दके कप्पे, अयं बुद्धो भविस्सति ॥
१३. “अहु कपिलव्हाया रम्मा... पे०... हेस्साम सम्मुखा इमं ॥
१४. “तस्सापि वचनं सुत्वा, भिय्यो चित्तं पसादयिं ।
उत्तरिं वतमधिट्ठासिं दसपारमिपूरिया ॥

१५. “सब्बज्जुतं गवेसन्तो, दानं दत्त्वा नरुत्तमे ।
ओहायाहं महारज्जं, पब्बजिं जिनसन्तिके”ति ॥

तत्थ अनन्तबलवाहनोति बहुकं अनन्तं मय्हं बलं अस्सहत्थिआदिकं वाहनज्जाति अत्थो । सम्बुद्धदस्सनन्ति सम्बुद्धदस्सनत्थाय । यदिच्छकन्ति यावदिच्छकं बुद्धप्पमुखं सङ्गं चतुब्बिधेन आहारेण “अलमल”न्ति पवारापेत्वा, हत्थेन पिदहापेत्वाति अत्थो । सत्थुसावकेति सत्थुनो चेव सावकानज्ज अदासिं । नरुत्तमेति नरुत्तमस्स । ओहायाति पहाय परिच्चजित्वा ।

तस्स पन कोणागमनस्स भगवतो सोभवती नाम नगरं अहोसि, यज्जदत्तो नाम ब्राह्मणो पिता, उत्तरा नाम ब्राह्मणी माता, भिय्यसो च उत्तरो चाति द्वे अगगसावका, सोत्थिजो नामुपट्ठाको, समुद्धा च उत्तरा च द्वे अगगसाविका, उदुम्बररुक्खो बोधि, सरीरं तिसहत्थुब्बेधं अहोसि, तिसवस्ससहस्सानि आयु, भरिया पनस्स रुचिगत्ता नाम ब्राह्मणी, सत्थवाहो नाम पुत्तो, हत्थियानेन निक्खमि । तेन वुत्तं —

१६. “नगरं सोभवती नाम, सोभो नामासि खत्तियो ।
वसते तत्थ नगरे, सम्बुद्धस्स महाकुलं ॥

१७. “ब्राह्मणो यज्जदत्तो च, आसि बुद्धस्स सो पिता ।
उत्तरा नाम जनिका, कोणागमनस्स सत्थुनो ।

२२. “भिय्यसो उत्तरो नाम, अहेसुं अगगसावका ।
सोत्थिजो नामुपट्ठाको, कोणागमनस्स सत्थुनो ॥

२३. “समुद्धा उत्तरा चेव, अहेसुं अगगसाविका ।
बोधि तस्स भगवतो, उदुम्बरोति पवुच्चति ॥

२५. “उच्चत्तनेन सो बुद्धो, तिसहत्थसमुग्गतो ।
उक्कामुखे यथा कम्बु, एवं रंसीहि मण्डितो ॥

२६. “तिसवस्ससहस्सानि, आयु बुद्धस्स तावदे ।
तावता तिट्ठमानो सो, तारेसि जनतं बहुं ॥

२७. “धम्मचेतिं समुस्सेत्वा, धम्मदुस्सविभूसितं ।
धम्मपुप्फगुळं कत्वा, निब्बुतो सो ससावको ॥

२८. “महाविलासो तस्स जनो, सिरिधम्मप्पकासनो ।
सब्बं तमन्तरहितं, ननु रिक्ता सब्बसङ्खारा”ति ॥

तत्थ उक्कामुखेति कम्मरुद्धने । यथा कम्बूति सुवण्णानिक्खं विय । एवं रंसीहि मण्डितोति एवं रस्मीहि

पटिमण्डितो समलङ्कितो । धम्मचेतिं समुस्सेत्वाति सत्तत्तिसबोधिपक्खियधम्ममयं चेतिं पतिट्ठापेत्वा ।
 धम्मदुस्सविभूसितन्ति चतुसच्चधम्मपटाकविभूसितं । धम्मपुप्फगुळं कत्वाति धम्ममयपुप्फमालागुळं कत्वा । महाजनस्स
 विपस्सनाचेतिंयङ्गणे ठितस्स नमस्सनत्थाय धम्मचेतिं पतिट्ठापेत्वा ससावकसङ्घो सत्था परिनिब्बायीति अत्थो ।
 महाविलासोति महाइद्धिविलासप्पत्तो । तस्साति तस्स भगवतो । जनोति सावकजनो । सिरिधम्मप्पकासनोति
 लोकोत्तरधम्मप्पकासनो सो भगवा च सब्बं तमन्तरहितन्ति अत्थो ।

“सुखेन कोणागमनो गतासवो, विकामपाणागमनो महेसी ।
 वने विवेके सिरिनामधेय्ये, विसुद्धवंसागमनो वसित्थ” ॥

सेसगाथासु सब्बत्थ पाकटमेवाति ।

कोणागमनबुद्धवंसवण्णना निट्ठिता ।

निट्ठितो तेवीसतिमो बुद्धवंसो ।

२६. कस्सपबुद्धवंसवण्णना

कोणागमनस्स पन भगवतो अपरभागे तस्स सासने च अन्तरहिते तिसवस्ससहस्सायुका सत्ता अनुपुब्बेन
 परिहायित्वा दसवस्सायुका हुत्वा पुन वड्डित्वा अपरिमितायुका हुत्वा पुन अनुपुब्बेन परिहायित्वा वीसतिवस्ससहस्सायुकेसु
 सत्तेसु जातेसु अनेकमनुस्सपो कस्सपो नाम सत्था लोके उदपादि (सु० नि० अट्ठ० आमकगन्धसुत्तवण्णना) । सो पारमियो
 पूरेत्वा तुसितपुरे निब्बत्तित्वा ततो चवित्वा बाराणसीनगरे ब्रह्मदत्तस्स नाम ब्राह्मणस्स विपुलगुणवतिया धनवतिया नाम
 ब्राह्मणिया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गहेत्वा दसन्नं मासानं अच्चयेन इसिपतने मिगदाये मातुकुच्छितो निक्खमि । गोत्तवसेन
 पनस्स “कस्सपकुमारो”ति नाममकंसु । सो द्वे वस्ससहस्सानि अगारं अज्झावसि । हंसवा यसवा सिरिनन्दोति तस्स तयो
 पासादा अहेसुं । सुनन्दा नाम ब्राह्मणिप्पमुखानि अट्ठचत्तालीस इत्थिसहस्सानि पच्चुपट्ठितानि अहेसुं ।

सो चत्तारि निमित्तानि दिस्वा सुनन्दाय ब्राह्मणिया विजितसेने नाम पुत्ते उप्पन्ने उप्पन्नसंवेगो “महाभिनिक्खमनं
 निक्खमिस्सामी”ति चिन्तेसि । अथस्स परिवितक्कसमनन्तरमेव पासादो कुलालचक्कमिव भमित्वा गगनतलमब्भुगन्त्वा
 परमरुचिरकरनिकरो सरदसमयरजनिकरो विय तारागणपरिवुतो अनेकनरसतपरिवुतो गगनतलमलङ्करोन्तो विय
 पुञ्जानुभावं पकासेन्तो विय जननयनहृदयानि आकट्टेन्तो विय रुक्खग्गानि परं सोभयमानो विय च गन्त्वा निग्रोधबोधिं
 मज्झेकत्वा भूमियं पतिट्ठहि । अथ बोधिसत्तो महासत्तो पथवियं पतिट्ठित्वा देवदत्तं अरहत्तद्धजमादाय पब्बजि । तस्स
 नाटकित्थियो पासादा ओतरित्वा अट्ठगावुतं मग्गं गन्त्वा सपरिवारा सेनासन्निवेसं कत्वा निसीदिसु । ततो इत्थिपरिचारिके
 ठपेत्वा सहागता सब्बे पब्बजिसु ।

महापुरिसो किर सत्ताहं तेहि परिवुतो पधानचरियं चरित्वा विसाखपुण्णमाय सुनन्दाय नाम ब्राह्मणिया दिन्नं मधुपायासं
 परिभुज्जित्वा खदिरवने दिवाविहारं कत्वा सायन्हसमये सोमेन नाम यवपालकेन उपनीता अट्ठ तिणमुट्ठियो गहेत्वा
 निग्रोधबोधिं उपगन्त्वा पञ्चदसहत्थायामवित्थतं तिणसन्थरं सन्थरित्वा तत्थ निसीदित्वा अभिसम्बोधिं पापुणित्वा —
 “अनेकजातिसंसारं...पे०... तण्हानं खयमज्झगा”ति उदानं उदानेत्वा सत्तसत्ताहं वीतिनामेत्वा अत्तना सह पब्बजितानं

भिक्षून् कोटिया उपनिस्सयसम्पत्तिं दिस्वा गगनतलेन गन्त्वा बाराणसियं इसिपतने मिगदाये ओतरित्वा तेहि परिवृतो तत्थ धम्मचक्कं पवत्तेसि । तदा वीसतिया कोटिसहस्सानं पठमो धम्माभिसमयो अहोसि । तेन वुत्तं —

१. “कोणागमनस्स अपरेन, सम्बुद्धो द्विपदुत्तमो ।
कस्सपो नाम गोत्तेन, धम्मराजा पभङ्गरो ॥
२. “सञ्छट्ठितं कुलमूलं, बहन्नपानभोजनं ।
दत्वान याचके दानं, पूरयित्वान मानसं ।
उसभोव आळकं भेत्वा, पत्तो सम्बोधिमुत्तमं ॥
३. “धम्मचक्कं पवत्तेन्ते, कस्सपे लोकनायके ।
वीसकोटिसहस्सानं, पठमाभिसमयो अहू’ति ॥

तत्थ सञ्छट्ठितन्ति छट्ठितं उज्झितं परिच्चत्तं । कुलमूलन्ति कुलघरं, अपरिमितभोगक्खन्धं अनेककोटिसहस्सधनसञ्चयं दससतनयनभवनसदिसभोगं अतिदुच्चजं तिणमिव छट्ठितन्ति अत्थो । याचकेति याचकानं दत्त्वा । आळकन्ति गोष्ठं, यथा उसभो गोष्ठं भिन्दित्वा यथासुखं इच्छितद्धानं पापुणाति, एवं महापुरिसोपि गेहबन्धनं भिन्दित्वा अभिसम्बोधिं पापुणीति अत्थो ।

पुन चतुमासं जनपदचारिकं चरमाने सत्थरि दसकोटिसहस्सानं दुतियो अभिसमयो अहोसि । यदा पन सुन्दरनगरद्वारे असनरुक्खमूले यमकपाटिहारियं करोन्तो धम्मं देसेसि, तदा पञ्चन्नं कोटिसहस्सानं ततियो अभिसमयो अहोसि । पुन यमकपाटिहारियं कत्वा सुररिपुदुरभिभवने तावतिसभवने सुधम्मा नाम देवसभा अत्थि, तत्थ निसीदित्वा अत्तनो मातरं धनवतीदेविं पमुखं कत्वा दससहस्सिलोकधातुया देवतानं अनुगहकरणत्थं सत्तप्पकरणं अभिधम्मपिटकं देसेन्तो तीणि देवताकोटिसहस्सानि धम्मामतं पायेसि । तेन वुत्तं —

४. “चतुमासं यदा बुद्धो, लोके चरति चारिकं ।
दसकोटिसहस्सानं, दुतियाभिसमयो अहु ॥
५. “यमकं विकुब्बनं कत्वा, जाणधातुं पकित्तयि ।
पञ्चकोटिसहस्सानं, ततियाभिसमयो अहु ॥
६. “सुधम्मा देवपुरे रम्मे, तत्थ धम्मं पकित्तयि ।
तीणिकोटिसहस्सानं, देवानं बोधयी जिनो ॥
७. “नरदेवस्स यक्खस्स, अपरे धम्मदेसने ।
एतेसानं अभिसमया, गणनातो असङ्खिया’ति ॥

तत्थ चतुमासन्ति चातुमासे । अयमेव वा पाठो । चरतीति अचरि । यमकं विकुब्बनं कत्वाति यमकपाटिहारियं कत्वा । जाणधातुन्ति सब्बञ्जुतञ्जाणसभावं । “सब्बजाणधातु’न्तिपि वदन्ति । पकित्तयीति महाजनस्स पकासेसि ।

सुधम्माति तावतिसभवने सुधम्मा नाम सभा अत्थि, तत्थ निसीदित्वाति अत्थो। धम्मन्ति अभिधम्मं।

तदा किर आनुभावविजितनरदेवो नरदेवो नाम महेसखो हेट्ठा वुत्तनरदेवयक्खो विय महिद्धिको यक्खो अहोसि। सो जम्बुदीपे एकस्मिं नगरे रज्जो यादिसं रूपं, तादिसं रूपसण्ठानं सरकुत्तिं निम्मिनित्वा तं राजानं मारेत्वा खादित्वा सहअन्तेपुरं रज्जं पटिपज्जित्वा अपरिमितमंसभोजनो अहोसि। सो किर इत्थिधुत्तो च अहोसि। यदा पन तं कुसला छेका इत्थियो — “नायं अम्हाकं राजा, अमनुस्सो एसो”ति जानन्ति, तदा सो लज्जितो हुत्वा ता सब्बा खादित्वा अज्जं नगरं पटिपज्जति। एवमेव सो नरदेवयक्खो मनुस्से भक्खयन्तो यदा सुन्दरनगराभिमुखो अगमासि, तदा तं दिस्वा नगरवासिनो मनुस्सा मरणभयतज्जितसन्तासा सकनगरतो निक्खमित्वा ततो ततो पलायिंसु। अथ ते मनुस्से पलायमाने दिस्वा कस्सपदसबलो तस्स नरदेवस्स यक्खस्स पुरतो अट्ठासि। नरदेवो एवं देवदेवं ठितं दिस्वा विस्सरं घोरं नादं नदित्वा भगवतो भयं उप्पादेतुं असक्कोन्तो तं सरणं गन्त्वा पज्जं पुच्छि। पज्जं विस्सज्जेत्वा तं दमेत्वा धम्मे देसियमाने सम्पत्तानं नरमरानं गणनपथातीतानं अभिसमयो अहोसि। तेन वुत्तं — “नरदेवस्स यक्खस्सा”तिआदि। तत्थ अपरे धम्मदेसनेति अपरस्मिं धम्मदेसने। एतेसानन्ति एतेसं। अयमेव वा पाठो।

तस्स पन कस्सपभगवतो एकोव सावकसन्निपातो अहोसि। बाराणसीनगरे पुरोहितपुत्तो तिस्सो नाम अहोसि। सो कस्सपस्स बोधिसत्तस्स सरीरे लक्खणसम्पत्तिं दिस्वा पितुनो भासतो सुत्वा — “निस्संसयं एसो महाभिनिक्खमनं निक्खमित्वा बुद्धो भविस्सति, एतस्साहं सन्तिके पब्बजित्वा संसारदुक्खतो मुच्चिस्सामी”ति चिन्तेत्वा सुद्धमुनिगणवन्तं हिमवन्तं गन्त्वा तापसपब्बज्जं पब्बजि। तस्स परिवारभूतानि वीसतितापससहस्सानि अहेसुं। सो अपरभागे “कस्सपकुमारो निक्खमित्वा अभिसम्बोधिं अनुप्पत्तो”ति सुत्वा सपरिवारो आगन्त्वा कस्सपस्स भगवतो सन्तिके सपरिवारो एहिभिक्षुपब्बज्जाय पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणि। तस्मिं समागमे कस्सपो भगवा माघपुण्णमायं पातिमोक्खं उद्दिसि। तेन वुत्तं —

८. “तस्सापि देवदेवस्स, एको आसि समागमो।
खीणासवानं विमलानं, सन्तचित्तान तादिनं॥
९. “वीसभिक्षुसहस्सानं, तदा आसि समागमो।
अतिक्कन्तभवन्तानं, हिरिसीलेन तादिनं”न्ति॥

तत्थ अतिक्कन्तभवन्तानन्ति अतिक्कन्तपुथुज्जनसोतापन्नादीनं, सब्बेसं खीणासवानमेवाति अत्थो। हिरिसीलेन तादिनन्ति हिरिया च सीलेन च सदिसानं।

तदा अम्हाकं बोधिसत्तो जोतिपालो नाम माणवो तिण्णं वेदानं पारगू भूमियञ्चेव अन्तलिक्खे च पाकटो घटिकारस्स कुम्भकारस्स सहायो अहोसि। सो तेन सद्धिं सत्थारं उपसङ्गमित्वा तस्स धम्मकथं सुत्वा तस्स सन्तिके पब्बजि। सो आरद्धवीरियो तीणि पिटकानि उगहेत्वा वत्तपटिपत्तिया बुद्धसासनं सोभेसि। सोपि तं सत्था ब्याकासि। तेन वुत्तं —

१०. “अहं तदा माणवको, जोतिपालोति विस्सुतो।
अज्झायको मन्तधरो, तिण्णं वेदान पारगू॥

११. “लक्खणे इतिहासे च, सधम्मं पारमिं गतो ।
भूमन्तल्लिक्खकुसलो, कतविज्जो अनवयो ॥
१२. “कस्सपस्स भगवतो, घटिकारो नामुपट्ठको ।
सगारवो सप्पतिस्सो, निब्बुतो ततिये फले ॥
१३. “आदाय मं घटीकारो, उपगच्छि कस्सपं जिनं ।
तस्स धम्मं सुणित्वान, पब्बजिं तस्स सन्तिके ॥
१४. “आरद्धवीरियो हुत्वा, वत्तावत्तेसु कोविदो ।
न क्वचि परिहायामि, पूरेसिं जिनसासनं ॥
१५. “यावता बुद्धभणितं, नवङ्गं जिनसासनं ।
सब्बं परियापुणित्वान, सोभयिं जिनसासनं ॥
१६. “मम अच्छरियं दिस्वा, सोपि बुद्धो वियाकरि ।
इमम्हि भद्दके कप्पे, अयं बुद्धो भविस्सति ॥
१७. “अहु कपिलव्हेया रम्मा... पे०... हेस्साम सम्मुखा इमं ॥
३०. “तस्सापि वचनं सुत्वा, भिय्यो चित्तं पसादयिं ।
उत्तरिं वतमधिट्ठासिं, दसपारमिपूरिया ॥
३१. “एवमहं संसरित्वा, परिवज्जेन्तो अनाचरं ।
दुक्करञ्च कतं मय्हं, बोधियायेव कारणा”ति ॥

तत्थ भूमन्तल्लिक्खकुसलोति भूमिसिक्खासु च अन्तलिक्खेसु च जोतिचक्काचारे जोतिविज्जाय च कुसलोति अत्थो । उपट्ठकोति उपट्ठायको । सप्पतिस्सोति सप्पतिस्सयो । निब्बुतोति विनीतो, विस्सुतो वा । ततिये फलेति निमित्तसत्तमी, ततियफलाधिगमहेतु निब्बुतोति अत्थो । आदायाति मं गहेत्वा । वत्तावत्तेसूति खुद्वकवत्तमहावत्तेसु । कोविदोति तेसं पूरणे कुसलो । न क्वचि परिहायामीति क्वचिपि सीलेसु वा समाधिसमापत्तिआदीसु वा कत्थचि कुतोपि न परिहायामि, सब्बत्थ मे परिहानि नाम न विज्जतीति दीपेति । “न कोचि परिहायामी”तिपि पाठो, सोयेवत्थो ।

यावताति परिच्छेदवचनमेतं, यावतकन्ति अत्थो । बुद्धभणितन्ति बुद्धवचनं । सोभयिन्ति सोभेसिं पकासेसिं । मम अच्छरियन्ति मम सम्मापटिपत्तिं अज्जेहि असाधारणं अच्छरियं अब्भुतं कस्सपो भगवा दिस्वाति अत्थो । संसरित्वाति संसारे संसरित्वा । अनाचरन्ति अनाचारं अकत्तब्बं, अकरणीयन्ति अत्थो ।

तस्स पन कस्सपस्स भगवतो जातनगरं बाराणसी नाम अहोसि, ब्रह्मदत्तो नाम ब्राह्मणो पिता, परमगुणवती धनवती नाम ब्राह्मणी माता, तिस्सो च भारद्वाजो च द्वे अगगसावका, सब्बमित्तो नामुपट्ठाको, अनुळा च उरुवेळा च द्वे अगगसाविका,

निग्रोधरुक्खो बोधि, सरीरं वीसतिहत्थुब्बेधं अहोसि, वीसतिवस्ससहस्सानि आयु, सुनन्दा नामस्स अग्गमहेसी,
विजितसेनो नाम पुत्तो, पासादयानेन निक्खमि । तेन वुत्तं —

३२. “नगरं बाराणसी नाम, किकी नामासि खत्तियो ।
वसते तत्थ नगरे, सम्बुद्धस्स महाकुलं ॥

३३. “ब्राह्मणो ब्रह्मदत्तोव, आसि बुद्धस्स सो पिता ।
धनवती नाम जनिका, कस्सपस्स महेसिनो ॥

३८. “तिस्सो च भारद्वाजो च, अहेसुं अग्गसावका ।
सब्बमित्तो नामुपट्ठाको, कस्सपस्स महेसिनो ॥

३९. “अनुळा उरुवेळा च, अहेसुं अग्गसाविका ।
बोधि तस्स भगवतो, निग्रोधोति पवुच्चति ॥

४१. “उच्चत्तनेन सो बुद्धो, वीसतिरतनुग्गतो ।
विज्जुलट्ठीव आकासे, चन्दोव गहपूरितो ॥

४२. “वीसतिवस्ससहस्सानि, आयु तस्स महेसिनो ।
तावता तिट्ठमानो सो, तारेसि जनतं बहुं ॥

४३. “धम्मतळाकं मापयित्वा, सीलं दत्त्वा विलेपनं ।
धम्मदुस्सं निवासेत्वा, धम्ममालं विभज्जिय ॥

४४. “धम्मविमलमादासं, ठपयित्वा महाजने ।
केचि निब्बानं पत्थेन्ता, पस्सन्तु मे अलङ्करं ॥

४५. “सीलकञ्चुकं दत्त्वान, ज्ञानकवचवम्मितं ।
धम्मचम्मं पारुपित्वा, दत्त्वा सन्नाहमुत्तमं ॥

४६. “सतिफलकं दत्त्वान, तिखिणं जाणकुन्तिमं ।
धम्मखग्गवरं दत्त्वा, सीलसंसग्गमदनं ॥

४७. “तेविज्जाभूसनं दत्त्वान, आवेळं चतुरो फले ।
छळभिज्जाभरणं दत्त्वा, धम्मपुप्फपिळन्धनं ॥

४८. “सद्धम्मपण्डरच्छत्तं, दत्त्वा पापनिवारणं ।
मापयित्वाभयं पुप्फं, निब्बुतो सो ससावको ॥

४९. “एसो हि सम्मासम्बुद्धो, अप्पमेय्यो दुरासदो ।
एसो हि धम्मरतनो, स्वाक्खातो एहिपस्सिको ॥

५०. “एसो हि सङ्घरतनो, सुप्पटिपन्नो अनुत्तरो ।
सब्बं तमन्तरहितं, ननु रित्ता सब्बसङ्घारा”ति ॥

तत्थ विज्जुलट्ठीवाति घनभावेन सण्ठिता विज्जुलता विय । चन्दोव गहपूरितोति परिवेसगहपरिक्खितो पुण्णचन्दो विय । धम्मतळाकं मापयित्वाति परियत्तिधम्मतळाकं मापयित्वा । सीलं दत्त्वा विलेपनन्ति चतुपारिसुद्धिसीलसङ्घातं चित्तसन्ततिविभूसनत्थं विलेपनं दत्त्वा । धम्मदुस्सं निवासेत्त्वाति हिरोत्तप्पधम्मसङ्घातं साटकयुगं निवासेत्त्वा । धम्ममालं विभज्जियाति सत्तत्तिसबोधिपक्खियधम्मकुसुममालं विभजित्वा । विदहित्वाति अत्थो ।

धम्मविमलमादासन्ति विमलं सोतापत्तिमगगसङ्घातं आदासं सावज्जानवज्जकुसलाकुसलधम्मसल्लकखणत्थं महाजनस्स धम्मतळाकतीरे धम्मादासं ठपेत्त्वाति अत्थो । महाजनेति महाजनस्स । केचीति ये केचि । निब्बानं पत्थेन्ताति सब्बाकुसलमलविलयकरं अमतमसङ्घतमनीतिकं परमसन्तं अच्चुतिरसं निब्बानं पत्थेन्ता विचरन्ति । ते इमं अलङ्कारं वुत्तप्पकारं मया दस्सितं पस्सन्तूति अत्थो । “निब्बानमभिपत्थेन्ता, पस्सन्तु मं अलङ्कर”न्तिपि पाठो, सोयेवत्थो । अलङ्करन्ति रस्सं कत्वा वुत्तं ।

सीलकञ्चुकं दत्त्वानाति पञ्चसीलदससीलचतुपारिसुद्धिसीलमयं कञ्चुकं दत्त्वा । ज्ञानकवचवम्मितन्ति चतुक्कपञ्चकज्झानकवचबन्धं बन्धित्वा । धम्मचम्मं पारुपित्वाति सतिसम्पज्जसङ्घातधम्मचम्मं पारुपित्वा । दत्त्वा सन्नाहमुत्तमन्ति उत्तमं चतुरङ्गसमन्नागतं वीरियसन्नाहं दत्त्वाति अत्थो । सतिफलकं दत्त्वानाति रागादिदोसारिपापनिवारणत्थं चतुसतिपट्टानफलकनिवारणं दत्त्वा । तिखिणं जाणकुन्तिमन्ति पटिवेधसमत्थं तिखिणविपस्सनाजाणकुन्तवन्तं, विपस्सनाजाणनिसितकुन्तवरन्ति अत्थो, किलेसबलनिधनकरसमत्थं वा योगावचरयोधवरं ठपेत्त्वाति अत्थो । धम्मखग्वरं दत्त्वाति तस्स योगावचरस्स वीरियुपलतलनिसितधारं मगगपञ्जावरखगं दत्त्वा । सीलसंसग्गमदनन्ति अरियं लोकुत्तरसीलं किलेससंसग्गमदनत्थाय, किलेसनिघातनत्थायाति अत्थो ।

तेविज्जाभूसनं दत्त्वाति तेविज्जामयं विभूसनं दत्त्वा । आवेळं चतुरो फलेति चत्तारि फलानि वटंसकं कत्वा । छळभिज्जाभरणन्ति आभरणत्थाय अलङ्कारकरणत्थाय छ अभिज्जायो दत्त्वा । धम्मपुप्फपिळन्धनन्ति नवलोकुत्तरधम्मसङ्घातं कुसुममालं कत्वा । सद्धम्मपण्डरच्छत्तं, दत्त्वा पापनिवारणन्ति अच्चन्तविसुद्धं विमुत्तिसेतच्छत्तं सब्बाकुसलातपनिवारणं दत्त्वा । मापयित्वाभयं पुप्फन्ति अभयपुरगामिनं अट्ठङ्गिकमगं पुप्फं कत्वाति अत्थो ।

कस्सपो किर भगवा कासिरट्ठे सेतव्यनगरे सेतव्युय्याने परिनिब्बायि । धातुयो किरस्स न विकिरिंसु । सकलजम्बुदीपवासिनो मनुस्सा सन्निपतित्वा एकेकं सुवणिण्डुकं कोटिअग्घनकं रतनविचित्तं बहिचिननत्थं एकेकं अट्ठकोटिअग्घनकं अब्भन्तरपूरणत्थं मनोसिलाय मत्तिकाकिच्चं तेलेन उदककिच्चं करोन्तो योजनुब्बेधं थूपमकंसु ।

“कस्सपोपि भगवा कतकिच्चो, सब्बसत्तहितमेव करोन्तो ।
कासिराजनगरे मिगदाये, लोकनन्दनकरो निवसी”ति ॥

सेसगाथासु सब्बत्थ पाकटमेवाति ।

इति मधुरत्थविलासिनिया बुद्धवंस-अट्ठकथाय

कस्सपबुद्धवंसवण्णना निट्ठिता ।

एत्तावता चतुवीसतिया बुद्धानं बुद्धवंसवण्णना

सब्बाकारेन निट्ठिता ।

२७. गोतमबुद्धवंसवण्णना

दूरेनिदानकथा

“इदानि यस्मा अम्हाकं, बुद्धवंसस्स वण्णना ।

अनुक्कमेन सम्पत्ता, तस्मायं तस्स वण्णना” ॥

तत्थ अम्हाकं बोधिसत्तो दीपङ्करादीनं चतुवीसतिया बुद्धानं सन्तिके अधिकारं करोन्तो कप्पसतसहस्साधिकानि चत्तारि असङ्ख्येय्यानि आगतो । कस्सपस्स पन भगवतो ओरभागे ठपेत्वा इमं सम्मासम्बुद्धं अज्जो बुद्धो नाम नत्थि । इति दीपङ्करादीनं चतुवीसतिया बुद्धानं सन्तिके लद्धव्याकरणो पन बोधिसत्तो येनेन —

“मनुस्सत्तं लिङ्गसम्पत्ति, हेतु सत्थारदस्सनं ।

पब्बज्जा गुणसम्पत्ति, अधिकारो च छन्दता ।

अट्ठधम्मसमोधाना, अभिनीहारो समिज्झती”ति ॥ (बु० वं० २.५९) —

इमे अट्ठ धम्मे समोधानेत्वा दीपङ्करपादमूले कताभिनीहारेन “हन्द, बुद्धकरे धम्मे, विचिनामि इतो चितो”ति उस्साहं कत्वा “विचिनन्तो तदादक्खिं, पठमं दानपारमि”न्ति दानपारमितादयो बुद्धकारकधम्मा दिट्ठा, ते पूरेन्तो याव वेस्सन्तरत्तभावा आगमि, आगच्छन्तो च ये ते कताभिनीहारानं बोधिसत्तानं आनिसंसा संवण्णिता —

“एवं सब्बङ्गसम्पन्ना, बोधिया नियता नरा ।

संसरं दीघमद्धानं, कप्पकोटिसतेहिपि ॥

“अवीचिम्हि नुप्पज्जन्ति, तथा लोकन्तरेसु च ।

निज्झामतण्हा खुप्पिपासा, न होन्ति काळकज्जिका ॥

“न होन्ति खुद्दका पाणा, उप्पज्जन्तापि दुग्गातिं ।

जायमाना मनुस्सेसु, जच्चन्धा न भवन्ति ते ॥

“सोतवेकल्लता नत्थि, न भवन्ति मूगपक्खिका ।

इत्थिभावं न गच्छन्ति, उभतोव्यञ्जनपण्डका ॥

“न भवन्ति परियापन्ना, बोधिया नियता नरा ।
मुत्ता आनन्तरिकेहि, सब्बत्थ सुद्धगोचरा ॥

“मिच्छादिङ्गिं न सेवन्ति, कम्मकिरियदस्सना ।
वसमानापि सग्गेसु, असज्जं नूपपज्जरे ॥

“सुद्धावासेसु देवेसु, हेतु नाम न विज्जति ।
नेक्खम्मनिन्ना सप्पुरिसा, विसंयुत्ता भवाभवे ।
चरन्ति लोकत्थचरियायो, पूरेन्ति सब्बपारमी”ति ॥ (ध० स० अट्ठ० निदानकथा; अप० अट्ठ० १.दूरेनिदानकथा;
जा० अट्ठ० १.दूरेनिदानकथा; चरिया० अट्ठ० पकिण्णककथा) ।

ते आनिसंसे अधिगन्त्वाव आगतो । एवं आगच्छन्तो वेस्सन्तरत्तभावे ठितो —

“अचेतनायं पथवी, अविज्जाय सुखं दुखं ।
सापि दानबला मय्हं, सत्तक्खत्तुं पकम्पथा”ति ॥ (चरिया० १.१२४) —

एवं महापथविकम्पनादीनि महापुज्जानि कत्वा आयुपरियोसाने ततो चवित्वा तुसितपुरे निब्बत्ति ।

अविदूरेनिदानकथा

तुसितपुरे वसमानेयेव पन बोधिसत्ते बुद्धकोलाहलं नाम उदपादि । लोकस्मिञ्च **तीणि कोलाहलानि** उप्पज्जन्ति ।
सेय्यथिदं — कप्पकोलाहलं, बुद्धकोलाहलं, चक्कवत्तिकोलाहलन्ति । तत्थ “वस्ससतसहस्सस्स अच्चयेन कप्पुट्ठानं
भविस्सती”ति लोकब्यूहा नाम कामावचरदेवा मुत्तिसिरा विकिण्णकेसा रुदमुखा अस्सूनि हत्थेहि पुञ्छमाना
रत्तवत्थनिवत्था अतिविय विरूपवेसधारिनो हुत्वा मनुस्सपथे विचरन्ता एवं आरोचेन्ति — “मारिसा, मारिसा, इतो
वस्ससतसहस्सस्स अच्चयेन कप्पुट्ठानं भविस्सति, अयं लोको विनस्सिस्सति, महासमुद्धोपि उस्सुस्सिस्सति, अयञ्च
महापथवी सिनेरु च पब्बतराजा उट्ठुहिस्सन्ति विनस्सिस्सन्ति, याव ब्रह्मलोका लोकविनासो भविस्सति, मेत्तं, मारिसा,
भावेथ, करुणं मुदितं उपेक्खं, मारिसा, भावेथ, मातरं पितरं उपट्ठहथ, कुले जेड्ढापचायिनो होथा”ति । इदं **कप्पकोलाहलं**
नाम ।

“वस्ससहस्सस्स अच्चयेन पन सब्बज्जुबुद्धो लोके उपज्जिस्सती”ति लोकपालदेवता — “इतो, मारिसा,
वस्ससहस्सस्स अच्चयेन बुद्धो लोके उपज्जिस्सती”ति उग्घोसेन्तियो आहिण्डन्ति । इदं **बुद्धकोलाहलं** नाम ।

“वस्ससतस्स अच्चयेन चक्कवत्तिराजा उपज्जिस्सती”ति देवता — “इतो, मारिसा, वस्ससतस्स अच्चयेन
चक्कवत्तिराजा उपज्जिस्सती”ति उग्घोसेन्तियो आहिण्डन्ति । इदं **चक्कवत्तिकोलाहलं** नाम (खु० पा० अट्ठ०
५.मङ्गलपण्हसमुट्ठानकथा; अप० अट्ठ० १.अविदूरेनिदानकथा; जा० अट्ठ० १.अविदूरेनिदानकथा) ।

तेसु बुद्धकोलाहलसदं सुत्वा सकलदससहस्सचक्कवाळदेवता एकतो सन्निपतित्वा — “असुको नाम सत्तो बुद्धो भविस्सती”ति जत्वा उपसङ्कमित्वा आयाचन्ति, आयाचमाना च तस्स पुब्बनिमित्तेसु उप्पन्नेसु आयाचन्ति । तदा पन सब्बापि ता एकेकचक्कवाळे चतुमहाराज-सक्क-सुयाम-सन्तुसित-सुनिम्मित-वसवत्ति-महाब्रह्मेहि सद्धिं एकचक्कवाळे सन्निपतित्वा तुसितभवने उप्पन्नचुतिनिमित्तस्स बोधिसत्तस्स सन्तिकं गन्त्वा — “मारिस, तुम्हेहि दस पारमियो पूरिता, पूरेन्तेहि च न सक्कब्रह्मसम्पत्तिआदिकं सम्पत्तिं पत्थेन्तेहि पूरिता, लोकनित्थरणत्थाय पन वो सब्बज्जुतं पत्थेन्तेहि परिपूरिता बुद्धताय —

“कालो खो ते महावीर, उप्पज्ज मातुकुच्छियं ।

सदेवकं तारयन्तो, बुज्झस्सु अमतं पद”न्ति ॥ (बु० वं० १.६७) —

याचिंसु ।

अथ महासत्तो देवताहि एवं आयाचियमानो देवतानं पटिज्जं अदत्त्वाव काल-दीप-देस-कुल-जनेत्तिआयुपरिच्छेदवसेन पञ्च महाविलोकनानि विलोकेसि । तत्थ “कालो नु खो, न कालो”ति पठमं कालं विलोकेसि । तत्थ वस्ससतसहस्सतो उद्धं वड्ढितआयुकालो कालो नाम न होति । कस्मा? तदा हि सत्तानं जातिजरामरणानि न पज्जायन्ति, बुद्धानञ्च धम्मदेसना तिलक्खणमुत्ता नाम नत्थि, तेसं “अनिच्चं दुक्खमनत्ता”ति कथेन्तानं “किं नामेतं कथेन्ती”ति नेव सोतब्बं न सद्धातब्बं मज्जन्ति, ततो अभिसमयो न होति, तस्मिं असति अनिय्यानिकं सासनं होति । तस्मा सो अकालो । वस्ससततो ऊनआयुकालोपि कालो न होति । कस्मा? तदा सत्ता उस्सन्नकिलेसा होन्ति, उस्सन्नकिलेसानञ्च दिन्नोवादो ओवादद्धाने न तिड्ढति, उदके दण्डराजि विय खिप्पं विगच्छति । तस्मा सोपि अकालो । वस्ससतसहस्सतो पन पट्टाय हेट्ठा वस्ससततो पट्टाय उद्धं आयुकालो कालो नाम । तदा पन वस्ससतकालो अहोसि । अथ महासत्तो “निब्बत्तितब्बकालो”ति कालं पस्सि ।

ततो दीपं ओलोकेन्तो सपरिवारे चत्तारो महादीपे ओलोकेत्वा — “तीसु दीपेसु बुद्धा न निब्बत्तन्ति, जम्बुदीपेयेव निब्बत्तन्ती”ति दीपं पस्सि ।

ततो “जम्बुदीपो नाम महा, दसयोजनसहस्सपरिमाणो । कतरस्मिं नु खो पदेसे बुद्धा निब्बत्तन्ती”ति ओकासं ओलोकेन्तो मज्झिमदेसं पस्सि । “कपिलवत्थु नाम नगरं, तत्थ मया निब्बत्तितब्ब”न्ति निट्ठमगमासि ।

ततो कुलं विलोकेन्तो — “बुद्धा नाम वेस्सकुले वा सुद्धकुले वा न निब्बत्तन्ति । लोकसम्मते पन खत्तियकुले वा ब्राह्मणकुले वा निब्बत्तन्ति, एतरहि खत्तियकुलं लोकसम्मतं, तत्थ निब्बत्तिस्सामि सुद्धोदनो नाम राजा पिता मे भविस्सती”ति कुलं पस्सि ।

ततो मातरं विलोकेन्तो — “बुद्धमाता नाम लोला सुराधुत्ता न होति, कप्पसतसहस्सं पन पूरितपारमी जातितो पट्टाय अखण्डपञ्चसीलायेव होति । अयञ्च महामाया नाम देवी एदिसी, अयं मे माता भविस्सति, कित्तकं पनस्सा आयूति, दसन्नं मासानं उपरि सत्त दिवसानी”ति पस्सि ।

इति इमं पञ्चविधं महाविलोकनं विलोकेत्वा — “कालो मे, मारिसा, बुद्धभावाया”ति देवानं पटिज्जं दत्त्वा —

“गच्छथ तुम्हे”ति ता देवता उय्योजेत्वा तुसितदेवताहि परिवृतो तुसितपुरे नन्दनवनं पाविसि । सब्बदेवलोकेसु हि नन्दनवनं अत्थियेव । तत्र नं देवता — “इतो चुतो सुगतिं गच्छा”ति पुब्बे कतकुसलकम्मोकासं सारयमाना विचरन्ति । सो एवं ताहि देवताहि कुसलं सारयमानाहि परिवृतो तत्र विचरन्तोव चवित्वा महामायाय देविया कुच्छिस्मिं उत्तरासाळहनक्खत्तेन पटिसन्धिं गण्हि । महापुरिसस्स पन मातु कुच्छिस्मिं पटिसन्धिगणहनक्खणे एकप्पहारेनेव सकलदससहस्सिलोकधातु सङ्कम्पि । द्वत्तिस पुब्बनिमित्तानि पातुरहेसुं ।

एवं गहितपटिसन्धिकस्स बोधिसत्तस्स चैव बोधिसत्तमातुया च उपद्वनिवारणत्थं खग्गहत्था चत्तारो देवपुत्ता आरक्खं गण्हंसु । बोधिसत्तस्स मातु पुरिसेसु रागचित्तं नुप्पज्जि, लाभग्गयसग्गप्पत्ता च सा अहोसि सुखिनी अकिलन्तकाया । बोधिसत्तञ्च अत्तनो कुच्छिगतं विप्पसन्ने मणिरतने आवुत्तपण्डुसुत्तं विय पस्सति । यस्मा बोधिसत्तेन वसितकुच्छि नाम चैतियगब्भसदिसा होति, न सक्का अज्जेन सत्तेन आवसितुं वा परिभुज्जितुं वा, तस्मा बोधिसत्तमाता सत्ताहजाते बोधिसत्ते कालं कत्वा तुसितपुरे निब्बत्ति । यथा पन अज्जा इत्थियो दस मासे अप्पत्वापि अतिक्कमित्वापि निसिन्नापि निपन्नापि विजायन्ति, न एवं बोधिसत्तमाता । बोधिसत्तमाता पन बोधिसत्तं दस मासे कुच्छिना परिहरित्वा ठिताव विजायति । अयं **बोधिसत्तमातु धम्मता** ।

महामायापि देवी दस मासे कुच्छिना बोधिसत्तं परिहरित्वा परिपुण्णगब्भा जातिघरं गन्तुकामा सुद्धोदनमहाराजस्स आरोचेसि — “इच्छामहं, महाराज, देवदहनगरं गन्तु”न्ति । राजा “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा कपिलवत्थुतो याव देवदहनगरा अज्जसं समं कारेत्वा कदलिपुण्णघटकमुक्कधजपटाकादीहि अलङ्कारापेत्वा नवकनकसिविकाय निसीदापेत्वा महतिया विभूतिया महता परिवारेन पेसेसि । द्विन् पन नगरानं अन्तरे उभयनगरवासीनं परिभोगारहं लुम्बिनीवनं नाम मङ्गलसालवनं अत्थि, तं तस्मिं समये मूलतो याव अग्गसाखा सब्बं एकफालिफुल्लं अहोसि । साखन्तरेहि चैव पुप्फन्तरेहि च परमरतिकरमधुरमनोरमविरुताहि मदमुदिताहि अनुभुत्तपञ्चराहि परभतमधुकरवधूहि उपगीयमानसुरनन्दननन्दनवनसदिससोभं वनं दिस्वा देविया सालवनकीळमनुभवितुं चित्तमुप्पज्जि (अप० अट्ठ० १.अविदूरेनिदानकथा; जा० अट्ठ० १.अविदूरेनिदानकथा) ।

“विभूसिता बालजनातिचालिनी, विभूसितङ्गी वनितेव मालिनी ।

सदा जनानं नयनालिमालिनी, विलुम्पिनीवातिविरोचि लुम्बिनी” ॥

अमच्चा रज्जो आरोचेत्वा देविं गहेत्वा तं लुम्बिनीवनं पविसिंसु । सा मङ्गलसालमूलं गन्त्वा तस्स उजुसमवट्टक्खन्धस्स पुप्फफलपल्लवसमलङ्कितस्स यं साखं गण्हितुकामा अहोसि, सा सालसाखा अबला जनहृदयलोला सयमेव विलम्बमाना हुत्वा तस्सा करतलस्मिं समुपगता । अथ सा तं सालसाखं तम्बतुङ्गनखुज्जलेन कमलदलवत्तिवट्टङ्गुलिना नवकनककटवल्लयसोभिना दक्खिणेन परमरतिकरेन करेन अग्गहेसि । सा तं सालसाखं गहेत्वा ठिता असितजलधरविवरगता बालचन्दलेखा विय च अचिरद्वितिका अच्चिपभा विय च नन्दनवनजाता देवी विय च देवी विरोचित्थ । तावदेव चस्सा कम्मजवाता चलिंसु । अथस्सा साणिपाकारं परिक्खिपित्वा महाजनो पटिक्कमि । सा सालसाखं गहेत्वा तिट्ठमानाय एव तस्सा गब्भवुट्ठानं अहोसि ।

तद्ध्वाण्येव चत्तारो विसुद्धचित्ता महाब्रह्मानो सुवण्णजालं आदाय आगन्त्वा तेन सुवण्णजालेन बोधिसत्तं सम्पटिच्छित्वा मातु पुरतो ठपेत्वा — “अत्तमना, देवि, होहि, महेसक्खो ते पुत्तो उप्पन्नो”ति आहंसु । यथा पन अज्जे सत्ता मातुकुच्छितो निक्खमन्ता पटिक्कूलेन असुचिना मक्खिता निक्खमन्ति, न एवं बोधिसत्तो । बोधिसत्तो पन द्वे हत्थे द्वे पादे

पसारेत्वा ठितकोव मातुकुच्छिसम्भवेन केनचि असुचिना अमक्खितोव सुद्धो विसदो कासिकवत्थे निक्खित्तमणिरतनं विय विरोचमानो मातुकुच्छितो निक्खमि । एवं सन्तोपि बोधिसत्तस्स च बोधिसत्तमातुया च सक्कारत्थं आकासतो द्वे उदकधारा निक्खमित्वा बोधिसत्तस्स च मातुया च सरीरे उतुं गाहापेसुं ।

अथ नं सुवण्णजालेन पटिग्गहेत्वा ठितानं ब्रह्मानं हत्थतो चत्तारो महाराजानो मङ्गलसम्मतया सुखसम्फस्साय अजिनप्पवेणिया गण्हिंसु, तेसं हत्थतो मनुस्सा दुकूलचुम्बटकेन गण्हिंसु, मनुस्सानं हत्थतो मुच्चित्वा पथवियं पतिट्ठाय पुरत्थिमं दिसं ओलोकेसि, अनेकानि चक्कवाळसहस्सानि एकङ्गणानि अहेसुं । तत्थ देवमनुस्सा गन्धपुप्फमालादीहि पूजयमाना — “महापुरिस, तुम्हेहि सदिसो एत्थ नत्थि, कुतो उत्तरितरो”ति आहंसु । एवं दस दिसा अनुविलोकेत्वा अत्तना सदिसं अदिस्वा उत्तरदिसाभिमुखो सत्तपदवीतिहारेन अगमासि । गच्छन्तो च पथविया एव गतो, नाकासेन । अचेलकोव गतो, न सचेलको । दहरोव गतो, न सोळसवस्सुद्देसिको । महाजनस्स पन आकासेन गच्छन्तो विय अलङ्कतपटियत्तो विय च सोळसवस्सुद्देसिको विय च अहोसि । ततो सत्तमे पदे ठत्वा “अग्गोहमस्मि लोकस्सा”ति आदिकं (दी० नि० २.३१; म० नि० ३.२०७) आसभिं वाचं निच्छारेन्तो सीहनादं नदि ।

बोधिसत्तो हि तीसु अत्तभावेसु मातुकुच्छितो निक्खन्तमत्तोव वाचं निच्छारेसि महोसधत्तभावे, वेस्सन्तरत्तभावे, इमस्मिं अत्तभावेति । महोसधत्तभावे किरस्स मातुकुच्छितो निक्खन्तमत्तस्सेव सक्को देवराजा आगन्त्वा चन्दनसारं हत्थे ठपेत्वा गतो, तं मुट्ठियं कत्वाव निक्खन्तो । अथ नं माता — “तात, त्वं किं गहेत्वा आगतोसी”ति पुच्छि । “ओसधं, अम्मा”ति । इति ओसधं गहेत्वा आगतत्ता “ओसधकुमारो”त्वेवस्स नाममकंसु ।

वेस्सन्तरत्तभावे पन मातुकुच्छितो निक्खन्तमत्तोव दक्खिणहत्थं पसारेत्वा — “अत्थि नु खो, अम्म, किञ्चि गेहस्मिं धनं, दानं दस्सामी”ति वदन्तो निक्खमि । अथस्स माता — “सधने कुले निब्बत्तोसि, ताता”ति पुत्तस्स हत्थं अत्तनो हत्थतले कत्वा सहस्सत्थविकं ठपेसि ।

इमस्मिं पन अत्तभावे इमं सीहनादं नदीति एवं बोधिसत्तो तीसु अत्तभावेसु मातुकुच्छितो निक्खन्तमत्तोव वाचं निच्छारेसि । जातक्खणेपिस्स द्वत्तिस पुब्बनिमित्तानि पातुरहेसुं । यस्मिं पन समये अम्हाकं बोधिसत्तो लुम्बिनीवने जातो तस्मिंयेव समये राहुलमाता देवी आनन्दो छन्नो काळुदायी अमच्चो कण्डको अस्सराजा महाबोधिरुक्खो चतस्सो निधिकुम्भियो च जाता, तत्थ एको गावुत्तप्पमाणो एको अड्डयोजनप्पमाणो एको तिगावुत्तप्पमाणो एको योजनप्पमाणो अहोसि । इमे सत्त सहजाता नाम होन्ति ।

उभयनगरवासिनो महापुरिसं गहेत्वा कपिलवत्थुपुरमेव अगमंसु । तंदिवसमेव — “कपिलवत्थुनगरे सुद्धोदनमहाराजस्स पुत्तो बोधिमूले निसीदित्वा बुद्धो भविस्सती”ति तावतिसभवने हट्ठतुट्ठा देवसङ्घा चेलुक्खेपादीनि पवत्तेन्ता कीळिसु । तस्मिं समये सुद्धोदनमहाराजस्स कुलूपको अट्टसमापत्तिलाभी काळदेवलो नाम तापसो भत्तकिच्चं कत्वा दिवाविहारत्थाय तावतिसभवनं गन्त्वा तत्थ दिवाविहारं निसिन्नो ता देवता तुट्ठमानसा कीळन्तियो दिस्वा “किंकारणा तुट्ठमानसा पमुदितहदया कीळथ, मय्हं तं कारणं कथेथा”ति पुच्छि । ततो देवता आहंसु — “मारिस, सुद्धोदनरज्जो पुत्तो जातो, सो बोधिमण्डे निसीदित्वा बुद्धो हुत्वा धम्मचक्कं पवत्तेस्सति, तस्स ‘अनन्तरूपं बुद्धलीळं पस्सितुं लभिस्सामा’ति इमिना कारणेन तुट्ठम्हा”ति ।

अथ तापसो तासं देवतानं वचनं सुत्वा परमदस्सनीयरतनावलोकतो देवलोकतो ओरुह नरपतिनिवेसनं पविसित्वा

पञ्चत्ते आसने निसीदि । ततो कतपटिसन्थारं राजानं — “पुत्तो किर ते, महाराज, जातो, तं पस्सिस्सामा”ति आह । राजा अलङ्कृतपटियत्तं तनयं आहरापेत्वा देवलतापसं वन्दापेतुं अभिहरि । महापुरिसस्स पादा परिवत्तित्वा विज्जुलता विय असितजलधरकूटेसु तापसस्स जटासु पतिट्ठिंस्सु । बोधिसत्तेन हि तेनत्तभावेन वन्दितब्बो नाम अज्जो नत्थि । ततो तापसो उट्ठायासना बोधिसत्तस्स अज्जलिं पग्गहेसि । राजा तं अच्छरियं दिस्वा अत्तनो पुत्तं वन्दि । तापसो बोधिसत्तस्स लक्खणसम्पत्तिं दिस्वा — “भविस्सति नु खो बुद्धो, उदाहु न भविस्सती”ति आवज्जेत्वा उपधारेन्तो — “निस्संसयं बुद्धो भविस्सती”ति अनागतंसञ्जाणेन जत्वा — “अच्छरियपुरिसो अय”न्ति सितं अकासि ।

ततो “अहं इमं बुद्धभूतं दट्ठुं लभिस्सामि नु खो, नो”ति उपधारेन्तो — “न लभिस्सामि, अन्तरायेव कालं कत्वा बुद्धसत्तेनपि बुद्धसहस्सेनपि गन्त्वा बोधेतुं असक्कुण्ये अरूपभवे निब्बत्तिस्सामी”ति दिस्वा — “एवरूपं नाम अच्छरियपुरिसं बुद्धभूतं दट्ठुं न लभिस्सामि, महती वत मे जानि भविस्सती”ति परोदि । मनुस्सा पन दिस्वा — “अम्हाकं अय्यो इदनेव हसित्वा पुन रोदितुमारभि, किं नु खो, भन्ते, अम्हाकं अय्यपुत्तस्स कोचि अन्तरायो भविस्सती”ति पुच्छिंस्सु । तापसो आह — “नत्थेतस्स अन्तरायो, निस्संसयेन बुद्धो भविस्सती”ति । “अथ कस्मा तुम्हे परोदित्था”ति? “एवरूपं अच्छरियपुरिसं बुद्धभूतं दट्ठुं न लभिस्सामि, महती वत मे जानि भविस्सतीति अत्तानं अनुसोचन्तो रोदामी”ति आह ।

ततो बोधिसत्तं पञ्चमे दिवसे सीसं न्हापेत्वा — “नामं गण्हिस्सामा”ति राजभवनं चतुज्जातिकगन्धेन उपलिम्पित्वा लाजपञ्चमानि कुसुमानि विकिरित्वा असम्भिन्नपायासं पचापेत्वा तिण्णं वेदानं पारङ्गते अट्ठसते ब्राह्मणे निमन्तेत्वा राजभवने निसीदापेत्वा मधुपायासं भोजेत्वा सक्कारं कत्वा — “किं नु खो भविस्सती”ति लक्खणानि परिग्गाहापेसुं । तेसु रामादयो अट्ठ ब्राह्मणपण्डिता लक्खणपरिग्गाहका अहेसुं । तेसु सत्त जना द्वे अङ्गुलियो उक्खिपित्वा द्वेधा ब्याकरिंस्सु — “इमेहि लक्खणेहि समन्नागतो अगारं अज्झावसन्तो राजा होति चक्कवत्ती, पब्बजमानो बुद्धो”ति । तेसं पन सब्बदहरो गोत्तेन कोण्डज्जो नाम ब्राह्मणो बोधिसत्तस्स लक्खणवरसम्पत्तिं दिस्वा — “एतस्स अगारमज्झे ठानकारणं नत्थि, एकन्तेनेव विवटच्छदो बुद्धो भविस्सती”ति एकमेव अङ्गुलिं उक्खिपित्वा एकंसब्याकरणं ब्याकासि । अथस्स नामं गणहन्ता सब्बलोकत्थसिद्धिकरत्ता सिद्धत्थोति नाममकंसु ।

अथ ते ब्राह्मणा अत्तनो घरानि गन्त्वा पुत्ते आमन्तेत्वा एवमाहंसु — “अम्हे महल्लका, सुद्धोदनमहाराजस्स पुत्तं सब्बज्जुतं पत्तं सम्भावेय्याम वा नो वा, तुम्हे पन तस्मिं पब्बजित्वा सब्बज्जुतं पत्ते तस्स सासने पब्बजथा”ति । ततो सत्तपि जना यावतायुकं ठत्वा यथाकम्मं गता । कोण्डज्जमाणवो अरोगो अहोसि । तदा पन राजा तेसं वचनं सुत्वा — “किं दिस्वा मम पुत्तो पब्बजिस्सती”ति ते पुच्छि । “चत्तारि पुब्बनिमित्तानि, देवा”ति । “कतरज्च कतरज्चा”ति? “जिण्णं ब्याधितं मतं पब्बजित”न्ति । राजा “इतो पट्ठाए एवरूपानं मम पुत्तस्स सन्तिकं आगमितुं मा अदत्था”ति वत्वा कुमारस्स चक्खुपथे जिण्णपुरिसादीनं आगमननिवारणत्थं चतूसु दिसासु गावुतगावुतट्ठाने आरक्खं ठपेसि । तंदिवसं मङ्गलट्ठाने सन्निपतितेसु असीतिया जातिकुलसहस्सेसु एकमेको एकमेकं पुत्तं पटिजानि — “अयं बुद्धो वा होतु राजा वा, मयं एकमेकं पुत्तं दस्साम, सचे बुद्धो भविस्सति, खत्तियसमणेहेव परिवुतो विचरिस्सति । सचे राजा चक्कवत्ती भविस्सति, खत्तियकुमारेहेव परिवुतो विचरिस्सती”ति । अथ राजा महापुरिसस्स परमरूपसम्पन्ना विगतसब्बदोसा चतुसट्ठि धातियो अदासि । बोधिसत्तो अनन्तेन परिवारेन महता सिरिसमुदयेन वट्ठि ।

अथेकदिवसं रज्जो वप्पमङ्गलं नाम अहोसि । तंदिवसं राजा महतिया विभूतिया महता परिवारेन नगरतो निक्खमन्तो पुत्तम्पि गहेत्वाव अगमासि । कसिकम्मट्ठाने एको जम्बुरुक्खो परमरमणीयो घनसन्दच्छायो अहोसि । तस्स हेट्ठा कुमारस्स

सयनं पञ्जापेत्वा उपरि वरकनकताराखचितं रत्नचेलवितानं बन्धित्वा साणिपाकारेण परिक्षिपापेत्वा आरक्खं ठपेत्वा राजा सब्बालङ्कारं अलङ्कित्वा अमच्चगणपरिवृतो नङ्गलकरणट्टानमगमासि । तत्थ राजा परममङ्गलं सुवण्णनङ्गलं गण्हाति, अमच्चादयो रजतनङ्गलादीनि गणहन्ति । तंदिवसं नङ्गलसहस्सं योजीयति । बोधिसत्तं परिवारेत्वा निसिन्ना धातियो — “रज्जो सम्पत्तिं पस्सिस्सामा”ति अन्तोसाणितो बहि निक्खन्ता ।

अथ बोधिसत्तो इतो चितो च ओलोकेन्तो किञ्चि अदिस्वा सहसा उट्ठाय पल्लङ्कं आभुजित्वा आनापाने परिगहेत्वा पठमज्झानं निब्बत्तेसि । धातियो खज्जभोज्जन्तरे विचरन्तियो थोकं चिरायंसु । सेसरुक्खानं छाया निवत्ता, तस्स पन जम्बुरुक्खस्स छाया परिमण्डला हुत्वा तत्थेव अट्ठासि । धातितो पनस्स “अय्यपुत्तो एककोवा”ति वेगेन साणिपाकारं उक्खिपित्वा परियेसन्तियो सिरिसयने पल्लङ्केन निसिन्नं तच्च पाटिहारियं दिस्वा गन्त्वा तं पवत्तिं रज्जो आरोचेसुं । राजा वेगेन आगन्त्वा तं पाटिहारियं दिस्वा — “अयं वो, तात, दुतियवन्दना”ति पुत्तं वन्दि ।

अथ महापुरिसो अनुक्कमेन सोळसवस्सुद्देसिको अहोसि । राजा बोधिसत्तस्स तिण्णं उत्तूनं अनुच्छविके रम्म-सुरम्म-सुभनामके तयो पासादे कारेसि । एकं नवभूमिकं एकं सत्तभूमिकं एकं पच्चभूमिकं । तयोपि पासादा उब्बेधेन समप्पमाणा अहेसुं । भूमिकासु पन नानत्तं अहोसि ।

अथ राजा चिन्तेसि — “पुत्तो मे वयप्पत्तो छत्तमस्स उस्सापेत्वा रज्जसिरिं पस्सिस्सामी”ति । सो साकियानं पण्णानि पहिणि “पुत्तो मे वयप्पत्तो, रज्जे नं पतिट्ठापेस्सामि, सब्बे अत्तनो गेहेसु वयप्पत्ता दारिका इमं गेहं पेसेन्तू”ति । ते रज्जो सासनं सुत्वा — “कुमारो केवलं रूपसम्पन्नो, न किञ्चि सिप्पं जानाति, दारभरणं कातुं न सक्खिस्सति, न मयं धीतरो दस्सामा”ति आहंसु । राजा तं पवत्तिं सुत्वा पुत्तस्स सन्तिकं गन्त्वा तमत्थं आरोचेसि । बोधिसत्तो — “किं सिप्पं दस्सेतुं वट्ठती”ति आह । “सहस्सत्थामं धनुं आरोपेतुं वट्ठति, ताता”ति । “तेन हि आहरापेथा”ति आह । राजा आहरापेत्वा अदासि । तं धनुं पुरिससहस्सं आरोपेति, पुरिससहस्सं ओरोपेति । महापुरिसो तं सरासनं आहरापेत्वा पल्लङ्केन निसिन्नोव जियं पादङ्गुलके वेठापेत्वा कट्ठन्तो पादङ्गुलकेनेव धनुं आरोपेत्वा वामेन हत्थेन दण्डे गहेत्वा दक्खिणेन हत्थेन कट्ठित्वा जियं रोपेसि । सकलनगरं उप्पत्तनाकारप्पत्तं अहोसि । “किं एसो सद्धो”ति च वुत्ते “देवो गज्जती”ति आहंसु । अथज्जे “तुम्हे न जानाथ, न देवो गज्जति, अङ्गीरसस्स कुमारस्स सहस्सत्थामं धनुं आरोपेत्वा जियं पोठेन्तस्स जियप्पहारसद्धो एसो”ति आहंसु । साकिया तं सुत्वा तावतकेनेव आरद्धचित्ता तुट्ठमानसा अहेसुं ।

अथ महापुरिसो — “किं कातुं वट्ठती”ति आह । अट्ठङ्गुलबहलं अयोपट्टं कण्डेन विज्झितुं वट्ठतीति । तं विज्झित्वा — “अज्जं किं कातुं वट्ठती”ति आह । चतुरङ्गुलबहलं असनफलकं विज्झितुं वट्ठतीति । तम्पि विज्झित्वा — “अज्जं किं कातुं वट्ठती”ति आह । विदत्थिबहलं उदुम्बरफलकं विज्झितुं वट्ठतीति । तम्पि विज्झित्वा अज्जं किं कातुं वट्ठतीति । ततो “वालुकसकटानी”ति आहंसु । महासत्तो वालुकसकटम्पि पलालसकटम्पि विनिविज्झित्वा उदके एकूसभप्पमाणं कण्डं पेसेसि थले अट्ठउसभप्पमाणं । अथ नं “वातिङ्गणसज्जाय वालं विज्झितुं वट्ठती”ति आहंसु । “तेन हि योजनमत्तं वातिङ्गणं बन्धापेथा”ति वत्वा योजनमत्तके वातिङ्गणसज्जाय वालं बन्धापेत्वा रत्तन्धकारे मेघपटलेहि छन्नासु दिसासु कण्डं खिपि । तं गन्त्वा योजनमत्तके वालं फालेत्वा पथविं पाविसि । न केवलं एत्तकमेव, तंदिवसं महापुरिसो लोके वत्तमानं सिप्पं सब्बमेव दस्सेसि ।

अथ साकिया अत्तनो धीतरो अलङ्कित्वा पेसयिंसु । चत्तालीससहस्सा नाटकित्थियो अहेसुं । राहुलमाता पन देवी अगमहेसी अहोसि । महापुरिसो देवकुमारो विय सुरयुवतीहि परिवृतो नरयुवतीहि परिवृतो निप्पुरिसेहि तुरियेहि

परिचारियमानो महासम्पत्तिं अनुभवमानो उतुवारेन उतुवारेन तेसु तीसु पासादेसु विहरति । अथेकदिवसं बोधिसत्तो उय्यानभूमिं गन्तुकामो सारथिं आमन्तेत्वा — “रथं योजेहि उय्यानभूमिं पस्सिस्सामी”ति आह । सो “साधू”ति पटिस्सुणित्वा महारहं वररुचिरथिरकुब्बरवरत्तं थिरतरनेमिनाभिं वरकनकरजतमणिरतनखचितईसामुखं नवकनकरजततारकखचितनेमिपस्सं समोसरितविविधसुरभिकुसुमदामसस्सिरिकं रविरथसदिसदस्सनीयं वररथं समलङ्कुरित्वा ससिकुमुदसदिसवण्णे अनिलगरुळजवे आजानीये चत्तारो मङ्गलसिन्धवे योजेत्वा बोधिसत्तस्स पटिवेदेसि । बोधिसत्तो देवविमानसदिसं तं रथवरमारुह्य उय्यानाभिमुखो पायासि ।

अथ देवता “सिद्धत्थकुमारस्स अभिसम्बुज्जनकालो आसन्नो, पुब्बनिमित्तमस्स दस्सेस्सामा”ति एकं देवपुत्तं जराजज्जरसरीरं खण्डदन्तं पलितकेसं वङ्कगतं दण्डहत्थं पवेधमानं कत्वा दस्सेसुं । तं बोधिसत्तो चेव सारथिं च पस्सन्ति । ततो बोधिसत्तो — “सारथि को नामेस पुरिसो केसापिस्स न यथा अज्जेस”न्ति **महापदानसुत्ते** (दी० नि० २.४३ आदयो) आगतनयेनेव पुच्छित्वा तस्स वचनं सुत्वा — “धिरत्थु वत, भो, जाति, यत्र हि नाम जातस्स जरा पज्जायिस्सती”ति (दी० नि० २.४५, ४७) संविग्गहदयो ततोव पटिनिवत्तित्वा पासादमेव अभिरुहि ।

राजा “किंकारणा मम पुत्तो पटिनिवत्ती”ति पुच्छि । “जिण्णपुरिसं दिस्वा, देवा”ति । ततो कम्पमानमानसो राजा अट्ठयोजने आरक्खं ठपेसि । पुनेकदिवसं बोधिसत्तो उय्यानं गच्छन्तो ताहि एव देवताहि निमित्तं ब्याधितज्ज पुरिसं दिस्वा पुरिमनयेनेव पुच्छित्वा संविग्गहदयो निवत्तित्वा पासादमेव अभिरुहि । राजा पुच्छित्वा नाटकानि विस्सज्जेसि । “पब्बज्जाय मानसं अस्स भिन्नं करिस्स”न्ति आरक्खं वट्ठेत्वा समन्ततो तिगावुत्तप्पमाणे पदेसे आरक्खं ठपेसि ।

पुनपि बोधिसत्तो एकदिवसं उय्यानं गच्छन्तो तथेव देवताहि निमित्तं कालङ्कतं दिस्वा पुरिमनयेनेव पुच्छित्वा संविग्गहदयो निवत्तित्वा पासादमभिरुहि । राजा निवत्तनकारणं पुच्छित्वा पुन आरक्खं वट्ठेत्वा योजनप्पमाणे पदेसे आरक्खं ठपेसि ।

पुनपि बोधिसत्तो एकदिवसं उय्यानं गच्छन्तो तथेव देवताहि निमित्तं सुनिवत्थं सुपारुतं पब्बजितं दिस्वा — “को नामेसो, सम्म, सारथी”ति सारथिं पुच्छि । सारथि किञ्चापि बुद्धुप्पादस्स अभावा पब्बजितं वा पब्बजितगुणे वा न जानाति, देवतानुभावेन पन “पब्बजितो नामायं देवा”ति वत्वा पब्बज्जाय गुणं तस्स वण्णेसि ।

ततो बोधिसत्तो पब्बज्जाय रुचिं उप्पादेत्वा तंदिवसं उय्यानं अगमासि । दीघायुका बोधिसत्ता वस्ससते वस्ससते अतिक्कन्ते जिण्णादीसु एकेकं अद्दसंसु । अम्हाकं पन बोधिसत्तो अप्पायुककाले उप्पन्नत्ता चतुन्नं चतुन्नं मासानं अच्चयेन उय्यानं गच्छन्तो अनुक्कमेन एकेकं अद्दस । दीघभाणका पनाहु — “चत्तारि निमित्तानि एकदिवसेनेव दिस्वा अगमासी”ति । तत्थ दिवसभागं कीळित्वा उय्यानरसमनुभवित्वा मङ्गलपोक्खरणियं न्हत्वा अत्थङ्गते सूरिये मङ्गलसिलातले निसीदि अत्तानं अलङ्कारापेतुकामो । अथस्स चित्ताचारमज्जाय सक्केन देवानमिन्देन आणत्तो विस्सकम्मो नाम देवपुत्तो आगन्त्वा तस्सेव कप्पकसदिसो हुत्वा दिब्बेहि अलङ्कारेहि अलङ्कुरि । अथस्स सब्बालङ्कारसमलङ्कृतस्स सब्बतालावचरेसु सकानि सकानि पटिभानानि दस्सयन्तेसु ब्राह्मणेसु च “जय नन्दा”ति आदिवचनेहि सुतमङ्गलिकादीसु नानप्पकारेहि मङ्गलवचनत्थुतिघोसेहि सम्भावेन्तेसु सब्बालङ्कारसमलङ्कृतं रथवरं अभिरुहि । तस्मिं समये — “राहुलमाता पुत्तं विजाता”ति सुत्वा सुद्धोदनमहाराजा — “पुत्तस्स मे तुट्ठिं निवेदेथा”ति सासनं पहिणि । बोधिसत्तो तं सुत्वा — “राहु जातो, बन्धनं जात”न्ति आह । राजा — “किं मे पुत्तो अवचा”ति पुच्छित्वा तं वचनं सुत्वा “इतो पट्ठाय मे नत्ता ‘राहुलकुमारो’त्वेव नामं होतू”ति आह ।

बोधिसत्तोपि तं रथवरमारुह्य महता परिवारेन अतिमनोरमेन सिरिसोभगणेन नगरं पाविसि । तस्मिं समये रूपसिरिया गुणसम्पत्तिया च अकिसा किसानोत्तमी नाम खत्तियकञ्जा उपरिपासादवरतलगतता नगरं पविसन्तस्स बोधिसत्तस्स रूपसिरिं दिस्वा सञ्जातपीतिसोमनस्सा हुत्वा —

“निब्बुता नून सा माता, निब्बुतो नून सो पिता ।

निब्बुता नून सा नारी, यस्सायं ईदिसो पती”ति ॥ (ध० स० अट्ठ० निदानकथा; ध० प० अट्ठ०

१.सारिपुत्तथेरवत्थु; अप० अट्ठ० १.अविदूरेनिदानकथा; जा० अट्ठ० १.अविदूरेनिदानकथा) —

इमं उदानं उदानेसि ।

बोधिसत्तो तं सुत्वा चिन्तेसि — “अयं मे सुस्सवनं वचनं सावेसि, अहज्झि निब्बानं गवेसन्तो विचरामि, अज्जेव मया घरावासं छट्ठेत्वा निक्खम्म पब्बजित्वा निब्बानं गवेसितुं वट्ठती”ति । “अयं इमिस्सा आचरियभागो होतू”ति मुत्ताहारं कण्ठतो ओमुञ्चित्वा किसानोत्तमिया सतसहस्सग्घनिकं परमरतिकरं मुत्ताहारं पेसेसि । सा “सिद्धत्थकुमारो मयि पटिबद्धहृदयो हुत्वा पण्णाकारं पेसेसी”ति सोमनस्सजाता अहोसि ।

बोधिसत्तोपि महता सिरिसमुदयेन परमरमणीयं पासादं अभिरुहित्वा सिरिसयने निपज्जि । तावदेव नं परिपुण्णरजनिकरसदिसरुचिरवरवदना बिम्बफलसदिसदसनवसना सितविमलसमसंहिताविरळवरदसना असितनयनकेसपासा सुजातञ्जनातिनीलकुटिलभमुका सुजातहंससमसंहितपयोधरा रतिकरनवकनकरजतविरचितवरमणिमेखला परिगतविपुलघनजघनतटा करिकरसन्निभोरुयुगला नच्चगीतवादितेसु कुसला सुरयुवतिसदिसरूपसोभा वरयुवतियो मधुररवानि तुरियानि गहेत्वा महापुरिसं सम्परिवारेत्वा रमापयन्तियो नच्चगीतवादितानि पयोजयिंसु । बोधिसत्तो पन किलेसेसु विरत्तचित्तताय नच्चगीतादीसु अनभिरतो मुहुत्तं निदं ओक्कमि ।

ता तं दिस्वा “यस्सत्थाय नच्चादीनि मयं पयोजेम, सो निदं उपगतो, इदानीं किमत्थं किलमामा”ति गहितानि तुरियानि अज्झोत्थरित्वा निपज्जिंसु, गन्धतेलप्पदीपा च ज्जायन्ति । बोधिसत्तो पबुज्झित्वा सयनपिट्ठे पल्लङ्केन निसिन्नो अदस ता इत्थियो तुरियभण्डानि अवत्थरित्वा निद्वायन्तियो पग्घरितलाला किलिन्नकपोलगतता, एकच्चा दन्ते खादन्तियो, एकच्चा काकच्छन्तियो, एकच्चा विप्पलपन्तियो, एकच्चा विवटमुखा, एकच्चा अपगतवसनरसना, पाकटबीभच्छसम्बाधट्टाना, एकच्चा विमुत्ताकुलसिरोरुहा सुसानरूपरूपं धारयमाना सयिंसु । महासत्तो तासं तं विप्पकारं दिस्वा भिय्योसोमत्ताय कामेसु विरत्तचित्तो अहोसि । तस्स पन अलङ्कृतपटियत्तं दससतनयनभवनसदिसं रुचिरसोभम्पि पासादवरतलं अपविद्धमतसरीरकुणपभरितं आमकसुसानमिव परमपटिक्कूलं उपट्ठासि । तयोपि भवा आदित्तभवनसदिसा हुत्वा उपट्ठहिंसु । “उपट्ठुतं वत, भो, उपस्सट्ठुं वत भो”ति च वाचं पवत्तेसि । अतिविय पब्बज्जाय चित्तं नमि ।

सो “अज्जेव मया महाभिनिक्खमनं निक्खमितुं वट्ठती”ति सिरिसयनतो उट्ठाय द्वारसमीपं गन्त्वा — “को एत्था”ति आह । उम्मारो सीसं कत्वा निपन्नो छन्नो आह — “अहं, अय्यपुत्त, छन्नो”ति । अथ महापुरिसो — “अहं अज्ज महाभिनिक्खमनं निक्खमितुकामो, न कज्जि पटिवेदित्वा सीघमेकं अतिजयं सिन्धवं कप्पेही”ति । सो “साधु, देवा”ति अस्सभण्डकं गहेत्वा अस्ससालं गन्त्वा गन्धतेलप्पदीपेसु जलन्तेसु सुमनपट्टवितानस्स हेट्ठा परमरमणीये भूमिभागे ठितं अरिमन्थकं कण्डकं तुरङ्गवरं दिस्वा — “अज्ज मया अय्यपुत्तस्स निक्खमनत्थाय इममेव मङ्गलहयं कप्पेतुं वट्ठती”ति कण्डकं कप्पेसि । सो कप्पियमानोव अज्जासि — “अयं कप्पना अतिगाळ्हा, अज्जेसु दिवसेसु उय्यानकीळं गमनकाले

कप्पना विय न होति । निस्संसयं अज्जेव अय्यपुत्तो महाभिनिक्खमनं निक्खमिस्सती”ति । ततो तुट्ठमानसो महाहसितं हसि । सो नादो तं सकलकपिलवत्थुपुरं उन्नादं करेय्य, देवता पन सन्निरुम्भित्वा न कस्सचि सोतुं अदंसु ।

बोधिसत्तो “पुत्तं ताव पस्सिस्सामी”ति चिन्तेत्वा ठितट्ठानतो उट्ठाय राहुलमातुया वसनट्ठानं गन्त्वा गब्भद्वारं विवरि । तस्मिं खणे अन्तोगम्भे गन्धतेलप्पदीपो झायति । राहुलमाता सुमनमल्लिकादीनं अम्बणमत्तेन अत्तिप्पकिण्णे वरसयने पुत्तस्स मत्थके हत्थं ठपेत्वा निदायति । बोधिसत्तो उम्मारो पादं ठपेत्वा ठितकोव ओलोकेत्वा — “सचाहं देविया हत्थं अपनेत्वा मम पुत्तं गण्हिस्सामि, देवी पबुज्झिस्सति, एवं मे अभिनिक्खमनस्स अन्तरायो भविस्सति । बुद्धो हुत्वाव आगन्त्वा पुत्तं पस्सिस्सामी”ति चिन्तेत्वा पासादतलतो ओतरित्वा अस्सस्स समीपं गन्त्वा एवमाह — “तात कण्डक, त्वं अज्ज एकरत्तिं मं तारय, अहं तं निस्साय बुद्धो हुत्वा सदेवकं लोकं तारेस्सामी”ति । ततो उल्लङ्घित्वा कण्डकस्स पिट्ठिं अभिरुहि । कण्डको गीवतो पट्ठाय आयामतो अट्टारसहत्थो होति तदनुरूपेण उब्बेधेन समन्नागतो रूपगगजवबलसम्पन्नो सब्बसेतो धोतसङ्खसदिसदस्सनीयवण्णो । ततो बोधिसत्तो वरतुरङ्गपिट्ठिगतो छन्नं अस्सस्स वालधिं गाहापेत्वा अट्ठरत्तसमये नगरस्स महाद्वारं सम्पत्तो ।

तदा पन राजा पुब्बेव बोधिसत्तस्स गमनपटिसेधनत्थाय द्वीसु द्वारकवाटेसु एकेकं पुरिससहस्सेन विवरितब्बं कारेत्वा तत्थ बहुपुरिसे आरक्खं ठपेसि । बोधिसत्तो किर पुरिसगणनाय कोटिसतसहस्सस्स बलं धारेसि, हत्थिगणनाय कोटिसहस्सस्स । तस्मा सो चिन्तेसि — “यदि द्वारं न विवरीयति, अज्ज कण्डकस्स पिट्ठे निसिन्नो छन्नं वालधिं गाहापेत्वा तेन सद्धियेव कण्डकं ऊरूहि निष्पीळेत्वा अट्टारसहत्थं पाकारं उप्पतित्वा अतिक्कमेय्य”न्ति । छन्नो चिन्तेसि — “सचे द्वारं न उग्घापयति, अहं अय्यपुत्तं खन्धे कत्वा कण्डकं दक्खिणहत्थेन परिकिखपन्तो उपकच्छके कत्वा उप्पतित्वा पाकारं अतिक्कमिस्सामी”ति । कण्डको चिन्तेसि — “अहं द्वारे अविवरियमाने यथानिसिन्नमेव अय्यपुत्तं गहितवालधिना छन्नेन सद्धिं उप्पतित्वा पाकारस्स पुरतो पतिट्ठहिस्सामी”ति । एवमेव तयो पुरिसा चिन्तयिंसु । द्वारे अधिवत्था देवता महाद्वारं विवरिंसु ।

तस्मिं खणे मारो पापिमा “महासत्तं निवत्तेस्सामी”ति आगन्त्वा गगनतले ठत्वा आह —

“मा निक्खम महावीर, इतो ते सत्तमे दिने ।
दिब्बं तु चक्करतनं, अट्ठा पातु भविस्सति ॥ —

द्विसहस्सपरित्तदीपपरिवारानं चतुन्नं महादीपानं रज्जं कारेस्ससि, निवत्त, मारिसा”ति । महापुरिसो आह “कोसि त्व”न्ति । अहं वसवत्तीति ।

“जानामहं महाराज, मय्हं चक्कस्स सम्भवं ।
अनत्थिकोहं रज्जेन, गच्छ त्वं मार मा इध ॥

“सकलं दससहस्सम्पि, लोकधातुमहं पन ।
उन्नादेत्वा भविस्सामि, बुद्धो लोके विनायको”ति ॥ —

आह । सो तत्थेवन्तरधायि ।

महासत्तो एकूनत्तिसवस्सकाले हत्थगतं चक्कवत्तिरज्जं खेळपिण्डं विय अनपेक्खो छट्टेत्वा चक्कवत्तिसिरिनिवासभूता राजभवना निक्खमित्वा आसाळ्हिपुण्णमाय उत्तरासाळ्हनक्खत्ते वत्तमाने नगरतो निक्खमित्वा नगरं अपलोकेतुकामो अहोसि । वितक्कसमनन्तरमेव चस्स कुलालचक्कं विय सो भूमिप्पदेसो परिवत्ति । यथाठितोव महासत्तो कपिलवत्थुपुरं दिस्वा तस्सिं भूमिप्पदेसे कण्डकनिवत्तनं नाम चेत्तियट्ठानं दस्सेत्वा गन्तब्बमगाभिमुखंयेव कण्डकं कत्वा पायासि महता सक्कारेन उळ्ळारेन सिरिसमुदयेन । तदा महासत्ते गच्छन्ते तस्स पुरतो देवता सट्ठि उक्कासतसहस्सानि धारयिंसु, तथा पच्छतो सट्ठि दक्खिणतो सट्ठि उक्कासतसहस्सानि, तथा वामपस्सतो । अपरा देवता सुरभिकुसुममालादामचन्दनचुण्णचामरधजपटाकाहि सक्करोन्तियो परिवारेत्वा अगमंसु । दिब्बानि सङ्गीतानि अनेकानि च तुरियानि वज्जिंसु ।

इमिना सिरिसमुदयेन गच्छन्तो बोधिसत्तो एकरत्तेनेव तीणि रज्जानि अतिक्कम्म तिसयोजनिकं मगं गन्त्वा अनोमानदीतीरं सम्पापुणि । अथ बोधिसत्तो नदीतीरे ठत्वा छन्नं पुच्छि — “का नामायं नदी”ति? “अनोमा नाम, देवा”ति । “अम्हाकम्पि पब्बज्जा अनोमा भविस्सती”ति पण्हिया अस्सं घट्टेन्तो अस्सस्स सज्जं अदासि । अस्सो उल्लङ्घित्वा अट्ठुसभविथाराय नदिया पारिमतीरे अट्ठासि । बोधिसत्तो अस्सपिट्ठितो ओरुय्ह मुत्तरासिसदिसे वालुकापुलिने ठत्वा छन्नं आमन्तेसि — “सम्म छन्न, त्वं मय्हं आभरणानि चेव कण्डकञ्च आदाय गच्छ, अहं पब्बजिस्सामी”ति । छन्नो, “अहम्पि, देव, पब्बजिस्सामी”ति । बोधिसत्तो आह — “न लब्भा तया पब्बजितुं, गच्छेव त्व”न्ति तिक्खत्तुं निवारेत्वा आभरणानि चेव कण्डकञ्च पटिच्छापेत्वा चिन्तेसि — “इमे मय्हं केसा समणसारुप्पा न होन्ति, ते खग्गेन छिन्दिस्सामी”ति दक्खिणेन हत्थेन परमनिसितमसिवरं गहेत्वा वामहत्थेन मोळिया सट्ठि चूळं गहेत्वा छिन्दि, केसा द्रङ्गुलमत्ता हुत्वा दक्खिणतो आवट्टमाना सीसे अल्लीयिंसु । तेसं पन केसानं यावजीवं तदेव पमाणं अहोसि, मस्सु च तदनुरूपं, पुन केसमस्सुओहारणकिच्चम्पिस्स नाहोसि । बोधिसत्तो सह मोळिया चूळं गहेत्वा — “सचाहं बुद्धो भविस्सामि, आकासे तिट्ठतु, नो चे, भूमियं पततू”ति आकासे खिपि । तं चूळामणिबन्धनं योजनप्पमाणं ठानं गन्त्वा आकासे अट्ठासि ।

अथ सक्को देवराजा दिब्बेन चक्खुना ओलोकेन्तो योजनिकेन रतनचङ्कोटकेन तं पटिगहेत्वा तावत्तिसभवने तियोजनं सत्तरतनमयं चूळामणिचेतियं नाम पतिट्ठापेसि । यथाह —

“छेत्वान मोळिं वरगन्धवासितं, वेहायसं उक्खिपि अगगपुगगलो ।

सहस्सनेत्तो सिरसा पटिगहि, सुवण्णचङ्कोटवरेण वासवो”ति ॥ (म० नि० अट्ठ० १.२२२; सं० नि० अट्ठ० २.२.१२; अप० अट्ठ० १.अविदूरेनिदानकथा; जा० अट्ठ० १.अविदूरेनिदानकथा) ।

पुन बोधिसत्तो चिन्तेसि — “इमानि कासिकवत्थानि महग्धानि, न मय्हं समणसारुप्पानी”ति । अथस्स कस्सपबुद्धकाले पुराणसहायको घटिकारमहाब्रह्मा एकं बुद्धन्तरं विनासभावाप्पत्तेन मित्तभावेन चिन्तेसि — “अज्ज मे सहायको महाभिनिक्खमनं निक्खन्तो, समणपरिक्खारमस्स गहेत्वा गच्छिस्सामी”ति ।

“तिचीवरञ्च पत्तो च, वासि सूचि च बन्धनं ।

परिस्सावनञ्च अट्टेते, युत्तयोगस्स भिक्खुनो”ति ॥ (दी० नि० अट्ठ० १.२१५; म० नि० अट्ठ० १.२१४; २.३४९; अ० नि० अट्ठ० २.४.१९८; पारा० अट्ठ० १.४५ पदभाजनीयवण्णना; अप० अट्ठ० १.अविदूरेनिदानकथा; जा० अट्ठ० १.अविदूरेनिदानकथा; महानि० अट्ठ० २०६) —

इमे अट्ट समणपरिक्खारे आहरित्वा अदासि । महापुरिसो अरहद्भजं निवासेत्वा उत्तमं पब्बज्जावेसं गहेत्वा साटकयुगलं आकासे खिपि । तं महाब्रह्मा पटिग्गहेत्वा ब्रह्मलोके द्वादसयोजनिकं सब्बरतनमयं चेतियं कत्वा तं अन्तो पक्खिपित्वा ठपेसि । अथ नं महासत्तो — “छन्न, मम वचनेन मातापितूनं आरोग्यं वदेही”ति वत्वा उय्योजेसि । ततो छन्नो महापुरिसं वन्दित्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कामि । कण्डको पन छन्नेन सद्धिं मन्तयमानस्स बोधिसत्तस्स वचनं सुणन्तो ठत्वा — “नत्थि दानि मय्हं पुन सामिनो दस्सन”न्ति चक्खुपथमस्स विजहन्तो वियोगदुक्खमधिवासेतुं असक्कोन्तो हृदयेन फलितेन कालं कत्वा सुररिपुदुरभिभवने तावतिसभवने कण्डको नाम देवपुत्तो हुत्वा निब्बत्ति । तस्स उप्पत्ति विमलत्थविलासिनिया विमानवत्थुदुक्कथाय गहेतब्बा । छन्नस्स पठमं एकोव सोको अहोसि । सो कण्डकस्स कालकिरियाय दुतियेन सोकेन पीळियमानो रोदन्तो परिदेवन्तो दुक्खेन अगमासि ।

बोधिसत्तोपि पब्बजित्वा तस्मिंयेव पदेसे अनुपियं नाम अम्बवनं अत्थि, तत्थेव सत्ताहं पब्बज्जासुखेन वीतिनामेत्वा ततो पच्छा सज्झाप्यभानुरज्जितसलिलधरसंवुतो सरदसमये परिपुण्णरजनिकरो विय कासाववरसंवुतो एक्कोपि अनेकजनपरिवुतो विय विरोचमानो तं वनवासिमिगपक्खीनं नयनामतपानमिव करोन्तो एकचरो सीहो विय नरसीहो मत्तमातङ्गविलासगामी समस्सासेन्तो विय वसुन्धरं पादतलेहि एकदिवसेनेव तिसयोजनिकं मगं गन्त्वा उत्तुङ्गतरङ्गभङ्गं असङ्गं गङ्गं नदिं उत्तरित्वा रतनजुतिविसरविराजितवररुचिरराजगहं राजगहं नाम नगरं पाविसि । पविसित्वा च पन सपदानं पिण्डाय चरि । सकलं पन तं नगरं बोधिसत्तस्स रूपदस्सनेन धनपालके पविट्ठे तं नगरं विय असुरिन्दे पविट्ठे देवनगरं विय सङ्खोभमगमासि । पिण्डाय चरन्ते महापुरिसे नगरवासिनो मनुस्सा महासत्तस्स रूपदस्सनेन सज्जातपीतिसोमनस्सा जातविम्हिता बोधिसत्तस्स रूपदस्सनावज्जितहृदया अहेसुं ।

तेसं मनुस्सानं अज्जतरो अज्जतरमेवमाह — “किन्नु यं, भो, राहुभयेन निगूळ्हकिरणजालो पुण्णचन्दो मनुस्सलोकमागतो”ति । तमज्जो सितं कत्वा एवमाह — “किं कथेसि, सम्म, कदा नाम तथा पुण्णचन्दो मनुस्सलोकमागतो दिट्ठपुब्बो, ननु एस कुसुमकेतुकामदेवो वेसन्तरमादाय अम्हाकं महाराजस्स नागरानज्ज परमलीळाविभूतिं दिस्वा कीळितुमागतो”ति । तमज्जो सितं कत्वा एवमाह — “किं, भो, त्वं उम्मत्तोसि, ननु कामो इस्सरकोधहुतासनपरिदट्ठसरीरो सुरपतिदससतनयनो एसो अमरपुरसज्जाय इधागतो”ति । तमज्जो ईसकं हसित्वा — “किं वदेसि, भो, ते पुब्बापरविरोधं, कुतो पनस्स दससतनयनानि, कुतो वजिरं, कुतो एरावणो । अद्धा ब्रह्मा एस ब्राह्मणजनं पमत्तं जत्वा वेदवेदङ्गादीसु नियोजनत्थाय आगतो”ति । ते सब्बेपि अपसादेत्वा अज्जो पण्डितजातिको एवमाह — “नेवायं पुण्णचन्दो, न च कामदेवो, नापि दससतनयनो, न चापि ब्रह्मा, सब्बलोकनायको सत्था एस अच्छरियमनुस्सो”ति ।

एवं सल्लपन्तेसु एव नागरेसु राजपुरिसा गन्त्वा तं पवत्तिं रज्जो बिम्बिसारस्स आरोचेसुं — “देव, देवो वा गन्धब्बो वा उदाहु नागराजा वा यक्खो वा को नु वा अम्हाकं नगरे पिण्डाय चरती”ति । राजा तं सुत्वा उपरिपासादतले ठत्वा महापुरिसं दिस्वा अच्छरियभूतचित्तजातो राजपुरिसे आणापेसि — “गच्छथ, भणे, तं वीमंसथ, सचे अमनुस्सो भविस्सति, नगरा निक्खमित्वा अन्तरधायिस्सति, सचे देवता भविस्सति, आकासेन गमिस्सति, सचे नागराजा भविस्सति, पथवियं निमुज्जित्वा गमिस्सति, सचे मनुस्सो भविस्सति, यथालब्धं भिक्खं परिभुज्जिस्सती”ति ।

महापुरिसोपि सन्तिन्द्रियो सन्तमानसो रूपसोभाय महाजनस्स नयनानि आकट्ठेन्तो विय युगमत्तं पेक्खमानो मिस्सकभत्तं यापनमत्तं संहरित्वा पविट्ठद्वारेनेव नगरा निक्खमित्वा पण्डवपब्बतच्छायाय पुरत्थाभिमुखो निसीदित्वा आहारं पच्चवेक्खित्वा निब्बिकारो परिभुज्जि । ततो राजपुरिसा गन्त्वा तं पवत्तिं रज्जो आरोचेसुं । ततो दूतवचनं सुत्वा

मगधाधिपति राजा बालजनेहि दुरनुसारो मेरुमन्दारसारो सत्तसारो बिम्बिसारो बोधिसत्तस्स गुणस्सवनेनेव सज्जातदस्सनकुतूहलो वेगेन नगरतो निक्खमित्वा पण्डवपब्बताभिमुखो गन्त्वा याना ओरुह्म बोधिसत्तस्स सन्तिकं गन्त्वा तेन कतानुज्जो बन्धुजनसिनेहसीतले सिलातले निसीदित्वा बोधिसत्तस्स इरियापथे पसीदित्वा कतपटिसन्थारो नामगोत्तादीनि पुच्छित्वा बोधिसत्तस्स सब्बं इस्सरियं निव्यातेसि । बोधिसत्तो — “मय्हं, महाराज, वत्थुकामेहि वा किलेसकामेहि वा अत्थो नत्थि । अहज्झि परमाभिसम्बोधिं पत्थयन्तो निक्खन्तो”ति आह । राजा अनेकप्पकारेन याचन्तोपि तस्स चित्तं अलभित्वा — “अद्धा बुद्धो भविस्सति, बुद्धभूतेन पन तया पठमं मम विजितं आगन्तब्ब”न्ति वत्त्वा नगरं पविट्ठो ।

“अथ राजगहं वरराजगहं, नरराजवरे नगरं तु गते ।
गिरिराजवरो मुनिराजवरो, मिगराजगतो सुगतोपि गतो” ॥

अथ बोधिसत्तो अनुपुब्बेन चारिकं चरमानो आळारज्ज कालामं उदकज्ज रामपुत्तं उपसङ्कमित्वा अट्ठ समापत्तियो निब्बत्तेत्वा — “नायं मग्गो बोधिया”ति तं समापत्तिभावनं अनलङ्कित्वा महापधानं पदहितुकामो उरुवेलं गन्त्वा — “रमणीयो वतायं भूमिभागो”ति तत्थेव वासं उपगन्त्वा महापधानं पदहि । लक्खणपरिग्गाहकब्राह्मणानं चत्तारो पुत्ता कोण्डज्जो ब्राह्मणो चाति इमे पञ्च जना पठमंयेव पब्बजिता गामनिगमराजधानीसु भिक्खाचरियं चरन्ता तत्थ बोधिसत्तं सम्पापुणिसु । अथ नं छब्बस्सानि महापधानं पदहन्तं — “इदानि बुद्धो भविस्सति, इदानि बुद्धो भविस्सती”ति परिवेणसम्मज्जनादिकाय वत्तपटिपत्तिया उपट्ठहमाना सन्तिकावचरावस्स अहेसुं । बोधिसत्तोपि — “कोटिप्पत्तं दुक्करं करिस्सामी”ति एकतिलतण्डुलादीहि वीतिनामेसि । सब्बसोपि आहारुपच्छेदं अकासि । देवतापि लोमकूपेहि दिब्बोजं उपहारयमाना पक्खिपिंसु ।

अथस्स ताय निराहारताय परमकिसभावप्पत्तकायस्स सुवण्णवण्णो कायो काळवण्णो अहोसि, द्रत्तिसमहापुरिसलक्खणानि पटिच्छन्नानि अहेसुं । अथ बोधिसत्तो दुक्करकारिकाय अन्तं गन्त्वा — “नायं मग्गो बोधिया”ति ओळारिकं आहारं आहारेतुं गामनिगमेसु पिण्डाय चरित्वा आहारं आहरि । अथस्स द्रत्तिसमहापुरिसलक्खणानि पाकतिकानि अहेसुं, कायो सुवण्णवण्णो अहोसि । अथ पञ्चवगिया भिक्खू तं दिस्वा — “अयं छब्बस्सानि दुक्करकारिकं करोन्तोपि सब्बज्जुतं पटिविज्झितुं नासक्खि, इदानि गामनिगमराजधानीसु पिण्डाय चरित्वा ओळारिकं आहारं आहरियमानो किं सक्खिस्सति, बाहुल्लिको एस पधानविब्भन्तो, किं नो इमिना”ति महापुरिसं पहाय बाराणसियं इसिपतनं अगमंसु ।

अथ महापुरिसो विसाखपुण्णमाय उरुवेलायं सेनानिगमे सेनाकुटुम्बिकस्स गेहे निब्बत्ता सुजाता नाम दारिका अहोसि । ताय सम्पसादनजाताय दिन्नं पक्खित्तदिब्बोजं मधुपायासं परिभुज्जित्वा सुवण्णपातिं गहेत्वा नेरज्जराय पटिसोतं खिपित्वा काळनागराजं सुपन्तं बोधेसि । अथ बोधिसत्तो नेरज्जरातीरे सुरभिकुसुमसमलङ्कते नीलोभासे मनोरमे सालवने दिवाविहारं कत्वा सायन्हसमये देवताहि अलङ्कतेन मग्गेन बोधिरुक्खाभिमुखो पायासि । देवनागयक्खसिद्धादयो दिब्बेहि मालागन्धविलेपनेहि पूजयिंसु । तस्मिं समये **सोत्थियो** नाम तिणहारको तिणं आदाय पटिपथे आगच्छन्तो महापुरिसस्स आकारं जत्वा अट्ठ तिणमुट्ठियो अदासि । बोधिसत्तो तिणं गहेत्वा असितज्जनगिरिसङ्कासं आचरन्तमिव दिनकरजालं सकहदयमिव करुणासीतलं सीतच्छायं विविधविहगगणसम्पातविरहितं मन्दमारुतेरिताय घनसाखाय समलङ्कतं नच्चन्तमिव पीतिया रज्जमानमिव च तरुगणानं विरोचमानविजयतरुमस्सत्थबोधिरुक्खमूलमुपगन्त्वा अस्सत्थदुमराजं

तिक्खत्तुं पदक्खिणं कत्वा पुब्बुत्तरदिसाभागे ठितो तानि तिणानि अगगे गहेत्वा चालेसि । तावदेव चुद्दसहत्थो पल्लङ्को अहोसि । तानि च तिणानि चित्तकारेण लेखागहितानि विय अहेसुं । बोधिसत्तो तत्थ चुद्दसहत्थे तिणसन्थरे तिसन्धिपल्लङ्कं आभुजित्वा चतुरङ्गसमन्नागतवीरियं अधिद्वहत्वा सुवण्णपीठे ठपितरजतक्खन्धं विय च पञ्जासहत्थं बोधिक्खन्धं पिट्ठितो कत्वा उपरि मणिछत्तेन विय बोधिसाखाहि धारियमानो निसीदि । सुवण्णवण्णे पनस्स चीवरे बोधिअङ्कुरा पतमाना सुवण्णपट्टे पवाळा विय निक्खित्ता विरोचयिंसु ।

बोधिसत्ते पन तत्थ निसिन्नेयेव वसवत्तिमारो देवपुत्तो — “सिद्धत्थकुमारो मम विसयमतिक्कमितुकामो, न दानाहमतिक्कमितुमस्स दस्सामी”ति मारबलस्स तमत्थं आरोचेत्वा मारबलमादाय निक्खमि । सा किर मारसेना मारस्स पुरतो द्वादसयोजना अहोसि, तथा दक्खिणतो च वामपस्सतो च, पच्छतो पन चक्कवाळपरियन्तं कत्वा ठिता, उद्धं नवयोजनुब्बेधा अहोसि । यस्सा पन उन्नदन्तिया सद्दो नवयोजनसहस्सतो पट्टाय पथविउन्द्रियनसद्दो विय सुय्यति । तस्मिं समये सक्को देवराजा विजयुत्तरं नाम सद्धं धममानो अट्ठासि । सो किर सद्धो वीसहत्थसतिको अहोसि । पञ्चसिखो गन्धब्बदेवपुत्तो तिगावुतायतं बेळुवपण्डुवीणं आदाय वादयमानो मङ्गलयुत्तानि गीतानि गायमानो अट्ठासि । सुयामो देवराजा तिगावुतायतं सरदसमयरजनिकरसस्सिरिकं दिब्बचामरं गहेत्वा मन्दं मन्दं बीजयमानो अट्ठासि । ब्रह्मा च सहम्पति तियोजनवित्थतं दुतियमिव पुण्णचन्दं सेतच्छत्तं भगवतो उद्धं धारेत्वा अट्ठासि । महाकाळोपि नागराजा असीतिया नागनाटकसहस्सेहि परिवुतो थुतिसङ्गीतानि पवत्तेन्तो महासत्तं नमस्समानो अट्ठासि । दससु चक्कवाळसहस्सेसु देवतायो नानाविधेहि सुरभिकुसुमदामधूपचुण्णादीहि पूजयमाना साधुकारं पवत्तयमाना अट्ठंसु ।

अथ मारो देवपुत्तो दियद्वयोजनसतिकं हिमगिरिसिखरसदिसं परमरुचिरदस्सनं गिरिमेखलं नाम रतनखचितवरवारणं अरिवारणवारणं अभिरुहित्वा बाहुसहस्सं मापेत्वा अगगहितग्गहणेन नानावुधानि अगगहापेसि । मारपरिसापि असिफरसुसरसत्तिसबला समुस्सितधनुमुसल-फाल-सद्धु-कुन्त-तोमर-उपल-लगुळ-वलय-कणय-कप्पण-चक्ककटकधारारुरु-सीह-खग्ग-सरभ-वराह-ब्यग्घ-वानरोरग-मज्जारोलूकवदना महिंस-पसद-तुरङ्ग-दिरदादिवदना च नानाभीमविरूपबीभच्छकाया मनुस्सयक्खपिसाचसदिसकाया च महासत्तं बोधिसत्तं बोधिमूले निसिन्नं अज्झोत्थरमाना गन्त्वा परिवारयित्वा मारस्स सन्देसं समुदिक्खमाना अट्ठासि ।

ततो मारबले बोधिमण्डमुपसङ्कमन्तेयेव तेसं सक्कादीनं एकोपि ठातुं नासक्खि । सम्मुखसम्मुखद्वानेनेव पलायिंसु । सक्को पन देवराजा तं विजयुत्तरसद्धं पिट्ठियं कत्वा पलायित्वा चक्कवाळमुखवट्ठियं अट्ठासि । महाब्रह्मा सेतच्छत्तं चक्कवाळकोटियं ठपेत्वा ब्रह्मलोकमेव अगमासि । काळो नागराजा सब्बनाटकानि छडुत्वा पथवियं निमुज्जित्वा पञ्चयोजनसतिकं मज्जेरिकनागभवनं गन्त्वा हत्थेन मुखं पिदहित्वा निपज्जि । एकदेवतापि तत्थ ठातुं समत्था नाम नाहोसि । महापुरिसो पन सुज्जविमाने महाब्रह्मा विय एककोव निसीदि । “इदानि मारो आगमिस्सती”ति पठममेव अनेकरूपानि अनिट्ठानि दुन्निमित्तानि पातुरहेसुं ।

“पमत्तबन्धुस्स च युद्धकाले, तिलोकबन्धुस्स च वत्तमाने ।
उक्का समन्ता निपतिंसु घोरा, धूमन्धकारा च दिसा अहेसुं ॥

“अचेतनायम्पि सचेतना यथा, गता वियोगं पतिनेव कामिनी ।
लतेव वाताभिहता ससागरा, पकम्पि नानासधरा धरा मही ॥

“अहेसुमुद्धूतजला समुद्रा, वहिसु नज्जो पटिलोममेव ।
कूटानि नानातरुसङ्घटानि, भेत्वा गिरीनं पथविं भजिसु ॥

“पवायि वातो फरुसो समन्ता, निघट्टसदो तुमुलो अहोसि ।
भजित्थ घोरं रविरन्धकारं, कबन्धरूपं गगने चरित्थ ॥

“एवंपकारं असिवं अनिट्ठं, आकासगं भूमिगतञ्च घोरं ।
अनेकरूपं किर दुन्निमित्तं, अहोसि मारागमने समन्ता ॥

“तं देवदेवं अभिहन्तुकामं, कामं तु दिस्वा पन देवसङ्घा ।
हाहाति सदं अनुकम्पमाना, अकंसु सद्धिं अमरङ्गनाहि ॥

“पच्छापि पस्सिंसु सुदन्तरूपं, दिसाविदिसासु पलायमानं ।
सअन्तकं तं सबलं अनेकं, हत्थे च थरू च पाता तयिंसु ॥

“विहङ्गमानं गरुळोव मज्झे, मज्झे मिगानं परमोव सीहो ।
महायसो मारबलस्स मज्झे, विसारदो वीतभयो निसीदि” ॥

अथ मारो — “सिद्धत्थं भिंसापेत्वा पलापेस्सामी”ति वातवस्सं पहरणवस्सं पासाणवस्सं पुन
अङ्गारकुक्कुळवालुककललन्धकारवुट्ठीहि नवहि मारइट्ठीहि बोधिसत्तं पलापेतुं असक्कोन्तो कुद्धमानसो — “किं, भणे,
तिट्ठथ, इमं सिद्धत्थमसिद्धत्थं करोथ, गणहथ हनथ छिन्दथ बन्धथ न मुञ्चथ पलापेथा”ति मारपरिसं आणापेत्वा सयञ्च
गिरिमेखलस्स खन्धे निसीदित्वा एकेन करेन सरं भमयन्तो बोधिसत्तं उपसङ्कमित्वा — “भो सिद्धत्थ, उट्ठह पल्लङ्का”ति
आह । मारपरिसापि महासत्तस्स अतिघोरं पीळमकासि । अथ महापुरिसो — “कदा ते पूरिता, मार, पल्लङ्कत्थाय
पारमी”ति आदीनि वचनानि वत्वा दक्खिणहत्थं पथविं निन्नामेसि । तङ्खणज्जेव चुद्धससहस्साधिकानि
दससतसहस्सयोजनबहलानि पथविसन्धारकानि वातुदकानि पठमं कम्पेत्वा तदन्तरं
चतुनहुताधिकद्वियोजनसतसहस्सबहला अयं महापथवी छ्धा पकम्पित्थ । उपरि आकासे अनेकसहस्सानि विज्जुलता च
असनी च फलिसु । अथ गिरिमेखलदिरदो जण्णुकेन पति । मारो गिरिमेखलक्खन्धे निसिन्नो भूमियं पति । मारपरिसापि
दिसाविदिसासु भुसमुट्ठि विय विकिरिंसु ।

अथ महापुरिसोपि तं समारं मारबलं खन्तिमेत्तावीरियपज्जादीनं अत्तनो पारमीनमानुभावेन विद्धंसेत्वा पठमयामे
पुब्बेनिवासं अनुस्सरित्वा मज्झिमयामे दिब्बचक्खुं विसोधेत्वा पच्चूससमये सब्बबुद्धानं आचिण्णे पच्चयाकारे जाणं
ओतारेत्वा आनापानचतुत्थज्झानं निब्बत्तेत्वा तमेव पादकं कत्वा विपस्सनं वट्ठेत्वा मग्गपटिपाटिया अधिगतेन
चतुत्थमग्गेन सब्बकिलेसे खेपेत्वा सब्बबुद्घगुणे पटिविज्झित्वा सब्बबुद्घाचिण्णं —

“अनेकजातिसंसारं, सन्धाविस्सं अनिब्बिसं ।
गहकारं गवेसन्तो, दुक्खा जाति पुनप्पुनं ॥

“गहकारक दिट्ठोसि, पुन गेहं न काहसि ।

सब्बा ते फासुका भग्गा, गहकूटं विसङ्खतं ।
विसङ्खारगतं चित्तं, तण्हानं खयमज्झगा'ति ॥ (ध० प० १५३-१५४) —

उदानं उदानेसि ।

सन्निकेनिदानकथा

उदानं उदानेत्वा निसिन्नस्स भगवतो एतदहोसि — “अहं कप्पसतसहस्साधिकानि चत्तारि असङ्ख्येय्यानि इमस्स पल्लङ्कस्स कारणा सन्धाविं, अयं मे पल्लङ्को विजयपल्लङ्को मङ्गलपल्लङ्को, एत्थ मे निसिन्नस्स याव सङ्कप्पो न परिपुण्णो, न ताव इतो वुट्ठहिस्सामी'ति अनेककोटिसतसहस्ससङ्का समापत्तियो समापज्जन्तो सत्ताहं तत्थेव निसीदि । यं सन्धाय वुत्तं — “अथ खो भगवा सत्ताहं एकपल्लङ्केन निसीदि विमुत्तिसुखपटिसंवेदी'ति (महाव० १) ।

अथेकच्चानं देवतानं — “अज्जापि ताव नून सिद्धत्थस्स कत्तब्बकिच्चं अत्थि । पल्लङ्कस्मिहि आलयं न विजहती'ति परिवितक्को उदपादि । अथ सत्था देवतानं वितक्कं जत्वा तासं वितक्कूपसमनत्थं वेहासं अब्भुगन्त्वा यमकपाटिहारियं दस्सेसि । एवं इमिना पाटिहारियेन देवतानं वितक्कं वूपसमेत्वा पल्लङ्कतो ईसकं पाचीननिसिस्ते उत्तरदिसाभागे ठत्वा — “इमस्मिं वत मे पल्लङ्के सब्बज्जुतज्जाणं पटिविद्ध'न्ति चत्तारि असङ्ख्येय्यानि कप्पसतसहस्सज्च पूरितानं पारमीनं फलाधिगमनट्टानं पल्लङ्कज्च बोधिरुक्खज्च अनिमिसेहि अक्खीहि ओलोकयमानो सत्ताहं वीतिनामेसि, तं ठानं **अनिमिसचेतियं** नाम जातं ।

अथ पल्लङ्कस्स च ठितट्टानस्स च अन्तरा चङ्कमं मापेत्वा पुरत्थिमपच्छिमतो आयते रतनचङ्कमे चङ्कमन्तो सत्ताहं वीतिनामेसि, तं ठानं **रतनचङ्कमचेतियं** नाम जातं ।

चतुत्थे पन सत्ताहे बोधितो पच्छिमुत्तरदिसाभागे देवता रतनघरं मापयिंसु । तत्थ पल्लङ्केन निसीदित्वा अभिधम्मपिटकं विचिनन्तो सत्ताहं वीतिनामेसि, तं पन ठानं **रतनघरचेतियं** नाम जातं ।

एवं भगवा बोधिसमीपेयेव चत्तारि सत्ताहानि वीतिनामेत्वा पञ्चमे सत्ताहे बोधिरुक्खमूला येन **अजपालनिग्रोधो** तेनुपसङ्कमि । तत्रापि धम्मं विचिनन्तो विमुत्तिसुखज्च पटिसंवेदेन्तो निसीदि ।

सत्था तत्थ सत्ताहं वीतिनामेत्वा **मुचलिन्दमूलं** अगमासि । तत्थ सत्ताहवद्दलिकाय उप्पन्नाय सीतादिपटिबाहनत्थं मुचलिन्देन नागराजेन सत्तक्खत्तुं भोगेहि परिक्खित्तो असम्बाधाय गन्धकुटिया विहरन्तो विय विमुत्तिसुखं पटिसंवेदियमानो तत्थ सत्ताहं वीतिनामेत्वा राजायतनमूलं उपसङ्कमि । तत्थपि विमुत्तिसुखं पटिसंवेदियमानोव सत्ताहं निसीदि । एत्तावता सत्त सत्ताहानि परिपुण्णानि । एत्थन्तरे भगवतो नेव मुखधोवनं न सरीरपटिजगगनं नाहारकिच्चं अहोसि, फलसुखेनेव वीतिवत्तेसि । अथ सत्तसत्ताहमत्थके एकूनपज्जासतिमे दिवसे सक्केन देवानमिन्देन उपनीतेन नागलतादन्तकट्टेन च अनोतत्तदहोदकेन च मुखं धोवित्वा तत्थेव **राजायतनमूले** निसीदि ।

तस्मिं समये **तपुस्सभल्लिका** नाम द्वे वाणिजा जातिसालोहिताय देवताय सत्थु आहारदाने उस्साहिता मन्थज्च मधुपिण्डिकज्च आदाय — “पटिगणहातु भगवा इमं आहारं अनुकम्पं उपादाया'ति सत्थारं उपसङ्कमित्वा अट्ठंसु । भगवा पायासपटिगणहणदिवसेयेव देवदत्तियस्स पत्तस्स अन्तरहितत्ता — “न खो तथागता हत्थेसु आहारं पटिगणहन्ति, किम्हि नु

खो अहं इमं पटिगगहेय्यं”न्ति चिन्तेसि । अथस्स भगवतो अज्झासयं विदित्वा चतूहि दिसाहि चत्तारो महाराजानो इन्दनीलमणिमये चत्तारो पत्ते उपनामेसुं । भगवा ते पटिक्खिपि । पुन मुग्गवण्णे सिलामये चत्तारो पत्ते उपनामेसुं । भगवा तेसं चतुन्नम्पि देवपुत्तानं अनुकम्पं उपादाय पटिगगहेत्वा एकीभावं उपनेत्वा तस्मिं पच्चग्घे सेलमये पत्ते आहारं पटिगगहेत्वा परिभुज्जित्वा अनुमोदनमकासि । ते द्वे भातरो वाणिजा बुद्धञ्च धम्मञ्च सरणं गन्त्वा द्वेवाचिका उपासका अहेसुं ।

अथ सत्था पुन अजपालनिग्रोधमेव गन्त्वा निग्रोधमूले निसीदि । अथस्स तत्थ निसिन्नमत्तस्सेव अधिगतस्स धम्मस्स गम्भीरतं पच्चवेक्खन्तस्स सब्बबुद्धानं आचिण्णो — “अधिगतो खो म्यायं धम्मो”तिआदिना (दी० नि० २.६४; म० नि० १.२८१; २.३३७; सं० नि० १.१७२; महाव० ७) परेसं धम्मं अदेसेतुकामताकारप्पत्तो परिवितक्को उदपादि । अथ **ब्रह्मा सहम्पति** “नस्सति वत भो लोको, विनस्सति वत भो लोको”ति (दी० नि० २.६६; म० नि० १.२८२; २.३३८; सं० नि० १.१७२; महाव० ८) दससु चक्कवाळसहस्सेसु सक्कसुयामसन्तुसितनिम्मानरतिपरनिमित्तवसवत्तिमहाब्रह्मानो च गहेत्वा सत्थु सन्तिकं आगन्त्वा — “देसेतु, भन्ते, भगवा धम्म”न्तिआदिना (दी० नि० २.६६; म० नि० १.२८२; २.३३८; सं० नि० १.१७२; महाव० ८) नयेन धम्मदेसनं आयाचि ।

अथ सत्था तस्स पटिज्जं दत्त्वा — “कस्स नु खो अहं पठमं धम्मं देसेय्य”न्ति चिन्तेन्तो आळारुदकानं कालङ्कतभावं जत्वा — “बहूपकारा खो मे पञ्चवगिया भिक्खू”ति पञ्चवगिये आरब्ध मनसिकारं कत्वा — “कहं नु खो ते एतरहि विहरन्ती”ति आवज्जेन्तो — “बाराणसियं इसिपतने मिगदाये”ति जत्वा — “तत्थ गन्त्वा धम्मचक्कं पवत्तेस्सामी”ति कतिपाहं बोधिमण्डसामन्तेयेव पिण्डाय चरन्तो विहरित्वा आसाळ्हपुण्णमियं बाराणसिं गमिस्सामी”ति पत्तचीवरमादाय अट्टारसयोजनमगं पटिपज्जि । अन्तरामगे हट्ठतुपगं **उपकं** नाम आजीवकं दिस्वा तस्स अत्तनो बुद्धभावं आचिक्खित्वा तंदिवसंयेव सायन्हसमये इसिपतनं अगमासि ।

पञ्चवगिया पन तथागतं दूरतोव आगच्छन्तं दिस्वा — “अयं, आवुसो, समणो गोतमो पच्चयबाहुल्लाय आवत्तो परिपुण्णकायो पीणिन्द्रियो सुवण्णवण्णो हुत्वा आगच्छति, इमस्स अभिवादनादीनि न करिस्साम, आसनमत्तं पन पज्जापेय्यामा”ति कतिकं अकंसु । भगवा तेसं चित्ताचारं जत्वा सब्बसत्तेसु अनोधिस्सकवसेन फरणसमत्थं मेत्तचित्तं संखिपित्वा ओधिस्सकवसेन मेत्तचित्तेन फरि । ते भगवतो मेत्तचित्तेन फुट्ठा तथागते उपसङ्कमन्ते सकाय कतिकाय सण्ठातुं असक्कोन्ता अभिवादनादीनि सब्बकिच्चानि अकंसु । वित्थारकथा **विनयमहावग्गा**दीसु वुत्तनयेनेव वेदितब्बा ।

अथ भगवा अत्तनो बुद्धभावं ते आपेत्वा पञ्चत्तवरबुद्धासने निसीदित्वा उत्तरासाळ्हनक्खत्तयोगे वत्तमाने अट्टारसहि ब्रह्मकोटीहि परिवुतो पञ्चवगिये थेरे आमन्तेत्वा **धम्मचक्कपवत्तनसुत्तन्तं** देसेसि । तेसु अज्जासिकोण्डज्जो देसनानुसारेण जाणं पेसेन्तो सुत्तपरियोसाने अट्टारसहि ब्रह्मकोटीहि सद्धि सोत्तापत्तिफले पतिट्ठासि । तेन वुत्तं —

१. “अहमेतरहि सम्बुद्धो, गोतमो सक्क्यवड्ढनो ।
पधानं पदहित्वान, पत्तो सम्बोधिमुत्तमं ॥
२. “ब्रह्मना याचितो सन्तो, धम्मचक्कं पवत्तयिं ।
अट्टारसन्नं कोटीनं, पठमाभिसमयो अहू”ति ॥

तत्थ अहन्ति अत्तानं निदिसति । एतरहीति अस्मिं काले । **सक्क्यवड्ढनो**ति साकियकुलवड्ढनो । “सक्क्यपुङ्गवो”तिपि

पाठो। **पधानन्ति** वीरियं वुच्चति। **पदहित्वानाति** घटेत्वा वायमित्वा, दुक्करकारिकं कत्वाति अत्थो। **अट्टारसन्नं कोटीनन्ति** बाराणसियं इसिपतने मिगदाये धम्मचक्कप्पवत्तनसुत्तन्तकथाय अज्जासिकोण्डज्जत्थेरप्पमुखानं अट्टारसन्नं ब्रह्मकोटीनं पठमाभिसमयो अहोसीति अत्थो।

इदानीं भगवा अतीतं कथेत्वा अनागतं अभिसमयं कथेन्तो —

३. “ततो परञ्च देसेन्ते, नरदेवसमागमे।
गणनाय न वत्तब्बो, दुतियाभिसमयो अहू”ति ॥ — आदिमाह।

तत्थ **नरदेवसमागमे**ति ततो अपरेन समयेन महामङ्गलसमागमे दससु चक्कवाळसहस्सेसु देवमनुस्सानं मज्झे **मङ्गलसुत्त**परियोसाने (खु० पा० ५.१ आदयो; सु० नि० २६१ आदयो) गणनपथं वीतिवत्तानं नरदेवानं। **दुतियाभिसमयो** अहूति हेस्सतीति अत्थो। अनागतवचने वत्तब्बे सोतपतितत्ता “अहू”ति अतीतवचनं वुत्तं, कालविपरियायवसेन वा। एस नयो इतो परेसु ईदिसेसु वचनेसु च। पुन **राहुलोवादसुत्तन्त**देसनाय (म० नि० ३.४१६ आदयो) गणनपथवीतिवत्ते सत्ते अभिसमयामतपानं पायेसि। अयं ततियाभिसमयो। तेन वुत्तं —

४. “इधेवाहं एतरहि, ओवदिं मम अत्रजं।
गणनाय न वत्तब्बो, ततियाभिसमयो अहू”ति ॥

भगवतो किर एकोव सावकसन्निपातो अहोसि। उरुवेलकस्सपादीनं जटिलानं सहस्सं, द्विन्नं अग्गसावकानं अट्ठत्तियसतानीति इमेसं अट्ठतेळससतानं सन्निपातो अहोसि। तेन वुत्तं —

५. “एकोसि सन्निपातो मे, सावकानं महेसिनं।
अट्ठतेळससतानं, भिक्खूनासि समागमो”ति ॥

तत्थ **एकोसी**ति एकोव आसि। **अट्ठतेळससतानन्ति** मम सावकानं पज्जासाधिकानं द्वादससतानं। **भिक्खूनासी**ति भिक्खूनां आसि। तेसं पन मज्झगतो भगवा चतुरङ्गसन्निपाते पातिमोक्खं उट्ठिसि।

अथ भगवा अत्तनो पवत्तिं दस्सेन्तो —

६. “विरोचमानो विमलो, भिक्खुसङ्घस्स मज्झगो।
ददामि पत्थितं सब्बं, मणीव सब्बकामदो”ति ॥ — आदिमाह।

तत्थ **विरोचमानो**ति अनन्तबुद्धिसिरिया विरोचमानो। **विमलो**ति विगतरागादिकिलेसमलो। **मणीव सब्बकामदो**ति चिन्तामणि विय सब्बकामददो अहम्पि इच्छितं पत्थितं सब्बं लोकियलोकुत्तरसुखविसेसं देमीति अत्थो।

इदानीं पत्थितपत्थनं दस्सेन्तो —

७. “फलमाकङ्खमानानं, भवच्छन्दजहेसिनं।

चतुसच्चं पकासेमि, अनुकम्पाय पाणिनं'न्ति ॥ — आदिमाह ।

तत्थ फलन्ति सोतापत्तिफलादिकं चतुब्बिधं फलं । भवच्छन्दजहेसिनन्ति भवतण्हापहायिनं, भवतण्हं पजहितुकामानं । अनुकम्पायाति अनुदयाय ।

८. इदानि चतुसच्चप्पकासने, अभिसमयं दस्सेन्तो “दसवीससहस्सान”न्ति आदिमाह ।

तत्थ दसवीससहस्सानन्ति दससहस्सानञ्च वीसतिसहस्सानञ्च । एकद्विन्नन्ति आदिना नयेनाति अत्थो । नवमदसमगाथा उत्तानत्थाव ।

११-१२. एकादसमद्वादसमगाथासु इदानेतरहीति उभोपि एकत्था, वेनेय्यवसेन पुरिसपुग्गला विय वुत्ता । अथ वा इदानीति मयि उप्पन्ने । एतरहीति मयि धम्मं देसेन्ते । अपत्तमानसाति अप्पत्तअरहत्तफला । अरियञ्जसन्ति अरियं अट्ठङ्गिकं मगं । थोमयन्ताति पसंसन्ता । बुद्धिस्सन्तीति अनागते चतुसच्चधम्मं पटिविज्झिस्सन्तीति अत्थो । संसारसरितन्ति संसारसागरं ।

इदानि अत्तनो जातनगरादिं दस्सेन्तो —

१३. “नगरं कपिलवत्थु मे, राजा सुद्धोदनो पिता ।
मय्हं जनेत्तिका माता, मायादेवीति वुच्चति ॥

१४. “एकूनतिसवस्सानि, अगारं अज्झहं वसिं ।
रम्मो सुरम्मो सुभको, तयो पासादमुत्तमा ॥

१५. “चत्तालीससहस्सानि, नारियो समलङ्कता ।
भद्वकञ्चना नाम नारी, राहुलो नाम अत्रजो ॥

१६. “निमित्ते चतुरो दिस्वा, अस्सयानेन निक्खमिं ।
छब्बस्सं पधानचारं, अचरिं दुक्करं अहं ॥

१७. “बाराणसियं इसिपतने, चक्कं पवत्तितं मया ।
अहं गोतमसम्बुद्धो, सरणं सब्बपाणिनं ॥

१८. “कोलितो उपतिस्सो च, द्वे भिक्खू अगगसावका ।
आनन्दो नामुपट्ठाको, सन्तिकावचरो मम ।
खेमा उप्पलवण्णा च, भिक्खुनी अगगसाविका ॥

१९. “चित्तो हत्थाळवको च, अग्गुपट्ठाकुपासका ।
नन्दमाता च उत्तरा, अग्गुपट्ठाकुपासिका ॥

२०. “अहं अस्सत्थमूलम्हि, पत्तो सम्बोधिमुत्तमं ।
ब्यामप्पभा सदा मय्हं, सोळसहत्थमुग्गता ॥

२१. “अप्पं वस्ससतं आयु, इदानेतरहि विज्जति ।
तावता तिट्ठमानोहं, तारेमि जनतं बहुं ॥

२२. “ठपयित्वान धम्मक्कं, पच्छिमं जनबोधनं ।
अहम्पि न चिरस्सेव, सद्धिं सावकसङ्घतो ।
इधेव परिनिब्बिस्सं, अग्गीवाहारसङ्घया”ति ॥ — आदिमाह ।

मम पन रम्मसुरम्मसुभनामका तयो पासादा नवभूमिकसत्तभूमिकपञ्चभूमिका, चत्तालीससहस्सा नाटकित्थियो, यसोधरा नाम मम अग्गमहेसी, सोहं चत्तारो निमित्ते दिस्वा अस्सयानेन महाभिनिक्खमनं निक्खमिं । ततो छब्बस्सानि पधानं पदहित्वा विसाखपुण्णमाय उरुवेलायं सेनानिगमे सेनाकुटुम्बिकस्स धीताय सम्पसादजाताय सुजाताय नाम दिन्नं मधुपायासं परिभुज्जित्वा सालवने दिवाविहारं कत्वा सायन्हसमये सोत्थियेन नाम तिणहारकेन दिन्ना अट्ठ तिणमुट्ठियो गहेत्वा अस्सत्थबोधिरुक्खमूलं उपगन्त्वा तत्थ मारबलं विद्धंसेत्वा सम्बोधिं पत्तोस्मीति सब्बं व्याकासि ।

तत्थ सद्धिं सावकसङ्घतोति सद्धिं सावकसङ्घेन । परिनिब्बिस्सन्ति परिनिब्बायिस्सामि । अग्गीवाहारसङ्घयाति अग्गि विय इन्धनक्खयेन यथा अग्गि निरुपादानो निब्बायति, एवं अहम्पि निरुपादानो परिनिब्बायिस्सामीति अत्थो ।

तस्मिन् च अतुलतेजानीति अग्गसावकयुगादीनि तानि असदिसतेजानि । **इमानि च दसबलानीति** एतानि च सारीरदसबलानि **गुणधारणो देहोति** छअसाधारणजाणादिगुणधरो अयं देहो च । **तमन्तरहिस्सन्तीति** सब्बानि एतानि वुत्तप्पकारानि अन्तरधायिस्सन्ति विनस्सिस्सन्ति । **ननु रिक्ता सब्बसङ्घाराति** एत्थ ननूति अयं अनुमतिअत्थे निपातो । **रिक्ताति** निच्चसारधुवसाररहितत्ता तुच्छा, सब्बमेव पन सङ्घतं खयधम्मं वयधम्मं विरागधम्मं निरोधधम्मं हुत्वा अभावतो अनिच्चं, उप्पादादिपटिपीळितत्ता दुक्खं, अवसवत्तनतो अनत्ता । तस्मा सङ्घारेसु लक्खणत्तयं आरोपेत्वा विपस्सनं वट्ठेत्वा अमत्तमसङ्घतं अच्युतं निब्बानं अधिगच्छथ । अयं वो अम्हाकं अनुसासनी इदं अम्हाकं सासनं अप्पमादेन सम्पादेथाति । देसनापरियोसाने किर देवतानं कोटिसत्तसहस्सस्स अनुपादाय आसवेहि चित्तानि विमुच्चिंसु । सेसमग्गफलेसु पतिट्ठिता पन गणनपथं वीतिवत्ता अहेसुं ।

एवं भगवा कप्पनामजातिआदिववत्थितं सकलम्पि बुद्धवंसं आकासे रतनचङ्कमे चङ्कमन्तोव कथेत्वा जातिजनं वन्दापेत्वा आकासतो ओतरित्वा पञ्जत्तवरबुद्धासने निसीदि । एवं निसिन्ने पन भगवति लोकनाथे सिखाप्पत्तो जातिसमागमो अहोसि । सब्बे एकग्गचित्ता निसीदिंसु । ततो महामेघो पोक्खरवस्सं वस्सि । तङ्खणे उदकं हेट्ठा विरवन्तं गच्छति । तेमेतुकामोव तेमेति, अतेमितुकामस्स सरीरे एकबिन्दुमत्तम्पि न पतति । तं दिस्वा सब्बे अच्छरियब्भुतचित्तजाता हुत्वा — “अहो अच्छरियं, अहो अब्भुत”न्ति कथं समुट्ठापेसुं । तं सुत्वा सत्था — “न इदानेव मय्हं जातिसमागमे पोक्खरवस्सं वस्सि, अतीतेपि वस्सी”ति इमिस्सा अट्ठुप्पत्तिया **वेस्सन्तरजातकं** (जा० २.२२.१६५५ आदयो) कथेसि । सा धम्मदेसना सात्थिका जाता । ततो भगवा उट्ठायासना विहारं पाविसि ।

इति मधुरत्थविलासिनिया बुद्धवंसट्ठकथाय

गोतमबुद्धवंसवण्णना निद्धिता ।

निद्धितो पञ्चवीसतिमो बुद्धवंसो ।

२८. बुद्धपकिण्णककथा

१-अरिमेय्यितो कप्पे, चतुरो आसुं विनायका”तिआदिका अट्टारसगाथा सङ्गीतिकारकेहि ठपिता निगमनगाथाति वेदितब्बा । सेसगाथासु सब्बत्थ पाकटमेवाति ।

वेमत्तकथा

इमस्मिं पन सकलेपि बुद्धवंसे निद्धिद्वानं पञ्चवीसतिया बुद्धानं अट्ट वेमत्तानि वेदितब्बानि । कतमानि अट्ट? आयुवेमत्तं, पमाणवेमत्तं, कुलवेमत्तं, पधानवेमत्तं, रस्मिवेमत्तं, यानवेमत्तं, बोधिवेमत्तं, पल्लङ्कवेमत्तन्ति ।

तत्थ आयुवेमत्तं नाम केचि दीघायुका होन्ति केचि अप्पायुका । तथा हि दीपङ्करो कोण्डञ्जो अनोमदस्सी पदुमो पदुमुत्तरो अत्थदस्सी धम्मदस्सी सिद्धत्थो तिस्सोति इमे नव बुद्धा वस्ससतसहस्सायुका अहेसुं । मङ्गलो सुमनो सोभितो नारदो सुमेधो सुजातो पियदस्सी फुस्सोति इमे अट्ट बुद्धा नवुतिवस्ससहस्सायुका अहेसुं । रेवतो वेस्सभू चाति इमे द्वे बुद्धा सट्ठिवस्ससहस्सायुका अहेसुं । विपस्सी भगवा असीतिवस्ससहस्सायुका अहोसि । सिखी ककुसन्धो कोणागमनो कस्सपोति इमे चत्तारो बुद्धा यथाक्कमेन सत्ततिचत्तालीसतिसवीसवस्ससहस्सायुका अहेसुं । अम्हाकं पन भगवतो वस्ससतं आयुप्पमाणं अहोसि । उपचितपुञ्जसम्भारानं दीघायुकसंवत्तनियकम्मसमुपेतानमि बुद्धानं युगवसेन आयुप्पमाणं अप्पमाणं अहोसि । अयं पञ्चवीसतिया बुद्धानं आयुवेमत्तं नाम ।

पमाणवेमत्तं नाम केचि दीघा होन्ति केचि रस्सा । तथा हि दीपङ्कर-रेवत-पियदस्सी-अत्थदस्सी-धम्मदस्सी-विपस्सीबुद्धानं असीतिहत्थुब्बेधं सरीरप्पमाणं अहोसि । कोण्डञ्ज-मङ्गल-नारद-सुमेधानं अट्टासीतिहत्थुब्बेधो कायो अहोसि । सुमनस्स नवुतिहत्थुब्बेधं सरीरं अहोसि । सोभित-अनोमदस्सी-पदुम-पदुमुत्तर-फुस्सबुद्धानं अट्टपण्णासहत्थुब्बेधं सरीरं अहोसि । सुजातो पण्णासहत्थुब्बेधसरीरो अहोसि । सिद्धत्थ-तिस्स-वेस्सभुनो सट्ठिहत्थुब्बेधा अहेसुं । सिखी सत्ततिहत्थुब्बेधो अहोसि । ककुसन्ध-कोणागमन-कस्सपा यथाक्कमेन चत्तालीसतिसवीसतिहत्थुब्बेधा अहेसुं । अम्हाकं भगवा अट्टारसहत्थुब्बेधो अहोसि । अयं पञ्चवीसतिया बुद्धानं पमाणवेमत्तं नाम ।

कुलवेमत्तं नाम केचि खत्तियकुले निब्बत्तिसु केचि ब्राह्मणकुले । तथा हि ककुसन्धकोणागमनकस्सपसम्मासम्बुद्धा ब्राह्मणकुले निब्बत्तिसु । दीपङ्करादिगोतमबुद्धपरियन्ता द्वावीसति बुद्धा खत्तियकुलेयेव निब्बत्तिसु । अयं पञ्चवीसतिया बुद्धानं कुलवेमत्तं नाम ।

पधानवेमत्तं नाम दीपङ्कर-कोण्डञ्ज-सुमन-अनोमदस्सी-सुजातसिद्धत्थ-ककुसन्धानं दसमासिका पधानचरिया । मङ्गल-सुमेधतिस्स सिखीनं अट्टमासिका । रेवतस्स सत्तमासिका । सोभितस्स चत्तारो मासा । पदुमअत्थदस्सी विपस्सीनं अट्टमासिका । नारद-पदुमुत्तर-धम्मदस्सी-कस्सपानं सत्ताहानि । पियदस्सी-फुस्स-वेस्सभू कोणागमनानं छमासिका । अम्हाकं बुद्धस्स छब्बस्सानि पधानचरिया अहोसि । अयं पधानवेमत्तं नाम ।

रस्मिवेमत्तं नाम मङ्गलस्स किर सम्मासम्बुद्धस्स सरीरस्मि दससहस्सिलोकधातुं फरित्वा अट्ठासि । पदुमुत्तरबुद्धस्स द्वादसयोजनिका अहोसि । विपस्सिस्स भगवतो सत्तयोजनिका अहोसि । सिखिस्स तियोजनप्पमाणा । ककुसन्धस्स दसयोजनिका । अम्हाकं भगवतो समन्ततो ब्यामप्पमाणा । सेसानं अनियता अहोसि । अयं रस्मिवेमत्तं नाम अज्झासयपटिबद्धं, यो यत्तकं इच्छति, तस्स सरीरप्पभा तत्तकं फरति, पटिविद्धगुणे पन कस्सचि वेमत्तं नाम नत्थि । अयं रस्मिवेमत्तं नाम ।

यानवेमत्तं नाम केचि हत्थियानेन केचि अस्सयानेन केचि रथपद-पासाद-सिविकादीसु अज्जतरेन निक्खमन्ति । तथा हि दीपङ्कर-सुमन-सुमेध-फुस्स-सिखी-कोणागमना हत्थियानेन निक्खमिंसु । कोण्डज्ज-रेवत-पदुम-पियदस्सी-विपस्सी-ककुसन्धा रथयानेन । मङ्गल-सुजात-अत्थदस्सी-तिस्स-गोतमा अस्सयानेन । अनोमदस्सीसिद्धत्थवेस्सभुनो सिविकायानेन । नारदो पदसा निक्खमि । सोभित-पदुमुत्तर-धम्मदस्सी-कस्सपा पासादेन निक्खमिंसु । अयं यानवेमत्तं नाम ।

बोधिवेमत्तं नाम दीपङ्करस्स भगवतो कपीतनरुक्खो बोधि; कोण्डज्जस्स भगवतो सालकल्याणिरुक्खो, मङ्गल-सुमन-रेवत-सोभितानं नागरुक्खो, अनोमदस्सिस्स अज्जुनरुक्खो, पदुमनारदानं महासोणरुक्खो, पदुमुत्तरस्स सललरुक्खो, सुमेधस्स नीपो, सुजातस्स वेळु, पियदस्सिनो ककुधो, अत्थदस्सिस्स चम्पकरुक्खो, धम्मदस्सिस्स रत्तकुरवकरुक्खो, सिद्धत्थस्स कणिकारुक्खो, तिस्सस्स असनरुक्खो, फुस्सस्स आमलकरुक्खो, विपस्सिस्स पाटलिरुक्खो, सिखिस्स पुण्डरीकरुक्खो, वेस्सभुस्स सालरुक्खो, ककुसन्धस्स सिरीसरुक्खो, कोणागमनस्स उदुम्बररुक्खो, कस्सपस्स निग्रोधो, गोतमस्स अस्सत्थोति अयं बोधिवेमत्तं नाम ।

पल्लङ्कवेमत्तं नाम दीपङ्कर-रेवत-पियदस्सी-अत्थदस्सी-धम्मदस्सी-विपस्सीनं तेपण्णासहत्थपल्लङ्का अहेसुं; कोण्डज्ज-मङ्गल-नारद-सुमेधानं सत्तपण्णासहत्था; सुमनस्स सट्ठिहत्थो पल्लङ्को अहोसि; सोभित-अनोमदस्सी-पदुम-पदुमुत्तर-फुस्सानं अट्ठित्सहत्था, सुजातस्स द्वित्सहत्थो, सिद्धत्थ-तिस्स-वेस्सभूनं चत्तालीसहत्था, सिखिस्स द्वित्सहत्थो, ककुसन्धस्स छब्बीसतिहत्थो, कोणागमनस्स वीसतिहत्थो, कस्सपस्स पन्नरसहत्थो, गोतमस्स चुद्दसहत्थो पल्लङ्को अहोसि । अयं पल्लङ्कवेमत्तं नाम । इमानि अट्ठ वेमत्तानि नाम ।

अविजहितट्टानकथा

सब्बबुद्धानं पन चत्तारि अविजहितट्टानानि नाम होन्ति । सब्बबुद्धानज्झि बोधिपल्लङ्को अविजहितो एकस्मिंयेव ठाने होति । धम्मचक्कप्पवत्तनं इसिपतने मिगदाये अविजहितमेव होति । देवोरोहणकाले सङ्कस्सनगरद्वारे पठमक्कपादट्टानं अविजहितमेव होति । जेतवने गन्धकुटिया चत्तारि मज्जपादट्टानानि अविजहितानेव होन्ति । विहारो पन खुद्दकोपि महन्तोपि होति । विहारो न विजहितयेव, नगरं पन विजहित ।

सहजातपरिच्छेद-नक्खत्तपरिच्छेदकथा

अपरं पन अम्हाकंयेव भगवतो सहजातपरिच्छेदज्ज नक्खत्तपरिच्छेदज्ज दीपेसुं । अम्हाकं सब्बज्जुबोधिसत्तेन किर सिद्धिं राहुलमाता आनन्दत्थेरो छन्नो कण्डको अस्सराराजा निधिकुम्भो महाबोधि काळुदायीति इमानि सत्त सहजातानि । अयं सहजातपरिच्छेदो । महापुरिसो पन उत्तरासाळहनक्खत्तेनेव मातुकुच्छिं ओक्कमि, महाभिनिक्खमनं निक्खमि, धम्मचक्कं पवत्तेसि, यमकपाटिहारियं अकासि । विसाखनक्खत्तेन जातो च अभिसम्बुद्धो च परिनिब्बुतो च । माघनक्खत्तेन तस्स

सावकसन्निपातो च आयुसङ्ख्यारवोसज्जनञ्च अहोसि । अस्सयुजनक्खत्तेन देवोरोहणं । अयं नक्खत्तपरिच्छेदोति ।

सधम्मताकथा

इदानीं पन सब्बेसं बुद्धानं साधारणधम्मत्तं पकासयिस्साम । सब्बबुद्धानं समत्तिसविधा धम्मता । सेय्यथिदं — पच्छिमभक्कबोधिसत्तस्स सम्पजानस्स मातुकुच्छिओक्कमनं, मातुकुच्छियं पल्लङ्केन निसीदित्वा बहिमुखोलोकनं, ठिताय बोधिसत्तमातुया विजायनं, अरज्जेयेव मातुकुच्छितो निक्खमनं, कञ्चनपट्टेसु पतिट्ठितपादानं उत्तराभिमुखानं सत्तपदवीतिहारानं गन्त्वा चतुद्दिसं ओलोकेत्वा सीहनादननं, चत्तारि निमित्तानि दिस्वा जातमत्तपुत्तानं महासत्तानं महाभिनिक्खमनं, अरहद्भजमादाय पब्बजित्वा सब्बहेट्ठिमेन परिच्छेदेन सत्ताहं पधानचरिया, सम्बोधिं पापुणनदिवसे पायासभोजनं, तिणसन्थरे निसीदित्वा सब्बज्जुतज्जाणाधिगमो, आनापानस्सतिकम्मट्ठानपरिकम्मं, मारबलविद्धंसनं, बोधिपल्लङ्केयेव तिस्सो विज्जा आदिं कत्वा असाधारणजाणादिगुणपटिलाभो, सत्तसत्ताहं बोधिसमीपेयेव वीतिनामनं, महाब्रह्मनो धम्मदेसनत्थाय आयाचनं, इसिपतने मिगदाये धम्मचक्कप्पवत्तनं, माघपुण्णमाय चतुरङ्गिकसन्निपाते पातिमोक्खुद्देसो, जेतवनट्ठाने निबद्धवासो, सावत्थिनगरद्वारे यमकपाटिहारियकरणं, तावत्तिसभवने अभिधम्मदेसना, सङ्कस्सनगरद्वारे देवलोकतो ओतरणं सततं फलसमापत्तिसमापज्जनं, द्वीसु वारेसु वेनेय्यजनावलोकनं, उप्पन्ने वत्थुम्हि सिक्खापदपज्जापनं उप्पन्नाय अट्ठप्पत्तिया जातककथनं, जातिसमागमे बुद्धवंसकथनं, आगन्तुकेहि भिक्खूहि पटिसन्धारकरणं, निमन्तितानं वुट्ठवस्सानं अनापुच्छा अगमनं, दिवसे दिवसे पुरेभत्तपच्छाभत्तपठममज्झिमपच्छिमयामकिच्चकरणं, परिनिब्बानदिवसे मंसरसभोजनं, चतुर्वीसतिकोटिसतसहस्ससमापत्तियो समापज्जित्वा परिनिब्बानन्ति इमा समत्तिस सब्बबुद्धानं धम्मताति ।

अनन्तरायिकधम्मकथा

सब्बबुद्धानं चत्तारो अनन्तरायिका धम्मा । कतमे चत्तारो? बुद्धानं उद्दिस्स अभिहटानं चतुन्नं पच्चयानं न सक्का केनचि अन्तरायो कातुं । बुद्धानं आयुनो न सक्का केनचि अन्तरायो कातुं । वुत्तज्हेतं — “अट्ठानमेतं अनवकासो, यं परूपक्कमेन तथागतं जीविता वोरपेय्या”ति (चूळव० ३४२) । बुद्धानं द्वत्तिसमहापुरिसलक्खणानं असीतिया अनुब्यज्जनानञ्च न सक्का केनचि अन्तरायो कातुं । बुद्धरंसीनं न सक्का केनचि अन्तरायो कातुन्ति । इमे चत्तारो अनन्तरायिका धम्मा नामाति ।

निगमनकथा

एत्तावता गता सिद्धिं, बुद्धवंसस्स वण्णना ।

सुवण्णपदविज्जातविचित्तनयसोभिता ॥

पोराणट्ठकथामगं, पाळिअत्थप्पकासकं ।

आदायेव कता बुद्ध-वंसस्सट्ठकथा मया ॥

पपञ्चत्थं विवज्जेत्वा, मधुरत्थस्स सब्बसो ।

सम्पकासनतो तस्मा, मधुरत्थप्पकासिनी ॥

कावीरजलसम्पात-परिपूतमहीतले ।
कावीरपट्टने रम्मे, नानानारिनराकुले ॥

कारिते कण्ठदासेन, सण्णवाचेन साधुना ।
विहारे विविधाकार-चारुपाकारगोपुरे ॥

छायासलिलसम्पन्ने, दस्सनीये मनोरमे ।
हतदुज्जनसम्बाधे, पविवेकसुखे सिवे ॥

तत्थ पाचीनपासाद-तले परमसीतले ।
वसता बुद्धवंसस्स, मया संवण्णना कता ॥

यथा बुद्धवंसस्स संवण्णनायं, गता साधु सिद्धिं विना अन्तरायं ।
तथा धम्मयुत्ता जनानं वितक्का, विनावन्तरायेन सिद्धिं वजन्तु ॥

इमं बुद्धवंसस्स संवण्णनं मे, करोन्तेन यं पत्थितं पुज्जजातं ।
सदा तस्स देवानुभावेन लोको, धुवं सन्तमच्चन्तमत्थं पयातं ॥

विनस्सन्तु रोगा मनुस्सेसु सब्बे, पवस्सन्तु देवापि वस्सन्तकाले ।
सुखं होतु निच्चं वरं नारकापि, पिसाचापयाता पिपासा भवन्तु ॥

सुरा अच्छरानं गणादीहि सिद्धिं, चिरं देवलोके सुखं चानुभोन्तु ।
चिरं ठातु धम्मो मुनिन्दस्स लोके, सुखं लोकपाला महिं पालयन्तु ॥

गरूहि गीतनामेन, बुद्धदत्तोति विस्सुतो ।
थेरो कत्वा अट्ठकथं, मधुरत्थविलासिनिं ॥

पोत्थकं ठपयित्वेमं, परम्परे हितावहं ।
अचिरद्वितभावेन, अहो मच्चुवसं गतो ॥

इति भाणवारवसेन छब्बीसतिभाणवारा, गन्थवसेन पञ्चसताधिकछसहस्सगन्था, अक्खरवसेन तिसहस्साधिकानि
द्वेसतसहस्सक्खरानि ।

अन्तरायं विना एसा, यथा निट्ठं उपागता ।
तथा सिज्झन्तु सङ्कप्पा, सत्तानं धम्मनिस्सिताति ॥

इति मधुरत्थविलासिनी नाम

बुद्धवंस-अट्ठकथा निट्ठिता ।